T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI BİLİM DALI

KÜTAHYA VE İLÇELERİNDEKİ SU YAPILARI

Ali TEKİN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

KONYA-2021

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali TEKİN		
	Numarası	168110033001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	Kütahya ve İlçelerindeki Su Yapıları		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ali TEKİN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali TEKİN		
	Numarası	168110033001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM		
	Tezin Adı	Kütahya ve İlçelerindeki Su Yapıları		

Bu çalışmada, Kütahya'da bulunan Türk dönemine ait su yapıları Sanat tarihi disipliniyle ele alınmıştır. Bu sebeple, Anadolu Selçuklu döneminden başlayıp, XX. yüzyılın ortalarına kadar yapılmış olan çamaşırhane, çeşme, hamam, köprü, kuyu, sakahane ve şadırvan yapıları incelenip değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yapılar bölümlere ait ana ve alt başlıklar altında incelenmiştir. Araştırmanın temel bölümleri aşağıdakilerden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde konunun tanımı, önemi, kapsamı açıklanmış ve konuyla ilgili kaynaklara yer verilmiştir. Ayrıca bölgenin tarihi, coğrafyası ve su yolları da bu bölümde ele alınmıştır.

I. bölümde, Türklerden önce ve Türk döneminde su yapılarının gelişimi üzerinde durulmuştur.

II. bölüm çalışmanın özünü oluşturan katalog bölümüdür. Bu bölümde yapı grupları kronolojik olarak ele alınmış ve ayrıntılı mimari tanımlamaları yapılmıştır.

III. bölümde aslı değiştirilmiş, tamamen yenilenmiş ve günümüzde mevcut olmayan yapılar hakkında bilgiler verilerek, fotoğraf veya resimlerle desteklenmiştir.

IV. bölüm değerlendirme bölümüdür. Yapılar tipoloji, malzeme, yapı elemanları, süsleme ve kitabe başlıkları altında ayrı ayrı değerlendirerek, Anadolu su mimarisi içerisindeki yerleri belirlenmiştir.

V. bölüm sonuç olarak düzenlenmiştir. Bu bölümde Kütahya'daki su yapılarının devşirme malzeme yoğunluğuyla, kendine has özellikler gösteren ve mimari olarak sade kurgulu, daha çok ihtiyaca cevap vermek amacıyla fonksiyonlarının ön planda olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, çamaşırhane, çeşme, hamam, köprü, kuyu, sakahane, şadırvan

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABSTRACT

Author's				
	Name and Surname	Ali TEKİN		
	Student Number	168110033001		
	Department	Islamic History and Arts / Turkish Islamic Arts		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM		
	Title of the Thesis/Dissertation	Water Structures in Kutahya and Its Districts		

In this study, the water structures belonging to the Turkish period in Kutahya are dealt with through the discipline of Art History. Therefore, laundry rooms, fountains, Turkish baths, bridges, wells, sakahanes and shadirvan structures that were built starting from the Anatolian Seljuk period until the middle of XXth century have been examined and evaluated. The structures were examined under the main and sub headings of the sections. The major sections of the research consist of the following:

In the Introduction, the definition, importance and scope of the subject are explained and the resources regarding the subject are presented. Also, the history, geography and waterways of the region are discussed in this section.

In the first section, the development of water structures before the Turks and during the Turkish period has been emphasized.

The second section is the catalogue section that forms the core of the study. In this section, the building groups were tackled chronologically and detailed architectural definitions were assembled.

In the third section, the information about the buildings whose original states were changed, which were completely renovated and do not exist today is presented and has been supported with photographs or pictures.

The forth section is the evaluation section. The structures were evaluated separately under the titles of typology, material, construction elements, ornaments and inscriptions, and their place in Anatolian water architecture was determined.

The fifth section has been prepared as a conclusion. In this section, it has been revealed that the water structures in Kutahya showed their own unique features with the density of their spolia and architecturally had simple configuration, and that in order to meet more needs, its functions were at the forefront.

Key Words: Kutahya, laundry rooms, fountains, Turkish baths, bridges, wells, sakahanes, shadirvan

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **i**
ÖZET ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xxii**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **xxxi**
RESİMLER LİSTESİ ..... **xlvi**
KISALTMALAR ..... **xlvii**
ÖNSÖZ ..... **xlviii**
GİRİŞ **1**
1. Konunun Tanımı ve Önemi 1
2. Konunun Kapsamı 1
3. Araştırmanın Yöntemi 1
4. Araştırmayla İlgili Yayınlar 2
5. Kütahya'nın Tarihi 6
6. Kütahya'nın Coğrafi Durumu 15
7. Kütahya Su Yolları 19
1. BÖLÜM **25**
TÜRK MİMARİSİNDE SU YAPILARI **25**
1.1. Türklerden Önce Anadolu'da Su Mimarisi **25**
1.2. Türk Mimarisinde Su Yapılarının Gelişimi **29**
1.2.1. Çeşmeler 29
1.2.2. Hamamlar 36
1.2.3. Köprüler 46
1.2.4. Şadırvanlar 49
1.2.5. Sakahaneler 53
1.2.6. Kuyular 54
1.2.7. Çamaşırhaneler 55
2. BÖLÜM **56**
KATALOG **56**
2.1. Çamaşırhaneler **56**
2.1.1. Tavşanlı Gümüşyeniköy Çamaşırhanesi 56
2.1.2. Tavşanlı Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesi 60

2.1.3. Merkez Dilarem Çamaşırhanesi 64
2.1.4. Merkez Çatalçeşme Cami Çamaşırhanesi 68
2.1.5. Merkez Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesi 72
2.1.6. Merkez Balpınar Çamaşırhanesi 76
2.1.7. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesi 80
2.1.8. Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesi 84
2.1.9. Eskigediz Salur Caddesi Çamaşırhanesi 88
2.1.10. Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesi 92
2.1.11. Merkez Kadı Şeyh Çamaşırhanesi 96
2.1.12. Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanesi 100
2.1.13. Merkez Sıcak Çamaşırhanesi 104
2.1.14. Merkez Domaç Sokak Çamaşırhanesi 108
2.2. Çeşmeler 112
2.2.1. Merkez Çukur Çeşme 112
2.2.2. Eskigediz Kavaklı Geçidi Çeşmesi 115
2.2.3. Gediz Cebrail Köyü Yeşil Çeşme 119
2.2.4. Merkez Özbek Çeşmesi 123
2.2.5. Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi 127
2.2.6. Emet İğdeköy Çeşmesi 131
2.2.7. Merkez Mahvel Sokak Çeşmesi 135
2.2.8. Merkez Meydanbaşı Çeşmesi 139
2.2.9. Merkez Ilık Çeşme 144
2.2.10. Merkez Servi Sokak Çeşmesi 148
2.2.11. Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 1 152
2.2.12. Eskigediz Dübekönü Sokak Çeşmesi 156
2.2.13. Tavşanlı Demirler Sokak Çeşmesi 160
2.2.14. Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi 166
2.2.15. Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 2 171
2.2.16. Merkez Meydan Caddesi Çeşmesi 175
2.2.17. Tavşanlı Balılar Sokak Çeşmesi 179
2.2.18. Altıntaş Erenköy Çeşmesi 183
2.2.19. Merkez Hacı İbrahim Sokak Çeşmesi 187
2.2.20. Merkez Dilarem Çeşmesi 191

2.2.21. Merkez Pesendi Sokak Çeşmesi 195
2.2.22. Altıntaş Akçaköy Çeşmesi..... 198
2.2.23. Tavşanlı Çavuşhamam Sokak Çeşmesi..... 202
2.2.24. Merkez Kükürt Köyü Çeşmesi..... 206
2.2.25. Simav İki Pınar Caddesi Çeşmesi 210
2.2.26. Merkez Balpınar Çeşmesi..... 214
2.2.27. Emet Kocaalan Caddesi Çeşmesi..... 218
2.2.28. Merkez Okçu Köyü Çeşmesi 222
2.2.29. Merkez Derviş Çeşmesi..... 226
2.2.30. Merkez Karadonlu Sokak Çeşmesi 230
2.2.31. Merkez Domaç Sokak Çeşmesi 234
2.2.32. Merkez Servi Sokak Çatal Çeşme..... 238
2.2.33. Tavşanlı Başköy Çeşmesi..... 243
2.2.34. Merkez Kadı Şeyh Çeşmesi..... 247
2.2.35. Merkez Sıcak Çeşme..... 251
2.2.36. Merkez Kara Ahmet Sokak Çeşmesi 255
2.2.37. Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme..... 259
2.2.38. Tavşanlı Ayvalı Köyü Çeşmesi 263
2.2.39. Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi..... 267
2.2.40. Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi 271
2.2.41. Merkez Palanga Sokak Çeşmesi 276
2.2.42. Simav Eynal Çeşmesi..... 280
2.2.43. Emet Eğrigöz Köyü Çeşmesi..... 285
2.2.44. Tavşanlı Aliköy Cücükçü Çeşmesi 289
2.2.45. Simav Gökçeler Köyü Çeşmesi 293
2.2.46. Merkez Şengül Cami Çeşmesi..... 297
2.2.47. Merkez Kobak Çeşmesi..... 303
2.2.48. Hisarcık Koca Çeşme..... 307
2.2.49. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 1 312
2.2.50. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2 316
2.2.51. Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşme..... 320
2.2.52. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi..... 324
2.2.53. Merkez Yeşil Cami Çeşmesi..... 330

2.2.54. Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmesi 334
2.2.55. Altıntaş Osmaniye Köyü Çeşmesi 339
2.2.56. Merkez Çobanlar Köyü Çeşmesi 1 343
2.2.57. Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmesi 347
2.2.58. Merkez Ulu Cami Çeşmesi 351
2.2.59. Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi 355
2.2.60. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi 360
2.2.61. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 1 364
2.2.62. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 2 368
2.2.63. Merkez Balıklı Cami Çeşmesi 372
2.2.64. Merkez Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme 376
2.2.65. Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1 379
2.2.66. Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2 383
2.2.67. Simav Yağıllar Köyü Çeşmesi 387
2.2.68. Merkez Çobanlar Köyü Çeşmesi 2 391
2.2.69. Simav Küçükharman Sokak Çeşmesi 394
2.2.70. Merkez Aslan Çeşmesi 398
2.2.71. Merkez Çinili Çeşme 402
2.2.72. Altıntaş Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi 406
2.2.73. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 3 410
2.2.74. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 4 414
2.2.75. Merkez Fincanburnu Köyü Çeşmesi 417
2.2.76. Merkez Yeni Cadde Çeşmesi 421
2.2.77. Çavdarhisar Yolu Çeşmesi 425
2.2.78. Merkez Hürriyet Çeşmesi 429
2.2.79. Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi 434
2.2.80. Merkez Sırören Köyü Çeşmesi 439
2.2.81. Merkez Ahievren Cami Çeşmesi 444
2.2.82. Tavşanlı Çarşı Sokak Çeşmesi 448
2.2.83. Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi 452
2.2.84. Eskigediz Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi 456
2.2.85. Merkez Cemalettin (Alaeddin) Mescidi Çeşmesi 460
2.2.86. Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme 464

2.2.87. Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi 467
2.2.88. Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmesi 471
2.2.89. Çavdarhisar Eskipazar Cami Çeşmesi 473
2.2.90. Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi 476
2.2.91. Eskigediz Kütahya Caddesi Çeşmesi 480
2.2.92. Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi 484
2.2.93. Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmesi 487
2.3. Hamamlar 490
2.3.1. Merkez Yoncalı Kaplıcası 490
2.3.2. Merkez Eski-Yeni Hamam 498
2.3.3. Merkez Saray Hamamı 502
2.3.4. Merkez Kemer Hamamı 512
2.3.5. Merkez Küçük Hamam 523
2.3.6. Simav Babuk Bey Hamamı 533
2.3.7. Merkez Eydemir Hamamı 540
2.3.8. Merkez Şengül (Çengel) Hamamı 549
2.3.9. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı 558
2.3.10. Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı 569
2.3.11. Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı 583
2.3.12. Tavşanlı Çavuş Hamamı 592
2.3.13. Tavşanlı Moymul Hamamı 601
2.3.14. Merkez Yeni Mahalle Hamamı 609
2.3.15. Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı 616
2.3.16. Emet Eğrigöz Köyü Hamamı 623
2.3.17. Eskigediz Azmizâdeler Hamamı 627
2.3.18. Simav Demirci Beldesi Hamamı 633
2.3.19. Tavşanlı Çatal Hamam 638
2.3.20. Emet Aşağı Hamam 643
2.4. Köprüler 647
2.4.1. Merkez Yıprak Köprüsü 647
2.4.2. Eskigediz Debboy Köprüsü 651
2.4.3. Merkez Ak Köprü 655
2.4.4. Simav Kuşu Köyü Köprüsü 659

2.4.5. Simav Yağıllar Köyü Köprüsü 663
2.4.6. Simav Gölköy Köprüsü 667
2.4.7. Eskigediz Murat Bey Köprüsü 671
2.4.8. Eskigediz Salur Köprüsü 675
2.4.9. Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle Köprüsü 679
2.4.10. Eskigediz Sarol Sokak Köprüsü 683
2.4.11. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1 687
2.4.12. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 2 691
2.4.13. Merkez Porsuk Köprüsü 694
2.4.14. Tavşanlı Ada Köprüsü 698
2.4.15. Simav Dokuzgöz Köprüsü 702
2.4.16. Eskigediz Park Caddesi Köprüsü 706
2.4.17. Merkez Dumlupınar Köprüsü 709
2.4.18. Merkez Süleymanlar Köprüsü 713
2.4.19. Merkez Doğluşah Köyü Köprüsü 717
2.4.20. Eskigediz Ömer Bey Köprüsü 720
2.4.21. Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle Köprüsü 724
2.4.22. Merkez Alayunt Köyü Köprüsü 728
2.4.23. Merkez Ağaçköy Köprüsü 731
2.5. Kuyular 735
2.5.1. Aslanapa Nuhören Köyü Kuyusu 735
2.5.2. Aslanapa Bezirgân Köyü Kuyusu 738
2.6. Sakahaneler 742
2.6.1. Merkez Ulupınar Sakahanesi 742
2.6.2. Ulu Cami Sakahanesi 746
2.6.3. Sadettin Cami Sakahanesi 757
2.7. Şadırvanlar 762
2.7.1. Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi Şadırvanı (Gök Şadırvan) 762
2.7.2. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 1 766
2.7.3. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) Şadırvanı 770
2.7.4. Tavşanlı Aşağı Tekke Cami Şadırvanı 774
2.7.5. Merkez Molla Bey Cami Şadırvanı 778
2.7.6. Tavşanlı Ulu Cami Şadırvanı 782

2.7.7. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 2 786
3. BÖLÜM 790
3.1. Aslı Değiştirilmiş veya Tamamen Yenilenmiş Yapılar 790
3.1.1. Merkez Kara Ahmet Sokak Çamaşırhanesi 790
3.1.2. Merkez Okçu Köyü Çamaşırhanesi 790
3.1.3. Merkez Analıca Cami Çeşmesi 790
3.1.4. Merkez Ebeoğlu Çeşmesi 791
3.1.5. Emet Kaynarca Hamamı 792
3.1.6. Merkez Takvacılar Cami Sakahanesi 793
3.2. Günümüzde Mevcut Olmayan Yapılar 793
3.2.1. Çamaşırhaneler 793
3.2.1.1. Merkez Gençali Aralığı Çamaşırhanesi 793
3.2.1.2. Merkez Ahırardı Çamaşırhanesi 793
3.2.1.3. Merkez Ahierbasan Mahallesi Çamaşırhanesi 793
3.2.1.4. Merkez Hacı İbrahim Mahallesi Çamaşırhanesi 794
3.2.2. Çeşmeler 794
3.2.2.1. Merkez Balabaniye Medresesi Çeşmesi 794
3.2.2.2. Tavşanlı Beyköy Kocapınar Çeşmesi 794
3.2.2.3. Merkez İshak Fakih Cami Çeşmesi 795
3.2.2.4. Simav Paşa Pınarı Çeşmesi 796
3.2.2.5. Merkez Kapan Hanı Çeşmesi 796
3.2.2.6. Merkez Koru Çeşmesi 796
3.2.2.7. Merkez Ali Ağa Çeşmesi 797
3.2.2.8. Merkez Cafer Paşa Çeşmesi Yanındaki Çeşme 797
3.2.2.9. Merkez Gûne-oğlu Mahallesi Mescidi Çeşmesi 797
3.2.2.10. Merkez Cafer Paşa Çeşmesi 798
3.2.2.11. Merkez Musalla Çeşmesi 798
3.2.2.12. Merkez Yeni Mahalle Çeşmesi 799
3.2.2.13. Merkez Ali Paşa Konağı Çeşmesi 800
3.2.2.14. Gediz Yakabağlıca Mescidli Çeşmesi 800
3.2.2.15. Merkez Cemalettin Mescidi Çeşmesi 800
3.2.2.16. Merkez Hisar Bey Cami Çeşmesi 801
3.2.2.17. Merkez Takvacılar Cami Çeşmesi 801

3.2.2.18. Tevkii Mehmed Paşa Çeşmesi 802
3.2.2.19. Merkez Gürs Çeşmesi 802
3.2.2.20. Merkez Yeğen Seyyid Mehmed Paşa Çeşmesi 802
3.2.2.21. Merkez Turgutlar Köyü Çeşmesi 803
3.2.2.22. Gököz Köyü Konak Pınarı Çeşmesi 803
3.2.2.23. Merkez Andız Köyü Çeşmesi 804
3.2.2.24. Merkez Süleyman Paşa (Geveze Süleyman) Mescidi Çeşmesi 804
3.2.2.25. Simav Naşa Köyü Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi 805
3.2.2.26. Merkez Mahmud Paşa Çeşmesi 806
3.2.2.27. Merkez Kurşunlu Sokağı Çeşmesi 807
3.2.2.28. Merkez Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi 807
3.2.2.29. Halet Efendi Çeşmesi 809
3.2.2.30. Merkez Süleyman Ağa-Şerife Hayriye Çeşmesi 810
3.2.2.31. Merkez Yakup Çavuş Çeşme ve Çamaşırhanesi 810
3.2.2.32. Tavşanlı Hacı Şemseddin Ağa Çeşmesi 810
3.2.2.33. Merkez Çelebi Cebeci Çeşmeleri 811
3.2.2.34. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi 2 811
3.2.2.35. Poşaklızâde Süleyman Ağa Çeşmesi 811
3.2.2.36. Merkez Hacce Fatma Hanım Mektebi Çeşmesi 812
3.2.2.37. Merkez Aslıhanlarlı Hacı Hasan Ağa Çeşmesi 812
3.2.2.38. Merkez Öksüzoğlan Mescidi Çeşmesi 813
3.2.2.39. Hacızâde Hacı Mustafa Çeşmesi 813
3.2.2.40. Merkez Süleyman Elvan Bey Çeşmesi 814
3.2.2.41. Kütahya Müzesi A_8152 Envanter Numaralı Ayna Taşı 814
3.2.2.42. Merkez Küpecik Efendi Çeşmesi 815
3.2.2.43. Merkez Yukarı Hisar Mahallesi Çeşme ve Çamaşırhanesi 816
3.2.2.44. Merkez Yukarı Hisar Mahallesi 2. Çeşme 817
3.2.2.45. Merkez Balıklı Tekkesi Çeşmesi 817
3.2.2.46. Merkez Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşme 818
3.2.2.47. Kütahya Çini Müzesi'ndeki Ayna Taşı 819
3.2.2.48. Kütahya Müzesi A_ 15242 Envanter Numaralı Çeşme Kitabesi 819
3.2.2.49. Kütahya Müzesi A_555 Envanter Numaralı Çeşme Kitabesi 820
3.2.2.50. Kütahya Müzesi A_113 Envanter Numaralı Çeşme Kitabesi 821

3.2.2.51. Merkez Yenice Köyü Kervansaray Çeşmesi 822
3.2.2.52. Merkez Güdük Minare Cami Çeşmesi 822
3.2.2.53. Emet Yeniceköy Çeşmesi 823
3.2.2.54. Merkez İsimsiz Çeşme 823
3.2.2.55. Tavşanlı Ulu Cami Çeşmesi 824
3.2.3. Hamamlar 825
3.2.3.1. Eskigediz Murad Bey Hamamı 825
3.2.3.2. Simav Tâcîzâde Cafer Bey Hamamı 825
3.2.3.3. Merkez Kazasker Hamamı 825
3.2.3.4. Tavşanlı Kuruçay Köyü Hamamı 827
3.2.3.5. Simav Fınducak Köyü Hamamı 827
3.2.3.6. Eğrigöz (Emet) İşk Hamamı 827
3.2.3.7. Merkez Karaöz Köyü Yeni Hamam 827
3.2.3.8. Eskigediz Sunullah Çelebi Hamamı 828
3.2.3.9. Simav Karaca Ahmet Bey Hamamı 828
3.2.3.10. Altıntaş Köyü Hamamı 829
3.2.3.11. Simav Çitgöl Kaplıcası 829
3.2.3.12. Eğrigöz (Emet) Hamamı 829
3.2.3.13. Simav Naşa Köyü Çingen Hamamı 829
3.2.3.14. Merkez Eskiyüreğil Köyü Hamamı 830
3.2.3.15. Tavşanlı Yeni Hamam 830
3.2.3.16. Tavşanlı Emirler Caddesi Üzerindeki Hamam 831
3.2.4. Köprüler 832
3.2.4.1. Altıntaş Çayırbaşı Köyü Hacı Hamza Köprüsü 832
3.2.4.2. Altıntaş Köyü Köprü Kitabesi 832
3.2.4.3. Merkez Sabuncu Köprüsü 833
3.2.4.4. Merkez Kalburcu Köprüsü 833
3.2.4.5. Domaniç Çokköy Göksu Köprüsü 834
3.2.4.6. Gediz Dikenderesi Köprüsü 834
3.2.4.7. Merkez Kapa Köprüsü 834
3.2.4.8. Merkez Pekmezpazarı Köprüsü 834
3.2.4.9. Simav Köprüsü 835
3.2.4.10. Merkez Taşköprü 835

3.2.4.11. Merkez Terlemez Köprüsü 836
3.2.4.12. Merkez Perli Köyü Köprüsü 836
3.2.4.13. Merkez İkizhöyük Köprüsü 837
3.2.4.14. Merkez Aşağı Kundukören Köprüsü 837
3.2.4.15. Gediz Abide Köyü Basım Kemer Köprü 837
3.2.4.16. Altıntaş Davutlar Köprüsü 838
3.2.5. Sakahaneler 838
3.2.5.1. Merkez Kadidler Cami Sakahanesi 838
3.2.6. Şadırvanlar 838
3.2.6.1. Merkez Hisarbey Cami Şadırvanı 838
3.2.6.2. Merkez Zeryen Cami (Şehitler Cami) Şadırvanı 839
3.2.6.3. Merkez Alo Paşa Cami Şadırvanı 839
4. BÖLÜM 840
DEĞERLENDİRME 840
4.1. Çamaşırhaneler 840
4.1.1. Tipoloji 840
4.1.2. Malzeme 841
4.1.2.1. Taş 842
4.1.2.2. Mermer 842
4.1.2.3. Tuğla 842
4.1.2.4. Ahşap 842
4.1.2.5. Kerpiç 843
4.1.2.6. Devşirme 843
4.1.2.7. Harç 843
4.1.3. Yapı Elemanları 844
4.1.3.1. Duvarlar 844
4.1.3.2. Kapılar 844
4.1.3.3. Pencereler 844
4.1.3.4. Ocaklar 844
4.1.3.5. Çamaşır Taşları 844
4.1.3.6. Çeşmeler 845
4.1.3.7. Helalar 846
4.1.4. Süsleme 846

4.1.5. Kitabe 846
4.2. Çeşmeler 847
4.2.1. Tipoloji 847
4.2.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler 848
4.2.1.1.1. İki Cepheli Çeşmeler 848
4.2.1.1.2. Üç Cepheli Çeşmeler 848
4.2.1.1.3. Tek Kemerli Çeşmeler 849
4.2.1.1.3.1. Sivri Kemerli Çeşmeler 849
4.2.1.1.3.1.1. İki Merkezli Sivri Kemerli Çeşmeler 850
4.2.1.1.3.2. Yarım Daire Kemerli Çeşmeler 850
4.2.1.1.3.2.1. Dekoratif Kemerli Çeşmeler 852
4.2.1.1.3.3. İç İçe İki Kemerli Çeşmeler 852
4.2.1.1.3.4. Kaş Kemerli Çeşmeler 853
4.2.1.1.3.5. Basık Kemerli Çeşmeler 854
4.2.1.1.3.6. Sepet Kulpu Kemerli Çeşmeler 854
4.2.1.1.3.7. Sarkıt Kemerli Çeşmeler 854
4.2.1.1.4. Düz Cepheli Çeşmeler 855
4.2.1.1.5. Üçgen Alınlıklı Çeşmeler 856
4.2.1.3.6. Fıskiyeli Çeşmeler 856
4.2.1.3.7. Münferit Çeşmeler 857
4.2.1.2. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler 858
4.2.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler 858
4.2.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler 860
4.2.1.3. Su Depolu Çeşmeler 861
4.2.2. Malzeme 861
4.2.2.1. Taş 861
4.2.2.2. Mermer 863
4.2.2.3. Devşirme 864
4.2.2.4. Tuğla 865
4.2.2.5. Ahşap 866
4.2.2.6. Harç 866
4.2.3. Yapı Elemanları 867
4.2.3.1. Duvar 867

4.2.3.2. Ayaklar 867
4.2.3.3. Kemerler 868
4.2.3.4. Taslıklar 868
4.2.3.5. Ayna Taşları 869
4.2.3.6. Dinlenme Sekileri 870
4.2.3.7. Su Yalakları 870
4.2.3.8. Su Depoları 871
4.2.3.9. Alınlık 871
4.2.3.10. Üst Örtüler 872
4.2.4. Süsleme 873
4.2.4.1. Bitkisel Süsleme 873
4.2.4.2. Geometrik Süsleme 876
4.2.4.3. Figürlü Süsleme 880
4.2.4.4. Nesnel Süsleme 880
4.2.4.5. Çini Süsleme 881
4.2.4.6. Mukarnas 882
4.2.4.7. Silmeler 882
4.2.5. Kitabe 883
4.3. Hamamlar 888
4.3.1. Plan Elemanları 888
4.3.1.1. Soyunmalık 888
4.3.1.2. Aralık 890
4.3.1.3. Ilıklık 890
4.3.1.4. Sıcaklık 891
4.3.1.4.1. Eyvanlı Köşe Halvetli Tip 892
4.3.1.4.1.1. Dört Eyvanlı Köşe Halvetli Tip 892
4.3.1.4.1.2. Üç Eyvanlı Köşe Halvetli Tip 894
4.3.1.4.2. Ortası Kubbeli Enine Sıcaklıklı Tip 895
4.3.1.4.3. Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip 897
4.3.1.4.4. Yıldızvari Sıcaklıklı Tip 898
4.3.1.4.5. Halvetsiz-Çok Üniteli Sıcaklık Tipi 898
4.3.1.4.6. Sıcaklığı Tek Kubbeyle Örtülü Halvetsiz Tip 898
4.3.1.4.7. Münferit Planlı Hamamlar 899

4.3.1.5. Servis Mekânları ve Diğer Mekânlar 900
4.3.1.6. Su Deposu 901
4.3.2. Malzeme 901
4.3.2.1. Taş 901
4.3.2.2. Tuğla 902
4.3.2.3. Mermer 903
4.3.2.4. Ahşap 904
4.3.2.5. Devşirme 904
4.3.2.6. Maden 904
4.3.2.7. Harç 904
4.3.3. Yapı Elemanları 905
4.3.3.1. Duvarlar 905
4.3.3.2. Kapılar 905
4.3.3.3. Pencereler 906
4.3.3.4. Kemerler 906
4.3.3.5. Geçiş Elemanları 907
4.3.3.4.1. Tromp 907
4.3.3.4.2. Pandantif 908
4.3.3.4.3. Üçgen Elemanlar 908
4.3.3.4.4. Mukarnas 909
4.3.3.5. Örtü Elemanları 909
4.3.3.5.1. Kubbe 909
4.3.3.5.2. Yarım Kubbe 910
4.3.3.5.3. Tonoz 910
4.3.3.5.3.1. Sivri Tonoz 910
4.3.3.5.3.2. Beşik Tonoz 910
4.3.3.5.3.3. Aynalı Tonoz 911
4.3.3.5.3.4. Çapraz Tonoz 911
4.3.3.5.4. Ahşap Tavan 911
4.3.3.6. Aydınlatma 911
4.3.3.6.1. Fil Gözleri 911
4.3.3.6.1.1. Yuvarlak Fil Gözleri 912
4.3.3.6.1.2. Üçgen Fil Gözleri 912

4.3.3.6.1.3. Dörtgen Fil Gözleri 912
4.3.3.6.1.4. Beşgen Fil Gözleri 912
4.3.3.6.1.5. Altıgen Fil Gözleri 912
4.3.3.6.1.6. Yıldız Formlu Fil Gözleri 913
4.3.3.6.1.7. Yaprak Formlu Fil Gözleri 913
4.3.3.6.2. Aydınlık Fenerleri 913
4.3.3.6.3. Kasnak Üzerine Açılan Pencereler 913
4.3.3.6.4. Zemin Seviyesine Açılan Pencereler 913
4.3.3.6.5. Duvarların Üst Kotlarında Açılan Pencereler 913
4.3.4. Süsleme 914
4.3.5. Kitabe 914
4.4. Köprüler 916
4.4.1. Göz Sayısına Göre 916
4.4.1.1. Tek Gözlü Köprüler 916
4.1.1.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler 916
4.1.1.2. Sivri Kemerli Köprüler 917
4.1.1.3. Basık Kemerli Köprüler 918
4.1.1.4. Abanık Kemerli Köprüler 918
4.4.1.2. İki Gözlü Köprüler 918
4.4.1.2.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler 918
4.4.1.3. Üç Gözlü Köprüler 918
4.4.1.3.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler 919
4.4.1.4. Dört Gözlü Köprüler 919
4.4.1.4.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler 919
4.4.1.5. Beş Gözlü Köprüler 919
4.4.1.5.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler 919
4.4.1.6. Yedi Gözlü Köprüler 919
4.4.1.6.1. Sivri Kemerli Köprüler 919
4.4.1.7. Dokuz Gözlü Köprüler 919
4.4.1.7.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler 919
4.4.1.3. Tabliye Eğimine Göre 920
4.4.1.3.1. Düz Tabliyeli Köprüler 920
4.4.1.3.2. Eğimli Tabliyeli Köprüler 920

4.4.1.3.2.1. İki Yöne Hafif Eğimli Tabliyeli Köprüler 920
4.4.1.3.2.2. İki Yöne Dik Eğimli Tabliyeli Köprüler 920
4.4.2. Malzeme 920
4.4.2.1. Taş 920
4.4.2.2. Devşirme 921
4.4.2.3. Tuğla 922
4.4.2.4. Ahşap 922
4.4.2.5. Harç 922
4.4.3. Yapı Elemanları 922
4.4.3.1. Temel ve Radye (Pabuç) 922
4.4.3.2. Ayak 922
4.4.3.3. Kemer 923
4.4.3.4. Tabliye 924
4.4.3.5. Korkuluk 924
4.4.3.6. Payanda 924
4.4.4. Süsleme 925
4.4.5. Kitabe 925
4.5. Kuyular 926
4.5.1. Malzeme 926
4.5.1.1. Taş 926
4.5.1.2. Ahşap 926
4.5.1.3. Harç 926
4.5.2. Yapı Elemanları 926
4.5.2.1. Bilezik 926
4.5.2.2. Kuyu Duvarı 926
4.5.2.3. Dikme ve Seren 926
4.5.2.4. Yalak 926
4.5.3. Süsleme 926
4.5.4. Kitabe 927
4.6. Sakahaneler 928
4.6.1. Tipoloji 928
4.6.1.1. Konumlarına Göre Sakahaneler 929
4.6.1.1.1. Bağımlı Sakahaneler 929

4.6.1.1.2. Bağımsız Sakahaneler 930
4.6.2. Malzeme 930
4.6.2.1. Taş 930
4.6.2.2. Mermer 930
4.6.2.3. Tuğla 930
4.6.2.4. Devşirme 930
4.6.2.5. Ahşap 930
4.6.2.6. Maden 930
4.6.2.7. Harç 931
4.6.3. Yapı Elemanları 931
4.6.3.1. Duvarlar 931
4.6.3.2. Kapılar 931
4.6.3.3. Pencereler 931
4.6.3.4. Destek ve Geçiş Elemanları 931
4.6.3.4.1. Paye 931
4.6.3.4.2. Kemer 932
4.6.3.4.3. Tromp 932
4.6.3.5. Örtü Elemanları 932
4.6.3.5.1. Kubbe 932
4.6.3.5.2. Tonoz 932
4.6.3.5.2. Ahşap Tavan 932
4.6.4. Süsleme 932
4.6.4.1. Bitkisel Süsleme 932
4.6.4.2. Geometrik Süsleme 933
4.6.4.3. Çini Süsleme 933
4.6.4.4. Silmeler 933
4.6.5. Kitabe 933
4.7. Şadırvanlar 935
4.7.1. Konumlarına Göre Şadırvanlar 935
4.7.1.1. Cami Şadırvanları 935
4.7.2. Haznenin Plan Özelliklerine Göre Şadırvanlar 936
4.7.2.1. Çokgen Planlı Şadırvan Hazneleri 936
4.7.2.2. Silindirik Planlı Şadırvan Hazneleri 938

4.7.3. Malzeme 938
4.7.3.1. Mermer 938
4.7.3.2. Taş 939
4.7.3.3. Devşirme 939
4.7.3.4. Ahşap 939
4.7.3.5. Maden 939
4.7.3.6. Harç 939
4.7.4. Yapı Elemanları 940
4.7.4.1. Hazne ve Hazne Üzeri Detayları 940
4.7.4.2. Musluk Panoları ve Musluklar 940
4.7.4.3. Çanak 941
4.7.4.4. Oturma Yerleri 941
4.7.4.5. Taşıyıcı Sistemleri ve Üst Örtüsü 941
4.7.5. Süsleme 942
4.7.6. Kitabe 943
SONUÇ 945
KAYNAKÇA 949

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Gümüşyeniköy Çamaşırhanesinin planı
Çizim 2: Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesinin plan rölövesi
Çizim 3: Çamaşırhanenin restitüsyon planı
Çizim 4: Dilarem Çamaşırhanesinin planı
Çizim 5: Çatalçeşme Cami Çamaşırhanesinin planı
Çizim 6: Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesinin planı
Çizim 7: Balpınar Çamaşırhanesinin planı
Çizim 8: Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin planı
Çizim 9: Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesinin planı (T. Acar'dan)
Çizim 10: Salur Caddesi Çamaşırhanesinin planı (T. Acar'dan)
Çizim 11: Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesinin planı
Çizim 12: Kadı Şeyh Çamaşırhanesinin planı
Çizim 13: Palanga Sokak Çamaşırhanesinin planı
Çizim 14: Sıcak Çamaşırhanesinin planı
Çizim 15: Domaç Sokak Çamaşırhanesinin planı
Çizim 16: Kavaklı Geçidi Çeşmesi'nin planı
Çizim 17: Çeşmenin cephesi
Çizim 18: Yeşil Çeşme'nin planı
Çizim 19: Çeşmenin cephesi
Çizim 20: Özbek Çeşmesi'nin planı
Çizim 21: Çeşmenin cephesi
Çizim 22: Kavak Çeşmesi'nin planı
Çizim 23: Çeşmenin cephesi
Çizim 24: İğdeköy Çeşmesi'nin planı
Çizim 25: Çeşmenin cephesi
Çizim 26: Mahvel Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 27: Çeşmenin cephesi
Çizim 28: Meydanbaşı Çeşmesi'nin planı
Çizim 29: Çeşmenin cephesi
Çizim 30: Ilık Çeşme'nin planı
Çizim 31: Çeşmenin cephesi
Çizim 32: Servi Sokak Çeşmesi'nin cephe rölövesi

Çizim 33: Çeşmenin cephe restitüsyonu
Çizim 34: Salur Caddesi Çeşmesi 1'in planı
Çizim 35: Çeşmenin cephesi
Çizim 36: Dübekönü Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 37: Çeşmenin cephesi
Çizim 38: Demirler Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Çizim 39: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin planı
Çizim 40: Çeşmenin cephesi
Çizim 41: Salur Caddesi Çeşmesi 2'nin planı
Çizim 42: Çeşmenin cephesi
Çizim 43: Meydan Caddesi Çeşmesi'nin planı
Çizim 44: Çeşmenin cephesi
Çizim 45: Balılar Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 46: Çeşmenin cephesi
Çizim 47: Erenköy Çeşmesi'nin planı
Çizim 48: Çeşmenin cephesi
Çizim 49: Hacı İbrahim Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 50: Çeşmenin cephesi
Çizim 51: Dilarem Çeşmesi'nin planı
Çizim 52: Çeşmenin cephesi
Çizim 53: Pesendi Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Çizim 54: Akçaköy Çeşmesi'nin planı
Çizim 55: Çeşmenin cephesi
Çizim 56: Çavuşhamam Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 57: Çeşmenin cephesi
Çizim 58: Kükürt Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 59: Çeşmenin cephesi
Çizim 60: İki Pınar Caddesi Çeşmesi'nin cephesi
Çizim 61: Balpınar Çeşmesi'nin planı
Çizim 62: Çeşmenin cephesi
Çizim 63: Kocaalan Caddesi Çeşmesi'nin planı
Çizim 64: Çeşmenin cephesi
Çizim 65: Okçu Köyü Çeşmesi'nin planı

Çizim 66: Çeşmenin cephesi
Çizim 67: Derviş Çeşmesi'nin planı
Çizim 68: Çeşmenin cephesi
Çizim 69: Karadonlu Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 70: Çeşmenin cephesi
Çizim 71: Domaç Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 72: Çeşmenin cephesi
Çizim 73: Servi Sokak Çatal Çeşme'nin planı
Çizim 74: Çeşme'nin cephesi
Çizim 75: Başköy Çeşmesi'nin planı
Çizim 76: Çeşmenin cephesi
Çizim 77: Kadı Şeyh Çeşmesi'nin planı
Çizim 78: Çeşmenin cephesi
Çizim 79: Sıcak Çeşme'nin planı
Çizim 80: Çeşmenin cephesi
Çizim 81: Kara Ahmet Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 82: Çeşmenin cephesi
Çizim 83: Ayvalı Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 84: Çeşmenin cephesi
Çizim 85: Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi'nin planı
Çizim 86: Çeşmenin cephesi
Çizim 87: Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nin planı
Çizim 88: Çeşmenin cephesi
Çizim 89: Palanga Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 90: Çeşmenin cephesi
Çizim 91: Eynal Çeşmesi'nin planı
Çizim 92: Çeşmenin cephesi
Çizim 93: Eğrigöz Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 94: Çeşmenin cephesi
Çizim 95: Cücükcü Çeşmesi'nin planı
Çizim 96: Çeşmenin cephesi
Çizim 97: Gökçeler Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 98: Çeşmenin cephesi

Çizim 99: Şengül Cami Çeşmesi'nin planı
Çizim 100: Çeşmenin cephesi
Çizim 101: Kobak Çeşmesi'nin planı
Çizim 102: Çeşmenin cephesi
Çizim 103: Hisarcık Koca Çeşme'nin planı
Çizim 104: Çeşmenin kuzeydoğu cephesi
Çizim 105: Gürpınar Köyü Çeşmesi 1'in planı
Çizim 106: Çeşmenin cephesi
Çizim 107: Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin planı
Çizim 108: Çeşmenin cephesi
Çizim 109: Elmalı Köyü Koca Çeşme'nin planı
Çizim 110: Çeşmenin cephesi
Çizim 111: Kutlubeyler Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 112: Çeşmenin cephesi
Çizim 113: Yeşil Cami Çeşmesi'nin planı
Çizim 114: Çeşmenin cephesi
Çizim 115: İlcikören Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 116: Çeşmenin cephesi
Çizim 117: Osmaniye Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 118: Çeşmenin cephesi
Çizim 119: Çobanlar Köyü Çeşmesi 1'in cephesi
Çizim 120: Afşar Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 121: Çeşmenin cephesi
Çizim 122: Ulu Cami'nin planı (Ara Altun'dan)
Çizim 123: Çeşmenin planı
Çizim 124: Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 125: Çeşmenin cephesi
Çizim 126: Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 127: Çeşmenin cephesi
Çizim 128: Zafertepeçalköy Çeşmesi 1'in planı
Çizim 129: Çeşmenin cephesi
Çizim 130: Zafertepeçalköy Çeşmesi 2'nin planı
Çizim 131: Çeşmenin cephe rölövesi

Çizim 132: Çeşmenin cephe restitüsyonu
Çizim 133: Balıklı Cami Çeşmesi'nin planı
Çizim 134: Çeşmenin cephesi
Çizim 135: Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme'nin planı
Çizim 136: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1'in planı
Çizim 137: Çeşmenin cephesi
Çizim 138: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2'nin planı
Çizim 139: Çeşmenin cephesi
Çizim 140: Yağıllar Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 141: Çeşmenin cephesi
Çizim 142: Çobanlar Köyü Çeşmesi 2'nin planı
Çizim 143: Çeşmenin cephesi
Çizim 144: Küçükharman Sokak Çeşmesi'nin planı
Çizim 145: Çeşmenin cephesi
Çizim 146: Aslan Çeşmesi'nin planı
Çizim 147: Çeşmenin cephesi
Çizim 148: Çinili Çeşme'nin planı
Çizim 149: Çeşmenin cephesi
Çizim 150: Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi'nin planı
Çizim 151: Çeşmenin cephesi
Çizim 152: Zafertepeçalköy Çeşmesi 3'ün planı
Çizim 153: Çeşmenin cephesi
Çizim 154: Fincanburnu Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 155: Çeşmenin cephesi
Çizim 156: Yeni Cadde Çeşmesi'nin planı
Çizim 157: Çeşmenin cephesi
Çizim 158: Çavdarhisar Yolu Çeşmesi'nin planı
Çizim 159: Çeşmenin cephesi
Çizim 160: Hürriyet Çeşmesi'nin planı
Çizim 161: Çeşmenin cephesi
Çizim 162: Müderris Caddesi Çeşmesi'nin cephesi
Çizim 163: Sırören Köyü Çeşmesi'nin planı
Çizim 164: Çeşmenin cephe rölövesi

Çizim 165: Çeşmenin cephe restitüsyonu

Çizim 166: Ahievren Cami Çeşmesi'nin planı

Çizim 167: Çeşmenin cephesi

Çizim 168: Çarşı Sokak Çeşmesi'nin planı

Çizim 169: Çeşmenin batı cephesi

Çizim 170: Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi'nin planı

Çizim 171: Çeşmenin doğu cephesi

Çizim 172: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin planı

Çizim 173: Çeşmenin kuzey cephesi

Çizim 174: Cemalettin (Alaeddin) Mescidi Çeşmesi'nin planı

Çizim 175: Çeşmenin cephesi

Çizim 176: Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme'nin cephesi

Çizim 177: Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi'nin planı

Çizim 178: Çeşmenin cephesi

Çizim 179: Şenlik Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Çizim 180: Eskipazar Cami Çeşmesi'nin planı

Çizim 181: Çeşmenin cephesi

Çizim 182: Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi'nin planı

Çizim 183: Çeşmenin cephesi

Çizim 184: Kütahya Caddesi Çeşmesi'nin planı

Çizim 185: Çeşmenin cephesi

Çizim 186: Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Çizim 187: Kurşunlu Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Çizim 188: Yoncalı Kaplıcası'nın planı (Yılmaz Önge'den)

Çizim 189: Eski-Yeni Hamam'ın planı (Kütahya Müzesi Müdürlüğü Arşivi'nden)

Çizim 190: Saray Hamam'ın planı (KKVKBKM Arşivi'nden)

Çizim 191: Hamamın A-A kesiti (KKVKBKM Arşivi'nden)

Çizim 192: Kemer Hamam'ın planı

Çizim 193: Hamamın A-A kesiti (KKVKBKM'den)

Çizim 194: Küçük Hamam'ın planı (A. Osman Uysal'dan)

Çizim 195: Hamamın A-A kesiti (A. Osman Uysal'dan)

Çizim 196: Babuk Bey Hamamı'nın planı (A. Osman Uysal'dan)

Çizim 197: Hamamın A-A kesiti (KKVKBKM'den)
Çizim 198: Eydemir Hamam'ın planı (Ara Altun'dan)
Çizim 199: Hamamın kesiti (KKVKBKM'den)
Çizim 200: Şengül (Çengel) Hamam'ın planı (VGM'den düzelterek)
Çizim 201: Hamamın A-A kesiti (VGM'den düzelterek)
Çizim 202: Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın planı (Ara Altun'dan)
Çizim 203: Hamamın A-A kesiti (VGM'den)
Çizim 204: Gazanfer Ağa Hamamı'nın planı (Türkan Acar'dan)
Çizim 205: Hamamın kesiti (KKVKBKM'den)
Çizim 206: Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nın planı (VGM'den)
Çizim 207: Hamamın kesiti (VGM'den)
Çizim 208: Çavuş Hamam'ın planı
Çizim 209: Hamamın restitüsyon planı
Çizim 210: Hamamın A-A kesiti
Çizim 211: Moymul Hamam'ın planı (Zafer Eren'den)
Çizim 212: Hamamın kesiti (Zafer Eren'den)
Çizim 213: Yeni Mahalle Hamamı'nın planı (Fatma İlkay Sayan'dan)
Çizim 214: Hamamın kesiti (Fatma İlkay Sayan'dan)
Çizim 215: Nasuh Ağa Hamamı'nın planı
Çizim 216: Hamamın kesiti
Çizim 217: Eğrigöz Köyü Hamamı'nın planı (A. Osman Uysal'dan düzelterek)
Çizim 218: Azmizâdeler Hamamı'nın planı
Çizim 219: Hamamın kesiti (Oğulcan Avcı'dan)
Çizim 220: Demirci Beldesi Hamamı plan rölövesi (KKVKBKM'den)
Çizim 221: Hamamın restitüsyon planı
Çizim 222: Hamamın kesiti (KKVKBKM'den)
Çizim 223: Çatal Hamam'ın planı
Çizim 224: Hamamın kesiti (O. Avcı'dan)
Çizim 225: Emet Aşağı Hamam'ın planı (Oğulcan Avcı'dan)
Çizim 226: Yıprak Köprüsü'nün planı
Çizim 227: Köprünün mansap cephesi
Çizim 228: Debboy Köprüsü'nün planı
Çizim 229: Köprünün cephesi

Çizim 230: Ak Köprü'nün planı
Çizim 231: Köprünün mansap cephesi
Çizim 232: Kuşu Köyü Köprüsü'nün planı
Çizim 233: Köprünün cephesi
Çizim 234: Yağıllar Köyü Köprüsü'nün planı
Çizim 235: Köprünün mansap cephesi
Çizim 236: Gölköy Köprüsü'nün planı
Çizim 237: Köprünün cephe detayı
Çizim 238: Murat Bey Köprüsü'nün planı
Çizim 239: Köprünün memba cephesi
Çizim 240: Salur Köprüsü'nün planı
Çizim 241: Köprünün memba cephesi
Çizim 242: Yukarı Mahalle Köprüsü'nün planı
Çizim 243: Köprünün cephesi
Çizim 244: Sarol Sokak Köprüsü'nün planı
Çizim 245: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in planı
Çizim 246: Köprünün memba cephesi
Çizim 247: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 2'nin planı
Çizim 248: Köprünün cephesi
Çizim 249: Porsuk Köprüsü'nün planı
Çizim 250: Köprünün memba cephesi
Çizim 251: Ada Köprüsü'nün planı
Çizim 252: Köprünün mansap cephesi
Çizim 253: Dokuzgöz Köprüsü'nün planı
Çizim 254: Köprünün mansap cephesi
Çizim 255: Park Caddesi Köprüsü'nün planı
Çizim 256: Köprünün cephesi
Çizim 257: Dumlupınar Köprüsü'nün planı
Çizim 258: Köprünün mansap cephesi
Çizim 259: Süleymanlar Köprüsü'nün planı
Çizim 260: Köprünün mansap cephesi
Çizim 261: Doğluşah Köyü Köprüsü'nün planı
Çizim 262: Köprünün memba cephesi

Çizim 263: Ömer Bey Köprüsü'nün planı
Çizim 264: Köprünün cephesi
Çizim 265: Aşağı Mahalle Köprüsü'nün planı
Çizim 266: Köprünün kuzeydoğu cephesi
Çizim 267: Alayunt Köyü Köprüsü'nün planı
Çizim 268: Köprünün mansap cephesi
Çizim 269: Ağaçköy Köprüsü'nün planı
Çizim 270: Köprünün cephesi
Çizim 271: Nuhören Köyü kuyusunun kesiti
Çizim 272: Bezirgân Köyü kuyusunun planı
Çizim 273: Kuyunun kesiti
Çizim 274: Ulupınar'ın planı (Ara Altun'dan)
Çizim 275: Ulu Cami Sakahanesi'nin planı (Ara Altun'dan)
Çizim 276: Sakahanenin kesiti
Çizim 277: Sakahanenin güneybatı cephesi
Çizim 278: Sakahanenin güneydoğu cephesi
Çizim 279: Çeşmenin cephesi
Çizim 280: Sadettin Cami Sakahanesi'nin planı
Çizim 281: Yakup Çelebi İmaret Mescidinin planı (Ara Altun'dan)
Çizim 282: Şadırvanın cephesi
Çizim 283: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1'in planı
Çizim 284: Şadırvanın kesiti
Çizim 285: Gazanfer Ağa Cami şadırvanının planı
Çizim 286: Şadırvanın kesiti
Çizim 287: Aşağı Tekke Cami şadırvanının planı
Çizim 288: Şadırvanın kesiti
Çizim 289: Molla Bey Cami şadırvanının planı
Çizim 290: Şadırvanın kesiti
Çizim 291: Ulu Cami şadırvanının planı
Çizim 292: Şadırvanın kesiti
Çizim 293: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2'nin planı (Ziya Aslan'dan)
Çizim 294: Şadırvanın cephesi (Ziya Aslan'dan)
Çizim 295: Kazasker Hamamı'nın planı (Ahteri'den)

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Gümüşyeniköy Çamaşırhanesinin batı cephesi
Fotoğraf 2: Çamaşırhanenin kuzeydoğu cephesindeki çeşme
Fotoğraf 3: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 4: Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesinin genel görünüşü
Fotoğraf 5: Çamaşırhanenin çeşmesi
Fotoğraf 6: Dilarem Çamaşırhanesinin genel görünüşü
Fotoğraf 7: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 8: Çamaşırhanenin çeşmesi
Fotoğraf 9: Çatalçeşme Cami ve Çamaşırhanesinin güney cephesi
Fotoğraf 10: Çamaşırhanenin güney cephesi
Fotoğraf 11: Çamaşırhanenin kuzey cephesi
Fotoğraf 12: Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesinin genel görünüşü
Fotoğraf 13: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 14: Çamaşırhanenin çeşmesi
Fotoğraf 15: Balpınar Çamaşırhanesinin kuzeybatı cephesi
Fotoğraf 16: Çamaşırhanenin çeşmesi
Fotoğraf 17: Çamaşırhanenin kapatılan ocağı ve nişleri
Fotoğraf 18: Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin kuzeydoğu cephesi
Fotoğraf 19: Çamaşırhanenin görünüşü
Fotoğraf 20: Çamaşırhanenin güneybatı cephesi
Fotoğraf 21: Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesinin güneybatı cephesi
Fotoğraf 22: Çamaşırhanenin genel görünüşü
Fotoğraf 23: Çamaşırhanenin güneybatı cephesindeki ocak ve çamaşır taşları
Fotoğraf 24: Salur Caddesi Çamaşırhanesinin batı cephesi
Fotoğraf 25: Çamaşırhanenin batı cephesinden detay
Fotoğraf 26: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 27: Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesinin güneydoğu cephesi
Fotoğraf 28: Çamaşırhanenin yalak ve doğusundaki ocakları
Fotoğraf 29: Çamaşırhanenin batısındaki ocak ve güneyindeki tuvalet
Fotoğraf 30: Kadı Şeyh Çamaşırhanesinin güneydoğu cephesi
Fotoğraf 31: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 32: Çamaşırhanenin batı cephesi

Fotoğraf 33: Palanga Sokak Çamaşırhanesinin kuzeybatı cephesi
Fotoğraf 34: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 35: Çamaşırhanenin kuzeydoğu cephesindeki çeşme
Fotoğraf 36: Sıcak Çamaşırhanesinin batı cephesi
Fotoğraf 37: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 38: Çamaşırhanedeki kitabe
Fotoğraf 39: Domaç Sokak Çamaşırhanesinin doğu cephesi
Fotoğraf 40: Çamaşırhanenin iç görünüşü
Fotoğraf 41: Çukur Çeşme'nin cephesi
Fotoğraf 42: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 43: Kavaklı Geçidi Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 44: Çeşmenin kuzeybatı cephesi
Fotoğraf 45: Yeşil Çeşme'nin cephesi
Fotoğraf 46: Özbek Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 47: Çeşmenin güney cephesi
Fotoğraf 48: Kavak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 49: Çeşmenin cephe detayı
Fotoğraf 50: İğdeköy Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 51: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 52: Mahvel Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 53: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 54: Meydanbaşı Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 55: Çeşmenin niş cephesindeki kitabe
Fotoğraf 56: Çeşmenin güneybatısındaki kitabe
Fotoğraf 57: Çeşmenin kuzeydoğusundaki kitabe
Fotoğraf 58: Ilık Çeşme'nin cephesi
Fotoğraf 59: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 60: Servi Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 61: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 62: Salur Caddesi Çeşmesi 1'in cephesi
Fotoğraf 63: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 64: Dübekönü Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 65: Çeşmenin kitabesi

Fotoğraf 66: Demirler Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 67: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 68: Ağalar Cami (Bıçakcı Sokak) Çeşmesi
Fotoğraf 69: Kirazlar Çıkmazı Sokak Çeşmesi
Fotoğraf 70: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 71: Çeşmenin arka cephesindeki kitabe
Fotoğraf 72: Salur Caddesi Çeşmesi 2'nin cephesi
Fotoğraf 73: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 74: Meydan Caddesi Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 75: Çeşmenin yalağı
Fotoğraf 76: Balılar Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 77: Erenköy Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 78: Çeşmenin bezemeli devşirme parçası
Fotoğraf 79: Hacı İbrahim Sokak Çeşmesi'nin genel görünüşü
Fotoğraf 80: Çeşmenin cephesi
Fotoğraf 81: Dilarem Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 82: Pesendi Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 83: Akçaköy Çeşmesi'nin güney cephesi
Fotoğraf 84: Çeşmenin batı cephesi
Fotoğraf 85: Çavuşhamam Sokak Çeşmesi'nin önceki durumu
Fotoğraf 86: Çeşmenin bugünkü durumu
Fotoğraf 87: Kükürt Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 88: İki Pınar Caddesi Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 89: Çeşmenin ayak ve ayna taşı
Fotoğraf 90: Balpınar Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 91: Çeşmenin yalağı
Fotoğraf 92: Kocaalan Caddesi Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 93: Okçu Köyü Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 94: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 95: Derviş Çeşmesi'nin görünüşü
Fotoğraf 96: Çeşmenin eski fotoğrafı (www.koleksiyonevi.net'den Erişim Tarihi: 10.10.2020)
Fotoğraf 97: Karadonlu Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 98: Kuzeybatıdaki devşirme çeşme
Fotoğraf 99: Domaç Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 100: Çeşmenin yalağı
Fotoğraf 101: Servi Sokak Çatal Çeşmenin ön cephesi
Fotoğraf 102: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 103: Başköy Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 104: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 105: Kadı Şeyh Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 106: Çeşmenin kemerinden detay
Fotoğraf 107: Sıcak Çeşme'nin cephesi
Fotoğraf 108: Çeşmenin yalağı
Fotoğraf 109: Kara Ahmet Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 110: Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme'nin cephesi
Fotoğraf 111: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 112: Ayvalı Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 113: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 114: Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 115: Çamaşırhanedeki kitabe (A. Osman Uysal'dan)
Fotoğraf 116: Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nin batı cephesi
Fotoğraf 117: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 118: Palanga Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 119: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 120: Eynal Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 121: Çeşmenin niş cephesinden detay
Fotoğraf 122: Çeşmenin kuzey ayağı
Fotoğraf 123: Çeşmenin güney ayağı
Fotoğraf 124: Eğrigöz Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 125: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 126: Cücükçü Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 127: Çeşmenin yan cephesi
Fotoğraf 128: Gökçeler Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 129: Şengül Cami Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 130: Çeşmenin eski hali (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 131: Çeşmenin doğusundaki kitabe
Fotoğraf 132: Çeşmenin batısındaki kitabe
Fotoğraf 133: Kobak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 134: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 135: Hisarcık Koca Çeşme'nin kuzeydoğu cephesi
Fotoğraf 136: Çeşmenin kuzeybatı cephesi
Fotoğraf 137: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 138: Gürpınar Köyü Çeşmesi 1'in görünüşü
Fotoğraf 139: Çeşmenin cephesi
Fotoğraf 140: Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin görünüşü
Fotoğraf 141: Çeşmenin cephesi
Fotoğraf 142: Elmalı Köyü Koca Çeşme'nin cephesi
Fotoğraf 143: Çeşmenin devşirme yalağı
Fotoğraf 144: Kutlubeyler Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 145: Çeşmenin güneybatısındaki kitabe
Fotoğraf 146: Çeşmenin kuzeydoğusundaki kitabe
Fotoğraf 147: Yeşil Cami Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 148: İlcikören Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 149: Çeşmenin devşirme parçaları
Fotoğraf 150: Çeşmenin arka cephesindeki devşirme malzeme
Fotoğraf 151: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 152: Osmaniye Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 153: Çobanlar Köyü Çeşmesi 1'in cephesi
Fotoğraf 154: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 155: Afşar Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 156: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 157: Ulu Cami'nin müezzin mahfili ve altındaki çeşme
Fotoğraf 158: Çeşmenin görünüşü
Fotoğraf 159: Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 160: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 161: Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 162: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 163: Zafertepeçalköy Çeşmesi 1'in cephesi

Fotoğraf 164: Çeşmenin kitabe
Fotoğraf 165: Zafertepeçalköy Çeşmesi 2'nin cephesi
Fotoğraf 166: Balıklı Cami Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 167: Çeşmeden detay
Fotoğraf 168: Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme'nin görünüşü
Fotoğraf 169: Çeşmeden detay
Fotoğraf 170: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1'in ön cephesi
Fotoğraf 171: Çeşmenin batı cephesi
Fotoğraf 172: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2'nin cephesi
Fotoğraf 173: Çeşmenin ayna taşı
Fotoğraf 174: Yağıllar Köyü Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 175: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 176: Çobanlar Köyü Çeşmesi 2'nin ön cephesi
Fotoğraf 177: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 178: Küçükharman Sokak Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 179: Aslan Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 180: Çeşmenin tamir kitabesi
Fotoğraf 181: Çinili Çeşme'nin ön cephesi
Fotoğraf 182: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 183: Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 184: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 185: Zafertepeçalköy Çeşmesi 3'ün cephesi
Fotoğraf 186: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 187: Zafertepeçalköy Çeşmesi 4'ün cephesi
Fotoğraf 188: Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 189: Fincanburnu Köyü Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 190: Çeşmedeki devşirme malzeme
Fotoğraf 191: Yeni Cadde Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 192: Çeşmenin yalak ve sekileri
Fotoğraf 193: Çavdarhisar Yolu Çeşmesi'nin cephesi
Fotoğraf 194: Hürriyet Çeşmesi'nin ön cephesi
Fotoğraf 195: Çeşmenin arka cephesi
Fotoğraf 196: Müderris Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 197: Çeşmenin ayna taşı

Fotoğraf 198: Sırören Köyü Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 199: Çeşmenin yan cephesi

Fotoğraf 200: Çeşmenin kitabesi

Fotoğraf 201: Ahievren Cami Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 202: Çeşmenin kitabesi

Fotoğraf 203: Çarşı Sokak Çeşmesi'nin batı cephesi

Fotoğraf 204: Çeşmenin güney cephesi

Fotoğraf 205: Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi'nin doğu cephesi

Fotoğraf 206: Çeşmenin kuzey cephesi

Fotoğraf 207: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin kuzey cephesi

Fotoğraf 208: Çeşmenin batı cephesi

Fotoğraf 209: Cemalettin (Alaeddin) Mescidi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 210: Çeşmenin eski hali (Mustafa Kalyon'dan)

Fotoğraf 211: Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme'nin cephesi

Fotoğraf 212: Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 213: Şenlik Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 214: Eskipazar Cami Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 215: Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 216: Kütahya Caddesi Çeşmesi'nin görünüşü

Fotoğraf 217: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 218: Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 219: Kurşunlu Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 220: Yoncalı Kaplıcası'nın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 221: Kaplıcanın kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 222: Kaplıcanın güneybatı cephesi

Fotoğraf 223: Erkekler bölümü soyunmalığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 224: Erkekler bölümü sıcaklığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 225: Kadınlar bölümü soyunmalığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 226: Kadınlar bölümü sıcaklığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 227: Eski-Yeni Hamam'ın hava fotoğrafı (Kütahya Müzesi Müdürlüğü Arşivi'nden)

Fotoğraf 228: Eski-Yeni Hamam'ın sıcaklık bölümü (Kütahya Müzesi Müdürlüğü Arşivi'nden)

Fotoğraf 229: Hamamın kuzeybatı köşesindeki halvet hücresi (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 230: Saray Hamam'ın kuzey cephesi

Fotoğraf 231: Hamamın güneybatı cephesi

Fotoğraf 232: Soyunmalık bölümü

Fotoğraf 233: Ilıklık bölümü

Fotoğraf 234: Ilıklık bölümü kubbe ve geçişleri

Fotoğraf 235: Hela-tıraşlık bölümü

Fotoğraf 236: Sıcaklık bölümü

Fotoğraf 237: İlk halvetin tonozu

Fotoğraf 238: Paşa halveti

Fotoğraf 239: Kemer Hamam'ın kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 240: Hamamın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 241: Erkekler bölümü soyunmalığı

Fotoğraf 242: Erkekler bölümü ılıklığı

Fotoğraf 243: Erkekler bölümü sıcaklığı

Fotoğraf 244: Erkekler bölümü kuzeybatı halvet hücresi

Fotoğraf 245: Kadınlar bölümü soyunmalığı

Fotoğraf 246: Kadınlar bölümü ılıklığı

Fotoğraf 247: Kadınlar bölümü sıcaklığı

Fotoğraf 248: Halvet girişindeki stilize pars figürü

Fotoğraf 249: Kadınlar bölümü halvet hücresi

Fotoğraf 250: Küçük Hamam'ın kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 251: Hamamın güneybatı cephesi

Fotoğraf 252: Hamamın taçkapısı

Fotoğraf 253: Erkekler bölümü soyunmalığı

Fotoğraf 254: Ilıklık bölümü

Fotoğraf 255: Ilıklığın örtüsü

Fotoğraf 256: Sıcaklık bölümü

Fotoğraf 257: Güney köşedeki halvet girişi

Fotoğraf 258: Güneybatıdaki halvet hücresi

Fotoğraf 259: Güneydoğudaki halvet hücresi dilimli tromp

Fotoğraf 260: Babuk Bey Hamamı'nın kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 261: Yıkılan soyunmalık bölümü (Simav Belediyesi Arşivi'nden)
Fotoğraf 262: Ilıklığın orta mekân örtüsü
Fotoğraf 263: Ilıklığın kuzeydoğusundaki mekânın geçişleri
Fotoğraf 264: Sıcaklık bölümü
Fotoğraf 265: Eydemir Hamam'ın kuzeydoğu cephesi
Fotoğraf 266: Hamamın güneydoğu cephesi
Fotoğraf 267: Soyunmalık bölümü
Fotoğraf 268: Aralık bölümü
Fotoğraf 269: Ilıklık bölümü
Fotoğraf 270: Hela-tıraşlık bölümünün üst örtüsü
Fotoğraf 271: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 272: Halvet hücresi
Fotoğraf 273: Şengül (Çengel) Hamam'ın güneydoğu cephesi
Fotoğraf 274: Hamamın güneybatı cephesi
Fotoğraf 275: Soyunmalık mekânı
Fotoğraf 276: Aralıktan ılıklığa bakış
Fotoğraf 277: Keçelik mekânı
Fotoğraf 278: Ilıklık mekânı
Fotoğraf 279: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 280: Halvet hücresi
Fotoğraf 281: Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın güneydoğu cephesi
Fotoğraf 282: Hamamın üstten görünüşü
Fotoğraf 283: Erkekler bölümü taçkapısı
Fotoğraf 284: Erkekler bölümü soyunmalık mekânı
Fotoğraf 285: Aralık mekânı
Fotoğraf 286: Erkekler bölümü ılıklık mekânı
Fotoğraf 287: Erkekler bölümü sıcaklık mekânı
Fotoğraf 288: Erkekler bölümü halvet kubbesi
Fotoğraf 289: Gazanfer Ağa Hamamı'nın güneybatı cephesi
Fotoğraf 290: Hamamın erkekler bölümü soyunmalık girişi
Fotoğraf 291: Erkekler bölümü soyunmalık mekânı
Fotoğraf 292: Erkekler bölümü soyunmalık kubbe ve geçişleri
Fotoğraf 293: Erkekler bölümü ılıklık mekânı

Fotoğraf 294: Erkekler bölümü hela-tıraşlık mekânı
Fotoğraf 295: Erkekler bölümü sıcaklık mekânı
Fotoğraf 296: Erkekler bölümü sıcaklıktaki kurna
Fotoğraf 297: Erkekler bölümü sıcaklıktaki kurna
Fotoğraf 298: Erkekler bölümü sıcaktaki kurna
Fotoğraf 299: Erkekler bölümü halvet hücresi
Fotoğraf 300: Kadınlar bölümü soyunmalık mekânı
Fotoğraf 301: Kadınlar bölümü ılıklık mekânı
Fotoğraf 302: Kadınlar bölümü sıcaklık mekânı
Fotoğraf 303: Kadınlar bölümü sıcaklıktaki kurna
Fotoğraf 304: Kadınlar bölümü halvet kubbe ve geçişleri
Fotoğraf 305: Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nın güneydoğu cephesi
Fotoğraf 306: Hamamın batı cephesi
Fotoğraf 307: Hamamın güney cephesi
Fotoğraf 308: Soyunmalık mekânı
Fotoğraf 309: Ilıklık mekânı
Fotoğraf 310: Ilıklıktaki çeşme
Fotoğraf 311: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 312: Halvet giriş kapıları
Fotoğraf 313: Halvet hücresi
Fotoğraf 314: Halvet kubbesi
Fotoğraf 315: Çavuş Hamam'ın kuzey cephesi
Fotoğraf 316: Hamamın batı cephesi
Fotoğraf 317: Hamamın güneybatı cephesi
Fotoğraf 318: Kadınlar bölümü ılıklık mekânı
Fotoğraf 319: Kadınlar bölümü sıcaklık mekânı
Fotoğraf 320: Erkekler bölümü ılıklık mekânı
Fotoğraf 321: Tıraşlık mekânındaki niş
Fotoğraf 322: Tıraşlık mekânının kubbesi
Fotoğraf 323: Erkekler bölümü sıcaklık mekânı
Fotoğraf 324: Moymul Hamam'ın güney cephesi
Fotoğraf 325: Hamamın kuzeydoğu cephesi
Fotoğraf 326: Hamamın batı cephesi

Fotoğraf 327: Soyunmalık mekânı
Fotoğraf 328: Ilıklık mekânı
Fotoğraf 329: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 330: Sıcaklık mekânındaki korkuluk
Fotoğraf 331: Halvet hücresi
Fotoğraf 332: Yeni Mahalle Hamamı'nın kuzeybatı cephesi
Fotoğraf 333: Hamamın güneydoğu cephesi
Fotoğraf 334: Soyunmalık mekânı
Fotoğraf 335: Ilıklık mekânı
Fotoğraf 336: Ilıklık mekânı
Fotoğraf 337: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 338: Nasuh Ağa Hamamı'nın kuzey cephesi
Fotoğraf 339: Hamamın güney cephesi
Fotoğraf 340: Giriş holü
Fotoğraf 341: Soyunmalık mekânı
Fotoğraf 342: Hela bölümü
Fotoğraf 343: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 344: Eğrigöz Köyü Hamamı'nın güney cephesi
Fotoğraf 345: Batıdaki L biçimli mekân
Fotoğraf 346: Ortadaki mekân
Fotoğraf 347: Azmizâdeler Hamamı'nın doğu cephesi
Fotoğraf 348: Hamamın güney cephesi
Fotoğraf 349: Soyunmalık/ılıklık mekânı
Fotoğraf 350: Sıcaklık mekânı
Fotoğraf 351: Sıcaklık kubbesi ve kubbe geçişleri
Fotoğraf 352: Su deposu
Fotoğraf 353: Demirci Beldesi Hamamı genel görünüş
Fotoğraf 354: Hamamın su deposu
Fotoğraf 355: Çatal Hamam'ın batı cephesi
Fotoğraf 356: Soyunmalık mekânı
Fotoğraf 357: Soyunmalığın kuzeydoğu köşesi
Fotoğraf 358: Doğudaki mekân
Fotoğraf 359: Emet Aşağı Hamam

Fotoğraf 360: Hamamdaki kemer izleri

Fotoğraf 361: Yıprak Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 362: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 363: Debboy Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 364: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 365: Ak Köprü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 366: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 367: Kuşu Köyü Köprüsü'nün cephesi

Fotoğraf 368: Yağıllar Köyü Köprüsü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 369: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 370: Gölköy Köprüsü'nün cephesi

Fotoğraf 371: Köprünün kemeri

Fotoğraf 372: Murat Bey Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 373: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 374: Salur Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 375: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 376: Yukarı Mahalle Köprüsü'nün cephesi

Fotoğraf 377: Sarol Sokak Köprüsü'nün bugünkü durumu

Fotoğraf 378: Köprünün üstten görünüşü (H. Ürer'den)

Fotoğraf 379: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in memba cephesi

Fotoğraf 380: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 381: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 2'nin memba cephesi

Fotoğraf 382: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 383: Porsuk Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 384: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 385: Ada Köprüsü'nün restorasyon öncesi memba cephesi (sehritavsanlı.blogspot.com'dan)

Fotoğraf 386: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 387: Dokuzgöz Köprüsü'nün restorasyon öncesi memba cephesi (www.yapi.com.tr'den)

Fotoğraf 388: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 389: Park Caddesi Köprüsü'nün cephesi

Fotoğraf 390: Dumlupınar Köprüsü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 391: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 392: Süleymanlar Köprüsü'nün memba cephesi
Fotoğraf 393: Köprünün mansap cephesi
Fotoğraf 394: Merkez Doğluşah Köprüsü'nün memba cephesi
Fotoğraf 395: Köprünün mansap cephesi
Fotoğraf 396: Ömer Bey Köprüsü'nün cephesi
Fotoğraf 397: Aşağı Mahalle Köprüsü'nün kuzeydoğu cephesi
Fotoğraf 398: Köprünün güneybatı cephesi
Fotoğraf 399: Alayunt Köyü Köprüsü'nün mansap cephesi
Fotoğraf 400: Köprünün memba cephesi
Fotoğraf 401: Ağaçköy Köprüsü'nün cephesi
Fotoğraf 402: Nuhören Köyü Kuyusu'nun bileziği
Fotoğraf 403: Bezirgân Köyü Kuyusu'nun görünüşü
Fotoğraf 404: Kuyunun bileziği
Fotoğraf 405: Aşağı Hisar Cami ve Ulupınar'ın girişi
Fotoğraf 406: Sakahanenin görünüşü
Fotoğraf 407: Sakahanenin çeşmesi
Fotoğraf 408: Ulu Cami Sakahanesi'nin güneybatı cephesi
Fotoğraf 409: Sakahanenin güneydoğu cephesi
Fotoğraf 410: Sakahanenin kitabesi
Fotoğraf 411: Sakahanenin iç görünüşü
Fotoğraf 412: Sadettin Camisi'nin güneydoğu cephesi
Fotoğraf 413: Sakahanenin kuzey cephesi
Fotoğraf 414: Sakahanenin güney cephesi ve çeşmesi
Fotoğraf 415: Yakup Çelebi İmaret Mescidi
Fotoğraf 416: Şadırvanın cephesi
Fotoğraf 417: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1'in cephesi
Fotoğraf 418: Şadırvanın fıskiyesi
Fotoğraf 419: Gazanfer Ağa Cami şadırvanının cephesi
Fotoğraf 420: Hazneden detay
Fotoğraf 421: Aşağı Tekke Cami şadırvanının cephesi
Fotoğraf 422: Şadırvan haznesinden detay
Fotoğraf 423: Molla Bey Cami şadırvanının cephesi
Fotoğraf 424: Ulu Cami şadırvanının cephesi

Fotoğraf 425: Şadırvan haznesinden detay

Fotoğraf 426: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2'nin cephesi

Fotoğraf 427: Merkez Kara Ahmet Sokak Çamaşırhanesi

Fotoğraf 428: Merkez Analıca Cami Çeşmesi

Fotoğraf 429: Merkez Ebeoğlu Çeşmesi

Fotoğraf 430: Kaynarca Hamamı'nın görünüşü

Fotoğraf 431: Balabaniye Medresesi Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 432: İshak Fakih Çeşmesi'nin kitabesi (KMİMTK'den)

Fotoğraf 433: Paşa Pınarı Çeşmesi (https://www.facebook.com/kutahyahaberde/photos'dan)

Fotoğraf 434: Musalla Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 435: Ali Paşa Konağı Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 436: Takvacılar Cami Çeşmesi'nin kitabesi

Fotoğraf 437: Yeğen Seyyid Mehmed Paşa Çeşmesi'nin kitabesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 438: Süleyman Paşa Mescidi Çeşmesi'nin kitabesi

Fotoğraf 439: Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi Çeşme ve Çamaşırhanesi (https://tr-tr.facebook.com/SimavTarihindenYapraklar)

Fotoğraf 440: Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi Çamaşırhanesinin bugünkü durumu

Fotoğraf 441: Kurşunlu Sokağı Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 442: Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

Fotoğraf 443: Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 444: Halet Efendi Çeşmesi'nin kitabesi

Fotoğraf 445: Hacı Şemseddin Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

Fotoğraf 446: Poşaklızâde Süleyman Ağa Çeşmesi'nin kitabesi (KMİMTK'den)

Fotoğraf 447: Hacızâde Hacı Mustafa Çeşmesi'nin kitabesi (KMİMTK'den)

Fotoğraf 448: A_8152 Envanter Numaralı Çeşmenin ayna taşı

Fotoğraf 449: Küpecik Efendi Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 450: Yukarı Hisar Mahallesi Çeşmesi (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 451: Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşmenin kitabesi

Fotoğraf 452: Müzedeki Ayna Taşı

Fotoğraf 453: A_ 15242 Envanter Numaralı Ayna taşı
Fotoğraf 454: A_555 Envanter Numaralı Çeşmenin kitabesi
Fotoğraf 455: A_113 Envanter Numaralı Çeşmenin kitabesi (KMİMTK'den)
Fotoğraf 456: Güdük Minare Cami ve Çeşmesi (Süheyl Ünver'den)
Fotoğraf 457: İsimsiz Çeşme (Süheyl Ünver'den)
Fotoğraf 458: Karaca Ahmet Bey Hamamı (A. Demircan'dan)
Fotoğraf 459: Çingen Hamamı (A. Demircan'dan)
Fotoğraf 460: Tavşanlı Haritası (Tavşanlı Belediyesi Arşivinden)
Fotoğraf 461: Tavşanlı Yeni Hamam (Tavşanlı Belediyesi Arşivinden)
Fotoğraf 462: Hacı Hamza Köprüsü'nün yerine yapılan köprü
Fotoğraf 463: Yukarı Mahalle Camisi'ndeki köprü kitabesi
Fotoğraf 464: Kalburcu Köprüsü (C. Çulpan'dan)

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Müderris Caddesi Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 2: Sarol Sokak Köprüsü'nün gravürü (https://tr.123rf.com'dan)

Resim 3: Musalla Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 4: Yukarı Hisar Mahallesi Çeşme ve Çamaşırhanesi (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 5: Yenice Köyü Kervansaray Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 6: Ulu Cami Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 7: Taş köprü (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 8: Terlemez Köprüsü (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 9: Perli Köyü Köprüsü (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 10: Aşağı Kundukören Köprüsü (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 11: Hisar Bey Cami Şadırvanı (A. Yakupoğlu'ndan)

Resim 12: Zeryen Cami Şadırvanı (A. Yakupoğlu'ndan)

KISALTMALAR

a.g.e.	**:**	Adı Geçen Eser
AKM.	**:**	Atatürk Kültür Merkezi
ASKİ.	**:**	Ankara Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi
BOA.	**:**	Başkanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	**:**	Bakınız
Çev.	**:**	Çeviri
DİA.	**:**	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DSİ.	**:**	Devlet Su İşleri
Ed.	**:**	Editör
FBE.	**:**	Fen Bilimleri Enstitüsü
H.	**:**	Hicri
KKVKBKM	**:**	Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
KMİMTK	**:**	Kütahya Müzesi İslami Mezar Taşları ve Kitabeler
KVMGM.	**:**	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
m.	**:**	Metre
R.	**:**	Rumi
SBE.	**:**	Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	**:**	Sayfa
ss.	**:**	Sayfa Sayısı
TMMOB.	**:**	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜBA.	**:**	Türkiye Bilimler Akademisi
vb.	**:**	Ve Benzeri

ÖNSÖZ

Canlıların yaşam kaynağı olan su, medeniyetlerin gelişmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Asırlardan beri suya olan gereksinim, kentlerin su ihtiyacının karşılanması sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Uygarlık bu sorunu çeşme ve kuyu gibi mimari yapılarla çözmüştür. Hamam, şadırvan ve çamaşırhane gibi yapılar da temizlenme ihtiyacının tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Kütahya ve ilçelerindeki Su Yapıları adlı bu çalışmayla bölgede yer alan çeşme, hamam, köprü, şadırvan, çamaşırhane, sakahane ve kuyu gibi yapılar tanıtılmıştır.

Doktora tez konusunun belirlenmesinde ve çalışmam boyunca her zaman öneri ve fikirleriyle bana destek olan Prof. Dr. Ahmet Çaycı'ya, çalışmanın her safhasında yardımlarının esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a teşekkürü bir borç bilirim. Kitabelerin okunması ve kontrollerinin yapılmasında kıymetli zamanlarını ayıran Prof. Dr. Hikmet Atik'e minnettarım. Bölgede yapılacak çalışmalar için gerekli izinlerin sağlanması konusunda Kütahya Valiliği'ne, Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne, Kütahya Belediyesi'ne, Tavşanlı Belediyesi'ne, Simav Belediyesi'ne, Gediz-Eskigediz Belediyesi'ne, Simav Demirci Belediyesi'ne, su yapılarının tescil bilgileri konusunda Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Müdürlüğüne ve projeye destek veren Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğü'ne teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışma boyunca maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

Ali TEKİN

Konya-Haziran 2021

GİRİŞ

1. Konunun Tanımı ve Önemi

Tezimizin konusunu, Kütahya ili sınırlarında bulunan Türk dönemine ait tarihi su yapılarının araştırılması, yapıların mimari ve plan özelliklerinin tespiti ile Anadolu Türk mimarisi içerisindeki yerlerinin belirlenmesi oluşturmaktadır.

Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi arasında bir eşik konumundaki Kütahya, coğrafi ve özel konumuyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Uygarlık tarihi içerisinde Kütahya ve çevresinde başta dinî mimari olmak üzere, askerî ve sivil mimari yapılar inşa edilmiştir. Mimari yapılar içerisinde önemli bir yer tutan su yapıları hakkında, daha önce bütüncül bir çalışma yapılmamıştır. Çalışma sonunda, Kütahya su yapılarının Anadolu su mimarisi içerisindeki yeri belirlenmiş olacaktır.

2. Konunun Kapsamı

Tezde Anadolu Selçuklu, Germiyanoğulları ve Osmanlı Devleti'ne ait tamamı XIII. yüzyıl ile XX. yüzyılın ortaları arasına tarihlendirilen yüz altmış iki adet su yapısı incelenmiştir. Bu yapılar arasında çamaşırhaneler, çeşmeler, hamamlar, köprüler, kuyular, sakahaneler ve şadırvanlar bulunmaktadır. Katalog oluşturulurken yapıların dizilişinde herhangi bir nitelik aranmamış, yapılar alfabetik sırayla, kendi içlerinde ise kronolojiye bağlı olarak verilmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Tez, arşiv çalışmaları ve saha araştırmaları şeklinde yapılmıştır. Araştırmada ilk olarak Kütahya ili üzerine yapılmış ve yapılmakta olan yayın ve tezler incelenmiştir. Ayrıca, Anadolu su mimarisine ilişkin genel yayınlara ulaşıldıktan sonra, tez kapsamına giren çamaşırhane, çeşme, hamam, köprü, kuyu, sakahane ve şadırvanlara ait yayınlara ulaşılmıştır.

Daha sonra yüzey araştırmasına geçilmiştir. Bu araştırma yapılırken, Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Müdürlüğü ve Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivleri taranarak mevcut su yapıları belirlenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili vakfiye ve arşiv taraması da yapılmıştır.

Bu aşama sırasında arazi çalışmalarına da başlanmıştır. Belirlenen yapıların ölçüleri alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Kitabesi mevcut olan ve okunamayan kitabelerin estampajları alınmıştır.

Arazi çalışması bittikten sonra tezin yazım aşamasına geçilmiştir. Yapılar tanıtılırken açık adresleri ve koordinat bilgileri verilmeye çalışılmıştır. Yapının varsa mevcut kitabesi verilmiş, daha sonra da malzeme-teknik, mimari ve süsleme özellikleri anlatılmıştır. Kitabesi bulunmayan yapıların tarihlendirilmesinde arşiv belgelerinden yararlanılmış, o da yoksa yapının mimari özelliklerinden yola çıkılarak tarihlendirme yapılmıştır. Çeşme, köprü ve şadırvan gibi yapılar anlatılırken aşağıdan yukarıya; çamaşırhane, hamam, sakahane gibi yapılarda ise dıştan içe doğru tasvir edilmiştir. Su yapılarının plan ve görünüşleri Autocad programı yardımıyla çizilerek ilgili bölümlere eklenmiştir. Değerlendirme bölümünde ise örneklerimiz kendi içinde değerlendirip, Anadolu'daki benzer su yapılarıyla desteklenmiştir.

4. Araştırmayla İlgili Yayınlar

Kütahya'daki su yapılarıyla ilgili ilk ve en önemli bilgileri, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden öğrenmekteyiz. Bu eserde Aşağı Kale'deki su yapısı, kale içindeki çeşme ve Zereğen Mahallesi Hisar Bey Cami şadırvanından bahsetmiştir. Merkezde altısı sağlam, üçü kullanılmaz durumda dokuz hamam olduğunu aktarıp, bunlardan Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın kitabesini okumuştur. Diğer adı geçen hamamlar ise şunlardır: Kadıasker Hamamı, Şengül Hamamı, Kemer Hamamı, Hüseyin Paşa Hamamı ve Eytemür Hamamı. Ayrıca kentte yirmi üç saray hamamı olduğunu söylemektedir. Çelebi, Kütahya'da otuz çeşme olduğunu belirtmekle birlikte, bunlardan Zereğen Mahallesi Cafer Paşa Çeşmesi, Cafer Paşa Çeşmesi'nin yanındaki Çeşme ve Yeni Mahalle Çeşme kitabelerini okumuştur. Son olarak merkezde, iki adet sakahane olduğundan bahsetmektedir. Yoncalı Ilıcası ve Altuntaş kasabasındaki hamamdan ismen bahseden Çelebi, Gediz Gazanfer Ağa Hamamı'nın ise kitabesini okumuştur. Çelebi'nin son durağı Simav olmuş ve Hacı Pir Ahmed Ağa Cami duvarında, Paşa Pınarı Çeşmesi'yle birlikte şehirde üçü hamam ve dördü ılıca toplam yedi hamam olduğundan söz etmektedir. Hamamlar, Babuk Bey Hamamı, Karaca Ahmed Bey Hamamı ve şehirden yarım saat uzakta, kuzey tarafında Germab

hamamıdır. İsmi geçen ılıcalar ise şunlardır: Büyük Ilıca, Çifte Osim Ilıcası, Naşlı Ilıcası, Cennetköy Ilıcası[1].

Kütahya'yla ilgili önemli çalışmaların başında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın çalışması gelmektedir. Germiyanoğulları tarihinden ayrıntılı bir şekilde söz edilmekle birlikte, bu döneme ait İshak Fakih Çeşmesi'nin kitabesine yer vermiştir. Osmanlılar döneminden ise Çukur çeşme kitabesi ve Ulu Cami Sakahanesi'nin kitabeleri geçmektedir[2].

Türk-İslam devri kitabe estampajları hakkında önemli çalışma, Uluğ İğdemir'e aittir. Kütahya'yla ilgili bölümde Yoncalı Kaplıcası, Rüstem Paşa Hamamı, İshak Fakih Çeşmesi, Koru Çeşmesi ve Ali Ağa Çeşmesi kitabelerinin tarihleri mevcuttur[3].

Germiyanoğulları tarihiyle ilgili önemli çalışmalardan biri, Mustafa Çetin Varlık tarafından gerçekleştirilmiştir. Eserde beyliğin siyasi ilişkileri ve özellikle vakfiyeleri hakkında bilgiler mevcuttur[4].

Köprü mimarisi hakkında önemli çalışmaların başında Cevdet Çulpan'ın çalışması gelmektedir. Kataloğa sadece Kalburcu Köprüsü dâhil edilmiştir. İkizhöyük, Ağaçköy, Yıprak, Perli, Ak ve Alayund Köprüleri de ismen geçmektedir[5]. Konu hakkındaki bir diğer çalışma Gülgün Tunç'a aittir. Çalışmada Hacı Hamza ve Altıntaş Köprülerinden söz edilmiştir[6]. Fügen İlter'in çalışmasında ise sadece Ak Köprü'nün tanımı yapılmıştır[7].

Kütahya'nın mimari eserleri hakkında en kapsamlı çalışma, Ara Altun tarafından yapılmıştır. Cami, mescit, medrese, tekke, türbe, han, hamam ve bedesten yapıları, mimari ve sanat tarihi disipliniyle ele alınmıştır. Konumuzla ilgili olarak

---

[1] **Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt 9, 1. Baskı, Hazırlayanlar Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 13-27.

[2] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.

[3] Uluğ İğdemir, "Merhum Halil Ethem Eldem'in Türk Tarih Kurumu'na Armağan Ettiği Türk-İslâm Devri Kitabe Estampajları", **Belleten**, IV/16/I, Ankara, 1940, ss. 545-563.

[4] Mustafa Çetin Varlık, **Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.

[5] Cevdet Çulpan, **Türk Taş Köprüleri**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

[6] Gülgün Tunç, **Taş Köprülerimiz**, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1978.

[7] Fügen İlter, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1978.

Saray, Küçük, Eydemir, Kazasker, Balıklı, Lala Hüseyin Paşa, Kemer, Şengül ve Yeni Mahalle Hamamları, Ulu Cami Sakahanesi ve çeşmeler hakkında önemli bilgiler vermektedir[8].

Yılmaz Önge'nin "Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları" adlı çalışması Anadolu Selçuklu hamamları üzerine yapılmış en ayrıntılı çalışmadır. Eserde Yoncalı Kaplıcasından bahsedilmektedir. Bu çalışmada yapının planı çizilerek, ayrıntılı tanımı yapılmış ve kaplıcanın Türk hamam mimarisi içerisindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur[9]. Önge'nin su yapılarıyla ilgili önemli bir diğer çalışması "Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları'dır". Çalışmada, Anadolu öncesi su mimarisi ve Anadolu'daki çeşme, sebil ve şadırvanların XI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar gelişimi örneklerle ele alınmaktadır. Konumuzla ilgili olarak Kütahya Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 1 ve Gök Şadırvan (Yakup Çelebi İmaret Mescidi) hakkında kısa bilgiler de bulunmaktadır[10].

Kütahya'nın vakfiyeleri hakkındaki önemli çalışmaların başında Cevdet Dadaş ve Atilla Batur'un eseri gelmektedir[11]. Daha sonra 3 cilt halinde yayımladıkları çalışmada Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Kütahya ele alınmış ve vakfiyeler konusunda büyük bir boşluk doldurulmuştur[12]. Vakıflarla ilgili diğer çalışmalar Özlem Zeyrek Soyer'e aittir. Yüksek lisans tezinde kadın vakıfları[13], doktora tezinde ise XVIII. yüzyıl Kütahya vakıfları ele alınmıştır[14]. Mesut Aydın ise 16. yüzyıl sonlarında Kütahya sancağı vakıflarını ele almıştır[15].

---

[8] Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi: Bir Deneme", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1981-1982, ss. 171-700.

[9] Yılmaz Önge, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, VGM Yayınları, Ankara, 1995.

[10] Yılmaz Önge, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

[11] Cevdet Dadaş, Atilla Batur, **Osmanlı Arşivi Belgelerinde Kütahya 1**, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya, 1999.

[12] Cevdet Dadaş, Atilla Batur, İsmail Yücedağ, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II**, Cilt 1-3, Kütahya Belediyesi, Kütahya, 2000.

[13] Özlem Zeyrek Soyer, **Kadın Vakıfları: Kütahya Örneği (1789– 1923)**, Dumlupınar Üniversitesi0 SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.

[14] Özlem Zeyrek Soyer, **XVIII. Yüzyılda Kütahya Vakıflarının Sosyal ve Ekonomik Hayata Katkıları**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2015.

[15] Mesut Aydın, **560 Numaralı Tahrir Defterine Göre 16. Yüzyılın Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Kütahya ve Çevresi)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2019.

Germiyanoğulları Beyliği'nin mimari eserleri hakkındaki en önemli çalışma Ali Osman Uysal'a aittir. Çalışmada Kütahya ve ilçelerinin de içinde bulunduğu mimari eserler hakkında detaylı bir eser ortaya konulmuştur. Kütahya Eski-Yeni Hamam, Kütahya Saray Hamamı, Kütahya Kemer Hamamı, Kütahya Küçük Hamam ve Simav Babuk Bey Hamamı'nın planları çizilmiş ve ayrıntılı tanımlamaları yapılarak Türk mimarisi içindeki yerleri vurgulanmıştır. Çeşmelerden Yenice Menzil Külliyesi Çeşmesi ve İshak Fakih Çeşmesi'nden söz edilmektedir[16].

2019 yılı itibarıyla Kütahya'yla ilgili çalışmaların sayısında artış olmuştur. Bunlardan büyük çoğunluğu Türkan Acar tarafından yayımlanmıştır. Çalışmasında Eskigediz beldesindeki altı köprü, üç çamaşırhane, bir su kemeri ve bir su deposu incelenmiştir[17]. Acar'ın Eskigediz üzerine yaptığı diğer bir çalışmada, on adet çeşme incelenmiştir[18]. Eskigediz hamamları hakkında yaptığı çalışmada Gazanfer Ağa Hamamı ve Azmizâdeler Hamamı ele alınarak, Türk hamamları içerisindeki yerleri vurgulanmıştır[19].

Kütahya merkezle ilgili yüksek lisans tezi, Yasemin Verim tarafından yapılmıştır. Kataloğa merkezdeki yirmi yedi çeşme dâhil edilmiş, kataloğumuzdaki Merkez Meydanbaşı, Merkez Derviş ve Merkez Müderris Caddesi Çeşmeleri günümüze ulaşamayan yapılar arasında ele alınmıştır[20].

Oğulcan Avcı tarafından 2020 yılında tamamlanan, Kütahya Hamamları (12.-19. Yy.) ve Türk Hamamlarının Özgünlüğü adlı doktora tezinde on altı adet hamam kataloğa alınarak, Türk hamamlarının diğer uygarlıkların yıkanma yapılarıyla karşılaştırılarak özgünlüğünün ortaya konulmasına çalışılmıştır[21].

---

[16] Ali Osman Uysal, **Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

[17] Türkan Acar, Eskigediz'de (Kütahya) Su Mimarisi: "Köprüler, Çamaşırhaneler, Su Kemerleri ve Su Deposu", **Uluslararası Folklor Akademi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2019a, s. 1-32.

[18] Türkan, Acar, "Eskigediz'de (Kütahya) Su Mimarisi "Çeşmeler", **4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14 – 17 Şubat 2019 / Yalova)**, Cilt 3, Ed. Behsat Karaca, Emel İslamoğlu, Esra Kirik, Doğuhan Yayıncılık, Ankara, 2019b, ss. 359-375.

[19] Türkan Acar, "Eskigediz'deki (Kütahya) Halk ve Özel Hamamlardan Örnekler: Gazanfer Ağa Hamamı ve Azmizadeler Hamamı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 35, 2019c, ss. 80-92.

[20] Yasemin Verim, **Kütahya Çeşmeleri**, Sakarya Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2019a.

[21] Oğulcan Avcı, **Kütahya Hamamları (12.-19. Yy.) ve Türk Hamamlarının Özgünlüğü**, Anadolu Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2020.

5. Kütahya'nın Tarihi

Kütahya ve çevresinin arkeolojik tarihinin, yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda Paleolitik (Yontma Taş) Çağ'dan, Bizans İmparatorluğu'na kadar gittiği tespit edilmiştir[22].

Hititler Dönemi'nde, Hitit siyasal etkisinin dışında kalan Batı Anadolu'da pek çok kent, konfederasyonlar biçiminde örgütlenmişti. Bunlardan biri de Kuzeybatı Anadolu'da bulunduğu tahmin edilen 22 şehirden oluşan, Aşşuva (Balıkesir-Bursa-Çanakkale dolayları) Konfederasyonu'ydu[23]. Kütahya ilinin batısında kalan topraklar da bu konfederasyona bağlıydı. Aşşuva, Hitit Devleti sınırları dışında kalmakla birlikte, özellikle Kütahya çevresindeki gümüş yatakları ve buna bağlı olarak gelişen

---

[22] Efe Turan, "1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, **Ankara- 25-29 Mayıs 1992**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, ss. 345-364; Efe Turan, "1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, **Ankara- 28 Mayıs-1 Haziran 1990**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, ss. 163-177; Efe Turan, "1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **XI**. **Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara-24-28 Mayıs 1993**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1994, ss. 571-592; Nurullah Aydın, "Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989", **I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 19-20 Nisan 1990 Ankara**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, ss. 191-203; Ahmet Topbaş, "Kütahya Seyitömer Höyüğü 1990 Yılı Kurtarma Kazısı", **II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 29-30 Nisan 1991 Ankara**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, ss. 11-33; Ahmet Topbaş, "Seyitömer Höyüğü 1991 Yılı Kurtarma Kazısı", **III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 27-30 Nisan 1992 Efes**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, ss. 1-30; Ahmet Topbaş, "Seyitömer Höyüğü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı", **IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 26-29 Nisan 1993 Marmaris**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1994, ss. 297-310; Ahmet İlaslı, "Seyitömer Höyüğü 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", V**I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 24-26 Nisan 1995 Didim**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996, ss. 1-19; Metin Türktüzün, "Kütahya İli Aslanapa İlçesi Karadiğin Köyü Akalan Tümülüsü Kurtarma Kazısı 1997", **IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 27-29 Nisan 1998 Antalya**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1999, ss. 125-140; Metin Türktüzün, "2012 Yılı Çiledir Höyük Kurtarma Kazısı, Sondaj ve Temizlik Çalışmaları", **22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 14-17 Kasım 2013 Adana**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2014, ss. 99-106; Metin Türktüzün ve diğerleri., "Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014 Yılı Çalışmaları", **24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı 23-25 Mart 2015 Şanlıurfa**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2016, ss. 469-478; Metin Türktüzün, Serdar Ünan, Nazan Ünan, "Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları", **25. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı 11-15 Nisan-2016 Antalya**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2016, ss. 1-16; Metin Türktüzün, Serdar Ünan, Nazan Ünan, "Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2016 Yılı Çalışmaları", **26. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu 19-20 Nisan-2017 Hatay**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2017, ss. 203-220; Metin Türktüzün, Oğuzhan Pekşen, "Kütahya, Domaniç, Tanap Doğalgaz Projesi Hattında Yapılan Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı", **27. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu 09-11 Nisan-2018 Antalya**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2019, ss. 203-214.

[23] Ekrem Memiş**, Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)**, Çizgi Kitabevi, Sinop, 2013, s. 150.

ticaret yolları nedeniyle, Hititlerin sürekli ilgisini çekmiş ve onların saldırılarına uğramıştır[24].

Frigler, MÖ 9. yüzyılda Gordion merkez olmak üzere, Orta Anadolu'da Ankara, Sinop, Alacahöyük, Pazarlı, Boğazköy, Konya, Doğu Anadolu'da Malatya, batıda Afyon ve Manisa'ya kadar uzanan topraklar üzerine yerleşmişlerdi[25]. Strabon'a göre Aizanoi (Çavdarhisar), Nakoleia (Seyitgazi), Kotiäeion[26] (Kütahya), Midaeium (Karahöyük), Dorylaeum (Şarhöyük), Kadoi (Gediz) Küçük Frigya (Phrygia Epiktetos) şehirleridir[27]. Küçük Frigya fiziki olarak, kuzeyde Mudurnu (Modrene) ve Mudurnu Çayı'nın (Gallos) bir bölümüne kadar, kuzeydoğuda Bithynia'nın doğu sınırına, yani antik Krateia (bugünkü Gerede) kentine kadar uzanmakta, batıda ise İznik Gölü'nün güneyine kadar sokularak denize ulaşmaksızın ve bir Bithynia kenti olan Prusa ad Olympum'u (Bursa) batısında bırakarak güney yönünde devam etmekteydi[28].

Batı Anadolu'da Menderes ve Gediz nehirleri vadileri arasında devlet kurmuş olan Lidyalılar döneminde kurulan Kral Yolu, Efes'ten başlayarak[29], Sardis (Manisa), Uilusa (Uşak) ve Kotiäeion (Kütahya) üzerinden geçiyordu[30]. Persler döneminde bu güzergâh, iki ayrı alternatif yol takip ediyordu. Birinci yol güzergâhı Afyonkarahisar dolaylarından güneye giderek Amorion (Emirdağ) ve Gordion'a (Yassıhüyük) gelen yoldu. İkinci güzergâh ise kuzeydoğuya giderek Altıntaş Ovası, Kütahya'nın Altıntaş ilçesinin Beşkarış ve Bey köyleri, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinin Gökbahçe

---

[24] Anonim, "Kütahya", **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ed. Yücel Yamal, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1981, s. 5293.
[25] Memiş, **a.g.e.**, s. 187.
[26] Kotiäeion, Kütahya isminin Hellenlerce kullanılan biçimi, daha doğrusu Hellen ağzına uydurulmuş biçimidir. Sonunda Hellen dilinin "-yeri" anlamındaki takısı -eion (çeşitlemesi: -ion) vardır. Kent adı, "Kotys tapkısının yeri" anlamındadır. Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 472; Kotys, Trakya'da Ana Tanrıça'nın sıfatlarını tanımlayan isimlerden biridir. Engin Beksaç, Mustafa Hatipler, Şule Nurengin Beksaç, "Bithynia, Traklar ve Diğer Balkanlı Halklar: Trakoloji Bakış Açısından Genel Bir Kimlik Çalışması", **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III**, Ed. Haluk Selvi ve diğerleri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2017, s. 110.
[27] Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, Dördüncü Baskı, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 81.
[28] Sencer Şahin, "Phrygia Epiktetos", **IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ankara-26-30 Mayıs 1986)**, Ankara, 1986, s. 266.
[29] Tolga Uslubaş, Sezgin Dağ, **İlkçağlardan Günümüze Dünya Tarihi**, Karma Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 24.
[30] Anonim, **a.g.e.**, s. 5295.

(Bahsayiş) ve Yapıldak Mahalleleri, Orkistos (Ortaköy) ve Pessinous (Ballıhisar) Mahallelerinden Gordion'a geliyordu[31].

MÖ 333 yılında, Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından, Perslerin elinden alınan Kütahya, onun ölümünden sonra kumandanlarından Antigonos idaresine geçmiştir. MÖ 278 yılında Bithynia Krallığı'nın hakimiyetine giren şehir, daha sonra Pergamon Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir[32].

Pergamon kralı III. Attalos'un (MÖ 138-133) varisi olmadığı için, özel servetinin yanında kraliyet topraklarını da Roma'ya devreden bir vasiyetname bırakmıştır. Söz konusu vasiyet, Roma'nın Anadolu'yu fethetme isteğini gerçekleştirmesi için gerekli ortamı da hazırlamıştı[33]. Vasiyet, Roma'nın Anadolu'da fazla etkin olmasını gerektirdiği için Anadolu'da kurulan ilk eyalet, Asia Eyaleti (MÖ 129) olmuştur[34]. Asia Eyaleti kentleri arasında Aizanoi (Çavdarhisar), Kadi (Gediz) ve Synaos (Simav) bulunmaktadır[35]. Özellikle Aizanoi'nin Doğu Asya ulaşım sistemi içinde önemli bir kesişim noktası olduğu kesinleşmiştir. Burada en az altı yol birleşmektedir. Aizanoi-Cidyessus (Sincanlı-Küçükhöyük) yolu ile Akmonia (Uşak-Banaz)-Appia (Altıntaş-Pınarcık) yollarının birbirleriyle kesiştiği görülmüştür[36]. Kütahya'nın kuzeyindeki iki yol ise Dorylaeum (Şarhöyük)-Cotiaeum (Kütahya) yolu, Nicaea (İznik)-Cotiaeum (Kütahya) yoludur. Çok iyi korunmuş durumda olmamalarına rağmen, her iki yolun da hatları bellidir ve her ikisi de özellikle Sabuncupınar (Merkez) bölgesinde Porsuk Çayı'ndan oldukça uzaklaşmaktadır. Kütahya'nın güneybatısında ve güneyinde özellikle Pullar, Dereköy, Susuzkaya

---

[31] William Mitchell Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960, ss. 29-31.
[32] Hakkı Dursun Yıldız, "Kütahya'nın Tarihçesi", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, s. 35.
[33] Mehmet Kurt, "Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Rolü", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 23, 2010, s. 108.
[34] Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 38, 2005, s. 14.
[35] Ahmet Akşar, **İmparator Hadrianus'un Anadolu Gezileri**, Ege Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019, s. 146.
[36] David French, "1991 Yılı Roma Yolları, Miltaşları ve Yazıtları Araştırması", **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara-25-29 Mayıs 1992**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, s. 200.

(Kütahya'nın güneyi) ve Göynükören'de (Aslanapa'nın batısı) Cotiaeum-Aizanoi ve Aizanoi-Docimeum yollarının en belirgin izleri söz konusudur[37].

MS 395 yılında, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması üzerine, Bizans İmparatorluğu'na tâbi olan Kütahya'nın önemi daha da artmıştı. Şehrin her tarafına hâkim, yüksek ve sarp bir tepesine, kale yapılmış ve kale bir kuleyle tahkim edilerek iki kat sur içine alınmıştı[38]. Bizans İmparatoru Herakleios döneminde Anadolu topraklarında üç thema (ordu birliği) kuruldu: Armeniakon (kuzeydoğu Anadolu'da); Anatolikon (orta Anadolu'da); Opsikion (Marmara denizinin güney kıyıları ve Ege bölgesinin kuzeyinde). Kütahya; Çanakkale, Balıkesir, Erdek, Bursa, İznik ve Eskişehir'le birlikte Opsikion Theması içinde yer almaktaydı[39].

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun büyük bir kısmıyla beraber Kütahya, Kutalmış oğlu Süleymanşah tarafından, 1080 yılına doğru fethedilmiş ve Dorylaieon Muharebesine kadar Selçuklu hakimiyeti altında kalmıştır[40]. Miryokefalon Savaşı'ndan (1176) sonra, Türk ilerleyişi ve göçebe Türkmenlerin baskısı daha da arttı. Bizans İmparatoru Manuel'in ölümünden sonra (1180) II. Kılıç Arslan, yeni bir fethe girişerek 1182 yılında Eskişehir, Uluborlu ve Kütahya'yı aldı[41]. Bu dönemden itibaren altın madeninin kıt olması nedeniyle temel para birimi olarak gümüş madeninin kullanıldığı ve milletlerarası ticaretin gelişmesine dayalı olarak, özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da büyük oranda gümüş üretimi yapıldığı anlaşılmaktadır[42]. Kütahya, gümüş madeni çıkarılan bir bölge olmasının yanı sıra; şapı da İtalya'da gelişmeye başlayan dokuma sanayi için ihraç ediliyordu[43].

---

[37] David French, "1990 Yılı Roma Yolları, Miltaşları Çalışması", **IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı Çanakkale-27-31 Mayıs 1991**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 151.
[38] Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Çev. Ali Suat, Cilt II, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 285.
[39] M. Murat Baskıcı, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 118-121.
[40] Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 1119.
[41] Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, s. 214; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 95.
[42] Koray Özcan, **Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i**, Selçuk Üniversitesi FBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2005, s. 111.
[43] Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 2. Baskı, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969, s. 288.

1185 yılında Kılıç Arslan memleketi on bir oğlu arasında paylaştırınca, Gıyaseddin Keyhüsrev Uluborlu ve Kütahya çevresine melik tayin edildi[44]. Fakat bu paylaşım kardeşler arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirmiştir[45]. Bunu takip eden karışıklık döneminde Kütahya, yeniden Bizanslıların eline geçtiyse de I. Alaeddin Keykubad döneminde, 1233-1234 yılları civarında kesin olarak geri alınmıştı[46]. Fakat tarih konusu tartışmalıdır[47]. Mustafa Çetin Varlık, Kütahya'nın 1233 yılından önce, I. Alaeddin Keykubad zamanında fethedildiğini söylemektedir[48]. Kütahya'nın, 1225 yılındaki Ermeni ve Haçlılarla yapılan[49] mücadeleler sırasında, ele geçirilmiş olması muhtemeldir. Feth edenin ise Selçuklu emirlerinden İmadüddin Hezar Dinari[50] olduğu kabul edilmektedir[51].

Moğol istilası üzerine Anadolu'ya Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan pek çok Türkmen gelmiş ve gelen Türkmenlerin bir kısmı, bu ülkede kendi yaşayışlarına uygun yerler bulamamışlar, ormanlık ve dağlık yerlerde yurt tutmak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu yıllarda Kütahya dolaylarında da önemli bir Türkmen kümesi vardı[52].

XIII. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu'da Moğol baskısı zayıflamış ve bu durumdan faydalanan Türkmen beyleri yavaş yavaş Selçuklularla ilişkilerini keserek bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi[53]. Bu beyliklerden biri de Germiyanoğullarıdır[54]. Urfalı Mateos, Malatya'nın bir bölgesine Germiyan ismi verildiğinden

---

[44] Turan, **a.g.e.**, 1971, s. 217.
[45] Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 96.
[46] Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 1119.
[47] Alaeddin Keykubad'ın seferleri Kırım (1227), Trabzon (1228), Yassı Çimen Savaşı (1230), Eyyubilere karşı seferler (1234-1235) bkz Turan, **a.g.e.**, 1971, s. 357-383.
[48] Mustafa Çetin Varlık, "Evliya Çelebi'ye Göre Kütahya ve Bu Bilgilerin Arşiv Belgeleri ile Karşılaştırılması", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 4, 1988b, s. 299.
[49] Turan, **a.g.e.**, 1971, ss. 342-347.
[50] Kimliği hakkında çeşitli görüşler vardır. Evliya Çelebi Hezar Dinari'yi Germiyan hükümdarının veziri olarak göstermektedir. Uzunçarşılı, Ahlatşahı Bedreddin Aksungur'un kölesi olduğunu ve daha sonra Selçukluların hizmetine girmiş olabileceğini aktarmaktadır. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 23. Hezar Dinari hakkındaki diğer bir tartışma için bkz Tuncer Baykara, "Esedüddin Ayaz Beğ ve Germiyanlıların İlk Zamanları", **XVI. Türk Tarih Kongresi Ankara-20-24 Eylül 2010**, Cilt III, Ankara, 2010, ss. 235-243.
[51] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 23.
[52] Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, ss. 156-162.
[53] Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", **DİA**, Cilt 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 138.
[54] Germiyan adı, Farsçada "Ilıca" anlamına gelen Germâ sözcüğünden, yine Farsçadaki çoğul üretme takısı -yan ile türetilmiştir, "Ilıcalar" anlamındadır. Ancak, Kürtçede de Germiyan diye bir sözcüğün bulunduğuna ve "Kışlama" anlamını gelmektedir. Umar, **a.g.e.**, s. 283.

bahsetmektedir[55]. Togan ise bu topluluğun Harezmli olduklarını ifade etmektedir[56]. Germiyanoğullarının, Malatya'ya Celâleddin Harzemşah'la beraber 1240 yılı civarında geldikleri de düşünülebilir[57]. 1277 yılındaki Cimri Olayı sırasında, Anadolu Selçukluların hizmetinde hareket eden Germiyanlılara, bu hizmetlerine karşılık Kütahya ve civarı, ikta olarak verilmiştir[58]. 1300 yıllarında bağımsızlığını kazandığı anlaşılan Yakub Bey'in hâkim olduğu topraklar, İbn Fazlullah el-Ömerî'nin kaydettiğine göre Yâkub-ili adıyla adlandırılmaktaydı[59]. Kurucu Yakup Bey'in, Sultan III. Alaeddin'e tabi üç emirden biri olduğu bilinmektedir[60]. Yakup Bey zamanında, 1314 yılında Alaşehir alınmış; Aydın, Menteşe ve Saruhanlı Beylikleri de beylik topraklarına dâhil edilmişti[61]. Katalanlar tarafından alınan Kula ve Simav'ın ise, Mehmet Bey döneminde (1340-1361) geri alındığı taş vakfiyede belirtilmektedir[62].

XIV. yüzyılın ortalarına doğru, şehir üzerinde Osmanlı Beyliği etkili olmaya başladı[63]. Karamanoğulları ve Osmanlıların baskısı altında kalan Süleymanşah, beyliğin muhafazası için kızı Devlet Hatun'u, I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e vermişti[64]. Kütahya, Simav, Eğrigöz, Tavşanlı ve bunun yanında birkaç yeri daha kızına çeyiz olarak verdi[65]. I. Murat'ın vefatı sonrasında, Germiyanoğlu Süleymanşah da yaşanılan siyasi boşluktan yararlanarak, Osmanlıların eline geçmiş olan topraklarının bir kısmını geri alsa da[66], Germiyan ili, Yıldırım Bayezid döneminde

---

[55] **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, 3. Baskı, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 267.
[56] Zeki Velidi Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, Cilt 1, 3. Baskı, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s. 217.
[57] Vedat Turgut, "Germiyanoğulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt III, Sayı 5, 2017, s. 8; Sümer, **a.g.e.**, s. 162.
[58] Varlık, **a.g.e.**, 1974, s. 24.
[59] Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanoğulları", **DİA**, Cilt 14, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 33.
[60] Ahmet Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri II**, 2. Baskı, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 34.
[61] Varlık, **a.g.e.**, 1974, ss. 39-40.
[62] Emine Gedik, "Germiyan Beyi II. Yakub Külliyesine Ait Taş Vakfiye ve Vakfedilmiş Mülklerin Ad ve Bulundukları Yer Açısından Değerlendirilmesi**", Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-III Germiyanoğulları Beyliği Kütahya 8-10 Mayıs 2014**, Yayına Hazırlayanlar Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 112; Varlık, **a.g.e.**, 1974, s. 47.
[63] Varlık, **a.g.e.**, 2002, s. 580.
[64] Varlık, **a.g.e.**, 1974, s. 56.
[65] **Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi**, Çev. Kemal Yavuz-Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 117.
[66] Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, **Bezm u Rezm**, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 358.

tekrar zapt edilmiştir[67]. Timur, Ankara Savaşı'nı kazanmasından sonra, Anadolu beyliklerinin memleketlerini ve Osmanlılara çeyiz olarak verilen yerleri de II. Yakup Bey'e geri vermişti[68]. Timur'un savaştan sonra bir müddet Kütahya'da kaldığı ve fidye karşılığı halka dokunmadığı aktarılmaktadır[69]. II. Yakup Bey'in 1422 tarihli vakfiyesinde, II. Murad'ın tuğrasının bulunuşu ve II. Murad ile II. Yakup'un müşterek sikkelerinin basılmış olması, bu yıllarda Germiyanoğullarının Osmanlı himayesi altında bulunduğunu ortaya koymaktadır. II. Yakup Bey'in 1428 yılında Edirne'ye giderek beyliğini II. Murad'a vasiyet etmesi ve bir yıl sonra hastalanarak, yazılı vasiyet göndermesiyle, 1429 yılında beylik Osmanlı hakimiyetine kesin olarak geçmiştir[70]. Anadolu Eyaleti'nin merkezi, 1451 yılında Ankara'dan Kütahya'ya nakledilmiş, 1566'dan 1893 yılına kadar bu vasfını sürdürmüştür[71]. XV. yüzyıl ortalarından XVI. yüzyıl ortalarında kadar Kütahya, şehzade sancaklarından biriydi[72].

1513 tarihli bir deftere göre Kütahya livasının Kütahya, Şıhlı, Homa, Uşak, Lazkiye, Güre-Selendi, Kula, Simav, Honaz ve Eğrigöz olmak üzere on kazası bulunmaktadır. 1520 tarihli olarak kabul edilen 49 numaralı mufassal tapu tahrir kayıtlarında, bunlara ilave olarak Gediz'in de kaza olarak kaydedildiği görülmektedir[73].

1520 tarihli tahrir defterinde şehirde yirmi sekiz mahallenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sayı 1530-31 yılı tespitlerine göre otuz üçe yükselmişti. 1571 tarihli defterde ise kırk mahalle kaydedilmişti. Bu mahalleler Çerçi, Kemâleddin Paşa, Balıklı, Dükkâncıklar, Pırpırcılar, Pîrler, Hacı İbrâhim, İshak Fakih, Mâruf, Ahî İzzeddin, Ahî Mustafa, Veled-i Gûne, Çukur, Ahî Erbasan, Servi, Sultanbağı, Kadı Şeyh, Meydan, Cemâleddin, Börekçiler, Polad Bey, Şehreküstü, Dibek, Hisar Beyi, Hacı Ahmed, Efendi Bola, Hacı İlyas, Hacı Süleyman, Yeni Hisar, Bezirciler,

---

[67] Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", **İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lûgati**, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, Cilt II, İstanbul, 1979, ss. 369-370.
[68] Varlık, **a.g.e.**, 1974, s. 72.
[69] Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 79.
[70] Varlık, **a.g.e.**, 1974, ss. 92-93.
[71] Mustafa Çetin Varlık, "Anadolu Eyaleti", **DİA**, Cilt 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 143.
[72] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 579.
[73] Meltem Aydın, "XVII. Yüzyıl Avarız Kayıtlarına Göre Kütahya Sancağı Eğrigöz (Emet) ve Dağardı Kazaları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 63, 2020, s. 94.

Bölücek, Cedîd, Ahî Evran, Orta, Hüseyin Paşa, Hisar ve Orta Hisar'dan oluşmakta; ayrıca Ermeni, Rum ve Yahudi mahalleleri de bulunmaktaydı[74].

XVII. yüzyıl başlarında Bozulus, Halep ve Dulkadir Türkmenlerine mensup Küşne, Kürd Mihmandlu, Sermayelü, Selmanlu, Kaşıkçı, Bıçakçı, Karamanlı gibi bazı aşiretler bir araya getirilerek Danişmendli kazası oluşturulmuş ve aşiretlerin bir bölümü Kütahya'ya iskân olunmuştur[75].

III. Selim devrinde (1789-1807) Fransızlarla yapılan savaşlarda Mısır ve Suriye'de esir alınan Fransız askerlerinin ikamet ettirildiği Kütahya, Osmanlı-Mısır savaşlarında önemli olaylara sahne olmuştu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Konya'da Osmanlı kuvvetlerini yenerek Kütahya'ya kadar ilerleyip şehre hâkim olduysa da kısa bir süre sonra Kütahya Antlaşması'yla (1833) buradan çekildi. 1848 ihtilâllerinin ardından Osmanlı Devleti'ne sığınan başta Lajos Kossuth olmak üzere, Macar millî hareketinin önde gelenlerinin yerleştirildiği (1848-1851) Kütahya, bu olaylar dolayısıyla milletlerarası siyasette önem kazandı[76].

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesiyle Anadolu, düşman saldırılarına açık hale gelmişti[77]. Anadolu halkı işgaller karşısında hiç vakit kaybetmeden basın yoluyla protestolarda bulunmaya, mitingler yapmaya, cemiyetler kurmaya, örgütlenmeye, hatta silahlanmaya başladı[78]. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, diğer yerlerde olduğu gibi Kütahya'da da tepkiyle karşılanmış ve Kuvay-ı Milliye teşkilatı kurulmuştu. Bu arada Yunanlılar Simav'a doğru ilerliyordu. 5 Eylül 1920 tarihinde Yunanlılar Gediz'i alarak, Kütahya'ya altı saat mesafede bulunan Efendi Köprüsü yakınlarına kadar geldiler. 24 Eylül'de, Garp Cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa Kütahya'ya gelerek, hücum emri verdiyse de başarılı olamadı[79]. Bu taarruz sonucunda, düzenli orduya geçiş düşüncesi güçlendi. Düzenli orduya geçişe tepki

---

[74] Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", **DİA**, Cilt 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 581-582.
[75] Tufan Gündüz, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri (1540-1640)**, Bilge Yayınları, Ankara, 1997, s. 66.
[76] Varlık, **a.g.e.**, 2002, s. 581.
[77] Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", **DİA**, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 272.
[78] Ünsal Yavuz, **Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete**, Birinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 40.
[79] Yıldız, **a.ge.**, ss. 48-49.

veren, Çerkez Ethem ve destekçileri 16 Aralık'ta dağıtılmıştı[80]. Düzenli ordunun Yunanlılara karşı yaptığı İnönü Muharebeleriyle, Anadolu halkının kurtuluş ümitleri daha da artmıştı. Bursa civarındaki Yunan birlikleri, İnönü yönünde harekata geçerken, aynı zamanda Uşak tarafındaki kuvvetleri de Türk Güney Cephesi'ne doğru yürümüşlerdi. Refet Bey komutasındaki Türk kuvvetleri, düşman kuvvetleri karşısında istenen başarıyı gösteremedi. Yunanlar 26 Mart'ta Dumlupınar'daki mevzileri ele geçirip 27 Mart'ta Balmahmut'u ve arkasından 28 Mart'ta da Afyon'u işgal ettikten sonra Çay-Bolvadin hattına kadar ilerlediler. Bu durum karşısında, İnönü'de Yunanları yenen Türk birliklerinden bir kısmı, hemen Eskişehir-Altuntaş istikametinden Dumlupınar'a doğru kaydırıldı. Böylece Yunan kuvvetlerinin bir bölümü baskı altına alındı. Yunan kuvvetleri 7 Nisan 1921 günü Afyon'u boşaltmak zorunda kaldılar. Fahreddin Bey, Çay ve Afyon'dan çekilen düşmanı kovalayıp zorlarken, Refet Bey de emri altındaki kuvvetlerle Aslıhanlar'daki Yunan alayına saldırdı. Ancak Yunanlar bu saldırıyı durdurdular. Aldığı takviyelerle kuvvetlerini artıran Yunan birlikleri Dumlupınar mevzilerine yerleştiler. Türk kuvvetleri, Dumlupınar'ın 10 km kuzeydoğusuna çekildi. Dumlupınar ve Aslıhanlar muharebelerinin sonrasında, Yunan kuvvetleri yeni bir harekatın hazırlığı içine girdiler. Yunanlar, İnönü-Kütahya-Döğer mevziini tutmuş olan Türk kuvvetlerini, güney kanattan kuşatmak üzere 8 Temmuz'da ileri harekata geçtiler. 14-18 Temmuz günlerinde Kütahya-Nasuhçal mevzilerinde çok şiddetli çarpışmalar oldu. Batı Cephesi birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir'in doğusu-Seyitgazi hattına çekildi. Bu çekilişte, düşmanın takipte gösterdiği yavaşlık ve duraksama bütün birliklerimizin çekilmesi imkânını vermişti. Kütahya Muharebesi bu şekilde sonuçlanmış oldu.

I. ve II. İnönü Muharebelerinde yenik duruma düşen Yunan ordusu, Kütahya ve Eskişehir başarılarından aldığı moralle Türk ordusuna kesin darbeyi vurmayı amaçladı. 23 Ağustos-31 Ağustos 1921 tarihleri arasında düşman taarruzlarına devam etti. 13 Eylül gününe kadar 22 gün ve 22 gece aralıksız devam eden "Sakarya Melhame-i Kübrası", yeni Türk devletinin tarihine, cihan tarihinde ender olan büyük bir meydan muharebesi olarak geçti. 26 Ağustos 1922 günü başlayan Türk taarruzuyla,

[80] Ahmet Emin Yaman, "Mîllî Ordudan Düzenli Orduya", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 2, Sayı 6, Ankara, 1990, ss. 394-395.

bir gün sonra Afyon, 30 Ağustos'ta Dumlupınar Meydan Muharebesiyle Kütahya ve Aslıhanlar civarı kurtarılmıştır[81].

Kütahya, 8 Ekim 1923 tarihinde Gediz, Emet, Simav, Tavşanlı ve Uşak ilçelerini içine alacak şekilde il olmuştur[82]. 1947 yılında Altıntaş, 1960 yılında Domaniç, 1987 yılında Aslanapa, Dumlupınar, Hisarcık, Şaphane ve 1990 yılında ise Çavdarhisar ve Pazarlar ilçe olmuştur. Uşak ise 1950 yılında il statüsü kazanmıştır[83].

Kütahya, 2017 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağının "Zanaat ve Halk Sanatları" alanında "Yaratıcı Şehir" unvanını almaya hak kazanmıştır[84].

6. Kütahya'nın Coğrafi Durumu

Kütahya, 38º 70′ ve 39º 80′ kuzey enlemleriyle 29º 00′ ve 30º 30′ doğu boylamları arasında yer almakta ve 11.875 km^2'lik yüzölçümüne sahiptir. Kütahya ili, kuzey ve kuzeybatıdan İnegöl, Keles, Orhaneli (Bursa); kuzeydoğudan Bozüyük (Bilecik); doğudan Eskişehir merkez, Seyitgazi; güneydoğudan Afyonkarahisar merkez, İhsaniye, Sincanlı; güneyden Uşak merkez, Banaz; güneybatıdan Demirci, Selendi (Manisa); batıdan ise Dursunbey, Sındırgı (Balıkesir) ilçeleriyle çevrilidir[85]. Kütahya'nın 2019 yılı toplam nüfusu 579.257 olup, 2018-2019 yılı nüfus artış hızı ‰2,3'tür[86].

Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümü içinde yer alan Kütahya, İç Anadolu bölgesi ile Asıl Ege bölümü arasında bir eşik durumundadır. Beşerî ve ekonomik bakımdan Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgeleri arasında da bir geçiş teşkil etmektedir. Bölgenin büyük bir kesiminin yüksekliği 1000-1500 m arasındaki dalgalı düzlüklerden oluşmaktadır[87].

---

[81] Nuri Köstüklü "Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 16, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 175-180.
[82] Anonim, **a.g.e.**, s. 5315.
[83] http://www.icisleri.gov.tr (Erişim Tarihi:08.02.2020).
[84] http://www.unesco.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.03.2020).
[85] Anonim, **a.g.e.**, s. 5279.
[86] http://www.tuik.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 07.02.2020).
[87] Yusuf Dönmez, "Kütahya ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, s. 1.

Kütahya ve çevresi iklim olarak İç Anadolu'yu andırmakla beraber, Ege ile Marmara bölgesi gibi, kurak iklimlerle nemli iklimler arasındaki geçiş iklimi tipine girmektedir. Bölgede ortalama sıcaklıklar senenin hiçbir ayında sıfır derecenin altına inmez. Yaz mevsiminde Kütahya ve çevresinin en fazla ısınan yerleri Tavşanlı Ovası ile Porsuk Vadisi'dir[88]. Kütahya'da yağışın az oluşunun nedeni, bölgenin iç kısımlarda bulunması, deniz etkisinden uzak oluşu, Kuzey ve Güney Anadolu sıradağlarının bulunması gösterilebilir. Ancak yükselti arttıkça yağışın da artması sonucu belli oranda artış kaydeder. Kısaca bölge, Marmara yağış özellikleriyle İç Anadolu yağış özellikleri arasında bir geçiş tipine sahiptir. En yağışlı mevsim kıştır. İlkbahar yağışları da kış mevsime yakındır. Yaz yağışları da düşük sayılmaz. Sonbahar ile kış mevsimi arasında önemli bir yağış farkı vardır[89].

Yüzey şekilleri bakımından üzerinde bir takım dağ ve tepe dizilerinin yer aldığı çeşitli yükseltilerdeki yaylalar ve bunlar içindeki ovalar teşkil eder. Kütahya Ovası'nın güneyinde Yellice Dağı (1764), Gümüş Dağı (1901); kuzeyinde Yeşil Dağ (1533); batısında Türkmen Dağı (1829), güneyinde Murat Dağı (2312), Şaphane Dağı (2121) ve batısında Eğrigöz Dağı (2181) ve bunların uzantılarındaki tepeler vardır. Ovalar ise Köprüören, Tavşanlı, Altıntaş, Aslanapa, Gediz, Simav ve Örencik'tir. Kütahya Ovası'nın uzunluğu 25 km'dir. Ovanın büyük kısmı yeni alüvyonlarla kaplıdır. Ovanın suları, Porsuk ve kolları tarafından akıtılır. Porsuk'un kuzeybatıdan gelen kolu olan Felent Çayı, Enne ve Çivli köyleri arasında dar bir boğaz arasında akmakta ve Çivli Köyü'nden itibaren vadisini genişleterek ovaya girmektedir. Ovanın doğu yarısını kuzeybatı-güneydoğu istikametinde Porsuk Çayı kat eder. Kütahya Ovası, batısındaki Yoncalı çukurluğundan hafif tepelik bir eşikle ayrılır. Çukurluğun orta kısmında sıcak çamur ve sıcak su kaynakları mevcuttur. Yoncalı, dar bir eşikle Köprüören çukurluğuna bağlanır ve Felent Çayınca kat edilir. Buranın kuzeyinde Kükürt, Ağızören ve Gümüşgölcük çukurları sıralanır. Köprüören'den batıdaki Tavşanlı Ovası'na, volkanik tüflerin teşkil ettiği bir eşik aşılarak geçilir. Kütahya Ovası'nın güney çerçevesi, Gümüş Dağı ve Yellice Dağı'yla geniş bir saha kaplamaktadır. Yellice Dağı, batıdan Keçieğreği Deresi, doğudan Mağara Dere ve Kanburun Deresi,

[88] Dönmez, **a.g.e.**, ss. 3-4.
[89] Mehmet Bayartan, **XIX. Yüzyıl'da Kütahya'nın Tarihi Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, ss. 38-41.

güneyden de Porsuk'un batı kolu olan Söğütözü Deresi ve kolları tarafından derince parçalanmıştır. Üzerinde Kütahya Kalesi'nin bulunduğu kalker kütle içinde açılmış yarma boğaz, Keçieğresi Deresi tarafından meydana getirilmiştir. Kütahya, Köprüören ve Tavşanlı ovalarının kuzeyinde, yüksekliği 1000-1200 m arasında değişen geniş yaylalar, bunların da kuzeyinde yılan taşlarından (serpantin) oluşan Yeşil Dağ kütlesi yer almaktadır. Porsuk Çayı'nın Kütahya Ovası'nı terk ettiği kesimde, Çalca Köyü'nün doğusunda, volkanik tüflerden oluşan bir saha vardır[90].

Bölgenin büyük bölümü Susurluk Havzası'nda kalmaktadır. Diğer kesimleri, Sakarya ve Gediz havzalarına girmektedir. Murat Dağı kütlesinin kuzeydoğusundan çıkan kaynakların, Altıntaş'ın kuzeyinde birleşmesiyle oluşan Porsuk Çayı, daha sonra kuzeybatıya yönelir ve bir süre Kokarçay adıyla akar. Aslanapa'nın güneydoğusunda batıdan iki kol daha alan Kokarçay, bu noktadan sonra kuzeye döner ve Porsuk Çayı adını alır. Bu doğrultudaki akışı sırasında küçük menderesler çizen Porsuk, Gelinkaya Köyünün (Merkez) güneyinde kuzeydoğuya yönelir. Bir süre sonra Alayunt'un güneybatısında, güneye doğru dar bir menderes çizer. Porsuk Çayı'nın bir kolu olan Felent Çayı, Gümüşgölcük Köyü'nün (Tavşanlı) kuzeybatısındaki Kızıltepe'den kaynaklanır. Felent, merkez ilçenin kuzeydoğusunda Porsuk'a karışır. Murat ve Eğrigöz dağlarının eteklerinden kaynaklanan Gediz Çayı, Derbent Köyü (Tavşanlı) yakınlarında il sınırları dışına çıkmaktadır. Emet Çayı, Şaphane Dağı'nın kuzey eteklerinden doğar. Emet'i geçtikten sonra yatağı derinleşen çay, Eğrigöz Boğazı'na sokulur. Çay, Değirmisaz Köyü (Tavşanlı) önlerinde kuzeybatıya yönelir ve Uluçam Köyü'nün (Tavşanlı) kuzeybatısında il sınırları dışına çıkar. Simav'ın kuzeyinden doğduktan sonra oldukça dar ve derin Hamzabey Oluğu'na giren Kocaçay, Akdağ ve Eğrigöz dağlarının eteklerinden birçok dereyle beslenmektedir. Çay, Köseler Köyü'nün (Simav) batısına dek kuzey yönünde akar. Bu noktadan sonra menderesler çizerek önce kuzeydoğuya, sonra kuzeybatıya döner ve Örencik Köyü'nün (Simav) doğusunda Emet Çayı'na katılır. Kocasu, Gediz ilçesinin doğusundan, Murat Dağı'nın kuzeyindeki bölgeden çıkar. Önce kuzey yönünde akar, daha sonra Akçaşehir Köyü'nden (Tavşanlı) sonra kuzeybatıya yönelir. Tavşanlı önlerinde kuzeye dönen

[90] Dönmez, **a.g.e.**, ss. 6-9.

Kocasu, belirgin menderesler oluşturur ve Ömerler Köyü'nün (Tavşanlı) doğusundan il dışına çıkar[91].

Kütahya ve çevresi kahverengi orman toprakları, kireçsiz kahverengi orman toprakları, kestane rengi topraklar, kireçli topraklar (rendzina) ve alüvyal topraklara sahiptir. En yaygın olanı kahverengi orman topraklarıdır. Bu topraklar, Köprüören ve Kütahya ovalarının güneyinde kalan sahanın tamamını kaplar. Kireçsiz kahverengi orman toprakları, Tavşanlı Ovası'nın kuzeyinden Sırören-Gökçe hattına kadar uzanmakla birlikte, Muhatboğazı, Ahiler ve Makasalan arasındaki yaylalar üzerinde de kaplıdır. Kahverengi topraklar, Köprüören ve Kütahya ovalarının kuzeyindeki alçak yaylalarda yer alır. Kireçli topraklar, Kütahya'nın güneybatısında Kozluca-Esatlar hattının doğusundaki kalkerler üzerinde küçük bir sahada görülür. Alüvyal topraklar ise ovalık kesimlerinin ve vadi tabanlarının hâkim topraklarıdır[92].

[91] Anonim, **a.g.e.**, s. 5281.
[92] Dönmez, **a.g.e.**, ss. 11-12.

7. Kütahya Su Yolları

Karmaşık bir su şebekesinden beslenen Kütahya su yapılarının büyük kısmı, şehir suyunun bağlanmasıyla ya işlevlerini kaybetmiş ya da yenilenerek günümüze gelmişlerdir[93]. Şehrin su ihtiyacı 1928 yılına kadar sebiller, sokak çeşmeleri ve şadırvanlardan karşılanmış, 1928 yılında Fransızlar tarafından inşa edilmiş 1200 m^3'lük Hisar su deposundan o zamanın yerleşim alanı olan Kale içi, Aşağı Hisar ve Yeni mahalle çevresinin su ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır[94].

Kütahya'nın ilk yerleşim yeri, kalenin bulunduğu tepedir. Kale, Sultanbağı deresinin bulunduğu geniş tabanlı bir vadiyle ayrılan, kuzeydoğu kısımları ovaya dik olarak inen, Hisar tepe üzerinde kurulmuştur. Bu tepe, batıdaki tepeden bir boyunla ayrılmakta olup, tepeden kaleye gelen eski bir su yolu geçmektedir[95]. Yukarı kaledeki su yoluyla birlikte iki çeşme kalıntısı[96] şehrin ilk su sistemi olması bakımından önemlidir. İç kale ve aşağı kale, araştırmacılara göre Türk dönemine tarihlendirilmektedir[97]. İç kaledeki iki sarnıç, aşağı kaledeki Ulupınar, Türk döneminde kalenin su ihtiyacını karşılamıştır[98].

Türk döneminde şehrin kaleden sonraki ilk gelişim yönü Saray ve Sultanbağı Mahalleleri arasında kalan Kapan deresi vadisidir. Kapan deresinin ikiye böldüğü alanda, Balıklı ve Paşam Sultan Mahalleleriyle biraz daha kuzeye doğru Pirler ve Servi Mahalleleri diğer kale dışı yerleşimleridir[99]. Yapılan çalışmalar sonucunda Kütahya'nın su ihtiyacının Tellâl Suyu, Germiyan Suyu, Hisar Suyu, Ulu Cami Suyu, İshak Fakih Suyu, Fuat Paşa Suyu, Eski Yeni Hamam Suyu, Yesarizâde Suyu, Hacı Bekir Suyu, İncik Suyu, Aksu, Panikzâde Hacı Mustafa Ağa Suyu, Cebeci Suyu, Şafi Suyu, Eyüp Ağa Suyu, Hacı Ali Suyu, Cafer Efendi Suyu, Aşağı Hisar Suyu, Küçük Hamam Suyu, Keler Suyu, Hacı Şerif Ağa Suyu, İsmail Bey Suyu, Kebkebir Suyu, Hezar Dinari Suyu, Kaditler Suyu, Balıklı Hamam Suyu, Pembeoğlu Suyu ve Hacı

---

93 Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 440.
94 http://www.kutahya.bel.tr/ **Kütahya Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu**, s. 229
95 Bayartan, **a.g.e.**, ss. 191-195.
96 Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 192.
97 Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 293.
98 Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 293; Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 13; Altun, **a.g.e**., 1981-1982, s. 195.
99 Bayartan, **a.g.e.**, s. 197.

Ahmet Mescit (Analcı) Çeşmesi Suyundan[100] oluşan yirmi sekiz su yoluyla karşılandığı tespit edilmiştir.

Tellâl Suyu: Acem dağının eteğinden çıkmaktadır.

Hisar Suyu: 1748 yılında Beylerbeyi Bolat Mehmet Paşa tarafından Arap Dede denilen mevkiin yanından, Çifte Pınarlar kaynağından alarak; Geçi alanından Karaveli suyu, Kurtpınarı mevkiinden Sancaktar suyunu, Domuz Deresinden Sarı suyu ve Erdiş suyunu katarak, Aydoğdu civarından altıncı olarak Nalbant Osman suyunu da alarak oldukça toplu bir su getirilmiş ise de ihmâl ve bakımsızlık yüzünden bu kuvvetli su XX. yüzyıl başlarında bozulmuştu.

Ulu Cami Suyu: Ulu Cami sebillerine akan Osman Paşa suyunun kaynağı, Sultanbağı Kadıoğlu bahçesindedir. Defter köprüsünün başındaki maslaktan Ulu Cami'ye kadar olan kısmına da 1949 yılında, Tarihi Eserleri Koruma Derneği tarafından yeniden hat ve kanavat yaptırılmıştır. 1957 yılında Kütahya Kalkındırma Derneği, bu suyu kaynağından membasına kadar demir boruyla yenilemiştir.

İshak Fakih Suyu: İshak Fakih suyunun kaynağı Sultanbağı Mahallesi'nde Arabacı Ethem'in bahçesinde ceviz ağacının dibindedir. Güzergahında her evde olmak şartıyla yüze yakın maslağı vardır. Yedi adet çeşmesi olan bu suyun künkleri, XIX. yüzyılın ortalarında Macar mültecileri tarafından döşenmiş olup, daha sonra Kütahya Kalkındırma Derneği'nin halk yardımında sağladığı yirmi beş bin lirayla Belediye tarafından tamir edilmiştir.

Fuat Paşa Suyu: Küçük Aksu olarak da bilinen suyun, Hamidiye ve Mecidiye mahallelerinde çeşmeleri vardır. Daha sonra Belediye tarafından tamir edilmiştir.

Eski Yeni Hamam Suyu: Kaynağı Sultanbağı Mahallesi'nde Eski Abdullah'ın evinde olduğu söylenmektedir.

Yesarizâde Suyu: Kaynağı Tavukçu Aralığı'ndaki evlerdedir. Pirler Mahallesi'nde Yesarizâde Rıza Bey'in evinde ve köşedeki sokağın başında çeşmesi vardır.

---

[100] Kemal Panikoğlu, **Olayların İçinde Kütahya**, Ekspres Matbaası, Kütahya, 1969, ss. 58-69; M. Mustafa Kalyon, **Kütahya'da Su Medeniyeti**, Kütahya Belediyesi Yayınları, Kütahya, 2010, ss. 65-148.

Hacı Bekir Suyu: Birçok çeşmesi bulunan su yolu, Hacı Bekir Çayırı'na kadar uzanmaktadır.

İncik Suyu: Kaynağı Türkmen Dağı'nın Bayat Yaylası, İncik Köyü yakınındadır. Bayat Yaylası'nın Şapçı Deresi'ndeki Güruluk ve Ağzıkaya sularıyla birleştirilmiştir.

Aksu: Şehrin yüksek tepelerinden akan su, ilk olarak Vali Nezihi Fırat Paşa tarafından, şehir sularına katılması için çalışma yapılmıştır. Daha sonra Belediye Başkanı Abdurrahman Karaa döneminde şehir suyuna katılmıştır.

Panikzâde Hacı Mustafa Ağa Suyu: Kaynağının, Kapan Köprüsü başındaki Hacı Börekçilerin dükkanının altında olduğu söylenmektedir. Suyu, Sadettin Cami sebillerinin başındaki Koca Çeşme'ye gelmektedir.

Cebeci Suyu: Kaynağı, Ahi Mustafa Mahallesi'nde Poyraz Köprüsü'nde Asım Efendi evindedir. Çeşmesinin biri Takvacılar Cami avlusunda diğeri de Müftülük Dairesindedir. Üçüncü metruk çeşmesi ise Solakzâde Rıza Bey'in kapısının önünde bulunmaktadır.

Eyüp Ağa Suyu: Kaynağı, Hürriyet Caddesi altında olup, Meydan Mahallesi'ndeki çeşmelere akmaktadır.

Hacı Ali Bey Suyu: Kaynağı, Pekmez pazarında Demirci Kirli Mustafa'nın dükkanındadır.

Cafer Efendi Suyu: Kaynağı, Hisar kahvesindeki kayanın altındadır ve Kemer hamamlarına akmaktadır.

Aşağı Hisar Suyu: Kaynağı, Aşağı hisarın içinde, eski tabakhanenin arkasındadır. Suyu Lala Hüseyin Paşa Cami sebillerine, hamamına ve az bir miktarı Kobak Çeşmesi'ne akmaktadır.

Küçük Hamam Suyu: Kaynağı, Saray Mahallesinde Ahmet Bozbay'ın evinin arkasındadır. Alo Paşa Cami sebillerine ve köşedeki çeşmeye akmaktadır.

Keler Suyu: Kaynağı Aksu mevkiinde olup, o semtteki altı çeşmeye akmaktadır.

Hacı Şerif Ağa Suyu: Kaynağı, Aksu'yun altındadır. Ahierbasan ve Mecidiye mahallelerindeki çeşmelere akmaktadır.

İsmail Bey Suyu: Kaynağı Aksu'dadır. Mecidiye ve Gazi Kemal mahallelerindeki çeşmelere akmaktadır.

Kebkebir Suyu: Kaynağı Kundukören civarında olup, suyu Gazi Kemal Mahallesi çeşmeleri, Mevlevihane'deki çeşme ve Eydemir Hamamı'na akmaktadır.

Kaditler Suyu: Kaditler'e akan su iki kanaldan gelmektedir. Biri Kezbanoğlu Hanı'nın önündeki kaynaktan, diğeri de Bakırcılar Çarşısı'ndaki Rakı Fabrikası denilen eski medrese binâsının altından gelmektedir. Buluşma noktaları Hürriyet Caddesi'nin ortasındadır. Her iki kaynağın güzergahı galvaniz boruyla yeniden yapılmış ve Takvacılar Cami helalarına akan çeşme suyu da baştan başa borularla bağlanmıştır.

Balıklı Hamam Suyu: Kaynağı, Ahi Mustafa Mahallesi'ndedir. Su, Takvacılar suyuyla aynı istikametten gelmektedir.

Şafi Suyu: Metruk haldedir.

Germiyan Suyu: Kaynağı, Kundukören'de Terlemez Mehmet Usta'nın bahçesindedir. Bu suyun kollarından Hammal suyu şebeke suyuna verilmiş, yarımı da Gani Suyuna katılmıştır. 1965 yılında Belediyece tamir edilmiştir[101]. Kurşunlu Cami şadırvanına gelen su da Germiyan suyudur[102].

Hezar Dinari Suyu: Hezar Dinari suyunun kaynağı, şimdiki Hürriyet Caddesi'nin vakfa ait metruk arsanın içinde, Derici Hanı'nın altında ve bu sahanın çeşitli istikametlerinden kaz ayaklarıyla toplanan yerlerde olup, tam Hürriyet Caddesi'nin altındaki ana maslakta birleşmektedir[103]. Sadettin Cami Sakahanesi'nde akan su da bu su olup, Hezar Dinari tarafından getirilmiştir[104].

---

[101] Panikoğlu, **a.g.e.**, s. 58-59.
[102] M. Mustafa Kalyon, **Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri**, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya, 2000, s. 39.
[103] Panikoğlu, **a.g.e.**, ss. 58-69.
[104] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 16.

Pembeoğlu Suyu: Kundukören'de, Kırklar Koleji ve Ebeoğlu Çeşmesi'ni geçtikten sonra köprüye varmadan sağ tarafta maslak vardır.

Hacı Ahmet Mescit Çeşmesi Suyu: Suyu Çinili Çeşme'den gelmektedir[105].

Kütahya kadar olmasa da içme suyu zengin bir diğer bölge Simav'dır. Evliya Çelebi, şehrin isminin Simab'dan (Gümüş suyu) geldiğini belirtmekle beraber, sularının gümüş kadar berrak olduğundan söz etmektedir[106]. Ethem Ruhi Alper'in aktardığına göre Simav'ın suyolları şu şekildedir:

Akbaldır: Simav Dağı eteklerinde Bayram Hoca mevkii denilen yerden çıkar ve hemen yakınından Akbaldır denilen mesire yerindeki çeşmeye akar.

Uryani Suyu: Simav Dağı'ndan Karkuyusu denilen yerden çıkıp, Fındık Çukuru'na gelir. Kovuk kayadan Molla Ahmet Oluğu'ndan geçerek kasabaya iner. Bu su kasabada iki büyük kola ayrılır. Bu iki koldan birincisi, ikiye ayrılarak biri Tabakhane Mahallesi'ndeki Uryani Çeşmesi'ne, diğeri de Tepecik Mahallesi'ndeki çeşmeye gider. İkinci büyük kol ise dörde ayrılır: Tabakhane Mahallesi'nde Şevket Bey Hanı'ndaki Çeşme'ye, Sarı İmamın Hacı Halil Ağa Çeşmesi'ne, Yukarı Çarşı Şadırvanı'na, Aşağı Çarşıda Hacı Hafızoğlu Şadırvanı'na.

Hacı Süleyman Suyu: Simav Dağı'ndan Karkuyusu denilen mevkiden çıktıktan sonra Fındık Çukuru, Acem Baba taraflarından kasabaya iner. Dört kola ayrılır: Orta okul yanında Hacı Süleyman Çeşmesi'ne, Kuyu Mahallesi'nde Demirayak Çeşmesi'ne, Kuyu Mahallesi'nde Hacı Süleyman Çeşmesi'ne, Hisarardında Hacı Ahmet Çeşmesi'ne.

Gebeciler Suyu: Simav'a 1 km uzaklıkta Gebeciler (Yeşilköy) Köyü'ndedir. Gökçepınar mevkiinden çıkar.

Yağıllar Suyu: Yağıllar Köyü'ndedir. Gebeciler suyuyla birlikte, merkezdeki sulardan daha kaliteli olduğu söylenmektedir[107].

---

[105] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, ss. 103, 138.
[106] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 26.
[107] Etem Ruhi Alper, **Yeşil Simav**, Selüloz Basımevi, İzmit, 1956, s. 37.

Küçük Frigya şehirleri arasında yer alan Gediz şehri[108], dik bir dağın dibinde, sel yolu üzerinde kurulduğu halde, Gediz (Hermus) Vadisi'nin onu, İzmir (Smyme) şehri ve diğer kalabalık şehirlerle birleştirdiği, tarım ve endüstri ürünlerine oralarda pazar bulduğu için, sürekli olarak önemli bir şehir olma özelliğini korumuştur[109]. İlk olarak Salur Mahallesi'nin doğusundaki Hisarardı mevkiinde kurulan Gediz'in[110] en eski suyolu ve eseri, Antikçağ'da yapıldığı tahmin edilen su kemeridir[111]. Bu kemerin Cami-i kebir Mahallesi'ne Salur Suyunun getirilmesi amacıyla XIX. yüzyılda yapıldığı fikri de vardır[112]. Evliya Çelebi, bütün Kütahya sularının Gediz'deki Murad Dağı yaylasından çıktığını ve Gazanfer Ağa tarafından bu suyun şehirdeki çeşmelere, şadırvanlara ve hamamlara getirildiğinden söz etmektedir[113]. 1941 yılında ise Karapınar kaynak suyu, Kayacık Köyü'nden getirilmiştir[114].

[108] Strabon, **a.g.e.**, s. 81.
[109] Texier, **a.g.e.,** s. 319.
[110] Musa Çoban, **Eski Gediz Kasabası'nın Coğrafi Etüdü**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2007, s. 59.
[111] Gül Ünal, Nilgün Erkan Biçer, "Eskigediz (Kütahya) Kentsel Mimarlık Envanteri 2003", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi,** Sayı 3, 2004, s. 169.
[112] Mehmet Pınar, **Çağlar Boyunca Gediz**, Eskigediz Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya, 2004, s. 85.
[113] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 26.
[114] Pınar, **a.g.e.**, s. 15.

1. BÖLÜM

TÜRK MİMARİSİNDE SU YAPILARI

1.1. Türklerden Önce Anadolu'da Su Mimarisi

Yerleşim merkezini bir akar veya durgun su kenarında kurmak, eski toplumların su temini için bulduğu en kolay çare olmuştur. Bu nedenle, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezleri, genellikle su kenarlarında kurulmuştur[115].

Hitit Krallığı'nın ilk çağlarına ait su yapılarıyla ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, imparatorluğun son döneminin güçlü Kralı IV. Tuthaliya (MÖ 1250-1220) döneminde kült su yapıları yanında, baraj yapımlarına geçildiği görülmektedir. Hititler döneminde Anadolu'da yapılmış üç baraj bilinmektedir. Bunlar; Kayseri Pınarbaşı Karakuyu Barajı, Konya Kadınhanı Köylütolu Bendi ve Çorum Gölpınar Göleti[116]. Hititler döneminde bilinen en eski kâgir köprü, MÖ XIII. yüzyılda yapılmış olan ve bugün yalnız mesnetlerindeki izlerine rastlanan Boğazköy'deki (Hattuşaş) köprüdür[117]. Gaziantep'in İslâhiye ilçesi dolaylarındaki Zincirlihöyük'te yapılan kazılarda, MÖ 1200 yıllarına doğru büyük Hitit Devleti yıkıldıktan sonra kurulan, Geç Hitit devletlerinden biri döneminde yapılmış bir hamam kalıntısı bulunmuştur[118].

Anadolu'da günümüze kadar ulaşan en eski çeşme örnekleri Van yakınlarındaki Çavuştepe'de Urartu Kalesi'nde bulunan ve Urartulara ait olan çeşmelerdir[119].

Batı ve Güney Anadolu'da MÖ I. binyılın ikinci yarısı ile MS I. binyılın ilk yarısından, özellikle Roma ve Erken Bizans dönemlerinden kalma pek çok su yolu kalıntısı bulunmaktadır[120]. Yine bu dönemde İstanbul çevresinde su bendleri, su kemerleri ve sarnıçlar inşa edilmişti. Hadrian tarafından surlar dışındaki bir kaynaktan Haliç'in kenar mahallelerine kadar su yolu yapıldığı, Valens tarafından Halkalı

---

[115] Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 1.
[116] Hülagu Kozanoğlu, **Anadolu'da Suyun İzi**, ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2013, s. 22.
[117] Kazım Çeçen, "Köprü", **DİA**, Cilt 26, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 253.
[118] Semavi Eyice, "Hamam", **DİA**, Cilt 15, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 402.
[119] Erkan Konyar ve diğerleri, "Van Kalesi/Tuşpa Horhor Çeşmesi", **Colloquium Anatolicum**, 14, 2015, ss. 73-81.
[120] Kozanoğlu, **a.g.e.**, s. 24.

civarından Bayezıt'a kadar bir su yolu yapıldığı ve bu yol üzerinde Atışalanı Köyü civarındaki Mazul Kemerle, Bozdoğan (Valens) Kemerinin inşa edildiği bilinmektedir. Kağıthane Deresi sularının havuzlarda toplanarak, vadilerden kemerlerle aşılarak şehre getirilmesi, İmparator Theodosius tarafından Mazul ve Bozdoğan Kemerlerinden geçirilmesiyle üçüncü bir su yolunun yapıldığı ve yine bu dönemde Belgrad Ormanı'ndan Sultanahmet'e kadar bir su yolu daha yapıldığı bildirilmektedir[121]. Anadolu'da Roma döneminden günümüze kadar ulaşmış sarnıçlara rastlanmaktadır. En son 2010 yılında İzmir Kadifekale'de yapılan Smyrna kazılarında Roma dönemine ait olduğu belirlenen, 1000 m² büyüklüğünde bir sarnıç keşfedilmiştir. Bizans döneminde ise sarnıçlar yer altına alınmış, sütunlarla desteklenen tonozlu yapılar haline gelmiştir. Özellikle hem imparatorluğun başkenti hem de bir ticaret merkezi olan İstanbul'da 400.000'i bulan nüfusun su ihtiyacını karşılamak için yüzlerce sarnıç yapılmıştır[122].

İlk Çağ'da abidevi çeşme binâlarına nymphaeum denirdi. Roma döneminde Anadolu'nun bütün şehirlerinde bu çeşmelerden yapılmıştı. Dışarıdan su yollarıyla getirilen akarsu, bu nymphaeumların haznesinde toplanıyor, çeşme binâsının ön cephesinde mermerden son derecede süslü çeşme gözlerinden akıtılıyordu. İstanbul'un nymphaeumu Beyazıt Meydanı'ndaydı. Anadolu'nun en büyük ve muhteşem çeşmelerinden biri Söke civarında Miletos şehrinde, bir diğeri de Antalya yakınında Side'de bulunmaktadır. Bizans devrinde de daha küçük ölçülerde umumi çeşmeler yapıldığı tespit edilmektedir. Hıristiyan alâmetleriyle süslü, mermer kaplı iki Bizans çeşmesi Efes harabelerinde bulunmuştur. Kayadan oyulma haznelerden suyunu alan, kayaya işlenerek yapılmış kitabeli bir Bizans çeşmesi de Afyonkarahisar Kalesi'nin içindedir[123].

Eski Yunan medeniyetinde büyük ölçülerde genel hamamlara rastlanmaz. Ancak çeşitli sporların yapıldığı gymnasionların içinde sporcuların yıkanması için, muhtemelen sıcak suyu ve ısıtma sistemi olmayan bugünün duş gözleri gibi yıkanma

---

[121] Veysel Eroğlu, "Tarih Boyunca İstanbul'a Su Veren Kaynaklar", **Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum (5-8 Mayıs 2000 İstanbul)**, İSKİ Yayınları, İstanbul, 2000, s. 28.
[122] Selim Sani Güngör, "Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans Dönemi Sarnıçları", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1, Issue 2, 2017, ss. 40-41.
[123] Semavi Eyice, "Çeşme", **DİA**, Cilt 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 277.

yerleri vardı. Böyle bir gymnasion, Batı Anadolu'daki Priene (Söke-Güllübahçe yakınlarında) şehrinde mevcuttur[124].

MÖ I. yüzyılda, Romalı Sergius Orata tarafından icat edilen hypocaust (alttan ısıtma) sistemi özel hamamların genelleşmesinde büyük rol oynamıştır. İmparatorluk devrinde muhteşem hamamlar inşa etmişlerdi. Romalılar bu binâların halka mahsus olanlarına balneum (çarşı hamamı) adı verirlerdi. Bu devir hamamları şu bölümlerden oluşmaktaydı:

Palaestra/Atrium: Avlu

Apoditerium: Soyunmalık

Frigidarium/Baptisterium: Soğukluk

Tepidarium: Ilıklık

Caldarium: Sıcaklık

Hypocaustum: Külhan[125].

Anadolu'da Roma dönemine ait çok sayıda hamam bulunmaktadır. Bunlardan Ankara'da Çankırıkapısı semtinde ve Ephesos, Miletos, Pergamon, Priene, Perge ve Side'de değişik hamam örneklerine rastlanılmıştır[126].

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu üzerinden doğu yönünde genişlemesi, güçlü bir yol ağının gelişmesine ve dolayısıyla başlıca akarsular üzerinde köprülerin inşasına yol açmıştır. Bu dönemde inşa edilmiş olan taş köprüler; Silifke Köprüsü, Adana Taşköprü, Adıyaman Cendere Köprüsü, Adana Misis Köprüsü, Diyarbakır Köprüsü, Sakarya Justinianus Köprüsü, Elâzığ Ağın Köprüsü, Balıkesir Güvercin Köprüsü, Antalya Köprüçay Köprüsü, Denizli Ahmetli Köprüsü[127] ve Kütahya Çavdarhisar

---

[124] Eyice, **a.g.e.** 1997, s. 402.
[125] Ali Saim Ülgen, "Hamam", **İslam Ansiklopedisi İslam Alemi Tarih Coğrafya Etnografya ve Biyografya Lugati**, Cilt 5-1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, ss. 174-175.
[126] Eyice, **a.g.e.** 1997, s. 403; Alidost Ertuğrul, "Hamam Yapıları ve Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, 2009, s. 245.
[127] Ahmet Alkan ve diğerleri, "Su Yapısı Olarak Anadolu'daki Taş Köprüler", **II. Su Yapıları Sempozyumu (16-18 Eylül 2011 Diyarbakır)**, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Diyarbakır, 2011, s. 14.

İmparator Köprüsü'dür[128]. Afyon Bolvadin Kırkgöz Köprüsü ise Bizans eseri olarak bilinmektedir[129].

Roma köprülerinin via (tabliye) bölümü çok köşeli ve büyük taşlarla döşeliydi. Bunun iki yanına yüksekçe crepido (yaya kaldırımı) yapılırdı. Kaldırımın iki tarafında pleteus ismi verilen korkuluk duvarı bulunurdu. Roma-Bizans köprülerinde form olarak daire kemer kullanılmıştır. Bu devir köprülerinde tahfif kemeri yoktur ve kemerden sonra dümdüz tempan duvarı yükselir[130].

[128] Faruk Pekin, Hayri Fehmi Yılmaz, **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü**, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 153.
[129] Çeçen, **a.g.e.**, 2002, s. 254.
[130] Tunç, **a.g.e.**, s. 7.

1.2. Türk Mimarisinde Su Yapılarının Gelişimi

1.2.1. Çeşmeler

Çeşme, Türkçe göz kelimesinin Farsça karşılığı olan "çeşm" kelimesinden gelmektedir[131]. XIII-XIV. yüzyıllarda Arapça "sikâye", "ayn" veya "meska" terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir[132].

Türk mimarisinde çeşmenin bölümleri şu şekildedir:

Su Haznesi: Suyun depo edildiği ve çeşmenin mimarisini etkileyen ana bölümdür.

Ayna taşı (musluk taşı): Kemerli niş içinde ve üzerinde musluk/lüle bulunan bölümdür.

Kitabe: Genellikle ayna taşı üzerinde, çeşmeyi yaptıran kişi hakkında bilgiyi, suyun cinsi ve yapıldığı tarihi belirten bölümdür[133].

Lüle: Çeşmelere takılan ve belli süre içinde belli ölçüde su akıtan ağızdır[134].

Tekne (kurna, yalak): Lüleden akan suyun toplandığı bölümdür.

Dinlenme Sekileri: Teknenin iki tarafında bulunan ve çeşmeye gelenlerin oturup dinlendiği bölümdür[135].

Türk mimarisinde en eski çeşmelerden biri, Mardin'de, Artuklulardan Necmeddin İlgazi tarafından 1109-1122 yılları arasında yaptırılan külliyenin (Emînüddin Külliyesi) içinde yer almaktadır. Bugün pek az kısmı kalan hamamın avluya komşu olan cephesinin köşesinde yer alan çeşme, bir pâyenin desteklediği iki aynı yöne açılan çifte kemerlidir. Çeşme binâsının üstü çapraz tonozla örtülüdür[136]. Selçuklu devri çeşmelerinin cami, medrese, han gibi yapıların genellikle ön

---

[131] Celal Esad Arseven, "Çeşme", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt 1, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, ss. 388-389.
[132] Yılmaz Önge, "Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, Konya, 1981, s. 115.
[133] Ayhan Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", **I. Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, ss. 57-58.
[134] Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, II. Baskı, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 330.
[135] Aytöre, **a.g.e.**, ss. 57-58.
[136] Eyice, **a.g.e.**, 1993, s. 278.

cephelerine veya iç avlularına açılan, cümle kapısına yakın bir eyvan içine inşa edildikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra bağımsız bir şekilde inşa edilenler de mevcuttur. Cephe kaplaması arasına yerleştirilmiş, lüleli bir su haznesiyle zemindeki bir yalaktan ibaret, 1239 tarihli Ağzıkara Han Çeşmesi, sade örneklerden birisidir. Diğer sade bir örneği, 1204 tarihli Kızılören Han'ın ön cephesinde, köşk mescidin altında buluyoruz. Tokat Pazar Hatun Han'daki (1239) çeşme, sade bir profilin çerçevelediği, yarım yıldız biçiminde bir taçla sonlanan, dekoratif kemerli aynasıyla önemli bir örnektir. 1271 tarihli Sivas Gök Medrese Çeşmesi, geometrik ve bitkisel süslemeleri içeren profil kuşaklarının çerçevelediği üç dilimli kemerli olup, devrinin en süslü olanıdır. İlhanlı hakimiyeti tesiri altındaki Selçuklu yapılarının cephe kompozisyonlarında ve süslemelerde bir zenginlik görülmektedir. 1291 tarihli Erzurum Hatuniye Medresesinin Çeşmesi, plastik ifadeli bordürlerin çerçevelediği, sivri kemerli yüzeysel ve büyük bir niş halinde abidevi bir örnektir. Selçuklu devrinde bir diğer grup, yer aldığı cepheden prizmatik kütleleriyle çıkıntı yapan yarı bağımlı çeşmelerdir. 1252 tarihli Mazgirt Elti Hatun Cami Çeşmesi buna en iyi örnektir. Üstü mukarnaslı bir kavsarayla şekillenmiştir. Benzer bir diğer örnek, Çay Taş Medrese Çeşmesi'dir. Çeşmenin su haznesi, Bizans devri su teknesidir. 1277 tarihli Niğde Alaeddin Cami Çeşmesi ile XIII. yüzyıl sonlarına tarihlenen Ilgın Kuru Çeşme[137] muhtemelen bağımsız çeşmelerdendir. XIII. yüzyıla ait diğer çeşmelerden, Tercan Mama Hatun Türbesi Çeşmesi, Avanos Sarı Han Çeşmesi ve 1231 tarihli Alara Han Çeşmesi iç avludaki çeşmelere örnektir. Sarı Han ve Alara Han çeşmelerinde su haznelerinin üstünde, gerektiğinde haznenin temizlenmesini sağlayan mukarnaslı, kemerli veya düz atkılı birer nişin bulunması bu tip çeşmelerdeki özellik olarak gösterilebilir. Güneydoğu Anadolu'daki bazı avlulara açılan eyvanlarda rastlanan bir çeşme tipi daha vardır ki, en eski tarihli örneği XIII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı söylenen Mardin Şehidiye Medresesi'nde bulunmaktadır. Güneydeki eyvanın karşı duvarında yer alan çeşme, derinliği az, dikdörtgen planlı bir nişten ibaret, etrafı geometrik motiflerle süslü, yüzeysel profilli şeritlerle çerçevelenmiştir. İki yanda sütunçeler bulunan nişin üstü, üç sıra mukarnaslı örgüden oluşan bir kavsara ve bunu

[137] Ilgın Kuru Çeşme hakkında bkz. Zekeriya Şimşir, "Ilgın Çeşmeleri", **Birinci Ulusal Ilgın Sempozyumu**, Yayın Kurulu: Şaban Çalış ve diğerleri, Ilgın Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2012, ss. 622-638.

kuşatan sivri bir kemerle sonlanmaktadır. Görünüş itibariyle mihraba benzeyen bu tip çeşmelere halk arasında "su mihrabı" denilmektedir[138].

Anadolu beyliklerinin hakimiyet sahalarında inşa ettikleri çeşitli su yapılarında Selçuklu devrinin özellikleri görülür. Üstü ahşap bir saçakla korunmuş duvar çeşmeleri bu dönemde görülen bir yeniliktir. Afyon'da XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar zamanında inşa edilen Gedik Ahmet Paşa Medresesi'nde, Selçuklu geleneğine uygun olarak, giriş cephesinin bir yanına anıtsal bir çeşme yapılmıştır. Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Sivas Gök Medrese'de olduğu gibi, bu çeşme de üzerinde yer aldığı yapının cephe kaplamasıyla birlikte inşa edilmiştir. Gedik Ahmet Paşa Çeşmesi, etrafı sade bir profil şeridiyle çerçevelenmiş, sivri teğet kemerli, yüzeysel bir niş halindedir. Ancak bu çeşme de tıpkı Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin çeşmesi gibi sonradan bozulmuş, kemerli nişin içindeki lüleli teknesi kaybolmuş ve yerine bir pencere açılmıştır. Bu çeşmenin özelliğini teşkil eden ahşap çatısı da bugün mevcut değildir. Fakat, tepede çerçeve profilinin üstünde yükselen, üçgen şeklindeki muntazam taş kaplama alınlık ve yine çerçeve profillerinin yanlarındaki ahşap desteklerin yerleri, kırma çatı biçiminde bir ahşap saçağın mevcudiyetini açıkça ortaya koymaktadır. Su içmek için kullanılan tasların konulacağı duvar nişleri bulunan çeşme örneklerine de Beylikler devrinde rastlanılmaktadır. Bursa'da XV. yüzyılda, Osmanoğulları tarafından inşa ettirilen Muradiye Külliyesi'nin çeşmesinde, ayna taşının iki tarafında, zincire bağlı tasları koymak için yapılmış, dikdörtgen şeklindeki iki küçük niş dönemin özelliklerinden birini yansıtmaktadır. Keza, yine bu çeşmede inşaat malzemesi olarak taşın yanı sıra bilhassa tuğlanın kullanılması ve cephenin, geometrik kompozisyonlar oluşturacak tarzda tuğlayla süslenmesi, Anadolu beylikler döneminde ortaya çıkan bir başka yeniliktir. Arkasında kapalı bir su haznesi bulunan, şehir içi çeşme örnekleri de bu dönemde görülmektedir. Sinop'ta İsfendiyaroğulları zamanında, XV. yüzyılın ilk yarısında yaptırılan Şahabettin Ağa Çeşmesi bunlardan biridir. İki sokağın kesiştiği köşeye inşa edilmiş olan çeşme, dikdörtgen plânlı, tonozlu haznenin kısa kenarlarından birine, yarım daire kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Yine bu çeşmede, inşa kitabesinin, kemer içine yerleştirilmiş, daire şeklinde bir kartuş üzerine yazılmış bulunması

[138] Önge, **a.g.e.**, 1997a, ss. 11-14.

dönemin tezyinat anlayışındaki farklılığa işaret etmektedir. XV. yüzyıldan itibaren, değişik çeşme tiplerinin meydana çıkmasıyla büyük bir gelişme başlamaktadır. Bunlardan biri depolu çeşmelerin inşasıdır. Bu tip yapılarda çeşme, üstü bir tonoz veya kubbeyle örtülmüş su deposunun önüne yerleştirilmiştir. 1519 tarihli Isparta Yılan Kırkan Çeşmesi depolu çeşmelerdendir. Depolu çeşmeler, daha fazla cephe yapılmasına imkân sağlamıştır. XV. yüzyıldan sonra, çeşme aynalarında tas koymak için yapılmış kemerli nişler görülür. XVI. yüzyıl ortalarında bugünkü musluklara benzeyen burma lüleler kullanılmaya başlanmıştır. Bu tip lülelerin kullanılmaya başlanmasıyla, cami ve mescitlerin avlularına, abdest almak için kullanılan ve suyu sebil usulü çeşmeden taşınarak doldurulan, muslukla taş teknelerin konulması âdet olmuştur. İlk olarak 1557 tarihli Süleymaniye Camisi'nde tatbik edilen sıra abdest musluklarıyla da farklı fonksiyonlu bir çeşme tipi daha meydana çıkmıştır[139].

XVI. yüzyılın çeşme mimarisine getirdiği başka bir yenilik de suluk adı verilen çeşmelerdir. Suyun tesise geliş ve içiliş tarzlarına göre üçe ayrılırlar: Sade kâseli tip, musluklu ve kâseli tip, fıskiyeli kâseli tip. Bulundukları yere göre de beşe ayrılırlar: Şadırvan Sulukları, Maksem Sulukları, Çeşme Sulukları, Müstakil Suluklar, Münferit Suluklar[140]. Şadırvan sulukları, şadırvan haznesinin kenarı üstüne ve insan boyuna uygun bir yükseklikte yerleştirilmiş, mermer bir kaseyle buna su akıtan bir lüleyi ihtiva eden, mermer birer pano halindedirler. 1548 tarihli Üsküdar Mihrimah Cami, 1564 tarihli Lüleburgaz ve 1572 tarihli İstanbul Kadırga Sokullu Camilerinin şadırvanları örnek gösterilebilir. Maksem Sulukları, ilk defa Mimar Sinan'ın 1557 tarihli İstanbul Süleymaniye Camisi'nde, revaklı iç avlunun ortasında görülen ve üst yapısı bir çeşit kapalı şadırvana benzeyen bazı maksemlerde de suluklar mevcuttur. Suluklu maksemlerin en sağlam kalabilmiş örnekleri 1663 tarihli Eminönü Yeni Cami ile 1710 tarihli Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin iç avlularında bulunmaktadır. Çeşme sulukları, gerisinde haznesi bulunan bir çeşmenin bir kenarına veya hazne cephesine konsol olarak yerleştirilmiş, fıskiyeli kaseler biçimindedir. Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi ile Selimiye Camisi yanındaki 1667 tarihli Merzifonlu Karamustafa Paşa Çeşmesi bu gruba örnek olarak verilebilir. Müstakil suluklar, zeminden bir

[139] Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 15.
[140] Önge, **a.g.e.**, 1981, ss. 115-116.

kaideyle yükseltilmiş, fıskiyeli bir kâse veya çanaktan ibaret görünüşleriyle şadırvana benzerler. Şadırvan göbeği biçiminde yapılmış, örneklerden biri Karaman'da XV. yüzyıla ait Sekiçeşme Hamamı'nın erkekler kısmı soğukluğunda bulunmaktadır. Bu suluk, antik bir sütun üzerine oturtulmuş, iç yüzü oyma mukarnas dilimleriyle süslenerek ortası fıskiyeli bir çanak haline dönüştürülmüş olan antik bir sütun başlığından ibarettir[141]. Değişik bir başka suluk örneği ise, 1575 tarihli Edirne Selimiye Camisinin hariminde, ortadaki müezzin mahfilinin altında görülmektedir. Münferit suluklar ise başka bir su tesisiyle irtibatı olmaksızın; tıpkı bir çeşme gibi duvar yüzüne yerleştirilmiş, altında bir tekneyi ihtiva eden, musluklu bir pano ve bir kâseden ibaret örneklerdir. İstanbul Şehzade Camisi'nin Direklerarası Caddesi'ne bakan hazire duvarında, bir hacet penceresinin iki tarafında iki suluk mevcuttur[142].

XVII. yüzyıldan itibaren depolu meydan çeşmelerinin yapılması artmıştır. Bezemeler, ayna taşının dışında, kemer üzerinde ve kitabe çerçevesinde yer almaktadır[143].

Çeşme mimarisi, XVIII. yüzyıldan itibaren bir anıt vasfı kazanmaya başlamış ve bağımlı bir mimari parça olmaktan kurtulmuştu[144]. XVIII. yüzyıla kadar inşa edilen çeşmelerdeki kemer formu sivridir. Bu yüzyıldan itibaren yarım daire kemer tercih edilmiştir. Yarım daire kemerli, az derin niş ve ışınsal gelişen niş örtüsü dönemin karakteristiğidir. Klasik dönemin prizma gövdesi değişerek çokgen olmuş, gövde de dışbükey eğrisel dönüşler gözlenir olmuştur. Bu yüzyılda mermer kaplamalı ve geniş saçakla son bulan meydan çeşmelerinin yapımı yaygınlaşmıştır. Saçak, ince gövdeli pilastrlarla iki yandan desteklenmektedir. Kitabe, klasik dönemdeki gibi niş üzerindedir. Rumiler, palmetler ve lotusların yerine buketli vazolar ve meyveli kaseler gelmiştir. Yine bu yüzyılda inşa edilen çeşmelerin cephelerine, oval çerçeveler içerisine tuğralar kabartma olarak işlenmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren İstanbul'un Boğaziçi veya Haliç sahillerinde, sandalla dolaşanların ve balıkçıların istifadesi için

---

[141] Yılmaz Önge, "Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadırvanları", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989 Ankara)**, AKM Yayınları, Ankara, 1997, ss. 202-203.
[142] Önge, **a.g.e.**, 1981, ss. 116-120.
[143] Mustafa Denktaş, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 875.
[144] Sezer Tansuğ, "18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı VI, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s. 93.

yapılmış çok değişik formlar gösteren küçük İskele Çeşmeleri karşımıza çıkmaktadır. Kandilli İskele Çeşmesi ve Küçüksu Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi bu tipe örnektir. Bu yüzyıldaki diğer bir tip ise mermer direğin içinde bir su kanalı oyulmuş, önüne musluk bağlanmış olan sütun çeşmelerdir. 1737 tarihli Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, sütun çeşmelerine örnektir[145]. Yüzyıl sonlarında yapılan çeşmelerin kemerleri dantela gibi küçük girintili, çıkıntılı münhanilerle meydana getirilmiştir. S ve C'lerden kemeri kaplayan daireye, bazen doğrudan doğruya bazen de küçük dişlerle geçilir[146].

XIX. yüzyıla gelindiğinde teknolojik gelişmeler sonucu çeşmelerin su haznesi gibi artık gerekli olmayan bölümlerinin bulunmadığı örnekler ve şehir siluetine katkıda bulunan, yapı cephesi gibi tasarlanmış örnekler görülmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda kullanılan S ve C kıvrımlı kemerlere sahip ayna taşlarının yanı sıra kemersiz ayna taşları, Neoklasizm'in yapı cephelerinde sık kullanılan Antik Yunan kökenli Dor, İyon, Korent düzenlerindeki sütunlar, yapıyı dönemin moda mimari beğenisine uygun bir yapı cephesi görünümüne kavuşturan sütun şeklindeki pilastrlar veya sütunlarla sınırlanmış çeşme cepheleri görülmektedir. Ayrıca XVIII. yüzyılda görülen çeşme tepeliklerini anımsatan güneş biçimli ışınsal tepelikler, ilk örneklerine XVIII. yüzyılda rastlanan, XIX. yüzyılda yaygınlaşan ve dönemin tüm yapılarında olduğu gibi çeşme yapılarında da cephenin vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelen oval çerçeve içindeki tuğralar ve Ampir üslubun etkisindeki askı çelenkler/girlandlar, meşaleler, ok, kılıç, top, tüfek gibi askerlikle ilgili motifler, Barok ve Rokoko üsluba uygun çiçekler, yapraklar, rozetler, oval madalyonlar, perde ve püskül motifleriyle süslü kimi zaman yaldızlı beyaz mermer yüzeyler dikkat çekici unsurlardır. Özellikle yüzyılın ortalarına doğru ve daha sonra inşa edilenlerin, önceki yüzyıla göre daha yalın formlarla biçimlenen kütlelere sahip olduğu (Süleymaniye Şerife Ayşe Sıdıka Hanım Çeşmesi 1841, Maçka Bezmîâlem Valide Sultan Çeşmesi 1839-40, Emirgan Reşit Paşa Çeşmesi 1860), ve çeşitli natüralist kabartmalarla süslü yuvarlatılmış biçimler yerine ölçeği büyümüş prizmatik (küp, dikdörtgen) formlara dönüştüğü gözlenmektedir.

---

[145] Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 38; Denktaş, **a.g.e.**, 2002, ss. 875-876; Nuran Kara Pilehravian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 12, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 248; Ayla Ödekan, "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice'ye Armağan İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1992, s. 285.

[146] Doğan Kuban, **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1954, s. 126.

Cepheleri daraltıp uzayan meydan çeşmelerinin XIX. yüzyıldaki son gelişme noktaları Küçüksu Mihrişah Sultan Çeşmesi (1806) ve projesi 1896 yılında, yapımı 1901 yılında tamamlanan, günümüzde Maçka Parkı'nda bulunan Tophane II. Abdülhamid Çeşmesi'dir. Bu yüzyılda sütun çeşmeler daha da yaygınlaşmıştır. Tarabya II. Mahmud Çeşmesi (1831), Kavacık Çeşmesi (1837), Çengelköy Ahmed Ağa Çeşmesi (1854) bu türün en güzel örneklerindendir[147].

I. Ulusal Mimarlık Dönemi çeşmelerinde iki ana form karşımıza çıkmaktadır. Birinci tip Klasik Osmanlı tipinde olup; sivri kemerli, yalağı, saçağı, sekileri, aynalığıyla daha önce bilinen tiplerle uyumlu olarak inşa edilen ve süslenenlerdir. Ancak bu dönemde teğet, yarım daire ve üç merkezli kemerli örneklerde görülmektedir. İkinci tipte ise çeşmenin ana biçimi daha önce benzeri görülmeyen "şahide", "anıt" ve "münferit" tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle bu tip çeşmelerin süslemelerinde rumi ve palmet motiflerinin yer aldığı görülmektedir[148]. Kısıklı Çeşmesi (1914), Sultanahmet'teki Üç Yüzlü Çeşme, Konya Gemalmaz Çeşmesi, Konya Güldan Dede Çeşmesi ve Konya Hotakzade Çeşmeleri klasik dönemin yeniden canlandırma çabasını yansıtmaktadır[149]. Yıldız Hamidiye Çeşmesi (1906)[150], Erenköy İstasyon Çeşmesi (1921)[151] ve Konya İsmet Paşa İlkokulu Çeşmesi (1927) [152] şahide tipi çeşmelere girmektedir. Anıt çeşmeler ise Edirne Hacı Adil Bey Çeşmesi (1904)[153], Urla Ahmet Ağa Çeşmesi (1922)[154], Konya Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu Çeşmesi (1927)[155], Konya Şükrü Doruk Çeşmesi'dir (XX. yüzyıl başı)[156].

---

[147] Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisinde XIX. Yüzyıl Değişimleri", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV Tebliğler**, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 13, İstanbul, 2000, ss. 72-74.

[148] Erkan Aygör, Hacer Kara, "Rumi ve Palmet Motifleriyle Süslenen I. Ulusal Mimarlık Dönemi Konya Çeşmeleri", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi**, Sayı 19, 2018, s. 162.

[149] Ödekan, **a.g.e.**, 1992, s. 286; Aygör, Kara, **a.g.e.**, s. 167.

[150] Anonim, **İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı**, Cilt III, Ed. Necdet Ertuğ, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul, 2006, s. 207.

[151] Anonim, **İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı**, Cilt I, Ed. Necdet Ertuğ, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul, 2006, s. 96.

[152] Aygör, Kara, **a.g.e.**, s. 164.

[153] Murat Karademir, **Edirne Çeşmeleri**, Edirne Valiliği, Edirne, 2008, ss. 224-261.

[154] Gül Geyik, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007, s. 88.

[155] Aygör, Kara, **a.g.e.**, s. 164.

[156] **a.g.e.**, s. 164.

1.2.2. Hamamlar

Arapça hamm (şiddetli hararet) kökünden türeyen hammâm, banyo, yıkanılan yer anlamına gelmekte olup, İbranicede ise sıcak olmak manasında kullanılan ve kamusal nitelikte yıkanma mekânı ya da yapısıdır[157].

Kars-Arpaçay üzerinde bulunan Ani şehrinde inşa edilen iki hamam[158], Anadolu Türk mimarlığının ilk hamam yapıları olarak kabul edilmektedir. Hamamı, Ani'nin ilk beyi Ebu Menucehr'in 1064-1110 yılları arasında yaptırdığı sanılmakla birlikte, sıcaklık bölümü, dört eyvanlı, köşe hücrelerden oluşan bir plana sahiptir[159]. Ani hamamları dışında Artuklu devri eseri olan ve Mardin'de inşa edilen, Emînüddin Külliyesi'nin (1104-1122) hamamı da Anadolu'daki en erken tarihli hamam örneklerinden birisidir[160]. Bunun dışında yine Mardin'de XII. yüzyılda yapılmış Sitti Radviyye ve Yeni Kapı Hamamlarında, kubbeli merkezi mekâna göre enine eyvanlı ve köşe halvetli, haçvari sıcaklık şemasının tatbik edilmiş bulunması dikkat çekicidir[161].

XII-XIII. yüzyıllarda Türk hamamları soyunmalık, aralık, soğukluk (ılıklık), sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Bu yüzyıllar arası hamamlarında en büyük mekân "soyunmalık (camekân)" bölümüdür. Bu bölüme doğrudan cümle kapısından geçilerek girilir. Sağır ve yüksek tutulan duvarları, üst kısmındaki küçük mazgal pencereler ve tavandaki aydınlık fenerleriyle aydınlatılmıştır. İçten ahşap direklerle veya kâgir kemerlerle desteklenen, ahşap kirişleme tavanlarla, kâgir tonoz veya kubbelerle örtülmüşlerdir. Bu dönem hamamlarını, klasik Osmanlı döneminden ayıran en önemli özellik soyunmalık ile ılıklık (soğukluk) arasında yer alan ara mekân veya intikal mahalli de denilen "aralık" mekânının yer almasıdır. Bu bölümün, hela ve tıraşlık hücrelerini tek bir örtü altında

---

[157] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s. 385; Ülgen, **a.g.e.**, s. 174; Metin Sözen, Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 99.

[158] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Balkan, "Ani'de İki Selçuklu Hamamı", **Anadolu: Anatolia**, Cilt XII, Ankara, 1970, ss. 39-57.

[159] Eyice, **a.g.e.**, 1997, s. 412.

[160] Ara Altun, "Emînüddin Külliyesi", **DİA**, Cilt 11, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 119.

[161] Yılmaz Önge, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, VGM Yayınları, İstanbul, 1988b, s. 403.

toplayan ve hamam ısısının kontrolünde işlevi olduğu söylenebilir. Küçük veya büyük olarak yapılmış bu mekân, kubbe veya tonozla örtülmüştür. Dönem örneklerinde "soğukluk" bölümünün, dinlenme ve bekleme yeri olarak kullanıldığı görülmektedir. Soğukluğu büyük bir kubbe veya tonozla örtülü hamamların, soyunmalık bölümleri genellikle ahşap tavanla örtüldüğü dikkat çekicidir. Bazı hamamlardaki büyük soğuklukların eyvana benzer bir nişle genişletildiği (Ani Menuçehr Hamamı) veya bir halvet ihtiva ettiği (Kayseri Hunad, Konya Sahip Ata Hamamları) görülmektedir. Türk hamamlarının en önemli bölümü olan "sıcaklık" bölümü, XII. yüzyılda bile gelişmiş bir plan özelliği göstermektedir. Sıcaklığa giriş, genellikle enine eyvanlardan birinin sonundan sağlanmaktadır. 5-8 m çapında bir kubbenin örtebileceği, merkezi bir mekân etrafında, enine düzenlenmiş eyvanlar ve köşe halvetlerinden oluşmaktadır. Kayseri Kölük Hamamı ve Kastamonu Vakıf Hamamı gibi örneklerde ise merkezi sıcaklık mekânı, boyuna düzende sıralan nişleriyle farklıdır. Genellikle soğukluk bölümünde görülen, tek eyvanla genişletilmiş, merkezi kubbeli mekânla bunun çevresinde sıralanan halvetlerden oluşan sıcaklık, Kayseri Sultan Hamamı'nda karşımıza çıkmaktadır. Tokat Pervane Hamamı'nın kadınlar kısmında görülen, iki yanı simetrik birer eyvanla genişletilmiş, merkezi kubbeli mekân şeklinde sıcaklık mekânı, sonraki yüzyıllarda hem soğukluk hem de sıcaklık mekânlarında sık kullanılmış bir kompozisyondur. Eyvanların örtüleri, sivri tonoz, beşik tonoz, yarım yuvarlak tonoz ve nadiren çapraz tonozdur. Sıcaklığın merkezi mekân şemasına göre eyvanların arasında veya doğrudan doğruya merkezi kubbeli mekânın etrafında sıralan halvetler, genellikle kare planlıdır. Halvetlerin üstü genellikle köşe bingileriyle desteklenen, birer kubbeyle örtülmüştür. "Su tesisatı", kullanılacak suyun temini ve sevki, suyun dağıtımı, pis suyun dışa atılması olmak üzere üç bölümde incelenebilir. Suyun temini kuyu, sarnıç ve akarsulardan sağlanmaktadır. Su, künk, merbah veya pöhrenk gibi isimlerle anılan pişmiş topraktan yapılmış silindirik borularla sevk edilir. Sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanan ve halvet duvarı ölçüsünde genişliği bulunan sıcak su depoları, genellikle sivri veya beşik tonozlarla örtülmüştür. Bu dönemde ayna taşlarının genellikle su borularına bağlı olarak basit bir bağlantı veya dirsek taşı halinde şekillendiği ve üstünün sıva veya çiniyle kaplandığı anlaşılmaktadır[162].

[162] Önge, **a.g.e.**, 1995, ss. 41-45.

"Külhan", ateş yakılan ocak[163] olup, uzunluğu sıcak su deposunun boyuna eşit, üstü genellikle bir tonozla örtülü bölümdür. Sayısı büyüklüğüne göre değişen ışık gözleriyle aydınlatılmıştır[164]. Sıcaklık, halvet ve ılıklıkların döşemeleri altındaki duman ve alev kanallarına "cehennemlik" adı verilmektedir. Bu cehennemliklerde dolaşarak soğuyan dumanları dışarı atmak ve duvarların ısıtılması için duvarların iç cidarlarına sıva altına yerleştirilmiş olan künklere ise "tüteklik" denilmektedir[165].

XII. yüzyılın ortalarında yapıldığı kabul edilen Kayseri Kölük Hamamı, ilk önce tek hamam şeklinde ele alınıp muhtemelen XVI. yüzyılın ilk yarısında yapılan ilâvelerle çifte hamama dönüştürülmüştür. Güney yönünde soyunmalık kısmı, arada ılıklık ve kuzey yönünde yıldızvari plan gösteren sıcaklık bölümü yer almaktadır. XVI. yüzyılda ılıklık mekânı ikiye bölünmüş, doğudaki üç birimli yer ikinci soyunmalık, sıcaklığın batısındaki mekânlar da ikinci sıcaklık olarak düzenlenmiş olmalıdır[166].

Kayseri'de Sultan II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun için, 1206 yılında inşa edilen darüşşifanın vakfından olduğuna göre bu tarihlerde yaptırıldığı sanılan Sultan Hamamı'nın sıcaklığı, kubbeli odalar halinde oluşuyla dikkati çekmektedir[167].

1234 yılında inşa edilen Kayseri Hunad Hatun Hamamı bir çifte hamam olup, erkekler kısmının sıcaklığı dört eyvanlı, köşe halvetli, kadınlar bölümünün sıcaklığı ise üç eyvanlı köşe halvetlidir[168].

Göçebe Türklerde deriden yapılmış ve çerge denilen çadır hamamları bulunmakla birlikte, I. Alâeddin Keykubad Anadolu'da "Hamam-i seferi" denilen çadır-hamam ile birlikte sefere çıkıyor; altın, gümüş takımlar, amber kokular bu hamamın araç-gereçleri arasında bulunuyordu[169]. Alanya-Antalya arasında bulunan Alara Kalesi'nin tam tepesindeki Selçuklu kasrının hamamı, I. Alâeddin Keykubad

---

[163] Ülgen, **a.g.e.**, s. 177.
[164] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 27.
[165] Ülgen, **a.g.e.**, s. 177.
[166] Mustafa Denktaş, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler ve Hamamlar)**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 2000a, ss. 139-147.
[167] Eyice, **a.g.e.**, 1997, ss. 412-413.
[168] Yıldıray Özbek, Celil Arslan, "Hunat Hatun Hamamı", **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt 2, Aydoğdu Ofset Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti., Kayseri, 2008, s. 489.
[169] Turan, **a.g.e.**, 1969, ss. 275-276.

tarafından fethinin arkasından, 1224-1225 yıllarına doğru inşa ettirildiği veya daha önceden var olan bir tesisin tamir, ihya ve bilhassa iç bezemesinin yapılması suretiyle meydana getirildiği sanılmaktadır. Yapı çok ufak ölçüde olup, peş peşe sıralanan beşik tonozlu bir giriş mekânıyla (soyunmalık?) kubbeli, biri herhalde sıcaklık olan iki odadan ibarettir. En sonda ise külhan vardır[170]. Hamamın dikkat çeken yanı, içini süsleyen figürlü fresklere sahip olmasıdır[171].

Kayseri-Sivas yolu üzerinde I. Alâeddin Keykubad tarafından 1232-1236 yılları arasında yaptırılan Sultan Hanı'nın avlulu birinci bölümünün köşesinde, içten yaklaşık 7×8 m'lik bir dikdörtgene sığdırılmış dört küçük mekândan ibaret özel hamam vardır. Kayseri-Malatya yolu kenarında, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 1240-41 yılında, Celaleddin Karatay'ın yaptırdığı hanın da yine birinci bölümünün köşesinde küçük bir hamam yer alır. Birbirinden geçilen kare şeklindeki odacıklardan oluşan bu hamamda bilhassa bir odanın taştan işlenen kubbe örgüsü oldukça zengin ve sanatlıdır. Denizli'deki Akhan'ın da (1252) bir köşesinde üç küçük bölümden oluşan çok ufak bir hamam vardır. Kervansarayların ana kitlesi içinde ve girişe göre sağ taraftaki köşeye yerleştirilen bu hamamlardan başka, binânın yakınında da hamamlar yapıldığı görülür. Bunlar içeride olanlara nispetle daha büyüktür. Bu gruptan başlıca örnekler Niğde'de Ağzıkara Han (1243), Afyonkarahisar'da İshaklı (1249) ve Sinop'ta 1266 yılına tarihlenen Durağan Han'dır. Çay'da hiçbir izi kalmayan 1278'e ait Taşhan Hamamı da bu gruba girmektedir. Tercan'da Mama Hatun ribât-kervansarayının hamamı, esas binânın dışında, fakat hemen yakınındadır. Burada da dikdörtgen bir soyunmalığı takip eden kubbeli küçük bir ılıklıkla yine kubbeli bir sıcaklık ve halvet, dikdörtgen bir beden duvarı çerçevesi içinde toplanmıştır[172].

---

[170] Eyice, **a.g.e.**, 1995, s. 413.
[171] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerare Yetkin, "Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler", **Sanat Tarihi Yıllığı (1969-70)**, III, İstanbul, 1970, ss. 69-88.
[172] Eyice, **a.g.e.**, 1995, s. 414.

1258-1283 yılları arasında çifte hamam olarak yaptırılan, Konya Sahip Ata Hamamı'nın önemli bir özelliği, soğukluğun güneyindeki keçelik[173] bölümüdür. Sıcaklık bölümü, haçvari dört eyvanlı köşe hücreli tiptedir[174].

Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından camiyle birlikte 1297 civarında inşa edilen yapı, çifte hamam olarak tasarlanmıştır. Merkezi bir kubbe etrafında haçvari bir şekilde tertiplenmiş sivri tonozlu, dört eyvan ve köşelerde kubbeli birer halvetten ibaret sıcaklık kısmı mevcuttur[175].

Osmanlı Beyliği'nin ilk zamanlarında Bursa'da Sultan I. Murat, Eski Kaplıcayı Bizans yapısının malzemeleri kullanılarak yaptırmıştı. Büyük hamam inşaatları ise İstanbul'un fethinden sonra başlamıştı. Fatih Sultan Mehmet sırasıyla Ağa Hamamı, Asaplar Hamamı, Ebu Vefa Hamamı, Eyüp Hamamı ve Çukur Hamamı inşa ettirmişti[176].

XIV. yüzyılda da tek veya çifte hamam düzeni oluşturulmuştur. Çifte hamamlarda genel olarak erkekler bölümü, kadınlar bölümüne nazaran büyük tasarlanmıştır. Soyunmalık, kare ve dikdörtgen olarak planlanmıştır. Kâgir örtülü ve kalın duvarlı soyunmalıklarda eşya koyma amacıyla açılmış, dolap nişlerine rastlanılmaktadır. Duvarların önünde yüksek sekiler ve ortadaki şadırvan, mekânın temel ögesidir[177].

XV. yüzyılda aralık mekânının gitgide küçülüp bir geçit haline geldiği veya yerini tamamen soğukluğa bırakarak kaybolduğu görülmektedir. Su buharı ve ısı kayıplarını engellemek için hamamların iç kapılarında çift kanat kullanılmaya başlanmıştır[178]. Yine aynı şekilde ısı kontrolü için, buhar kontrol görevi soğukluk (ılıklık) kapıları üzerindeki buhar bacalarına verilmiştir. Yüzyıl sonunda Yıldırım

---

[173] Keçe yapımında pişirme işleminin yapıldığı yer. Haşim Karpuz, "Konya Hamamları", **Su Medeniyeti Sempozyumu (26-27 Haziran 2009 Konya)**, Konya Büyükşehir Belediyesi KOSKİ Genel Müdürlüğü ve Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, Konya, 2010a, s. 399; Yılmaz Önge'ye göre bu bölüm özgün değildir bkz. Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 27.
[174] Karpuz, **a.g.e.**, 2010a, s. 394.
[175] Yılmaz Önge, "Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII, İstanbul, 1968, ss. 140-141.
[176] Kemal Ahmet Aru, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1949, ss. 29-30.
[177] Birsen Erat, **Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi**, Ankara Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, ss. 455-459.
[178] Önge, **a.g.e.**, 1995, ss. 23-24.

Bayezid'in Bolu ve Mudurnu'da yaptırdığı hamamların erkekler kısmında, ilk kez aralıkların yerinde, koridor şeklinde geçitlere yer verilmiştir. Hamamların çoğunda ılıklıklarda kurnasız sekilere rastlanması, bu kısmın dinlenme yeri olarak kullanıldığını göstermektedir[179].

XV. yüzyılda soğukluk bölümleri ile sıcaklık bölümlerinin birbirine bağlandığı ve soğukluğa da kurnalar yerleştirildiği görülmektedir. Bazı hamam örneklerinde soğukluğun ortasında küçük şadırvanlar yer almaktadır (Karaman Seki çeşme Hamamı). XIV-XV. yüzyıllardaki bazı hamamların büyük kubbeli soğukluklarında hem bir niş hem de halvet bulunmaktadır (Meram Hasbeyoğlu ve Mamuriye Hamamları). Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı XVI. yüzyıl hamamların soğukluklarında ise merkezi kubbeli mekâna göre enine düzenlenmiş eyvanlar ve köşe halvetlerinden ibaret bir şema uygulanmıştır[180].

XIV. yüzyıl hamamlarının sıcaklık planları, haçvari dört eyvanlı köşe halvetli, yıldızvari sıcaklık, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli, ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli, sıcaklık-ılıklık ve halvet eş odalar halinde, çokgen sıcaklıklı ve münferit olmak üzere yedi farklı plan şekilleri ortaya koymaktadır[181]. Sıcaklığı, çeyrek küre biçiminde örtülü nişleriyle antik yapıları hatırlatan dairevi (poligonal) planlı şemalar, boyuna düzenlenmiş eyvanlar ve halvetlerden oluşan kompozisyonlara öncülük etmiştir (Karaman Yeni Hamam XVI. yüzyıl, Diyarbakır Çardaklı Hamam XVI. yüzyıl, Manisa Sultan Hamam XVI. yüzyıl). XVI. yüzyıldan itibaren, eyvanlarda çok değişik tonoz örtüleri uygulanmıştır (Mudurnu Yıldırım Hamamı mukarnaslı tonoz, Meram Hasbeyoğlu Hamamı poligonal yuvarlak tonoz, Karaman Yeni Hamam aynalı tekne tonoz ve düz tavan). XV-XVI. yüzyıllarda bazı hamamlarda görülmeye başlanan şadırvanlı göbek taşları ilginç mimari detaylardır. Birer kubbeyle örtülmüş, kare planlı halvetler sonraki yüzyıllarda da tekrarlanmakla birlikte, XVI. yüzyıldan itibaren üçgen (Bursa Yeni Kaplıca), dikdörtgen (İzmit Yeni Cuma, Erzurum Fuadiye), altıgen (Diyarbakır Çardaklı), sekizgen (Erzurum Murat

[179] Erat, **a.g.e.**, 1997, ss. 460-461.
[180] Önge, **a.g.e.**, 1995, ss. 24-25.
[181] Erat, **a.g.e.**, 1997, ss. 464-472.

Paşa ve Şeyhler) planlı; hatta üç yanı eyvanlarla genişletilmiş, merkezi kubbeli (İstanbul Ayasofya) halvetleri bulunan örneklere rastlanılmaktadır[182].

XIV. yüzyıl hamamlarında su depoları sıcaklık bölümlerinin arkasında ve eşit genişlikte uzanmakta, dikdörtgen plan şeması göstermektedir. Hamamlarda genellikle su depolarının bir bölümü, kâgir duvarla kapatılarak arkalarında soğuk su depoları oluşturulmuştur[183]. Dönem hamamlarında, köşelerinde mukarnaslı pahları ve üst kenarlarında tas koymak için konsol şeklinde dayanakları olan kurna taşlarına ilk kez rastlanılmaktadır[184]. Odunun depolandığı ve suyun ısıtıldığı külhanlar, su depolarıyla aynı uzunluktadır. XIV. yüzyıl hamamlarında külhanların su deposu duvarlarında, kemerli ocak ağzı bulunmaktadır. Üstlerinde, dikey devam eden ve genelde dikdörtgen prizma biçiminde olan bir baca bulunmakta, ateşin yandığı ocak ağzına, taş basamaklarla inilmektedir[185].

Erken Osmanlı dönemi hamamlarında göze çarpan bir özellik, kubbelerin içeriden yıldızlı, spiralli ve dilimli olarak süslenmeleridir. İznik'te Orhan Hamamı ve XV. yüzyıl başında yapılan Hacı Hamza Hamamı, İsmail Bey Hamamı, Bursa'da Demirtaş Hamamı, Mudurnu Yıldırım Hamamı, Bolu ve Bergama'daki hamamlar zengin süslemeleri ve çeşitli kubbe şekilleriyle karakteristik özellik gösterirler[186].

Mimar Sinan'ın Türk hamam mimarisine getirdiği ilk yenilik, erkekler bölümü soyunmalığının girişine kubbeli, tonozlu bir revak veya bazen de sadece, ahşap konsolların desteklediği geniş bir ahşap saçak eklemek suretiyle daha zengin ve anıtsal bir görünüş kazandırmasıdır (İstanbul Ayasofya, Edirne Sokullu, Lüleburgaz Sokullu Hamamları). İkinci yenilik ise sıcak su deposu ve buna bitişik külhanı bir simetri ekseni gibi ortaya alarak sıcaklık, soğukluk ve soyunmalıkları, bu eksenin iki tarafında, zıt istikametlerde sıralamak suretiyle, o zamana kadar tatbik edilmemiş bir çifte hamam şemasını denemesidir (Ayasofya ve Fındıklı Hamamları). Sinan'ın Türk hamamlarında uyguladığı en önemli yenilik, sıcaklık bölümünün düzenlenmesinde

[182] Önge, **a.g.e.**, 1995, ss. 25-27.
[183] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 476.
[184] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 44.
[185] Erat, **a.g.e.**, 1997, ss. 484-485.
[186] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 614; Ertuğrul, **a.g.e.**, s. 248.

görülmektedir. Sıcaklık bölümünde geniş ve ferah bir mekân temini için, çevresinde üstü açık halvetleri ihtiva eden veya duvarları boyunca kurnaların sıralandığı, derin ve geniş eyvanlarla donatılmış, merkezi mekânlı bazı şemalar denemiştir. Koca Sinan'ın, hamamların sıcaklık bölümü kompozisyonlarında tatbik ettiği bir başka yenilikte, o zamana kadar genellikle kare planlı olarak yapılan köşe halvetlerinde, üçgen, altıgen, sekizgen planları denemiş olmasıdır. Ayasofya Hamamı'ndaki haçvari planlı sıcaklık halvetleri, bu gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır[187]. Osmanlı dönemi hamam mimarisinde sıcaklıkların başlıca altı değişik planda uygulandığı tespit edilmiştir:

1- Haçvari dört eyvanlı, köşe halvet hücreli tip

2- Yıldızvari bir sıcaklıktan oluşan tip

3- Kare bir sıcaklık etrafına sıralanan halvet hücreli tip

4- Çok kubbeli sıcaklıklı tip

5- Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı, çifte halvetli tip

6- Soğukluk (ılıklık), sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde olduğu tip[188].

Türk hamam mimarisinde, Semavi Eyice'nin yapmış olduğu tipolojiye dâhil edilmeyen "halvetsiz hamam tipi", Ali Osman Uysal tarafından yapılmıştır. Bu tip hamamlar, Selçuklu devrinden başlayıp, XVIII. yüzyıldan itibaren çoğalmaya başlamaktadır. Halvetsiz hamamlar; ana tip (tek sıcaklıklı), iki sıcaklıklı tip ve çok üniteli tip olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır[189].

Hamam sayısı bilhassa şehirlerde hızla artınca büyük ölçüde su harcanmasına, özellikle de inanılmaz miktarda odun tüketilmesine yol açmış, bu da halkı susuzluk ve yakacak bulamama gibi sıkıntılara sokmuştur. Bundan dolayı daha XVIII. yüzyılda hamam sayısının artışını önlemeye yönelik tedbirler alınmıştır. Temmuz 1768 yılında

---

[187] Yılmaz Önge, "Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **VI. Vakıf Haftası**, İstanbul, 1989, ss. 255-257.
[188] Semavi Eyice, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, Cilt XI, Sayı 15, İstanbul, 1960, ss. 108-114; Eyice, **a.g.e.**, 1997, ss. 417-419.
[189] Ali Osman Uysal, "Türk Mimarisinde Halvetsiz Hamam Tipi", **Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu II 21-24 Ekim 2015 (Bildiriler)**, Yayına Hazırlayanlar Ceren Ünal-Cengiz Gürbıyık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 395.

III. Mustafa tarafından Hassa mimarbaşısına gönderilen fermanda İstanbul, Üsküdar, Galata, Eyüp ve Boğaziçi'ndeki hamamlar yeterli olduğu halde bazı kimselerin kendilerine gelir sağlamak amacıyla, çarşı hamamları inşa ederek sıcak zamanlarda suyun azalmasına sebep oldukları için, İstanbul'a getirilen odunların zayiatına da yol açtıkları belirtilerek, yeni hamam yapımına engel olunmasını istemiştir. İstanbul içinde son inşa edilen hamamlar, her ikisi de XVIII. yüzyıl yapısı olan I. Mahmud'un Ayasofya'ya yaptığı ek binâlara vakıf olarak inşa ettirdiği Cağaloğlu Hamamı ile Amcazade Hüseyin Paşa'nın kızı Ayşe Hatun'un babasının hayratına vakfettiği, Süleymaniye Mahallesi'ndeki Ayşekadın Hamamı'dır[190].

Kapalı ılıca anlamına gelen "kaplıca", halk arasında kaynarca, ılı su, ısı su[191], terme, çermik, germe[192], Farsçada ise germâbe, sıcak su manasına gelmektedir[193].

Başlangıçta termal kaynakların şifa verici özelliği fark edilmeden, sadece masrafsız sıcak su olmalarından dolayı, yıkanma tesislerinde kullanılmaları sebebiyle bütün dünyada buralara hamam denilmesine rağmen, kaplıcalar işlev ve mimari yönleriyle hamamlardan farklı yapılardır. Biçim yönünden kaplıcalar, büyük Roma gymnasiumlarının ortası havuzlu ılıklık ve sıcaklık bölümlerine benzer. Bu yapılarda yıkanılacak suyu ısıtmaya mahsus bir külhana ihtiyaç yoktur ve kaynaktan genelde 70-80° sıcaklıkla gelen suyun kurna ve havuzlarda ılıtılarak kullanılması söz konusudur. Sıcak su, lülelerden, yan duvarlarda yer alan kurnalara ve bir oluktan havuza dolar, bunun karşısına rastlayan yerdeki bir menfezden çıkar. Lüleler vasıtasıyla kurnalara akıtılan suyla yapılan geleneksel Türk hamamına özgü yıkanma biçimi, kaplıcalarda da göz önünde tutulmuş, sıcaklık bölümlerinin plan düzenlemesi buna uygun şekilde yapılmıştır. Soyunmalık ve ılıklık tertibinde ise Türk hamam mimarisinin karakteristik plan şemasına bağlı kalınmıştır[194].

Anadolu'nun en eski İslami dönem kaplıcaları, Selçuklular ve Beylikler zamanında, Türk hamam formuna sokulan veya eski planları üzerine kendi malzemeleri de kullanılarak yeniden yapılan Roma-Bizans kaplıcalarıdır. Bunların

---

[190] Eyice, **a.g.e.**, 1997, s. 414.
[191] Enis Karakaya, "Kaplıca", **DİA**, Cilt 24, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 351.
[192] Karakaya, **a.g.e.**, s. 351.
[193] Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 341.
[194] Karakaya, **a.g.e.**, s. 351.

başlıcaları, Eskişehir'in Hamamkarahisar Köyü'ndeki Çardak Kaplıcası (1175-1176), Kütahya Yoncalı Köyü'nde bulunan ve halen işlevini sürdürmekte olan çifte hamam (1233-1234), Havza kaplıcalarından Sâdî Paşa Hamamı (Kızgözü/Aslanağzı Kaplıcası, (1256), Konya'nın Ilgın Kaplıcasının bugün kadınlar kısmı olarak kullanılan bölümü (1267-1268), Gülek Boğazı'nda Çiftehan Ilıcası, Erzurum'un Ilıca bucağı merkezinde bulunan kaplıca, Ayaş'taki Karakaya Kaplıcası ve Kızılcahamam kaplıcalarıdır. Osmanlı öncesi kaplıca mimarisinin en ilgi çekici örneği ise Kırşehir'in 16 km uzağında Hirfanlı baraj gölü yakınında yer alan ve özgün bir Selçuklu eseri olan Karakurt Kalender Baba ılıcasıdır. Bu ılıca mimari yönden fazla bir özellik taşımıyorsa da beraberindeki yapılar topluluğu açısından bir örnek teşkil eder. Mevcut binâ, 1135 yılında II. Kılıçarslan tarafından şehzadeliği sırasında, Emîr Karakurt Baba adına yaptırılmıştır. Bünyesinde Karakurt Baba'nın türbesini de bulunduran yapılar topluluğunu, geniş bir avlunun etrafına dizilmiş medrese hücrelerini andıran odalarla, avlunun bir köşesine oturtulan ılıca binâsı meydana getirmektedir. Duvarları arazi taşından örülen ve üzerleri birer kubbeyle örtülüp birbirine bir kapıyla bağlanan iki birimli ılıca binâsı, şifalı sıcak suyun kaynağı üzerine inşa edilmiş ve dolayısıyla çevresindeki binâlar topluluğunun çekirdeğini oluşturmaktadır.[195].

Anadolu'da Osmanlı kaplıca mimarisinin en tipik örnekleri Bursa'da bulunmaktadır. Çekirge semtindeki kaplıcaların en eski ve en önemli örneği olan Eski Kaplıca (Armutlu Hamamı), muhtemelen eski bir Bizans kaplıcasından Türk hamamına çevrilmiştir. Sıcaklık kısmı, sekiz sütuna dayanan kemerlerin taşıdığı bir kubbeyle örtülüdür. Ortasında 7 m çapında yuvarlak bir havuz bulunan bu bölüm, dört köşesi yarım daire şeklindeki nişlerle boşaltılmış sekizgen bir plana sahiptir. Bursa Girçık Hamamı (XIV. yüzyıl) onikigen kasnağa oturan bir kubbenin örttüğü, 6.60x6.60 m boyutlarındaki kare mekânının (sıcaklık) ortasında bir havuz yer almaktadır. Çifte hamam şeklinde tertiplenmiş olan Kükürtlü Kaplıcasının erkekler kısmını I. Murad, kadınlar kısmını ise II. Bayezid yaptırmıştır. Etrafına eklenen çeşitli mekânlarla ve gördüğü onarımlarla özgün halini büyük ölçüde yitirmiş olan kaplıcanın en eski kısmı, çapraz tonoz ve beşik tonozla örtülü, birbiriyle bağlantılı kare mekânlar, küçük bir halvet ve helâdan ibarettir. II. Bayezid devrine ait dikdörtgen planlı

[195] Karakaya, **a.g.e.**, ss. 351-352.

soyunmalık bir tam, bir yarım kubbeyle örtülüdür. Çekirge Kaplıcası (Adak Hamamı) 1365-1370 yıllarında inşa edilmiştir. Günümüzde yol seviyesinden aşağıda kaldığı için kapısına birkaç basamaklı merdivenle inilir ve uzunca bir koridordan geniş bir mekân halindeki soğukluğa varılır. Üzeri tromplu bir kubbeyle örtülü olan bu mekânın kenarlarını taş bir seki dolanır; ılıklık koridorundan kubbe örtülü sıcaklığa geçilir. Keçeli Hamamı'nın 9.90x6.40 m boyutlarında dikdörtgen planlı ve düz çatılı bir soyunmalığı, kare planlı ve kubbe örtülü bir sıcaklığı vardır; daire şeklindeki havuzun etrafında yüzeysel nişlerin içine yerleştirilmiş üç adet kurna bulunur. Bademlibahçe mevkiindeki Kara Mustafa Kaplıcasının dikdörtgen planlı ve şadırvanlı bir soyunmalığı vardır. Burası iki küçük hücreye ve dar bir koridorla sıcaklığa bağlanır. Tonoz örtülü olan sıcaklığın ortasında bir havuz yer alır. Yapıya on altı adet müstakil banyo ve bazı ahşap odacıklar ilâve edilmiştir. Üzeri kiremit örtülü bu küçük kaplıca bir ev görünümü vermektedir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yapılan Yeni Kaplıca, Osmanlı hamam mimarisinin gelişmiş örneklerinden biridir. Kapısı güneybatı cephesinde bulunan binânın soyunmalık kısmı, 23x11 m boyutlarında ve dikdörtgen planlıdır. Ortasında şadırvanlı bir havuzun yer aldığı bu bölüm geniş bir kemerle iki kısma ayrılmakta ve her iki kısmın üzerini büyük birer kubbe örtmektedir. Merkezî bir kubbe ve iki yanındaki tromplu yarım kubbelerin örttüğü ılıklık, 19x9 m boyutlarında bir sahanlıkla buradan bir kapıyla geçilen iki kubbeli dikdörtgen bir mekândan meydana gelir. Yıldızvarî sıcaklığın ortasında dairevî bir havuz ve dört köşesinde birer halvet vardır. Havuzlu mekânın üzerini büyük bir kubbe, halvetlerin üzerini ise küçük kubbeler örtmektedir[196].

1.2.3. Köprüler

Farsça pül[197], Arapça cisr ve kantara[198] anlamlarına gelen köprü; dere, nehir veya iki tarafı yüksek bir vadi üzerinden geçmek için ahşap, kâgir veya demirden ayaklar ve kemerler üzerine yapılan yoldur[199].

Türk mimarisinde köprüyü meydana getiren elemanlar şu şekilde sıralanabilir:

---

[196] Karakaya, **a.g.e.**, ss. 352-353.
[197] Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1042.
[198] **a.g.e.**, s. 175, 585.
[199] Celal Esad Arseven, "Köprü", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948, s. 1127.

Ayak: Köprünün kemerlerini ve tabliyenin yükünü taşıyan taş, tuğla ve ahşaptan yapılan dayanaktır.

Köprü Gözü (Kemer): İki ayak arasındaki açıklığı örtmek için yapılmış mimari elamandır.

Çevre Taşları: Kemerin yan yüzünü oluşturan, kilit taşıyla noktalanan ve tempan duvarından 0.3-0.5 m çıkıntılı yapılan bölümdür.

Tempan Duvarı: Dolguyu tutmak için yapılan taşıyıcı duvardır.

Tabliye: Araçların ve insanların geçtiği döşemedir.

Selyaran: Köprüye gelen suyu gözlere yönlendiren ve ayakların su içinde kalan bölümdür. Selyaranın suyun köprüye geliş yönündeki yüzü memba, gidiş yönündeki yüzü mansap olarak adlandırılmaktadır.

Tabliye ve Hafifletme Gözleri: Kemerler arasında ve ayaklar üzerindeki, fazla suyu boşaltmaya yarayan, genellikle yuvarlak şekilli olan küçük gözlerdir.

Korkuluk: Tabliyenin iki tarafında yükselen duvar veya parmaklıktır.

Korniş Taşı: Tempan duvarını sınırlayan, köprü meyline uygun olarak yapılan bölümdür.

Baba Taşları: Köprü başlarına ve korkuluğun başlangıç kısımlarına konulan dikey taşlardır.

Emniyet ve Kontrol Tesisi: Köprü üzerinde muhafızların kontrol amacıyla beklediği ve odacığa sahip bölümdür.

Tarih Köşkleri: Köprünün kitabesinin konulduğu bölümdür[200].

Selçuklu ve Artuklu köprüleri özenli kesme taş işçiliği ve almaşık düzenli zengin bezeme programı olan yapılardır. Hasankeyf Köprüsü, orta gözünün 40 m açıklığıyla önemli bir yapıdır. Kızılırmak üzerindeki Çaşnigir Köprüsünün büyük göz açıklığı 20 m'dir. Diğer gözler asimetrik düzenlenmiştir. Ayaklar nehir yatağındaki kayalar üzerinde konumlanır. Malabadi Köprüsü, orta kesimde 38.60 m'lik açıklığıyla üç kemerli olup, kitabesine göre 1147 yılında yapılmıştır. Kızılırmak üzerindeki

[200] Tunç, **a.g.e.**, ss. 6-7.

Kayseri Tekgöz Köprüsü'nün, 27 m açıklık ve 18 m yükseklikteki ana gözünün bir yanında 11.5 m'lik taşkın gözü bulunur. Devegeçidi Suyu üzerinde, Diyarbakır-Halilviran Köprüsü (1218) yedi gözlü, oldukça ince kesme taş işçiliği olan bir Artuklu köprüsüdür. Yeşilırmak üzerindeki Tokat-Hıdırlık Köprüsü (1250) ise beş gözlüdür. Erzurum Çoban Köprüsü, (sekiz gözlü) Aras nehri üzerinde batı yönünde temelleri görünen, yıkılmış bir başka köprünün yerine XIII. yüzyıl sonunda inşa edildiği ileri sürülür. Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan, Aspendos yakınlarındaki Köprüçay üzerindeki Belkıs Köprüsü, I. Alaeddin Keykubat tarafından yenilenmiştir[201].

Osmanlı egemenliğine giren topraklarda çok sayıda köprü inşa edildiği bilinmektedir. Yaygın tip, sıra kemerli olanlardır. Bunlar da eş boyutlu dizi kemerler ve farklı boyutlu dizi kemerler olarak ikiye ayrılırlar. İkinci tipte ortadaki açıklık daha geniştir ve en yaygın olan tiptir. Köprü kemerleri sivri yapılmakta ve profillerinin çökertilerek belirginleştirilmesi görülmektedir. Boşaltma gözleri de benzer özellikler sergilemektedir[202]. Osmanlı köprülerinde görülen bir özellik de tarih köşkleridir[203]. Bunlar, köprünün ortadaki en yüksek noktasında, dışa taşkın olarak yapılmış elamanlardır. Konsol üzerinde ise kitabeyi içeren bir duvar bulunmaktadır. Dört ayak üzerine oturtulmuş ve küçük bir kubbesi bulunan Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Köprüsü (1608-1615) tarih köşkü bulunan önemli bir örnektir[204].

Pers Kralı Dareios'un, MÖ 513-512'deki İskit seferi sırasında İstanbul Boğazı üzerinde, gemilerden oluşan bir köprü yaptırmasıyla varlığından haberdar olunan yüzer köprüler, aşılamayacak kadar geniş akarsular üzerinde tatbik edilmişlerdir. Osmanlılarda ilk yüzer köprü, Fatih'in İstanbul kuşatması sırasında Haliç'te kurdurduğu köprüdür. Fatih, Moldavya'daki Kili ve Akkerman kalelerini fethe giderken, Tuna üzerinde de bir yüzer köprü inşa ettirmiştir[205].

---

[201] Gülsün Tanyeli, "Türkiye Köprüleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 12, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 234-235.
[202] Tanyeli, **a.g.e.**, ss. 235-236.
[203] Cevdet Çulpan, "Köprülerde (Tarih Köşkleri)", **Sanat Tarihi Yıllığı II**, 1966-1968, ss. 24-35.
[204] Tanyeli, **a.g.e.**, s. 236; Çulpan, **a.g.e.**, 1966-1968, s. 29.
[205] Gülsün Tanyeli, Uğur Tanyeli, "Osmanlı Yüzer Köprüleri", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Sayı 10/1-2, Ankara, 1990, ss. 5-6.

Erken Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilmiş köprülerin[206], genellikle birden fazla gözden meydana geldiği bilinmektedir. Bunun nedeni, söz konusu köprülerin inşa edildiği akarsuların genişliklerinin fazla, derinliklerinin az olmasıdır[207].

Mimar Sinan, tezkirelerde de adı geçen çok sayıda köprü inşa etmiştir[208]. Sinan dönemi köprülerinin, sultanların emriyle özellikle sefer yolları üzerinde yaptırılmış olduğu söylenebilir. Malzeme seçimi daima civar ocaklardan seçilmiştir. Daima sivri kemer kullanılmış, kemer taşlarının kalınlığının 0.58-0.62 m arasında değiştiği görülmektedir. Taş işçiliği özellikle kemerlerde çok iyidir[209].

XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyılda köprü yapımında büyük bir atılım gerçekleşmiştir. Karayolları, Geç Osmanlı döneminde yapılmış eski köprüler üzerinden geçmeyi sürdürmüştür. XIX. yüzyılın sonlarında kâgir köprülerde yay kemerli bir açıklık profiliyle karşılaşılmaktadır. Bursa-Mudanya üzerindeki 1886 tarihli Geçit Köprüsü, bu türün önemli bir örneğidir[210].

Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolu ulaşımına hız verilmesiyle, kâgir ve demir köprü yapımına hız verilmiş, ahşap strüktürlü köprüler yenilenerek, bazıları büyük açıklıklı şose köprüleri de inşa edilmiştir[211].

1.2.4. Şadırvanlar

Farsça şadurban, şadurvan (büyük tente, çadır, gölgelik) kelimesinden gelen şadırvan, Türkçeye farklı bir anlam kazanarak geçmiştir[212]. Şadırvan, ortasında yüksekçe bir yerden şarıltıyla bol su akan havuz veya çevresi musluklu duvarla

---

[206] Bursa Nilüfer Hatun Köprüsü, Edirne Saraçhane Köprüsü, Fatih Köprüsü, Gazi Mihal Köprüsü, Uzunköprü, Gönen Güvercin Köprüsü, Biga Akköprü, Behramkale Köprüsü

[207] Erkan Atak, **Erken Osmanlı Köprüleri,** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2008, s. 160.

[208] 1528-29 tarihli Svilengrad Cisri Mustafa Paşa Köprüsü, 1529-30 tarihli Halkalı Odabaşı Köprüsü, Gebze Sultan Süleyman Köprüsü, 1565 tarihli Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü, 1567 tarihli Büyükçekmece Köprüsü, Haramidere Kapuağası Köprüsü, Sinanlı Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü, 1568 tarihli Silivri Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü, 1577-78 tarihli Višegrad Drina Köprüsü bkz. Kazım Çeçen, "Sinan'ın Köprü ve Su Kemerleri", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Birinci Baskı, Yayına Hazırlayan Zeki Sönmez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988, s. 80.

[209] Orhan Bozkurt, **Koca Sinan'ın Köprüleri**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1952, ss. 83-85.

[210] Tanyeli, **a.g.e.**, s. 238.

[211] **a.g.e.**, s. 239.

[212] Ali Kılcı, "Şadırvan", **DİA**, Cilt 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 219.

çevrilmiş su haznesidir. Şadırvanların, abdest almak için camilerin iç avlularına yapılan, üstü açık veya kapalı şekilleri vardır[213].

Klasik bir şadırvanda genellikle bulunan bölümler şunlardır:

1- Su haznesi (havuz)

2- Hazne üzerinde musluklar,

3- Fıskiyeli su lülesi

4- Oturma taşları (yeri),

5- Su yalağı,

6- Hazne üzerinde kafes veya şebeke (koruyucu),

7- Haznenin etrafında revak (tiplere göre olmayabilir),

8- Havuzu dış etkilerden koruyan saçak ve kubbe,

9- Üst örtünün üzerinde alem[214].

Anadolu'da bilinen en eski şadırvan örneği, Harran Ulu Cami'nde inşa edilen sekizgen planlı şadırvandır[215]. Anadolu'daki XII-XIII. yüzyıllardaki yapılan yapıların iç ve dış avlularında bulunan şadırvanların çoğu ise yenilenmiştir. Bunların yerinde olması gereken özgün su tesislerinin büyük bir kısmı, harap veya yok olmuşlardır. Selçuklu dönemi şadırvanları, düzgün geometrik veya karmaşık şekillere göre planlanmış, ortası fıskiyeli ve hazneleri zemin seviyesi üstüne yerleştirilmiş su yapılarıdır. Bu yapılar, içlerindeki suyun rahatça görülebilmesi için, genellikle alçak kenarlı yapılmış ve haznelerinin iç ve dış kenarları Sivas Gök Medrese (1271) şadırvanında olduğu gibi, bazen mukarnas dilimleriyle süslenmiştir. Anadolu Selçuklu devrinde yapılan şadırvanlar, avlusuz camilerde iç kısma kaydırılmıştır. Selçuklu devrinde yapılmış ilk şadırvanlar, alçak kenarlı hazneleriyle daha çok fıskiyeli havuzları hatırlatmaktadır. Bu şadırvanları fıskiyeli havuzlardan ayıran en belirgin

---

[213] Hasol, **a.g.e.**, s. 475.
[214] Şerife Tali, **Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2009, ss. 58-59.
[215] Kılcı, **a.g.e.**, s. 220.

özellik ise, haznelerinin zemin seviyesi üstünde yapılmış olmasıdır[216]. Selçuklu ve Karamanoğlu devri yapılarında görülen mukarnaslı şadırvanlar ise XIII-XIV. yüzyıllar arasında Konya ve çevresinde yaygındır[217].

Cami, medrese veya tekke avlularında yer alan, ortası fıskiyeli, kenarları musluklu hazneleriyle karakterize edilen abdest şadırvanlarının, Beylikler döneminin yeniliklerinden olduğu söylenebilir. Bazı örneklerde bu haznenin etrafına dizilmiş desteklerle taşınan, ahşap veya kâgir bir örtü vardır. Selçuk'ta Aydınoğulları tarafından XVI. yüzyılda yaptırılan İsa Bey Camisi'nin şadırvanı, üstü açık olanlara; Milet'te Menteşeoğullarının ve İstanbul'da Osmanoğulları'nın yaptırdıkları XV. yüzyıl eserlerinden İlyas Bey Camisi'nin ve Fatih Camisi'nin şadırvanları da üstü kapalı olanlara örnek gösterilebilir[218]. Beylikler devrinde hazne kenarlarının yükseldiği ve bunlara musluklar takıldığı görülmektedir[219].

Mimar Sinan eserlerinde görülen şadırvanlar yenilikler göstermeleri bakımından önemlidir. Bu dönemde yapılan şadırvanlar dört ana grupta toplanabilir:

1- Hazneleri veya fıskiyeli göbekleri değişik biçimlerde yapılmış şadırvanlar

a) Kapalı Hazneli Şadırvanlar

Bir kaide üzerine yerleştirilmiş, sebil gibi taşıma suyla doldurulan musluklu taş teknelerdir. 1548 tarihli Şehzade Cami Medresesi, 1550 tarihli Rüstem Paşa Medresesi ve 1555 tarihli İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa Cami şadırvanları.

b) Hazne Kenarları Mermer Kafesli ve Taçlı Şadırvanlar

Üsküdar Mihrimah Cami (1548), Edirne Selimiye Cami (1575) ve Üsküdar Atik Valide Cami (1583) şadırvanları.

---

[216] Şerife Tali, "Türk İslam Sanatında Şadırvan Mimarisinin Ortaya Çıkışı Üzerine", **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri** (14-16 Ekim 2009), Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Biltur Basım Yayın AŞ, İstanbul, 2009, s. 608.

[217] Yılmaz Önge, "Konya Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanlar", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XIX, Ankara, 1985, s. 98.

[218] Önge, **a.g.e.**, 1997b, s. 204.

[219] Yılmaz Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Yayına Hazırlayan Zeki Sönmez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988a, s.189.

c) Suluklu Şadırvanlar

Hazneye bitişik bir çanaktan veya küçük bir çeşmeden su sağlanan şadırvandır. Karapınar Sultan Selim Cami (1563), Lüleburgaz Sokullu Cami (1564), Kadırga Sokullu Cami (1571) şadırvanları.

2- Üst Örtüsü Çift Destek Sırasıyla Taşınan Şadırvanlar

Şadırvanların üst bölümleri, haznenin köşelerine yerleştirilmiş mermer sütunlarla desteklenen, kemerlerin taşıdığı geniş saçaklı birer kubbeyle örtülü (Kadırga ve Lüleburgaz Sokullu Cami) veya aynı tarzda taşıyıcı sisteme, şadırvan çevresine dizilen ve birbirlerine ahşap hatıllarla bağlanmış, kâgir sütunlardan ibaret ikinci bir destek sırası eklenerek daha geniş bir saçakla örtülüdür (Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami). Rüstem Paşa Cami şadırvanı ise hazne çevresindeki destek sırasının, enine rastlayan kemer açıklıklarının dışına, ikişer sütun daha ekleyerek ve bunların üstlerindeki birer küçük kubbeyle farklı bir örnek ortaya koymaktadır.

3- Camilerin iç avlularındaki su taksim ve havalandırma tesisleri

İlk defa Süleymaniye Camisi'nde uygulanmıştır. Prizmatik on mermer sütunun aralarına yerleştirilen, dış yüzleri oluklu, alçak mermer panoların meydana getirdiği dikdörtgen planlı su haznesi, sütunlara dayanan lentoların taşıdığı mermer bir tavanla örtülmüştür. Haznenin ortasında, silindirik kaideli fıskiyeli çanaklar taşıyan iki göbek yer almaktadır.

4- Sıra halindeki Abdest Muslukları (Zembil Şadırvan)

Mimar Sinan, ilk defa Süleymaniye Camisi'nde tatbik etmiştir. Edirne Selimiye Camisi'nde (1575) ve Azapkapı Sokullu Camisi'nde (1577) de karşımıza çıkmaktadır[220].

XVIII. yüzyıl, şadırvan mimarisine önemli bir değişiklik getirmemiştir. Ancak şadırvan havuzlarının göbeklerinde çanak adedinin artması ve çanakların çok değişik şekillerde işlenmesi bu dönemin karakteristik bir özelliğidir. XVIII. yüzyıl ortalarına ait Aydın Cihanoğlu Cami şadırvanında iki, XIX. yüzyıla ait Bursa Ulu Cami şadırvanında üç ve Akşehir Ulu Cami şadırvanında beş adet kademeli göbek çanağı

[220] Önge, **a.g.e.**, 1988a, ss. 190-192.

mevcuttur. Yüzyıl sonundan itibaren şadırvanlar küçülerek yok olmaya başlamıştır. Laleli Cami şadırvanı (1763), Eyüp Sultan Cami şadırvanı (1800) ve Nusretiye Cami şadırvanı (1826) zayıf kuruluşlu mimari yapılara sahiptir. İstanbul Dolmabahçe Cami (1853), Ortaköy Cami (1853), Yıldız Hamidiye Cami (1886) gibi yapılarda, şadırvan görülmemektedir[221].

1.2.5. Sakahaneler

Türk Sanatı içerisinde, sakahanelerle ilgili olarak düzenli bir mimari gelişim izlenemediği için bu bölümde, saka kelimesinin mimaride ifade ettiği anlam üzerinde duracağız.

Saka, çeşme ve sarnıçlardan evlere su taşıyan kişilere verilen addır. Su tesisinin olmadığı zamanlarda, mahalle çeşmelerine uzak olan evlerin, bu çeşmelerden faydalanması görevini, XV. yüzyıldan itibaren Saka Loncası üstlenmişti[222]. İnsanların ve diğer canlıların su ihtiyacı için inşa edilen kuyu, çeşme, havuz, sebil, sarnıç ve benzeri yapılar vakfiyelerde genel anlamda sikâye, sakâye, sâkıye ebniye-i mâ, ebniye-i sikâye şeklinde tanımlanmıştır. Yine vakfiyelerde sebiller en çok sebil-hâne, sebil-i âb terimleriyle adlandırılırken, nadiren musluk ve saka-hâne şeklinde de anılmıştır[223]. İbrahim Hakkı Konyalı, Konya'daki Sikaye Mescidinin halk telaffuzuyla Sakane/Sakahane olabileceğini belirtmektedir[224]. Sâkî, Arapçada su veren (dağıtan), içki sunan kişidir[225]. Sikâye/Sakiye ise Arapçada su kabı, su dolabı, su arkı, içilecek suyun toplanması için yapılan yer[226], çeşme, sebil[227], "Mekkelilerin ve hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin su ihtiyaçlarının karşılanması görevi" demektir[228].

---

[221] Önge, **a.g.e.**, 1997a, ss. 34-35.
[222] Zekeriya Kurşun ve diğerleri, **Baki Kente Ab-ı Beka Hamidiye**, 1. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37.
[223] Nilgün Çevrimli, "Vakfiyelere Göre Vâkıf, Bâni, Binâ Unvan ve Sıfatları", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı XXVI/2, 2017, ss. 206-209.
[224] İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, s. 520.
[225] Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1098.
[226] Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1141; Anonim, "Sakiye", **Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi**, Cilt 17, Sabah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 228.
[227] Konyalı, **a.g.e.**, s. 537.
[228] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Sikâye", **DİA**, Cilt 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 177.

1.2.6. Kuyular

Kuyu, Arapçada bi'r (Âbâr su kuyuları)[229] anlamına gelen, yer altı sularından faydalanmak için toprağın derinlemesine kazılmasıyla oluşturulmuş yapılardır[230]. Uygurlar kuyu için "kudug" derlerdi. XI. yüzyılda yani Selçuklu devrinin başlarında ise çeşitli Orta Asya Türk kesimleri kuyu için "kudug, kudhug, kuyug" şeklinde isimler veriyordu[231]. Orta Asya'da en eski Türk şehirlerinden olan Akbeşim'de su ihtiyacı, akarsu ve kuyularla sağlanmaktaydı. Su kuyuları dibe doğru darlaşan biçimdeydi. Türkistan şehrinde XI-XIII. yüzyıl arasına tarihlenen Kız Kalesi'nde de tuğladan yapılmış kulenin içinde su kuyusu mevcuttu[232].

Eski kuyular şu bölümlerden oluşmaktaydı:

Kuyu Bileziği[233]: Kuyu ağzını oluşturan ve genellikle devşirme malzemeden yapılmış, daire veya kare planlı bölümdür.

Kuyu Duvarı: Suyun biriktiği, genellikle taş malzemeden yapılan bölümdür.

Çıkrık: Ayaklara oturan bir merdane ve ona bağlı koldan meydana gelir. Merdaneye sarılan ip yardımıyla kova yukarıya çekilir.

Dikme ve Seren: Taştan örülmüş bir kaide üzerine, dikilen ağaca dikme, bunun üzerine paralel olarak atılan ağaca ise seren adı verilir.

Yalak: Kuyudan akan suyun biriktiği, yekpare ince uzun dikdörtgen planlı bölümdür[234].

Anadolu Türk Sanatı içerisinde kuyularla ilgili olarak düzenli bir mimari gelişim izlenememektedir.

---

[229] Devellioğlu, **a.g.e.**, ss. 134, 3.
[230] Hüseyin Karapınar, "Kuyular", **DİA**, Cilt 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 510.
[231] Mustafa Bektaşoğlu, **Anadolu Şehrinin Su Yapıları**, ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2013, s. 75.
[232] Mustafa Cezar, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, Birinci Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 28-31, 381.
[233] Kuyu bilezikleri hakkında bkz. Yılmaz Önge, "İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında", **Journal of Art History**, (5), 1973, ss. 261-280.
[234] Haşim Karpuz, "Konya Halk Mimarisinde Su Yapıları", **Su Medeniyeti Sempozyumu**, Konya Büyükşehir Belediyesi KOSKİ Genel Müdürlüğü ve Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, Konya, 2010b, s. 550; M, Sabri Doğan, **İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2004, s. 41.

1.2.7. Çamaşırhaneler

Çamaşırhane (yunak), çamaşır yıkamaya ayrılmış olup içinde yıkama düzeni kurulmuş yer olarak tanımlanmaktadır[235]. Çamaşırhaneler, halkın çamaşır yıkama gereksinimlerini karşılayan, duvarlarında ocak nişleri, içlerinde işlikleri ve temiz su ile atık su kanalları bulunan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır[236]. Anadolu'da çamaşırhanelerle ilgili çalışmalar devam etmekle birlikte, düzenli bir mimari gelişim izlenmemektedir.

[235] Hasol, **a.g.e.**, s. 120.
[236] Türkan Acar, **Uşak Çamaşırhaneleri**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2017, s. 2.

2. BÖLÜM

KATALOG

2.1. Çamaşırhaneler

2.1.1. Tavşanlı Gümüşyeniköy Çamaşırhanesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Gümüşyeniköy'de bulunmaktadır. (Koordinat: 39.671966, 29.735784)

Çizim No: 1

Fotoğraf No: 1-3

Kitabesi

Yapıya ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede moloz taş, ahşap, harç ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Yapı betonarme harç katkılı, moloz taş dolgulu, ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Üst örtünün kuzeyindeki sütunlarda ve çeşmede ise devşirme mermer malzeme kullanılmıştır. Çatı, ahşap konstrüksiyonlu marsilya kiremit kaplıdır. Yalak, çamaşır taşı ve cephelerde yer yer betonarme harç kullanımı söz konusudur.

Mimari

Çamaşırhane, düz bir arazi üzerinde inşa edilmiş, dıştan 7.90x8.53 m ölçülerinde L planlı olup, üzeri ahşap kirişlemeli düz tavan, dıştan kiremit kaplı beşik çatıyla örtülmüştür. Yapının duvar kalınlığı 0.66 m'dir. Sundurma şeklinde kuzeye doğru devam eden çatı, kuzeybatıda iki, kuzeydoğuda bir sütunla taşınmaktadır. Batı cephede bir dikdörtgen pencere, kuzey cephede bir tepe penceresi bulunmaktadır. Güney ve doğu cepheler ise sağır tutulmuştur. Çamaşırhanenin kuzeydoğu köşesinde, düz cepheli bir çeşme yer almaktadır. Çeşmenin yüksekliği 2.30 m, genişliği 2.66 m'dir. Yalak kısmı, çamaşırhanenin kuzey duvarında L şeklini alarak devam etmektedir. İki adet lülesi bulunan çeşmenin üzeri, tek taraftan hafif çıkıntı yapan bir saçakla son bulmaktadır. Çamaşırhaneye, batı cephesinin köşesinde açılan 0.74 m

genişliğe sahip, ahşap lentolu bir kapıdan girilmektedir. Çamaşırhane, içten 3.78x5.55 m ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu cephede, farklı genişlikte ve 0.99 m derinlikte, düz lentolu iki adet ocak nişi mevcuttur. Mekânın kuzeyine yalak, güneyine ise çamaşır taşı yerleştirilmiştir. Kuzeybatıda ise 0.72x1.51 m ölçülerinde tuvalet bulunmaktadır.

Süsleme

Çamaşırhane süsleme açısından sadedir. Devşirme malzeme üzerindeki soffit motifleri çeşmeyi hareketlendirmektedir. Çeşmede kullanılan çiniler ise yenidir.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi veya arşiv belgesi bulunmamaktadır. Çamaşırhanenin çeşmesinde ve üst örtüsünde devşirme malzemelerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Kütahya'daki devşirme malzeme kullanılan kitabeli çeşmelerin ağırlıklı olarak XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yapılmış olduğu görülmektedir. Çamaşırhaneyi de özellikle devşirme malzemelerine bakarak XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlendirilebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 08.12.2016 tarih ve 3695 sayılı kararla tescillenen yapı, asıl işlevini sürdürmektedir.

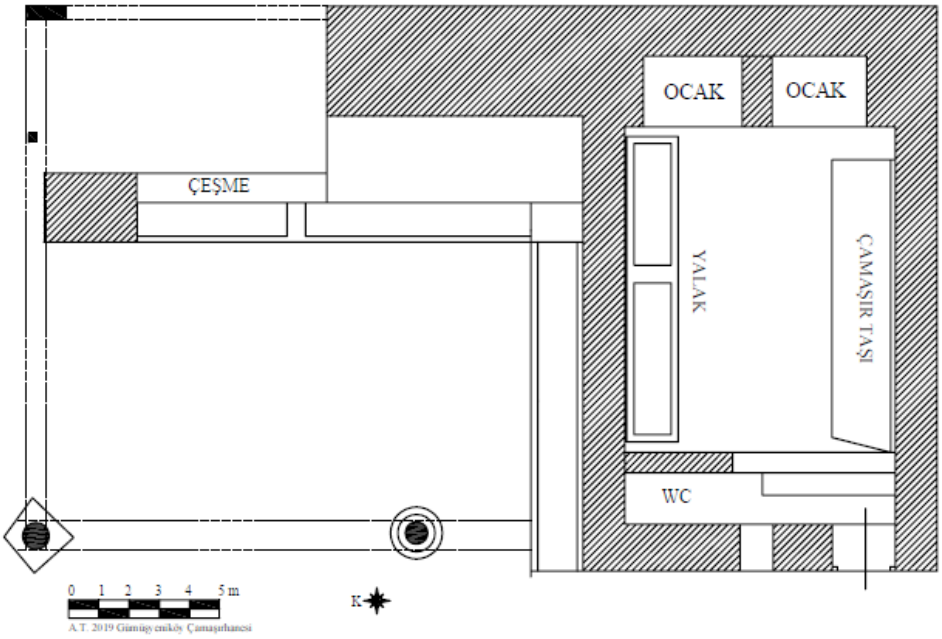

Çizim 1: Gümüşyeniköy Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 1: Gümüşyeniköy Çamaşırhanesinin batı cephesi

Fotoğraf 2: Çamaşırhanenin kuzeydoğu cephesindeki çeşme

Fotoğraf 3: Çamaşırhanenin iç görünüşü

2.1.2. Tavşanlı Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Yağmurlu Köyü'nde, köyün çıkışındadır. (Koordinat: 39.472690, 29.584725)

Çizim No: 2-3

Fotoğraf No: 4-5

Kitabesi

Çamaşırhanenin kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede moloz taş, kaba yonu taş, kerpiç, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır. Duvarlar kerpiç katkılı moloz taşlarla örülmüştür. Ayna taşında ve yer yer kaba yonu taşı kullanılmıştır.

Mimari

Köyün biraz uzağında konumlandırılan ve bugün harap vaziyette bulunan çamaşırhane, düz bir arazi üzerinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultuda inşa edilmiş olup, üst örtüsü ve güneydoğu duvarı yıkıktır. Üst örtünün düz kirişlemeli bir şekilde yapıldığını, etrafa saçılmış ahşap kirişlerin varlığından anlamaktayız. Ayakta kalan güneybatı ve kuzeybatı cephelerinin duvar kalınlığı 0.53 m, mevcut yüksekliği 1.80 m'dir. Yapı mevcut haliyle içten 4.22x4.89x4.92 m ölçülerindedir. Güneybatı cephede 0.34x0.42 ve 0.29x0.50 m ölçülerinde birer niş yer almaktadır. Kuzeybatı cephede lüleli bir çeşme, önünde ise 4.25 m uzunluğunda bir yalak vardır. Çeşmenin üst kısmında 0.43x0.55 m ölçülerinde üçüncü bir niş daha yer almaktadır. Bu nişler çamaşır yıkamaya gelenlerin eşyalarını koydukları bölümlerdir. Mekânın ortasındaki çamaşır taşı 0.84x2.32 m ölçülerindedir.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır.

Tarihlendirme

Çamaşırhanenin kesin olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Köyün yaşlılarından aldığımız bilgilerden yapının, köyün en eski çamaşırlığı olduğu bilgisine

ulaştık. Tarihçi Ömer Faruk Dinçel'e göre Yağmurlu Köyü, Hamza Bey'in vakıf köyüdür. Hamza Bey'in babası, sırasıyla Sultan I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed dönemlerinde yaşamış, Mülayim Dede olarak bilinen Dede Bâli'dir[237]. Çamaşırhanenin, XV. yüzyılda varlığı kesin değildir. Mimari ve teknik olarak, geç dönem Osmanlı yapısı (XVIII-XIX. yüzyıllar) izlenimi vermektedir.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 13.04.2001 tarih ve 1424 sayılı kararıyla tescillenen yapı, atıl durumdadır.

[237] yereltarih.tr.gg/Tav%26%23351%3Banl%26%23305%3B-Tarihi.htm (Erişim tarihi: 10.04. 2020).

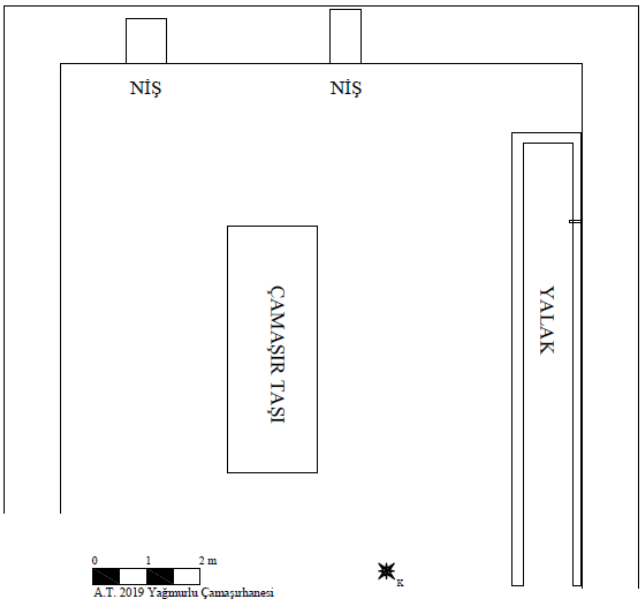

Çizim 2: Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesinin plan rölövesi

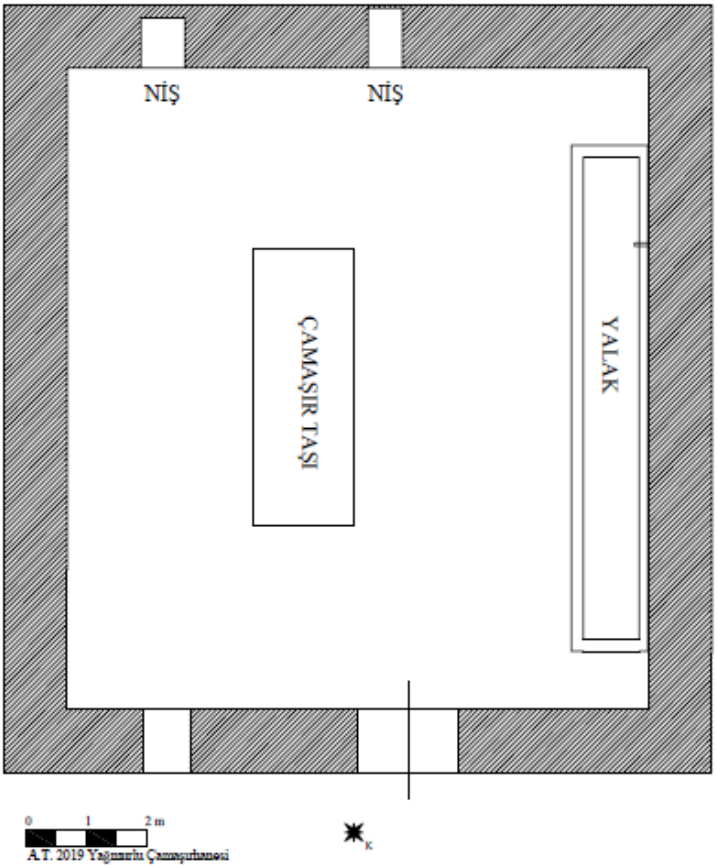

Çizim 3: Çamaşırhanenin restitüsyon planı

Fotoğraf 4: Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesinin genel görünüşü

Fotoğraf 5: Çamaşırhanenin çeşmesi

2.1.3. Merkez Dilarem Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Cemalettin Mahallesi, Hacı Bekir Sokak ile Dilarem Sokak ayrımındadır. (Koordinat: 39.423552, 29.975948)

Çizim No: 4

Fotoğraf No: 6-8

Kitabesi

Yapıya ait inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede taş, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır. İçten ve dıştan betonarme harçla sıvandığı için malzeme anlaşılamamaktadır. Çamaşır taşı, küfeki taşından, yalaklar da betonarme harçla yapılmıştır. Çatısı, ahşap iskelet üzerine alaturka kiremit kaplıdır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda konumlandırılan çamaşırhane, iki sokağın kesişim yerinde, konutla ve depo olarak kullanılan yapıyla bitişiktir. Dikdörtgen planlı yapı, üzeri betonarme düz tavan, dıştan kiremit kaplı sundurma bir çatıyla kapatılmıştır. Yapının duvar kalınlığı 0.37 m'dir. Batı cephede dikdörtgen formlu bir giriş kapısı, ortada tek pencere ve tek lüleli bir çeşme ve yalak bulunmaktadır. Girişin solunda ise kemerli bir çeşme yer almaktadır. Güneydoğu cephede de tek pencere bulunmakta ve diğer cepheler binâlarla kuşatılmıştır. Yapı içten 3.14x3.56 m ölçülerindedir. Doğu köşede 1.23 m genişliğinde yarım daire kemerli bir ocak nişi bulunmaktadır. Kuzeybatı cepheye yerleştirilmiş dört parçadan oluşan çamaşır taşı 1.11x2.69 m ölçülerindedir. Güneybatı cephede ise musluklu bir çeşme ve yalak yer almaktadır.

Süsleme

Çamaşırhanede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapı hakkında herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte çamaşırhaneden bahseden bir belge mevcuttur. 22 Aralık 1892 tarihli Balıklı Mahallesi eşrafından Karaağazâde Hacı Ömer Efendi, Sadettin Cami karşısında Bezzazistan (Bedesten) kapısının hemen önünde, dört tarafı Kayserilioğlu Hacı Hüseyin ile Helvacı Mustafa Efendi'nin dükkanları ve umumi yol ile çevrili bir bakkal dükkanını vakfetmiş, şartları arasında da Cemalettin Mahallesinde yaptırdığı bir kapı çamaşırhaneye akan tatlı suyun kanalları tamir ettirilecek şeklinde şart koşmuştur[238]. Belgeden hareketle çamaşırhanenin su yollarının tamiri 1892 yılında gerçekleşmiştir. Yapının XIX. yüzyıl ortalarında varlığı kesindir.

Çamaşırhanenin son onarımı, 2016 yılında Belediye tarafından tamir gerçekleşmiştir[239].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çamaşırhane, günümüzde sağlamdır ve asıl işlevini sürdürmektedir.

[238] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 370.
[239] http://www.kutahya.bel.tr/Kütahya Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu, s. 121

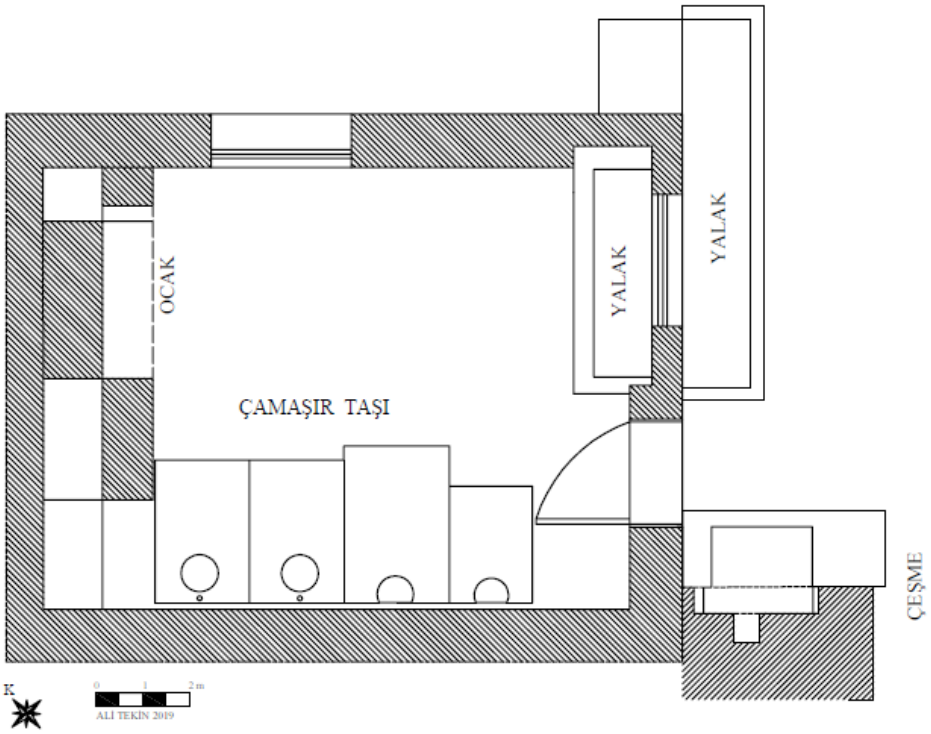

Çizim 4: Dilarem Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 6: Dilarem Çamaşırhanesinin genel görünüşü

Fotoğraf 7: Çamaşırhanenin iç görünüşü

Fotoğraf 8: Çamaşırhanenin çeşmesi

2.1.4. Merkez Çatalçeşme Cami Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Sultanbağı Mahallesi, Sultanbağı Caddesi üzerinde ve Çatalçeşme Camisi'nin alt katında bulunmaktadır. (Koordinat: 39.415461, 29.969831)

Çizim No: 5

Fotoğraf No: 9-11

Kitabesi

Yapının inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede taş, ahşap ve harç kullanımı görülmektedir. Yapı, dıştan betonarme harçla sıvanıp boyanmıştır. İçte ise yer yer kaba yonu taş malzeme görülmekle birlikte, üzerinin betonarme harçla sıvandığı anlaşılmaktadır. Üst örtü ve taşıyıcı ahşaptır. Çamaşır taşları küfeki taşından yapılmıştır.

Mimari

Mescidin alt katında yer alan çamaşırhane, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı üzeri ahşap kirişlemeli düz tavandır. Güney cephedeki iki pencereden girişe yakın olanı kapatılmıştır. Bu cephede bir de çeşme yer almaktadır. Doğu cephenin köşesine açılan dikdörtgen formlu giriş kapısı dışında, diğer cepheler sağır tutulmuştur. Yol kotundan aşağıda olan giriş kapısından, üç basamaklı bir merdiven yardımıyla ana mekâna ulaşılmaktadır. Duvar kalınlığı 0.50 m'dir. Çamaşırhane, içten 6.81x5.25 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Merkezdeki tek ahşap direk, kirişlemeli düz tavanı taşımaktadır. Doğu cephede 0.99 m ve 0.94 m genişliğinde iki, batı cephede 1.01 m, 1.11 m ve 1.04 m genişliğinde üç olmak üzere toplam beş tane yarım daire kemerli ocak nişi yer almaktadır. Kuzey cephenin ortasında bir musluk ve önünde kuzey-güney doğrultuda, 2.54x0.58 m ölçülerinde iki bölümlü yalak bulunmaktadır. Yalağın iki yanına 2.29x0.98 m ve 2.50x0.97 m ölçülerinde birer çamaşır taşı yerleştirilmiştir.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çamaşırhaneye ve mescide ait bir kitabe bulunmamakla beraber, yapının önündeki çeşmeye ait bir tamir kitabesi (1803-1804) bulunmaktadır. Hamza Güner, mescidin, 1803-1805 yılları arasında mütesellim görevinde bulunan Mehmet Ağa tarafından inşa ettirildiğini, Hacı Süleyman Ağa zâde İsmail Efendi tarafından 1830-1831 yılında da tamir ettirildiğini söylemektedir[240]. Ara Altun ise mescidin ilk halini XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir[241]. Çamaşırhanenin, ilk tasarımdan mı yoksa sonradan mı olduğu konusunda bilgimiz yoktur.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çamaşırhane, asıl işlevini sürdürmektedir.

[240] Hamza Güner, **Kütahya Camileri**, Kütahya, 1964, s. 45.
[241] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 265.

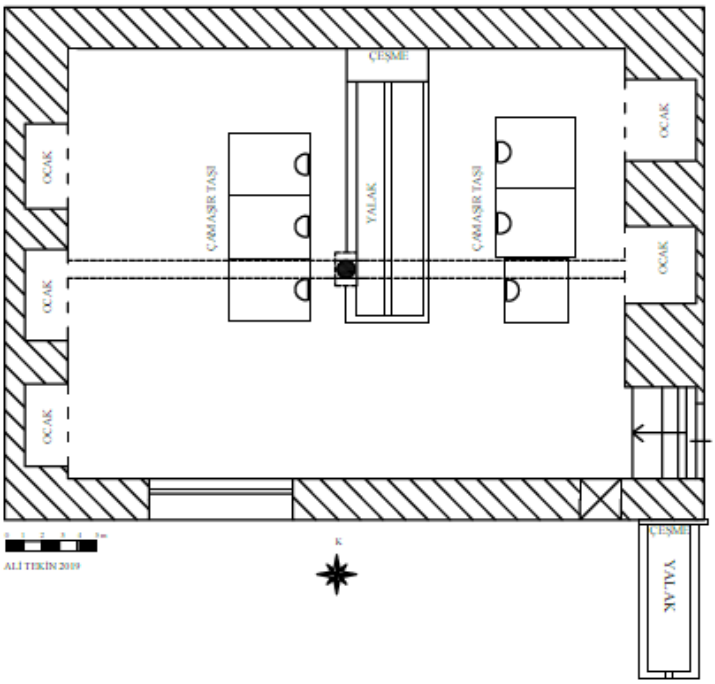

Çizim 5: Çatalçeşme Cami Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 9: Çatalçeşme Cami ve Çamaşırhanesinin güney cephesi

Fotoğraf 10: Çamaşırhanenin güney cephesi

Fotoğraf 11: Çamaşırhanenin kuzey cephesi

2.1.5. Merkez Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Meydan Mahallesi, Osmanlı Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.423833, 29.980652)

Çizim No: 6

Fotoğraf No: 12-14

Kitabesi

Yapının inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Yapıda taş, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşla yenilenen yapının duvar araları betonarme harçla derzlenmiştir. Çamaşır taşı ise küfeki taşından yapılmıştır. Çatısı, ahşap iskelet üzerine alaturka kiremit kaplıdır.

Mimari

Cadde üzerinde üç yönden binâlarla kuşatılmış, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yerleştirilen çamaşırhane, dikdörtgen planlı olup, üzeri ahşap kirişlemeli eğimli tavan, dıştan alaturka kiremit kaplı sundurma çatıyla kapatılmıştır. Duvar kalınlığı girişte 0.23 m'dir. Doğu cephede giriş kapısı, dikdörtgen pencere ve bir de çeşme bulunmaktadır. Çamaşırhane içten yaklaşık 5.12x3.00 m ölçülerinde ve hafif çarpık planlıdır. Güneybatı cephede 0.82 m genişliğinde, düz lentolu bir ocak nişi yer almaktadır. Ocak nişinin önüne yerleştirilmiş çamaşır taşı ise 1.17x1.48 m ölçülerindedir. Güneydoğu cepheye konumlandırılmış tek lüleli bir çeşme ve önünde 0.69x2.50 m ölçülerinde bir yalak bulunmaktadır.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çamaşırhaneye bitişik olan çeşme nişinde yer alan kitabede M. 1766-1767 yılı geçmektedir. Bu tarihlerde çamaşırhanenin varlığı kesin olmamakla birlikte,

muhtemelen çeşmeden sonra inşa edilip birçok kez onarım geçirdiği söylenebilir. Son onarım 2017 yılında Belediye tarafından yapılmıştır[242].

Mevcut Durum

Tescil kaydına rastlanmayan çamaşırhane günümüzde sağlamdır ve asıl işlevini sürdürmektedir.

[242] Kütahya Belediye 2017 Faaliyet Raporu, s. 111.

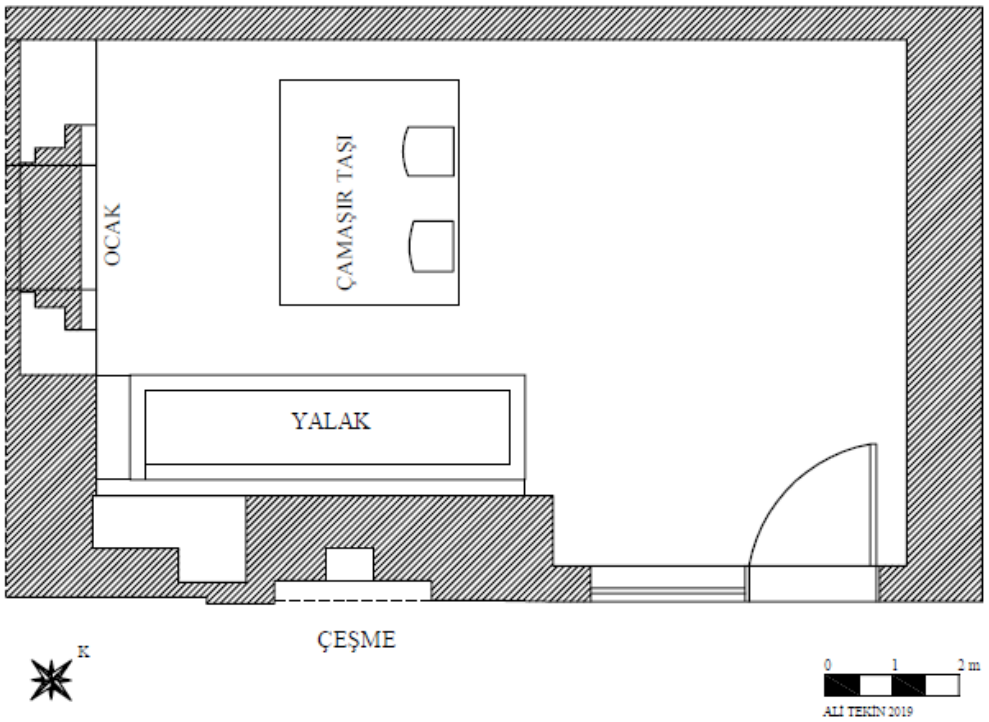

Çizim 6: Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 12: Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesinin genel görünüşü

Fotoğraf 13: Çamaşırhanenin iç görünüşü

Fotoğraf 14: Çamaşırhanenin çeşmesi

2.1.6. Merkez Balpınar Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.422417, 29.971441)

Çizim No: 7

Fotoğraf No: 15-17

Kitabesi

Yapının inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede, taş, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. İçten ve dıştan betonarme harçla sıvandığı için kullanılan malzeme görülmemektedir. Çamaşır taşı küfeki taşıdır. Çatısı, ahşap konstrüksiyon üzerine, marsilya kiremit kaplıdır.

Mimari

Cadde üzerinde, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda eğimli bir araziye konumlandırılan ve iki yönden binâlarla kuşatılan çamaşırhane, dikdörtgen planlı olup, üzeri kirişlemeli eğimli tavan, dıştan kiremit kaplı sundurma çatıyla örtülmüştür. En hareketli cephe, ana yola bakan kuzeydoğu cephedir. Dikdörtgen formlu giriş kapısının yanında, duvarla çatı arasında, dikey dikmelerle desteklenen boşluktan yapının ışık alması sağlanmıştır. Cephenin köşesinde bir de çeşme yer almaktadır. Kuzeybatı cephe ise sağır tutulmuştur.

Çamaşırhane, yol kotundan aşağıda olduğu için, üç basamaklı merdivenle ana mekâna ulaşılmaktadır. İç kısım 3.48x7.26 m ölçülerindedir. Güneydoğu cephede 0.69 m yüksekliğinde, 0.46 m genişliğinde ve 2.25 m uzunluğunda bir seki bulunmaktadır. Güneybatı cephede farklı genişlik ve derinliklerde birer niş açılmıştır. Bu iki niş arasındaki ocak nişine duvar örülmüştür. Kuzeybatı cephede yaklaşık 0.70x2.55 m ölçülerinde bir yalak yer almaktadır. Bu cephede 0.80 m genişliğinde bir açıklık mevcutsa da girilemediğinden dolayı fonksiyonu hakkında bir şey söylemek güçtür. Kuzeydoğu cepheye bitiştirilmiş çamaşır taşı, 0.60x0.64 m ölçülerinde ve 0.57 m yüksekliğindedir.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi veya arşiv belgesi bulunmamaktadır. Önündeki çeşmede de herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Çeşmeyi malzeme ve teknik özelliklerine bakarak XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz. Çamaşırhanenin de çeşmeden sonra yapıldığı tahmin ediyoruz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan yapı, asıl işlevini sürdürmektedir.

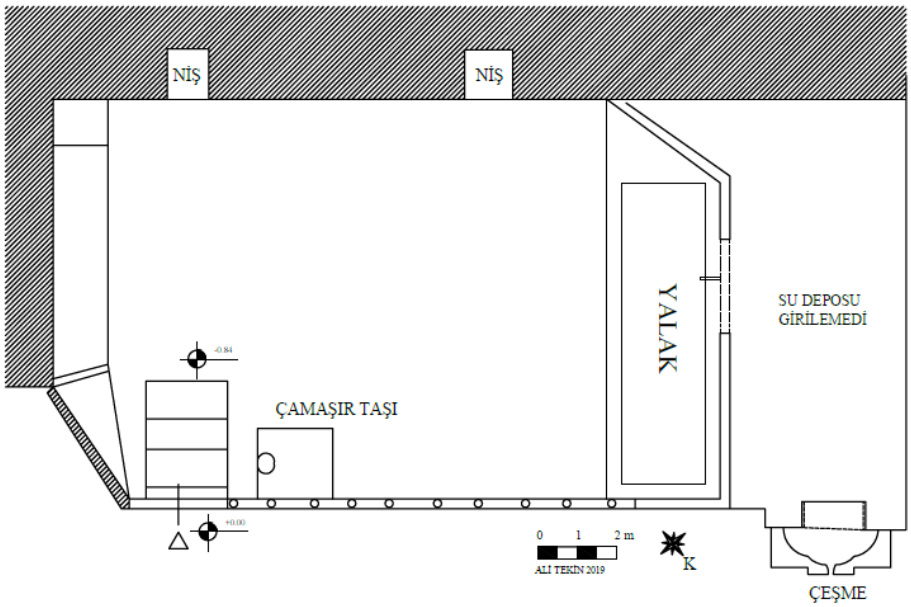

Çizim 7: Balpınar Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 15: Balpınar Çamaşırhanesinin kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 16: Çamaşırhanenin çeşmesi

Fotoğraf 17: Çamaşırhanenin kapatılan ocağı ve nişleri

2.1.7. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesi

Yeri: Hisarcık ilçesi, Kutlubeyler Köyü merkezindedir. (Koordinat: 39.186712, 29.208696)

Çizim No: 8

Fotoğraf No: 18-20

Kitabesi

Çeşmeye ait bir kitabe bulunmakla birlikte, çamaşırhanenin kitabesi yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede moloz taş, devşirme, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harçlı, moloz taş malzemeyle inşa edilen yapının, kuzeybatı cephesinde devşirme malzeme dikkati çekmektedir. Çatısı ahşap konstrüksiyon üzerine marsilya tipi kiremitle örtülmüştür. Girişteki lentolarda da ahşap malzeme kullanılmıştır. Çamaşır taşı ve içteki taşıyıcı betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde ve bahçe duvarıyla bitişik vaziyetteki yapı, dıştan 6.01x6.79 m ölçülerinde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri alttan bir adet kolonla desteklenmiş, enine uzanan beton bir kirişle desteklenmiş, dıştan kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır. Çatı üzerinde aydınlık feneri vazifesi gören açıklık kısmı vardır. Duvar kalınlığı farklılık göstermekle birlikte, en geniş yeri 0.52 m'dir. Kuzeybatı cephede tek pencereyle aydınlatılan yapıda, işlevi bilinmeyen yarım daire kemerli bir açıklık daha vardır. Bu açıklığın, içeride yakılan ateşin dumanının daha rahat çıkması için tasarlandığı düşünülmektedir. Güneydoğu cephe ise sağır tutulmuştur. Çamaşırhaneye kuzeydoğu ve güneybatı cephelerde açılmış, farklı genişliklerdeki ahşap lentolu kapılardan girilmektedir. İçten 4.84x5.76 m ölçülerindeki mekânın güneydoğu cephesinde, duvara gömülü bir çeşme, çeşmenin önünde bir yalak bulunmaktadır. Kuzeybatı cephede, 0.80x2.92 m ölçülerinde bir çamaşır taşı vardır. Cephede sivri kemerli açıklığın altında, iki bölümlü bir niş bulunmaktadır.

Süsleme

Çamaşırhanede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çamaşırhanenin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. İçerideki çeşmenin yapım yılı 1861-1862'dir. Çamaşırhane ve çeşmede benzer malzeme kullanımı görülse de birlikte yapılıp yapılmadıkları konusu belirsizdir. Çamaşırhane, 1960'lı yıllarda çeşmeyle birlikte tamir edilmiştir. Çamaşır taşı, ise 2006 yılında yapılmıştır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.04.2014 yılı ve 1678 sayılı kararıyla, çeşmeyle birlikte tescil edilen yapı, asıl işlevini sürdürmektedir.

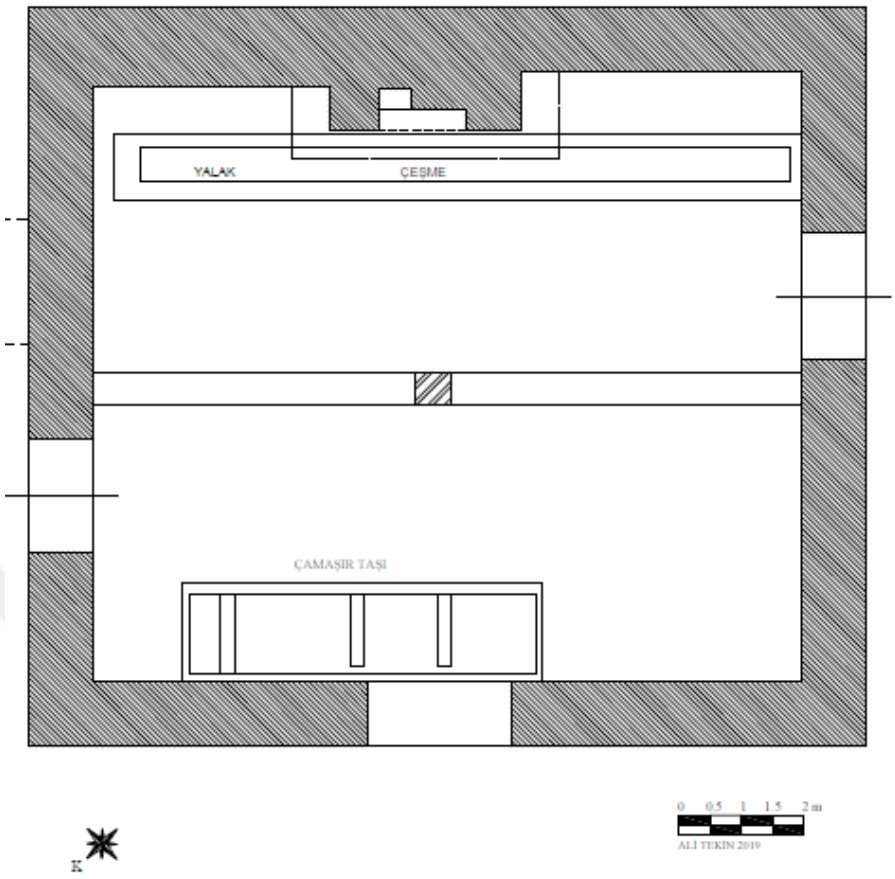

Çizim 8: Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 18: Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 19: Çamaşırhanenin görünüşü

Fotoğraf 20: Çamaşırhanenin güneybatı cephesi

2.1.8. Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Cami-i Kebir Mahallesi'ndedir. (Koordinat: 39.038361, 29.414625)

Çizim No: 9

Fotoğraf No: 21-23

Kitabesi

Çamaşırhanede herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede moloz taş, ahşap, tuğla ve harç kullanımı görülmektedir. Moloz taşla inşa edilen yapı, betonarme harçla sıvanıp boyanmıştır. Kuzeydoğu cephenin yine harman tuğlası dolgulu, ahşap karkas tekniğinde yapıldığı dikkati çekmektedir. Üst örtüde, betonarme malzemeyle birlikte ahşap kaplama üzerine, marsilya kiremit kullanılmıştır. Kapının kanat, lento ve söveleri ahşaptır. Çamaşır taşları da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Çamaşırhane, Hisarardı denilen tepenin önünde, eğimli bir arazi üzerinde, dıştan 8.99x17,48 m ölçülerinde[243], dikdörtgen planlı, üzeri yatay eksende atılan betonarme kirişli, dıştan kiremit kaplı sundurma çatıyla örtülmüştür. Güneybatı cephede, dikdörtgen formlu beş pencere, kuzeybatı cephede tuvalet ve çatı pencereleri yer almaktadır. Güneydoğu ve kuzeydoğu cepheler ise sağır tutulmuştur. Çamaşırhaneye güney cephesinde açılan düz lentolu kapıdan girilmektedir. İç mekân 6.97x16.09 m ölçülerindedir.[244] Güneybatı cephede beş, güneydoğu cephede iki, kuzeybatıda ise bir yarım daire kemerli ocak nişi vardır. Ocak nişlerinin genişliği 1.12 ile 1.84 m arasında değişmektedir. Bu cephede ayrıca yapıdan dışarıya taşırılmış tuvalet bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephede duvara bitişik, ocakların önünde ise bağımsız çamaşır taşları mevcuttur. Mekânın zemininde kirli suyu dışarıya atmak için kanallar yapılmıştır.

---

[243] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 11.
[244] **a.g.e.**, s. 11.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapıdan ilk kez bahseden Türkan Acar, çamaşırhaneyi erken Cumhuriyet dönemine tarihlendirmektedir[245]. Biz de bu görüşe katılarak, yapıyı mimari ve teknik açıdan XX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescillenen yapı, asıl işlevini sürdürmektedir.

[245] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 25.

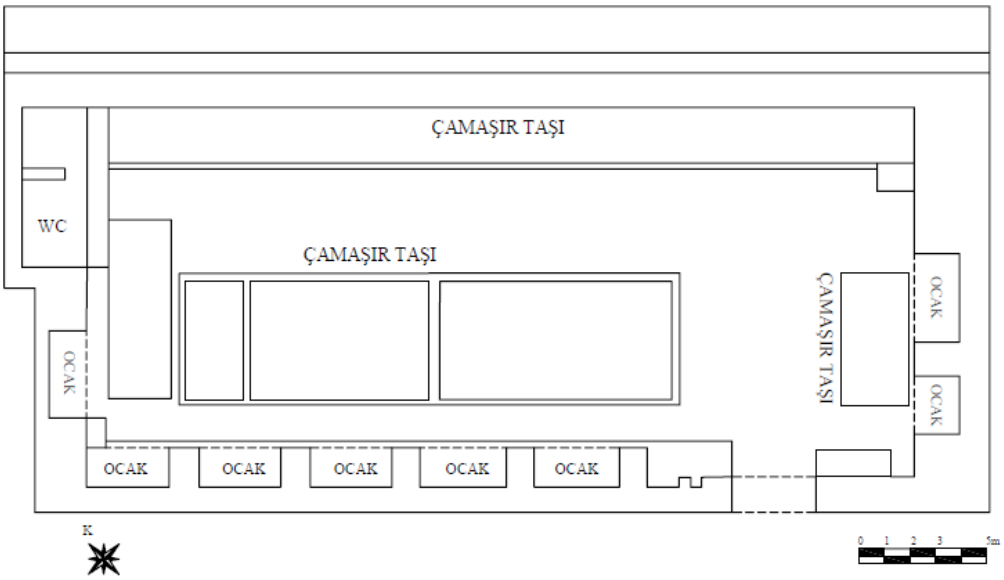

Çizim 9: Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesinin planı (T. Acar'dan)

Fotoğraf 21: Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesinin güneybatı cephesi

Fotoğraf 22: Çamaşırhanenin genel görünüşü

Fotoğraf 23: Çamaşırhanenin güneybatı cephesindeki ocak ve çamaşır taşları

2.1.9. Eskigediz Salur Caddesi Çamaşırhanesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Hisar Mahallesi, Salur Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.041615, 29.418343)

Çizim No: 10

Fotoğraf No: 24-26

Kitabesi

Yapıda herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede mermer, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Duvarlar içte ve dışta betonarme harç malzemeyle sıvanmıştır. Kapının kanat, lento ve söveleri ahşaptır. Ön cephede mermer malzeme dikkati çekmektedir. Çatısı ahşap iskelet üzerine marsilya tipi kiremitle kapatılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda, düz bir arazi üzerinde konumlandırılan çamaşırhane L planlı, üzeri ahşap kirişlemeli düz tavan, dıştan kiremit kaplı beşik çatıyla örtülmüştür. Batı cephedeki ileriye taşırılmış bölüm su deposudur[246]. Depodaki su, 0.68x1.95 m ölçülerindeki çökertme bir yüzey üzerinde açılan iki lüle vasıtasıyla dışarı akıtılmaktadır. Önünde de bir yalak bulunmaktadır. Çamaşırhaneye batı cephede eksenin kuzeyine kaydırılmış, 0.25 m genişliğinde ve 1.82 m yüksekliğindeki düz lentolu bir kapıdan girilir. Kapının üzerindeki pencere kafesi, yapının tek aydınlanma penceresi görevini üstlenmektedir. Diğer cepheler sağır tutulduğu için içerisi oldukça loştur. Yapı, içten 8.71x2.83 m ölçülerindedir[247]. Kuzey cephede 1.53 ve 1.59 m genişliğe sahip, iki adet düz lentolu ocak nişi, güneyde ise tuvalet yer almaktadır. Doğu cephenin ortasında, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen çamaşır taşı, dört bölüm halinde 1.07x2.33 m ölçülerinde ve 0.67 m yüksekliğindedir. Bu taşın doğu ucundaki, duvara bitişik olan çamaşır taşı ise 0.93x1.66 m ölçülerinde ve 0.78 m yüksekliğindedir.

---

[246] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 13.
[247] **a.g.e.**, s. 13.

Süsleme

Batı cephesinde çökertme içinde verilen dikdörtgen bir çerçeve bulunmaktadır. Bu dikdörtgen, içbükey bir silmeyle çerçevelenmiştir. Ortasında baklava dilimi şeklinde bir motif ve madalyon bulunmaktadır. Alt kısımda lülelerin olduğu kısımda da küçük bir çerçeve vardır. Burada lüleler, koçbaşı şeklinde bir silmeyle kuşatılmıştır.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi veya arşiv belgesi bulunmamaktadır. Çamaşırhaneyi ilk kez detaylı bir şekilde ele alan Türkan Acar, erken Cumhuriyet dönemine tarihlendirmektedir[248]. Yapıyı hem bu görüşe göre hem de mimari ve teknik bakımından XX. yüzyılın başlarına tarihlendirilebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescillenen yapı, asıl işlevini sürdürmektedir.

[248] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 25.

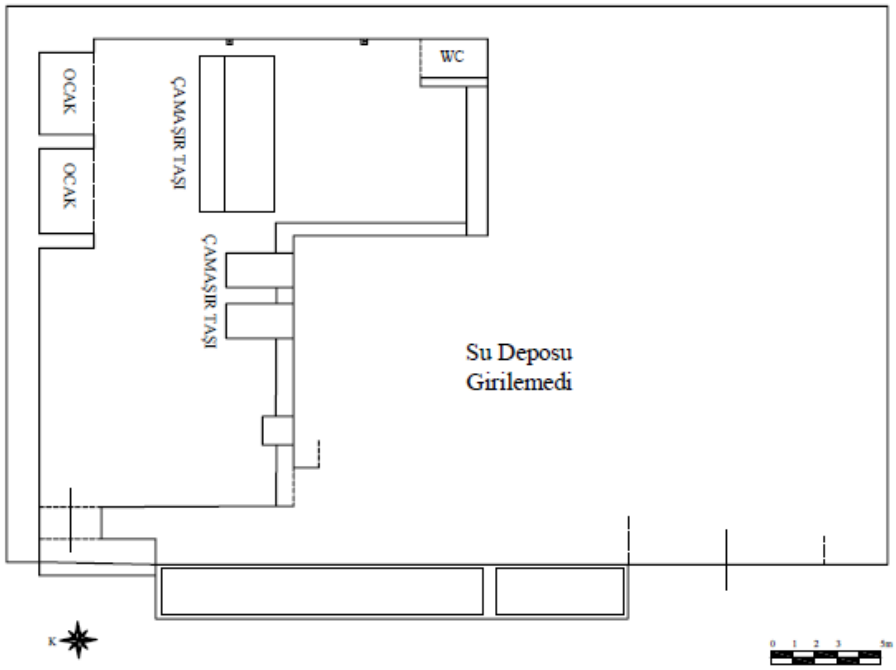

Çizim 10: Salur Caddesi Çamaşırhanesinin planı (T. Acar'dan)

Fotoğraf 24: Salur Caddesi Çamaşırhanesinin batı cephesi

Fotoğraf 25: Çamaşırhanenin batı cephesinden detay

Fotoğraf 26: Çamaşırhanenin iç görünüşü

2.1.10. Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesi

Yeri: Aslanapa ilçesi, Gölbaşı Köyü merkezindedir. (Koordinat: 39.179271, 29.957333)

Çizim No: 11

Fotoğraf No: 27-29

Kitabesi

Yapının inşa veya tamir kaydını gösteren herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede moloz taş, kerpiç, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kerpiç harçlı, moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda yer yer ahşap hatıl kullanılmıştır. Kapının lento ve söveleri de ahşaptır. Üst örtüsü, ahşap konstrüksiyonlu, marsilya kiremit kaplıdır. İçerdeki yalak ve çamaşır taşı betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Yapı düz bir arazi üzerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Üst örtüsü, yatayda ahşap kirişlerle desteklenmiş, dıştan kiremit kaplı, aydınlık fenerli kırma çatıyla örtülmüştür. Çamaşırhane doğu ve batı cephelerdeki farklı genişlik ve boydaki dikdörtgen formlu ikişer pencereyle aydınlanmaktadır. Kuzey cephe sağır tutulmuştur. Duvar kalınlığı farklı olmakla birlikte giriş kısmında 0.65 m'dir. Çamaşırhaneye güney cephenin köşesine açılan, 1.37 m genişlikteki düz lentolu kapıdan girilmektedir. Mekân, içten 5.35x6.92 m ölçülerinde olup, üst kısım ahşap kirişlemeli tavandır. Çamaşırhanenin merkezinde 0.70x3.89 m ölçülerinde, içten S oluşturacak şekilde dört adet yarım daire kemerli ocak nişi bulunmaktadır. Doğu taraftaki ocak nişlerinin açıklığı 0.38 ve 0.57 m, batıdaki ocak nişlerinin açıklığı ise 0.54 ve 0.79 m'dir. Doğu cepheye 3.96x0.82 m ölçülerinde bir yalak, kuzey ve batı cephelere L biçimli bir çamaşır taşı yerleştirilmiştir. Güney cephede ise dışa taşıntı yapan, 1.53x0.72 m ölçülerinde bir

tuvalet bulunmaktadır. Çamaşırhanede herhangi bir su tesisi yoktur. Kullanılan su, ilerideki çeşmeden sağlanmaktadır[249].

Süsleme

Yapıda herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Karşısındaki Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin 1894-1895 yılında yaptırılmış olması ve köyün kuruluşunun 1877 yılından sonra olması, çamaşırhanenin de XIX. yüzyıl sonrasına tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Çamaşırhane inşa tekniği bakımından muhtemelen XX. yüzyıl başlarında yapılmıştır[250].

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan yapı asıl işlevini sürdürmektedir.

[249] Ali Tekin, "Kütahya Aslanapa'daki Su Yapılarından Örnekler", **Medeniyet ve Toplum Dergisi**, 4(2), 2020, ss.146-147.
[250] Tekin, **a.g.e.**, s. 147.

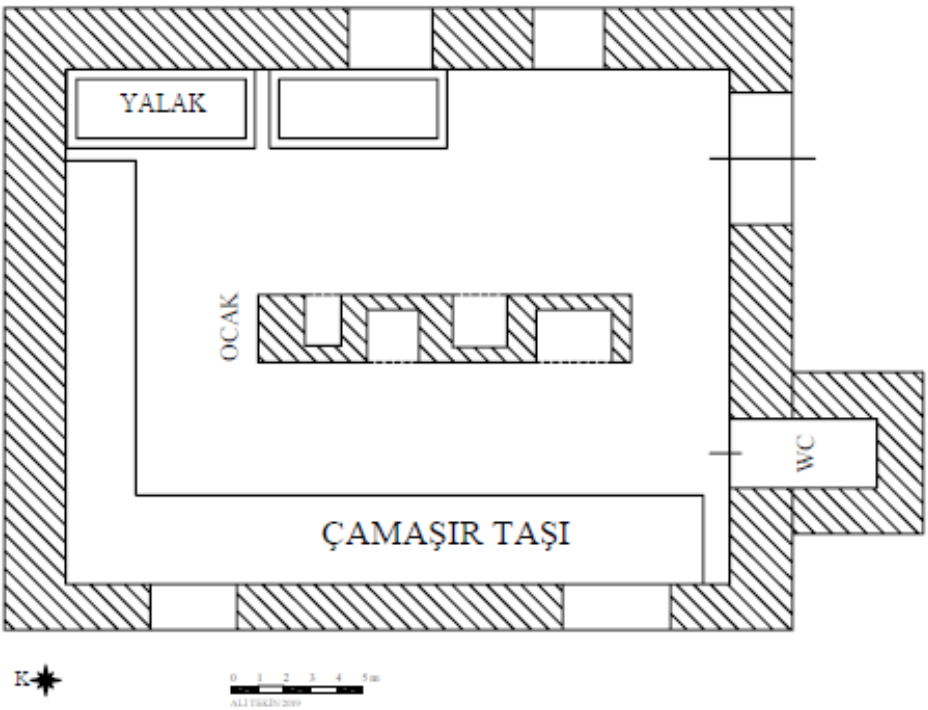

Çizim 11: Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 27: Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesinin güneydoğu cephesi

Fotoğraf 28: Çamaşırhanenin yalak ve doğusundaki ocakları

Fotoğraf 29: Çamaşırhanenin batısındaki ocak ve güneyindeki tuvalet

2.1.11. Merkez Kadı Şeyh Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Paşam Sultan Mahallesi, 1. Gazi Sokaktadır. (Koordinat: 39.417588, 29.973209)

Çizim No: 12

Fotoğraf No: 30-32

Kitabesi

Yapıya ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanede taş, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır. İçte ve dışta betonarme harçla sıvanmış olan yapıda görülebildiği kadarıyla, harman tuğlası kullanılmış, köşeler ve duvar araları da ahşap hatıllı olarak yapılmıştır. Çatısı, ahşap iskelet üzerine marsilya kiremit kaplıdır. Yalak, betonarme harçla, çamaşır taşı da küfeki taşından yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı yönünde eğimli bir arazi üzerinde ve mescitle bitişik olarak inşa edilen çamaşırhane, dıştan 5.25x5.72 m ölçülerinde dikdörtgen planlı, üzeri yatayda ahşap kirişlerle desteklenmiş, dıştan kiremit kaplı sundurma çatıyla kapatılmıştır. Kuzey cephe itibariyle mescide bitişik yapı, bu cephedeki çeşmeyle de komşudur. Giriş, doğu cephesindeki dikdörtgen şekilli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Yapı bu cephede açılan tek pencereyle aydınlanmaktadır. Diğer cepheler ise sağır tutulmuştur. Yapının duvar kalınlığı 0.22 m'dir. İçten 4.53x4.85 m ölçülerinde olan mekânın üzeri, ahşap kirişlemeli tavan şeklinde olup, kuzey köşede yatayda atılmış iki direkle desteklenmektedir. Güney cephede 2.14 m genişliğinde, yarım daire kemerli bir ocak nişi bulunmakla birlikte, ağzı betonarme harçla kapatılmıştır. Kuzeybatı cepheye yerleştirilmiş olan çamaşır taşı, 0.78x0.78 m ölçülerindedir. 0.78x2.38 m ölçülerindeki yalak ise kuzey cepheye konumlandırılmıştır ve üzerinde bir adet musluk bulunmaktadır.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi veya arşiv belgesi bulunmamaktadır. Bitişiğindeki çeşme süsleme açısından XIX. yüzyıla tarihlendirilebilir. Çamaşırhanenin XIX. yüzyılda mevcut olduğu kesin değildir. Muhtemelen çeşmeden sonra inşa edilmiştir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan yapı asıl işlevini sürdürmektedir.

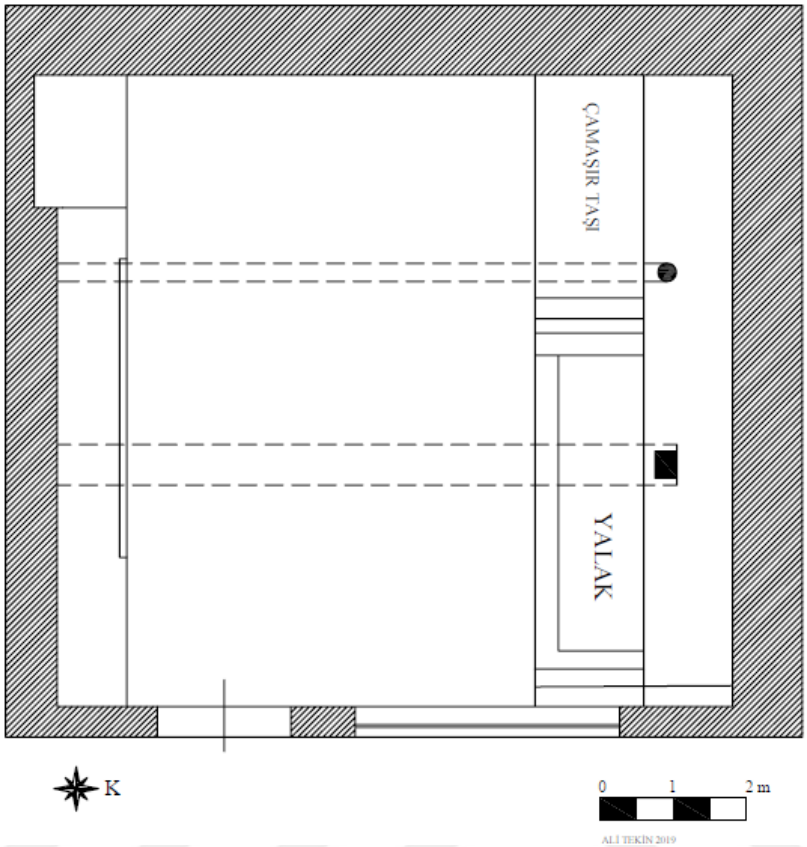

Çizim 12: Kadı Şeyh Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 30: Kadı Şeyh Çamaşırhanesinin güneydoğu cephesi

Fotoğraf 31: Çamaşırhanenin iç görünüşü

Fotoğraf 32: Çamaşırhanenin batı cephesi

2.1.12. Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Ali Paşa Mahallesi, Palanga Sokaktadır. (Koordinat: 39.419057, 29.981380)

Çizim No: 13

Fotoğraf No: 33-35

Kitabesi

Yapının bünyesinde yer alan çeşmede bir kitabe bulunmaktadır.

Malzeme

Çamaşırhanede taş, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır. Betonarme harç katkılı moloz taş ve harman tuğlasıyla inşa edilen yapının üst örtüsü, ahşap konstrüksiyonlu olup, marsilya kiremitle kaplanmıştır. Çamaşır taşları küfeki taşından yapılmıştır.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yamuk planlı olarak inşa edilen yapı, iki yönden konut ve depoyla bitişik vaziyettedir. Çamaşırhanenin üzeri, ortada tek ve güneybatı yönde iki direkle desteklenen ahşap kirişle desteklenmiş, dışta kiremit kaplı sundurma çatıyla kapatılmıştır. Çamaşırhanenin giriş cephesi hariç diğer cepheleri sağır tutulmuştur. Yapının duvar kalınlığı 0.19 m'dir. Kuzeybatı cephede tek dikdörtgen formlu pencere, altında tek lüle ve yalak bulunmaktadır. Bu kısmın kuzeyinde, 0.28x1.35 m ölçülerinde işlevsiz bir çeşme bulunmaktadır. Yapıya giriş, kuzeybatı cephenin ortasından sağlanmaktadır. Mekânda direklerin arasına beş adet çamaşır taşı yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu cephesinde, kemerli bir çeşme ve yanında yalak yer almaktadır. Güneydoğu cepheye, farklı ölçülerde üç adet niş açılmıştır. Ayrıca bu cephede iki adet tepe penceresi bulunmaktadır. Güneybatı cephede ise ikisi düz lentolu, biri yarım daire kemerli üç adet ocak nişi vardır.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çamaşırhanenin bünyesinde bulunan çeşme, kitabesine göre Nazlıoğlu Hacı Ahmet tarafından, M. 1819-1820 yılında yaptırılmıştır. Çamaşırhanenin de çeşmeyle birlikte yapıldığı, 8 Şubat 1869 tarihli, Molla Ahmet, Şemsimah, Ayşe ve Emine Vakfı'ndan anlaşılmaktadır.

Vakfiye'de anneleri Ümmühani'den kalan Kütahya'da Küçük Çarşı'da bir taraftan müderris Hacı Osman Efendi dükkanı, bir taraftan Receb oğlu Ali dükkanı, bir taraftan Hacı Yusuf evi ve dördüncü tarafı yol ile sınırlı bir kapı nalbant dükkanı, Kapanaltında'ki bir taraftan Hasan Babaoğlu mirasları ve bir taraftan Süleyman Bey dükkanları ve bir taraftan Mevlevihane dergahına bitişik, bir taraftan yol ile sınırlı, bir kapı bakkal dükkanında; sahip olduğumuz 3te 2 hissemizi ve yine Uzun Çarşı'daki bir taraftan Nuri Mollazâde müteveffa Abdullah Efendi, bir taraftan İbiş Hacı zevcesi Penbe Hanım dükkanları ve bir taraftan Havzan Bahçesi ve yol ile sınırlı bir bakkal dükkanımızı Allah rızası için vakfetmişlerdir. Şart olarak "dükkanlar mütevelli eliyle kiraya verilip gelirinden dükkanların tamir masraflarına harcansın. Senelik 50 şer kuruş mütevelliye verilsin. Senede bir defa mevlit okutulup masrafı karşılansın. Artan fazlası annemizin eşi Nazlıoğlu Hacı Ahmet'in yaptırdığı çamaşırhane çeşme ve sebillerin tamirine harcansın" şeklinde beyan etmişlerdir[251].

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan ve özel mülkiyette bulunan çamaşırhane kullanılmamaktadır.

[251] Zeyrek, **a.g.e.**, 2007, s. 111.

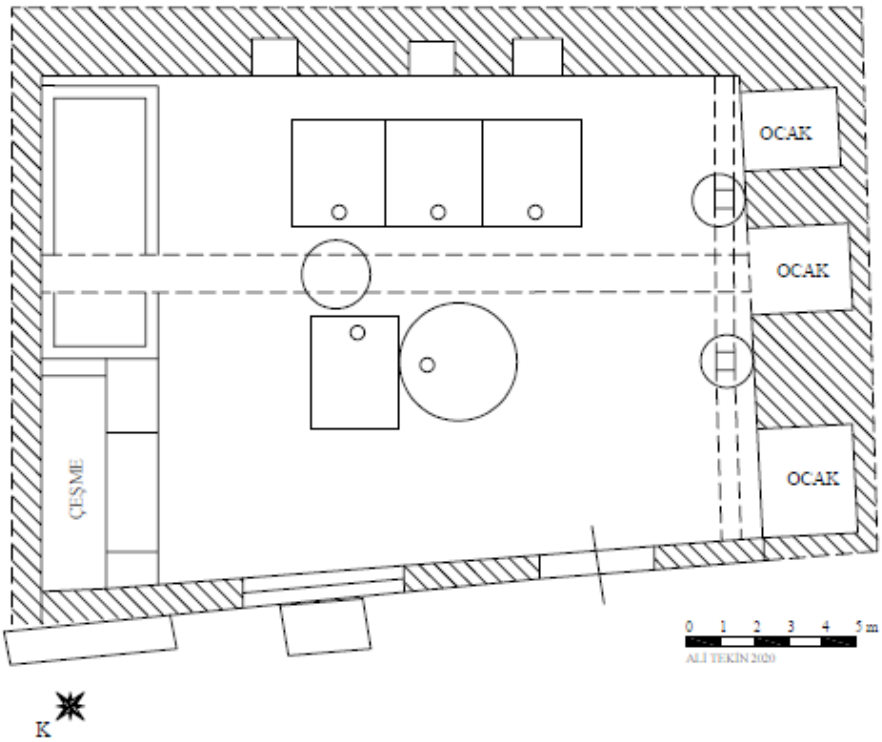

Çizim 13: Palanga Sokak Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 33: Palanga Sokak Çamaşırhanesinin kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 34: Çamaşırhanenin iç görünüşü

Fotoğraf 35: Çamaşırhanenin kuzeydoğu cephesindeki çeşme

2.1.13. Merkez Sıcak[252] Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Sultanbağı Caddesi üzerinde, Ahi Mustafa Sokak girişindedir. (Koordinat: 39.416163, 29.975441)

Çizim No: 14

Fotoğraf No: 36-38

Kitabesi

Çamaşırhanenin iç kısmında kuzey cephede, 0.40x0.72 m ölçülerinde sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık kitabe[253] yapıya ait değildir.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanenin iç ve dışı betonarme harçla sıvandığı için malzeme seçilememektedir. Kerpiçten yapıldığı ve bilinmeyen bir tarihte betonarme harçla sıvanıp yenilendiği bilinmektedir[254]. Çeşme ve kitabede mermer malzeme kullanılmıştır. Çamaşır taşı ise küfeki taşından yapılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir araziye konumlandırılan çamaşırhane, dikdörtgen planlı, üzeri içten düz tavan, dıştan düz damla örtülüdür. Yapı, iki yönden konut duvarıyla bitişiktir. En hareketli cephesi, ana yola bakan batı cephe olup, düz lentolu giriş kapısı, iki dikdörtgen pencere ve cepheye bitişik bir de çeşme yer almaktadır. Kuzey cephesine ise dikdörtgen formlu, tek pencere açılmıştır. Doğu cephe, arazinin eğiminden dolayı sağır tutulmuş, güney cephe ise yandaki binânın duvarına bitişik durumdadır. Yapının duvar kalınlığı 0.62 m'dir. İç kısım 4.73x6.23 m ölçülerindedir. Doğu cephede, farklı genişlikte yarım daire kemerli, 0.86 m derinlikte

---

[252] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 16.

[253] 1- Silahşöran-ı devletten Süleyman Ağazâde meşhur
Hüdâ sevk eyledi hankah itmeğe mamur
2- Güzel fevvare bahş-i safa ile … revânı
Yapub âb-ı hayât ile … eyledi …
3- Niyaz idüp hakkımı tazarru' ile eylegil kılsun
Tarih nida it say'ini meşkur
Sene 1232
Bir hankâh yapısına ait kitabe muhtemelen başka bir yerden buraya getirilmiştir.

[254] Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu 22.12.2012 tarih ve 872 sayılı kararı

üç adet ocak nişi vardır. Bu nişlerin önünde 0.90 m genişliğinde, 3.10 m uzunluğunda ve 0.57 m yüksekliğinde çamaşır taşı bulunmaktadır. Bu taş, dört bölüm halinde tasarlanmış ve her bir bölümün önünde pis suyun tahliyesini sağlayacak şekilde açılmış, yarım daire biçimli oyuklar bulunmaktadır. Kuzey cephede, iki adet musluk, önlerinde ise 0.88x2.25 m ve 0.95x1.70 m ölçülerinde L planlı bir yalak vardır. Yalakla çamaşır taşının ortasında, 0.19 m genişliğinde, atık suyun yapıdan uzaklaşmasını sağlayan gider deliği mevcuttur. Güney cephede ise 0.99x1.83 m ölçülerinde, yan tarafı bir duvarla kapatılmış seki bulunmaktadır.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çamaşırhanenin kesin olarak yapım tarihi bilinmemektedir. Yapıda yer alan kitabenin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla hankâh kitabesidir. Ancak hangi yapıya ait olduğunu belirleyemedik. Yapının bitişiğinde yer alan çeşmeyi mimari ve süsleme açısından XIX. yüzyıla tarihlendirebiliriz. Çamaşırhanenin ise bu tarihte olup olmadığı belli değildir. Yapı muhtemelen çeşmeden sonra inşa edilmiş, sonraki yıllarda yapılan onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiştir. Son onarım 2016 yılında Belediye tarafından yapılmıştır[255].

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.12.2012 tarih ve 872 sayılı kararıyla tescillenen yapı asıl işlevini sürdürmektedir.

[255] http://www.kutahya.bel.tr/**Kütahya Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu**, s. 121.

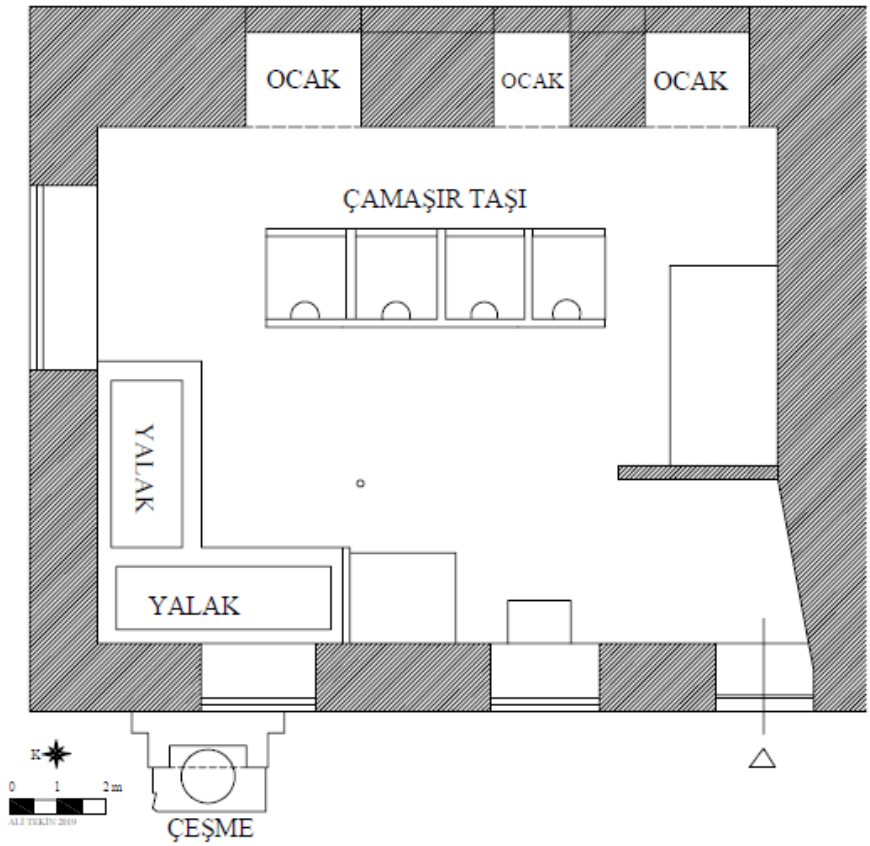

Çizim 14: Sıcak Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 36: Sıcak Çamaşırhanesinin batı cephesi

Fotoğraf 37: Çamaşırhanenin iç görünüşü

Fotoğraf 38: Çamaşırhanedeki kitabe

2.1.14. Merkez Domaç Sokak Çamaşırhanesi

Yeri: Merkez Cedit Mahallesi, Domaç Sokak üzerinde, Cedit Mescidinin yanındadır. (Koordinat: 39.422778, 29.972500)

Çizim No: 15

Fotoğraf No: 39-40

Kitabesi

Çamaşırhanenin inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çamaşırhanenin cephesi betonarme harçla sıvanıp boyandığı için malzemesi görülmemektedir. Çatısı, ahşap iskelet üzerine alaturka kiremit kaplıdır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan çamaşırhane, kuzey cephesinde mescit, güney cephesinde konut duvarıyla bitişiktir. Dikdörtgen planlı yapının üzeri ahşap dikmelerle desteklenmiş, dışta kiremit kaplı sundurma çatıyla kapatılmıştır. Çamaşırhane, doğu cephedeki dikdörtgen formlu pencereyle aydınlanmaktadır. Yine bu cephede açılmış düz lentolu bir girişi mevcuttur. Yapının duvar kalınlığı 0.24 m'dir. Çamaşırhane, içten 4.83x2.70 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Batı cephede 1.83 m genişliğinde, 0.55 m derinliğinde yarım daire kemerli bir ocak nişi bulunmaktadır.

Süsleme

Çamaşırhanede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yapının kitabesi veya arşiv belgesi bulunmamaktadır. Önündeki çeşme, mevcut haliyle XVIII-XIX. yüzyıllar mimarisini yansıtmaktadır. Çamaşırhanenin bu yüzyıllarda mevcut olduğu kesin değildir. Muhtemelen çeşmeden sonra inşa edilmiştir.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çamaşırhane, günümüzde sağlamdır ve asıl işlevini sürdürmektedir.

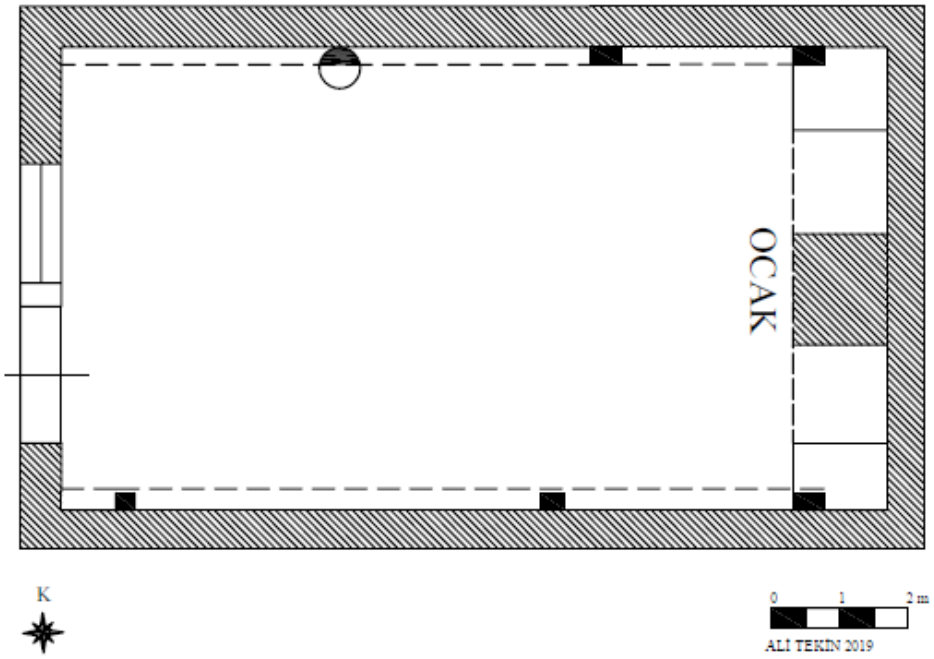

Çizim 15: Domaç Sokak Çamaşırhanesinin planı

Fotoğraf 39: Domaç Sokak Çamaşırhanesinin doğu cephesi

Fotoğraf 40: Çamaşırhanenin iç görünüşü

2.2. Çeşmeler

2.2.1. Merkez Çukur Çeşme

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Pınar Sokaktadır. (Koordinat: 39.414882, 29.972666)

Çizim No: -

Fotoğraf No: 41-42

Kitabesi

Çeşme nişinin içerisinde 0.46x0.48 m ölçülerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١-عجب فرهادلق ايتدى كسوب طاش اولغى حقا

٢- چيقواردى ييريوزينه كتخدا بك أفرين، تحسين

٣- ندكلو خسرو روى زمين اولسه كورن آنى

۴- خطاب ايدوب اوقور تاريخ الا اى چشمۀ شيرين

Okunuşu:

1- Aceb Ferhadlık itdi kesüb taş oluğu hakka

2- Çıkardı yeryüzüne kethüda bey, aferin tahsin

3- Nedenlü hüsrev ruy-ı zemin olsa gören anı

4- Hitab edüb okur tarih illâ ey çeşme-i şirin[256]

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harç malzemeyle yenilenen çeşmenin kitabesi mermerdir.

[256] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 122.

Mimari

Cami duvarıyla bitişik olan çeşme, yoldan 2.41 m aşağıda ve yedi basamaklı merdivenle ulaşılan bir görüntü sergilemektedir. Çeşmenin tek özgün yerinin kitabesi olduğu görülmektedir. Çeşmede yalak ve dinlenme sekisi yoktur.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kitabenin son satırındaki "ila ey çeşme-i şirin" ifadesinin ebced hesabına göre değeri 957'dir. Buna göre çeşme M. 1550-1551 yılında, Kethüda görevinde bulunan bir zatın Taşoluk denilen bir kayayı deldirerek su çıkarttığı ve çeşmeyi yaptırdığı anlaşılmaktadır[257].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, kullanılmamaktadır.

[257] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 122

Fotoğraf 41: Çukur Çeşme'nin cephesi

Fotoğraf 42: Çeşmenin kitabesi

2.2.2. Eskigediz Kavaklı Geçidi Çeşmesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Park Mahallesi, Kavaklı Geçidi'nde bulunmaktadır. (Koordinat: 39.042993, 29.411792)

Çizim No: 16-17

Fotoğraf No: 43-44

Kitabesi

Çeşmede inşa veya tamir tarihini gösteren herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş ve harç kullanımı görülmektedir. Kesme taş, yapının örgü malzemesidir ve bütün cephe kireç harcıyla badana edilmiştir. Yalak ve dinlenme sekileri betonarme harçla yapılmış, çatı ise ahşap konstrüksiyonlu galvanizli sacla kapatılmıştır.

Mimari

Konut duvarıyla bitişik ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan çeşme, bağımlı, tek cepheli ve dikdörtgen prizma gövdelidir. Güneydoğu cephesi boyunca bir evin duvarına bitişik olan çeşmenin, kuzeybatı cephesindeki derinliği 1.33 m, yüksekliği 3.14 m, genişliği ise 2.87 m'dir. Yalak ve dinlenme sekileri aynı hizadadır. 0.28x1.55 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer, yanlarda yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerin üzengi taşı hizasında başlayan ve saçağın bir sıra taş altına kadar yükselen, düz ve içbükey iki sıra silme, kemeri üç yönden çerçevelemektedir. Ayna taşı üzerinde farklı konumlandırılan, işlevsiz iki lüle bulunmaktadır. Üçüncü lüle, güneydoğu ayaktadır ve ayak yalağa doğru taşıntı yapmaktadır. Üst bölümde 0.26x0.29 m ölçülerinde dilimli kemerli bir tas nişi yer almaktadır. Aynı hizada izleri görülen, ikinci bir tas nişinin ise kapatıldığı görülmektedir. Çeşmenin üzeri, kırma çatıyla kapatılmıştır.

Süsleme

Çeşmenin kemer kilit taşında bitkisel süsleme olarak, gülbezek motifi bulunmaktadır. Silme kuşağı da cepheyi hareketlendiren unsurların başında gelmektedir.

Tarihlendirme

İlk kez Türkan Acar tarafından tanıtılan çeşme[258] hakkında herhangi bir tarihlendirme yapılmamıştır. Evliya Çelebi, Gediz'de yapılan tüm çeşmelerin Gazanfer Ağa'nın hayratı olduğunu belirtmektedir[259]. Gazanfer Ağa'nın vakfiyesinde bu sayının altı olduğu yazmaktadır[260]. Çeşmenin sivri kemerli olması da göz önüne alınırsa, XVI. yüzyılın sonunda, Gazanfer Ağa tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir.

Mevcut Durum

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescillenen çeşme, sağlamdır ama kullanılmamaktadır.

[258] Acar, **a.g.e.**, 2019b, s. 363.
[259] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 25.
[260] Bilal Erbil, Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, ss. 110-111.

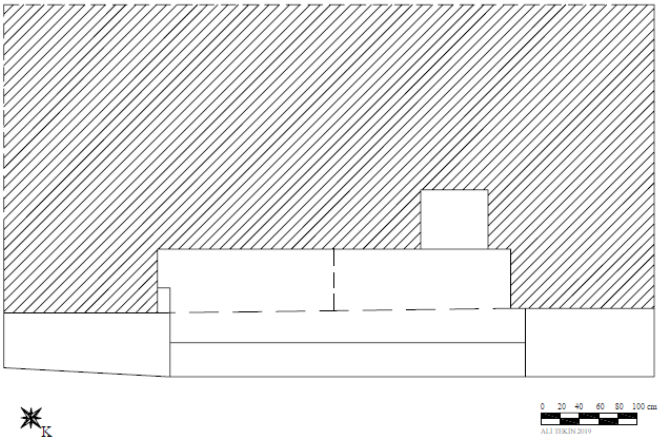

Çizim 16: Kavaklı Geçidi Çeşmesi'nin planı

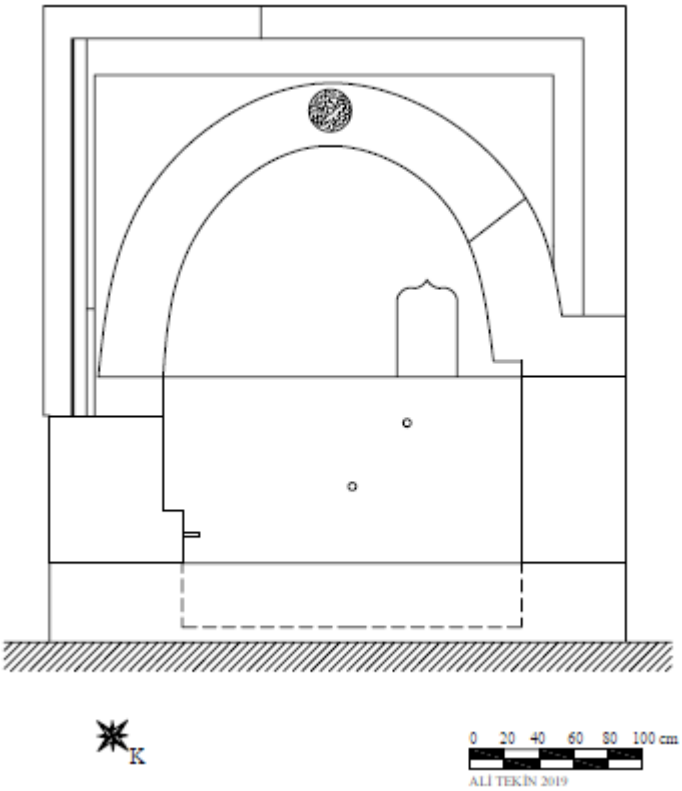

Çizim 17: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 43: Kavaklı Geçidi Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 44: Çeşmenin kuzeybatı cephesi

2.2.3. Gediz Cebrail Köyü Yeşil Çeşme

Yeri: Gediz ilçesi, Cebrail Köyü'nde yer almaktadır. (Koordinat: 39.052717, 29.600264)

Çizim No: 18-19

Fotoğraf No: 45

Kitabesi

Günümüze ulaşmış herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Çeşme boyandığı için kullanılan malzemenin cinsi seçilememektedir. Lülelerinin bulunduğu kısım betonarme harçla yapılmış ve boyanmıştır. Yalak da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Konut duvarına bitişik olarak yapılan ve yatay dikdörtgen bir kütle arz eden çeşme, iki lüle ve dikdörtgen bir yalak kısmından oluşmaktadır. Çeşmenin kuzeyine sonradan bir musluk eklendiği görülmektedir. Çeşme, 1.32 m yüksekliğinde ve 0.72 m genişliğinde olup, uçları volütle sonlanan, karşılıklı C şeklinde dekoratif bir kemere sahiptir.

Süsleme

Çeşme geometrik süsleme yönünden ilgi çekicidir. Çeşmenin kenarları dış bükey profilli bir silmeyle çerçevelenmiştir. Volütle sonlanan, C kıvrımlı kemer Barok-rokoko üslubunun süsleme özelliklerindendir. Kemer köşeliklerinde ise içleri çok yapraklı çiçeklerle bezenmiş rozetler mevcuttur.

Tarihlendirme

Müze yetkililerince, çeşme kemeri üzerinde yer alan kitabede H. 1105 yılı okunmuştur[261]. Yaptığımız incelemelerde bu tarihe rastlanmamıştır. Bu bilgiye göre çeşme, M. 1693-1694 yılında yaptırılmıştır. Fakat bu tip kemerlere sahip çeşme

[261] Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu s. 94.

örnekleri XVIII. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır[262]. Yapım yılı H.1205/M. 1790-1791 olabilir. Elimizde başka bir veri olmadığı için şimdilik, 1693-1694 yılını kabul etmek durumundayız.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 22.12.2006 tarih ve 1649 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmamaktadır.

[262] Ayla Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 416.

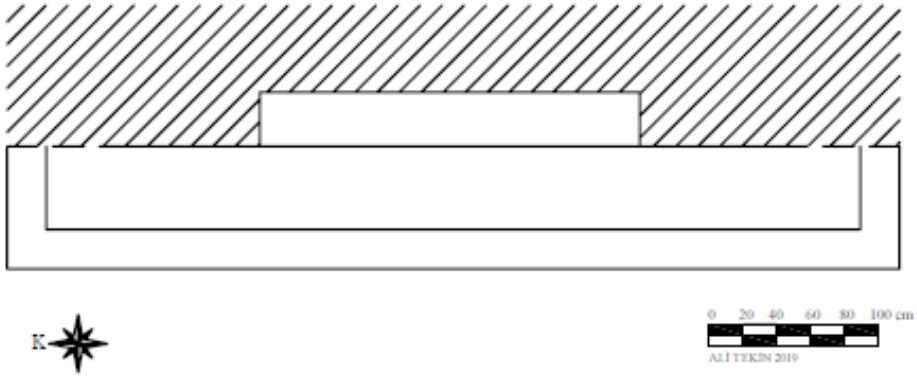

Çizim 18: Yeşil Çeşme'nin planı

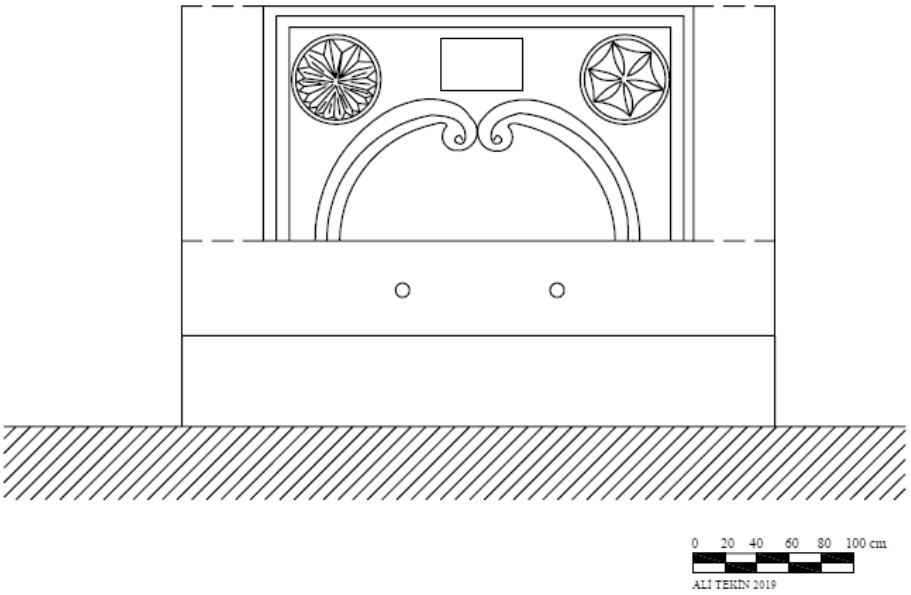

Çizim 19: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 45: Yeşil Çeşme'nin cephesi

2.2.4. Merkez Özbek Çeşmesi

Yeri: Merkez Hamidiye Mahallesi, Özbek Sokak, Özbek Camisi'nin yaklaşık 100 m güneydoğusundadır. (Koordinat: 39.411942, 29.983223)

Çizim No: 20-21

Fotoğraf No: 46-47

Kitabesi

Çeşmenin üzerinde Latin harflerle, 1699 yılında yapıldığını gösteren çini bir kitabe bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Subasman seviyesinde mermer kaplamalı çeşmenin yüzeyi, çiniyle kaplanmıştır. Üst örtü ise ahşap konstrüksiyonlu, marsilya kiremit kaplıdır.

Mimari

Hafif eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılan çeşme, ters U şeklindeki bir duvarın ortasında, 2.26 m yüksekliğinde, 1.74 m genişliğinde ve 0.41 m derinliğindedir. Bağımlı, tek cepheli çeşmenin tek musluğu, öne ve yanlara taşırılmış dinlenme sekileri vardır. Çeşmenin güney cephesindeki kapıyla ulaşılan kısmın, girişindeki Arapça Besmele yazılı levhasından ötürü, namaz kılmaya ayrılan bölüm olduğu tahmin edilmektedir. Çeşme nişi iç içe iki sivri kemerli olup, kemer yanlarda yekpare ayaklara oturmaktadır. Yapı tamamen günümüz çinileriyle kaplandığı için bu kemer formunun özgün olup olmadığı bilinmemektedir. Yapının üzeri geniş bir kırma kiremit çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin çinileri son dönem işidir.

Tarihlendirme

Çeşmeden ilk kez bahseden yerel yayınlar, Özbek aşiretinden İbrahim Ağa'nın, 1694 yılı civarında Müderris sırtlarında çadır kurduğunu ve bu sıralarda da önce çeşme

sonra da çeşmenin karşısında bulunan mescidi yaptırdığını belirtilmektedir[263]. Çeşmenin cephesini kaplayan çiniler 2005 yılında eklenmiştir[264]. Çeşmenin ihtiyatlı olarak, üzerinde yer alan 1699 yılında yaptırılmış olduğunu kabul edebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

[263] Güner, **a.g.e**., 1964, s. 45; Hamza Güner, **Tarihte Kütahya**, Vilayet Matbaası, Kütahya, 1961, s. 20.
[264] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 189.

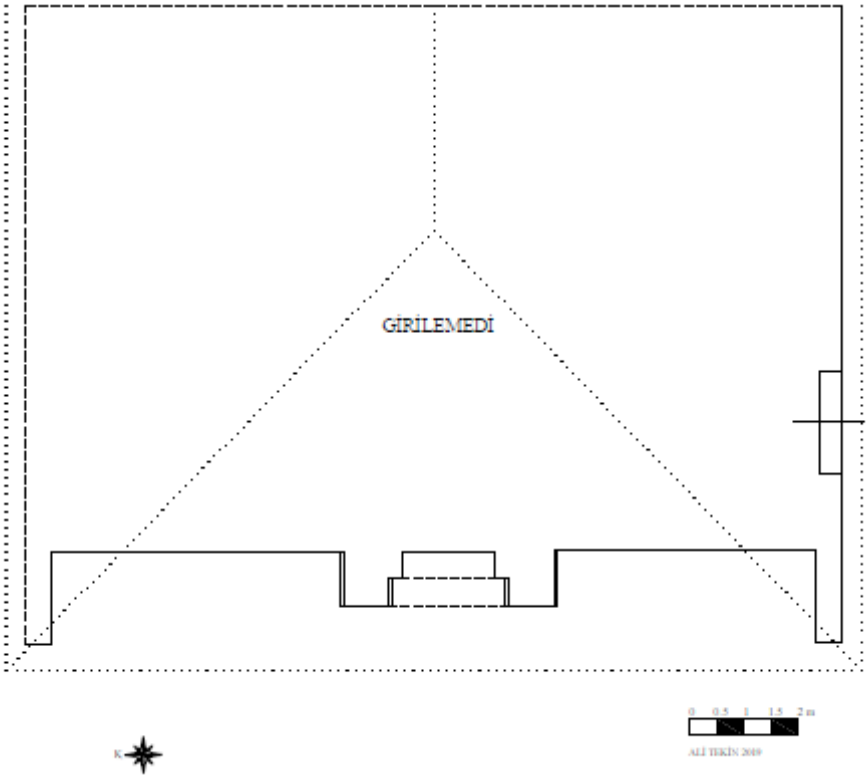

Çizim 20: Özbek Çeşmesi'nin planı

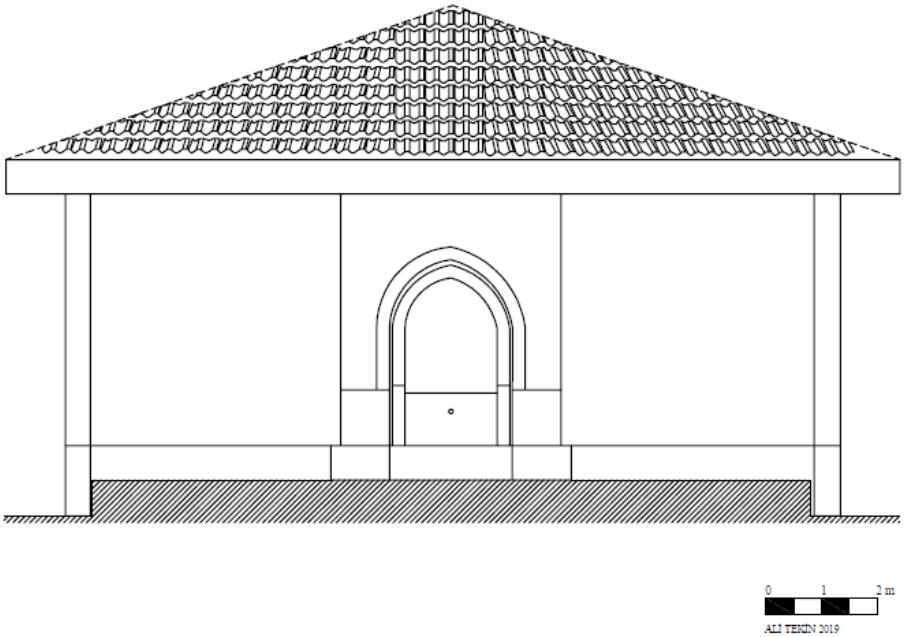

Çizim 21: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 46: Özbek Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 47: Çeşmenin güney cephesi

2.2.5. Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi

Yeri: Aslanapa ilçesi, Çamdibi Köyü'nde yer almaktadır. (Koordinat: 39.0928076 29.7433286)

Çizim No: 22-23

Fotoğraf No: 48-49

Kitabesi

Çeşmenin ön yüzünde 0.16x0.25 m ölçülerinde bir kitabe görülmekle birlikte üzeri sıvandığı için okunamamaktadır. Hemen üzerinde de tek satır şeklinde görülen kitabe tahribat ve üzerinin sıvanması nedeniyle anlaşılmamaktadır. Güney cephesinde 0.28x0.65 m ölçülerindeki kitabeye göre çeşme 1964 yılında tamir edilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, harç ve ahşap malzeme kullanımı görülmektedir. Yan, arka ve ayaklarda kesme taş, başlıklar ve ön cephede ise mermer malzemenin kullanıldığı çeşme, betonarme harçla sıvanarak boyanmıştır. Yalak, mermer malzemeden yapılmıştır. Çeşmenin üzeri, ahşap konstrüksiyonlu kiremitle kapatılmıştır.

Mimari

Köye hâkim bir noktada ve eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Bağımsız olarak yapılan ve dikey dikdörtgen bir kütle arz eden çeşme, tek lüle ve dikdörtgen bir yalak kısmından oluşmaktadır. Dinlenme sekisi ise yoktur. Çeşme, 1.87 m yüksekliğinde, 1.54 m genişliğinde ve 1.10 m derinliğinde olup, uçları volütle sonlanan, karşılıklı C şeklinde dekoratif bir kemere sahiptir. Kemer, yanlarda yığma ayaklar üzerindeki başlıklar üzerine oturmaktadır. Başlıklar arasına yerleştirilmiş bordürün hemen üzerinde niş içerisinde, 0.11x0.18 m ölçülerinde yarım daire kemerli tas nişi bulunmaktadır. Çeşmenin saçağı bulunmayıp, üzeri kırma bir çatıyla sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede geometrik ve bitkisel süslemeler yer almaktadır. Gövde kenarları düz ve dışbükey profilli iki silmeyle çerçevelenmiştir. Volütle sonlanan, C kıvrımlı kemer, Barok-rokoko üslubunun süsleme özelliklerindendir. Kemer köşeliklerinde, geometrik düzende verilmiş altı kollu çiçeklerle bezenmiş rozetler mevcuttur. Alt kısmında ise yine karşılıklı verilmiş servi ağacı motifi dikkat çekmektedir.

Tarihlendirme

Çeşmenin kitabesi okunamaz halde olduğu için inşa tarihi bilinmemektedir. Çeşmelerde servi ağacı motifi, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanır[265]. Dekoratif kemerli çeşmeler de XVIII. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır[266]. Bu sebeple çeşmeyi en erken XVIII. yüzyılın başlarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

[265] Erkan Atak, "Tokat'taki Osmanlı Çeşmelerinden Örnekler", **Tokat Sempozyumu Bildiriler 01-03 Kasım 2012 Tokat**, Cilt 2, Yayına Hazırlayanlar Ali Açıkel ve diğerleri, Tokat, 2012, s. 221.
[266] Ödekan, **a.g.e.**, 1993, s. 416.

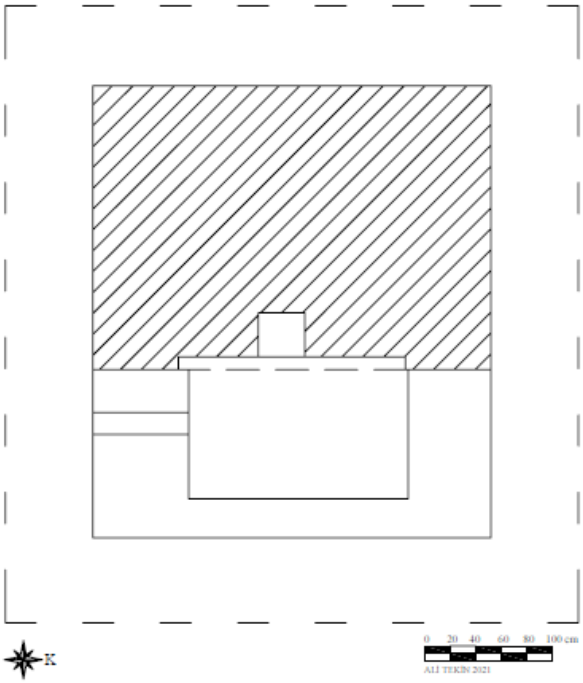

Çizim 22: Kavak Çeşmesi'nin planı

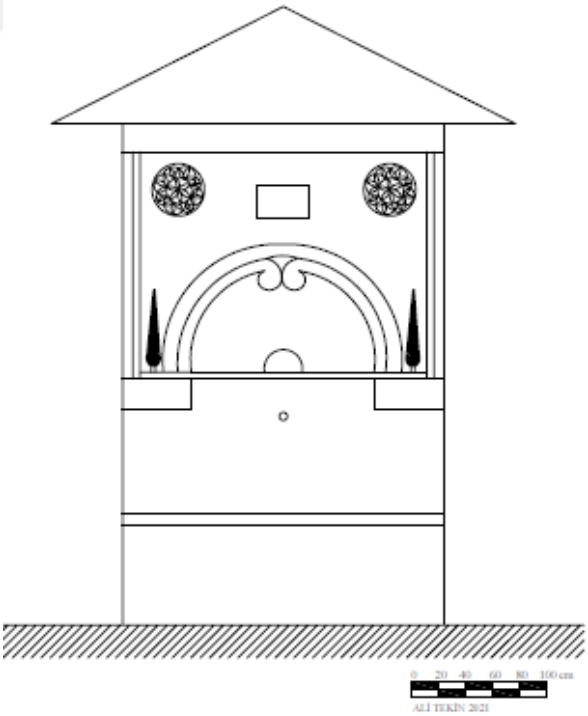

Çizim 23: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 48: Kavak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 49: Çeşmenin cephe detayı

2.2.6. Emet İğdeköy Çeşmesi

Yeri: Emet ilçesi, İğdeköy'de yer almaktadır. (Koordinat: 39.282796, 29.251393)

Çizim No: 24-25

Fotoğraf No: 50-51

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, iki satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- صاحب الخيرات والحسنات ...

٢- محمّد ... ... الفاتحه

سنه ١١٦٠

Okunuşu:

1- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât …

2- Muhammed … … el Fatiha

Sene 1160

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer, devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harçla sıvanıp, boyanan çeşmenin ayna taşı devşirme mermer malzemedendir. Kitabesi ise mermerdir. Dinlenme sekisi, yalak ve saçak da betonarme malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Çeşme düz bir arazi üzerinde, bağımsız ve düz cephelidir. Önünde 0.46x0.55 ve 0.58x0.55 m ölçülerindeki dinlenme sekisinin ortasında yalak bulunmaktadır. Çeşmenin yüksekliği 1.92 m, genişliği 1.93 m ve derinliği ise 0.63 m'dir. Üzerinde tek musluk bulunan, 0.85x0.95 m ölçülerinde, yarım daire kemerli mezar steli, çeşmenin

ayna taşı olarak düşünülmüştür. Stelin 0.14 m üzerinde, 0.23x0.36 m ölçülerindeki kitabe bulunmaktadır. Çeşmenin üstü ise iki demir ayakla taşınan, öne doğru uzatılmış ve arkaya doğru meyilli olarak yapılmış bir örtüyle kapatılmıştır.

Süsleme

Devşirme mezar steli, çeşmenin cephesini hareketlendiren tek unsurdur.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1160/M. 1747-1748 yılında Muhammed tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

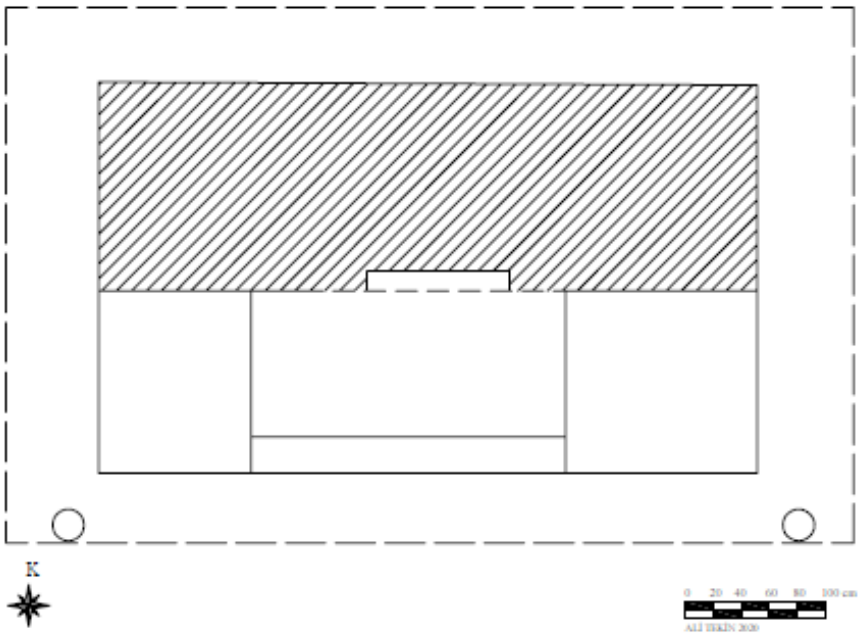

Çizim 24: İğdeköy Çeşmesi'nin planı

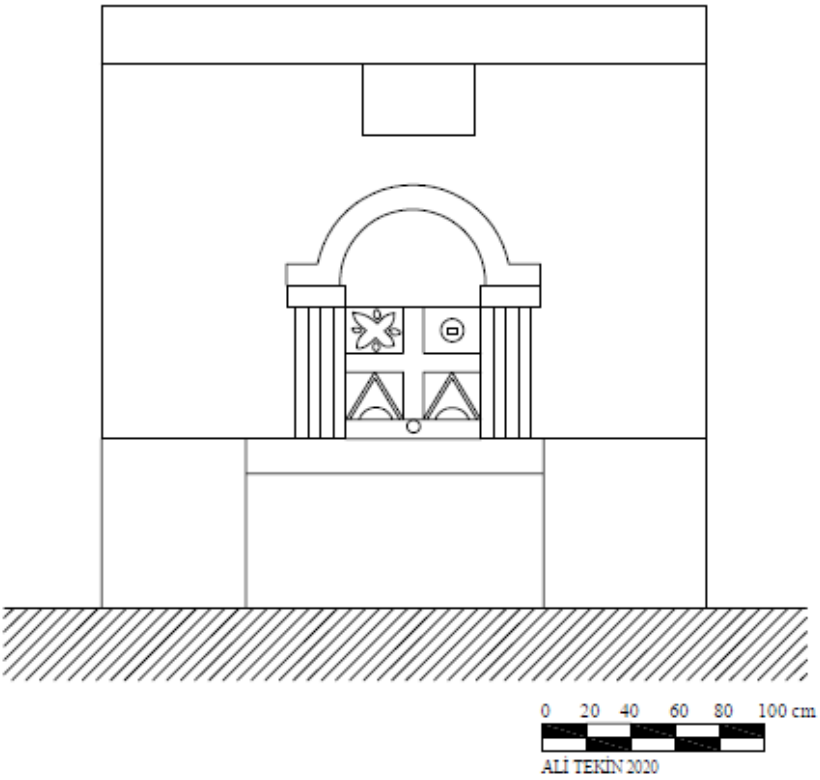

Çizim 25: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 50: İğdeköy Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 51: Çeşmenin kitabesi

2.2.7. Merkez Mahvel Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Saray Mahallesi, Mahvel Sokaktadır. (Koordinat: 39.417596, 29.987291)

Çizim No: 26-27

Fotoğraf No: 52-53

Kitabesi

Çeşme nişinin içerisinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, iki satır ve dört kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

ماشاءالله

١- بارك الله قيلدى خيرات حمامجى حاجى حسين اغا

جهانى قبليه قارشى بي مثال چشمدر بهاسى

٦- آب روان زمزم ايچنلره آب حيات اوله

بيك يوز يتمش يدى سنه سى بنياد تاريخ آوّلا

Okunuşu:

Mâşâallah

1- Bârekellah kıldı hayrât Hamamcı Hacı Hüseyin Ağa

Cihânı kıbleye karşu bî-misâl çeşmedir bahâsı

2- Âb-ı revân zemzem içenlere âb-ı hayât ola

Bin yüz yetmiş yedi senesi bünyâd-ı târihi evvelâ

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, ahşap, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Betonarme harçla sıvanan çeşmenin dökülen sıva parçalarından, küfeki taşla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çift sütunları, devşirme mermerden yapılmıştır.

Dinlenme sekileri, yalak ve kitabesi ise mermerdir. Üst örtü, ahşap iskelet üzerine alaturka kiremit kaplıdır.

Mimari

Askerlik Şubesi yakınlarında, eğimli bir arazi üzerinde ve konut duvarına bitişik olarak konumlandırılan yapı bağımlı ve tek cephelidir. Farklı ölçülerdeki dinlenme sekisinin ortasındaki yalak, yol kodunun zamanla yükselmesinden dolayı, altta kalmıştır. Çeşmenin yüksekliği 2.50 m, genişliği 2.08 m ve derinliği ise 0.20 m'dir. 0.33x0.79 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda devşirme çift sütun üzerindeki başlıklar üzerine oturmaktadır. Kemer kavsi, cepheden 0.07 m çökertilerek hareketlendirilmiştir. Ayna taşı bulunmayan çeşmenin, nişi üzerinde demir bir kapak ve hemen üzerinde yarım daire kemerli bir tas nişi bulunmaktadır. Tas nişinin 0.38 m üzerinde, 0.26x0.63 m ölçülerinde kitabe vardır. Çeşmenin üstü sundurma bir çatıyla kapatılmıştır.

Süsleme

Kitabede şemse motiflerinin içerisindeki çiçek motifleri tek süsleme unsurudur.

Tarihlendirme

Eski Zeryen Sokakta yer alan çeşme, kaynaklarda Paşa Çeşmesi[267] olarak anılmaktadır. Kitabesine göre H. 1177/M. 1763-1764 yılında, Hamamcı Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[267] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 164.

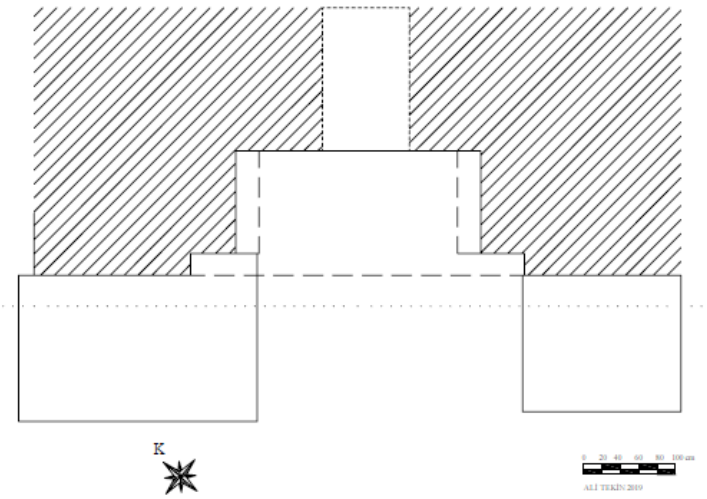

Çizim 26: Mahvel Sokak Çeşmesi'nin planı

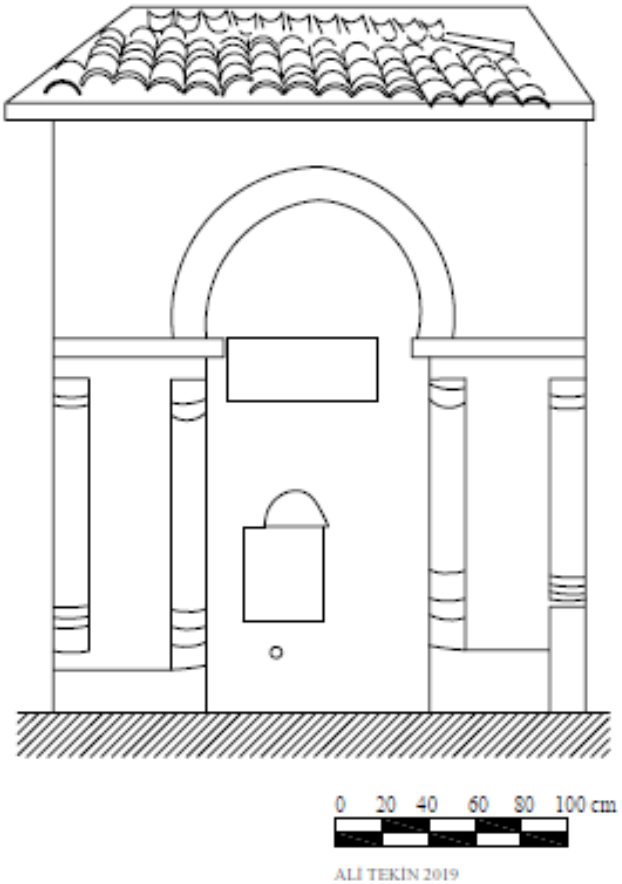

Çizim 27: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 52: Mahvel Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 53: Çeşmenin kitabesi

2.2.8. Merkez Meydanbaşı[268] Çeşmesi

Yeri: Merkez Meydan Mahallesi, Osmanlı Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.423833, 29.980652)

Çizim No: 28-29

Fotoğraf No: 54-57

Kitabesi

Çeşmenin kemerini taşıyan güneybatı ayakta sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş iki satırlık kitabe bulunmaktadır.

Kuzeydoğudaki ayakta yine aynı hatla yazılmış iki satırlık kitabe yer almaktadır:

Metin:

١-

٢- مصطفى ابن حاجى عبدالله

Okunuşu:

1-

2- Mustafa ibn Hacı Abdullah

Niş içerisinde ise sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satırlık kitabe yer almaktadır. Altıncı satırda١١٨٠yılı güçlükle okunmaktadır. Kitabeler tahrip olmuş vaziyettedir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş malzeme kullanımı görülmektedir. Çeşmenin kemer ve niş cephesinde küfeki taşı, ayaklarda ve kitabede ise kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda, çamaşırhane duvarına gömülü ve tek cepheli çeşme, 2.07 m yüksekliğinde, 1.93 m genişliğindedir. Yalak, yol kodunun

[268] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 696.

zamanla yükselmesinden dolayı zemin altında kalmıştır. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. Çeşmenin gövde kısmındaki yarım daire kemer ve profilli başlıklar, yekpare bir taşın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Bu gövde, yanlardaki yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır. 0.94x0.99 m ölçülerindeki ayna taşı üzerinde tek lüle, lülenin de 0.29 m üzerinde, 0.21x0.32 m ölçülerinde, kaş kemerli tas nişi vardır. Ayna taşının hemen üzerinde, 0.29x0.45 m ölçülerindeki kitabe mevcuttur. Çeşme, üst kısımda profilli bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede bitkisel, geometrik ve nesnel süslemeler yer almaktadır. Güneybatı ayakta, çarkıfelek motifinden çıkan bereket boynuzu motifleri yer almaktadır. Kemer köşeliklerinde, köşeleri pahlanmış, ortası yarım daire şeklinde vurgulanmış, dikdörtgen bir çerçeve içinde servi ağacı motifi vardır. Kemer karnında, on iki adet yarım daire motifi, kilit taşı hizasında, alt kısmı yarım daire şeklinde, üçgen biçimli bir motifle son bulmaktadır. Bu kısımda yine köşeleri pahlanmış bir kartuş yer alır. Saçak ve başlık profilleri de yapıyı hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme kitabesine göre H.1180/M.1766-1767 yılında Hacı Abdullah oğlu Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Ara Altun, yarım daire kemerin XVIII. yüzyılda eklendiğini belirtmiştir[269].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

[269] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 441.

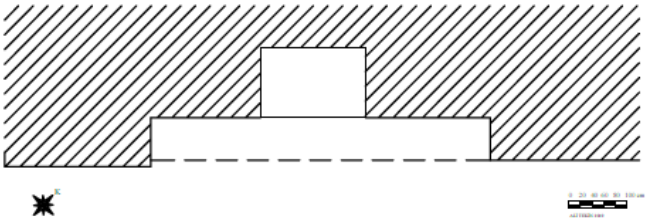

Çizim 28: Meydanbaşı Çeşmesi'nin planı

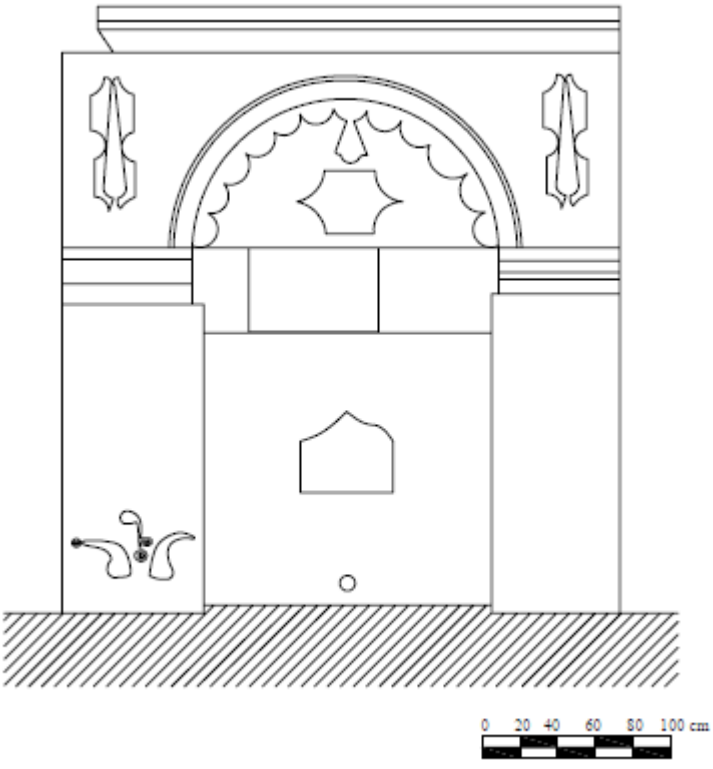

Çizim 29: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 54: Meydanbaşı Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 55: Çeşmenin niş cephesindeki kitabe

Fotoğraf 56: Çeşmenin güneybatısındaki kitabe

Fotoğraf 57: Çeşmenin kuzeydoğusundaki kitabe

2.2.9. Merkez Ilık Çeşme[270]

Yeri: Merkez Cemalettin Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi'nden Kemer Sokağa geçiştedir. (Koordinat 39.421665, 29.974507)

Çizim No: 30-31

Fotoğraf No: 58-59

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- ايتدى بوخيراتى الحاج سليمان افندى بعون ذوالجلال

٢- تمام اولدى بحمدالله ايده ادنى ادنده مسرورخداي متعال

٣- اوله اكا سبب مغفرت همراه و پيشه زخر اخرت هر حال

٤- انتفاع ايتسونلر امّت محمّد ايچسونلر بو چشمه دن ماء زلال

سنه ١١٨١

Okunuşu:

1- İtdi bu hayratı el-Hac Süleyman Efendi bi-avni zü-l-celâl

2- Temam oldu bi-hamdillâh ide adını adında mesrûr Hûdâ-yı müteâl

3- Ola ana sebeb-i mağfiret hemrâh ve pişe-i zahr-ı âhiret her hâl

4- İntifâ' itsünler ümmet-i Muhammed içsünler bu çeşmeden mâi zülâl

Sene 1181

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, maden ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Küfeki taş malzemeyle inşa edilen çeşmede derz araları, betonarme harçla sıvanmıştır.

---

[270] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 441.

Ayaklar ve niş kısmı mermerle kaplanmıştır. Üst örtü, ahşap üzerine kurşun kaplamadır. Kitabe ise mermerdir.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bağımlı ve tek cepheli olarak yapılan çeşme, 2.47 m yüksekliğinde, 1.71 m genişliğinde ve kuzeydoğu cephede 0.48 m, güneybatı cephede ise 0.51 m derinliğindedir. Tek lülelinin önüne konulan yalak yeni olup, dinlenme sekisi bulunmamaktadır. 0.24x0.95 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki düz profilli başlıklar üzerine oturmaktadır. Kemer, biri düz, diğeri pahlı iki silme kuşağıyla çerçevelenmiştir. Kemer tablası içinde 0.37x0.56 m ölçülerinde kitabe bulunmaktadır. Çeşme, kırma çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin kemerindeki silmeler dışında herhangi bir süsleme görülmemektedir. Kaynaklarda çeşme nişi üzerinde, birer sekizgen ve birer rozet motifi yer aldığı belirtilmektedir[271].

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1181/M. 1767-1768 yılında Hacı Süleyman Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[271] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 441.

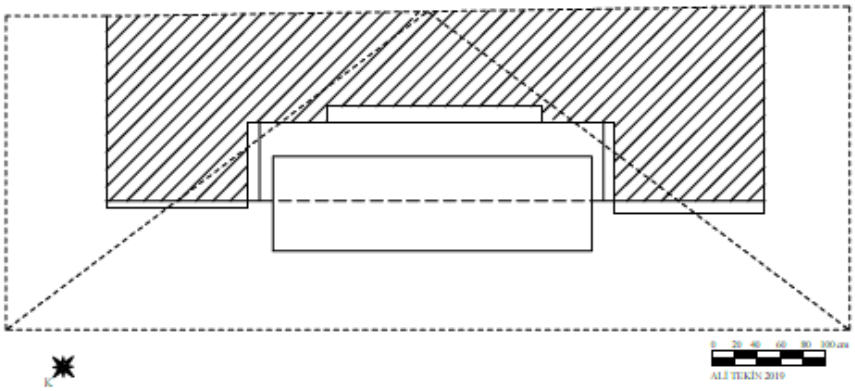

Çizim 30: Ilık Çeşme'nin planı

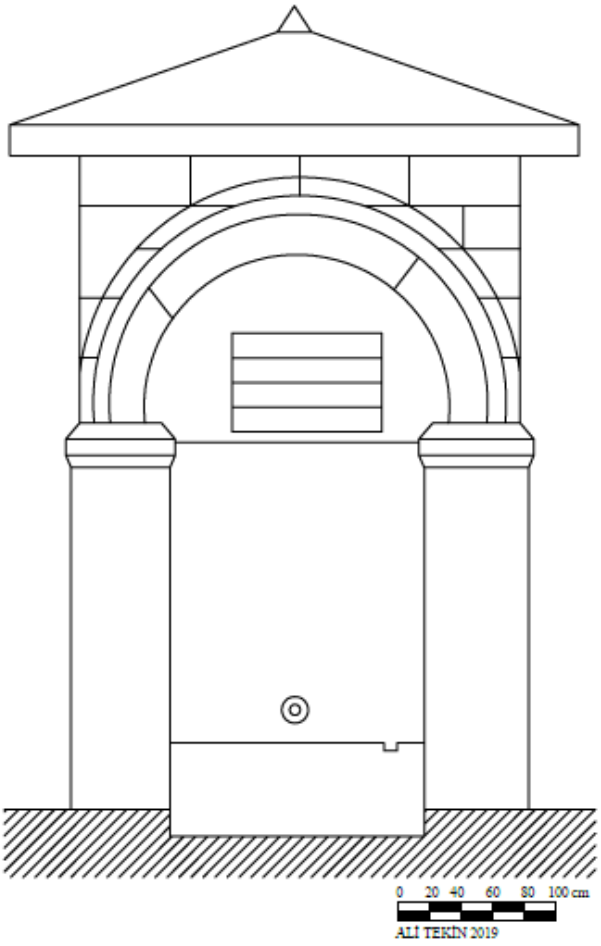

Çizim 31: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 58: Ilık Çeşme'nin cephesi

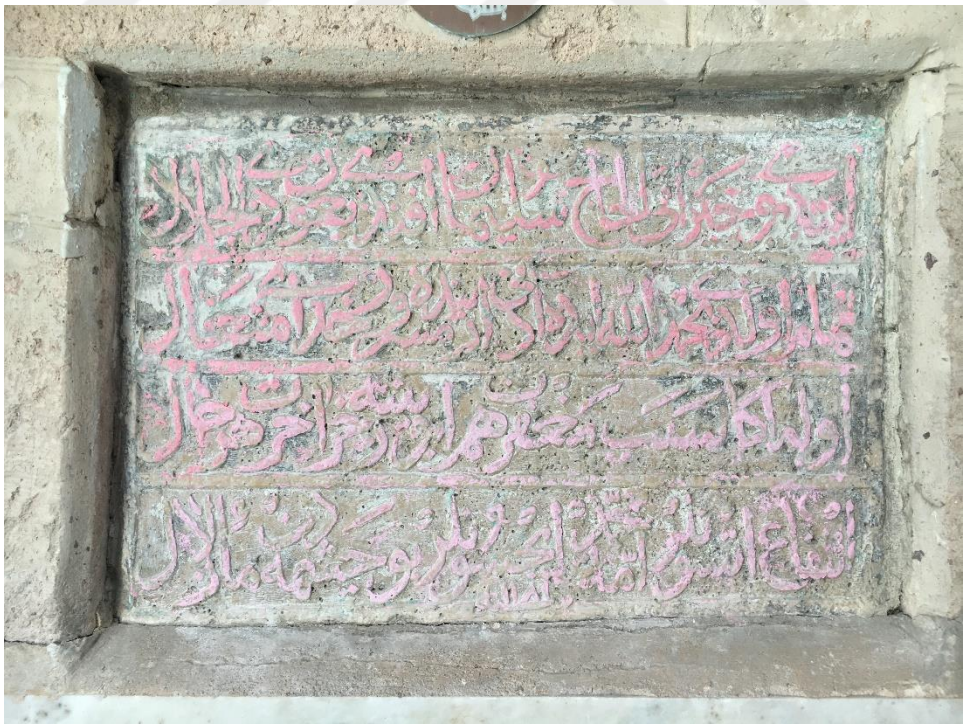

Fotoğraf 59: Çeşmenin kitabesi

2.2.10. Merkez Servi Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Ali Paşa Mahallesi, Servi Sokaktadır. (Koordinat: 39.420408, 29.982835)

Çizim No: 32-33

Fotoğraf No: 60-61

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi vardır.

Metin:

١- زمزم اسا چشمه قیلدی آسا جاودان

٢- عبدالرحمن صاحب الخیرات سرهنگ دیوانی

٣- کل حسینك عشقنه

٤- درد عطشا صو کبی نقد دواء اولدی روان

سنه ١١٩٢

Okunuşu:

1- Zemzem-âsâ çeşme-i kıldı âsâs-ı câvidân

2- Abdurrahman sâhibü'l-hayrât serheng-i dîvân-ı

3- Gel Hüseynin aşkına iç ..... tarihin

4- Derd-i atşa su gibi nakd-i devâ oldu revân

Sene 1192

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Gövde küfeki taşından, kitabe mermerden ve çift sütunlar devşirme mermer malzemeden yapılmıştır. Ayna taşı, kireç harcıyla sıvandığı için malzeme seçilememektedir. Gövde yer yer betonarme harçla sıvanmıştır.

Mimari

Sokak üzerindeki bir dükkânın cephesinde görülen ve bağımlı çeşmeler grubuna giren yapı, mevcut haliyle haraptır ve yapıdan günümüze kuzeydoğu cephesinin bir kısmı, kemerin bir bölümü, ayna taşı, çift sütunlar ve kitabesi gelmiştir. Kitabesine göre XVIII. yüzyılın son çeyreğinde (1778-1779) yaptırılan çeşmenin kemer formunun yarım daire olabileceği akla gelmektedir. Kemer ve alttaki düz profilli başlığın yekpare biçimde işlendiği görülmektedir. Çeşmenin mevcut yüksekliği 1.78 m, genişliği ise 2.30 m'dir. 0.50x1.03 m ölçülerindeki ayna taşının üzerinde işlevsiz bir lüle vardır. Ayna taşının 0.20 m üzerinde, 0.41x0.42 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen çerçeveli kitabesi, arkadaki duvar içine yerleştirilmiştir.

Süsleme

Başlıktaki profilli silme ve devşirme ayaklar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1192/M. 1778-1779 yılında Divan çavuşu Abdurrahman tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmamaktadır.

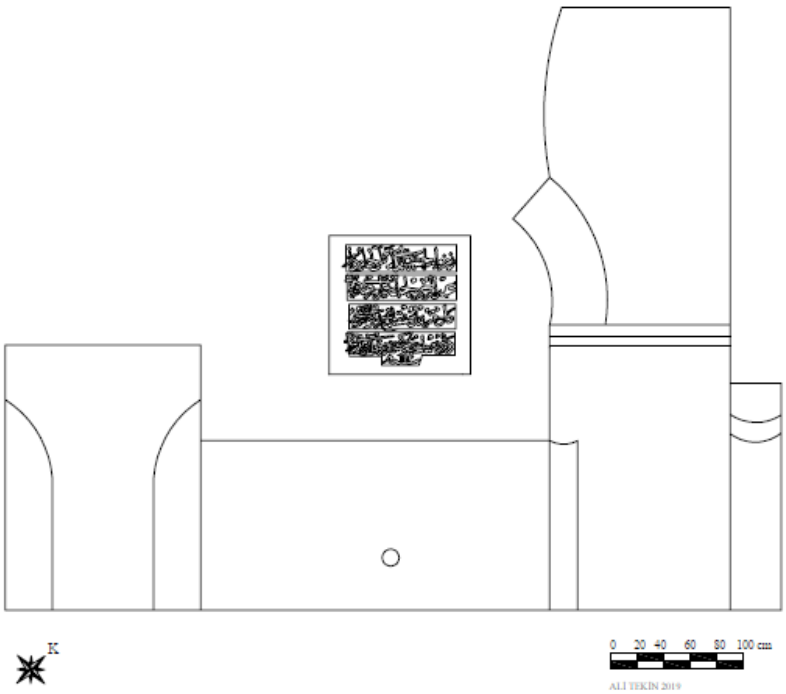

Çizim 32: Servi Sokak Çeşmesi'nin cephe rölövesi

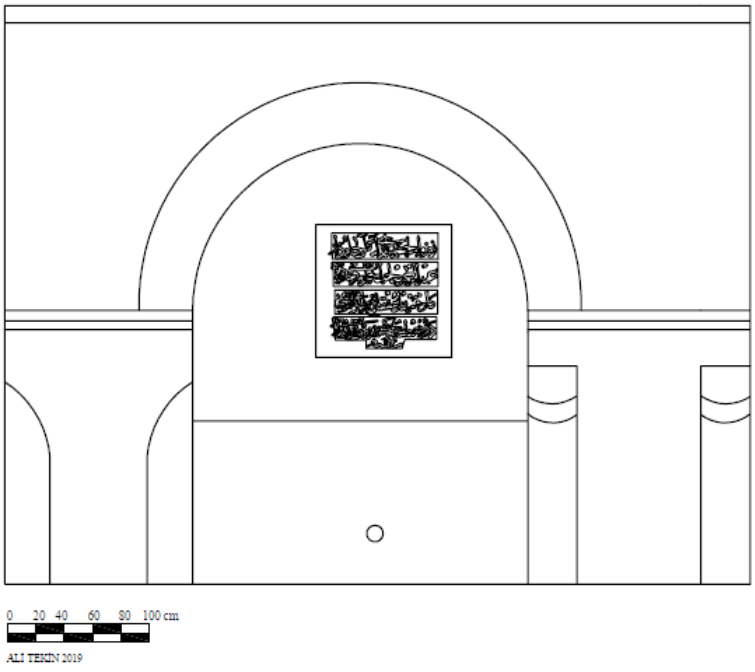

Çizim 33: Çeşmenin cephe restitüsyonu

Fotoğraf 60: Servi Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 61: Çeşmenin kitabesi

2.2.11. Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 1

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Salur Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.042449, 29.417640)

Çizim No: 34-35

Fotoğraf No: 62-63

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi vardır.

Metin:

١- ان الحسنات يذهبن السيئات صاحب الخيرات والحسنات وصل مولا ايله بولسون احترام

٢- ايلسون منزلگاهين دارالسلام صاحب الخيرات والحسنات

٣- طوپخانه ده ساكن كديزلى الحاج محمدك وبو خيراته

٤- سبب اولان امّت محمده مغفرت ايده خدا سنه ١١٩٢

Okunuşu:

1- İnne'l-hasenât yüzhibne's-seyyiât[272] vasl-ı Mevlâ ile bulsun ihtirâm

2- Eylesun menzilgahın Dârüsselâm sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

3- Tophane'de sâkin Gedizli el-Hac Muhammed'in ve bu hayrâta

4- Sebeb olan ümmet-i Muhammed'e mağfiret ide Hüdâ sene 1192[273].

Malzeme ve Teknik

Çeşmede moloz taş, kesme taş, kaba yonu taş, mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Moloz taş, kaba yonu taş ve kesme taş malzemeyle inşa edilen çeşme, betonarme harçla onarılmıştır. Yalak ise betonarme harçla yapılmıştır. Kitabe, mermer malzeme olarak dikkat çekmektedir.

[272] **Kur'an-ı Kerim 11/114**: Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.
[273] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 17.

Mimari

Eğimli bir arazi üzerinde, doğu-batı doğrultusunda, bağımlı, düz cepheli, depolu olarak inşa edilen yapı, 3.50x7.13 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephesinde konut duvarıyla bitişiktir. Yalak kısmı molozla dolmuştur. Dinlenme sekisi ise yoktur. Kot farkından dolayı, doğu (1.32 m) ve batı (2.47 m) cepheler arasında yükseklik farkı bulunmaktadır. Batı cephe yolun eğimine göre pahlanmıştır. Cephede 0.66x1.25 m ölçülerindeki ayna taşının ortasında, işlevsiz bir lüle yer almaktadır. Ayna taşının 0.67 m üzerinde, 0.36x0.66 m ölçülerinde bir kitabe bulunmaktadır. Çeşmenin üstü, düz dam şeklindedir ve dışa taşıntılı bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme yoktur.

Tarihlendirme

Yayınlarda su deposu olarak[274] ele alınan çeşme, kitabesine göre H. 1192/M. 1778-1779 yılında, Tophane'de oturan Gedizli Hacı Muhammed tarafından yaptırılmıştır. Çeşmede görülen betonarme harcı, yapının sonraki yıllarda tamir edildiğinin göstergesidir.

Mevcut Durum

Çeşme tescilsizdir ve kullanılmamaktadır.

[274] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 17.

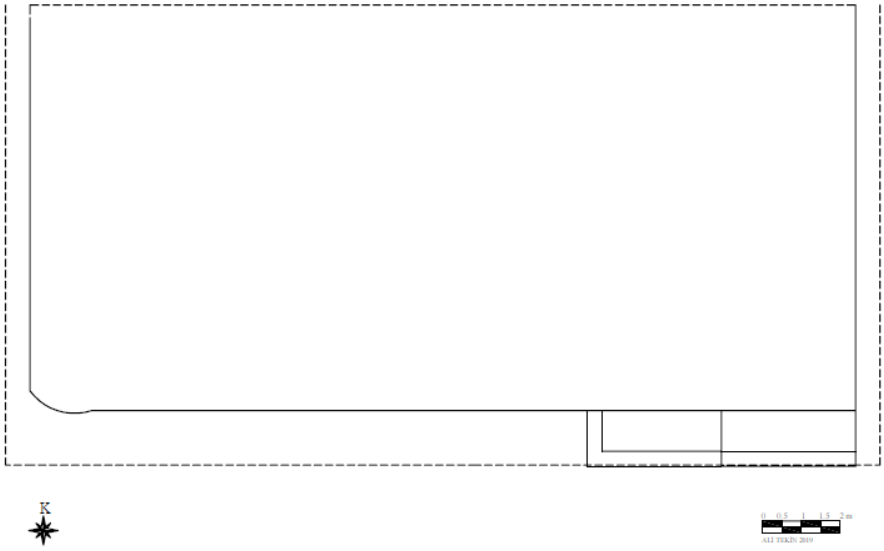

Çizim 34: Salur Caddesi Çeşmesi 1'in planı

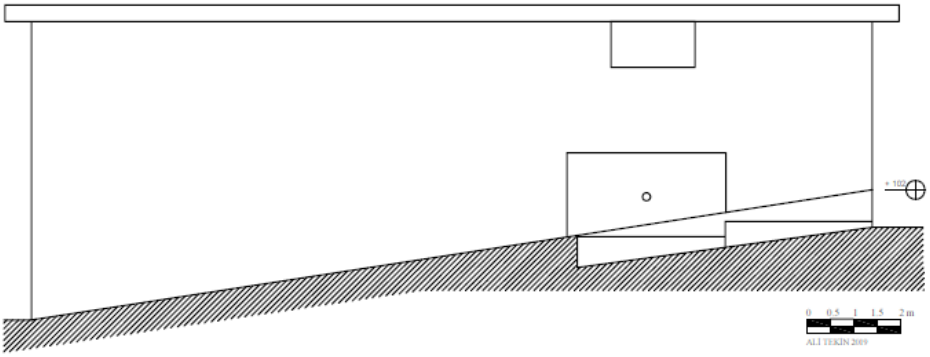

Çizim 35: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 62: Salur Caddesi Çeşmesi 1'in cephesi

Fotoğraf 63: Çeşmenin kitabesi

2.2.12. Eskigediz Dübekönü Sokak Çeşmesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Hisar Mahallesi, Salur Caddesi, Dübekönü Sokaktadır. (Koordinat: 39.043070, 29.417123)

Çizim No: 36-37

Fotoğraf No: 64-65

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- ان الحسنات يذهبن السيئات صاحب الخيرات والحسنات وصل مولا ايله بولسون احترام

٢- ايلسون منزلگاهين دارالسلام صاحب الخيرات والحسنات

٣- طوپخانه ده ساكن كديزلى الحاج محمدك وبو خيراته

٤- سبب اولان امّت محمده مغفرت ايده خدا سنه ١١٩٢

Okunuşu:

1- İnne’l-hasenât yüzhibne’s-seyyiât[275] vasl-ı Mevlâ ile bulsun ihtirâm

2- Eylesin menzilgahın Dârüsselâm sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât

3- Tophane’de sâkin Gedizli el-Hac Muhammed’in ve bu hayrâta

4- Sebeb olan ümmet-i Muhammed’e mağfiret ide Hüdâ sene 1192

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harç malzemeyle sıvanmış ve boyanmış çeşmenin ayaklarında, yekpare taş kullanıldığı zorda olsa seçilebilmektedir. Kitabe mermer, yalak betonarme harç malzemeden yapılmıştır.

[275] **Kur’an-ı Kerim 11/114**: Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılan çeşme, depolu ve tek cephelidir. Çeşmenin hafif dışa taşkın görüntüsü, depo kısmının çeşmeye sonradan eklendiği izlenimi vermektedir. Yapının kuzeydoğu cephesi istinat duvarına bitişiktir. Çeşme, depo kısmı hariç, 2.15 m yüksekliğinde, 1.79 m genişliğinde ve 0.04 m derinliğinde dikdörtgen formludur. 0.17x0.73 m ölçülerindeki iki kademeli çeşme nişini örten kaş kemer, yanlarda yekpare ayaklar üzerindeki, üçgen profilli silmeyle süslenmiş başlığa oturmaktadır. Güneybatıdaki başlığın yerinde olmadığı görülmektedir. Üçgen profil, kuzeydoğu yönde depo boyunca devam etmektedir. Kemer kilit taşının dışarı taşırılarak vurgulandığı görülmektedir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin önünde dikdörtgen bir yalak yer almaktadır. Çeşme nişi içerisinde işlevsiz bir lüle, lülenin de 0.71 m üzerinde, 0.36x0.64 m ölçülerinde kitabe bulunmaktadır. Çeşmenin üstü, yanlardan dışa taşkın profilli bir saçakla bitmektedir. Deponun üzeri ise düz dam şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsuru kemer kilit taşının vurgulanmasıdır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H.1192/M. 1778-1779 yılında Tophane'de oturan Gedizli Hacı Muhammed tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmamaktadır.

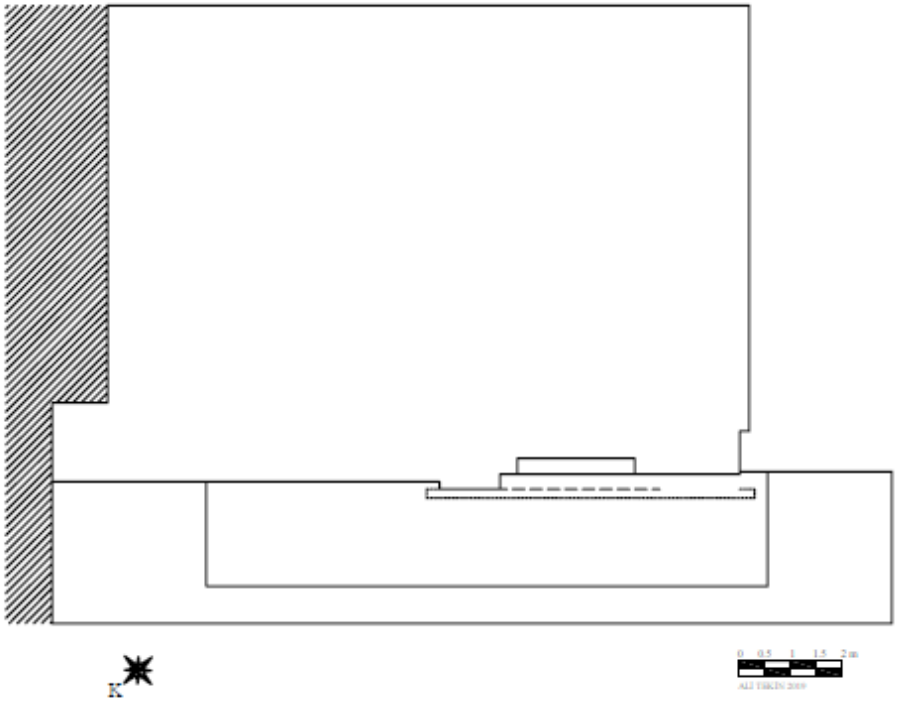

Çizim 36: Dübekönü Sokak Çeşmesi'nin planı

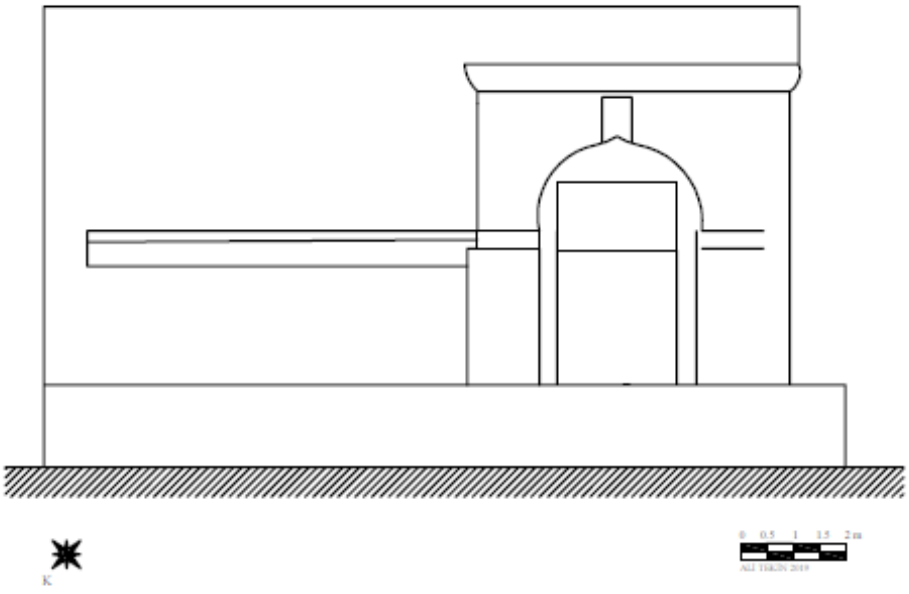

Çizim 37: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 64: Dübekönü Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 65: Çeşmenin kitabesi

2.2.13. Tavşanlı Demirler Sokak Çeşmesi[276]

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Kavaklı Mahallesi, Demirler Sokaktadır. (Koordinat: 39.545898, 29.490255)

Çizim No: 38

Fotoğraf No: 66-69

Kitabesi

Çeşmede ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satır ve on iki kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- بولدی بوچشمه یکی رونق و فر
قیلدی آدبیله جهانی زیور
٢- ایلسو عطشانه کان مردم نوش
شیرو شکر کبی ساغر ساغر
٣- قیلدی حاجی حسین اغا چون
چشمئ آب زلال سکره
٤- او کرم پیشه مروت معدن
ایتدی محبوبو مزین انور
٥- بویله خیراته موف اولدی
اوله مقبل جناب پرور
٦- رفع اولوب باب بهشت تاریخه
حسنین روحنه ما ایچ کوثر

Okunuşu:

1- Buldu bu çeşme yeni revnâk-u fer

Kıldı âdabıyla cihânı zîver

[276] Tavşanlı Ağalar Cami (Bıçakcı Sokak) Çeşmesi ve Kirazlar Çıkmazı Sokak Çeşmesi aynı tip devşirme malzemeden yapıldığı için kataloğa dâhil edilmemiştir.

2- Eylesün ‘âtşâne-gâne merdum nûş

Şîr ü şeker gibi sâgar sâgar

3- Kıldı Hacı Hüseyin Ağa çün

Çeşme-i âb-ı zülâl sükkere

4- O kerem-pîşe mürüvvet-ma’den

İtdi mahbûb u müzeyyen enver

5- Böyle hayrâta muvaffak oldu

Ola makbûl cenâb-ı perver

6- Ref’ olub bâb-ı behişt tarihe

Haseneyn rûhuna mâ-iç Kevser

Malzeme ve Teknik

Çeşme tamamen devşirme mermer, kitabe mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Bugün depo (muhtemelen çamaşırhane) olarak kullanılan bir yapının cephesine yerleştirilen çeşme devşirme mezar stelidir. Çeşme, 1.60 m yüksekliğinde ve 0.87 m genişliğindedir. Lülesi iptal edilen çeşmenin, yalak ve dinlenme sekisi de bulunmamaktadır. Yanlarda gövdeleri yivli silmeler şeklinde iki sütunce, üstteki yarım daire kemeri taşımaktadır. Kemer de düz profilli dört sıra silmeyle çerçevelenmiştir. Üst kısım ise üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Alınlığın hemen üstünde, 0.41x0.73 m ölçülerinde kitabe yer almaktadır.

Süsleme

Çeşmenin üzerinde, devrine ait süslemeler yer almaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesine göre çeşme, Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Son beytin ikinci mısraındaki tüm harfler "tarih-i tam" metoduna uygun olarak, toplandığında 1212 yılı çıkmaktadır[277]. Buna göre çeşme M. 1797-1798 tarihlidir.

Mevcut Durum

Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 14.02.1981 tarih ve 2716 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmamaktadır.

[277] Hasan Efe, **Tavşanlı Tarihi 1**, Kütahya Anıt Matbaası, Kütahya, 2010, s. 287.

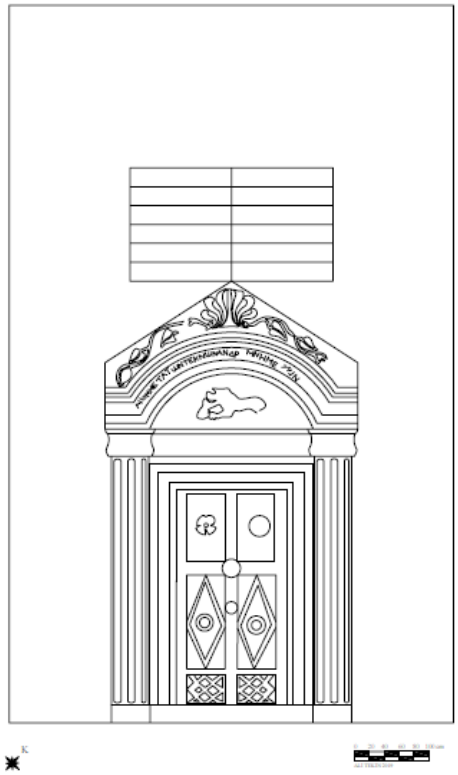

Çizim 38: Demirler Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 66: Demirler Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 67: Çeşmenin kitabesi

Fotoğraf 68: Ağalar Cami (Bıçakcı Sokak) Çeşmesi

Fotoğraf 69: Kirazlar Çıkmazı Sokak Çeşmesi

2.2.14. Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Kavaklı Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.546548, 29.489568)

Çizim No: 39-40

Fotoğraf No: 70-71

Kitabesi

Çeşmenin arka cephesinde, ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satır ve on iki kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- بولدی بوچشمه یکی روناق و فر
قیلدی آدبیله جهانی زیور
٢- ایلسون عطشانه کان حر دم نوش
شیرو شکر کبی ساغر ساغر
٣- قیلدی حاجی حسین اعنا چون
چشمۀ آب زلال سکره
٤- او کرم پیشه مروت معدن
ایتی محبوبو مزین انور
٥- بویله خیراته موف اولدی
اوله مقبل جناب پرور
٦- رفع اولوب باب بهشت تاریخه
حسنین روحنه ما ایچ کوثر

Okunuşu:

1- Buldu bu çeşme yeni revnâk-u fer
Kıldı âdabıyla cihânı zîver
2- Eylesün 'âtşâne-gâne her dem nûş
Şîr ü şeker gibi sâgar sâgar

3- Kıldı Hacı Hüseyin i'nâ çün

Çeşme-i âb-ı zülâl sükkere

4- O kerem-pîşe mürüvvet-ma'den

İtdi mahbûb u müzeyyen enver

5- Böyle hayrâta muvaffak oldu

Ola makbûl cenâb-ı perver

6- Ref' olub bâb-ı behişt tarihe

Haseneyn rûhuna mâ-iç Kevser

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer, çini ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Tamamen çiniyle kaplanan çeşmenin üst örtüsü betonarme harçla yapılmış ve alaturka kiremitle kaplanmıştır. Kitabesi ise mermer malzemedir.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bağımsız ve tek cepheli çeşme, 2.50 m yüksekliğinde, 2.19 m genişliğinde ve 0.77 m derinliğindedir. İki yandan birer sütunun belirlediği cephenin ortasında, iki musluk ve yalak yer almaktadır. Buradaki iki sütun, kuzeybatı yönde atılmış bağımsız iki sütunla birlikte üstteki kırma çatıyı taşımaktadır. Çeşmenin arkasına yerleştirilen kitabe, 0.46x0.82 m ölçülerindedir.

Süsleme

Çeşmedeki çiniler yenidir ve bunun dışında bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesine göre çeşme, Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kataloğumuzdaki Demirler Sokak Çeşmesi'nin üzerindeki kitabenin benzeri bu çeşmenin üzerindedir. Son beytin ikinci mısraındaki tüm harfler "tarih-i tam" metoduna uygun olarak, toplandığında 1212 yılı çıkmaktadır[278]. Buna göre çeşme M.

[278] Efe, **a.g.e.**, s. 287.

1797-1798 tarihlidir. Kitabenin yapıdaki konumu ve çeşmenin mimarisi kitabenin çeşmeye ait olmadığı izlenimini vermektedir. Çeşmedeki çiniler 1970 tarihlidir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.03.2013 tarih ve 985 sayılı kararıyla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

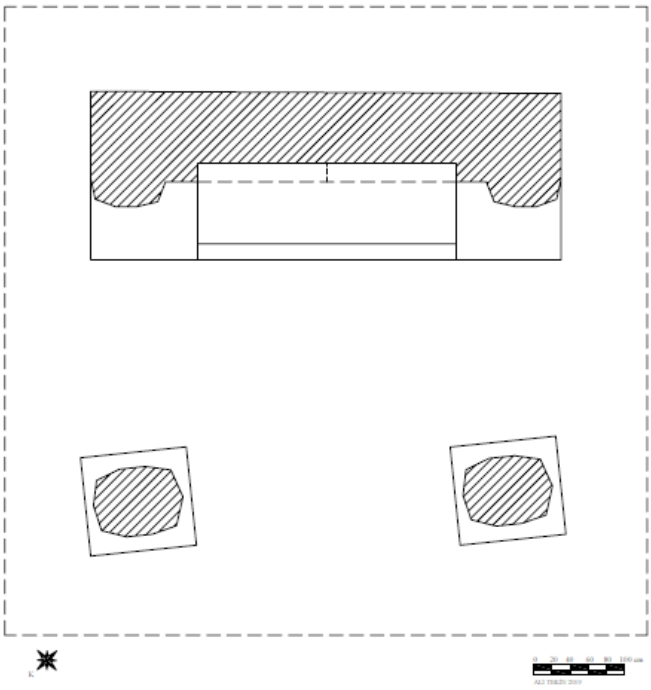

Çizim 39: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin planı

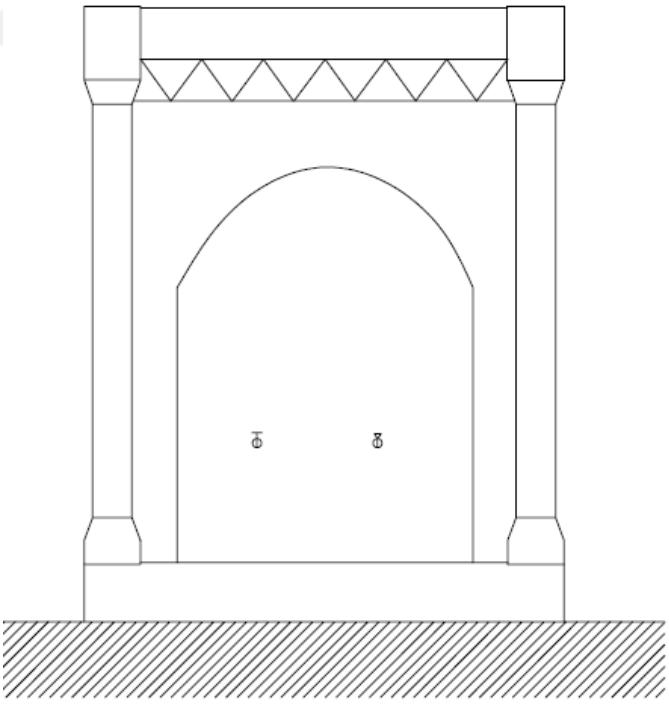

Çizim 40: Çeşmenin cephesi

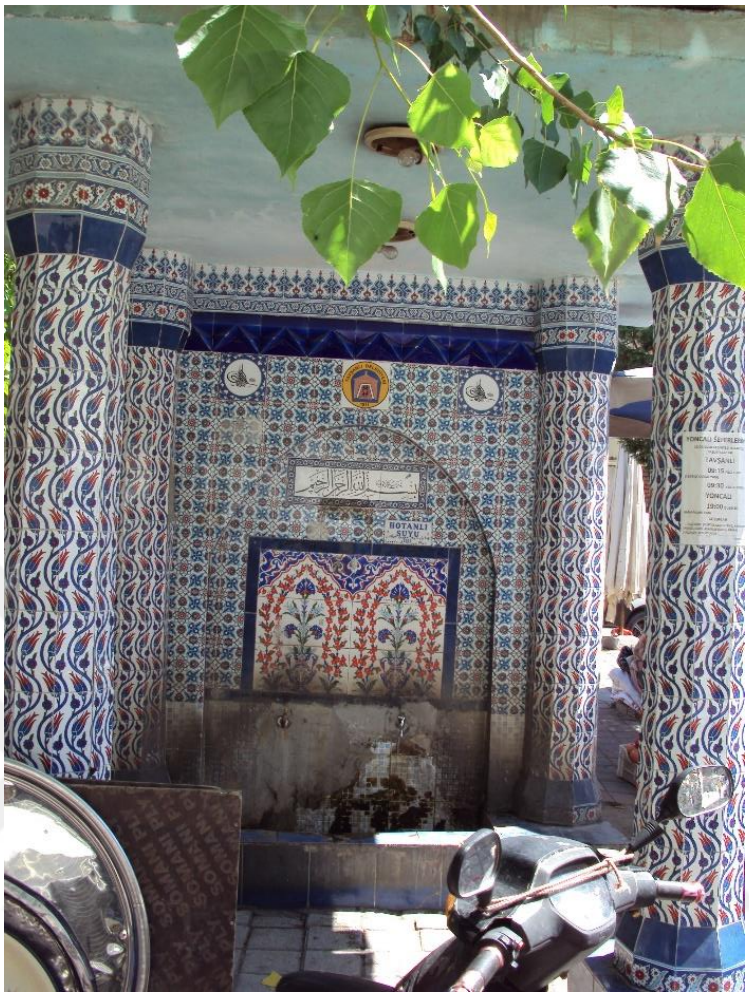

Fotoğraf 70: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 71: Çeşmenin arka cephesindeki kitabe

2.2.15. Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 2

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Salur Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.040733, 29.412199)

Çizim No: 41-42

Fotoğraf No: 72-73

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık inşa kitabesi vardır.

Metin:

١- ... اوزره ... ...

٢- صاحب الخيرات والحسنات ... زاده سيد حاجى على...

٣- سنه ١٢١٤

Okunuşu:

1- … üzere … … …

2- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât … zâde Seyyid Hacı Ali …

3- Sene 1214

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, tuğla, mermer, devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Cephede yer yer küfeki taşı, harman tuğlası ve devşirme mermer (templon payesi), betonarme harç malzemeyle birlikte kullanılmıştır. Saçak ve yalak da betonarme harçla, kitabe küfeki taş malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Eğimli bir arazi üzerinde, doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış, bağımsız ve düz cepheli çeşme, 2.12 m yüksekliğinde, 4.54 m genişliğinde ve 0.43 m derinliğindedir. 0.15 m kalınlığındaki bir silmeyle yatayda ikiye bölünmüş cephenin ortasında, tek lüle ve küçük bir yalak vardır. Dinlenme sekisi yoktur. Silmenin 0.33 m

üzerinde, 0.24x0.54 m ölçülerinde kitabe bulunmaktadır. Kitabenin doğusunda, 0.43x0.52 m ölçülerinde dikdörtgen bir açıklık yer almaktadır. Çeşmenin üstü düz dam şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesine göre çeşme H. 1214/M. 1799-1800 yılında, Seyyid Hacı Ali tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

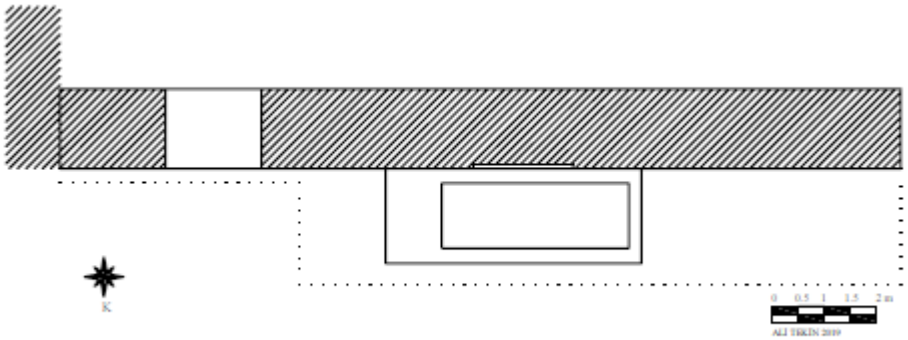

Çizim 41: Salur Caddesi Çeşmesi 2'nin planı

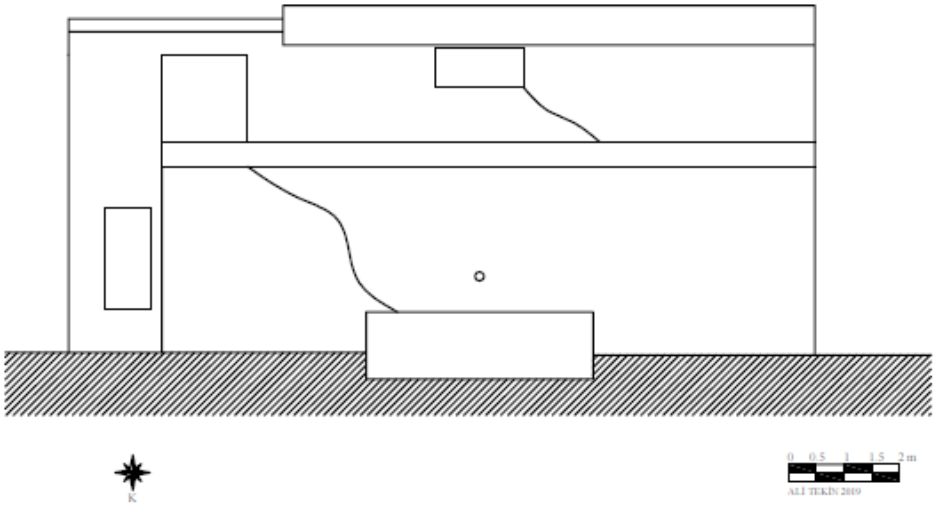

Çizim 42: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 72: Salur Caddesi Çeşmesi 2'nin cephesi

Fotoğraf 73: Çeşmenin kitabesi

2.2.16. Merkez Meydan Caddesi Çeşmesi

Yeri: Merkez Cemalettin Mahallesi, Meydan Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.422950, 29.978114)

Çizim No: 43-44

Fotoğraf No: 74-75

Kitabesi

Batıdaki ayak üzerinde tahrip olmuş bir kitabe bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve mermer malzeme kullanılmıştır. Gövde yekpare küfeki taşından, ayaklar, ayna taşı ve yalak ise mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Cadde üzerinde, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde, bugün depo olarak kullanılan çamaşırhane duvarına bağımlı olarak yapılmıştır. Tek cepheli çeşmenin yüksekliği 1.53 m, genişliği 1.69 m'dir. Çeşmenin önünde, 1.32x0.48 m ölçülerinde bir yalağı vardır. Yalak, yekpare dikdörtgen bir bloğa elips olarak oyulmuştur. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. 0.06x0.79 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda başlıksız yekpare ayaklara oturmaktadır. 0.65x0.83 m ölçülerindeki ayna taşının üzerinde, tek lüle bulunmaktadır. Ayna taşının 0.13 m üzerinde 0.06x0.17 m ölçülerinde yarım daire kemerli ve profilli silmeyle hareketlendirilmiş bir tas nişi yer almaktadır. Çeşmenin saçağı, düz profilli silmeyle cepheden taşırılmıştır.

Süsleme

Çeşmede bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Ayakların yüzeyi, zencirek motifli, dikdörtgen çerçeve şeklinde düzenlenmiştir. Zencirek motifi, ikisi kare, biri dikdörtgen üç alandan oluşmaktadır. Kare çerçevelerden üstekiler boş bırakılmış, ortadakilere ise gülbezek motifi yapılmıştır. Batı taraftaki ayağın alttaki dikdörtgen bölümü, tahrip olmuş bir kitabeyi içermektedir. Kemer köşeliklerinde, içlerinde çok kollu çiçekler bulunan rozetler vardır. Tas nişinin üzerindeki rozet ise

kısmen tahrip olmuştur. Kemer profili ve saçak silmesi de çeşmeyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşmenin kitabesinin tahrip olması ve hakkında herhangi bir arşiv kaydının olmaması nedeniyle, kesin olarak inşa tarihi bilinmemektedir. Çeşmeyi mimari ve süsleme özelliklerine bakarak, XVIII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlendirebiliriz. Çeşme, Kütahya Kalkındırma Derneği tarafından 1960'lı yıllarda tamir edilmiştir[279].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[279] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 81.

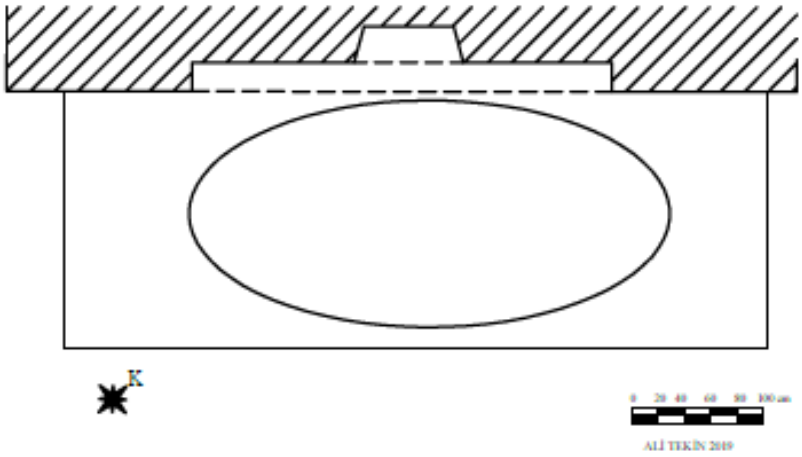

Çizim 43: Meydan Caddesi Çeşmesi'nin planı

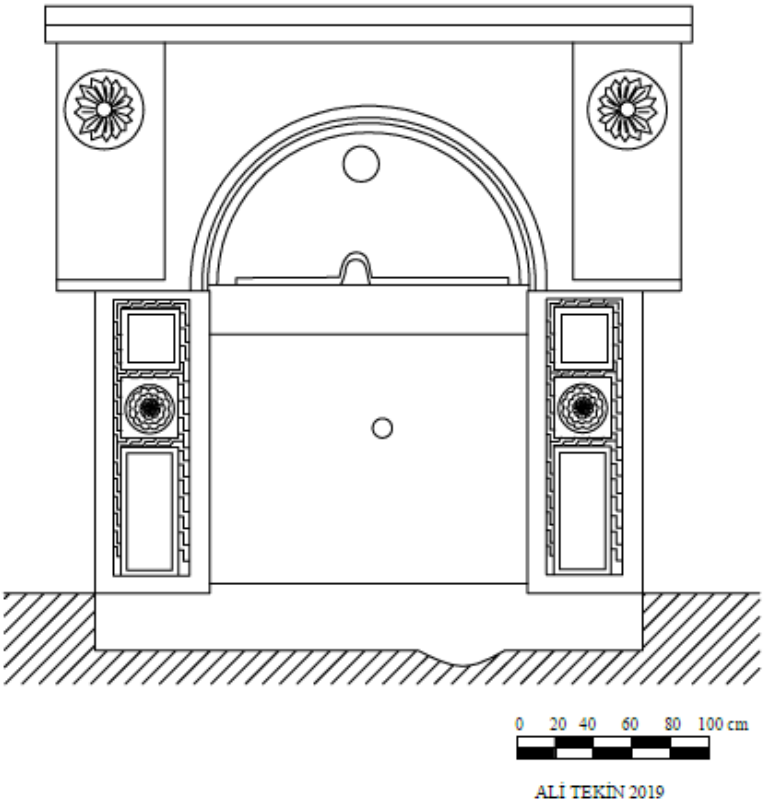

Çizim 44: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 74: Meydan Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 75: Çeşmenin yalağı

2.2.17. Tavşanlı Balılar Sokak Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ulu Cami Mahallesi, Balılar Sokakta bulunmaktadır. (Koordinat: 39.546780, 29.494100)

Çizim No: 45-46

Fotoğraf No: 76

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Betonarme ve kireç harçla sıvanan çeşmenin, niş kısmında devşirme mermer malzeme kullanılmıştır. Ayna taşı mermer, dinlenme sekileri küfeki taşından yapılmıştır. Yalak ise betonarme harçla yenilenmiştir.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde, bağlı bulunduğu konutun balkonu altında konumlandırılan çeşme tek cepheli olup, mevcut yüksekliği 2.17 m ve genişliği 1.89 m'dir. Önünde tahrip olmuş bir yalakla birlikte farklı ölçülerde dinlenme sekileri bulunmaktadır. 0.05x1.05 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki üçgen profilli silmeyle süslenmiş başlıklar üzerine oturmaktadır. 0.40x0.74 m ölçülerindeki, düz silmeli ayna taşının ortasında, tek musluk vardır. Ayna taşının hemen üzerinde ise mezar steli bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmının tıraşlanarak, bu kısma balkon yapıldığı görülmektedir.

Süsleme

Çeşmedeki devşirme malzeme ve üçgen profilli başlıklar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Çeşmenin yarım daire kemerli olması XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Mevcut Durum

Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 14.02.1981 tarih ve 2716 sayılı kararla tescillenen çeşme, sağlamdır ve kullanılmaktadır.

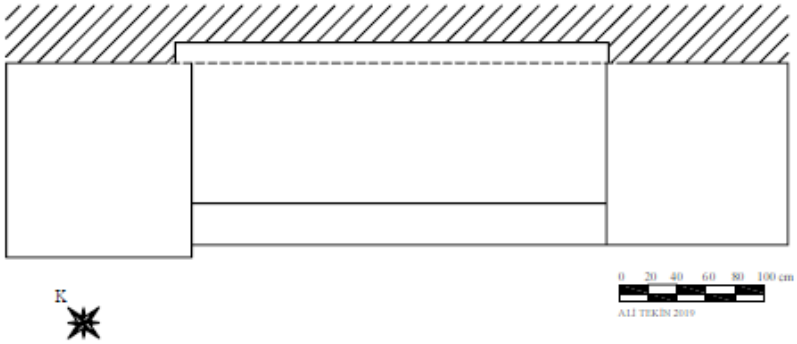

Çizim 45: Balılar Sokak Çeşmesi'nin planı

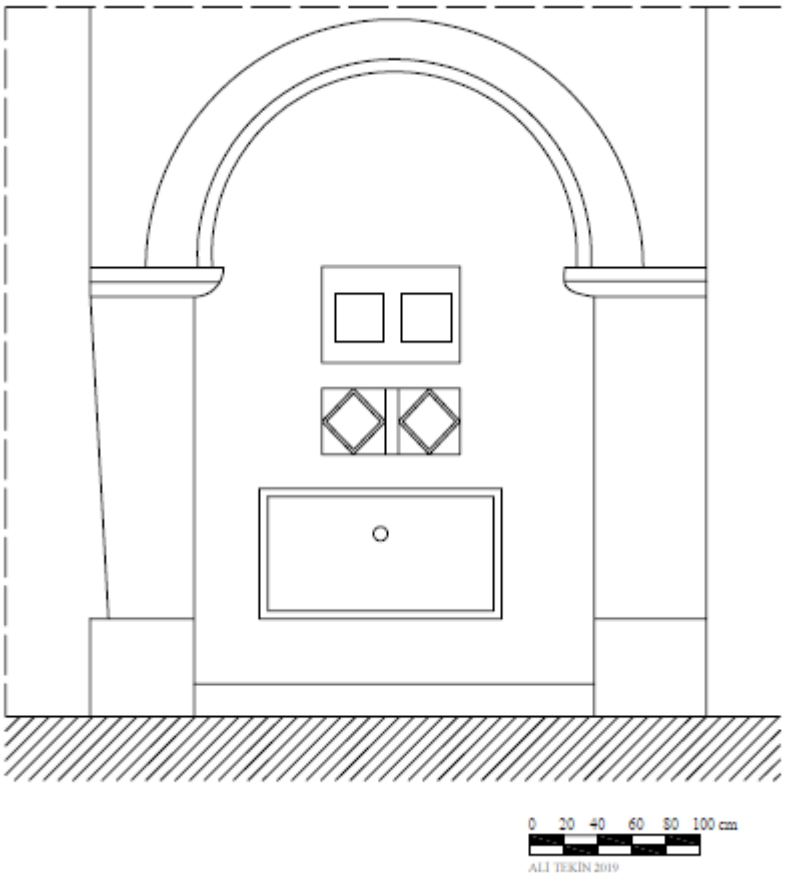

Çizim 46: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 76: Balılar Sokak Çeşmesi'nin cephesi

2.2.18. Altıntaş Erenköy Çeşmesi

Yeri: Altıntaş ilçesi, Erenköy'de bulunmaktadır. (Koordinat: 39.084557, 30.237852)

Çizim No: 47-48

Fotoğraf No: 77-78

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, devşirme, mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak küfeki taşın kullanıldığı çeşmede ayaklar, kuzeydoğudaki dinlenme sekisi ve niş cephesinde devşirme mermer malzeme kullanımı dikkat çekmektedir. Ayna taşı ise mermerdir. Derz aralarında betonarme harçla yapılan onarımların izleri görülmektedir.

Mimari

Hafif eğimli bir arazi üzerinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmış, tek cepheli bir meydan çeşmesidir. Çeşmenin yüksekliği 2.31 m, genişliği 2.21 ve derinliği 0.95 m'dir. Daha sağlam olan kuzeydoğudaki dinlenme sekisi, 0.40x0.60 m ölçülerindedir. Yalak kısmı toprakla dolmuştur. 0.55x1.25 m ölçülerindeki ayna taşı üzerinde, üç adet işlevsiz lüle ve lülelerin üstünde farklı boyutlarda iki adet lüle deliği bulunmaktadır. Ayna taşının 0.40 m üzerinde 0.11x0.38 m ölçülerinde dilimli bir tas nişi yer almaktadır. Tas nişinin 0.21 m üzerinde ise 0.38x0.48 m ölçülerindeki boşluk, muhtemelen kitabeliktir. 0.23x1.25 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sarkıt kemer, yanlarda yekpare ayaklar (kuzeydoğudaki çift sütun) üstündeki, iç yüzeyleri aşağı doğru meyillendirilmiş düz profilli başlıklar üzerine oturmaktadır. Kemer karnından aşağıya doğru sarkan ve oldukça plastik bir etkiyle verilmiş, dört adet sivri formlu sarkıt bulunmaktadır. Üç parça blok taştan oluşturulan saçak, aşağı doğru meyillendirilmiş düz profilli bir silmeyle ve dışa taşıntılı bir şekilde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede geometrik süslemeler görülmektedir. Çeşme nişinde ve kemer köşeliklerinde beş ve altı kollu çiçeklerle bezenmiş rozetler yer almaktadır. Kemerdeki sarkıtlar, saçak silmesi ve profilli başlıklar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır. Devşirme malzemelerdeki süslemelerde de geometrik ve figürlü süslemeler göze çarpmaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Kataloğumuzdaki kitabeli ve devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı çeşmeler göz önüne alındığında, çeşmenin XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yaptırıldığını kabul edilebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından 2009 yılında tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

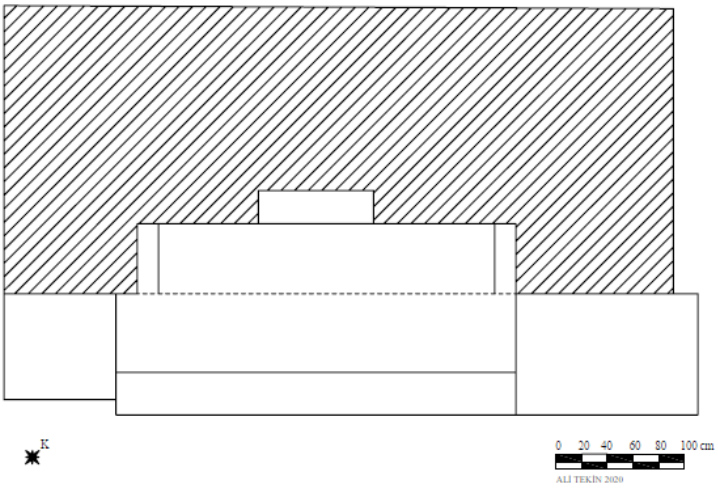

Çizim 47: Erenköy Çeşmesi'nin planı

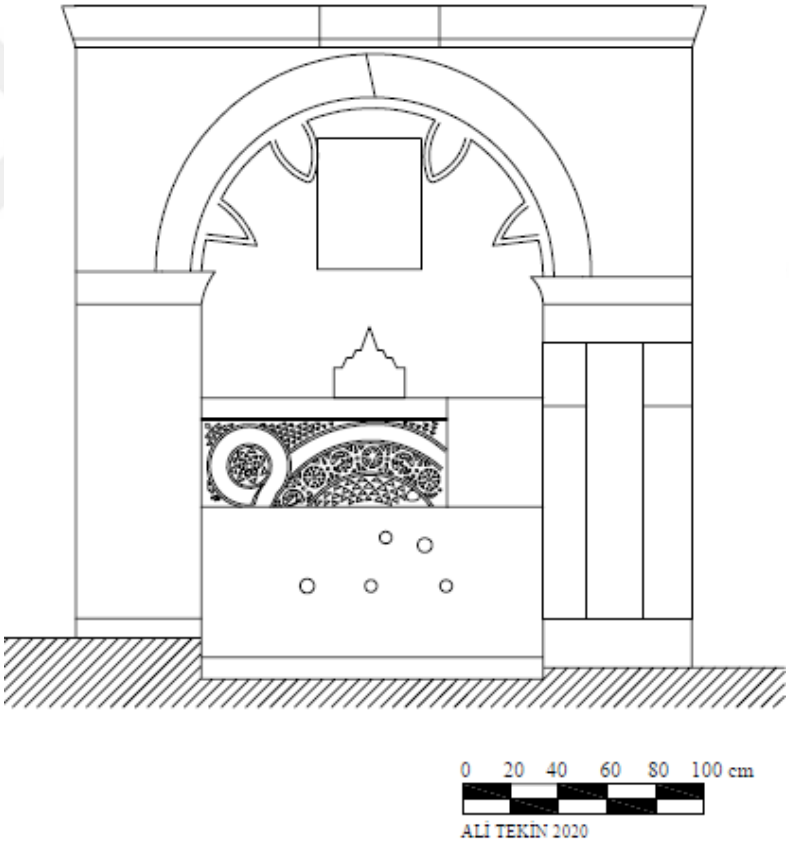

Çizim 48: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 77: Erenköy Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 78: Çeşmenin bezemeli devşirme parçası

2.2.19. Merkez Hacı İbrahim Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Cemalettin Mahallesi, Hacı İbrahim Sokaktadır. (Koordinat: 39.422791, 29.975028)

Çizim No: 49-50

Fotoğraf No: 79-80

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer, moloz taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Kemerde kesme taş, ayaklarda ve ayna taşında mermer, diğer yerlerde moloz taş kullanılmıştır. Çeşmenin betonarme harçla sıvanıp boyandığı görülmektedir.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde ve konut duvarı içinde yer alan çeşme, tek cepheli olup bulunduğu cepheden bir miktar içeri alınarak vurgulanmıştır. Genişliği 1.74 m, yüksekliği 1.80 m olan çeşmenin, tek lülesi ve yol kodunun altında kalan bir yalağı vardır. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. 0.30x0.86 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda başlıksız, yekpare ayaklara oturmaktadır. Kemer, cepheden bir miktar içeri çekilmiş ve kemer kavsi de düz profilli bir silmeyle çerçevelenmiştir. Ayna taşının yüzeyi sade olup, kenarları düz silmeli olarak yapılmıştır. Ayna taşının 0.33 m üzerinde, 0.32x0.37 m ölçülerindeki dikdörtgen formlu kitabelik boştur.

Süsleme

Kemerdeki düz silme, çeşmedeki tek süsleme unsurudur.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Kitabenin yirmi yıl öncesine kadar mevcut olduğu ve daha sonra

çalındığı söylenmektedir[280]. Yarım daire kemerli çeşmeyi XVIII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[280] Verim, **a.g.e.**, 2019a, s. 75.

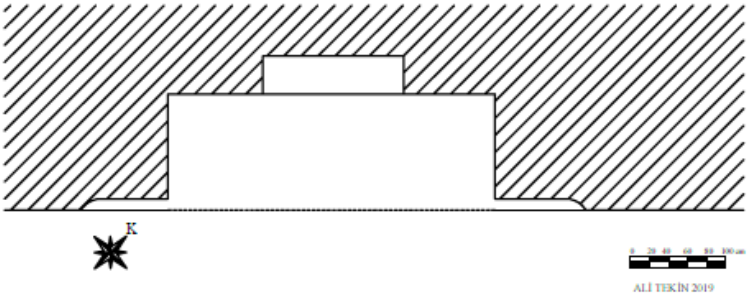

Çizim 49: Hacı İbrahim Sokak Çeşmesi'nin planı

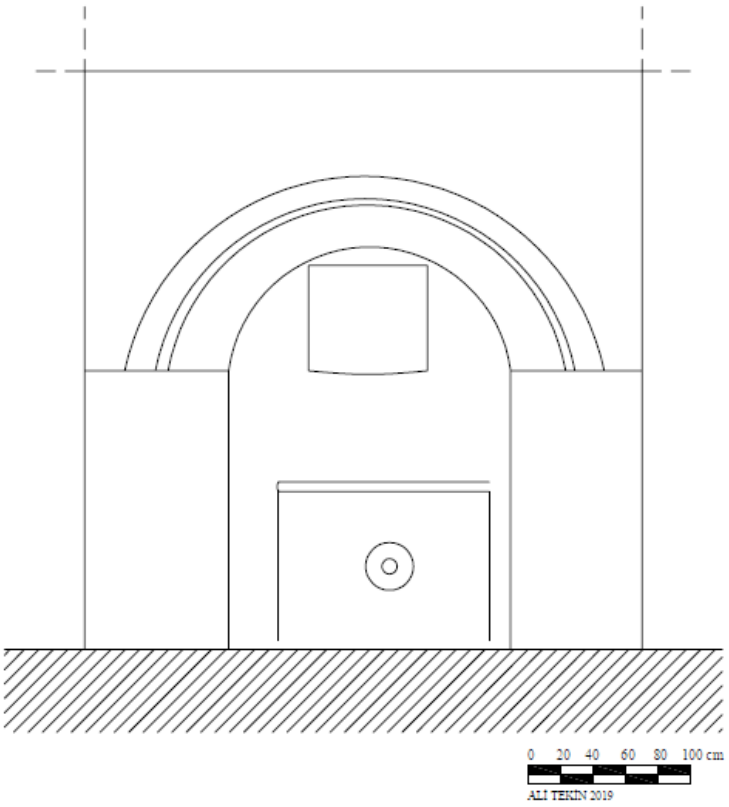

Çizim 50: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 79: Hacı İbrahim Sokak Çeşmesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 80: Çeşmenin cephesi

2.2.20. Merkez Dilarem Çeşmesi

Yeri: Merkez Cemalettin Mahallesi, Hacı Bekir Sokak ile Dilarem Sokak ayrımındadır. (Koordinat: 39.423552, 29.975948)

Çizim No: 51-52

Fotoğraf No: 81

Kitabesi

Çeşmenin Latin harflerle isminin yazılı olduğu kitabe yenidir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer ve harç kullanımı görülmektedir. Küfeki taşının örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşmede, ayaklar ve ayna taşı mermer malzemeden yapılmıştır. Derz aralarında kullanılan betonarme harç, çeşmenin onarım geçirdiğini göstermektedir. Dinlenme sekisi ve yalak da betonarme harçla yapılmıştır. Çeşmenin üzeri, ahşap konstrüksiyon üzerine alaturka kiremit kaplı bir çatıyla kapatılmıştır.

Mimari

Çamaşırhane ve konut duvarıyla bitişik olarak konumlandırılan tek cepheli çeşme, 2.48 m yüksekliğinde, 1.38 m genişliğinde, güneybatı cephede 0.80 m derinliğindedir. Güneybatıdaki 0.39x0.54 m ölçülerindeki dinlenme sekisi, yalakla aynı seviyede tutulmuştur. 0.19x0.89 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki başlıklara oturmaktadır. Kemer, düz profilli bir silmeyle çerçevelenmektedir. Niş içerisinde alt kısımda bir lüle deliği, üst kısımda ise sonradan bağlanmış işlevsiz bir musluk bulunmaktadır. Musluğun hemen üzerinde 0.18x0.21 m ölçülerinde, kaş kemerli bir tas nişi yer almaktadır. Kemer tablasına, 0.37x0.41 m ölçülerinde bir kitabelik içine, “Bismillahirrahmanirrahim” ve Dilarem Çeşmesi” yazılı modern bir kitabe konulmuştur. Çeşmenin üstü, kırma çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Kemerdeki profilli silme, çeşmedeki tek süsleme unsurudur.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Yarım daire kemerli çeşmeyi XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlendiririliz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ama kullanılmamaktadır.

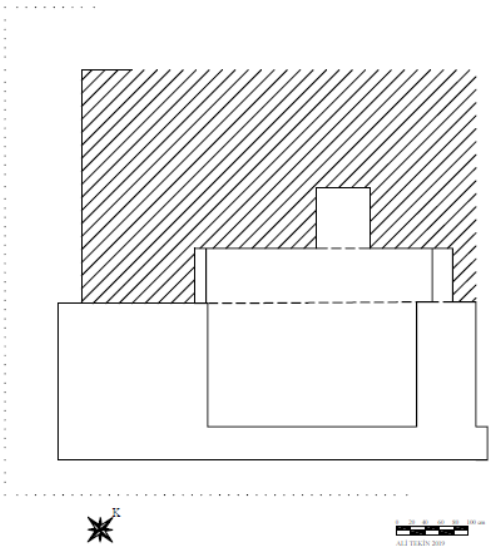

Çizim 51: Dilarem Çeşmesi'nin planı

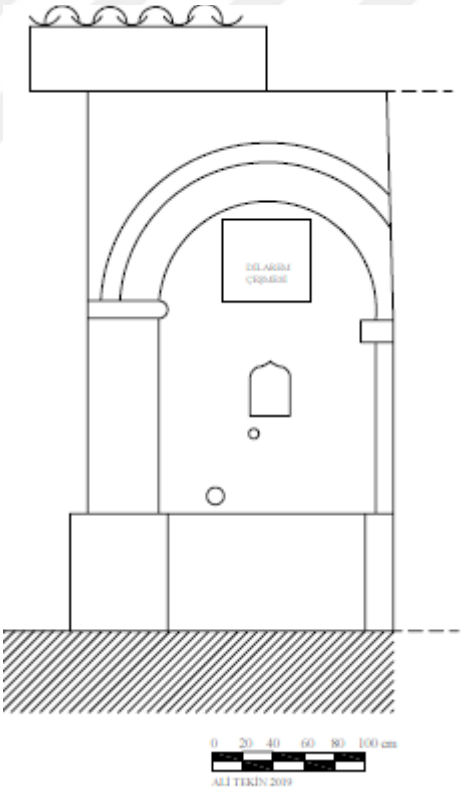

Çizim 52: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 81: Dilarem Çeşmesi'nin cephesi

2.2.21. Merkez Pesendi Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez, Maruf Mahallesi, Pesendi Sokakta yer almaktadır. (Koordinat: 39.421069, 29.973130)

Çizim No: 53

Fotoğraf No: 82

Kitabesi

Çeşmenin üç satırlık kitabesinin üzeri sıvandığı için okunamamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Kitabesi ve yalak mermerden, lüle altındaki dikdörtgen levha ise devşirme mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılmış çeşme, bağımlı ve şahide tipi çeşmeler grubundadır. Çeşmenin yüksekliği 2.10 m, genişliği ise 0.73 m'dir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin önünde, 0.55x0.88 m ölçülerinde yalak bulunmaktadır. Dikey dikdörtgen şeklindeki çeşme dört bölümden oluşmaktadır. Alttaki dikdörtgen bölüm, diğer bölümlere göre daha geniş tutulmuş olup, üst kısmında bir lüle yer almaktadır. Bezemeli iki bölümü, içbükey sade bir kısım ayırmaktadır. En üst bölüm ise 0.19x0.38 m ölçülerindeki kitabeyle son bulmaktadır. Çeşmenin bulunduğu yer, duvarla çevrelenerek üzeri marsilya kiremitle örtülmüştür.

Süsleme

Çeşmede bitkisel ve geometrik süslemeler yer almaktadır. Altta vazoda kıvrık dallı, uçları palmet motifini andıran bitkisel süsleme, üstte ise tek kıvrımın geçme yapmasıyla oluşturulan geometrik süsleme dikkati çekmektedir.

Tarihlendirme

Kitabenin okunamaması nedeniyle kesin bir tarihlendirme güçtür. Çeşmenin süslemeleri arasında görülen, vazo içerisindeki bitkisel süslemeler XVII. yüzyıldan sonra görülür. Bu sebeple çeşmeyi de XVIII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

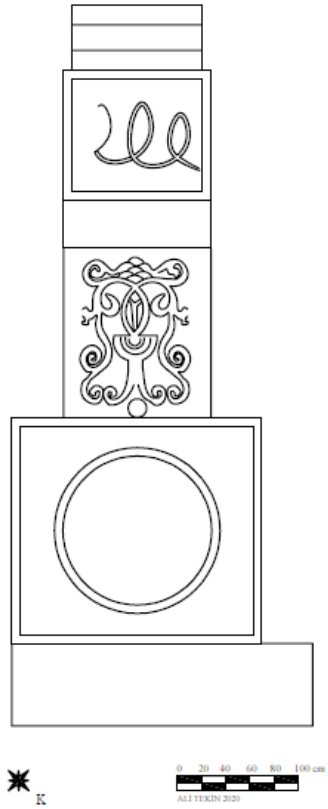

Çizim 53: Pesendi Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 82: Pesendi Sokak Çeşmesi'nin cephesi

2.2.22. Altıntaş Akçaköy Çeşmesi

Yeri: Altıntaş ilçesi, Akçaköy'de bulunmaktadır. (Koordinat: 39.057668, 30.030163)

Çizim No: 54-55

Fotoğraf No: 83-84

Kitabesi ve Tarihçesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabesi yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede moloz taş, harç ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayaklarda (mezar steli), ayna taşında ve dinlenme sekilerinde devşirme mermer malzeme; diğer yerlerde moloz taş ve betonarme harç malzeme göze çarpmaktadır. Yalak, betonarme harç malzemeden yapılmıştır. Çatısı ise ahşap konstrüksiyon üzerine marsilya kiremit kaplıdır.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde, kuzey-güney doğrultusunda, bağımlı ve tek cepheli olarak inşa edilen çeşme 1.90 m yüksekliğinde, 2.34 m genişliğinde ve batı cephede 0.89 m derinliğindedir. Önünde farklı boyutlardaki dinlenme sekisinin ortasındaki yalak, batıya doğru uzanmaktadır. 0.28x1.03 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, iki yandan mezar stellerine oturmaktadır. Ayna taşı (mezar steli), yarım daire kemerli, iki yandan pilastrlarla sınırlandırılmış bir görüntü sergilemektedir. Alt kısmında da bir lüle bulunmaktadır. Çeşmenin üstü, beşik çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede kullanılan devşirme malzeme üzerindeki süslemeler yapıyı hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Çeşmede devşirme malzemelerin yoğun olarak kullanıldığı

görülmekle birlikte, yarım daire kemer formuyla XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.05.1999 tarih ve 822 sayılı kararla tescillenen çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

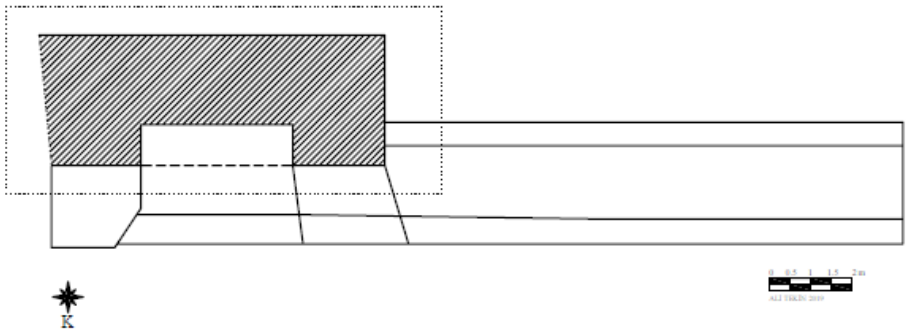

Çizim 54: Akçaköy Çeşmesi'nin planı

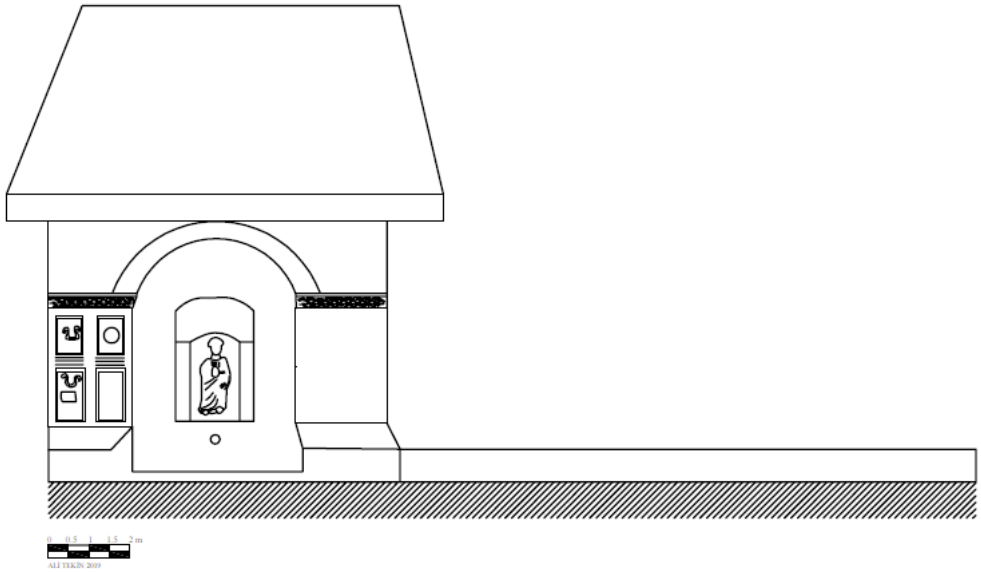

Çizim 55: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 83: Akçaköy Çeşmesi'nin güney cephesi

Fotoğraf 84: Çeşmenin batı cephesi

2.2.23. Tavşanlı Çavuşhamam Sokak Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ulu Cami Mahallesi, Çavuşhamam Sokaktadır. (Koordinat: 39.544117, 29.492501)

Çizim No: 56-57

Fotoğraf No: 85-86

Kitabesi

Çeşmede inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ayna taşı devşirme malzemeden, yalak ise betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Çeşmeyi ilk tespit ettiğimizde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, bağımsız, tek cepheli ve depolu bir çeşme görüntüsü sergilemekteydi. Çeşme, 1.74 m yüksekliğinde, 1.85 m genişliğinde olup, derinliği kuzeydoğu yönde 1.35 m, güneybatı yönde 1.50 m'ydi. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin, kısmen toprak altında bulunan bir yalağı vardı. Nişsiz, düz bir görüntü sergileyen cephede, yüzeyden 0.04 m çökertilmiş, 0.57x0.96 m ölçülerinde dikdörtgen bir ayna taşı bulunmaktaydı. Alt kısmında tek musluk, 0.43 m üstünde sivri kemerli, 0.10x0.25 m ölçülerinde tas nişi yer almaktaydı. Tas nişinin yanında su haznesindeki fazla suyun tahliye edildiği, daire şekilli bir lüle deliği göze çarpmaktaydı. Ayna taşının 0.27 m yukarısında depo kapağı bulunmaktaydı. Çeşmenin üzeri ise düz dam şeklinde son bulmaktaydı.

Aradan geçen bir yılda, çeşmenin sadece ayna taşının kalmış olduğunu gördük. Bulunduğu araziye konut inşa edilmiş, ayna taşı da konutun önünde konumlandırılmıştır. Önceki ziyaretimizde betonarme harcın içine yerleştirildiği için çok fazla anlaşılamayan ayna taşının, devşirme malzemenin (çift sütun) tekrar işlenerek kullanıldığı bir malzeme olduğu ortaya çıkmıştır.

Süsleme

Çeşmede bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Ayna taşında karşılıklı servi ağacı motifleri, tas nişinin altında ise beş kollu çiçek motifiyle süslü rozet yer almaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Devşirme malzemenin tekrar işlenmesiyle oluşturulmuş çeşmedeki servi ağacı motifleri, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlanmaktadır[281]. Bu sebeple çeşmeyi XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

[281] Erkan Atak, "Tokat'taki Osmanlı Çeşmelerinden Örnekler", **Tokat Sempozyumu Bildiriler 01-03 Kasım 2012 Tokat**, Cilt 2, Yayına Hazırlayanlar: Ali Açıkel ve diğerleri, Tokat, 2012, s. 221.

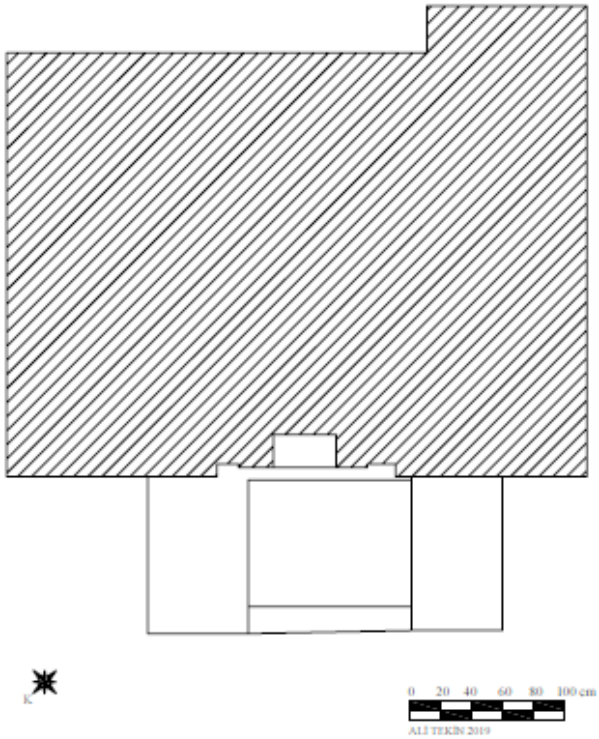

Çizim 56: Çavuşhamam Sokak Çeşmesi'nin planı

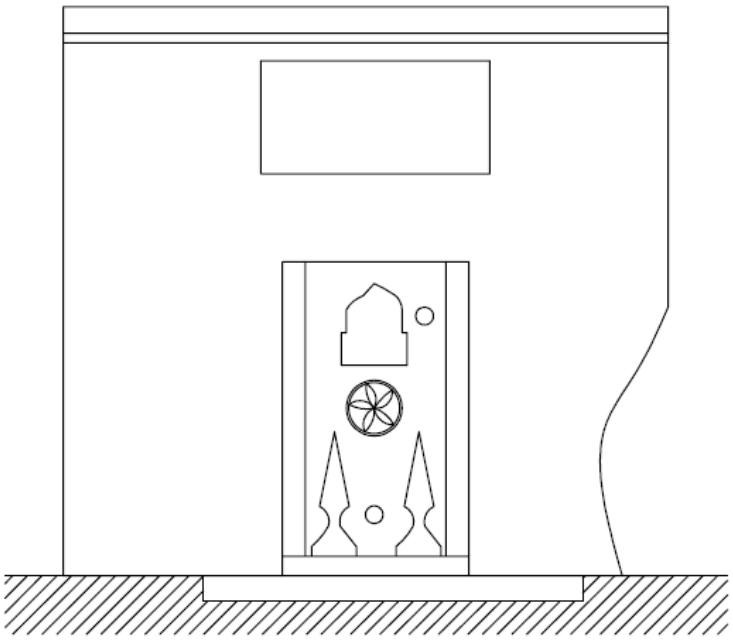

Çizim 57: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 85: Çavuşhamam Sokak Çeşmesi'nin önceki durumu

Fotoğraf 86: Çeşmenin bugünkü durumu

2.2.24. Merkez Kükürt Köyü Çeşmesi

Yeri: Merkez Kükürt Köyü'nde, Kükürt Camisi'nin bahçe duvarında yer almaktadır. (Koordinat: 39.578695, 29.801760)

Çizim No: 58-59

Fotoğraf No: 87

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede devşirme, mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Tamamen devşirme mermer malzeme kullanılarak yapılan çeşmenin cephesine, betonarme harçla kemer görüntüsü verilmiştir. Yalak ise mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda, cami bahçe ve çamaşırhane duvarlarına bitişik olarak yapılan çeşme, 2.20 m yükseklikte, 2.08 m genişlikte ve 0.17 m derinliktedir. Önünde 2.34x0.70 m ölçülerinde bir yalak yer almaktadır. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Üç parça devşirme malzemeyle yapılan çeşme yanlarda çift sütunlarla sınırlandırılmıştır. Orta kısımdaki templon payesi aynalık vazifesi görmektedir. Bu kısmın altına tek lüle yerleştirilmiştir. Çift sütunların arasına kaş kemer formu verilmiştir. Çeşmenin üzeri düz bir çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin çift sütun şeklindeki görüntüsü cepheyi hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Kataloğumuzdaki kitabeli ve devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı çeşmeler göz önüne alındığında, çeşmenin XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yaptırıldığını kabul edilebiliriz.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca 20.06.2003 tarih ve 2431 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

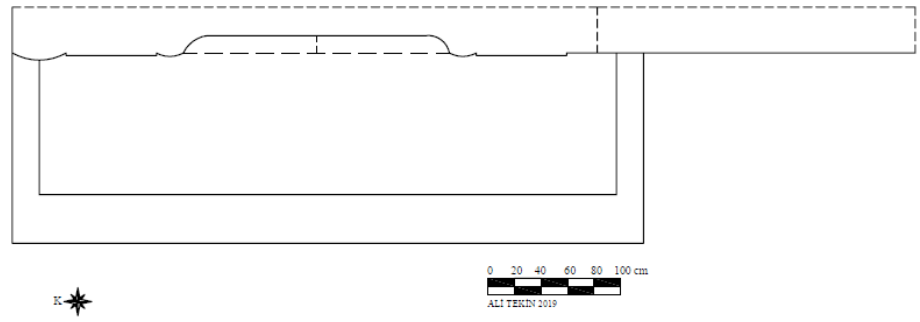

Çizim 58: Kükürt Köyü Çeşmesi'nin planı

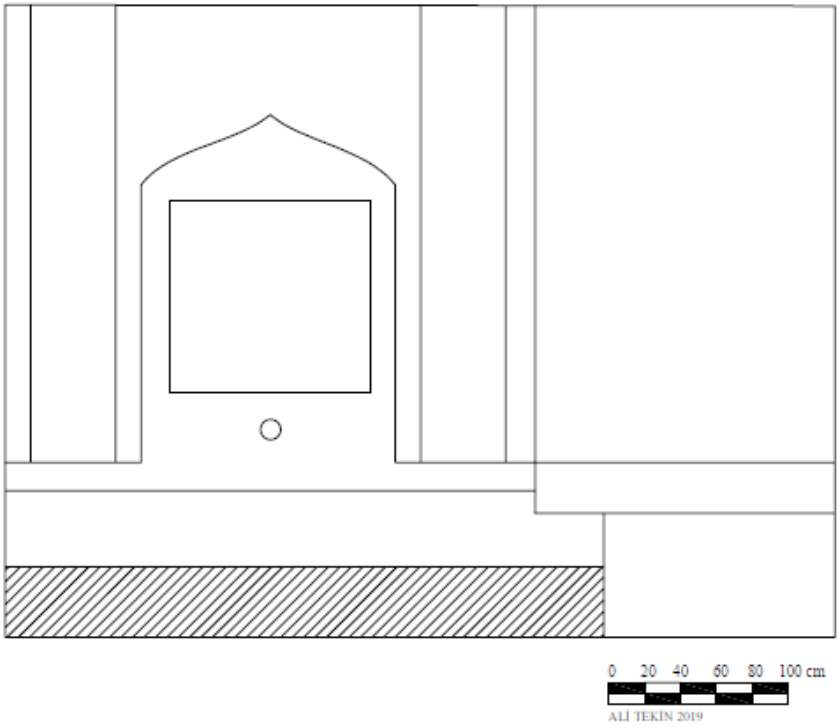

Çizim 59: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 87: Kükürt Köyü Çeşmesi'nin cephesi

2.2.25. Simav İki Pınar Caddesi Çeşmesi

Yeri: Simav ilçesi, Çavdır Mahallesi, İki Pınar Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.093098, 28.957263)

Çizim No: 60

Fotoğraf No: 88-89

Kitabesi

Çeşmenin Latin harfleriyle yazılmış kitabesinde, Hacı Mustafa Kaygısız tarafından 1990 yılında yaptırıldığı yazılıdır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve harç kullanımı görülmektedir. Ayaklar ve ayna taşı mermer, diğer kısımlarda betonarme harç malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde, kuzey-güney doğrultusunda istinat duvarına bitiştirilen çeşmenin özgün bölümleri ayakları ve ayna taşıdır. Yalak, yol kodunun altında kalmıştır. Dinlenme sekisi yoktur. Yekpare ayaklar 0.28x0.90 m ve ayna taşı ise 0.50x0.59 m ölçülerindedir. Çeşmenin üzeri düz bir şekilde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede bitkisel ve nesnel süslemeler görülmektedir. Çeşmenin ayaklarında vazo içerisinde bitki motifleri; ayna taşında ise üç minareli bir cami tasviri, minarelerin arasında ise palmet motifi yer almaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesine göre 1990 yılında yaptırıldığı belirtilse de bu tarihte, büyük bir ihtimalle yeniden inşa edilmiştir. Özellikle ayna taşının malzemesi ve süslemeleri çeşmenin yapım tarihini, Osmanlı dönemine kadar götürebilmemize olanak sağlamaktadır. Çeşmeyi özellikle süslemeleri açısından, XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

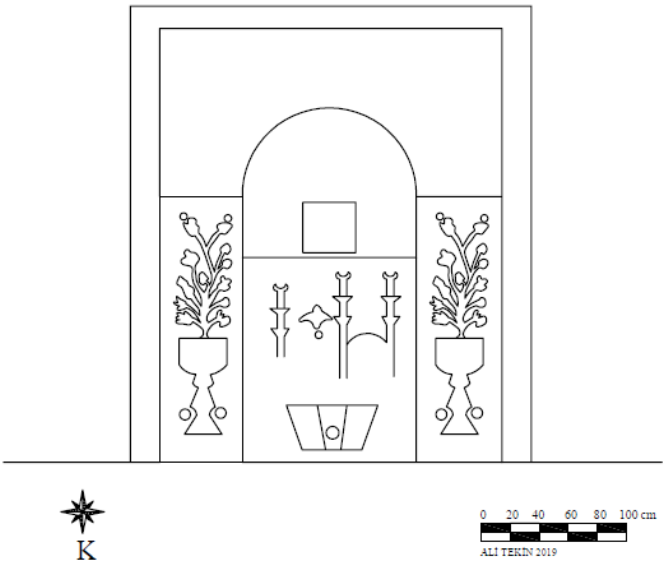

Çizim 60: İki Pınar Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 88: İki Pınar Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 89: Çeşmenin ayak ve ayna taşı

2.2.26. Merkez Balpınar Çeşmesi[282]

Yeri: Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.422417, 29.971441)

Çizim No: 61-62

Fotoğraf No: 90-91

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kireç harcıyla badana edilen ve boyanan çeşmenin yalak ve ayakları devşirme mermer malzemeden yapılmıştır. Üst kısımda kullanılan malzeme ise anlaşılamamaktadır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan çeşme, çamaşırhane duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Tek cepheli çeşmenin yüksekliği, 2.17 m, genişliği ise 1.23 m'dir. Tek lülesi bulunan çeşmenin yalağı, yol kodunun altında kalmakla birlikte, dikdörtgen bloğa elips şeklinde oyulmuş bir görüntüye sahiptir. Yalağın, Bizans döneminden kalma vaftiz teknesi[283] olduğu anlaşılmaktadır. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. 0.24x0.54 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar (templon payesi) üstündeki, iç yüzeyleri dışbükey profilli silmeyle süslenen başlıklara oturmaktadır. Üzengi taşından başlayıp, üstte çerçeve yaparak kemer kavsinde devam eden silme kuşağı, kilit taşı hizasında Y şeklinde sonlanmaktadır. Saçak kısmı düz, içbükey ve dışbükey üç silmeyle hareketlendirilmiştir.

Süsleme

Çeşmede bitkisel ve geometrik süslemeler yer almaktadır. Kemer köşeliklerinde, farklı boyutlarda altı kollu çiçeklerle bezenmiş rozetler bulunmaktadır.

---

[282] Kalyon, **a.g.e.**, s. 103.
[283] Muharrem Aşık, **Kütahya Merkezde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2020, s. 292.

Silmeli çerçevenin köşesinde aşağı doğru sarkmış, stilize yaprak motifi vardır. Kemer kilit taşı hizasında ise, sağa ve sola dönük iki hilal motifi dikkat çekmektedir. Saçak, başlık ve gövdedeki silmeler cepheyi hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

Yapı hakkında herhangi bir kitabe veya vakfiye kaydının olmaması kesin olarak tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Çeşmeyi malzeme ve süsleme özelliklerine bakarak XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

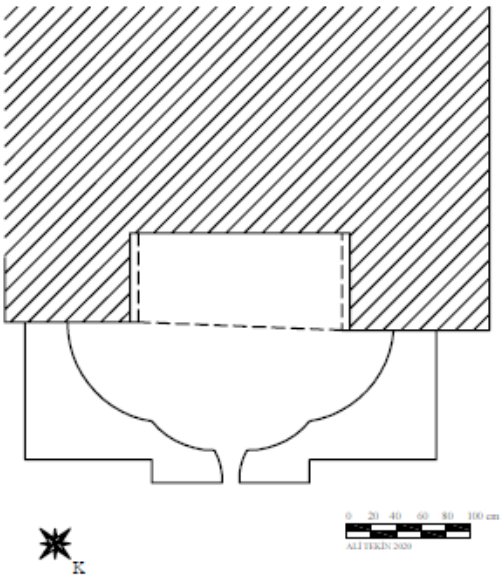

Çizim 61: Balpınar Çeşmesi'nin planı

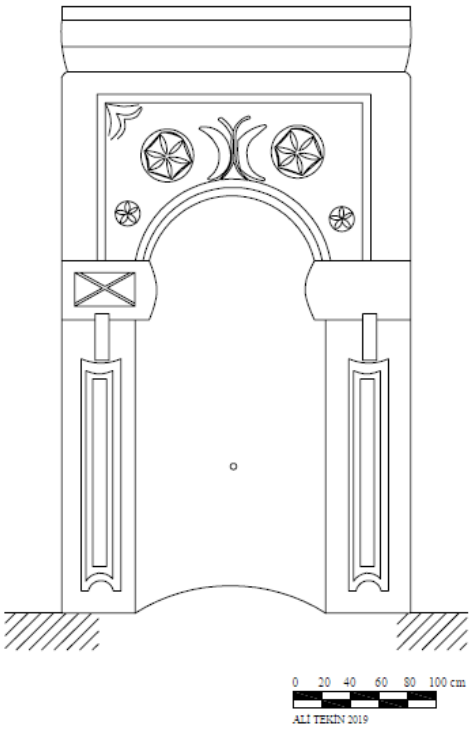

Çizim 62: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 90: Balpınar Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 91: Çeşmenin yalağı

2.2.27. Emet Kocaalan Caddesi Çeşmesi

Yeri: Emet ilçesi, Hamam Mahallesi, Kocaalan Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.344286, 29.255020)

Çizim No: 63-64

Fotoğraf No: 92

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Küfeki taşının örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşmede yalak, saçak ve derz aralarında betonarme harç kullanılmıştır.

Mimari

Eğimli bir arazi üzerinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda bir konutun duvarına bitişik konumdaki çeşme, Hamamönü Camisi'nin karşısındadır. Çeşmenin yüksekliği 2.14 m, genişliği 1.40 m, kuzeybatıda 0.73 m ve güneydoğudan 0.98 m derinliğindedir. Önünde farklı ölçülerdeki dinlenme sekisinin ortasında, dikdörtgen bir yalak bulunmaktadır. 0.10x0.54 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki, iç yüzeyleri dışbükey profilli iki silmeyle süslenen başlıklar üzerine oturmaktadır. 0.50x0.72 m ölçülerindeki ayna taşının ortasında kareye yakın dikdörtgen şeklinde lüle deliği, ortasında ise işlevsiz bir lüle yer almaktadır. Çeşmenin üzeri, üç yönden dışa taşıntı yapan, düz bir örtüyle kapatılmıştır.

Süsleme

Emet Kocaalan Caddesi Çeşmesi kemer formuyla, Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi ve Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'yle; süsleme açısından Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'yle benzerdir. Çeşmenin ayaklarında ve ayna taşında, dört adet köşeleri pahlanmış, ortası yarım daire şeklinde vurgulanmış, dikdörtgen bir çerçeve içinde servi ağacı motifi vardır. Kemer karnında, dokuz adet yarım daire motifi, kilit taşı

hizasında üçgen biçimli bir motifle son bulmaktadır. Kemer köşeliklerinde ise altı kollu çiçeklerle bezeli rozetler mevcuttur.

Tarihlendirme

Çeşmenin kesin yapım tarihi bilinmiyor. Kemer formu ve süslemeleriyle 1766-1767 tarihli Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'ne ve yine kemer formuyla 1861-1862 tarihli Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi benzemektedir. Bu sebeple çeşmeyi XVIII. yüzyıl ortası ile XIX. yüzyılın ortası arasına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 17.12.2014 tarih ve 2091 sayılı kararla tescillenen çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

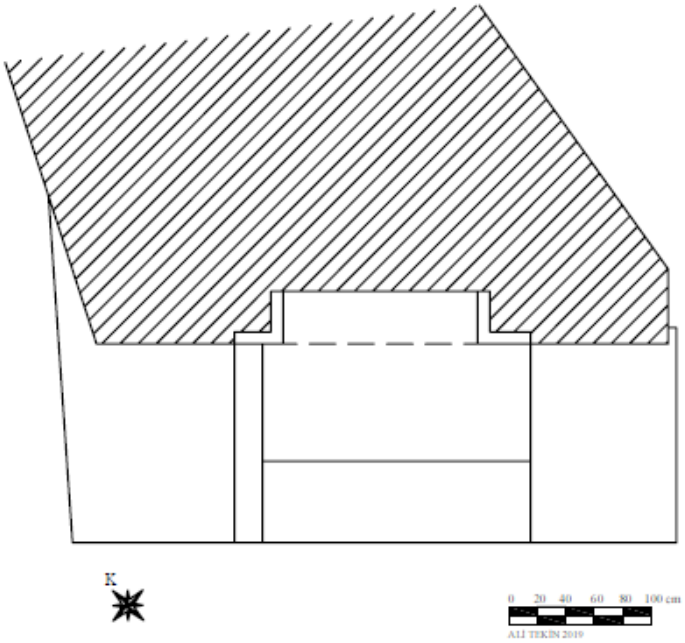

Çizim 63: Kocaalan Caddesi Çeşmesi'nin planı

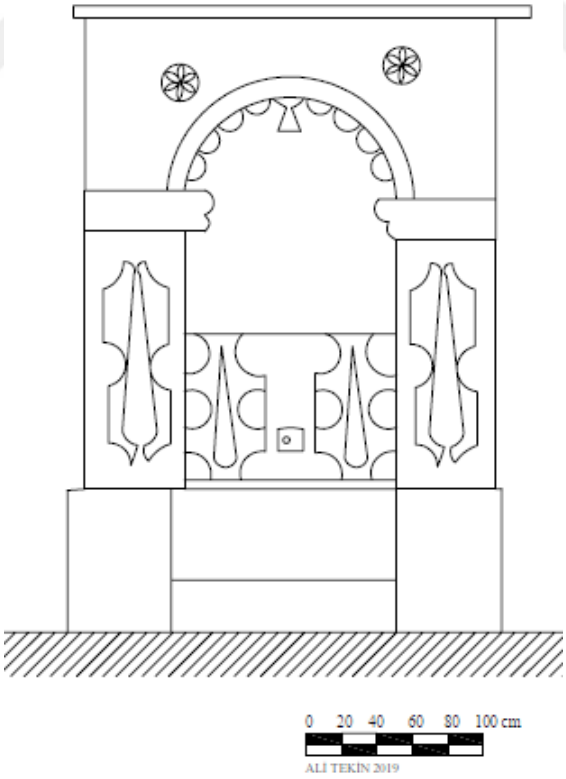

Çizim 64: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 92: Kocaalan Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

2.2.28. Merkez Okçu Köyü Çeşmesi

Yeri: Merkez Okçu Köyü, Çetelen Sokaktadır. (Koordinat: 39.442811, 29.911986)

Çizim No: 65-66

Fotoğraf No: 93-94

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmenin cephesi kireçle badana edildiği için inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Saçak betonarme harçla yapılmış, ayna taşı ve yalak ise mermer kaplamadır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, bağımsız olarak yapılan çeşme, çamaşırhane duvarıyla ve kuzeybatı cephede istinat duvarıyla bitişiktir. Çeşme tek cepheli, 2.07 m yüksekliğinde, 1.97 m genişliğinde olup, derinliği güneydoğu cephede 0.80 m, kuzeybatıda ise 0.78 m'dir. Dinlenme sekisi bulunmayan yapının önündeki yalak, kuzeybatı cephede uzatılarak, çamaşırhane cephesine dönerek devam etmektedir. 0.22x1.19 m ölçülerindeki çeşme nişini örten profilli yarım daire kemer, yanlarda başlıksız yekpare ayaklara oturmaktadır. Ayna taşı üzerinde tek lüle ve 0.49 m üzerinde, nişin kuzeybatısı tarafına yakın, 0.14x0.34 m ölçülerinde, sivri kemerli tas nişi yer almaktadır. Çeşmenin üstü, dışa taşıntılı düz dam şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşme cephesindeki süslemeler badana dolayısıyla zorlukla seçilmektedir. Kemer köşeliklerinde, karşılıklı yapılmış rozetler, ay-yıldız, daireler ve stilize yaprak motifleri bulunmaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Okçu Köyü'yle ilgili olarak, Himmet oğlu Hasan oğlu Mehmet'in 7

Mayıs 1815 tarihli ilâm kaydında, Çoban Ali bahçesi, Havva Hatun bahçesi, Komanoğlu Ali bahçesi ve umumi yol arasında kalan Hoca Ali Zaviyesi toprağında, meyve ağaçlarını da kapsayan iki buçuk dönüm bahçesini temiz malından ayırarak, Allah rızası için vakfettiği ve şartları arasında bahçeden devşirilen çeşitli meyveler misli bedeline satılıp, elde edilen geliriyle yeri babasından kalıp kendisinin üzerine binâ ettirdiği dört parça tatlı su çeşmesinin ve ahşap köprüsünün tamiri yaptırılacaktır şeklinde kayda rastlanılmaktadır[284]. Diğer bir kayıt ise Kırşıkızı Alime Hatun, Okçu Köyü'nde etrafı İlyasoğlu Mustafa, Hacı Nebioğlu Çapacıoğlu bahçesi ve umumi yolla çevrili, arsası miri, ağaçları ve duvarı mülk olan bir dönüm meyve bahçesinin kirasından gelen gelirden aynı mahallede evi içinde vakfetmiş olduğu çamaşırlıkla Deveyatağı denen yerdeki çeşmenin tamirlerine harcanılması üzere, Kütahya'nın o zamanki hâkimi İbrahim Esadüddin'in 27 Recep 1274 (13 Mart 1858) tarihli imzası ve mührüyle vakfetmişti[285]. Fakat kayıtlarda geçen çeşmelerin bu yapılardan biri olup olmadığı konusunda emin değiliz. Çeşme üzerindeki süslemelerden özellikle ay-yıldız motifi, XIX. yüzyılda yaygın olarak kullanılan bir motiftir[286]. Çeşmeyi de XIX. yüzyıla tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[284] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 361.
[285] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 458; Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2007, ss. 101-102.
[286] Semavi Eyice, "Ay-Yıldız'ın Tarihi Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı**, 1983-1987, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987, s. 46.

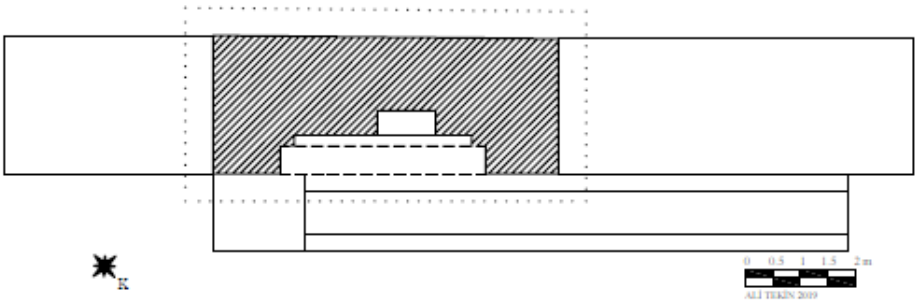

Çizim 65: Okçu Köyü Çeşmesi'nin planı

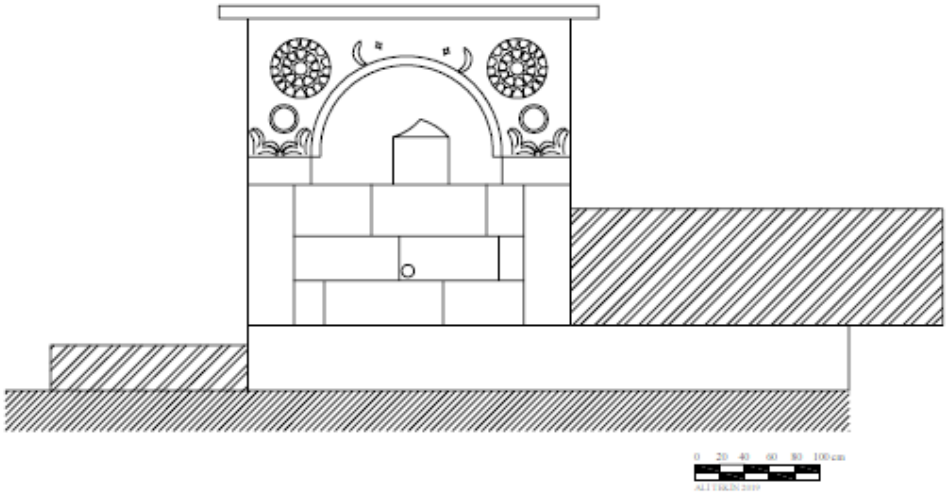

Çizim 66: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 93: Okçu Köyü Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 94: Çeşmenin arka cephesi

2.2.29. Merkez Derviş[287] Çeşmesi

Yeri: Merkez Maruf Mahallesi, Kavaflar Çarşısı Sokak ile Melek girmez Sokak arasındadır. (Koordinat: 39.419783, 29.975334)

Çizim No: 67-68

Fotoğraf No: 95-96

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harçla yenilenip, demir kenetle sağlamlaştırılan çeşmenin yalağında, mermer malzeme kullanılmıştır.

Mimari

İki sokağın kesişim yerinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, bağımsız olarak yapılan yapı, sütun çeşmeler grubuna girmektedir. Yalak, 0.57x0.59 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Tek musluklu çeşmenin yüksekliği 0.76 m olup, tepe kısmı külah şeklinde son bulmaktadır. Eski fotoğraflarında külah bölümünün stilize lahana şeklinde olduğu görülmektedir.

Süsleme

Çeşmede günümüz itibariyle herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Ara Altun, çeşmenin külah kısmında servi motiflerinin bulunduğunu belirtmektedir[288].

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ara Altun, çeşmenin XIX. yüzyıl başlarında var olabileceğini belirtmiştir[289]. Sütun tipi çeşmelerin XVIII. yüzyılda ortaya çıktığı ve

[287] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 43.
[288] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 443.
[289] **a.g.e.**, s. 443.

XIX. yüzyılda yaygınlaştığı bilinmektedir[290]. Muhtemelen XIX. yüzyılda yapılmış çeşme özgünlüğünü kaybetmiştir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

[290] Pilehvarian, **a.g.e.**, 2000, ss. 73-74.

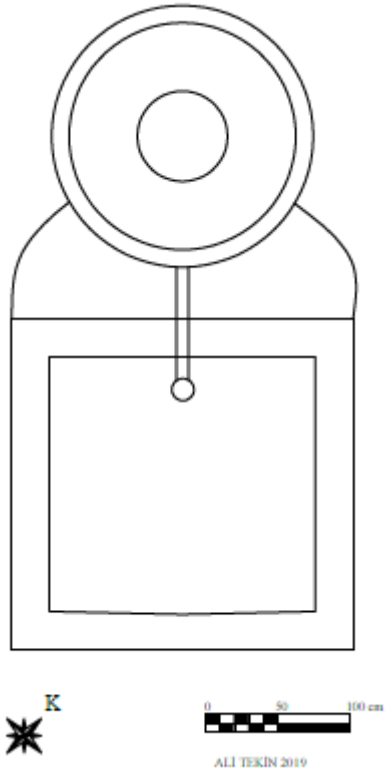

Çizim 67: Derviş Çeşmesi'nin planı

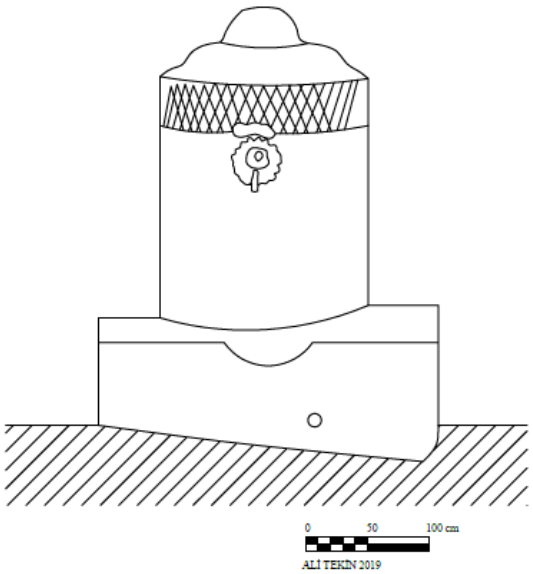

Çizim 68: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 95: Derviş Çeşmesi'nin görünüşü

Fotoğraf 96: Çeşmenin eski fotoğrafı (www.koleksiyonevi.net'den Erişim Tarihi: 10.10.2020)

2.2.30. Merkez Karadonlu Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Pirler Mahallesi, Karadonlu Sokak, Karadonlu Cami yanında ve Germiyan Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.421724, 29.977270)

Çizim No: 69-70

Fotoğraf No: 97-98

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Yapımında taş, mermer, tuğla, devşirme malzeme, harç ve yer yer ahşap hatıl kullanılmıştır. Küfeki taşının örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşmede, ayaklar devşirme mermer malzemeyle, ayna taşı ise mermer malzemeden yapılmıştır. Dinlenme sekileri ve yalak betonarme harç malzemedendir. Çeşmenin üst kısmında ve kuzeybatı cephesinde görülen moloz taş, tuğla ve ahşap hatılın onarım neticesinde konulduğu anlaşılmaktadır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konut duvarına bağımlı ve tek cepheli olarak inşa edilen çeşmenin yüksekliği 2.38 m, genişliği 2.60 m olup, yatay dikdörtgen bir kütle arz etmektedir. Kuzeybatı cephe itibariyle cami duvarıyla bitişik olan çeşme, güneydoğu cephede 0.17 m derinliğe sahiptir. Önünde kısmen yol kodu altında kalmış yalak ve dinlenme sekileri vardır. Çeşme nişini örten yarım daire kemer, postament (sütun altlığı) ve sütun kaidesi üzerine oturmaktadır. Ayna taşı üzerindeki delikte, tek musluk görülmektedir. Ayna taşının hemen üzerinde 0.26x0.28 m ölçülerinde, dikdörtgen formlu bir tas nişi yer almaktadır. Çeşmenin üzeri düz bir şekilde sonlanmaktadır.

Çeşmenin kuzeybatısında, doğu-batı doğrultusunda, 0.57 m genişliğinde, 1.24 m yüksekliğinde devşirme malzemeden yapılmış bir çeşme daha vardır. Bu çeşmenin de yapım tarihi bilinmemektedir.

Süsleme

Çeşmenin taşıyıcı ayaklarında kullanılan sütun kaidesi ve postament (sütun altlığı) gibi devşirme malzemeler cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşme hakkında vakfiye kaydı da yoktur. Dolayısıyla ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Bağlı bulunduğu konut, XIX-XX. yüzyıl mimarisini yansıtmaktadır. Çeşmeyi de mimari ve teknik açıdan en erken XIX. yüzyıla tarihlendirebiliriz. Devşirme çeşme de Kütahya'daki aynı tip çeşmeler gibi XIX. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ama kullanılmamaktadır.

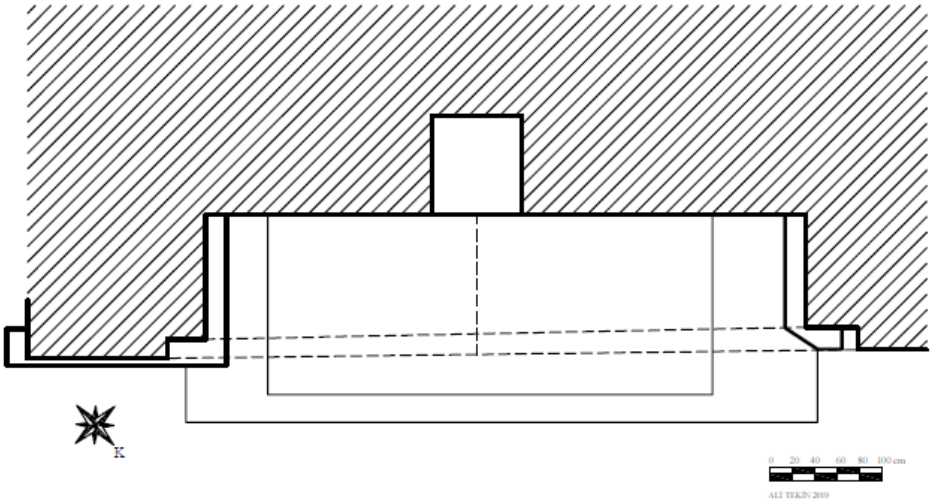

Çizim 69: Karadonlu Sokak Çeşmesi'nin planı

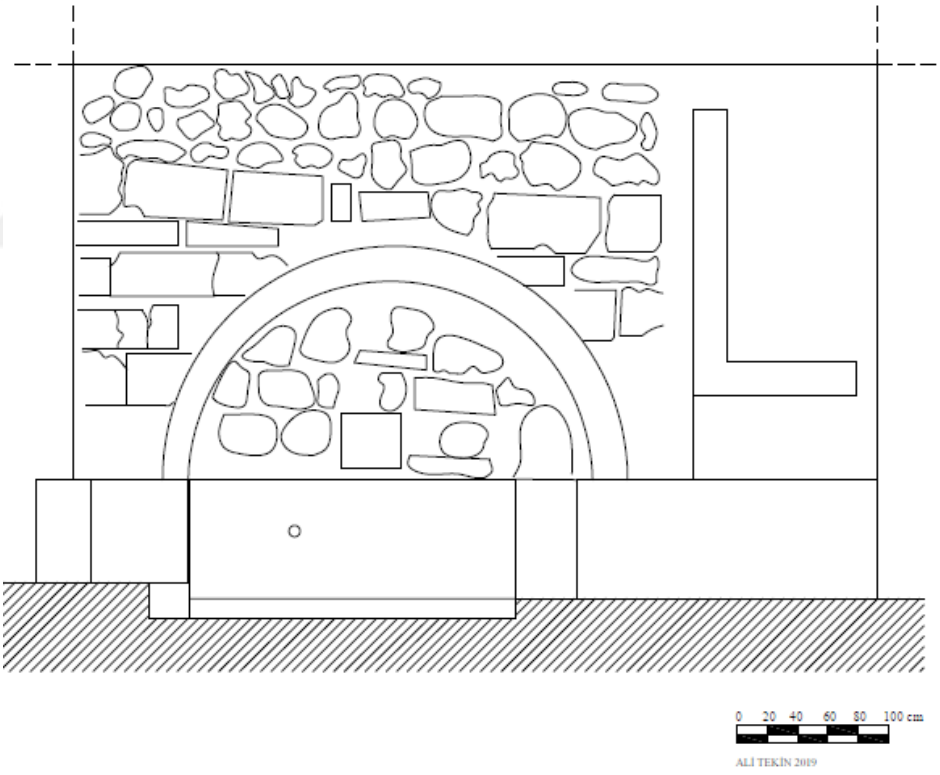

Çizim 70: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 97: Karadonlu Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 98: Kuzeybatıdaki devşirme çeşme

2.2.31. Merkez Domaç Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Cedit Mahallesi, Domaç Sokaktadır. (Koordinat: 39.422778, 29.972500)

Çizim No: 71-72

Fotoğraf No: 99-100

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, çini, mermer, harç ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Örgü malzemesi olarak küfeki taşının kullanıldığı çeşmede yalak, güneydoğudaki dinlenme sekisi ve ayna taşı mermerden; ayaklar devşirme mermer malzemeden yapılmıştır. Çeşmesinin duvarlarında son yılların onarımı olarak çini ve harç kullanımı söz konusudur. Kuzeybatıdaki dinlenme sekisinin üzeri betonarme harçla sıvanmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda mescide bitişik, tek cepheli olarak inşa edilen çeşme, 2.55 m yüksekliğinde, 2.08 m genişliğinde, güneydoğu cephede 0.62 m, kuzeybatı cephede ise 0.99 m derinliğindedir. Çeşmenin güneydoğusundaki dinlenme sekisi, 0.44x0.65 m, kuzeybatıdaki ise 0.43x54 m ölçülerindedir. Dinlenme sekilerinin ortasında da küçük bir yalak, ayna taşı üzerinde de tek bir lüle bulunmaktadır. 0.16x1.18 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayakları üstündeki iç yüzeyleri düz profilli silmeyle süslenen başlıklara oturmaktadır. Kemer, düz profilli bir silmeyle çerçevelenmiştir. Çeşmenin üstü, düz profilli bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki saçak silmeleri tek süsleme unsuru olarak verilebilir.

Tarihlendirme

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi bulunmaması kesin olarak tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Çeşmenin bitişiğinde Dibek (Cedit) Mescidi bulunmaktadır. Mescidin kesin inşa tarihi bilinmese de Üftadezâde Hacı Süleyman bin Mustafa tarafından, H. 1305/H. 1887-1888 yılında mescide 1000 kuruş vakfettiği bilinmektedir[291]. Çeşmenin yarım daire kemerli oluşu, XVIII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlendirmemize olanak sağlamaktadır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[291] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 58.

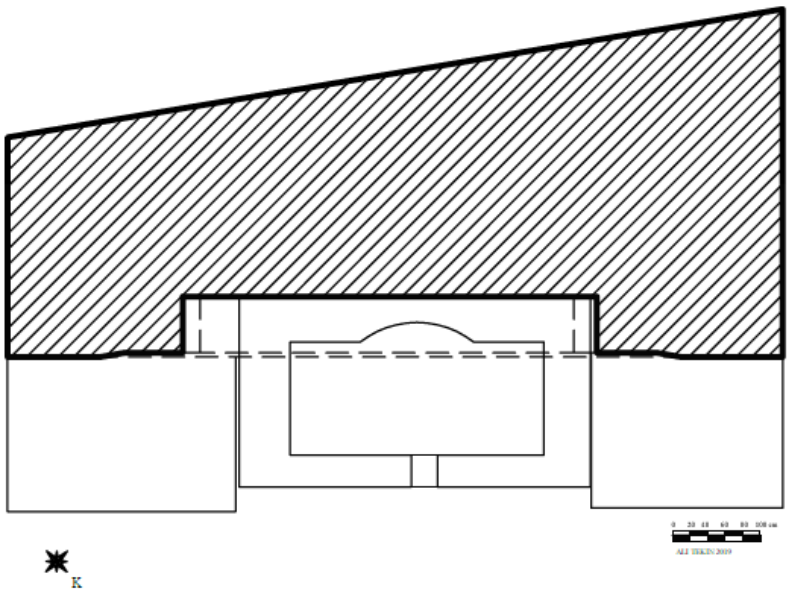

Çizim 71: Domaç Sokak Çeşmesi'nin planı

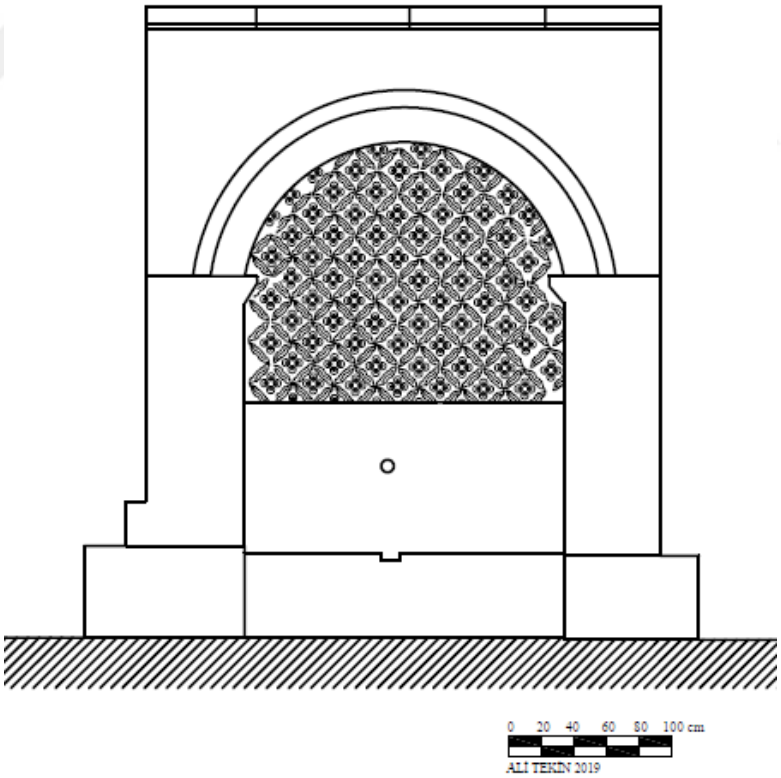

Çizim 72: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 99: Domaç Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 100: Çeşmenin yalağı

2.2.32. Merkez Servi Sokak Çatal Çeşme[292]

Yeri: Merkez Ali Paşa Mahallesi, Servi Sokak, Süleyman Bey (Servi) Mescidi bitişiğindedir. (Koordinat: 39.419687, 29.981612)

Çizim No: 73-74

Fotoğraf No: 101-102

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, tuğla, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Kemerde, üst ve arka cephelerde kesme taş, niş cephesinde ve köşelerde küfeki taş, derz aralarında harç kullanılmıştır. Ayna taşı ise devşirme mermer (templon levhası) malzemedendir. Yalak da betonarme harç malzemeden yapılmıştır. Saçak bölümü tuğladan, ayaklar mermer malzemedendir.

Mimari

Mescidin kuzeybatı cephesine bitişik çeşme, tek kemerli ve tek cepheli olup, yüksekliği 4.13 m, genişliği 3.62 m ve derinliği ise güneybatı cephede 0.99 m'dir. 0.60x2.37 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda başlıksız yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır. Mustafa Kalyon, çeşmenin önceden iki lüleli olduğunu ve Çatal ismini de bu lülelerden aldığını,[293] önünde de yarım metre derinliğinde havuz olduğunu ve sonraki yıllarda çocukların düşmemesi için doldurulduğunu belirtmektedir[294]. 0.65x0.91 m ölçülerindeki ayna taşı üzerinde lüle bulunmamaktadır. Çeşmeye su, ayna taşının yanındaki bir borudan bağlanan üç adet muslukla sağlanmaktadır. Ayna taşının hemen üzerinde, 0.14x0.24 m ölçülerinde, sivri kemerli bir tas nişi bulunmaktadır. Çeşme, iki sıra tuğla kirpi saçaktan sonra, alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla son bulmaktadır.

---

[292] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 229.
[293] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 148.
[294] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 40.

Süsleme

Birbirine düğümlenen daire (antrolak) motifli devşirme malzeme, çeşmedeki süslemeye örnek olarak verilebilir. Üst kısımdaki kirpi saçak da yapıyı hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin, ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bitişiğindeki Servi Mescit kitabesine göre, 1381-82 yılında Germiyanoğlu Süleyman Şah (1361-1387) zamanında, Ali Bey oğlu Hacı Süleyman tarafından yaptırılmıştır[295]. Kaynaklar, çeşmenin camiden önce yapıldığını ve çeşmenin 19 numaralı Şer'iyye Sicilinde, Hezar Dinari Vakfı'ndan olduğunu belirtmektedir[296]. 15 Ocak 1879 tarihli bir belgede İlyanlıoğlu İsmail'in, Servi Mahallesi'nde, Hacı Ahmet Efendi'nin evi, Övezoğlu Abdülkadir'in bahçesi, akarsu ve hususi yolla çevrili altta üç ve üstte de iki odası, bir ahır ve bir samanlıkla bir miktar avlusu bulunan, etrafı kerpiç duvar örülü, meyveli ve meyvesiz ağaçları müştemil 1800 arşın bahçeyi müştemil bir kapı mülk, evin kendisine dedesi İsmail Ağa'dan kaldığını ve bir kısmını vakfettiğini aktarmaktadır. Vakfiye şartlarında ise "aynı mahallede yaptırmış olduğu çeşmenin su yollarının tamirine çalışılacaktır" şeklinde beyan ettiği geçmektedir[297]. Mustafa Kalyon'a göre bahsedilen çeşme Çatal Çeşme'dir.

Ali Osman Uysal, mescitteki ve dolayısıyla çeşmedeki kirpi saçağın son onarımların ürünü olduğunu, çeşmenin ayna taşının, Afyon Taş Medrese Çeşmesi ayna taşını anımsattığını aktarmaktadır[298].

Bütün bu bilgilerden hareketle, çeşmenin XIII. yüzyıl ortalarında Hezar Dinari tarafından yaptırılmış, İlyanlıoğlu İsmail'in dedesi İsmail Ağa tarafından muhtemelen XVII. yüzyılda su yollarıyla birlikte onarılmıştır. Fakat aradan geçen zaman zarfında büyük onarımlar geçirmiştir. Saçak altındaki iki taş sırası ve arka cephedeki taşlar sonradan konulmuştur. Yarım daire kemer formu, Geç Osmanlı dönemine tarihlendirilebilir.

---

[295] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 230.
[296] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 40; Güner, **a.g.e.**, ss. 13-14.
[297] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 424.
[298] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 208-209.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

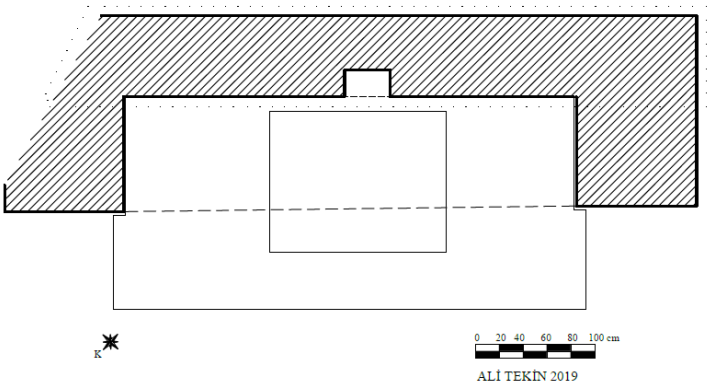

Çizim 73: Servi Sokak Çatal Çeşme'nin planı

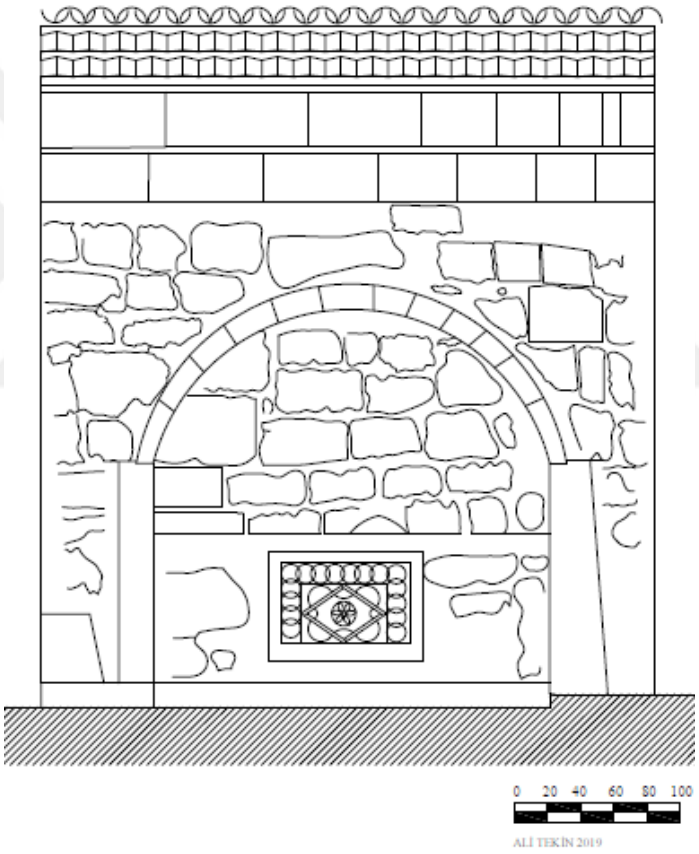

Çizim 74: Çeşme'nin cephesi

Fotoğraf 101: Servi Sokak Çatal Çeşmenin ön cephesi

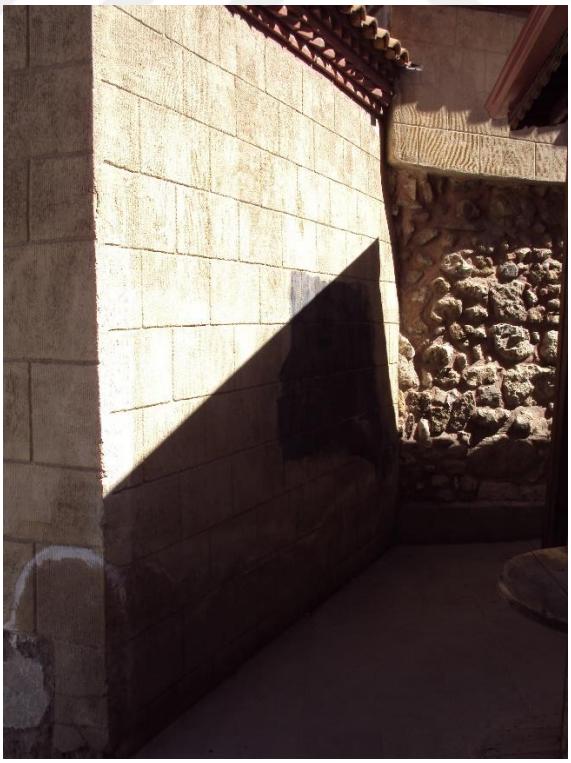

Fotoğraf 102: Çeşmenin arka cephesi

2.2.33. Tavşanlı Başköy Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Başköy'de yer almaktadır. (Koordinat: 39.480577, 29.402114)

Çizim No: 75-76

Fotoğraf No: 103-104

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin dinlenme sekileri, yalak ve saçak kısımları betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda istinat duvarına bitişik olarak konumlandırılan çeşme, tek cepheli ve tek lülelidir. 2.72 m yüksekliğinde, 1.78 m genişliğinde ve 0.87 m derinliğindeki çeşmenin önünde farklı ölçülerde birer dinlenme sekisi, aralarında ise yalak bulunmaktadır. 0.09x0.93 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki düz başlıklar üzerine oturmaktadır. Kemer, ikinci bir kemer profiliyle çerçevelenmiştir. Çeşme nişi üzerinde, 0.35x0.36 m ölçülerinde dilimli kemerli tas nişi bulunmaktadır. Hemen üzerinde 0.36x0.36 m ölçülerindeki boşluk muhtemelen kitabeliktir. Çeşmenin üstü, düz bir saçakla kapatılmıştır.

Süsleme

Çeşmedeki kemer profili, tek süsleme unsuru olarak dikkat çekmektedir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Çeşmenin mimari ve teknik açıdan muhtemelen XIX. yüzyılda yapılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

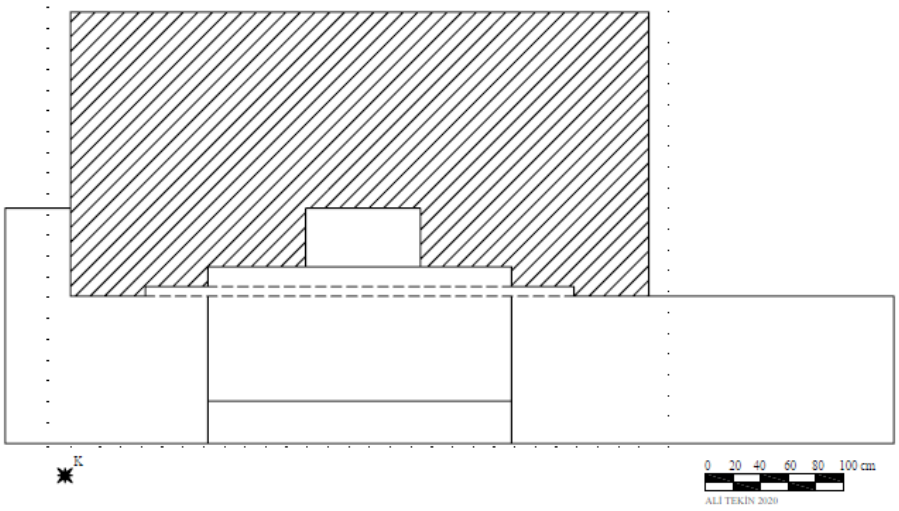

Çizim 75: Başköy Çeşmesi'nin planı

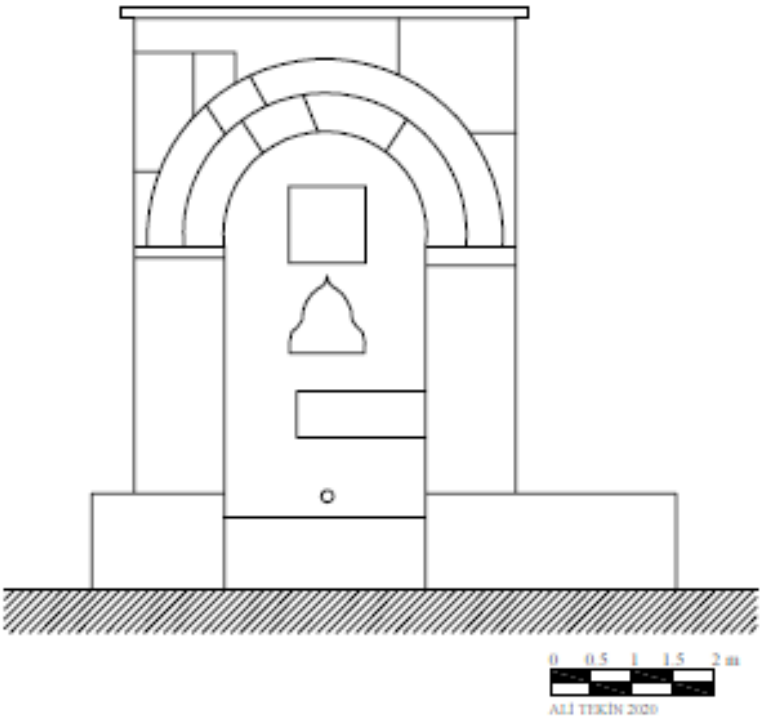

Çizim 76: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 103: Başköy Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 104: Çeşmenin arka cephesi

2.2.34. Merkez Kadı Şeyh[299] Çeşmesi

Yeri: Merkez Paşam Sultan Mahallesi, 1. Gazi Sokakta, Kadı Şeyh Mescidi önündedir. (Koordinat: 39.417588, 29.973209)

Çizim No: 77-78

Fotoğraf No: 105-106

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmenin yapımında taş, mermer ve harç kullanımı görülmektedir. Tas nişini içeren bölümle, kemer ve başlıkta küfeki taşı, ayna taşı ve yalakta ise mermer malzeme kullanılmıştır. Diğer kısımlar betonarme harçla derzlenmiş, moloz taşla onarılmıştır.

Mimari

Mescidin bahçe duvarıyla bitişik, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan bağımlı çeşme, günümüze yenilenerek gelmiştir. Kemer, başlık, ayna taşı ve yalak gibi kısımların, çeşmeden kalan özgün bölümler olduğu söylenebilir. Çeşmenin mevcut yüksekliği 1.80 m, genişliği ise 1.20 m'dir. Yalak kısmı, molozla dolmuştur. Dinlenme sekileri yığma taşlarla oluşturulmuştur. Dikdörtgen formlu ve düz yüzeyli ayna taşı üzerinde, kare şekilli bir lüle deliği bulunmaktadır. Hemen üzerinde 0.13x0.20 m ölçülerinde ters eğmeçli kemerli tas nişi yer almaktadır. Taşın yontulmasıyla oluşturulmuş yarım daire kemer, güneybatı yönde yığma ayak üzerindeki düz profilli bir başlık tarafından taşınmaktadır. Kuzeydoğu yönde ise başlık izlenmemektedir. Çeşme kemerinin köşeleri, dışbükey profilli iki silmeyle çerçevelenmiştir. Çeşmenin üzeri, öne meyilli bir şekilde yapılmıştır.

Süsleme

Çeşmede bitkisel, geometrik ve figürlü süslemeler dikkat çekmektedir. Kemer köşeliklerinde sağda servi ağacı motifi ve üzerinde bir kuş figürü, solda ise aşağı yöne

[299] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 41.

bakan ay-yıldız motifi yer almaktadır. Ayrıca kemer köşeliği ve başlıktaki profilli silmeler cepheyi hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Özellikle çeşmede görülen süslemelerden ay-yıldız motifinin, XIX. yüzyılda sık kullanıldığı bilinmektedir. Bu sebeple çeşmeyi XIX. yüzyıla tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

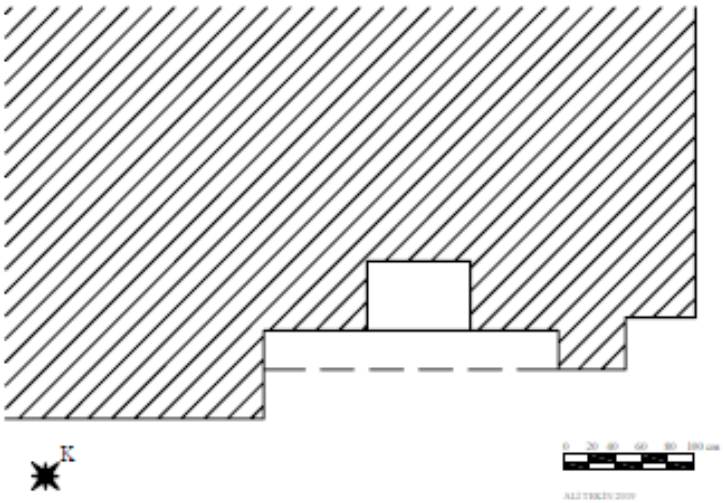

Çizim 77: Kadı Şeyh Çeşmesi'nin planı

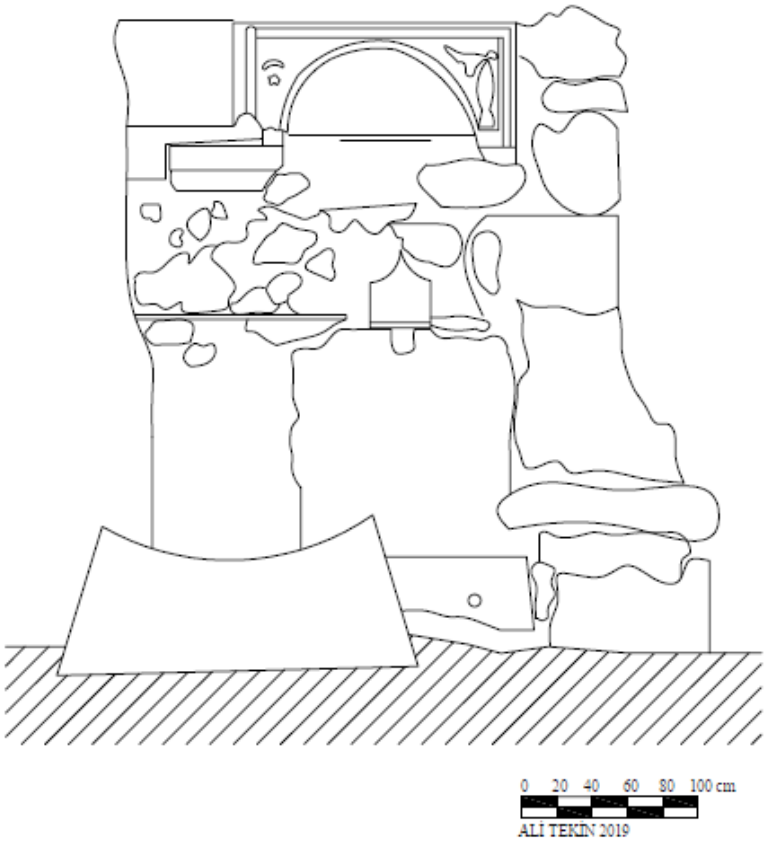

Çizim 78: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 105: Kadı Şeyh Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 106: Çeşmenin kemerinden detay

2.2.35. Merkez Sıcak[300] Çeşme

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Sultanbağı Caddesi, Ahi Mustafa Sokak girişindedir. (Koordinat: 39.416163, 29.975441)

Çizim No: 79-80

Fotoğraf No: 107-108

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşme ve yalakta tamamen mermer malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda çamaşırhane duvarına bağımlı olarak yapılan çeşme, 1.07 m yüksekliğe, 1.16 m genişliğe ve 0.31 m derinliğine sahiptir. Önündeki yalak, yekpare dikdörtgen bir bloğa elips olarak oyulmuştur. Dinlenme sekisi yoktur. Çeşme nişi içerisinde tek bir lüle bulunmaktadır. 0.20x0.70 m ölçülerindeki çeşme nişini örten dekoratif kemer, yanlarda profilli silmelerle hareketlendirilen yüzeysel pilastrlara oturmaktadır. Kemer karnında plastik etkili, uçları volütle sonlanan C kıvrımları, uç kısmında üç yapraklı bir motifle sonlanmaktadır. Dekoratif kemer, içten daire daire, dıştan S kıvrımını hatırlatan bir profille devam edip, üstte Barok üslubu hatırlatan, palmet bir tepelikle sonlanmaktadır.

İçten yarım daire kemerli, dıştan S kıvrımını hatırlatan kemer, üstte Barok üslubu hatırlatan, palmet bir tepelikle son bulmaktadır. Çeşmenin üstü ise düz bir şekilde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede barok-rokoko üslubunun etkileri görülmektedir. Pilastrlar, yatay ve dikey silmelerle hareketlendirilmiştir. Yarım daire kemer, kaş kemer profiliyle çerçevelenmektedir.

---

[300] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 16.

Kemer karnında, uçları volütle sonuçlanan iki, toplamda beş adet C kıvrımı plastik bir etkiyle verilmiştir. En altta ise ters bir şekilde verilmiş, üç yapraklı bitkisel bir motif vardır. Pilastrların üzerinde, 45º'lik açıyla verilmiş, uçları volütlerle sonlanan dal, yaprak ve çiçekler dikkat çekicidir. Kemer profilinin üzeri palmet şeklinde son bulunmaktadır.

Çeşme nişi içerisinde, madalyon içerisinde dörtlü nevruz çiçeği veya yatay ve dikey eksendeki palmetlerin, saplarının birbirine saplarla bağlanmasıyla oluşan bir süsleme yer almaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin, kayıtlı bir vakfiyesine de rastlayamadık. Kaynaklarda Ilık Çeşme[301] olarak da geçmektedir. Mimari ve süsleme açısından çeşmenin XIX. yüzyılda yapıldığı kabul edilebilir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.12.2012 tarih ve 872 sayılı kararıyla tescillenen çeşme kullanılmamaktadır.

[301] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 443.

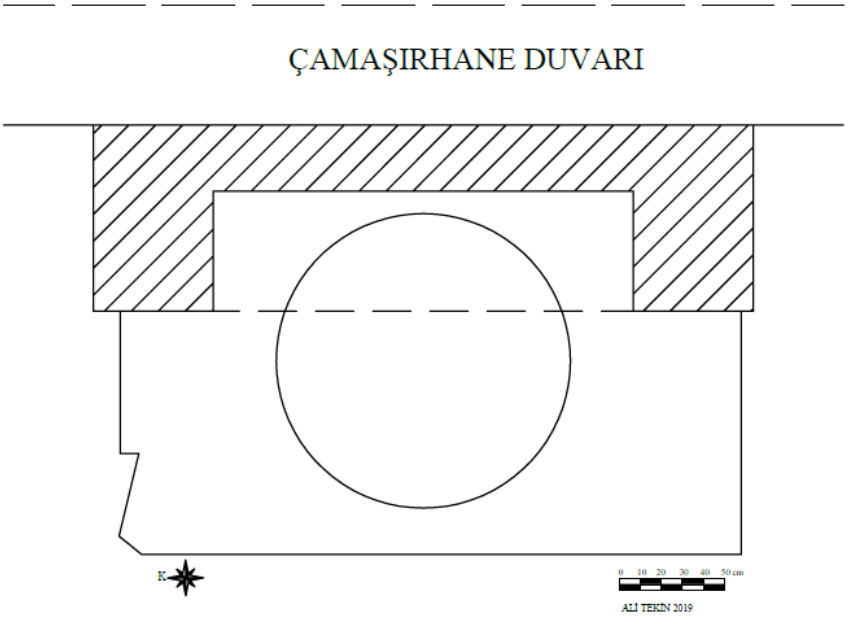

Çizim 79: Sıcak Çeşme'nin planı

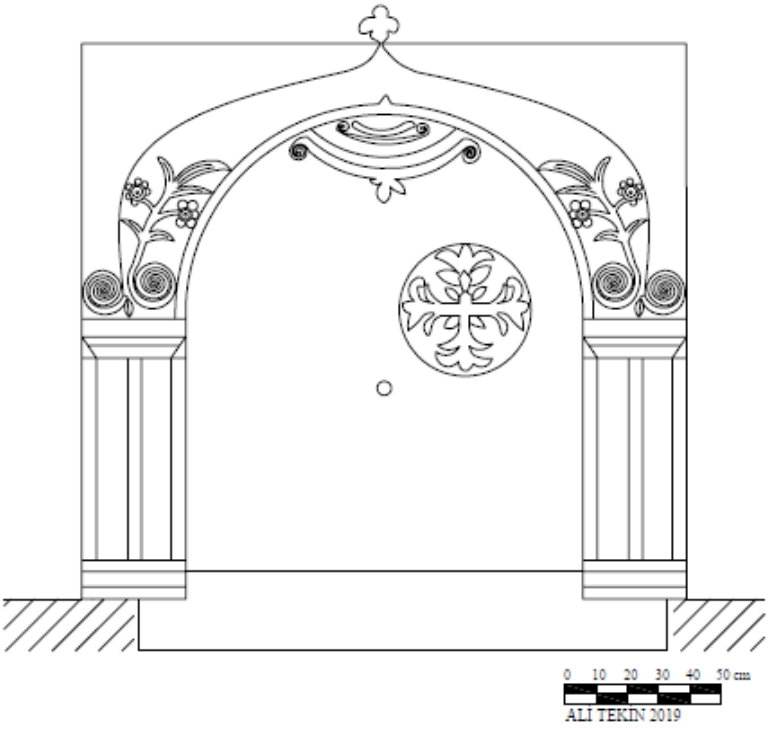

Çizim 80: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 107: Sıcak Çeşme'nin cephesi

Fotoğraf 108: Çeşmenin yalağı

2.2.36. Merkez Kara Ahmet Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Servi Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi ile Kara Ahmet Sokak ayrımında, Ali Paşa (Alo Paşa) Cami karşısındadır. (Koordinat: 39.418909, 29.983330)

Çizim No: 81-82

Fotoğraf No: 109

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşme ve yalakta tamamen devşirme mermer (mezar steli) malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin yan cepheleri betonarme harçla sıvanmış, üstü ahşap konstrüksiyonlu alaturka kiremit kaplı olarak yapılmıştır.

Mimari

Cadde üzerinde, dükkâna bitişik olarak inşa edilen yapıda, gövde devşirme mezar stelidir. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan tek lüleli çeşmenin yalak kısmı yol kodunun altında kalmıştır. Arka tarafında ise bugün lokanta olarak hizmet veren eski bir çamaşırhane[302] yer almaktadır. Yalak, dikdörtgen bloğa elips şeklinde oyulmuştur. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. Çeşmenin yüksekliği 1.63 m, genişliği ise 0.82 m'dir. Çeşme form olarak yanlarda pilastrlar tarafından taşınan, yarım daire kemerli bir görüntü sergilemektedir. Pilastrlar ve kemer silmelerle hareketlendirilmiştir. Üst kısım ise üçgen bir alınlıkla son bulmaktadır. Çeşmenin üst örtüsü kırma çatıdır.

Süsleme

Roma dönemi mezar steli olan çeşmede, devrine ait süslemeler bulunmaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin tam olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Arşiv belgelerinde 12 Mart 1913 tarihli Müderris zâde

[302] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 144.

Mehmet Sadık Efendi'nin ilâm kaydı bulunmaktadır. Sadık Efendi, vakfettiği evlerin kira geliriyle, Şehreküstü Mahallesi'nde Paşa Cami civarında çeşme ve çamaşırlığın onarılmasını şart koşmuştur[303]. Cumhuriyet Caddesi'nin bulunduğu yer eski Şehreküstü Mahallesi, Paşa Cami ise Ali Paşa Camisi'dir. Vakıf kaydında geçen çamaşırlık bugün lokanta olarak hizmet vermektedir[304]. Bu bilgiler ışığında çeşmenin XX. yüzyıl başlarında varlığı bilinmektedir. Çeşmeyi XIX. yüzyıla tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[303] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, ss. 415-416.
[304] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 144.

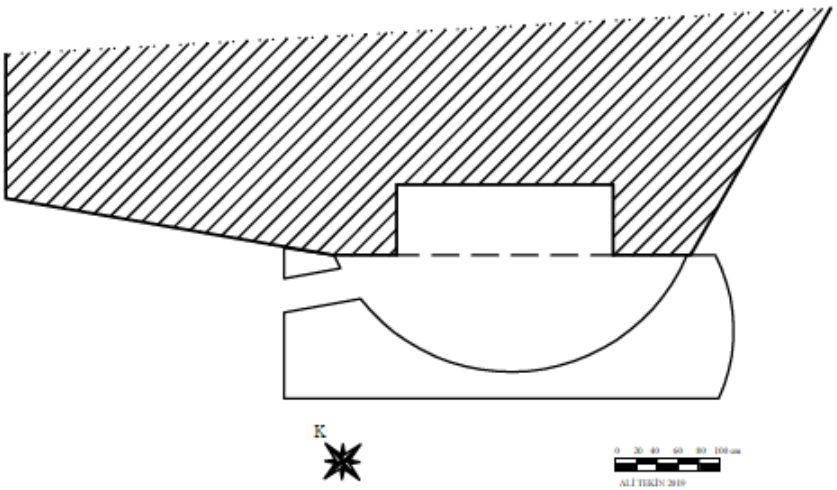

Çizim 81: Kara Ahmet Sokak Çeşmesi'nin planı

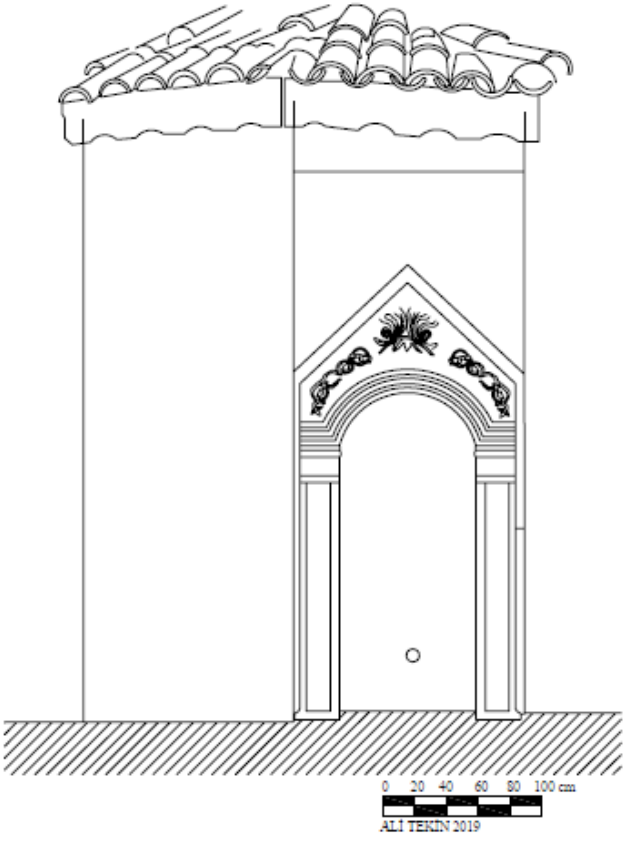

Çizim 82: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 109: Kara Ahmet Sokak Çeşmesi'nin cephesi

2.2.37. Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme

Yeri: Merkez Sultanbağı Mahallesi, Sultanbağı Caddesi ve Çatal Mescidin bitişiğindedir. (Koordinat: 39.415461, 29.969831)

Çizim No: -

Fotoğraf No: 110-111

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık tamir kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- بو چشمه يى رعنا يوز كوستروب دوران ايدب اقبال

زين العابدين كى تعمير و احيا ايتدى عال العال

٢- فلک دور ايدني كورمش دكيل ...

خدانك قدرتى آب حيات ايچ ايلمه اهمال

٣- بنأ اوّلى زير زين آسا ايدي جانا

قياماك بر زمان بيت خدايه ايدي استقبال

٤- تبرّك قصديله رشدى ديدى تعميره تام تاريخ

بو چشمه بر سو شرب روان الله عالم حال

سنه ١٢١٨

Okunuşu:

1- Bu çeşme-i rânâ yüz gösterüp devrân idüb ikbâl

Zeynelabidin ki ta’mîr ve ihyâ itdi âlü’l-âl

2- Felek devr ideni görmüş değil …

Hüdâ’nın kudreti âb-ı hayât iç eyleme ihmâl

3- Binâ evveli zir-i zeyn-ü âsâ idi cânâ

Kıyâmen bir zaman Beyt-i Hüdâ'ya etti istikbâl

4- Teberrük kasdiyle Rüşdî didi ta'mîre tam tarih

Bu çeşme-i bir su şürb-revân Allahü a'lem hâl

Sene 1218[305]

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer, tuğla ve harç malzeme kullanılmıştır. Fabrika tuğlasıyla yapılan çeşme, betonarme harçla sıvanmıştır. Yalak bölümü de betonarme harçla yapılmıştır. Kitabesi mermerdir.

Mimari

Adını verdiği mescidin güneybatısın bitişiğinde bulunan çeşmenin tek özgün bölümü kitabesidir. 1.01 m yükseklikte ve 0.36 m genişlikteki düz cepheli çeşmenin üzerinde işlevsiz bir lüleyle birlikte tek musluk yer almaktadır. Önünde ise 1.90 m boyundaki yalak kısmı mevcuttur. Kitabesi ise 0.56x0.43 m ölçülerindedir.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

Tarihlendirme

Kitabesine göre H. 1218/M. 1803-1804 yılında, Zeynelabidin tarafından tamir ettirilen çeşmenin günümüze hiçbir özgün parçası gelmemiştir. Kitabenin şairi Rüşdi'dir. Çeşmenin, M. 1879 yılındaki tamirine iki bin kuruş ayrılmıştır[306]. Kaynaklarda çeşmenin, 1963-1964 yıllarında mescidin kuzey tarafından, şimdiki yerine götürüldüğü yazsa da mimari formuyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir[307].

[305] Güner, **a.g.e.**, 1964, ss. 44-45.
[306] Hüseyin Göksal, **Kütahya'nın 52 NO.lu Şeriyye Sicili**, Balıkesir Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2001, ss. 313-315.
[307] Güner, **a.g.e**., 1964, s. 45.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

Fotoğraf 110: Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme'nin cephesi

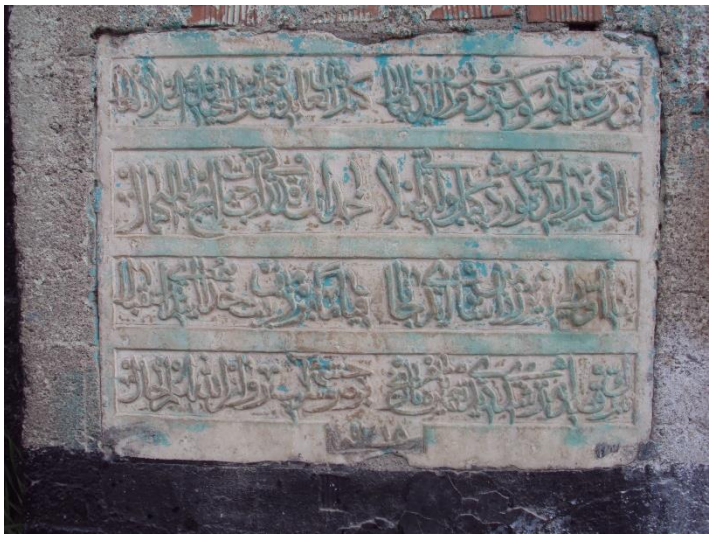

Fotoğraf 111: Çeşmenin kitabesi

2.2.38. Tavşanlı Ayvalı Köyü Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ayvalı Köyü merkezinde bulunmaktadır. (Koordinat: 39.547724, 29.371358)

Çizim No: 83-84

Fotoğraf No: 112-113

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- صاحب الخيرات والحسنات

٢- جيرنتجى حاجى على وقف

٣- سنه ١٢٢٠

Okunuşu:

1- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

2- Cirantacı Hacı Ali Vakfı

3- Sene 1220

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kaba yonu taşı, mermer ve harç malzeme görülmektedir. Kaba yonu taşı, örgü malzemesi olarak, betonarme harç ise saçak ve yalakta kullanılmıştır. Çeşme kireç harcıyla da sıvanmıştır. Kitabe muhtemelen mermerdir.

Mimari

Düz bir arazi üzerindeki çeşme 1.98 m yüksekliğinde, 1.65 m genişliğinde ve 0.62 m derinliğinde istinat duvarına bitişik, düz cepheli bir görüntü sergilemektedir. Cephenin önünde güneye doğru uzatılmış, 0.49x7.91 m ölçülerinde, üç bölümlü bir yalak bulunmaktadır. Ayna taşı bulunmayan çeşmenin alt kısmına tek bir lüle, bunun da 0.49 m üzerine, 0.27x0.32 m ölçülerinde kitabe yerleştirilmiştir. Tas nişi de

bulunmayan çeşmeye, zincirle tas asmaya yarayan bir halka eklenmiştir. Çeşmenin üstü, harpuşta çatıyla örtülmüştür.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesine göre çeşme, H. 1220/M. 1805-1806 yılında yaptırılmış olup, Cirantacı Hacı Ali'nin Vakfı olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

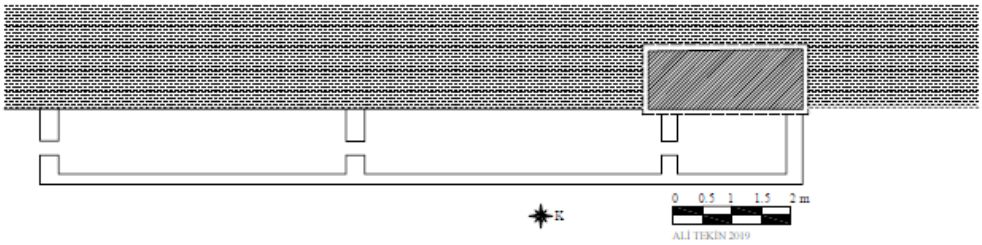

Çizim 83: Ayvalı Köyü Çeşmesi'nin planı

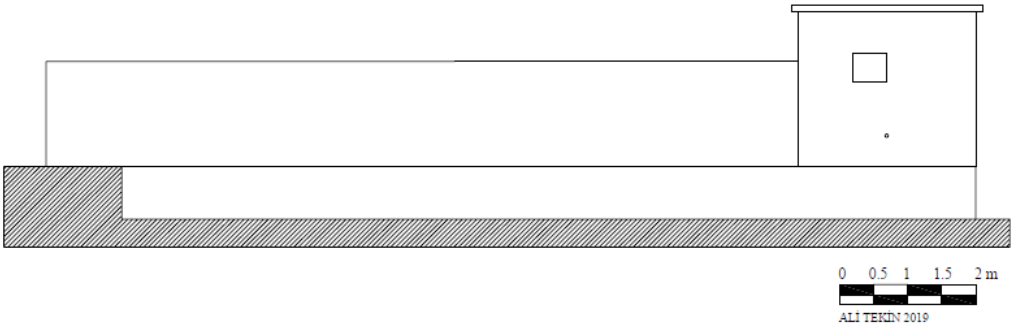

Çizim 84: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 112: Ayvalı Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 113: Çeşmenin kitabesi

2.2.39. Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi

Yeri: Emet ilçesi, Eğrigöz Köyü Çamaşırhanesi'nin içinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.408142, 29.231544)

Çizim No: 85-86

Fotoğraf No: 114-115

Kitabesi

Çeşmeden günümüze ulaşan herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşme tamamen yekpare bazalt taşından, yalak kısmı ise betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Çamaşırhanenin kuzeybatı cephesindeki duvar yüzeyinden, 0.11 m içeri yerleştirilmiş olan çeşme, 1.02 m yüksekliğinde ve 0.61 m genişliğindedir. Çeşmenin tek lüle deliği, kareye yakın dikdörtgen formdadır ve üzerine 0.26 m uzunluğunda bir lüle yerleştirilmiştir. Önünde ise 0.49x6.88 m ölçülerinde bir yalak mevcuttur. Çeşmenin merkezindeki, 0.41 m yükseklikte dilimli yarım kubbe şeklinde sonlanan, yan yana altı adet mukarnas, dıştan iki merkezli sivri kemer formundaki bir çerçeveyle sonlanmaktadır.

Süsleme

Kütahya ve çevresindeki mukarnas kavsaralı süslemeye sahip tek çeşme olması bakımından önemlidir.

Tarihlendirme

Çamaşırhanenin batı cephesinde yer aldığı söylenen kitabe[308] bugün yoktur. Bahsi geçen kitabeye göre çeşme, 1809-1810 yılında Emin adlı biri tarafından

[308] Mâşâallah
Allah bu ….mamur eden Emin
Sene 1224. Ali Osman Uysal, "Emet'in Eğrigöz Köyü'ndeki Eserler**", IX. Vakıf Haftası Kitabı Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlâna ve Mevlevihanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslam Sanatları Seminerleri,** Ankara, 1992, s. 301.

yaptırılmıştır. Fakat kitabenin çamaşırhaneye mi ait yoksa çeşmeye mi ait olduğu bilinmemektedir. Çeşmenin mimari özelliklerine bakarak bu kitabenin çeşmeye ait olduğu düşünülebilir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

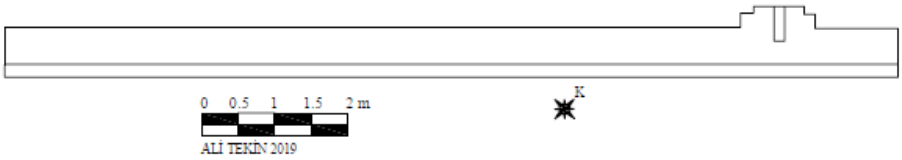

Çizim 85: Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi'nin planı

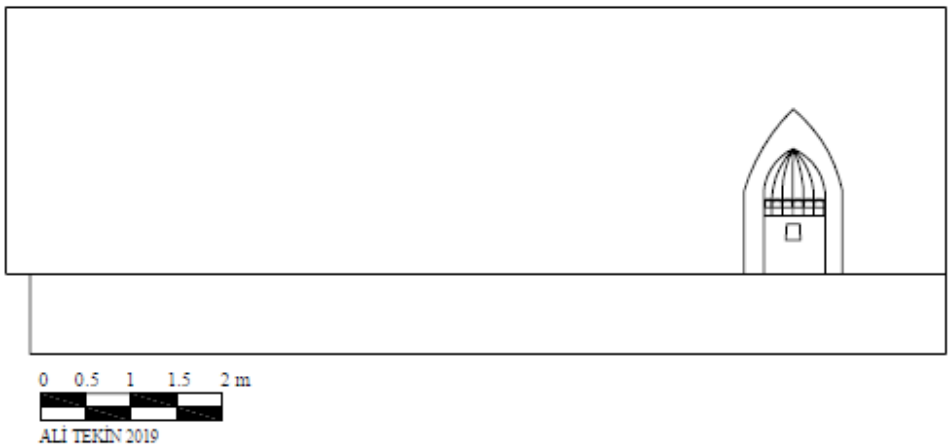

Çizim 86: Çeşmenin cephesi

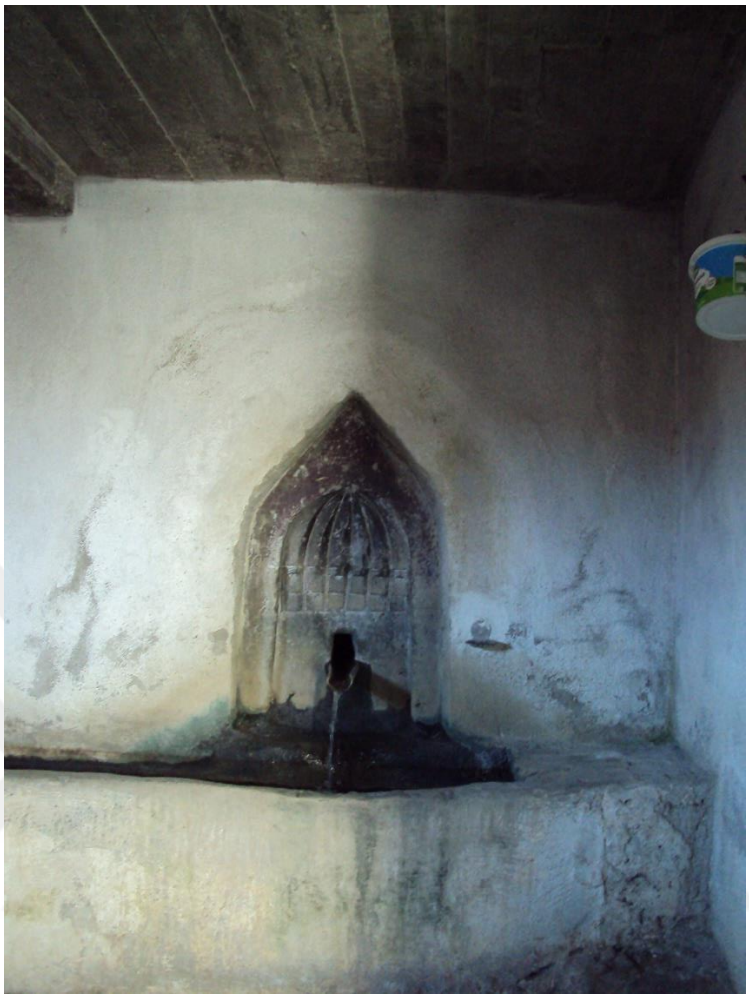

Fotoğraf 114: Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 115: Çamaşırhanedeki kitabe (A. Osman Uysal'dan)

2.2.40. Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ulu Cami Mahallesi, Yukarı Çimen Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.546806, 29.493438)

Çizim No: 87-88

Fotoğraf No: 116-117

Kitabesi

Batı cephesinde, ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, beş satır ve on kartuş halinde inşa kitabesi vardır.

Metin:

١- ايلدى حاجى حسين اغا بينا بو چشمه يى
زير و فر قيلدى حلال دن عافيت اولسون ايچيك
٢- فى سپيل الله تزيين ايلدى حابيجه چون
صرف ايدب مال و منالدن عافيت اولسون ايچيك
٣- حر كلن عطشانه كانه بو ورر عين حيات
تشنه لر سويلر مقالدن عافيت اولسون ايچيك
٤- بوله مى حر دم لسان حاليله حر جانبه
جست ايدوب دير بو مئالدن عافيت اولسون ايچيك
٥- كيم كه بر نوش ايلدى راشد اكا تاريخ ديدى
چشمه آب زولالدن عافيت اولسون ايچيك

Okunuşu:

1- Eyledi Hacı Hüseyin Ağa binâ bu çeşmeyi

Zîr-ü fer kıldı helâlden afiyet olsun içün

2- Fî-sebîlillâh tezyîn eyledi Hadîce çün

Sarf idüb mâl ü menâlden afiyet olsun içün

3- Her gelen 'âtşâne-gâne bu verir 'âyn-ı hayât

Teşneler söyler makâlden âfiyet olsun içün

4- Bula mı her dem lisân-ı hâliyle her cânibe

Cüst idüp dir bu me'âlden âfiyet olsun içün

5- Kim ki bir nûş eyledi Râşid ana tarih didi

Çeşme-i âb-ı zülâlden âfiyet olsun içün[309].

Malzeme ve Teknik

Çeşmede çini, mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Cepheler, dinlenme sekileri ve yalak çiniyle kaplandığı için kullanılan inşa malzemesi belli değildir. Saçak, betonarme harçla yapılmıştır. Kitabesi ise mermerdir.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde, meydan çeşmesi hüviyetindeki çeşme, üç cepheli bir görüntü sergilemektedir. Çeşmenin saçak hariç yüksekliği 2.13 m'dir. Batı ve doğu cephe genişlikleri 2.84 m, kuzey ve güney cephe genişlikleri ise 2.24 m'dir. Doğu cephede 1.12x1.49 m ölçülerinde depo bölümü vardır. Cepheler birbirinin tekrarı niteliğinde olup, önlerinde dinlenme sekileri ve yalak bulunmaktadır. Batı, kuzey ve güney cephelere birer musluk yerleştirilmiştir. Batı cephesinde 0.48x0.82 m ölçülerinde bir kitabe bulunmaktadır. Üst kısım, geniş bir kırma çatıyla kapatılmıştır.

Süsleme

Çeşmedeki çiniler yenidir.

Tarihlendirme

Kitabesine göre çeşme, Hacı Hüseyin Ağa tarafından Hadîce için yaptırılmıştır. Son mısradan ebced hesabıyla 1225 yılı çıkmaktadır[310]. Buna göre çeşme 1810-1811 yılında yaptırılmıştır. Kitabenin şairi Râşid'tir. Kuzey cephesinde yer alan çini bir kitabede "Ali Özcan Hayratı 2002" ifadesi geçmektedir. Kitabe çeşmeye sonradan eklenmediyse, bu tarihte, çeşmenin çinilerle kaplandığı ve saçakla birlikte çatının yapıldığı varsayılabilir.

[309] Efe, **a.g.e.,** s. 289.
[310] **a.g.e.**, s. 289.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.03.2013 tarih ve 985 sayılı kararıyla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

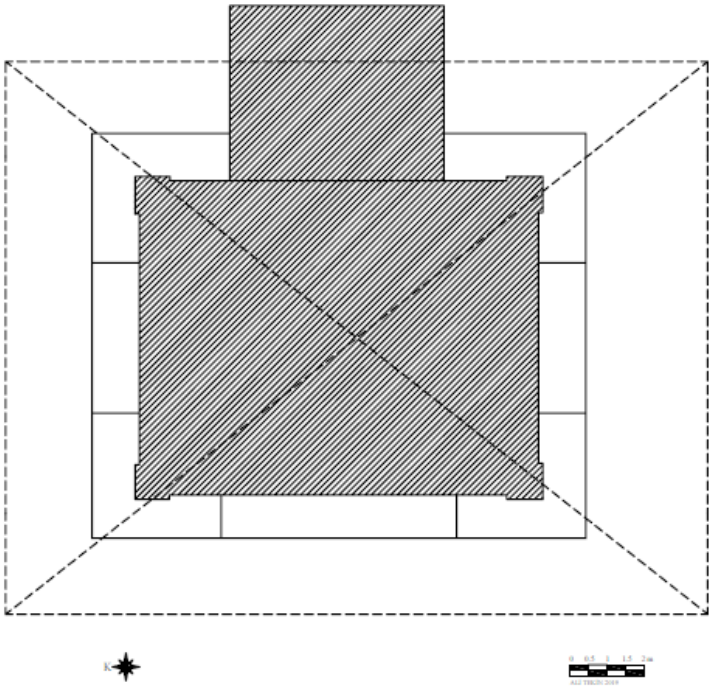

Çizim 87: Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nin planı

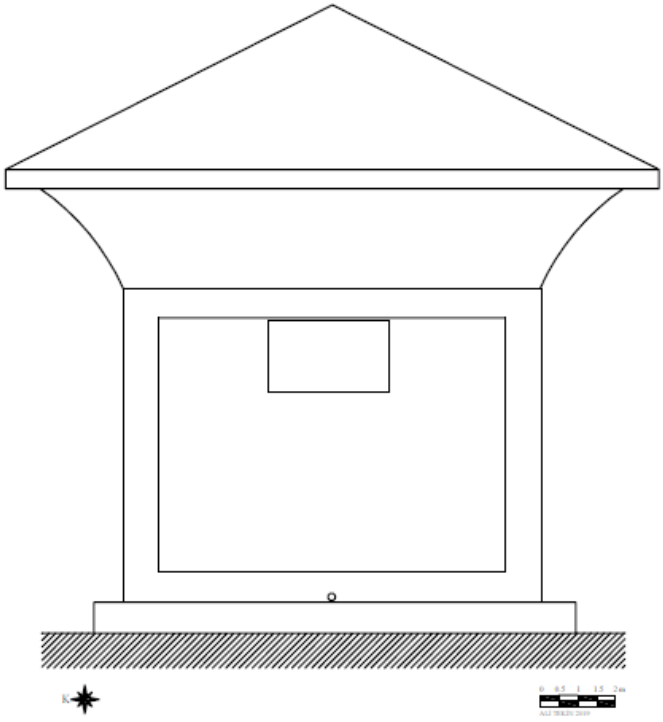

Çizim 88: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 116: Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nin batı cephesi

Fotoğraf 117: Çeşmenin kitabesi

2.2.41. Merkez Palanga Sokak Çeşmesi

Yeri: Merkez Ali Paşa Mahallesi, Palanga Sokaktaki çamaşırhanenin içinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.419057, 29.981380)

Çizim No: 89-90

Fotoğraf No: 118-119

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satır inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- خدا اسمين اوقو اول شيفا اولسون شكا هر صو
٢- شهيد اولان حسن ايله حسين عشقينه وير صو
٣- اهل عرفان مشربنجه كاش ايدرسن اشته بو
٤- أى افندم شفا اولسون نوش ايدرسن اشته صو
٥- صاحب الخيرات والحسنات نازلى اوغلو
٦- الحاچ احمد اغايه روز شب دعا اوقو
سنه ١٢٣٥

Okunuşu:

1- Hüdâ ismin oku ol şifa olsun sana her su

2- Şehid olan Hasan ile Hüseyin aşkına ver su

3- Ehl-i irfân meşrebince kâş idersin işte bu

4- Ey efendim şifa olsun nûş edersin işte su

5- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Nazlıoğlu

6- El-Hac Ahmed Ağa'ya ruz-u şeb du'â oku

Sene 1235

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer, devşirme malzeme ve harç malzeme kullanılmıştır. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin derz aralarında, saçakta ve yalakta betonarme harç görülmektedir. Kitabesi mermer, dinlenme sekileri ise devşirme mermer malzemedendir.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, çamaşırhanenin içinde yer alan çeşme, 1.92 m yüksekliğinde, 1.74 m genişliğinde ve 0.52 m derinliğindedir. Kuzeybatıdaki dinlenme sekisi 0.32x0.42 m, güneydoğudaki ise 0.40x0.60 m ölçülerinde olup, ortasında bir yalak yer almaktadır. 0.06x0.87 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki düz profilli silmelerle hareketlendirilen başlıklara oturmaktadır. Düz yüzeyli ayna taşının ortasında, tek lüle deliği ve deliğe bağlanan bir boruyla su, çamaşırhanenin dışındaki lüleye aktarılmıştır. Ayna taşının hemen üzerinde 0.22x0.26 m ölçülerinde, ters eğmeçli kemerli bir tas nişi bulunmaktadır. 0.24x0.31 m ölçülerindeki kitabe, tas nişinin 0.06 m üzerindedir. Çeşme, hafif dışa taşıntılı düz profilli bir saçakla sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki profilli başlıklar cepheyi hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1235/M. 1819-1820 yılında, Nazlıoğlu Hacı Ahmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan ve özel mülkiyette bulunan çeşme kullanılmamaktadır.

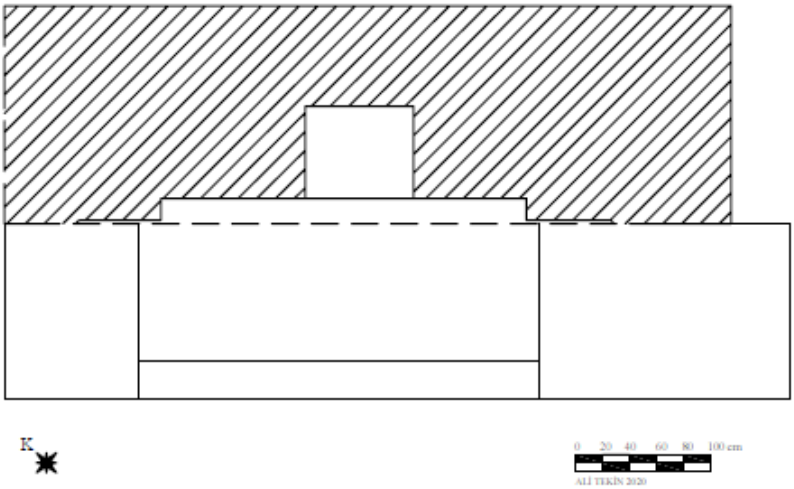

Çizim 89: Palanga Sokak Çeşmesi'nin planı

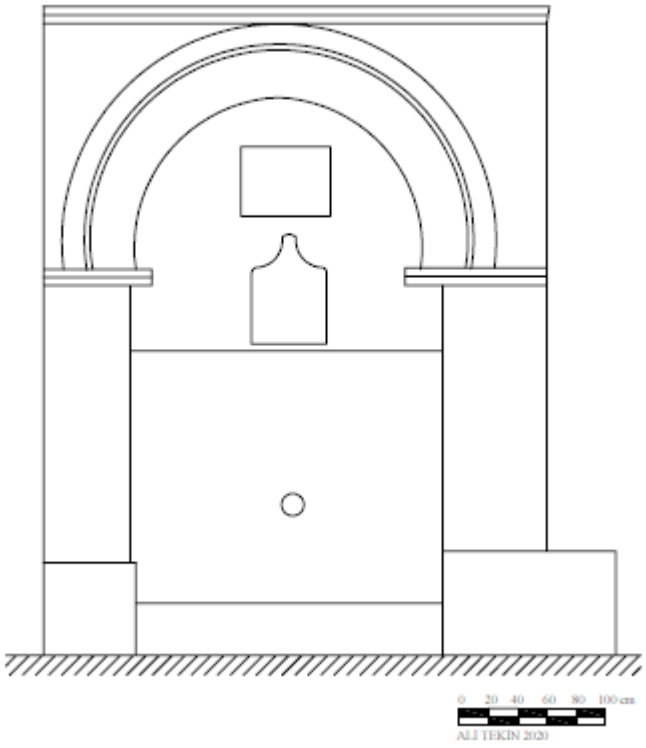

Çizim 90: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 118: Palanga Sokak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 119: Çeşmenin kitabesi

2.2.42. Simav Eynal Çeşmesi

Yeri: Simav ilçesi, Eynal Kaplıcaları çıkışında, Kapıkaya Köyü yolu üzerindedir. (Koordinat: 39.125408, 29.008141)

Çizim No: 91-92

Fotoğraf No: 120-123

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, iki satırlık inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- صاحب الخيرات والحسنات

٢- صغلى زاده يحيى اغا سنه ١٢٤٧

Okunuşu:

1- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

2- Soğalızâde? Yahya Ağa sene 1247

Çeşmenin kuzeydeki ayağının üzerinde, kazınmış olarak "Tamiri 1982" ifadesi geçmektedir.

Güneydeki ayak üzerinde de kabartma olarak, Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, tek satırlık bir kitabe bulunmakla birlikte tahribat nedeniyle okunamamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, mermer, devşirme ve harç malzeme kullanılmıştır. Kemerde, başlıklarda ve çeşmenin muhtelif yerlerinde kesme taşla birlikte kaba yonu taş ve özellikle arka cephede moloz taş malzeme kullanımı görülmektedir. Ayna taşında mermer, ayaklar da ise devşirme mermer malzeme dikkat çekmektedir. Yalak ve üst örtü betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Yerleşim yerinin dışında ve eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılan çeşme, bağımsız ve tek cepheli, 1.71 m yüksekliğinde, 2.89 m genişliğinde ve 0.85 m derinliğindedir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin önünde, dört bölümlü yalak bulunmaktadır. 0.17x0.88 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, iki parça taştan oluşturulmuş olup, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki düz profilli silmelerle hareketlendirilen başlıklara oturmaktadır. Ayna taşının önünde sonradan yapıldığı anlaşılan bölümün ortasında, dikdörtgen formlu bir lüle deliği ve lüle vardır. Ayna taşının ortasında 0.20x0.30 m ölçülerinde dilimli kemerli bir tas nişi yer almaktadır. Tas nişinin 0.09 m üzerinde, kabartma şeklinde yapıldığı anlaşılan kitabe bulunmaktadır. Çeşme düz bir saçakla son bulmaktadır. Muhtemelen 1982 yılındaki onarımda, çeşmenin üst kısmına, arkaya doğru eğimli bir şekilde sonlanan çatı yapılmıştır.

Süsleme

Çeşmenin süslemesi ayna taşında yoğunlaşmaktadır. Bunun dışında devşirme ayaklarda da süsleme yer almaktadır. Ayna taşında, tas nişinin yanlarında rozetler içerisinde kolları içbükey olarak verilmiş yıldız motifleri bulunmaktadır. Bu süslemenin hemen altında, geç dönem Osmanlı mimarisinde görülen bezemeler söz konusudur. Burada ortada iki sütun ve üç yarım daire kemerle oluşturulmuş revak görülmektedir. Kemer açıklıkların içlerinde, kâse içerisinde meyve ve uçları palmet motifiyle sonlanmış lale motifleri dikkat çekmektedir. Ayaklarda rozetler yer almaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1247/M. 1831-1832 yılında Soğalızâde Yahya Ağa tarafından yaptırılmış, 1982 yılında da tamir edilmiştir.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.04. 2005 tarih ve 335 sayılı kararla tescillenen çeşme sağlamdır ama kullanılmamaktadır.

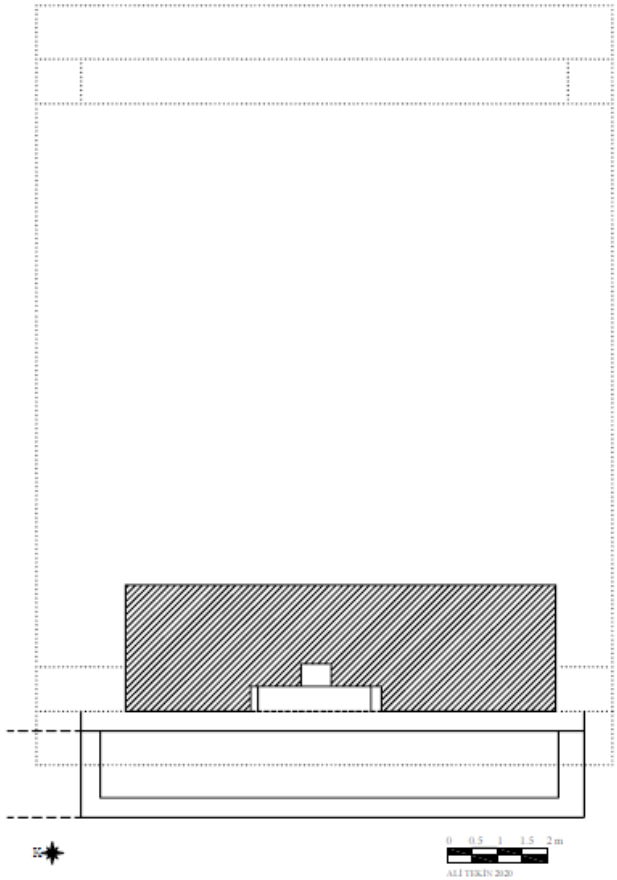

Çizim 91: Eynal Çeşmesi'nin planı

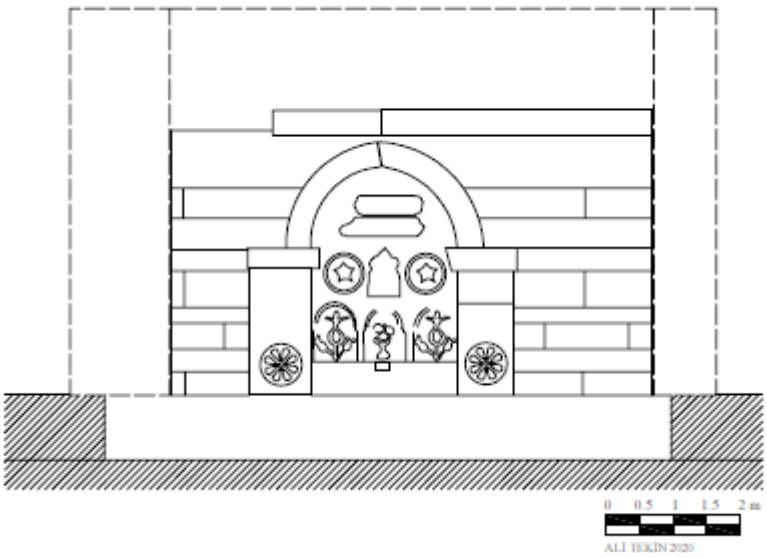

Çizim 92: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 120: Eynal Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 121: Çeşmenin niş cephesinden detay

Fotoğraf 122: Çeşmenin kuzey ayağı

Fotoğraf 123: Çeşmenin güney ayağı

2.2.43. Emet Eğrigöz Köyü Çeşmesi

Yeri: Emet ilçesi, Eğrigöz Köyü meydanında bulunmaktadır. (Koordinat: 39.408528, 29.233244)

Çizim No: 93-94

Fotoğraf No: 124-125

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satır ve yedi kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- اول ندركى زرّه زرّه كان اول
يوردكجه كناهى مغفور اوله
٢- بونو معمور ايدن علي جهانده مسرور اول
شرب حمد ايدن كيشى دائما مشكور اول
٣- ماشاالله سنه ١٢٤٨

Okunuşu:

1- Ol nedir ki zerre zerre kân ola

Yurdukca günâhı mağfûr ola

2- Bunu ma’mur iden alî cihanda mesrûr ola

Şurb-i hamd iden kişi daima meşkûr ola

3- Mâşâallah sene 1248

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer, harç ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayna taşı ve çift sütunlar devşirme mermer malzemeden, diğer yerler ise kesme taş malzemeden yapılmış ve betonarme harçla sıvanmıştır. Kitabesi mermer malzemeden yapılan çeşmenin, yalak kısmında kullanılan mermer kaplama son dönem işidir.

Mimari

Bağımlı ve tek cepheli çeşme 1.69 m yüksekliğinde, 2.51 m genişliğinde, 1.09 m derinliğindedir. İki lülesi ve küçük bir yalağı bulunan çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. İki yandan 1.29 m ve 1.34 m uzunluktaki iki çift sütunla sınırlandırılmış olan çeşmenin ortasında, 1.17x1.36 m ölçülerinde, ayna taşı vazifesi gören, sütunçeli ve yarım daire kemerli bir mezar steli vardır. Çeşmenin kitabesi kuzeydoğudaki sütun üzerinde, 0.41x0.60 m ölçülerindedir. Üstteki balkon terası, çeşmenin çatısı konumundandır.

Süsleme

Çeşmedeki devşirme mezar steli cepheye hareketlilik sağlamaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1248/M. 1832-1833 yılında yapılmıştır. Yapan ve yaptıran bilinmemektedir. A. Osman Uysal, niş içerisinde silik vaziyette ikinci bir kitabenin varlığından söz etse de[311] bugün hiçbir iz yoktur.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 27.01.2015 tarih ve 2175 sayılı kararla tescillenen çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[311] Uysal, **a.g.e.**, 1992, s. 301.

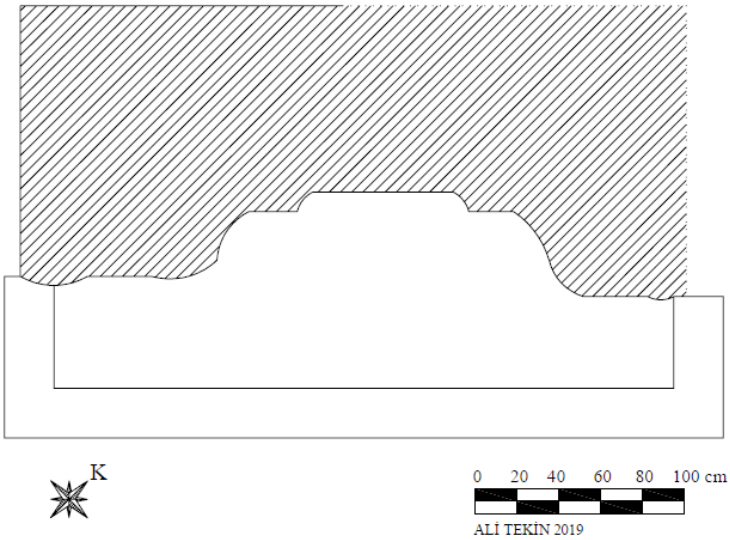

Çizim 93: Eğrigöz Köyü Çeşmesi'nin planı

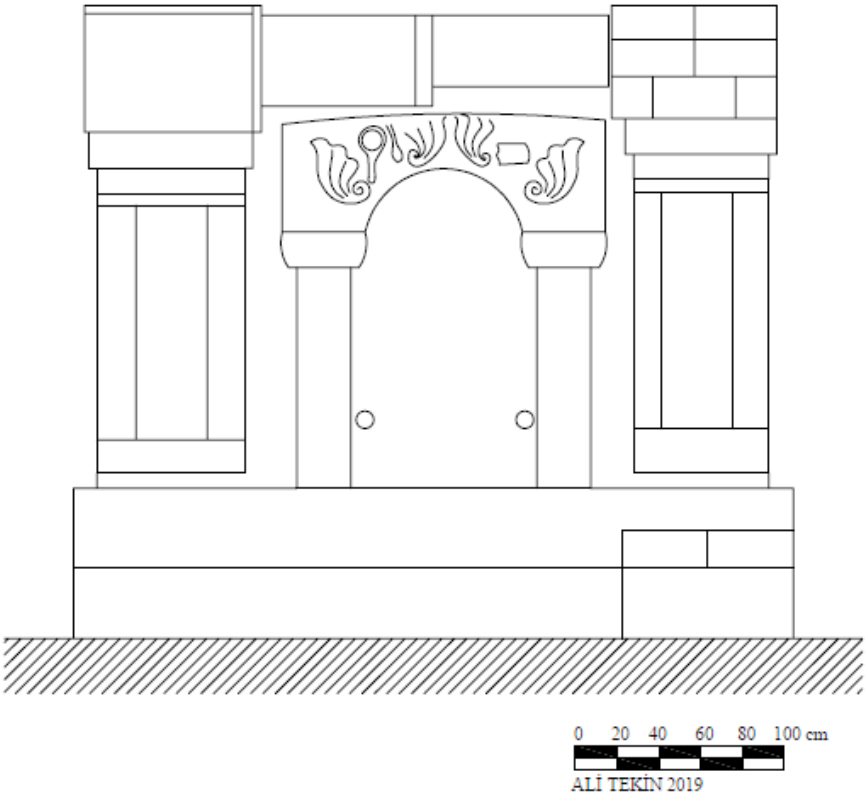

Çizim 94: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 124: Eğrigöz Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 125: Çeşmenin kitabesi

2.2.44. Tavşanlı Aliköy Cücükçü Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Aliköy çıkışında bulunmaktadır. (Koordinat: 39.125408, 29.008141)

Çizim No: 95-96

Fotoğraf No: 126-127

Kitabesi

Çeşmenin Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş iki satır inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- ماشاالله

٢- ايلول سنه ١٢٥٠

Okunuşu:

1- Mâşâallah

2- Eylül sene 1250

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer ve harç kullanımı görülmektedir. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin, çatısı ve yalak kısımları betonarme harçla yapılmıştır. Cephesi kireç harcıyla badana edilen çeşmenin kitabesi muhtemelen mermerdir.

Mimari

Çeşme köy çıkışında, düz bir arazi üzerinde konumlandırılmıştır. Bağımlı ve tek cepheli çeşme, saçak hariç 1.55 m yüksekliğinde, 2.44 m genişliğinde ve 0.98 m derinliğindedir. Tek lülelinin önünde, iki bölümlü bir yalak olup, dinlenme sekisi yoktur. 0.04x1.86 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yığma ayak üzerindeki, yanlarda dışa taşıntılı, içbükey profilli silmeyle süslenmiş başlıklar üzerine oturmaktadır. Çeşmenin kemeri, burmalı dışbükey silmeyle çerçevelenmektedir. Burmalı dışbükey silme, saçakta da çeşmenin üç köşesini dolaşmaktadır. Üst örtü, beşik çatı formundadır.

Süsleme

Çeşmede bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Çeşme nişinin ortasında ay ve yıldız motifi, iki yanında ise vazoda bitki motifleri yer almaktadır. Vazoda bitki motifli süsleme, daha küçük boyutta kitabede de bulunmaktadır. Kemer ve saçak profilinin burmalı dışbükey silmeli oluşuyla da cepheye hareketlilik katmaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre R. Eylül 1250/M. Eylül/ Ekim 1835 yılında yapılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

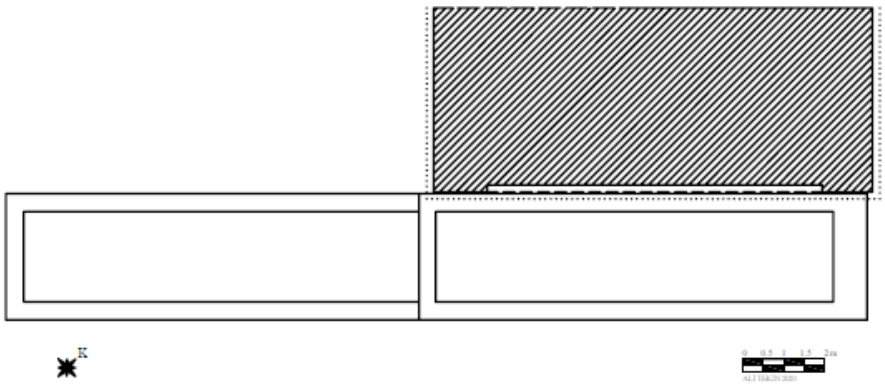

Çizim 95: Cücükcü Çeşmesi'nin planı

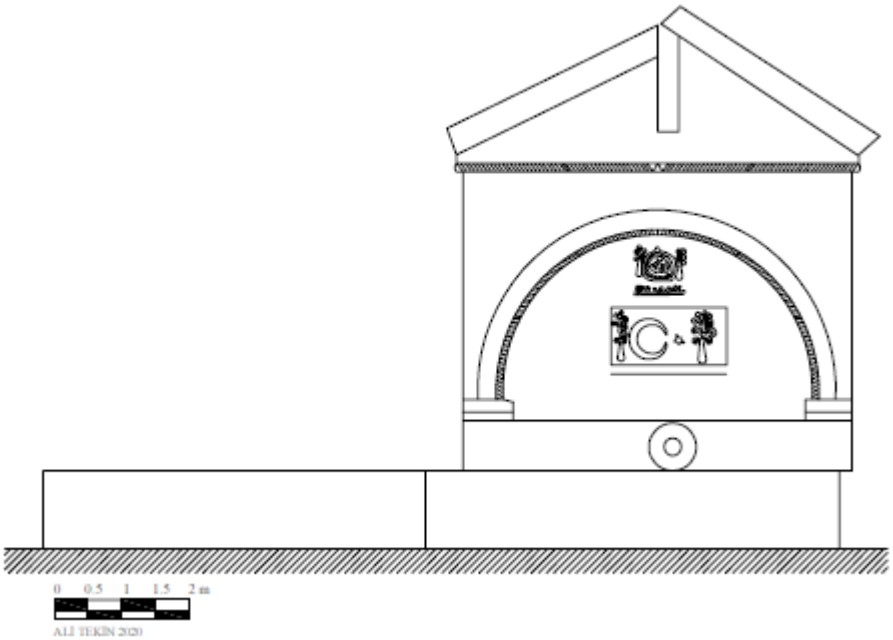

Çizim 96: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 126: Cücükçü Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 127: Çeşmenin yan cephesi

2.2.45. Simav Gökçeler Köyü Çeşmesi

Yeri: Simav ilçesi, Gökçeler Köyü merkezindedir. (Koordinat: 39.097341, 29.030400)

Çizim No: 97-98

Fotoğraf No: 128

Kitabesi

Çeşmede oldukça tahrip olmuş, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, beş satırlık kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

-١

-٢

-٣

-٤

-٥ ١٢٥٥.....

Okunuşu:

1-

2-

3-

4-

5-……1255

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Çeşme tamamen kesme taş, yalak ise betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda, bağımlı ve tek cepheli çeşme, 1.00 m yüksekliğinde, 1.01 m genişliğinde ve 0.56 m derinliğindedir. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Çeşmenin önündeki yalak son dönemlerin işidir. 0.10x0.55 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlardaki yekpare ayakların iç yüzeyleri aşağı doğru meyillendirilmiş, düz profilli başlıklar üzerine oturmaktadır. Yarım daire kemerli lüle deliği üzerinde lüle yoktur. Çeşmenin üstü düz bir şekilde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmaz.

Tarihlendirme

Çeşmenin kitabesinde H. 1255/M. 1839-1840 yılı geçmektedir. Kitabenin tamamı okunamadığı için tamir mi yoksa inşa yılı mı olduğu bilinmemektedir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

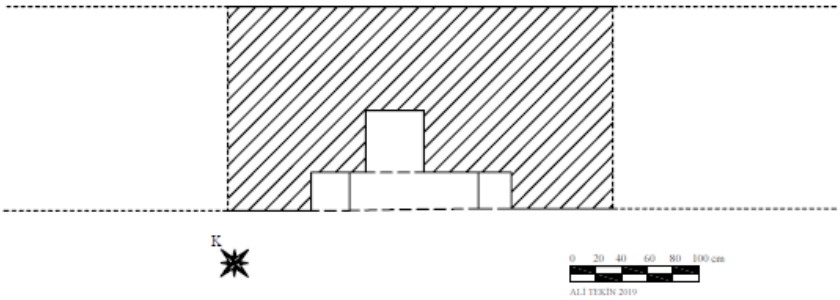

Çizim 97: Gökçeler Köyü Çeşmesi'nin planı

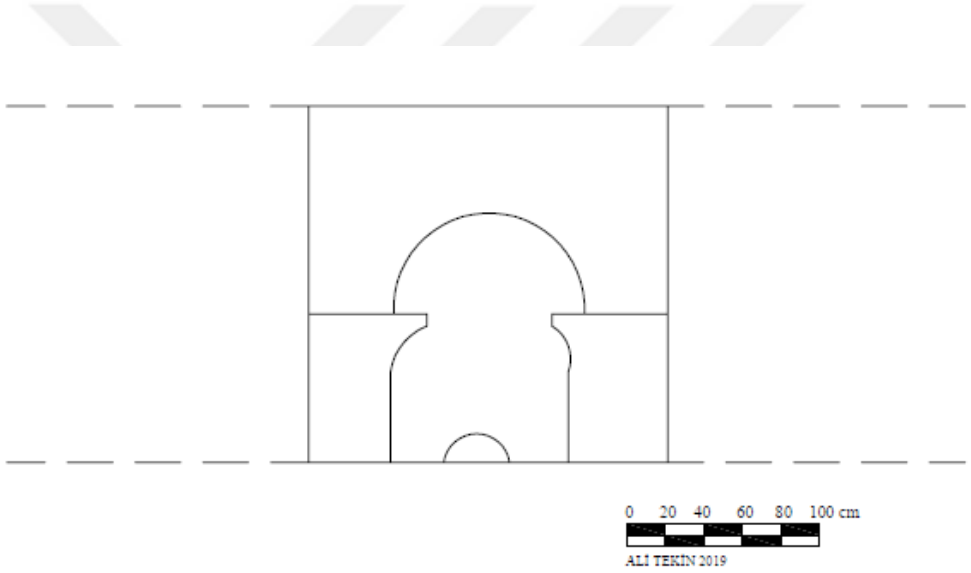

Çizim 98: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 128: Gökçeler Köyü Çeşmesi’nin cephesi

2.2.46. Merkez Şengül Cami Çeşmesi

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Şengül Sokak, Şengül Camisi'nin önündedir. (Koordinat: 39.416317, 29.974487)

Çizim No: 99-100

Fotoğraf No: 129-132

Kitabesi

Çeşme kemerinin doğusunda 0.60x0.26 m ölçülerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, iki satırlık kitabe vardır.

Metin:

١- زاهدا قورقمه يه سنده ربّ دن رخصتليجه

٢- آرا بول بحثي حاديث ده آج كوزك دقتليجه

Okunuşu:

1- Zâhida korkma ye sende Rabbinden ruhsatlıca

2- Ara bul bahsi hadisde aç gözün dikkatlice.

Çeşme kemerinin batısında 0.70x0.28 m ölçülerinde yine sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş iki satır ve madalyon şeklinde bir ketebe kartuşu bulunan kitabe bulunmaktadır.

Metin:

١-عامة گوردم بابامدك كوچوك اما اتليجه

٢- قالدم اچ بر گون همان چكدم يدم لذّتليجه معما كتبه الفقيرحاليل رشدى

Okunuşu:

1- Ammeten gördüm babamdan küçük amma etlice

2- Kaldım aç bir gün heman çekdim yedim lezzetlice "Muammâ" ketebehü'l fakir Halil Rüşdî

Malzeme ve Teknik

Çeşmede harç ve mermer malzeme kullanılmıştır. Cephe betonarme harçla sıvanmış, kitabeleri ve yalak kısmı ise mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Caminin bahçe duvarının içinde yer alan çeşme yenilenmiştir. Mevcut haliyle çeşmenin yüksekliği 2.01 m, genişliği 1.65 m'dir. Niş içerinde, dikdörtgen bir yalak yer almaktadır. Dinlenme sekisi yoktur. 0.47x1.38 m ölçülerindeki çeşme nişi, yarım daire kemerle örtülmüştür. Eski resimlerinde kemerin yığma ayaklar üzerine oturduğu görülmektedir[312].

Süsleme

Mevcut durumda herhangi bir süslemesi bulunmamaktadır. Eski fotoğraflarında, çeşme nişinin altıgen ve üçgen çinilerle kaplandığı, ortasında ise besmele kartuşu bulunan bir sıra bordürde hançer yapraklı çiniler bulunduğu görülmektedir[313].

Tarihlendirme

Çeşmenin kesin olarak yapım tarihi bilinmiyor. Kitabeyi nakşeden kişi Halil Rüştü'dür. Kitabelerde geçen dörtlüğün Kütahyalı şair Hacı Pesendi'ye ait bir bilmece olduğu ve çeşmeyle ilgisinin olmadığı belirtilmektedir[314]. XVI. yüzyıl başlarında bugün Şengül Cami olarak bilinen yapının, sıbyan mektebi ve çeşmesinin bulunduğunu ve daha sonra minber eklenerek camiye çevrildiğini bilinmektedir[315]. Başka bir belgede ise cami, mektep ve çeşmenin 1843 yılında, mahalle halkı tarafından tamir edileceği kayıtlıdır[316]. Bahsedilen çeşmenin bu çeşme olduğu kesin değildir. Bu tarihten sonra birçok kez tamir edilen çeşme özgünlüğünü kaybetmiştir.

---

[312] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 546.
[313] **a.g.e.**, s. 254.
[314] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 123; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 254.
[315] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 256.
[316] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 33; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 255.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

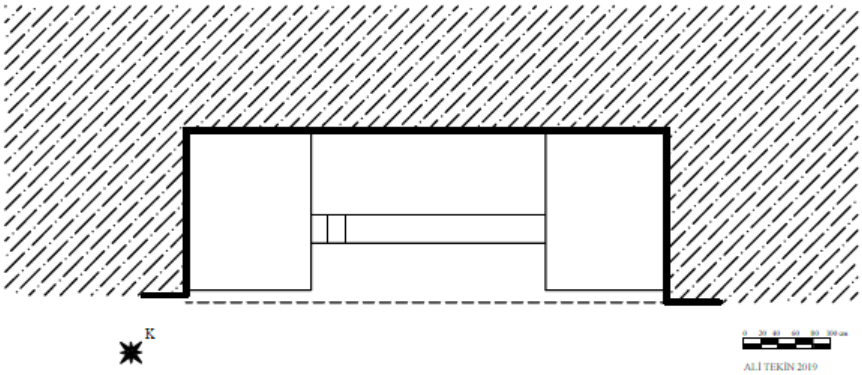

Çizim 99: Şengül Cami Çeşmesi'nin planı

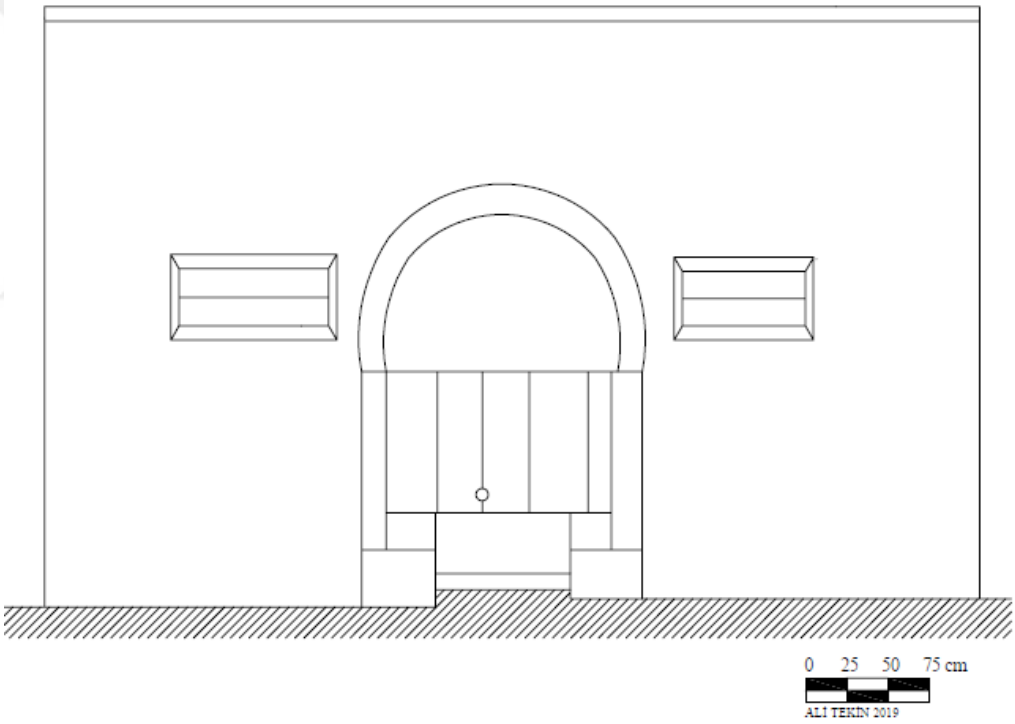

Çizim 100: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 129: Şengül Cami Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 130: Çeşmenin eski hali (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 131: Çeşmenin doğusundaki kitabe

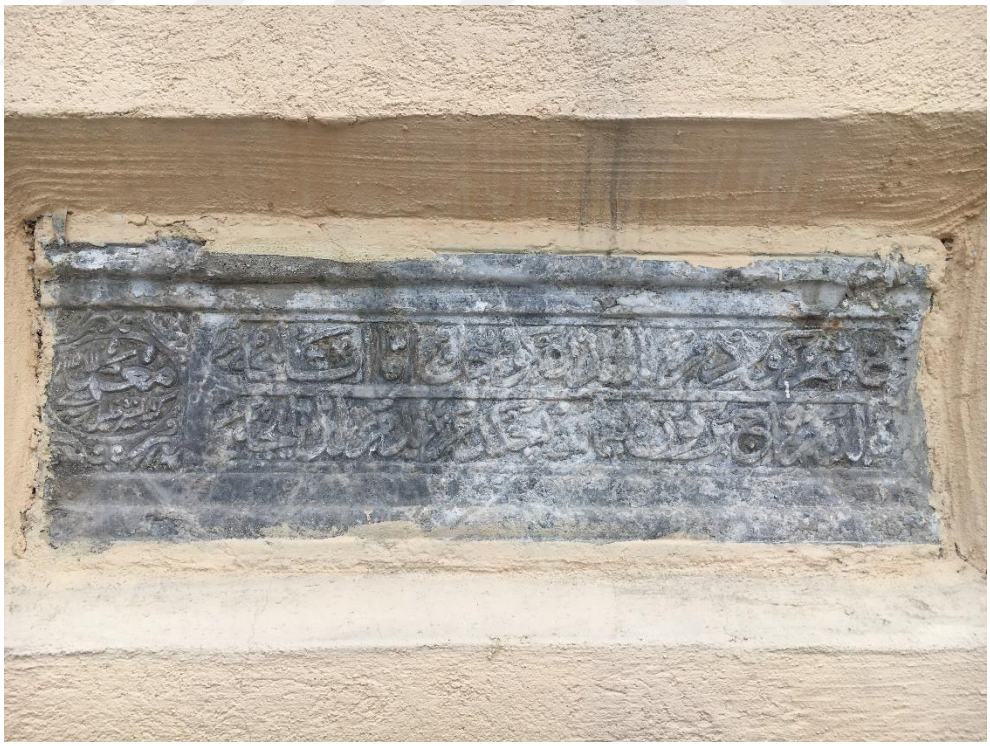

Fotoğraf 132: Çeşmenin batısındaki kitabe

2.2.47. Merkez Kobak[317] Çeşmesi

Yeri: Merkez Fuat Paşa Mahallesi, Adnan Menderes Bulvarı üzerindedir. (Koordinat: 39.431041, 29.974168)

Çizim No: 101-102

Fotoğraf No: 133-134

Kitabesi

Kemer tablasında oldukça tahrip olmuş ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satır ve altı kartuşluk bir kitabe bulunmaktadır.

Metin:

١- ... ... اوغلی حاجی محمد ...

٢-

٣-

... ...١٢٦٠

Okunuşu:

1- … … oğlu Hacı Muhammed …

2-

3-

… … … 1260

Malzeme ve Teknik

Yapımında küfeki taşı kullanılmakla birlikte, son onarımda kemer ve niş harici mermer malzemeyle kaplanmış, niş cephesi de betonarme harçla derzlenmiştir. Yalak kısmı da mermerdir.

[317] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 83. Kütahya'da meşe palamuduna "kobak" denilmektedir. Çeşme, ismini eskiden bu semtte yer alan meşe ağacından almıştır. Ahmet Yakupoğlu, **Rengârenk Kütahya**, Türk Petrol Vakfı, İstanbul, 1991, s. 11.

Mimari

Cadde üzerinde düz bir arazi üzerinde ve dükkân önünde konumlandırılan yapı, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bağımlı ve tek cephelidir. Çeşme, mevcut haliyle 1.78 m yüksekliğinde, 2.45 m genişliğindedir. Kuzeybatı cephede 0.55 m olan derinlik, güneydoğu cephede 0.61 m'dir. Tek lüleli çeşmenin önündeki yalak kısmı yeni olup, dinlenme sekisi yoktur. Sivri kemeri taşıyan başlık ve ayaklar görülmemektedir. Çeşme kemeri, ikisi düz, biri içbükey üç silmeyle çerçevelenmiştir. Kitabesi 0.37x0.87 m ölçülerinde olup, hemen üzerinde 0.14x0.20 m ölçülerinde dikdörtgen formlu bir tas nişi yer almaktadır. Çeşmenin üstü, düz bir şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Kemerdeki üç sıra silme çeşmedeki tek süsleme unsurudur.

Tarihlendirme

Çeşmenin kitabesinde H.1260/M. 1844-1845 yılı ve Hacı Muhammed ibareleri geçmektedir. Kitabenin tamamı okunamadığı için, bu tarihin inşa veya tamir yılı olduğu anlaşılamamaktadır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

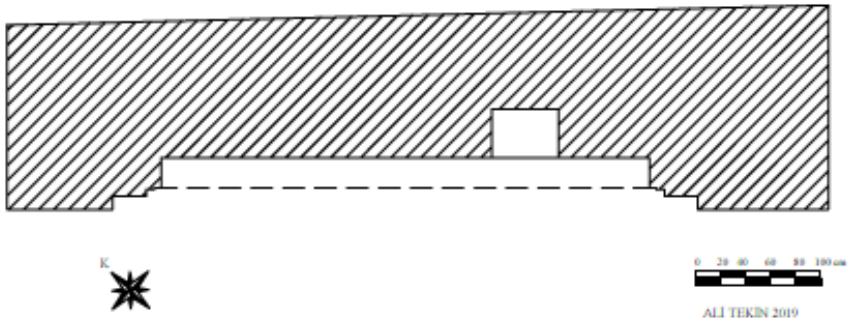

Çizim 101: Kobak Çeşmesi'nin planı

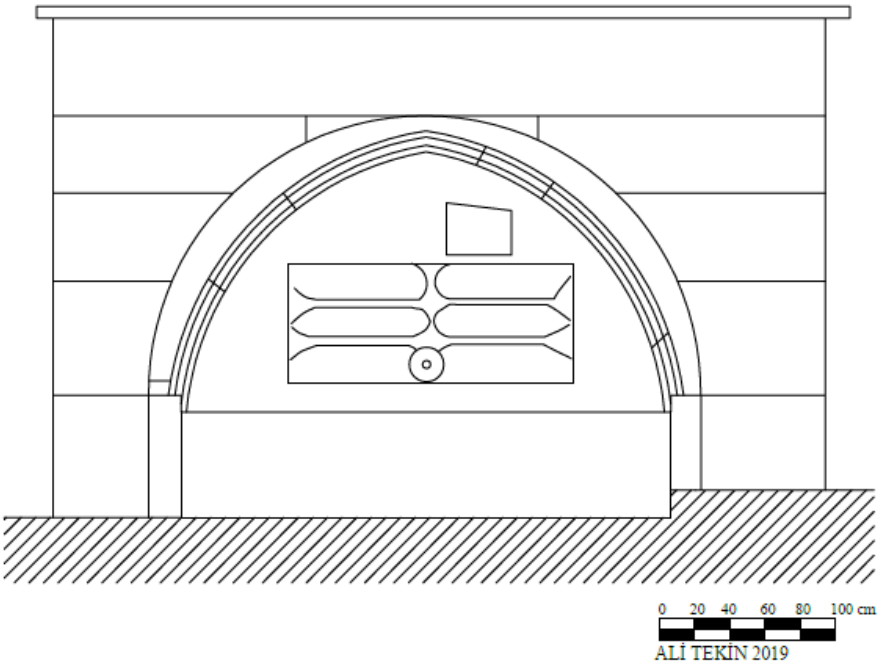

Çizim 102: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 133: Kobak Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 134: Çeşmenin kitabesi

2.2.48. Hisarcık Koca Çeşme

Yeri: Hisarcık ilçesi, Cumhuriyet Mahallesi, Mustafa Keleş Caddesi, Süleyman Demirel Bulvarı üzerindedir. (Koordinat: 39.246512, 29.236866)

Çizim No: 103-104

Fotoğraf No: 135-137

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- ان الحسنات يذهبن السيئات صاحب الخيرات والحسنات

٢- ايپنه عافيت جنّت مكان فردوس عاشيان

٣- حاجى ولى اغانك أهل وسيله خاتون خيراتدر

٤- ايپنه آب حيات اوله سنه ١٢٦٧

Okunuşu:

1- İnne'l hasenât yüzhibne's-seyyiat[318] sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

2- İçene afiyet, cennet mekân Firdevs-'âşiyân

3- Hacı Veli Ağa'nın ehli Vesile Hatun hayratıdır

4- İçene âb-ı hayât ola sene 1267

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, devşirme ve harç malzeme kullanılmıştır. Oldukça çeşitli malzemenin bir arada kullanıldığı yapıda, kemer küfeki taşından, diğer kısımlar ise kesme taş ve moloz taşla inşa edilmiştir. Kitabesi mermer malzemeden yapılan çeşmede, yer yer betonarme harçla yapılan onarımların izleri görülmektedir. Devşirme mermer malzeme, taşıyıcı durumundaki postamentlerde (sütun altlığı) kullanılmıştır.

[318] **Kur'an-ı Kerim 11/114**: Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.

Niş cephesi belli bir yüksekliğe kadar seramikle kaplanan çeşmenin yalak kısmı da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde ve yol kodunun altında, çamaşırhanenin önünde yer alan çeşme, yapılan bilinçsiz müdahalelerle günümüze kadar gelmiştir. Bağımsız ve iki cepheli çeşmenin önündeki yalak yeni olup, dinlenme sekisi yoktur. Üst kısmı yıkılmış olan çeşmenin mevcut uzunluğu 1.62 m, genişliği 2.24 m ve derinliği 1.70 m'dir. Kuzeydoğu cephedeki, formu bozulmuş yarım daire kemer, güneydoğuda postament, kuzeybatıda ise postament üzerindeki taş üzerine oturmaktadır. Tek lüleli çeşmenin 0.05 m üzerinde Bursa kemerli, 0.15x0.19 m ölçülerinde tas nişi bulunmaktadır. Bu bölümün 0.24 m üzerinde ise 0.31x0.45 m ölçülerinde bir kitabe yer almaktadır.

Kuzeybatı cephesinde, 0.18x0.16 m ölçülerinde, sivri kemerli tas nişi dışında bir de toprağın altında kalmış yalak bulunmaktadır.

Süsleme

Devşirme postamentler ve kemer alnının, yarım daire niş şeklinde dilimlerle hareketlendirilmesi, çeşmedeki süsleme unsurları olarak gösterilebilir.

Tarihlendirme

Kitabesine göre çeşme, H. 1267/M. 1850-1851 yılında Hacı Veli Ağa'nın eşi Vesile Hatun tarafından yaptırılmıştır. Mustafa Güler, herhangi bir kaynak göstermeksizin kitabenin yıkılan bir çeşmeden getirilerek yapıya eklendiğini belirtmektedir[319].

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca 1998 yılında tescil edilen çeşme kullanılmaktadır.

[319] Mustafa Güler, "Ahi Resul Zâviyesi ve Hisarcık'a Ait Belgeler", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2002, s. 117.

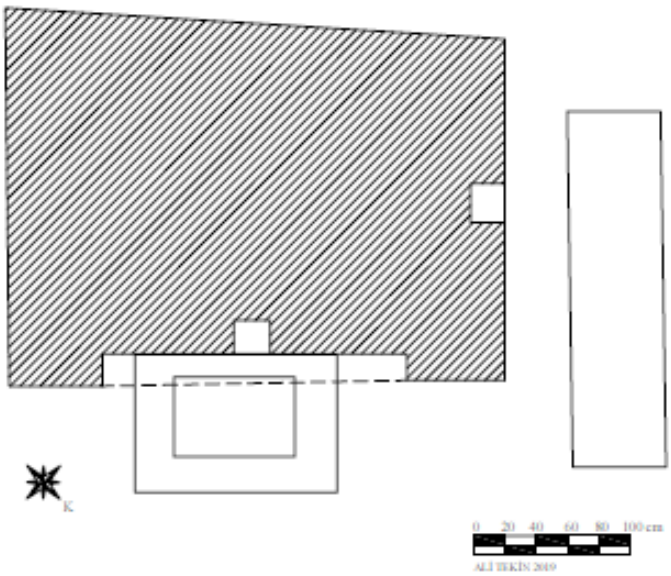

Çizim 103: Hisarcık Koca Çeşme'nin planı

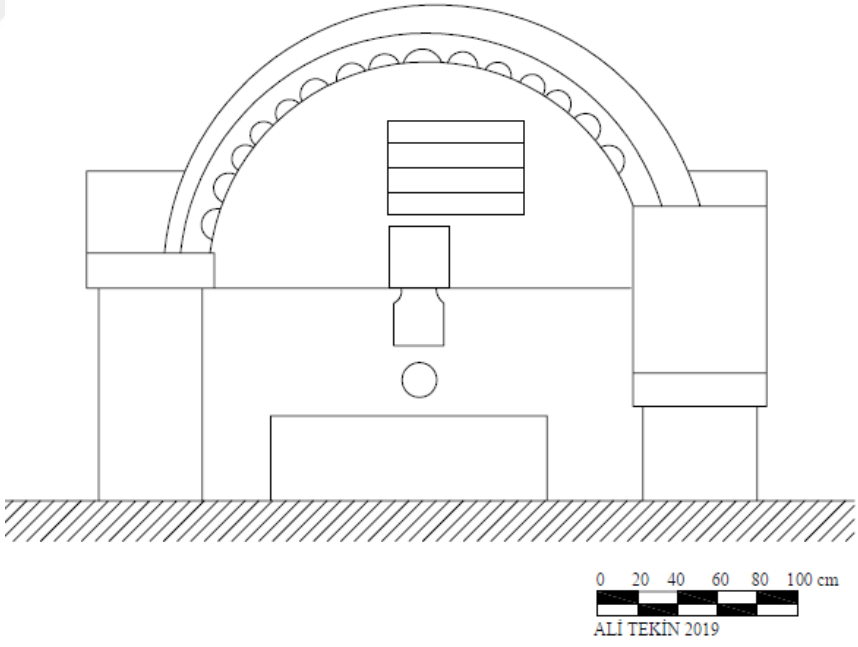

Çizim 104: Çeşmenin kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 135: Hisarcık Koca Çeşme'nin kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 136: Çeşmenin kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 137: Çeşmenin kitabesi

2.2.49. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 1

Yeri: Emet ilçesi, Gürpınar Köyü, Gürpınar Köyü Cami karşısındadır. (Koordinat: 39.3282190 29.3516956)

Çizim No: 105-106

Fotoğraf No: 138-139

Kitabesi

Çeşmede 0.17x0.28 m ölçülerinde bir kitabe bulunmaktadır.

Metin:

١٢٧[ ]

Okunuşu:

127[ ]

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşın örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşme betonarme harçla sıvanıp badanalanmıştır. Yalak ve üst örtü de betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Caminin karşısında, hafif eğimli bir arazi üzerinde ve güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda bağımsız olarak konumlandırılan çeşmenin yüksekliği 2.04 m, genişliği 1.53 m ve derinliği 0.78 m'dir. Dinlenme sekisinin bulunmayan çeşmenin önünde dikdörtgen bir yalak bulunmaktadır. Tek lüleli çeşmenin dilimli kemerli bir tas nişi bulunmaktadır. 0.16x0.69 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda başlıksız, yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Saçak, dışbükey profilli iki silmeyle oluşturulmuştur. Çeşmenin üzeri ise, üç yönden dışa taşıntı yapan ve önde iki ayakla taşınan düz bir örtüyle kapatılmıştır.

Süsleme

Çeşmede geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Kemer karnında, yedi adet yarım daire motifi dikkat çekmektedir. Benzer motif Merkez Meydanbaşı

Çeşmesi, Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi ve Emet Kocaalan Caddesi Çeşmesi'nde de görülmektedir. Kemer ile tas nişi arasında karşılıklı verilmiş altı kollu çiçeklerle bezeli rozetler mevcuttur. Tas nişinin yanlarında, ayna taşı üzerinde ise köşeleri pahlanmış, ortası yarım daire şeklinde vurgulanmış, dikdörtgen bir çerçeve içinde servi ağacı motifi vardır.

Tarihlendirme

Çeşme kitabesine göre H. 1270'li (M. 1853-1862) yıllarda yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

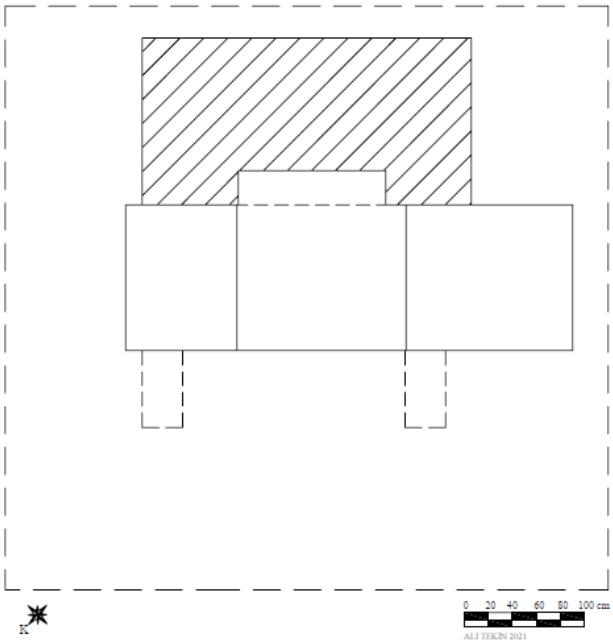

Çizim 105: Gürpınar Köyü Çeşmesi 1'in planı

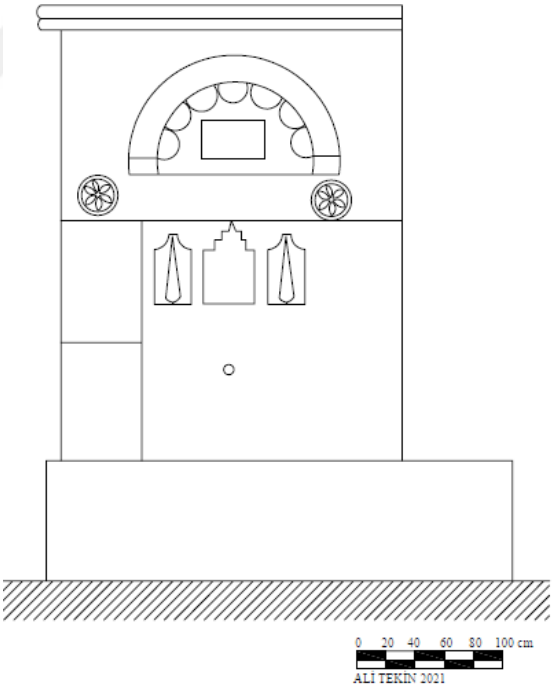

Çizim 106: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 138: Gürpınar Köyü Çeşmesi 1'in görünüşü

Fotoğraf 139: Çeşmenin cephesi

2.2.50. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2

Yeri: Emet ilçesi, Gürpınar Köyü çıkışında çayırlıkta yer almaktadır. (Koordinat: 39.3251687 29.3502887)

Çizim No: 107-108

Fotoğraf No: 140-141

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, tuğla ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin yan cephelerinde yer yer tuğla malzeme kullanımı görülmektedir. Yapıda betonarme harçla yapılan onarımların izleri görülmektedir. Dinlenme sekisi kaba yonu taşla oluşturulmuştur. Yalak da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Köyün biraz uzağında, çayırlık düz bir arazide ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda, bağımsız olarak konumlandırılmıştır. Düz cepheli çeşmenin yüksekliği 1.71 m, genişliği 1.74 m ve derinliği 0.68 m'dir. Gelişigüzel taşlarla oluşturulmuş dinlenme sekisinin üzerinde yine sonradan yapılmış bir lüle bulunmaktadır. 0.94x1.03 m ölçülerindeki ayna taşı üzerinde, ters eğmeçli kemerli bir tas nişi bulunmaktadır. Saçak, içbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilmiştir.

Süsleme

Çeşmede geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Ayna taşında köşeleri pahlanmış, ortası yarım daire şeklinde vurgulanmış, dikdörtgen bir çerçeve içinde karşılıklı servi ağacı motifi vardır. Benzer motif Merkez Meydanbaşı Çeşmesi, Emet Kocaalan Caddesi Çeşmesi ve Emet Gürpınar Çeşmesi 1'de de görülmektedir. Bu motifin ortasında altı kollu çiçeklerle bezeli büyük bir rozet yer almaktadır. Saçaktaki silmeler de çeşmeyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin, kayıtlı bir belgesine de ulaşamadık. Çeşmedeki servi ağacı motifi, aynı köydeki M. 1853-1862 tarihli çeşmede de görüldüğü için yapıyı XIX. yüzyılın ortalarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

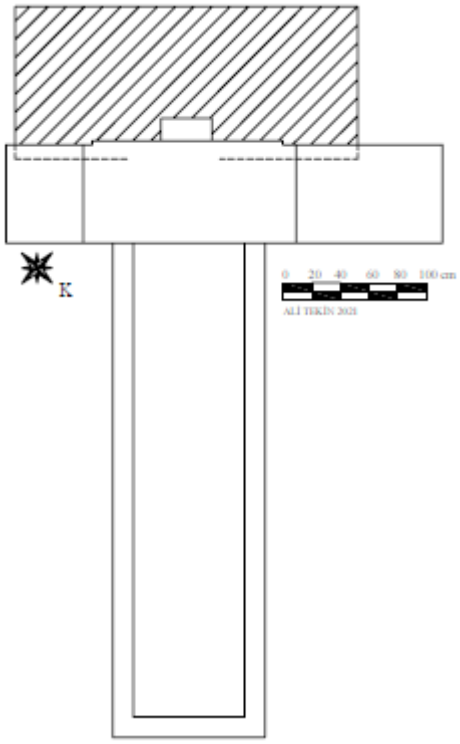

Çizim 107: Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin planı

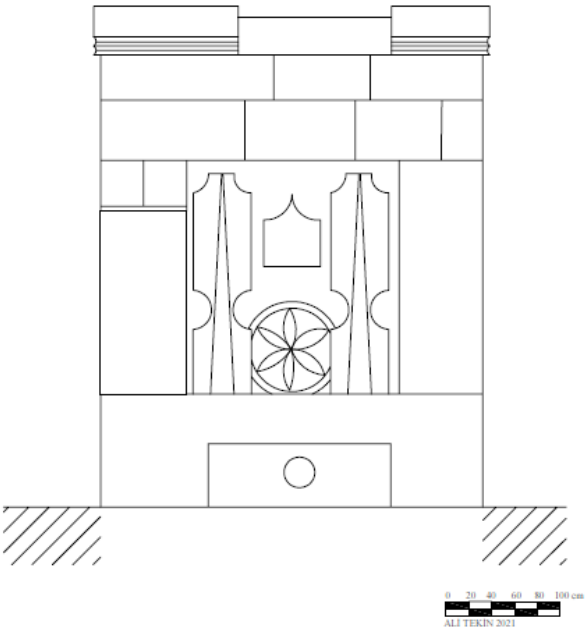

Çizim 108: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 140: Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin görünüşü

Fotoğraf 141: Çeşmenin cephesi

2.2.51. Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşme

Yeri: Merkez Elmalı Köyü'nde, köyün kuzeybatısındaki Koca Çeşme mevkiindedir. (Koordinat: 39.132318, 30.264365)

Çizim No: 109-110

Fotoğraf No: 142-143

Kitabesi

Çeşme nişinde Arapça harflerle kazınmış tarih bulunmaktadır:

١٢٧١

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer, devşirme mermer malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Kesme taşla inşa edilip boyanan çeşmenin saçak kısmı, betonarme harçla yapılmıştır. Dinlenme sekileri mermer malzemedendir. Roma dönemi lahdi yalak olarak kullanılmaktadır.

Mimari

Köyün dışında, düz bir arazide konumlandırılan çeşme, bağımsız ve tek cepheli, 3.04 m yüksekliğinde, 2.82 m genişlikte ve 0.86 m derinliğinde kareye yakın dikdörtgen formludur. Önünde, 0.34x1.54 m ölçülerinde yalak vazifesi gören lahit, iki yandan birer dinlenme sekisiyle sınırlandırılmıştır. 0.16x1.54 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üzerindeki, içbükey profilli başlıklara oturmaktadır. Düz yüzeyli ayna taşında, iki lüle yer almaktadır. Lülelerin 0.33 m üzerinde ve 0.16x0.21 m ölçülerinde, dışbükey yıldız kemer şeklinde tas nişi bulunmaktadır. Harpuşta çatıyla sonlanan çeşmenin üzerinde, köylülerce alçıdan yapılmış, bir koç heykeli vardır.

Süsleme

Çeşme süsleme açısından oldukça zengindir. Tas nişinin sağında ve solunda, fisto bordürle oluşturulmuş, iki dikdörtgen çerçeve ve bu çerçevelerin merkezinde, içleri altı kollu çiçeklerle bezenmiş rozetler bulunmaktadır. Tas nişinin hemen üzerinde kilidi andıran bir motif dikkat çekmektedir. Aynı tip rozetler, kemer tablası

ve kemer köşeliklerinde de farklı boyutlarda tekrarlanmıştır. Başlıklardaki profilli silmeler yapıyı hareketlendiren diğer unsurlardır.

Tarihlendirme

Kazıma tekniğinde verilmiş olan H. 1271 yılı doğru kabul edilirse, çeşme M. 1854-1855 yılında yaptırılmıştır. Yapan ve yaptıran hakkında bilgiye ulaşamadık.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 27.04.2016 tarih ve 3215 sayılı kararla tescil edilen çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

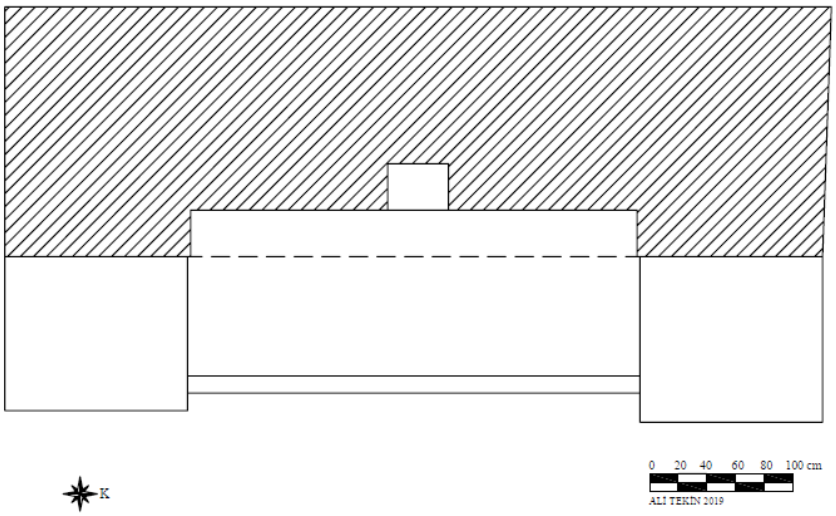

Çizim 109: Elmalı Köyü Koca Çeşme'nin planı

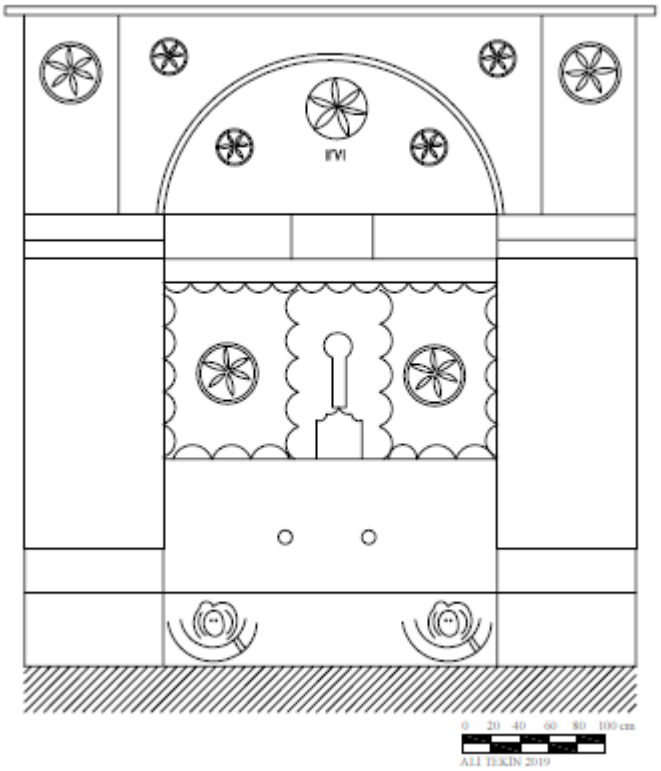

Çizim 110: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 142: Elmalı Köyü Koca Çeşme'nin cephesi

Fotoğraf 143: Çeşmenin devşirme yalağı

2.2.52. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi

Yeri: Hisarcık ilçesi, Kutlubeyler Köyü'nde çamaşırhane içindedir. (Koordinat: 39.186712, 29.208696)

Çizim No: 111-112

Fotoğraf No: 144-146

Kitabesi

Cephede, üzeri badana edilmiş, iki ayrı inşa kitabesi bulunmaktadır. Güneybatıda sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık kitabesi şu şekildedir:

Metin:

١- صاحبال حيرات

٢- والحسنات

٣-

Okunuşu:

1- Sâhibü'l-hayrat

2- ve'l-hasenât

3-

Kuzeydoğuda üç satır olduğu anlaşılan, kitabe ise şu şekildedir.

Metin:

١-

٢-

٣- ١٢٧٨

Okunuşu:

1-

2-

3- 1278

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, moloz taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taş ve moloz taşla inşa edilen çeşmenin yalağı betonarme harç malzemeden yapılmıştır. Cephe kireç harcıyla badana edilmiştir. Kitabeler muhtemelen mermerdir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda çamaşırhanenin içinde, tek cepheli bir kütle arz eden çeşmenin, yüksekliği 2.27 m, genişliği 1.57 m, kuzeydoğuda 0.35 m ve güneybatıda 0.48 m derinliğindedir. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. 0.53 m yükseklikteki yalağın 0.29 m üzerinde, kare formlu bir lüle açıklığı ve lüle bulunmaktadır. Lülenin 0.44 m üstünde 0.26x0.16 m ölçülerinde, dilimli kemerli tas nişi yer almaktadır. Taslık nişinin yanlarında, 0.24x0.48 m ve 0.24x0.36 m ölçülerinde birer kitabe bulunmaktadır. 0.17x0.71 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yığma ayaklar üzerindeki dışa taşıntılı, dışbükey profilli üç silmeyle süslenen başlıklara oturmaktadır. Çeşmenin üstü, üç yönden taşıntılı düz bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede geometrik süslemeler dikkat çekicidir. Çeşmenin kemer karnında, kabartma olarak yapılmış, sekiz adet yarım daire ve kilit taşı hizasında üçgen bir motif vardır. Alınlık kısmında ise uçları pahlanmış, dikdörtgen kartuşun içinde ortada, baklava dilimi, iki yanında rozet motifleri yer almaktadır. Kemeri taşıyan profilli başlıklar da çeşmeyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme, kuzeydoğusundaki kitabeye göre H. 1278/M. 1861-1862 yılında inşa edilmiştir. Kitabelerdeki aşınma ve bilinçsiz müdahaleler dolayısıyla yapan ve yaptıran kişi belirlenememiştir. Çeşme, 1960'lı yıllarda tamir edilmiştir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.04.2014 yılı ve 1678 sayılı kararıyla, çeşmeyle birlikte tescil edilen çeşme sağlamdır ve kullanılmamaktadır.

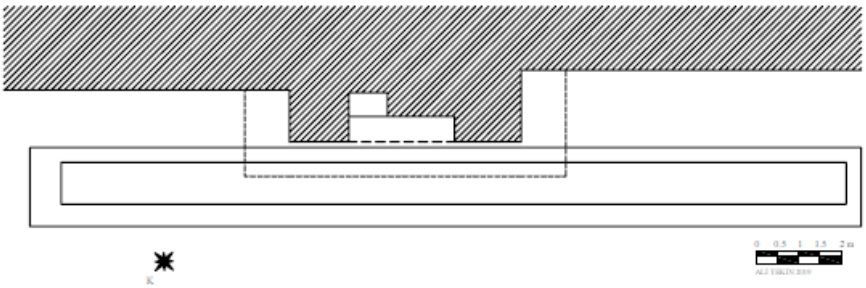

Çizim 111: Kutlubeyler Köyü Çeşmesi'nin planı

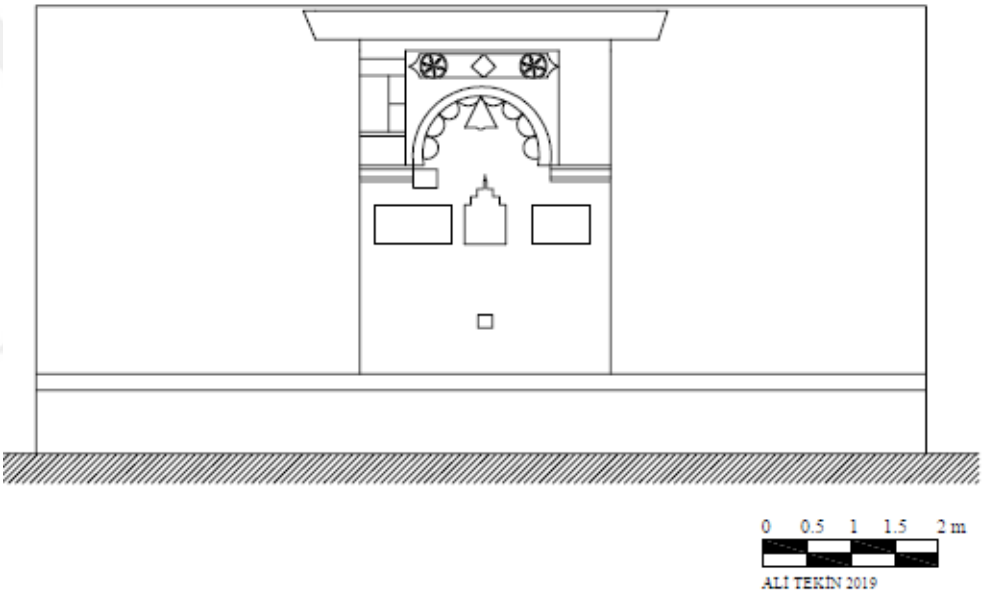

Çizim 112: Çeşmenin cephesi

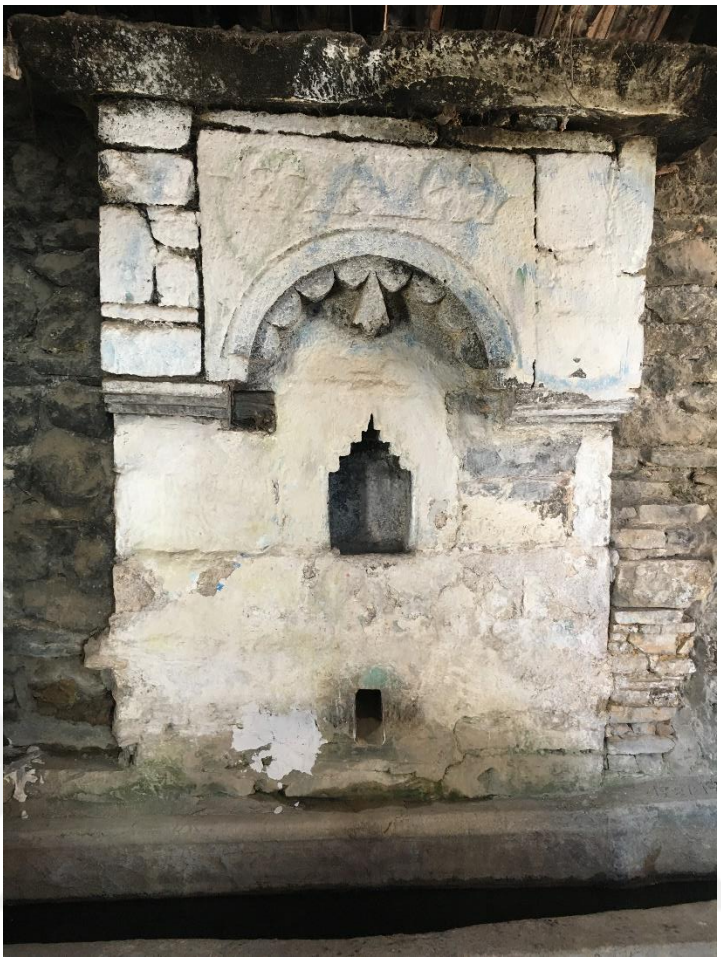

Fotoğraf 144: Kutlubeyler Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 145: Çeşmenin güneybatısındaki kitabe

Fotoğraf 146: Çeşmenin kuzeydoğusundaki kitabe

2.2.53. Merkez Yeşil Cami Çeşmesi

Yeri: Merkez Ali Paşa Mahallesi, Hükümet Caddesi'nde, Yeşil Cami'nin güneyindedir. (Koordinat: 39.417202, 29.982685)

Çizim No: 113-114

Fotoğraf No: 147

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve çini malzeme kullanımı görülmektedir. Tamamen mermerden yapılan çeşme, yer yer çiniyle kaplanmıştır.

Mimari

Caminin yanında, düz bir alan üzerinde, doğu-batı doğrultusunda bağımsız olarak yapılan çeşme, tek ve düz cepheli çeşmeler grubuna girmektedir. Üç kademeli bir cephe kuruluşuna sahip çeşmenin yüksekliği 2.10 m, genişliği 3.04 m ve derinliği 0.90 m'dir. Yalak, yol kodunun altında kalmıştır. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. Cephe üzerinde 0.62x1.72 m ölçülerinde mermer bir kaplama, kaplamanın da üzerinde iki adet musluk bulunmaktadır. Bu bölümün altında görülen dört adet lüle, çeşmenin özgün lüleleridir. Kaplamanın alt kısmındaki bölümün, yatayda düz silmeli bir şekilde olduğu görülmektedir. Çeşmenin üstü harpuşta çatıyla kapatılmıştır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme ögesi, cephedeki mermer kaplamanın altında kalan, düz silmeli bölümdür. Üzerindeki mermer kaplamanın kaldırılmasıyla bu bölümün tamamen açığa çıkacağını söyleyebiliriz.

Tarihlendirme

İnşa ve tarih kitabesi bulunmayan çeşmenin çinileri 1968 tarihlidir. Çeşmeyle ilgili olabileceğini düşündüğümüz dört vakıf kaydından hepsi Saray Mahallesi'nden Mehmet Kızı Emetullah Hatun'a aittir. 19 Şubat 1891 tarihinde, adı geçen mahallede bulunan ve dört tarafı Çiraz Hanı ve Ruşen Efendizâde Sadık Efendi ve Müftü

Ebubekir Efendi miraslarının, ekmekçi ve nalbant dükkanları ile diğer tarafları yol ve çıkmaz sokakla sınırlı mesken ve arsayı içeren Yeşil Camii Şerifi vakfına senelik 100 para ayrılmış vakıf ve üzerinde mevcut binâların tamamı mülkü olan Duyun-u Umumiye Dairesi olarak adlandırılmış dairesini malından ayırıp vakfetmiştir.

İkinci belge 11 Şubat 1900 tarihlidir. Sahibi olduğu Küçük Çarşı'daki bir tarafı Lala Ahmet zâde Mülazım Mustafa Efendi evi ve bahçesi ve bir tarafı daha önce vakfeylediği Duyun-u Umumiye Dairesi, bir tarafı Germiyan zâde Ethem Bey dükkanı, bir tarafı Çirazzâdelerin berber dükkanı, bir tarafı yol ile sınırlı; üst tarafta 16 kapı oda, bir kapı kahvehane, bir nalbant dükkanı, bir kapı kebir ahir ve belli bir miktar avluyu kapsayan Çiraz Hanı diye bilinen bir kapı hanın 3 sehim itibariyle; 1 sehim ölen oğlundan mirasen intikal eden ve bir sehimi de merhûm çirazzâde Mehmet ağadan satın alarak sahibi olduğu toplam 2 sehim hisseyi Allah rızası için vakfedip şöyle şart etti: "Han'daki 3'te 2 hissem mütevelli eliyle kiraya verilsin. Gelirinden önce 3'te 2 hissenin senelik vergisi ödensin, tamir masraflarına harcansın. Arta kalan gelirden 100 kuruş Küçük Çarşıdaki Yeşil Cami olarak bilinen camideki hayır sahiplerinin yaptırdığı 7 adet çeşmenin suyollarının tamirine harcanmak üzere mütevelli eliyle biriktirilip gerektiğinde harcansın" şeklinde beyanatı bulunmaktadır.

28 Ekim 1902 tarihli üçüncü belgede Hacı Emetullah, …arta kalan gelirden senelik 100 kuruşu adı geçen mezkûr çeşmelerin tamirine muhtaç olan suyollarına harcansın… şeklinde belirtmiştir.

10 Temmuz 1912 tarihli son belgede …senede 100 kuruş camii şerif bitişiğindeki çeşmelerin su yollarının tamirine harcanması…"[320] şeklinde ifade edilmektedir. Bu çeşme, burada anlatılan yedi çeşmeden birisi olmalıdır ve su yolları, XX. yüzyıl başlarında tamir edilmiştir. Çeşme ise XIX. yüzyıl ortalarına tarihlenebilir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

[320] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2007, ss. 117-120.

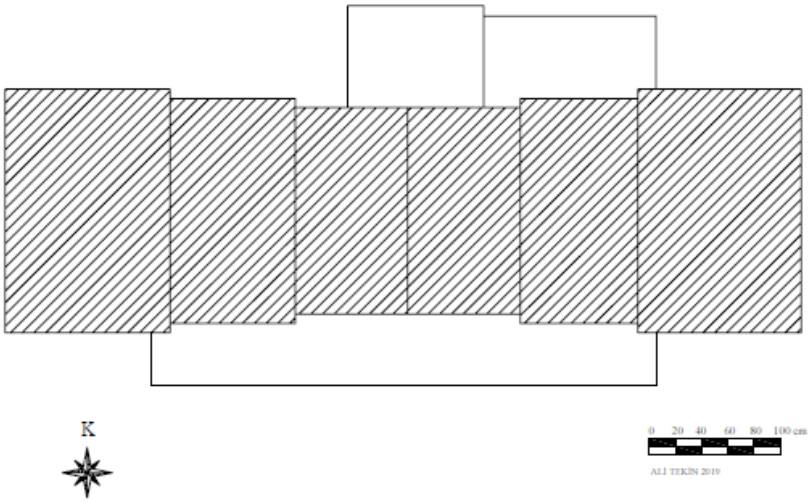

Çizim 113: Yeşil Cami Çeşmesi'nin planı

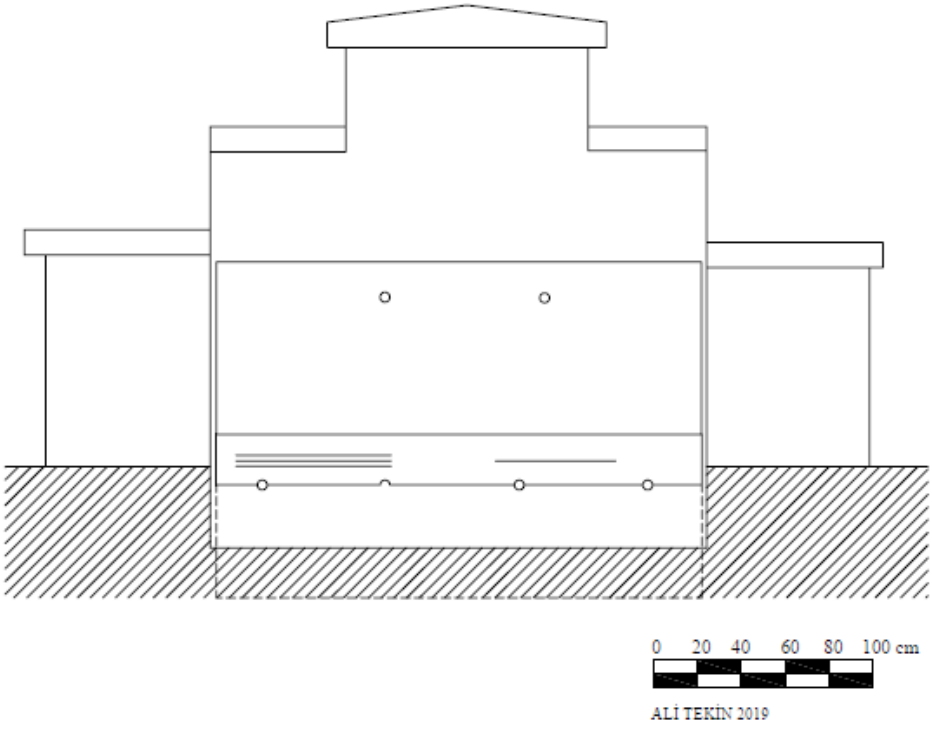

Çizim 114: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 147: Yeşil Cami Çeşmesi'nin cephesi

2.2.54. Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmesi

Yeri: Çavdarhisar ilçesi, İlcikören Köyü'nde yer almaktadır. (39.1419389, 29.6047559)

Çizim No: 115-116

Fotoğraf No: 148-151

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satır ve altı kartuşluk inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- انّ الحسنات

يذهبن السيئات

٢- صاحب الخيرات

والحسنات

٣- الحاجى عبدالله

سنه ١٢٨٤ ٢١ ص

Okunuşu:

1- İnne'l-hasenât

yüzhibne's-seyyiât[321]

2- Sâhibü'l-hayrât

ve'l-hasenât

3- El Hacı Abdullah

Sene 1284 21 S

Kuzeydoğu köşede ise çeşmenin tamir kitabesi yer almaktadır:

[321] **Kur'an-ı Kerim 11/114**: Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.

Tatar

12.12.952

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer, ahşap, devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşın örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşmede, devşirme mermer malzemenin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Devşirme malzeme, ayna taşında (mezar steli), dinlenme sekilerinde (çift sütun), yalakta (lahit) ve arka cephede (mezar steli) kullanılmıştır. Cephede taş araları, betonarme harçla derzlenmiştir. Kitabesi de mermerdir. Üst örtü ahşap konstrüksiyon üzerine marsilya kiremit kaplıdır.

Mimari

Çeşme, eğimli bir arazi üzerinde, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda bağımsız ve tek cepheli olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin yüksekliği 2.36 m, genişliği 2.18 m, doğu cephede 0.76 m ve batı cephede ise 0.84 m derinliğindedir. Kuzeydoğudaki dinlenme sekisi 0.57x0.77 m, güneybatıdaki 0.44x0.75 m ölçülerindedir. Dinlenme sekilerinin ortasındaki lahit, çeşmede yalak vazifesi görmektedir. 0.21x1.47 m ölçülerindeki çeşme nişini örten basık kemer, yanlarda başlıksız, yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır. Nişin merkezinde üçgen alınlıklı bir ayna taşı ve üzerinde tek lüle bulunmaktadır. Alınlığın hemen üzerinde 0.26x0.70 m ölçülerinde inşa kitabesi yer almaktadır. Üst örtü, dışa taşıntılı kırma çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Devşirme malzemelerdeki süslemeler yapıyı hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 21 Safer 1284/M. 24 Haziran 1867 tarihinde Hacı Abdullah tarafından yaptırılmış, Tatar ismindeki bir zat tarafından da 12.12.1952 yılında tamir edilmiştir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

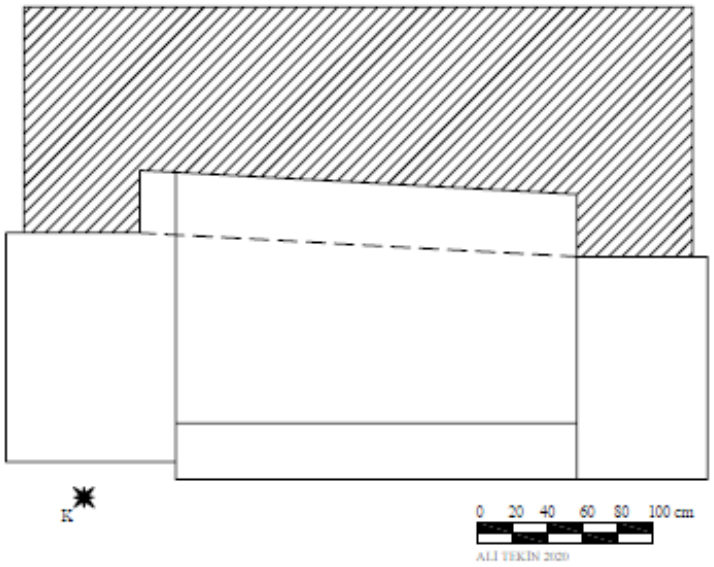

Çizim 115: İlcikören Köyü Çeşmesi'nin planı

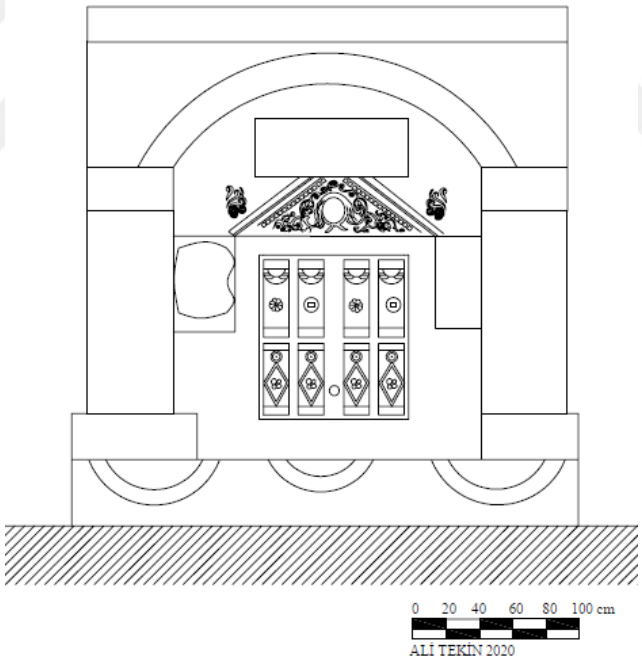

Çizim 116: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 148: İlcikören Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 149: Çeşmenin devşirme parçaları

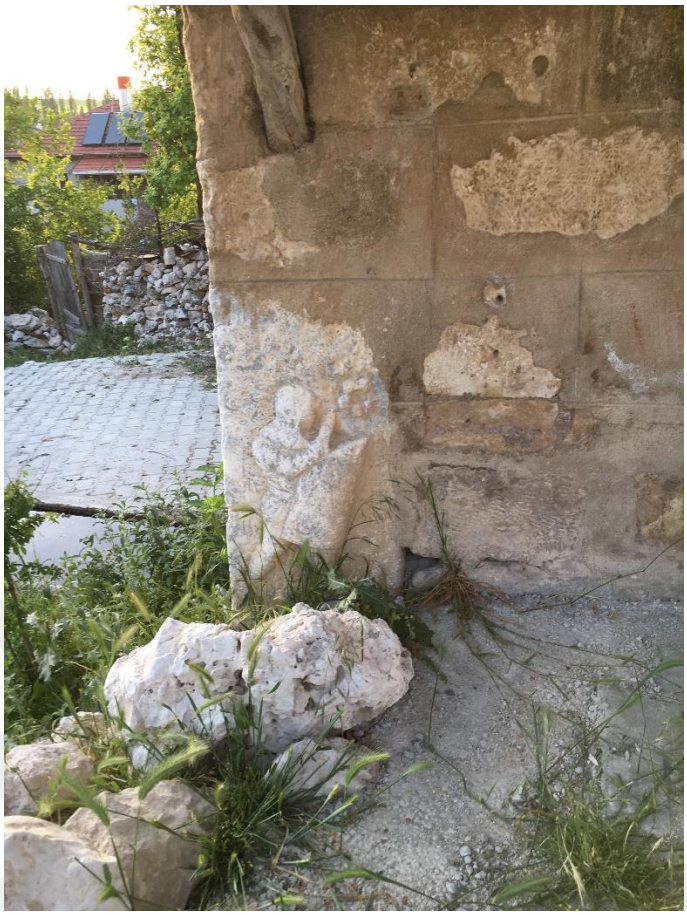

Fotoğraf 150: Çeşmenin arka cephesindeki devşirme malzeme

Fotoğraf 151: Çeşmenin kitabesi

2.2.55. Altıntaş Osmaniye Köyü Çeşmesi

Yeri: Altıntaş ilçesi, Osmaniye Köyü'nde bulunmaktadır. (Koordinat: 39.0080298, 29.1529428)

Çizim No: 117-118

Fotoğraf No: 152

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Ön cephede küfeki taşı, arka cephede kaba yonu taşı, saçak, yalak ve derz aralarında ise betonarme harç malzeme kullanımı görülmektedir.

Mimari

Yerleşim yerinin biraz uzağında, düz bir arazi üzerinde ve doğu-batı istikametinde konumlandırılan ve bağımsız olarak yapılan çeşmenin yüksekliği 1.68 m, genişliği 1.58 m ve derinliği 0.90 m'dir. Çeşmenin önünde, güneye doğru uzanan yalağı vardır. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Ayna taşının üzerinde iki lüle yer almaktadır. Yekpare taşın oyulmasıyla oluşturulmuş yarım daire kemer, yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemer tablasının içinde yarım daire kemerli bir tas nişi yer almaktadır. Çeşmenin üzeri düz bir saçakla sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede geometrik süslemeler bulunmaktadır. Kemer köşeliklerinde, düz yüzeyli kabara yer almaktadır. Kemer yayı, profilli silmeyle hareketlendirilmiştir.

Tarihlendirme

Çeşmenin kesin olarak inşa tarihi bilinmemektedir. Köylülerden aldığımız bilgilerden köyün Bulgar ve Arnavut göçmenleri tarafından kurulduğu ve 150 yıllık bir geçmişinin olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre çeşme, XIX. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

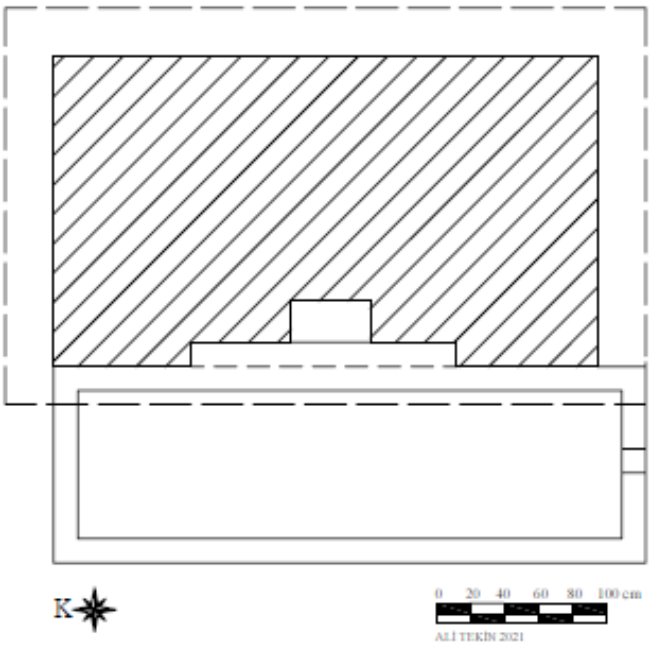

Çizim 117: Osmaniye Köyü Çeşmesi'nin planı

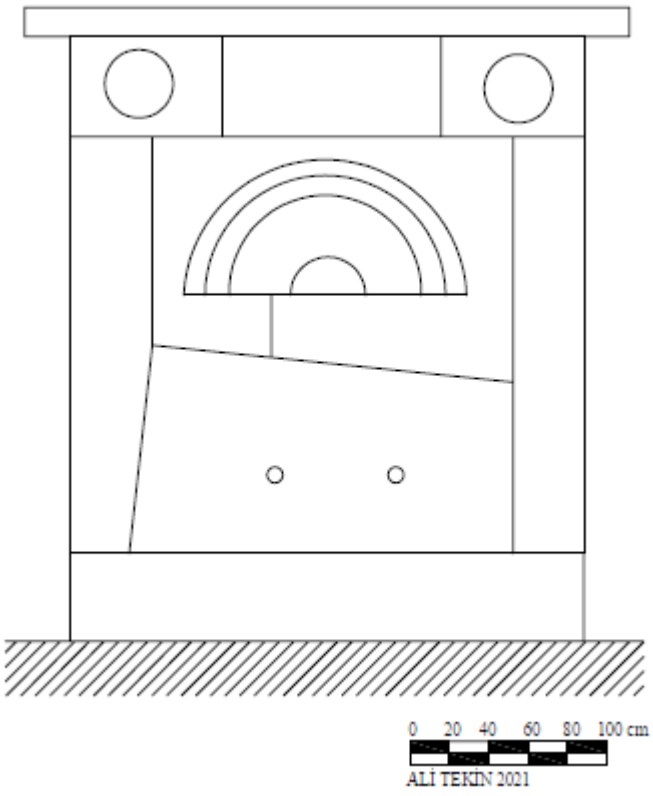

Çizim 118: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 152: Osmaniye Köyü Çeşmesi'nin cephesi

2.2.56. Merkez Çobanlar Köyü Çeşmesi 1

Yeri: Merkez Çobanlar Köyü'nde, Çoban Baba Erenler Türbesi önünde yer almaktadır. (Koordinat: 39.468736, 30.236053)

Çizim No: 119

Fotoğraf No: 153-154

Kitabesi

Çeşmede ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- ماشاالله

٢- عينا يشرب بها عباد الله صاحب

٣- الخيرات والحسنات ومحو سيئات

٤- مجاهد اوغلى على غفر الله له سنه ١٣٠٣

Okunuşu:

1- Mâşâallah

2- 'Aynen yeşrabu bihâ 'ibadullahi[322] sâhib

3- ü'l-hayrât ve'l-hasenât ve mahv-i seyyiât

4- Mücahid oğlu Ali gaferallahu lehu sene 1303

Malzeme ve Teknik

Çeşmede moloz taş, mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Moloz taşla inşa edilip, betonarme harçla sıvanan çeşmenin kitabesi mermerdir. Yalak kısmı da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Köyün çıkışında, düz bir arazi üzerinde ve doğu-batı doğrultusunda istinat duvarına bitişik olarak yapılan çeşme, düz cephelidir. Çeşmenin yüksekliği 1.81 m'dir. Yapılan onarımlardan sonra, güney yönde uzatılan çeşmenin önünde üç bölümlü bir

[322] **Kur'an-ı Kerim 76/6:** Allah'ın kullarının kendisinden içtiği bir kaynak.

yalağı bulunmaktadır. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. Lülenin hemen üzerindeki kitabe, 0.86x0.88 m ölçülerindedir. Çeşmenin üstü beşik çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1303/M. 1885-1886 yılında Mücahid oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

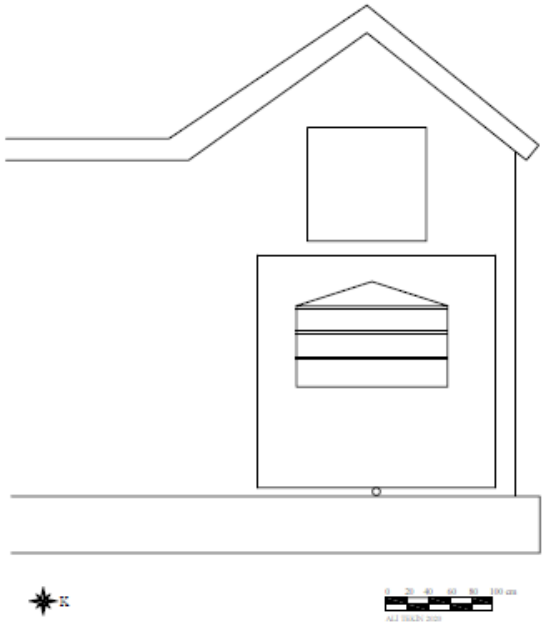

Çizim 119: Çobanlar Köyü Çeşmesi 1'in cephesi

Fotoğraf 153: Çobanlar Köyü Çeşmesi 1'in cephesi

Fotoğraf 154: Çeşmenin kitabesi

2.2.57. Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmesi

Yeri: Çavdarhisar ilçesi, Afşar Köyü'nde yer almaktadır. (Koordinat: 39.203985, 29.712765)

Çizim No: 120-121

Fotoğraf No: 155-156

Kitabesi

Çeşmenin ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satır ve sekiz kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- الله ايجين اولدى دليل بو چشمه نن مجراسنه
الاى بك اوغلى حسن دستيله بولمشدر ختام
٢- افشار كوون احيا ايدوب آب روان سبيل
قلسك دعا اول ذاته هم جمله قوليله عوام
٣- تميز ايدوب اندان سا بيك اوچيوز بش
عونى الهى بويله تزيين ايدوب قيلدى تمام
٤- ايچ بسمليله قيل دعا رشدى بو آب كوثرى
كسردلك اميده اصحاب خيره صبح و شام

Okunuşu:

1- Allah için oldu delîl bu çeşmenin mecrâsına
Alay Bey'in oğlu Hasan destiyle bulmuştur hitâm
2- Afşar köyün ihyâ idüb âb-ı revân-ı sebîl
Kılsın du'â ol zâta hem cümle kavliyle 'avâm
3- Temiz idüb andan sâl bin üç yüz beş
'Avn-i İlâhî böyle tezyîn idüb kıldı tamâm
4- İç besmeleyle kıl du'â Rüşdî bu âb-ı kevseri

Keser dilin ümidde ashâb-ı hayra subh u şâm.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer, devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Çeşme nişinde, kemerin bulunduğu üst kısımda ve kitabede mermer; ayaklarda (çift sütun) devşirme mermer malzeme ve yalakta ise betonarme harç malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılan çeşme, bağımlı ve tek cephelidir. Çeşme 2.76 m yüksekliğinde, 2.57 m genişliğinde ve 0.06 m derinliğindedir. Önündeki yalak son onarımların işi olup, dinlenme sekisi yoktur. İki lülesi bulunan çeşmenin, ayna taşı üzerinde kare ve dairevi dört lüle deliği bulunmaktadır. Lülelerin 0.98 m üzerinde, 0.26x0.75 m ölçülerindeki kitabe yer almaktadır. 0.10x1.29 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare çift sütun üstündeki profilli ve dışa taşkın başlıklar üzerine oturmaktadır. Kemer, mermerin yontulmasıyla oluşturulmuştur. Çift sütunlar, 0.72x1.55 m ölçüleriyle alışılmışın dışında bir ölçülere sahiptirler. Çeşmenin üstü düz bir şekilde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin devşirme ayakları ve profilli başlıkları dışında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1305/M. 1887-1888 yılında, Afşar Köyü'nden Alay Bey oğlu Hasan tarafından yaptırılmıştır. Kitabenin şairi Rüşdi'dir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

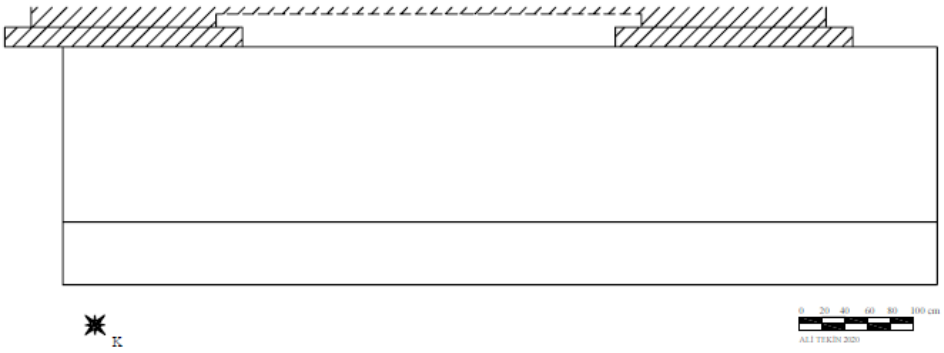

Çizim 120: Afşar Köyü Çeşmesi'nin planı

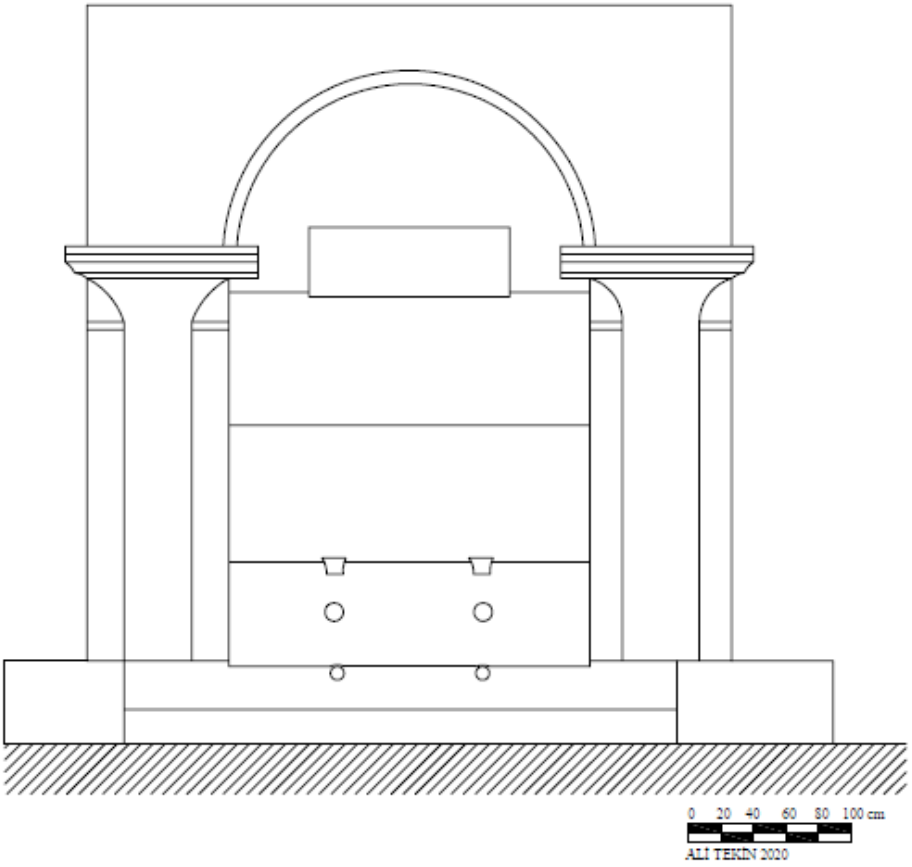

Çizim 121: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 155: Afşar Köyü Çeşmesi'nin cephesi

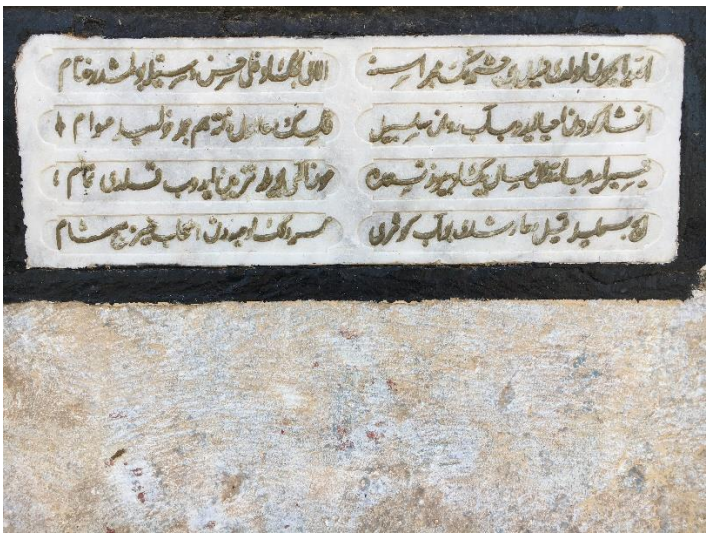

Fotoğraf 156: Çeşmenin kitabesi

2.2.58. Merkez Ulu Cami Çeşmesi

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Ulu Cami Caddesi'nde, Ulu Cami içindedir. (Koordinat: 39.417106, 29.975818)

Çizim No: 122-123

Fotoğraf No: 157-158

Kitabesi

Çeşmeye ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşme tamamen mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Caminin hariminde, müezzin mahfilinin altında olup, fıskiyeli çeşmeler grubuna girmektedir. Müezzin mahfili, 0.17 m yükseklikteki altıgen bir kaide üzerinde ve altı adet sütunla taşınan bir kuruluşa sahiptir. Bu kaidenin ortasında 1.33x1.72 m ölçülerinde bir hazne yer almaktadır. Dıştan dikdörtgen formlu hazne içte, karşılıklı C'lerden oluşan ve Barok üslubu yansıtan bir görüntü sergilemektedir. Haznenin ortasında, silindirik kaideli, dilimli tek çanak şeklinde fıskiyesi bulunmaktadır. Haznenin ölçülebilen yüksekliği 0.08 m'dir. Hazneye biriken suyun tahliyesi, haznenin kuzeydoğusundaki tek delikten boşaltılmaktadır.

Süsleme

Çeşme üzerinde Barok üslupta süslemeler görülmektedir. Haznenin köşelerinde aynalama tekniğinde yapılmış, uçları volütle sonlanan, akantus yaprağı motifleri vardır. Haznenin yüzeyi ise ikisi düz, biri dışbükey üç silmeyle hareketlendirilmiştir.

Tarihlendirme

Çeşmeden günümüze ulaşmış herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, Ulu Cami'nin Yıldırım Bayezid zamanında yapımına başlandığını ve oğlu Musa Çelebi tarafından tamamlatıldığını yazmaktadır. Planının ise elli yedi çam

direkler üzerine kubbeli olduğundan bahsetmektedir[323]. Fakat günümüzde caminin planı oldukça değişikliğe uğramıştır. Son cemaat yerinin örtüsü ve revakı XVI. yüzyıla tarihlenmektedir. XIX. yüzyılın başlarında ise tavanı beşik örtü tarzında yapılmıştır[324]. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre yan duvarlar XIX. yüzyıla aittir[325]. Ara Altun ise duvarların eski yapıdan kaldığını belirtmektedir[326]. Hamza Güner, caminin 1889 yılında Kütahya Mutasarrıfı Veysel Paşa zamanında, temellerine kadar yıktırılarak yeniden yapımına başlandığını, Mutasarrıf Hamdi Paşa tarafından 1893 yılında bitirildiğini, mimar ve ustasının Kütahyalı Rumlardan İlya ile Yorgi olduğunu söylemektedir. Camide ki bütün mermer sütun ve plakalar Aizonai harabelerinden getirilmiştir[327]. Bu durumda fıskiyeli çeşmenin muhtemelen 1889-1893 yıllarında yapıya eklenmiş olabileceği ileri sürülebilir.

Mevcut Durum

Cami, Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescilli olup, çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

---

[323] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, ss. 14-15.
[324] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, ss. 208-209.
[325] Ekrem Hakkı Ayverdi**, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)**, I, İstanbul, 1966, s. 510.
[326] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 206.
[327] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 20.

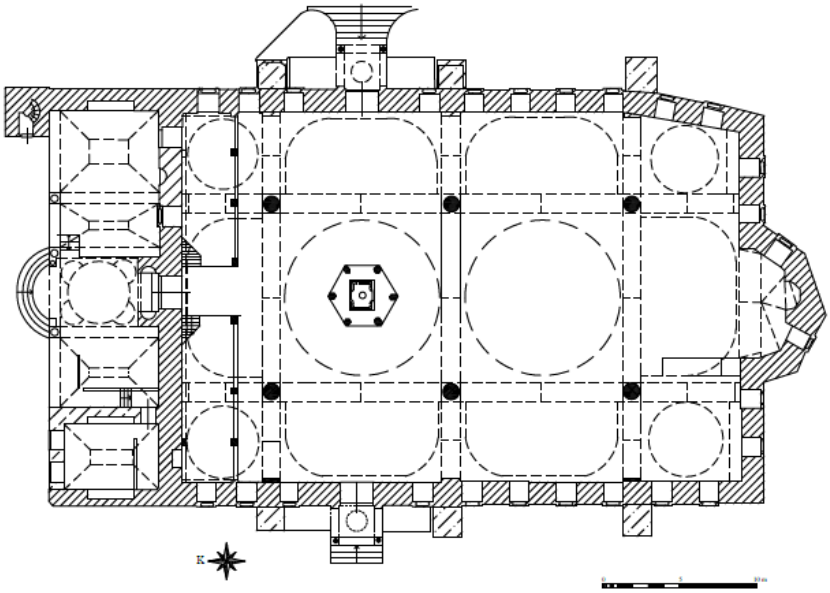

Çizim 122: Ulu Cami'nin planı (Ara Altun'dan)

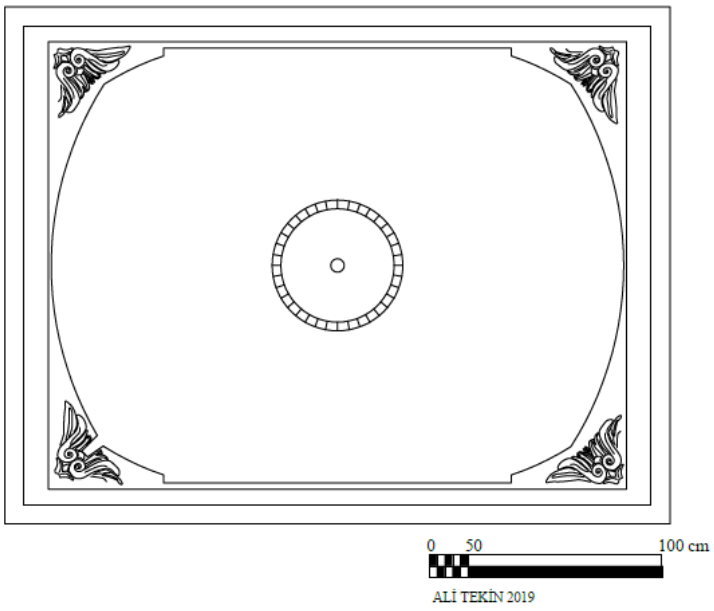

Çizim 123: Çeşmenin planı

Fotoğraf 157: Ulu Cami'nin müezzin mahfili ve altındaki çeşme

Fotoğraf 158: Çeşmenin görünüşü

2.2.59. Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi

Yeri: Aslanapa ilçesi, Gölbaşı Köyü'ndedir. (Koordinat: 39.179271, 29.957333)

Çizim No: 124-125

Fotoğraf No: 159-160

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

Metin:

١- ماشاءالله شيخ عليّه مهاجر سنه ١٣١٢

٢- قربته قلدى بدايت بنى ايكن مهاجره دوشدى

٣- ... بو چشمه الحاجى على دهده حقى بيك ايلدى

٤- دلالت... بناء كرده موماإليه صاحب

٥- سعادت نوش ادن اصلى مؤمن قرندشلريمزه

٦- اولسن عافيت حياتنده سعيى عينى...غيرت نه فظيلت

Okunuşu:

1- Mâşâallah Şeyh Aliyy-i muhâcir, sene 1312

2- Kurbete kıldı bidâyet beni iken muhâcire düştü

3- … bu çeşme el-Hâcı Ali Dede hakkı beyân eyledi

4- Delalet … binâ-gerdesi mûmâ-ileyh sâhib-i

5- Saâdet nûş eden aslı mümin karındaşlarımıza

6- Olsun afiyet hayâtında sa'yi aynı … gayret ne fazilet[328]

[328] Tekin, **a.g.e.**, s. 144.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer, harç ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayaklar, ayna taşı kemer ve yalakta mermer, başlıklarda ise devşirme mermer malzeme kullanılmış olup, cephe betonarme harçla sıvanmıştır. Çeşmenin saçak kısmı da betonarme harçla yapılmıştır[329].

Mimari

Bahçe duvarına bitişik, tek cepheli çeşme, 2.66 m yüksekliğinde, 2.03 m genişliğinde, batıda 0.46 m ve doğuda 0.50 m derinliğinde olup, dikey dikdörtgen bir form sergilemektedir. Tek lüleli çeşmede dinlenme sekisi ve tas nişi bulunmamaktadır. Önündeki yalak, yekpare dikdörtgen bir bloğa elips olarak oyulmuş ve ikici bir yalakla batıya doğru uzatılmıştır. 0.20x0.93 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üzerindeki dikdörtgen formlu, uçları volütle sonlanan başlıklara oturmaktadır. Kemer, ikinci bir kemer profiliyle çerçevelenmektedir. Çeşmenin ayna taşı düz yüzeyli olup, üzerinde işlevsiz bir lüle bulunmaktadır. Lülenin 0.10 m üzerinde, 0.78x0.88 m ölçülerinde bir kitabe bulunmaktadır. Çeşmenin üstü, düz dam şeklinde düzenlenerek, cepheden dışa taşırılmıştır[330].

Süsleme

Çeşme bitkisel ve geometrik süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Çeşmenin ayaklarında, köşeleri pahlanmış kartuşlar içerisinde, çift kulplu vazo içine yerleştirilmiş, natüralist üslupta yapılmış lale motifleri bulunmaktadır. Kemer köşeliklerinde ayna usulü, hilal motifi, altlı-üstlü yerleştirilmiş stilize dallar, gülbezek ve altı kollu çiçek motifleriyle bezeli rozetler görülmektedir. Çeşmenin yarım daire kemeri, ikinci bir kemer profiliyle çerçevelendikten sonra yanlarda devam ederek, üstte dikdörtgen bir çerçeve oluşturmaktadır. Volütle sonlanan başlıklarda baklava motiflerinin tekrar edilmesiyle oluşturulmuş süslemeler mevcuttur[331].

---

[329] Tekin, **a.g.e.**, s. 144.
[330] **a.g.e.**, s. 143.
[331] **a.g.e.**, ss. 143-144.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1312/M. 1894-95 yılında, Hacı Ali Dede tarafından yaptırılmıştır. Kitabeden köyün adının Şeyhali olduğu ve göçmen köyü olduğu anlaşılmaktadır. Köy halkının 1877 yılında, 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'dan gelip yerleştikleri belirtilmektedir[332].

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kurulu tarafından 10.11.2000 tarih ve 1295 sayılı kararla tescil edilen çeşme sağlamdır ve kullanılmamaktadır.

[332] www.aslanapa.gov.tr/golbasi (Erişim Tarihi: 15.12.2019)

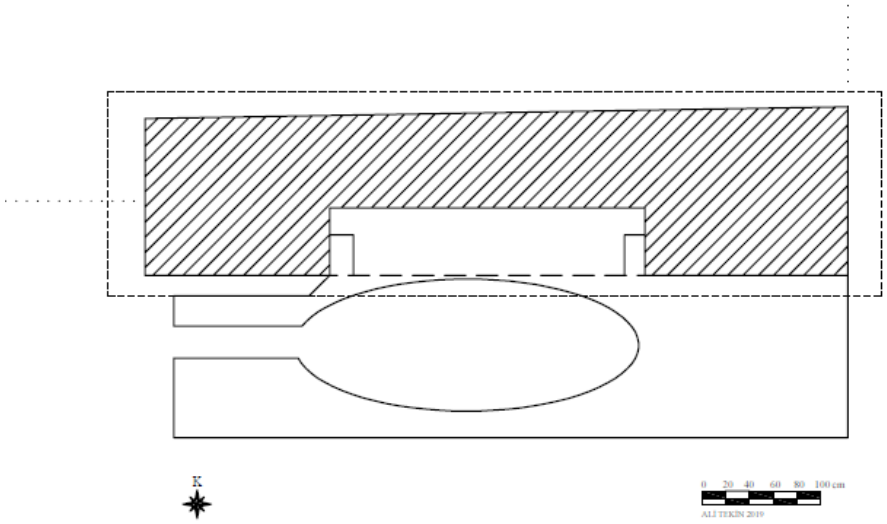

Çizim 124: Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin planı

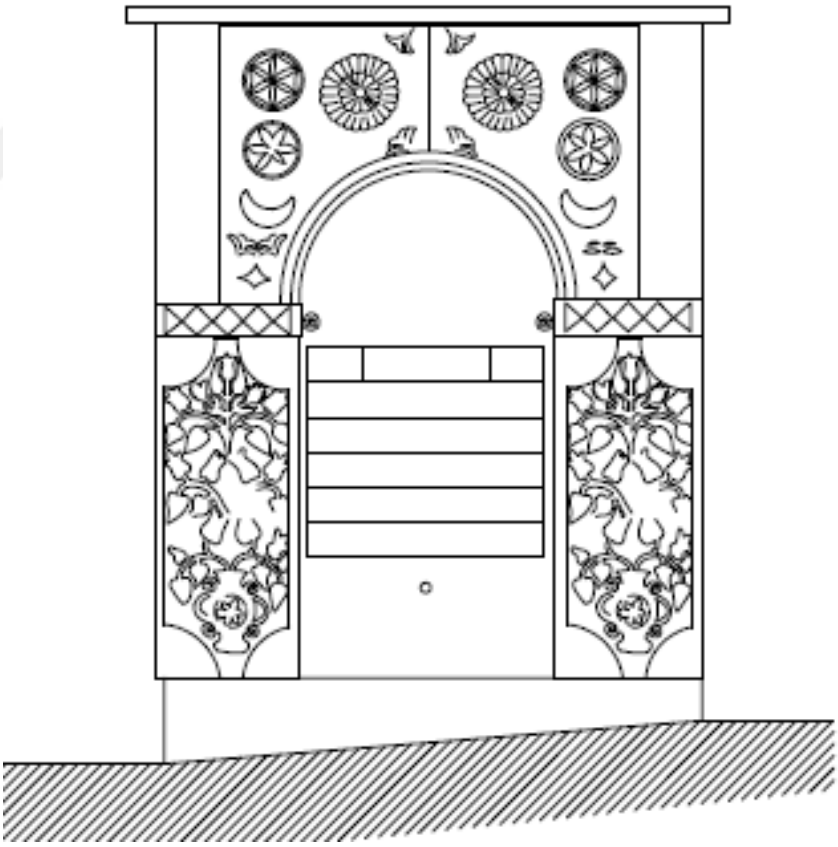

Çizim 125: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 159: Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 160: Çeşmenin kitabesi

2.2.60. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi

Yeri: Aslanapa ilçesi, Aslıhanlar Köyü'ndedir. (Koordinat: 39.071878, 29.847368)

Çizim No: 126-127

Fotoğraf No: 161-162

Kitabesi

Çeşmenin kemer tablasında sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık ve kemer kavsinde tek satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

Metin:

١- سنه ١٣١٥

٢- اطنلى اندون اوسطه

٣- قريى اصلحانلر صاحب الخيرات والحسنات الحاجى

٤- محمد زاده الى افندينن حياتنده ده لالتى

و قريى اهالى لر نيك سعيى غيره تى غيرت نغزالت نوش ايدن اهلى مقامين فرسلريك تمز السون ...

Okunuşu:

1- Sene 1315

2- Adanalı Andon Usta

3- Karye-i Aslıhanlar sâhibü'l-hayrat ve'l-hasenât El Hacı

4- Muhammed zâde Ali Efendi'nin hayâtında delaleti

ve karye ahalilerinin sa'yi gayreti gayret-i nağzalet nûş iden ehli makamın fereslerinin temiz olsun …

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Mermer malzemeyle inşa edilen çeşmede, yer yer betonarme harçla yapılmış onarımların izleri görülmektedir. Yalak da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Duvara bağımlı, tek cepheli çeşme, 2.20 m yüksekliğinde, 1.63 m genişliğinde ve 0.08 m derinliğinde olup dikey dikdörtgen bir form sergilemektedir. Çift lüleli çeşmenin güneydoğusunda 0.39x0.55 m ölçülerinde dinlenme sekisi bulunmaktadır. 0.05x0.61 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üzerindeki dikdörtgen formlu, uçları volütle sonlanan başlıklara oturmaktadır. Çeşme düz profilli bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşme bitkisel, geometrik ve figürlü süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Çeşmenin ayaklarında, dikdörtgen kartuş içinde yarım gülbezek motifleri, gövdeleri çavuş nişanı şeklinde taranmış, uçları palmet tepelikle sonlanan, servi ağacı motifleri ve lale motifleri yer almaktadır. Kartuşun altında gülbezek motifleri bulunmaktadır. Ayna taşında dikdörtgen içerisinde, çift kulplu vazoda dallar ve lale motifleri, lalelerin üzerinde ise karşılıklı verilmiş kuş figürleri dikkat çekmektedir. Bu dikdörtgenin dışında, kenarlarda karşılıklı verilmiş S biçimli dallar, üst tarafında serbest dal ve çiçekler söz konudur. Kemer köşeliklerinde ise dilimli kartuşlar içerisinde gülbezekler ve altlı-üstlü konumlandırılmış dallar yer almaktadır. Bu kartuşun dışında ise hilal ve altı kollu yıldız motifi vardır.

Tarihlendirme

Çeşme kitabesine göre H. 1315/M. 1897-1898 yılında Hacı Muhammed oğlu Ali Efendi tarafından, Adanalı Andon Usta'ya yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

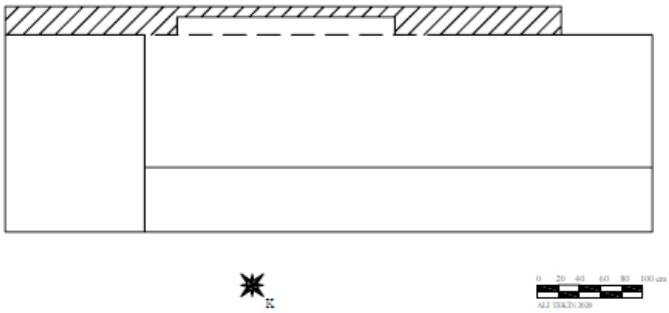

Çizim 126: Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin planı

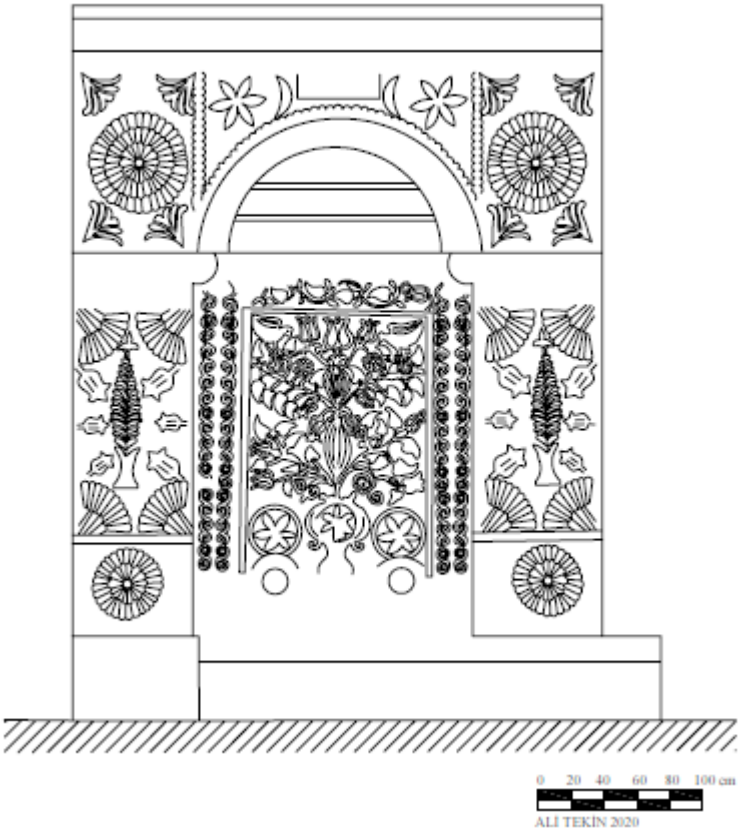

Çizim 127: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 161: Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 162: Çeşmenin kitabesi

2.2.61. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 1

Yeri: Altıntaş ilçesi, Zafertepeçalköy'de yer almaktadır. (Koordinat: 38.931595, 30.060072)

Çizim No: 128-129

Fotoğraf No: 163-164

Kitabesi

Çeşmede ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

Metin:

١- صاحب الخيرات والحسنات

٢- طرقتلي الحاج حسين اغا

٣- ربيع الاول ١٣١٧ سنه ف٩ تموز ١٣١٥

Okunuşu:

1- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

2- Turkutlu El Hac Hüseyin Ağa

3- Rebiulevvel 1317 sene fi 9 Temmuz 1315

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, moloz taş, mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin ön cephesi kesme taş, arka cephesi ise moloz taşla inşa edilmiştir. Derz araları betonarme harçla sıvanmıştır. Kitabesi mermerden, yalak ise betonarme harç malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda bağımsız ve tek cepheli olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin yüksekliği 2.56 m, genişliği 1.92 m ve derinliği de 0.58 m'dir. Tek lüleli çeşmenin önündeki iki bölümlü yalağın birincisi kısmen tahrip olmuştur. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. Çeşmenin sivri kemeri, tas nişinin bulunduğu yekpare bölüm

üzerine oturmaktadır. Bu bölümün altında, dışbükey ve içbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilmiş birer konsol bulunmaktadır. Kemer, konsollar üzerine oturması gerekirken, onarım sonrası bozulmuştur. Konsolların hemen üzerine denk gelen yerde, 0.21x0.22 m ölçülerinde kaş kemerli bir tas nişi vardır. Tas nişinin hemen üzerinde ise, kuzey yöne doğru kaydırılmış, 0.28x0.44 m ölçülerinde kitabe bulunmaktadır. Çeşmenin saçağı, düz profilli bir silmeyle cepheden taşırılmıştır.

Süsleme

Çeşmedeki profilli konsollar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Yaklaşık 100 m ileriden şimdiki yerine taşınan çeşme, kitabesine göre H. Rebiülevvel 1317/ M. Temmuz-Ağustos 1899, R. 9 Temmuz 1315/ 21 Temmuz 1899 tarihinde Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.05.2011 tarih ve 1419 sayılı kararıyla tescil edilen çeşme sağlamdır ve kullanılmamaktadır.

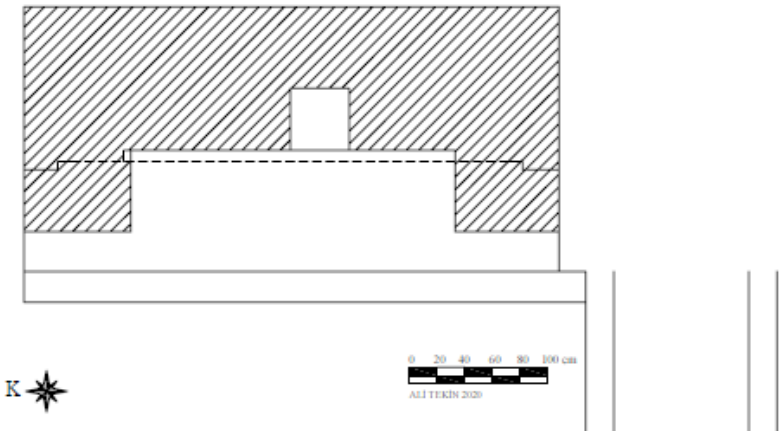

Çizim 128: Zafertepeçalköy Çeşmesi 1'in planı

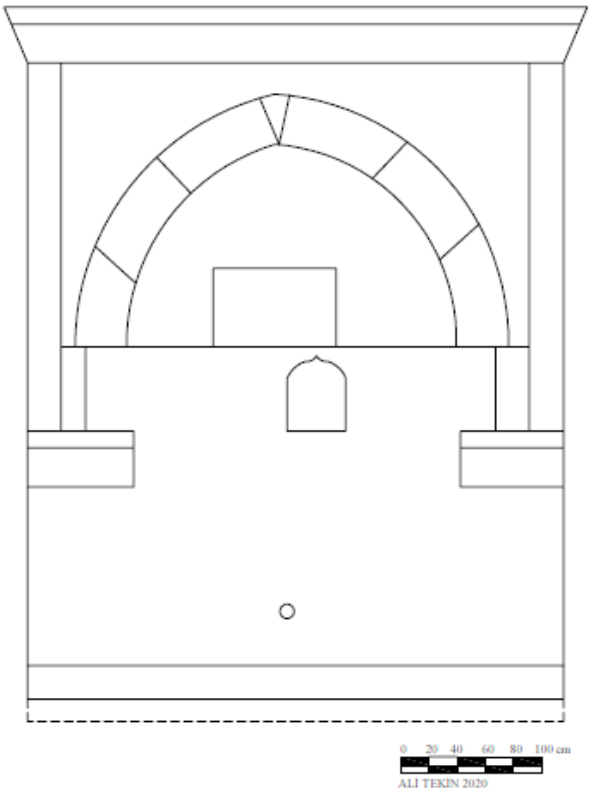

Çizim 129: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 163: Zafertepeçalköy Çeşmesi 1'in cephesi

Fotoğraf 164: Çeşmenin kitabe

2.2.62. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 2

Yeri: Altıntaş ilçesi, Zafertepeçalköy'de yer almaktadır. (Koordinat: 38.931725, 30.062051)

Çizim No: 130-132

Fotoğraf No: 165

Kitabesi

Çeşmede sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

Metin:

١- صاحب الخيرات

٢- والحسنات مجاق؟ زاده

٣- حسن و على اغالر سنه فى تموز ١٣١٥

Okunuşu:

1- Sâhibü'l-hayrât

2- ve'l-hasenât Mecak? zâde

3- Hasan ve Ali Ağalar sene fi Temmuz 1315

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Kesme taşla inşa edilen çeşmede derz araları betonarme harçla sıvanmıştır. Kitabesi kesme taş, yalak da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda bağımlı olarak yapılan çeşme, tek cepheli ve üst kısmı yıkık vaziyettir. Önünde iki bölümlü bir yalak bulunan çeşmenin, dinlenme sekisi yoktur. Çeşme, mevcut haliyle 1.40 m yüksekliğinde, 1.70 m genişliğinde ve 0.85 m derinliğindedir. Sivri kemeri, yığma taş üzerindeki, iki yandan dışbükey ve içbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilmiş konsollar üzerine

oturmaktadır. Tek musluklu çeşmenin 0.22 m üzerinde, 0.27x0.32 m ölçülerinde kitabe bulunmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki profilli konsollar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre R. Temmuz 1315/M. Temmuz-Ağustos 1899 yılında, Hasan ve Hüseyin Ağalar tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.05.2011 tarih ve 1419 sayılı kararla tescil edilen çeşme kısmen sağlamdır ve kullanılmaktadır.

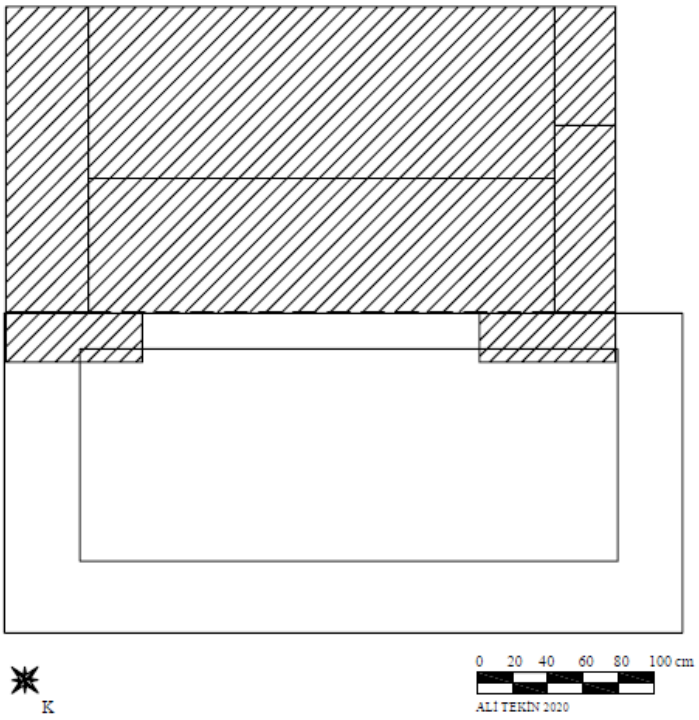

Çizim 130: Zafertepeçalköy Çeşmesi 2'nin planı

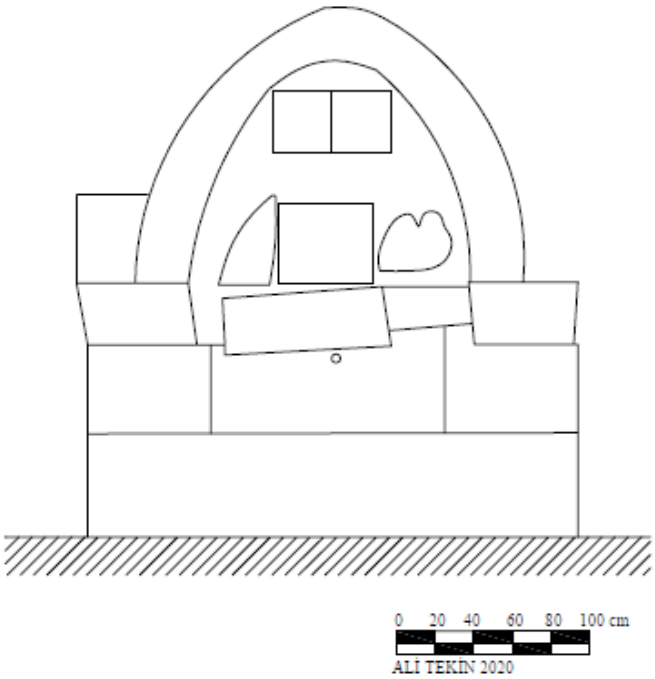

Çizim 131: Çeşmenin cephe rölövesi

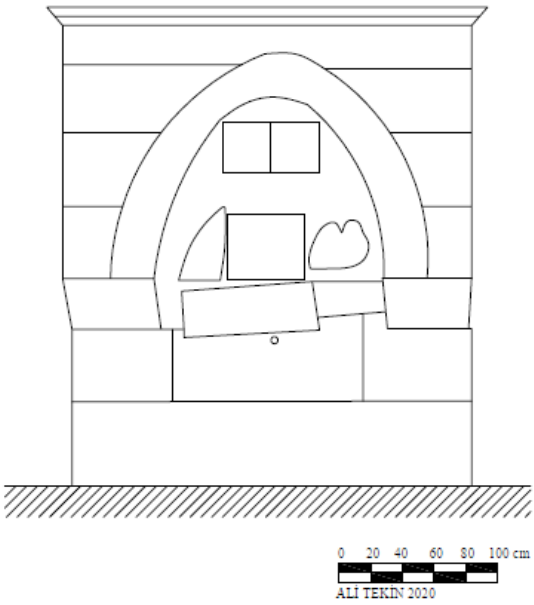

Çizim 132: Çeşmenin cephe restitüsyonu

Fotoğraf 165: Zafertepeçalköy Çeşmesi 2'nin cephesi

2.2.63. Merkez Balıklı Cami Çeşmesi

Yeri: Merkez Balıklı Mahallesi, Balıklı Caddesi, Balıklı Camisi'nin önündedir. (Koordinat: 39.420167, 29.979219)

Çizim No: 133-134

Fotoğraf No: 166-167

Kitabesi

Çeşmenin ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, iki satırlık inşa kitabesi vardır.

Metin:

ماشاءالله

١- صاحب الخيرت الحاج ايوب اغا

٢- زاده ايوب افندى سنه ١٣١٦

Okunuşu:

Mâşâallah

1- Sâhibü'l-hayrât el-Hac Eyüb Ağa

2- Zâde Eyüb Efendi sene 1316

Malzeme ve Teknik

Çeşme tamamen devşirme mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, duvara bağımlı olarak yapılan çeşme, devşirme çeşmeler grubuna girmektedir. 0.91 m yüksekliğinde ve 0.56 m genişliğindeki cephesi, mermerin oyulmasıyla oluşturulmuş, yarım daire kemerli ve köşe sütunçeli bir görünüm sergilemektedir. Üzerinde tek bir lüle bulunmaktadır. Önündeki yalak, yol kodunun altında kalmış olup yenidir. Çeşmede dinlenme sekisi de gözlenmemektedir. Çeşmenin üzeri düz bir şekilde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsurunun sütunçelerin başlıklarındaki stilize yaprak motifleri olduğu söylenebilir.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1316/M. 1898-1899 yılında, Eyüp Ağa zâde Eyüp Efendi tarafından yaptırılmıştır. Yayınlarda tarih kısmı, 1212, 1216, 1310 gibi farklı şekillerde okunmuştur[333]. Eyüp Efendi'nin babası Eyüp Ağa'nın, Kütahya'da 1878-80 yılları arasında belediye başkanlığı yaptığı bilinmektedir[334]. Çeşmenin banisi Eyüp Efendi hakkında ise bilgi yoktur.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[333] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 64; Verim, **a.g.e.**, 2019a, s. 89; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 440.
[334] Anonim, **a.g.e.**, s. 5349.

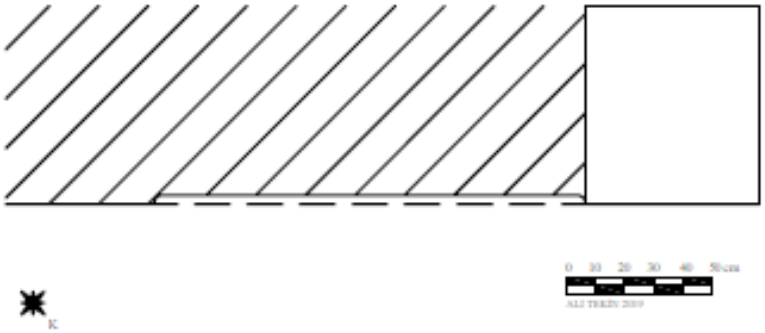

Çizim 133: Balıklı Cami Çeşmesi'nin planı

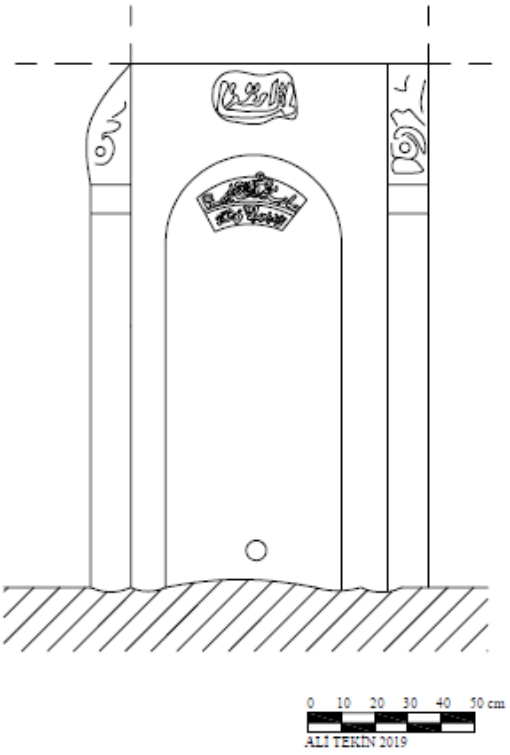

Çizim 134: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 166: Balıklı Cami Çeşmesi'nin cephesi

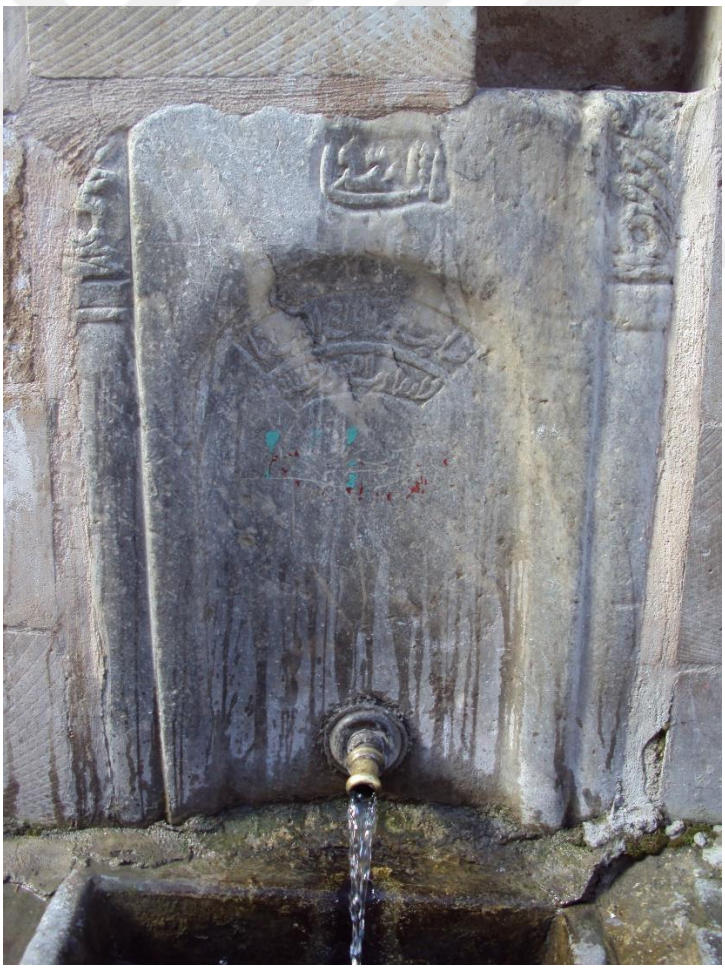

Fotoğraf 167: Çeşmeden detay

2.2.64. Merkez Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Sultanbağı Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.417195, 29.976178)

Çizim No: 135

Fotoğraf No: 168-169

Kitabesi

Çeşmeye ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşme tamamen mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Medresenin giriş kapısı önünde, doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış, fıskiyeli bir çeşmedir. 0.20 m yüksekliğinde, 1.22x1.72 m ölçülerindeki hazne, köşeleri pahlanmış dikdörtgen formdadır. Haznenin ortası oval biçimde şekillendirilmiş, merkezine ise silindirik kalın bir kaide üzerine dilimli, tek çanaklı bir lüle yerleştirilmiştir. Oval kısmın köşeleri, Barok karakterde uçları volütle sonlanan bir şekilde yapılmıştır. Suyun tahliyesi bu volütlerin ortasındaki iki delikten sağlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin haznesi üzerinde, Barok üslupta süslemeler görülmektedir. Bu süsleme haznenin dört köşesinde, volütle sonlanan kıvrımlardır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin, medresenin önüne hangi yılda getirildiği bilinmemektedir. Kataloğumuzdaki Ulu Cami Çeşmesi'nin bir benzeri olan çeşmenin, malzeme ve teknik olarak XIX. yüzyılın sonlarında yapılmış olabileceği düşünüyoruz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

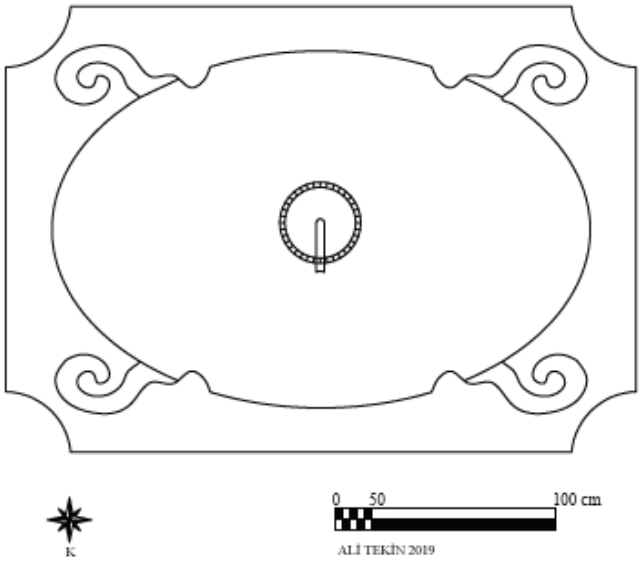

Çizim 135: Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme'nin planı

Fotoğraf 168: Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme'nin görünüşü

Fotoğraf 169: Çeşmeden detay

2.2.65. Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1

Yeri: Altıntaş ilçesi, Yeşilyurt Köyü'ndedir. (Koordinat: 38.961839, 29.933806)

Çizim No: 136-137

Fotoğraf No: 170-171

Kitabesi

Çeşmenin kuşatma kemeri içinde, Latin harflerle kazıma tekniğinde tamir kitabesi bulunmaktadır.

Maşaallah 1967

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Ön cephesi kesme taş, arka cephesi ise moloz taşla inşa edilmiştir. Derz aralarında betonarme harç malzeme görülmektedir. Yalak da betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan çeşme, doğu cephesi itibariyle konut duvarına dayandırılmıştır. Üst kısmı yıkık vaziyette bulunan çeşme, 1.83 m yüksekliğinde, 1.20 m genişliğinde ve 0.91 m derinliğinde, dikey dikdörtgen bir görüntü sergilemektedir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin, kısmen toprağa gömülü vaziyetteki yalak kısmı iki bölümlü olup, 7.46 m uzunluğundadır. Ayna taşı bulunmayan çeşmenin tek bir lülesi vardır ve 0.62 m üstünde 0.18x0.15 m ölçülerinde sivri kemerli tas nişi bulunmaktadır. 0.08x0.64 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sepet kulpu kemer, yığma ayaklar üzerindeki, dışa taşırılmış tablalara oturmaktadır. Çeşme kemeri, düz profilli bir silmeyle çerçevelenmektedir. Bu kısımdaki köşe babasından batıdaki kısmen tahrip olmuştur. Çeşmenin üstü arkaya meyilli bir çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin kemer tablasında altı kollu çiçekle bezenmiş bir rozet dikkat çekmektedir. Bunun dışında, köşe babaları ve kemer alnındaki düz silmeli görüntü cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşmenin kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte, 1967 yılında tamir edilmiştir. Mimari ve süsleme özellikleri açısından çeşmenin, XIX. yüzyılın sonlarında yapılmış olması muhtemeldir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.05.2014 tarih ve 1593 sayılı kararıyla tescil edilen çeşme kısmen sağlamdır ve kullanılmaktadır.

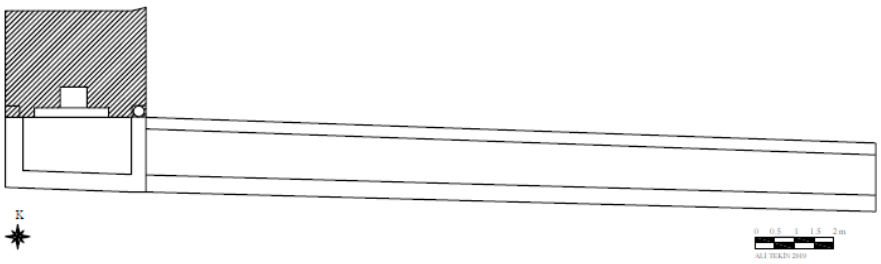

Çizim 136: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1'in planı

Çizim 137: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 170: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1'in ön cephesi

Fotoğraf 171: Çeşmenin batı cephesi

2.2.66. Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2

Yeri: Altıntaş ilçesi, Yeşilyurt Köyü'nde bulunmaktadır. (Koordinat: 38.960202, 29.939654)

Çizim No: 138-139

Fotoğraf No: 172-173

Kitabesi

Çeşmede inşa veya tamir tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, kaba yonu taş, mermer, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülür. Yer yer kesme taş ve moloz taşla inşa edilen çeşmenin ayna taşı ve ayakları (çift sütun) devşirme mermer malzemedendir. Dinlenme sekilerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin duvarlarında ve saçak kısmında ise sonraki yıllarda uygulanan betonarme harç malzemenin izleri görülmektedir.

Mimari

Kuzeydoğu ve güneybatı doğrultusunda duvara bağımlı ve tek cephelidir. 2.06 m yüksekliğinde, 1.98 m genişliğinde ve 0.79 m derinliğindeki çeşmenin yalak kısmı, yol kodunun yükselmesinden dolayı toprak altında kalmıştır. Yalak üzerindeki dinlenme sekileri 0.48x0.90 m ölçülerindedir. Ayna taşı üzerindeki işlevsiz tek lülenin 0.63 m üzerinde, 0.10x0.69 m ölçülerindeki kalın bir bordür, cepheyi yatayda ikiye bölmektedir. Alt kısmında bulunan zincir, bu bölümün taslık olarak kullanıldığını göstermektedir. Çeşmenin yarım daire kemeri doğrudan ayaklara oturmaktadır. Çeşmenin üstü, harpuşta çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Devşirme çift sütunlar ve yazıtlı ayna taşı cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme hakkında herhangi bir kitabe ve vakfiye kaydının olmaması kesin olarak tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Çeşmenin mimari ve teknik olarak XIX. yüzyılın sonlarında yaptırıldığı söylenebilir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

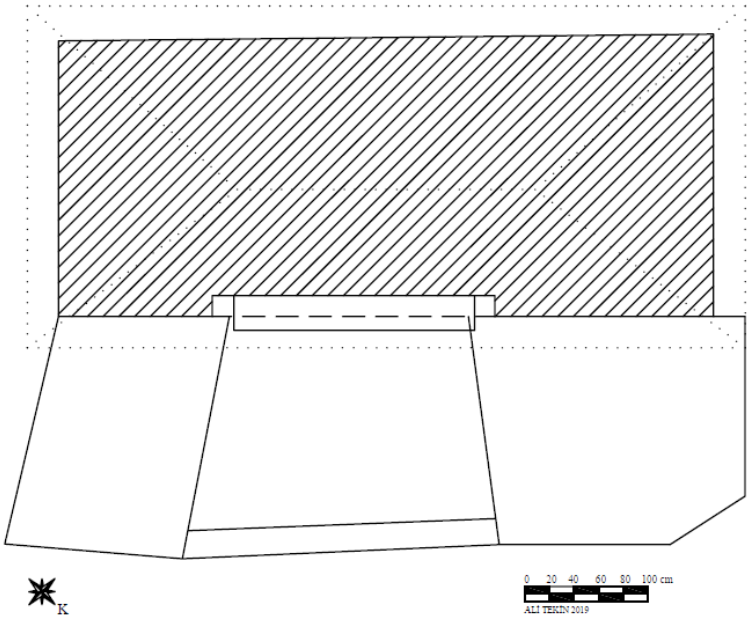

Çizim 138: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2'nin planı

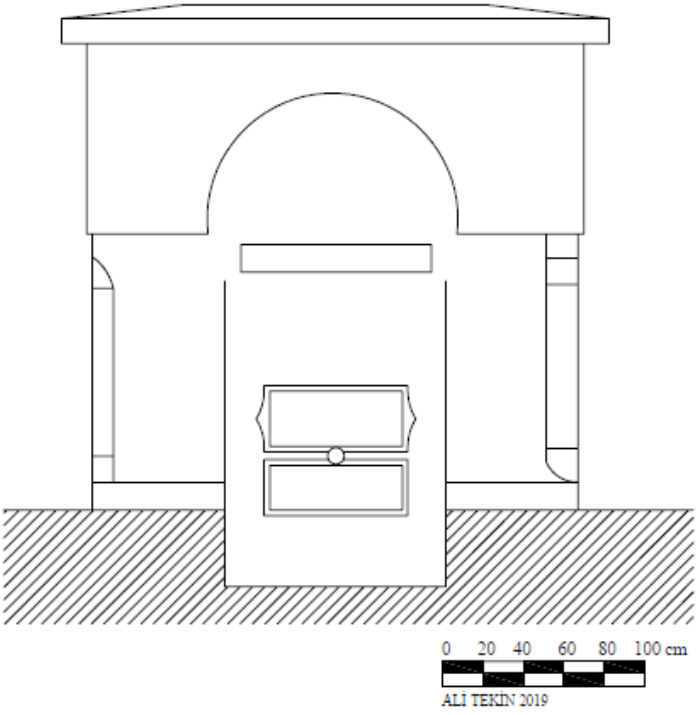

Çizim 139: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 172: Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2'nin cephesi

Fotoğraf 173: Çeşmenin ayna taşı

2.2.67. Simav Yağıllar Köyü Çeşmesi

Yeri: Simav ilçesi, Yağıllar Köyü ile Yeşilçam Köyü arasında, Yağıllar Köprüsü güzergahındadır. (Koordinat: 39.164876, 28.751448)

Çizim No: 140-141

Fotoğraf No: 174-175

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kaba yonu taş, moloz taş, kesme taş ve harç malzeme görülmektedir. Kaba yonu taş ve moloz taş malzemeyle inşa edilen çeşmede, betonarme harç malzeme de kullanılmıştır. Dinlenme sekileri kesme taş, yalak ise betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan çeşme, bağımlı ve tek cephelidir. Kuzeyden doğal bir yamaca, doğudan istinat duvarına dayandırılan çeşme 2.47 m yüksekliğinde, 1.67 m genişliğinde ve 1.05 m derinliğindedir. Batıdaki dinlenme sekisi 0.34x037 m, doğudaki ise 0.33x0.36 m ölçülerindedir. Dinlenme sekilerinin ortasında 0.40x1.03 m ölçülerinde bir yalak vardır. 0.19x1.08 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki, iç yüzeyleri içbükey profilli üç silmeyle süslenen başlıklara oturmaktadır. Kemer, üzengi hizasından başlayıp, kilit taşı noktasında T şeklini alan bir silmeyle çerçevelenmiştir. Ayna taşının merkezinde işlevsiz bir lüle, lülenin doğusunda üzerinde tas zinciri bulunan bir niş vardır. Çeşmenin üzeri, düz bir şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin kemer tablasında, yüzeysel bir niş şeklinde dilimli kemer motifi, üzerinde içi boş bir rozet bulunmaktadır. Çeşmenin profilli başlığı ve kemer kilit taşında yer alan, T şeklindeki silme cepheyi hareketlendiren diğer unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir. Mimari ve teknik olarak çeşmeyi XIX. yüzyıl sonlarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

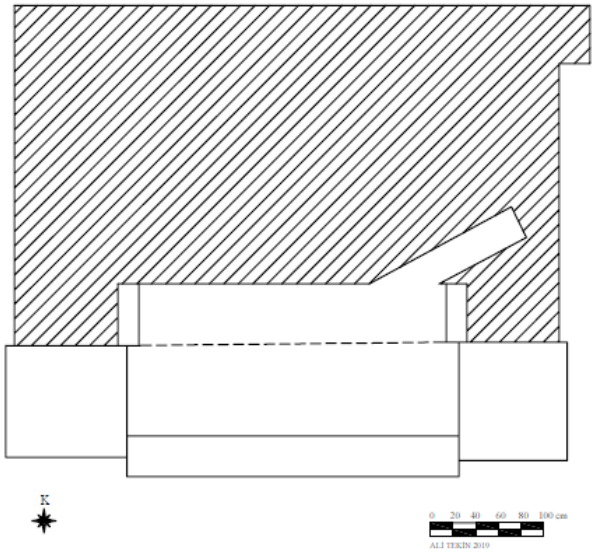

Çizim 140: Yağıllar Köyü Çeşmesi'nin planı

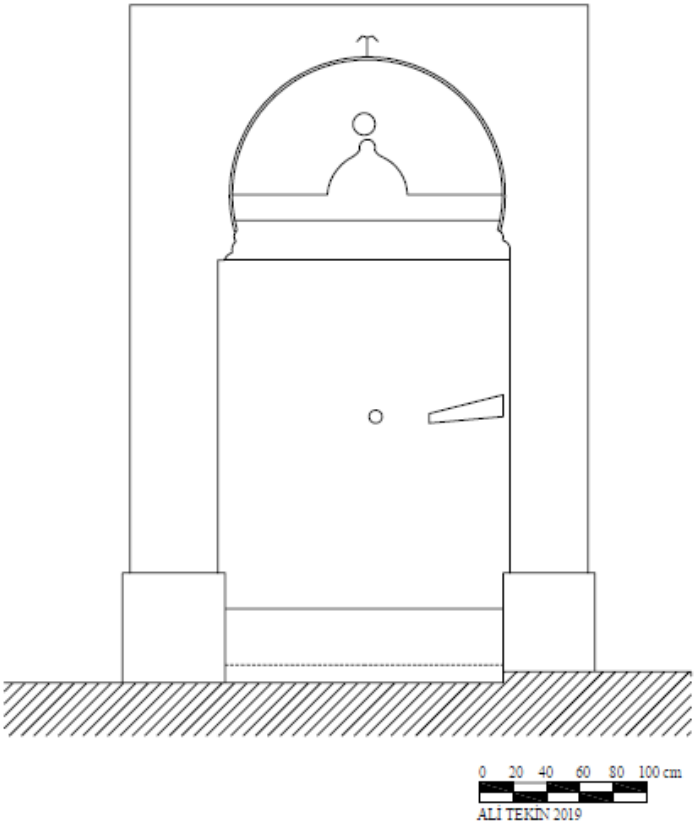

Çizim 141: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 174: Yağıllar Köyü Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 175: Çeşmenin arka cephesi

2.2.68. Merkez Çobanlar Köyü Çeşmesi 2

Yeri: Merkez Çobanlar Köyü merkezinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.466784, 30.235098)

Çizim No: 142-143

Fotoğraf No: 176-177

Kitabesi

İnşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede devşirme, kesme taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ön cephede devşirme mermer, arka cephede kesme taşla inşa edilen çeşmenin, saçak ve yalağı betonarme harç malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda bağımlı, tek ve düz cepheli olarak yapılmıştır. Çeşme 1.08 m yüksekliğinde 1.79 m genişliğinde ve 0.90 m derinliğinde olup tek lülelidir. Önündeki yalak son dönemlerin işi olup, dinlenme sekisi yoktur. Yanlarda 1.01 m yüksekliğindeki birer çift sütuna sahip cephe, harpuşta çatıyla son bulmaktadır. Çeşmenin özgün oluğu, son onarımda yapının güneyindeki duvara sabitlenmiştir.

Süsleme

Çeşmedeki çift sütunlar cepheyi hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

Çeşmenin kitabesi bulunmamakla birlikte, köy sakinlerinden İsmail Gülgün'den aldığımız bilgiler doğrultusunda çeşmenin, dedesi Hacılarlı Mustafa tarafından yaptırıldığını ve vakıf eseri olduğunu belirtmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda çeşmenin, XIX. yüzyıl sonlarında yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

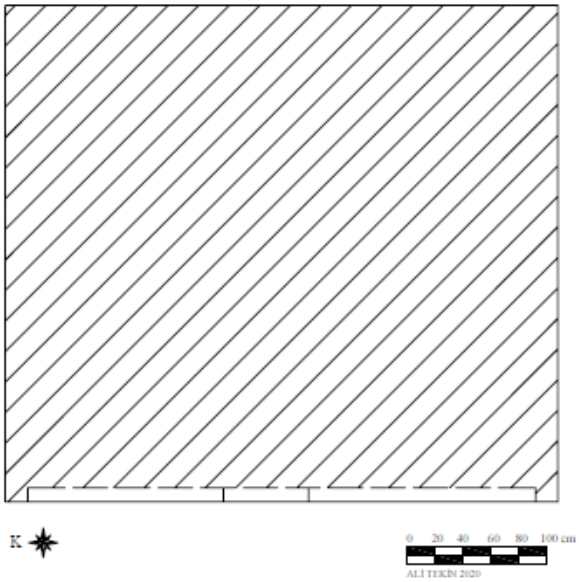

Çizim 142: Çobanlar Köyü Çeşmesi 2'nin planı

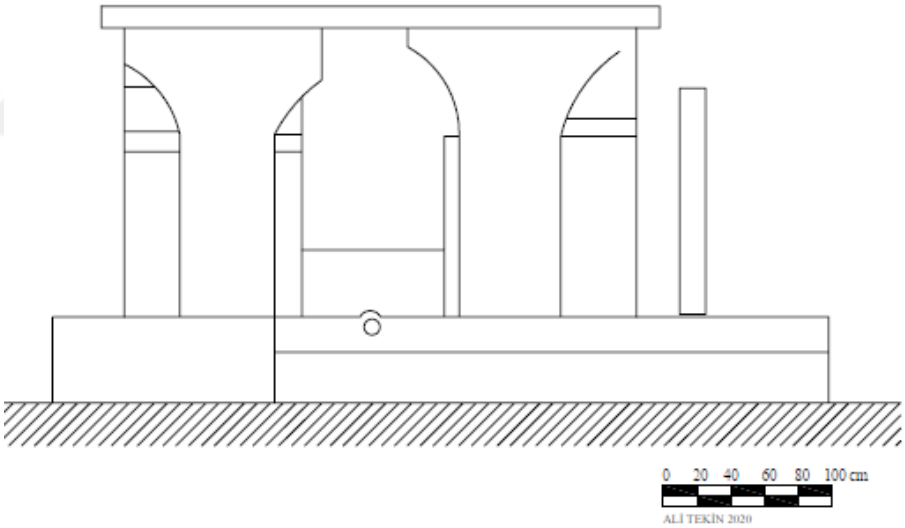

Çizim 143: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 176: Çobanlar Köyü Çeşmesi 2'nin ön cephesi

Fotoğraf 177: Çeşmenin arka cephesi

2.2.69. Simav Küçükharman Sokak Çeşmesi

Yeri: Simav ilçesi, Hisarardı Mahallesi, Küçükharman Sokaktadır. (Koordinat: 39.088428, 28.974307)

Çizim No: 144-145

Fotoğraf No: 178

Kitabesi

İnşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, tuğla ve harç kullanımı görülmektedir. Çeşmenin üst kısmında blok taş, niş kısmında kesme taş, harman tuğlası, betonarme harç ve ayaklarda almaşık düzende kesme taş-tuğla malzeme kullanılmıştır. Yalak, betonarme harçla yapılmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, bağımlı ve tek cepheli çeşmenin yüksekliği 1.77 m, genişliği 1.16 m, derinliği kuzeydoğuda 0.07 m ve güneybatıda 0.11 m'dir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin yalak kısmı toprakla dolmuştur. 0.09x0.71 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, kesme taş ve üçer sıra tuğla dizileriyle almaşık düzende yapılan yığma ayaklar üzerine oturtulmuştur. Çeşme gövdesinin köşeleri, içbükey profilli bir silmeyle çerçevelenmiştir. Niş üzerinde işlevsiz bir lülesi bulunan çeşmenin üstü, düz bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Kemer tablasında daire içinde on bir kollu bir yıldız ve yıldızın merkezinde altı yapraklı çiçek motifi bulunmaktadır. Almaşık duvar örgüsü ve silmeler de yapıyı hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme hakkında herhangi bir kitabe ve yazılı belge olmaması, kesin olarak tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Çeşme, mimari ve süsleme özellikleri bakımından XIX. yüzyıl sonlarına tarihlendirilebilir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

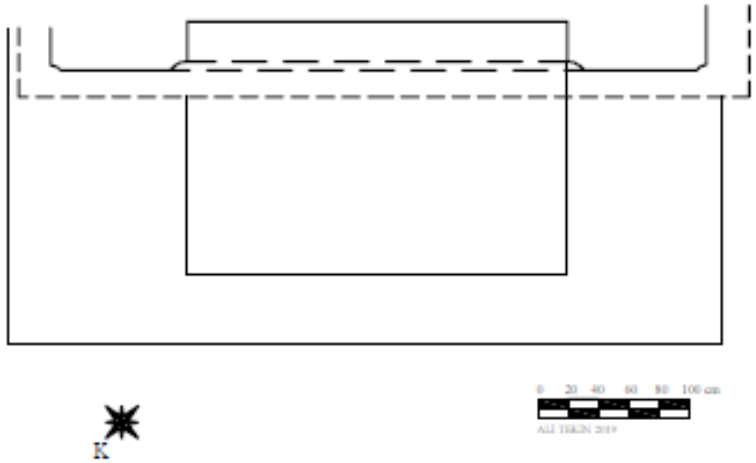

Çizim 144: Küçükharman Sokak Çeşmesi'nin planı

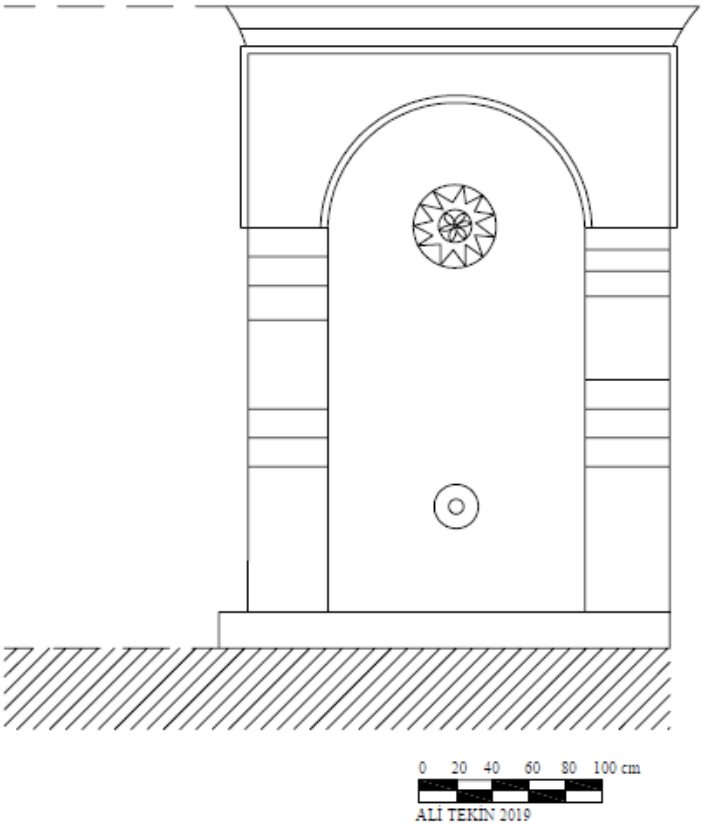

Çizim 145: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 178: Küçükharman Sokak Çeşmesi'nin cephesi

2.2.70. Merkez Aslan Çeşmesi

Yeri: Merkez Cemalettin Mahallesi, Kemer Sokaktadır. (Koordinat: 39.422256, 29.975509)

Çizim No: 146-147

Fotoğraf No: 179-180

Kitabesi

Çeşmenin Latin harflerle yazılmış tamir kitabesi mevcuttur.

Tamir Tarihi. 1958

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kum-çakıl karışımı (agrega) betonarme harç ve seramik malzeme kullanılmıştır. Dinlenme sekileri ve yalakta da betonarme harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kitabesi çinidir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan bağımlı ve tek cepheli çeşme, 2.49 m yüksekliğinde, 2.93 m genişliğindedir. Farklı derinlikteki ve 1.95 m ölçüsündeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Önünde 0.44x1.23 m ölçülerinde bir yalak, yanlarında dinlenme sekileri bulunmaktadır. Niş üzerinde iki lüle bulunmaktadır. Çeşmenin alınlığında ise kitabesi yer almaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsuru, çini kitabesidir. Turkuaz ve lacivert konturlu, iki kare çiniden oluşan kitabede, beyaz fonda, yeşil üzerine karşılıklı iki aslan figürü yer almaktadır. Aslan figürleri aynalama tekniğinde, sarı ve kahverengi tonlarda, bir ayağı havada ve saldırgan bir tarzda verilmiştir.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre 1958 yılında tamir edilmiştir. Özgün halinin, basık kemerli bir çeşme olduğu bilinmektedir[335]. Azime Hatun'un vakıfları arasında olan ve Cemalettin Mahallesindeki Arslanlı çeşmenin su yolları, 1902-1903 yılında tamir ettirilmesi kararlaştırılmıştır[336]. Bu yıllarda varlığı bilinen çeşme, XIX. yüzyıl sonlarında mevcut olmalıdır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[335] Altun, **a.g.e**., 1981-1982, s. 443.
[336] Ahmet Remzi Oran, **70 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Kritiği**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2004, s. 288.

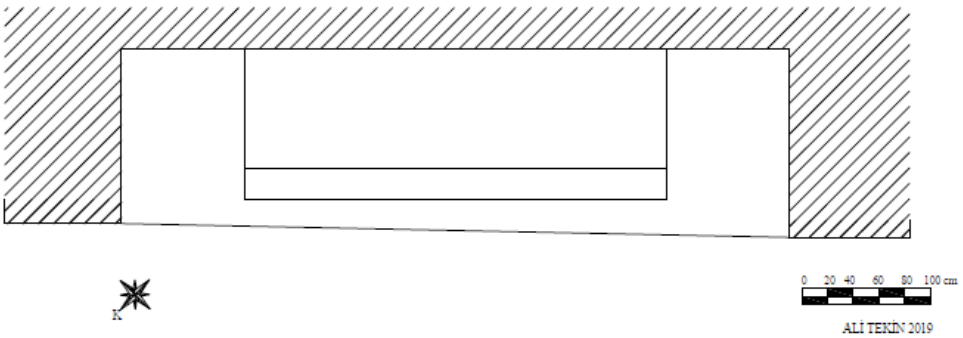

Çizim 146: Aslan Çeşmesi'nin planı

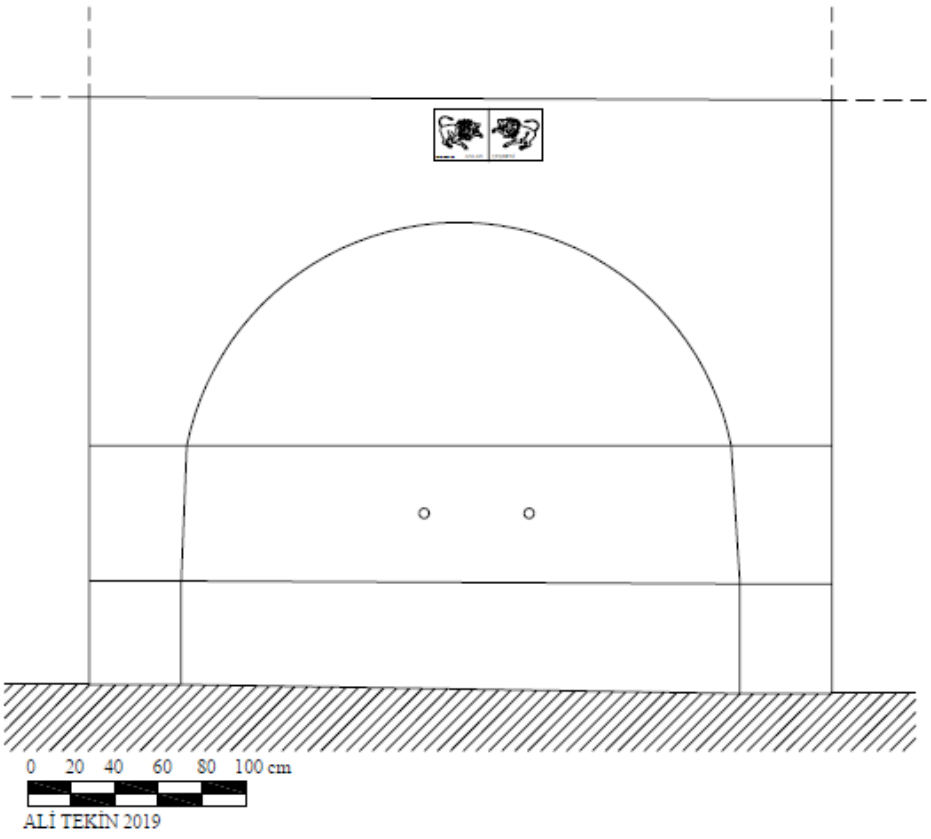

Çizim 147: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 179: Aslan Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 180: Çeşmenin tamir kitabesi

2.2.71. Merkez Çinili Çeşme

Yeri: Merkez Gazi Kemal Mahallesi, Dönenler Cami (Mevlevihane) karşısında, Osmanlı Parkı girişindedir. (Koordinat: 39.422256, 29.975509)

Çizim No: 148-149

Fotoğraf No: 181-182

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer ve harç kullanımı görülmektedir. Arka cephe, sütunlar, pilastrlar, arşitrav ve yalak mermer malzemeden, korniş ve saçak ise küfeki taşından yapılmıştır.

Mimari

Bağımsız olarak inşa edilen, tek cepheli çeşmenin yüksekliği 3.87 m, arka cephe genişliği 1.82 m, derinliği 1.14 m olup, önden çokgen planlıdır. Cephe yatayda üç bölümlü bir görüntü sergilemektedir. 0.12 m'lik bir kaide üzerinde ikisi bitişik, ikisi serbest olmak üzere dört sütunla taşınan birinci bölüm, çeşmenin nişini de barındıran kısımdır. Köşedeki sütunlar birbirine basık kemerle bağlanmıştır. Niş kısmı içe doğru kavisli bir düzenlemeyle yapılmış ve üzerine iki adet lüle yerleştirilmiştir. Sütunların arasında elips şeklinde bir yalak bulunmaktadır. Çeşmede dinlenme sekisi yoktur. Sütunların üzerindeki ikinci bölüm olan arşitrav bloğu, pilastrların taşıdığı üçgen alınlık şeklinde sonlanmaktadır. Üçüncü bölüm arşitravın üzerindeki korniş bölümüdür. Korniş, iki düz, biri içbükey, biri de dışbükey profilli dört silmeyle hareketlendirilerek cepheden taşırılmıştır. Çeşmenin üst kısmı öne doğru gelen geniş bir saçakla örtülmüştür.

Süsleme

Çinili Çeşme'de Eklektik üslubun özellikleri görülmektedir. Barok ve rokoko üsluplarında görülen çokgen gövde, saçakla gövde arasındaki geniş arşitrav, sütun ve

pilastr grupları; Ampir üslupta üçgen alınlıklar ve silmeli kornişler yapıda görülen mimari detaylar olarak sıralanabilirler.

Çeşmede çini süsleme olarak ön cephede yan yana üç pano dikkati çeker. Bu panoları bordür çinileri kuşatır. Pano çinileri 2.00x2.00 m ölçülerindedir. Orta panonun üzerinde kartuş içinde "Bismillahirrahmanirrahim" okunmaktadır. Orta panoda, kobalt mavisi zemin üzerine sarı olarak, iri rumi ve palmet motifleri yer almaktadır. İki yan pano, aynı desen özelliğinde olup, beyaz çini fon üzerinde iri hançer yapraklar, hatayilerle serbest desen özelliği gösterir. Konturlar siyah renkle belirtilmiş olup yeşil, firuze, sarı, kırmızı, kobalt mavisi renkler kullanılmıştır[337].

Tarihlendirme

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir. Çeşmede kullanılan çiniler 1952 tarihlidir[338]. Çeşme hakkındaki ilk bilimsel yayında, kesin olmamakla birlikte II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) yapıldığı belirtilmiştir[339]. Kütahya'daki yaygın kanaate göre çeşme, II. Abdülhamit döneminde 1890-1904 yılları arasında inşa edilmiştir[340]. Çeşmenin hem bu bilgiler ışığında hem de mimari ve teknik özelliklerine bakarak, XIX. yüzyıl sonu veya XX. yüzyıl başlarında inşa edildiğini söyleyebiliriz. Birçok kez yer değiştiren çeşme, 1945-50 yılları arasında Karagöz Camisi'nin karşısındaydı. Daha sonra 30 Ağustos İlkokulu'nun köşesine getirildi[341]. Bugünkü yerine 2016 yılında taşınmıştır[342].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

---

[337] Faruk Şahin, "Kütahya'da Çinili Eserler", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, s. 136.
[338] Şahin, **a.g.e.**, s. 136.
[339] Yasemin Verim, "Kütahya'da II. Abdülhamid Han Dönemi'nde İnşa Edilmiş İki Çeşme: Çinili Çeşme ve Hürriyet Çeşmesi", **Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 2019b, s. 78.
[340] http://www.kutahyaarsiv.com/haber-tarihi-cinili-cesme-yeniden-eski-yerinde-4486.html (Erişim Tarihi: 24.04.2020).
[341] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 48
[342] http://www.kutahya.bel.tr/**Kütahya Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu**, s. 121.

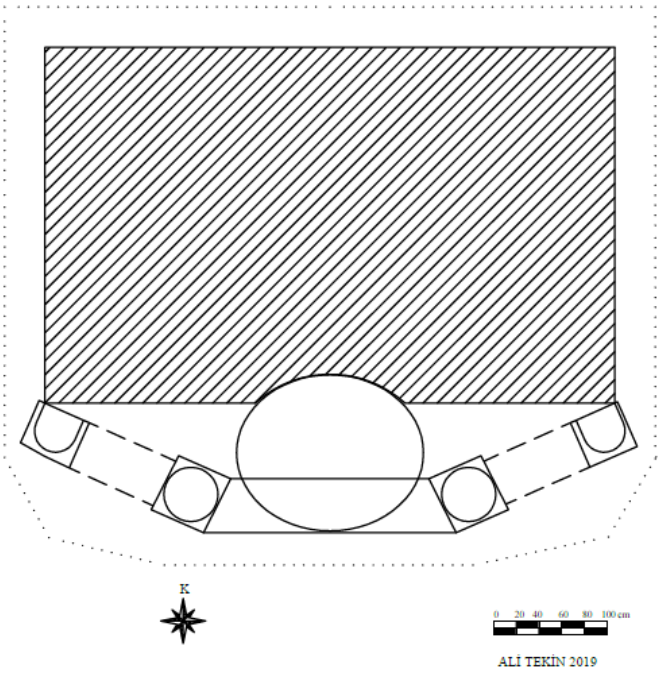

Çizim 148: Çinili Çeşme'nin planı

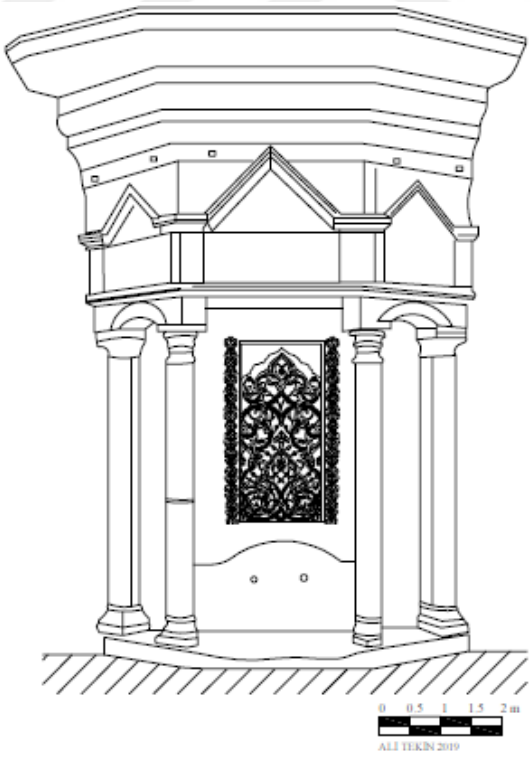

Çizim 149: Çeşmenin cephesi

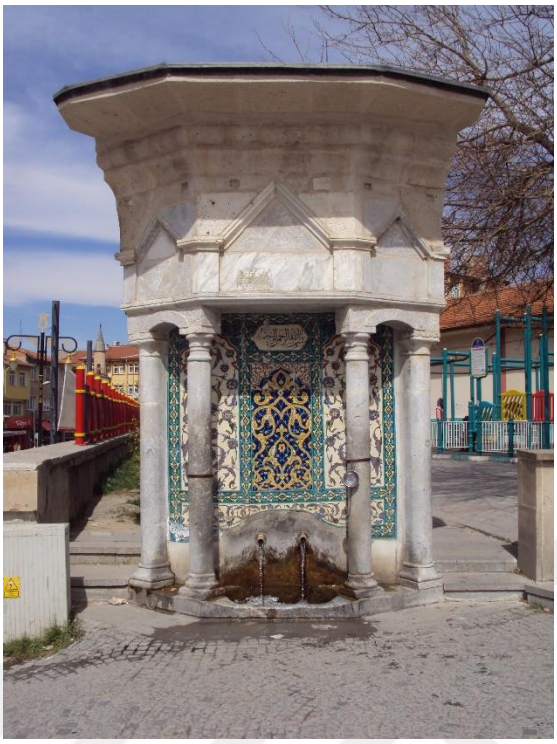

Fotoğraf 181: Çinili Çeşme'nin ön cephesi

Fotoğraf 182: Çeşmenin arka cephesi

2.2.72. Altıntaş Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi

Yeri: Altıntaş ilçesi, Zafertepeçalköy'de, aynı isimdeki caminin güney cephesine bitişiktir. (Koordinat: 38.931339, 30.063811)

Çizim No: 150-151

Fotoğraf No: 183-184

Kitabesi

Çeşmenin ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satırlık inşa kitabesi vardır.

Metin:

١- طلبگ لمرضات الله تعالى

٢- چال قريسنده مدفون سيد مال ابراهيم افندى زاده قوجه حسين

٣- افندى مخدومى قره حصار صاحبده مدفون احمد افندينك اوغلى

٤- اسلامبولده توطن ايدرك لطف وحقلى بوچشمه لرك اساله سن

٥- موّفق اولان الحاج خواجه عبد الله شاهين افندينك اثر عاجزانه

٦- سندندر حضرت حق نيجه خيراته موّفق بيورسون امين سنه ١٣٢١

Okunuşu:

1- Taleben li-merzâtillahi teala

2- Çal karyesinde medfun Seyyid Molla İbrahim Efendizâde Koca Hüseyin

3- Efendi mahdumu Karahisar-ı Sahip'te medfun Ahmet Efendi'nin oğlu

4- İslambol'da tavattun ederek lütuf ve hakla bu çeşmelerin isalesine

5- Muvaffak olan el-Hac Hoca Abdullah Şahin Efendi'nin eseri acizâne

6- sindedir. Hazreti Hak nice hayrata muvaffak buyursun âmin sene 1321[343]

[343] Kitabeyi okuyan Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Şimşir'e teşekkür ederim.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer, çini ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Taşıyıcı ve alınlıkta mermer; yan cephelerde ve dinlenme sekilerinde ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Ön cephe belli bir yüksekliğe kadar çiniyle kaplanmıştır. Yalak, betonarme harç malzemeden yapılmıştır. Çeşmenin üstü, marsilya tipi kiremitle örtülmüştür.

Mimari

Güney-kuzey doğrultusunda, cami cephesine bitişik olarak yapılan çeşme, 2.48 m yüksekliğinde, 2.16 m genişliğinde ve 0.88 m derinliğindedir. Nişin güneyindeki dinlenme sekisi 0.43x0.49 m, doğusundaki ise 0.41x0.46 m ölçülerindedir. Ortasında 0.59x1.14 m ölçülerinde yalak kısmı yer almaktadır. Duvar yüzeyinden hafif ileri çıkan dört pilastrın belirlediği cephe, düz bir bordürle yatayda ikiye bölünmüştür. Pilastrların başlıkları biri düz, biri dışbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilmiştir. Altta işlevsiz bir lüle, onun 0.52 m üzerinde sivri kemerli, 0.16x0.24 m ölçülerinde tas nişi vardır. Saçak altında, 0.52x0.80 m ölçülerinde bir kitabe bulunmaktadır. Çeşmenin üstü, beşik çatı formunda düzenlenerek, saçağı biri düz, biri dışbükey profilli iki silme kuşağıyla vurgulanmıştır.

Süsleme

Çeşmenin profilli saçağı ve başlıklardaki profiller cepheyi hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre, H. 1321/M. 1903-1904 yılında İstanbul'da oturan Hoca Abdullah Şahin Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitabede baninin şecere bilgisine de yer verilmiştir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.05.2011 tarih ve 1419 sayılı kararıyla tescil edilen çeşme kullanılmamaktadır.

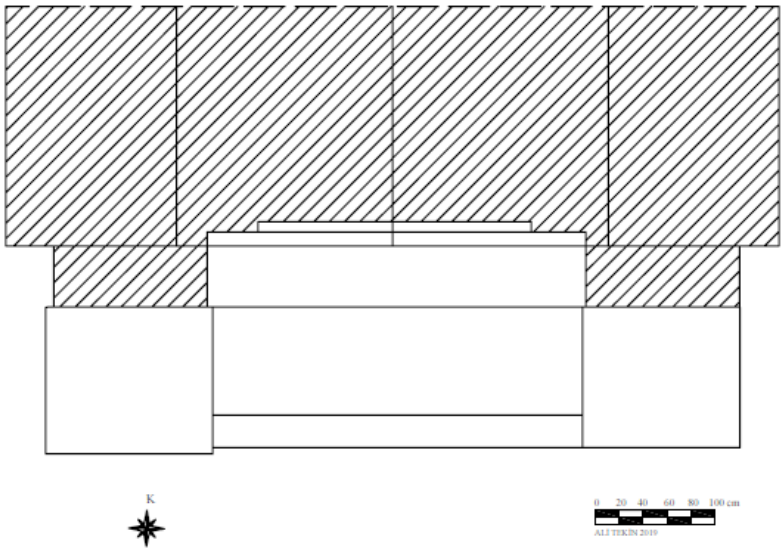

Çizim 150: Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi'nin planı

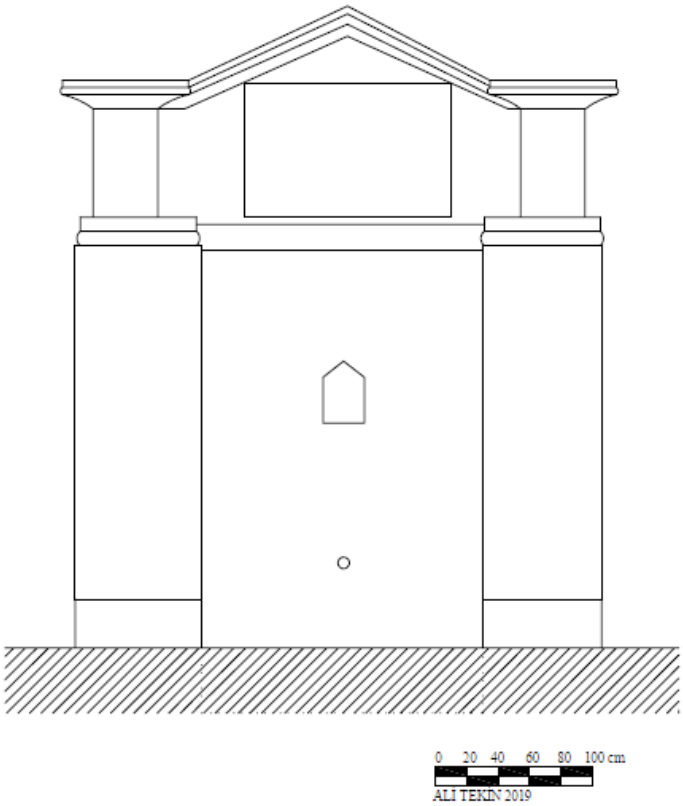

Çizim 151: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 183: Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi'nin cephesi

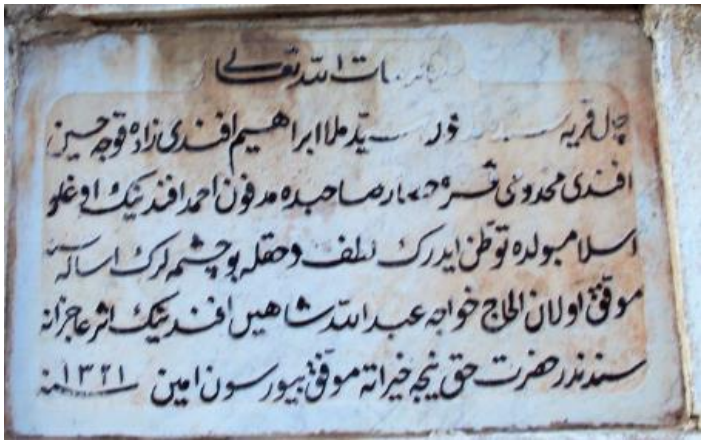

Fotoğraf 184: Çeşmenin kitabesi

2.2.73. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 3

Yeri: Altıntaş ilçesi, Zafertepeçalköy'de yer almaktadır. (Koordinat: 38.932160, 30.063515)

Çizim No: 152-153

Fotoğraf No: 185-186

Kitabesi

Çeşmenin ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- طلبگ لمرضات الله تعالى

٢- چال قريسنده مدفون سيد مال ابراهيم افندى زاده قوجه حسين

٣- افندى مخدومى قره حصار صاحبده مدفون احمد افندينك اوغلى

٤- اسلامبولده توطن ايدرك لطف وحقلى بوچشمه لرك اساله سن

٥- موّفق اولان الحاج خواجه عبد الله شاهين افندينك اثر عاجزانه

٦- سندندر حضرت حق نيجه خيراته موّفق بيورسون امين سنه ١٣٢١

Okunuşu:

1- Taleben li-merzâtillahi teala

2- Çal karyesinde medfun Seyyid Molla İbrahim Efendizâde Koca Hüseyin

3- Efendi mahdumu Karahisar-ı Sahip'te medfun Ahmet Efendi'nin oğlu

4- İslambol'da tavattun ederek lütuf ve hakla bu çeşmelerin isalesine

5- Muvaffak olan el-Hac Hoca Abdullah Şahin Efendi'nin eseri acizâne

6- sindedir. Hazreti Hak nice hayrata muvaffak buyursun âmin sene 1321

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, moloz taş, mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ön ve yan cephelerde ağırlıklı olarak kesme taş, yer yer de moloz taş

örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Moloz taşın tutturulmasında kullanılan betonarme harç, üst örtünün de ana malzemesidir.

Mimari

Bağımsız, tek cepheli ve düz bir cephe kuruluşuna sahip olan çeşme, 1.93 m uzunluğunda, 1.80 m genişliğinde ve 1.21 m derinliğindedir. Çeşmede yalak ve dinlenme sekisi yoktur. Üç taraftan biri pahlı ve biri dışbükey profilli iki silmeyle çerçevelenen cepheyi, 0.20 m genişliğindeki düz bordür taşı, yatayda ikiye bölmektedir. Ayna taşı üzerinde lüle deliği ve 0.43 m üzerinde, 0.18x0.19 m ölçülerinde, dikdörtgen formlu tas nişi bulunmaktadır. Bordürün hemen üstünde ise 0.49x0.77 m ölçülerindeki kitabe yer almaktadır. Üst örtü, beşik çatı şeklinde sonlanmaktadır.

Süsleme

Cephedeki silmeler yapıyı hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1321/M. 1903-1904 yılında İstanbul'da oturan Hoca Abdullah Şahin Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitabede baninin şecere bilgisine de yer verilmiştir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.05.2011 tarih ve 1419 sayılı kararıyla tescil edilen çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

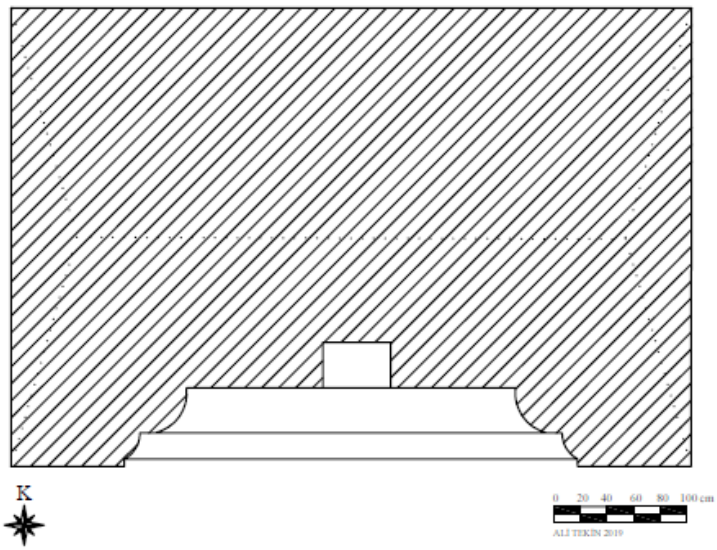

Çizim 152: Zafertepeçalköy Çeşmesi 3'ün planı

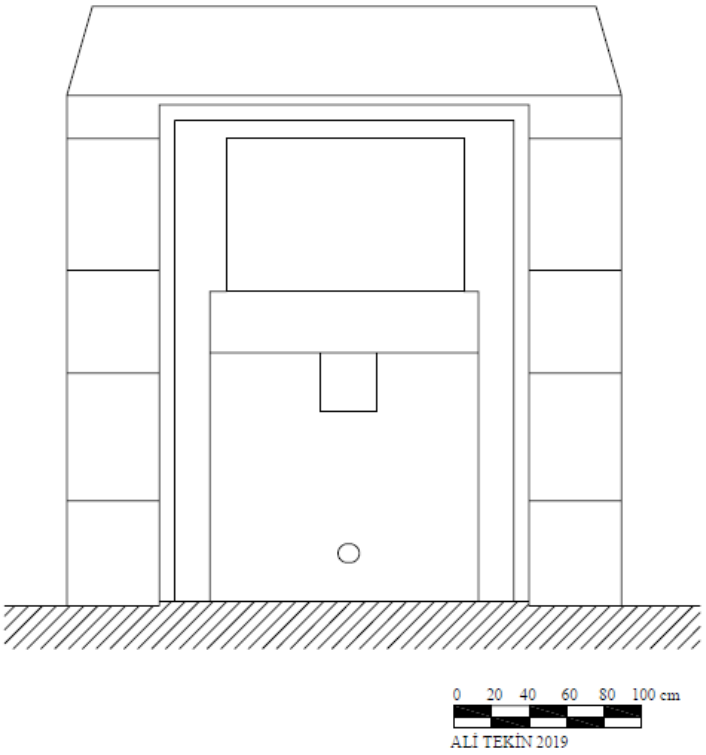

Çizim 153: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 185: Zafertepeçalköy Çeşmesi 3'ün cephesi

Fotoğraf 186: Çeşmenin kitabesi

2.2.74. Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 4

Yeri: Altıntaş ilçesi, Zafertepeçalköy'de, Zafer Abidesi'ne giden yol üzerindedir. (Koordinat: 38.920293, 30.066939)

Çizim No: -

Fotoğraf No: 187-188

Kitabesi

Çeşmenin ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- طلبگ لمرضات الله تعالى

٢- چال قريسنده مدفون سيد مال ابراهيم افندى زاده قوجه حسين

٣- افندى مخدومى قره حصار صاحبده مدفون احمد افندينك اوغلى

٤- اسلامبولده توطن ايدرك لطف وحقلى بوچشمه لرك اساله سن

٥- موّفق اولان الحاج خواجه عبد الله شاهين افندينك اثر عاجزانه

٦- سندندر حضرت حق نيجه خيراته موّفق بيورسون امين سنه ١٣٢١

Okunuşu:

1- Taleben li-merzâtillahi teala

2- Çal karyesinde medfun Seyyid Molla İbrahim Efendizâde Koca Hüseyin

3- Efendi mahdumu Karahisar-ı Sahip'te medfun Ahmet Efendi'nin oğlu

4- İslambol'da tavattun ederek lütuf ve hakla bu çeşmelerin isalesine

5- Muvaffak olan el-Hac Hoca Abdullah Şahin Efendi'nin eseri acizâne

6- sindedir. Hazreti Hak nice hayrata muvaffak buyursun âmin sene 1321

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Mermer kitabeli çeşmenin diğer kısımları betonarme harç yapılmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bağımsız olarak konumlandırılan çeşmenin kitabesi dışında bir değeri yoktur. Kitabenin başka bir yerden getirilip çeşmeye konulduğu izlenimi vardır. Kitabe 0.40x0.70 m ölçülerindedir.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kitabeye göre çeşme, H. 1321/M. 1903-1904 yılında İstanbul'da oturan Hoca Abdullah Şahin Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitabede baninin şecere bilgisine de yer verilmiştir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.05.2011 tarih ve 1419 sayılı kararla tescil edilen çeşme kullanılmaktadır.

Fotoğraf 187: Zafertepeçalköy Çeşmesi 4'ün cephesi

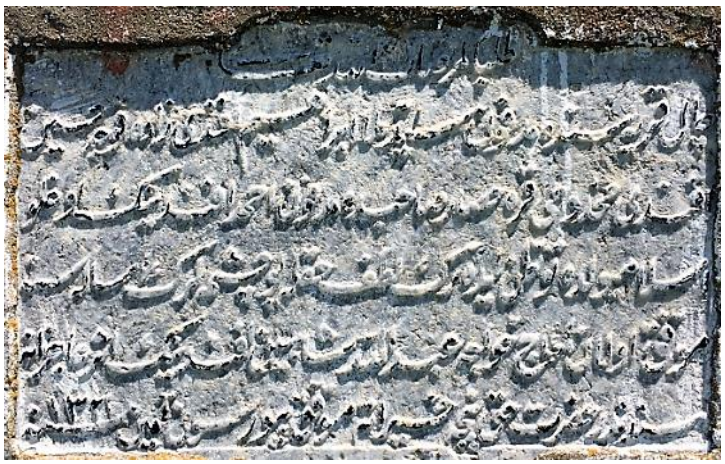

Fotoğraf 188: Çeşmenin kitabesi

2.2.75. Merkez Fincanburnu Köyü Çeşmesi

Yeri: Merkez Fincanburnu Köyü'nde, Fincanburnu Camisi'nin karşısındadır. (Koordinat: 39.165283, 30.363254)

Çizim No: 154-155

Fotoğraf No: 189-190

Kitabesi

Yapının inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Küfeki taşı ve devşirme mermer malzemeyle inşa edilen çeşmenin derz aralarında betonarme harç kullanılmıştır. Yalakta da betonarme harç malzeme kullanılmış olup, demir kenetle desteklendiği gözlenmektedir.

Mimari

Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılan çeşme, bağımsız, tek ve düz cephelidir. 1.85 m yüksekliğinde, 1.97 m genişliğinde ve 0.80 m derinliğindeki çeşmenin asıl yalak kısmına, iki bölümlü bir yalak daha eklenmiştir. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Farklı konumlandırılmış işlevsiz iki lülenin üstünde, 0.66x1.39 m ölçülerinde bir mezar steli bulunmaktadır. Cephenin güneydoğusunda taşın yontulmasıyla oluşturulmuş, tas nişi yer almaktadır. Üç parça blok taştan oluşturulan saçak, düz profilli bir sıra silmeyle ve dışa taşıntılı bir şekilde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede devşirme malzeme ve saçak silmesi süslemeye örnek olarak verilebilir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin mevcut bir arşiv belgesi de yoktur. Çeşme düz cepheli kuruluşuyla muhtemelen XX. yüzyılın başlarında yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Eskişehir Tabiat ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 21.11.2002 tarih ve 2163 sayılı kararla tescil edilen çeşme kullanılmamaktadır.

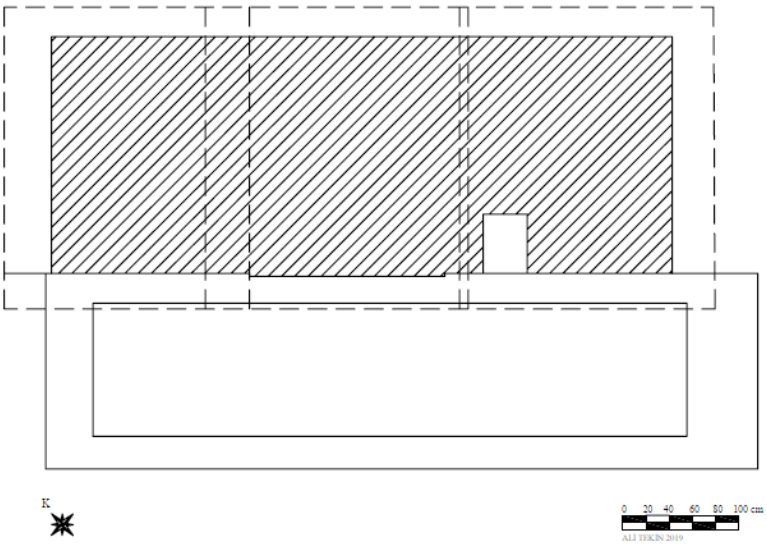

Çizim 154: Fincanburnu Köyü Çeşmesi'nin planı

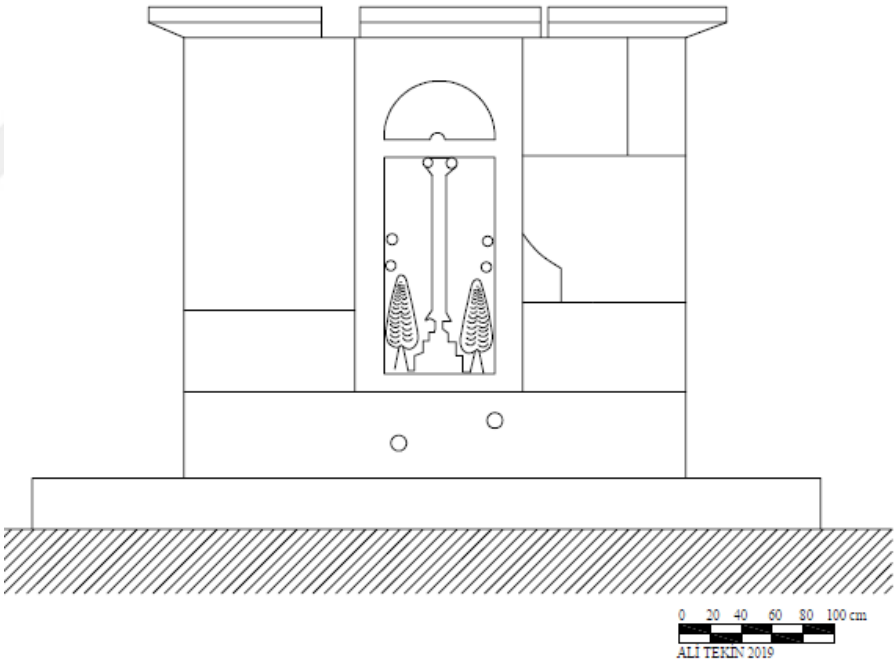

Çizim 155: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 189: Fincanburnu Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 190: Çeşmedeki devşirme malzeme

2.2.76. Merkez Yeni Cadde Çeşmesi

Yeri: Merkez Cedit Mahallesi, Yeni Cadde üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.423445, 29.973476)

Çizim No: 156-157

Fotoğraf No: 191-192

Kitabesi

Yapının inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Küfeki taşıyla inşa edilen çeşme, betonarme harçla sıvanıp boyanmıştır. Dinlenme sekilerinde kesme taş, yalakta ise mermer malzeme kullanımı görülmektedir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konut duvarına bitişik ve tek cepheli çeşmenin yüksekliği 1.96 m, genişliği 1.56 m, derinliği doğusunda 0.56 m, batısında 0.60 m'dir. Çeşmenin önünde farklı ölçülerde birer dinlenme sekisi bulunmaktadır. Kuzeydoğudaki dinlenme sekisi 0.45x0.60 m, güneybatıdaki ise 0.41x0.53 m ölçülerindedir. Sekilerin arasında da kısmen yol altında kalmış yalak kısmı mevcuttur. Ayaklar arasındaki yükseklik farkından dolayı farklı derinlikteki çeşme nişi, formu bozulmuş yarım daire kemerle örtülüdür. Bu kemer yanlarda yekpare ayaklar üzerindeki başlıklar tarafından taşınmaktadır. Niş içerisinde tek lüle, lülenin üzerinde, 0.14x0.21 m ölçülerinde, kaş kemerli bir tas nişi yer almaktadır. Çeşmenin üzeri tahrip olmuş vaziyettedir.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin, kayıtlı bir belgesine de ulaşamadık. Mimari ve teknik özelliklerine bakarak çeşmenin XX. yüzyılın başlarında yapıldığını varsayabiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, sağlamdır ama kullanılmamaktadır.

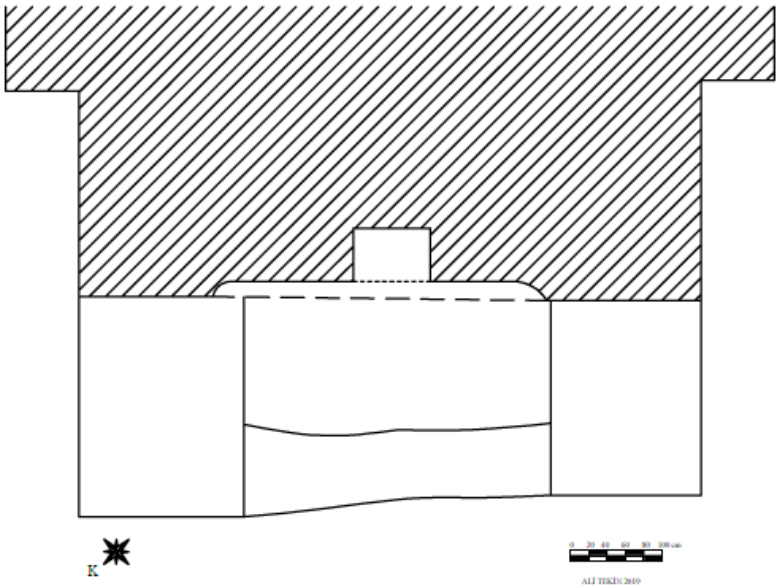

Çizim 156: Yeni Cadde Çeşmesi'nin planı

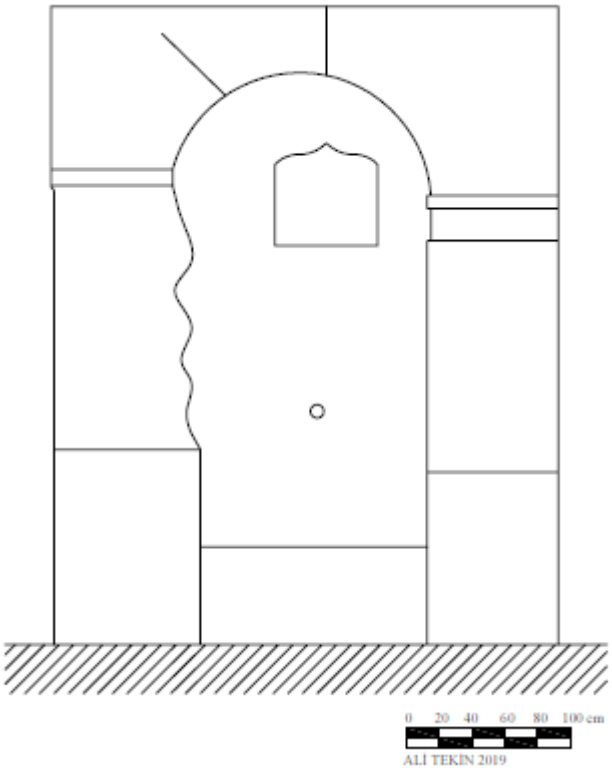

Çizim 157: Çeşmenin cephesi

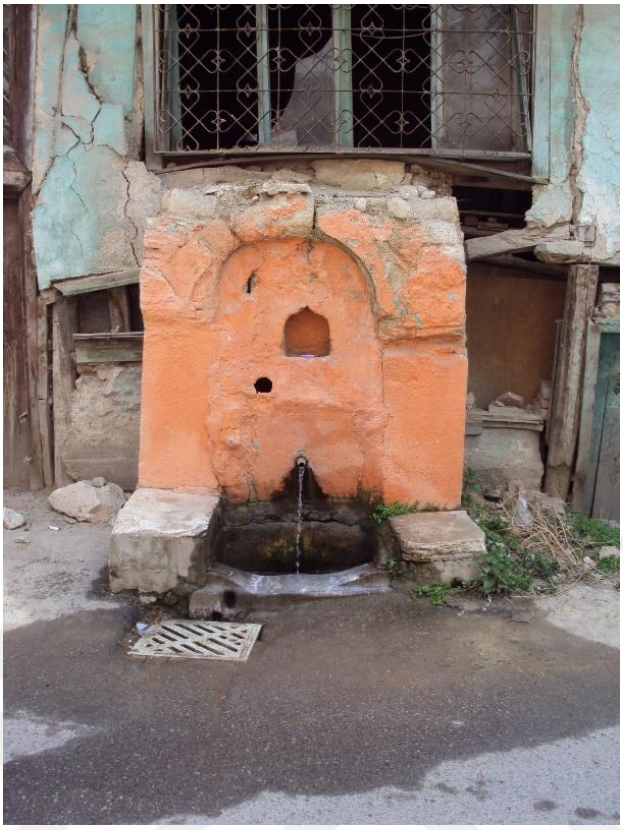

Fotoğraf 191: Yeni Cadde Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 192: Çeşmenin yalak ve sekileri

2.2.77. Çavdarhisar Yolu Çeşmesi

Yeri: Kütahya-Çavdarhisar yolunun 43. km'si üzerinde ve Pazarköy (Aslanapa) yakınlarındadır. (Koordinat: 39.200369, 29.612604)

Çizim No: 158-159

Fotoğraf No: 193

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede devşirme, moloz taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Çeşmenin devşirme mermer (mezar steli) [344] malzemeden yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme, betonarme ve kireç harcıyla sıvanmıştır. Yalak betonarme harçla, dinlenme sekileri moloz taş malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda bağımsız olarak inşa edilen yapı, devşirme çeşmeler grubundadır. Çeşme 2.10 m yüksekliğinde, 1.26 m genişliğinde, doğu cephede 0.69 m, batı cephede ise 0.73 m derinliğindedir. Önünde kuzeye doğru uzanan yalak bulunmakla birlikte, batı yönde de eski yalak kalıntıları dikkat çekmektedir. Dinlenme sekileri farklı ölçülerde olup, sonradan yapılmıştır. Lülenin üzerinde 0.19x0.46 m ölçülerinde, dikdörtgen formlu bir açıklık bulunmakta olup, bugün tas nişi olarak kullanılmaktadır. Çeşme, form olarak yanlarda pilastrlar tarafından taşınan, yarım daire kemerli bir görüntü sergilemektedir. Ayakların iç yüzeyleri aşağı doğru meyillendirilmiş, düz profilli başlıklar şeklindedir. Üst kısım ise üçgen bir alınlıkla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin profilli başlıkları cepheyi hareketlendirmektedir.

---

[344] Çeşmenin mezar steli olduğu söylenmektedir. Fakat sıvalı olduğu için anlaşılamamaktadır. Bkz. Zerrin Erdinç, **Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları**, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2020, s. 346.

Tarihlendirme

Çeşmenin kesin olarak yapım yılı bilinmemektedir. Çeşmeyi mimari ve teknik olarak XX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz. Son onarımı 2016 yılında gerçekleştirilmiştir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

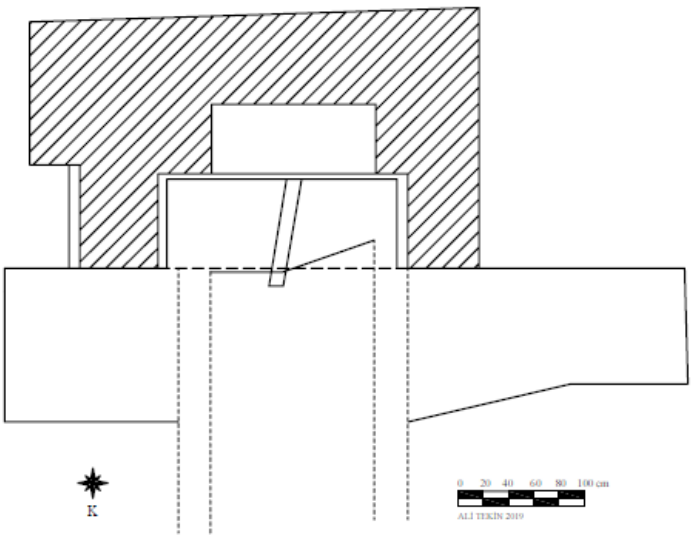

Çizim 158: Çavdarhisar Yolu Çeşmesi'nin planı

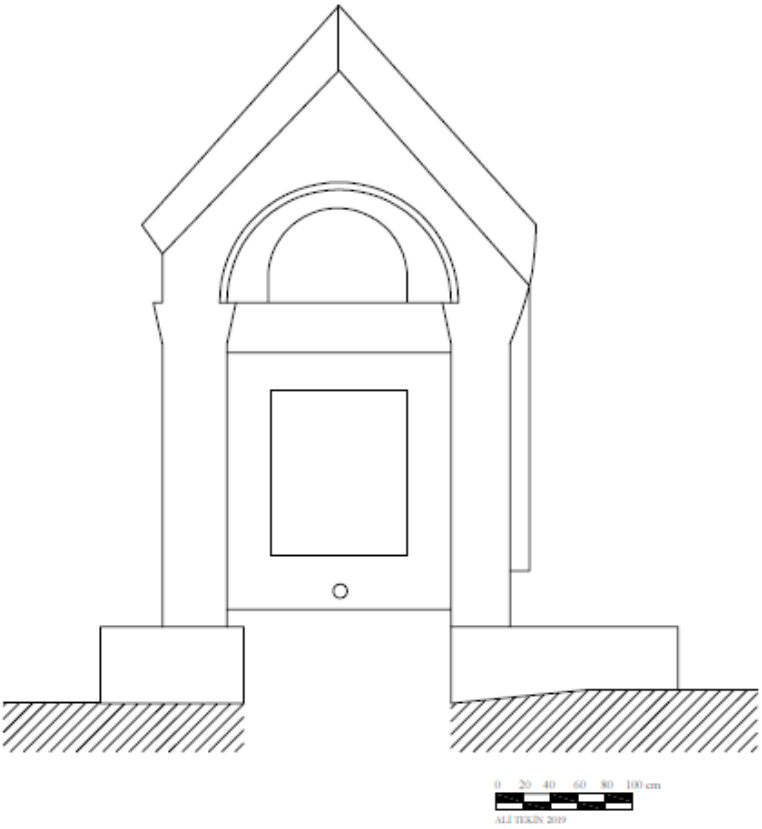

Çizim 159: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 193: Çavdarhisar Yolu Çeşmesi'nin cephesi

2.2.78. Merkez Hürriyet[345] Çeşmesi

Yeri: Merkez Ali Paşa Mahallesi, Lise Caddesi, eski Valilik Binâsı karşısındadır. (Koordinat: 39.419041, 29.985136)

Çizim No: 160-161

Fotoğraf No: 194-195

Kitabesi

Çeşmenin saçağı altında ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- وار اولى شاه جهان عادل زهى قدس صفت

افتاب رأفتدن روشن اولدى شش جهات

٢- سايه شاهانسن ملكى آبادان اولب

كورممش زاتى كبى خاقن چشم كائنات

٣- عبد مملوكلري خواجه زاده اصدقى بوچشمه يى

ياپدى نام اقدسن ايتدى اداى واجبات

Okunuşu:

1- Var ola şâh-ı cihân âdil zehi kuds-sıfât

Âfitâb-ı re'fetinden rûşen oldu şeş cihât

2- Saye-i şahânesinin mülkü âbâdan olub

Görmemiş zâtı gibi hâkân çeşm-i kâinât

3- Abd-i memlûkleri Hâce-zâde Sıdkî[346] bu çeşmeyi

Yapdı nâm-ı akdesine itdi edâ-yı vâcibât

---

[345] Kütahya'da eskiden beri bu isimle anılmaktadır Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 444.

[346] اصدق kelimesi vezne (ölçü) uymadığı için Sıdkî şeklinde okunmuştur.

Niş içerisinde, ta‘lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, iki satırlık inşa kitabesi vardır.

Metin:

١-یازد رقعت مخلص جوهر کبی تاریخنی

٢- اقدی اشبو چشمه دن صافی صولر عین الحیات

سنه ١٣٢٥

Okunuşu:

1- Yazdı Rıf’at mahlas cevher gibi târihini

2- Akdı işbu çeşmeden sâfi sular ‘aynü’l-hayât

Sene 1325[347]

Malzeme ve Teknik

Çeşme tamamen mermer malzemeden yapılmıştır. Arma ve yıldızlar pirinç dökümdür.

Mimari

Bağımsız olarak inşa edilen, tek cepheli çeşme 3.38 m yüksekliğinde, 2.04 m genişliğinde ve 0.90 m derinliğinde olup, dikey dikdörtgen prizma bir kütle arz etmektedir. Yüzeyden hafif ileri çıkan, 1.41 m uzunluğunda, dikdörtgen gövdeli, dört pilastrın belirlediği cephenin ortasında, kemer açıklığı, tek lüle ve yalak kısmı yer almaktadır. Yalak iki yandan 0.60x0.60 m ölçülerindeki bir kaideyle sınırlandırılmış olup, bu kaideler dinlenme sekisi görüntüsünde değildir. 0.50x0.87 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, bu kaide üzerindeki 0.84 m uzunluğundaki iki pilastr üzerine oturmaktadır. Kemer kavsi, çubuk silmelerle hareketlendirilmiş, kilit taşı ise öne doğru çıkıntılı bir şekilde verilmiştir. Kilit taşının hemen üzerinde iki bölümlü bir arşitrav yer almaktadır. İlk bölüm çubuk silme, ikinci bölüm ise kitabelik olarak ele alınmıştır. Çeşme, yanlardan 0.13 m taşıntı yapan saçağın üstündeki, tepeleri

[347] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 444.

üç dilimli kemerle sonuçlanan, ikisi küçük, diğeri büyük üçlü alınlıkla son bulur. Alınlığın gerisinde kalan bölüm beşik çatıyla kapatılmıştır.

Süsleme

Hürriyet Çeşmesi, Batılı sanat akımlarının bir arada görüldüğü Eklektik üslubun özelliklerini yansıtmaktadır. Roma taklarını anımsatan çeşmede, Barok ve rokoko üslupta silme takımları, yarım daire kemer, dışa taşkın kilit taşı ve pilastrlar göze çarpmaktadır. Yalak cephesi, biri düz, diğeri içbükey bir silmeyle çerçevelenmiş, merkeze de bir rozet yerleştirilmiştir. Yalağın iki yanındaki kaideler de içbükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Profilli ve dilimli kemer şeklinde sonuçlanan alınlığın ortasında, Ampir üslupta bezemeye katılan Osmanlı arması ve yanlardaki alınlıklarda da merkezde ikisi küçük, biri büyük yarım daire kemerli bir düzenleme yer almaktadır. Ortalarında ise beş kollu yıldızlar bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. 1325/M. 1907-1908 yılında Hocazâde Sıdkı tarafından yaptırılmıştır. Kitabenin şairi Rıfat'tır. Hocazâde Sıdkı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Mustafa Kalyon'un, çeşme Doğalarlı sülalesi tarafından yaptırılmıştır[348] ifadesinden Hocazâde Sıdkı'nın merkez Doğalar Köyü'nden olduğu sonucuna varabiliriz.

Birçok kez yer değiştiren çeşme, ilk olarak Kütahya Lisesi önünde, daha sonra 1980'de Hükümet Konağının altında, Emniyetin karşısına, Saray Hamamı yakınına getirilmiştir[349]. Şimdiki yerine ne zaman getirildiği bilinmemektedir.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

[348] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 159.
[349] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 444.

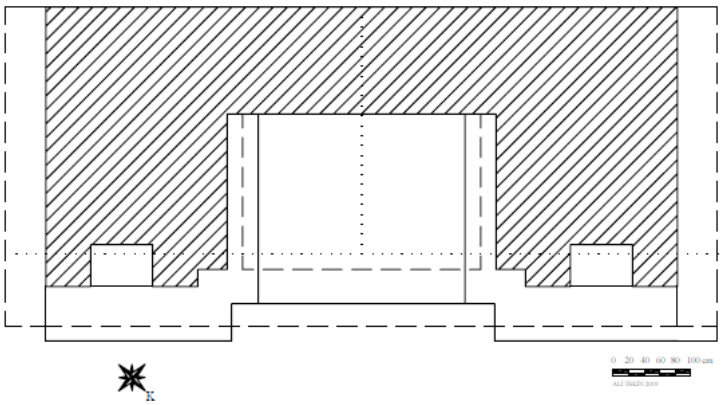

Çizim 160: Hürriyet Çeşmesi'nin planı

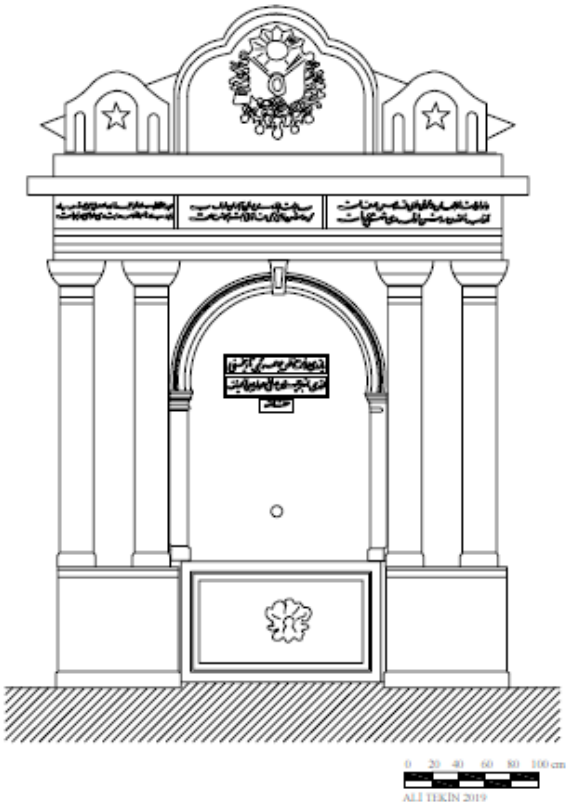

Çizim 161: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 194: Hürriyet Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 195: Çeşmenin arka cephesi

2.2.79. Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi

Yeri: Merkez Mecidiye Mahallesi, Müderris Caddesi'ndedir. (Koordinat: 39.412958, 29.982587)

Çizim No: 162

Fotoğraf No: 196-197

Resim: 1

Kitabesi

Ayna taşı üzerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- منره ش سنه ١٣٢٦

٢- ماشاءالله

٣- لمرضات الله تعالى

٤- صاحبال حيرات والحسنات

٥- كفتاهيه اشرافندن مفتى

٦- ذاده ابراهيم بك حفيدهسى

Okunuşu:

1- Münire Şaban sene 1326

2- Mâşâallah

3- Li-merzatillahi teala

4- Sâhibü'l-hayrat ve'l-hasenât

5- Kütahya eşrafından Müftü

6- Zâde İbrahim Bey hafidesi[350]

[350] Kitabeyi okuyan Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Şimşir'e teşekkür ederim.

Malzeme ve Teknik

Çeşmenin bugünkü haliyle özgün tek ögesi mermer ayna taşıdır. Ayna taşını saran bölüm ve saçak, kum-çakıl karışımı (agrega) betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Bugünkü haliyle eğimli bir arazi üzerinde, dikdörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmiş ayna taşıyla, dışa taşıntılı beton bir saçak bölümünden oluşmaktadır. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Ahmet Yakupoğlu, 1970 yılında yaptığı yağlı boya tablosunda[351] çeşmeyi resmetmiştir. Buna göre çeşme bağımlı, tek cepheli ve dikey dikdörtgen formludur. Önünde dikdörtgen formlu bir yalak söz konusudur. Çeşme nişini örten yarım daire kemer, blok taşın oyulmasıyla meydana getirilmiş olup, yanlarda başlıksız yekpare ayaklara oturmaktadır. Çeşmenin üstü kırma çatıyla son bulmaktadır.

Ayna taşı, 0.99x0.39 m ölçülerinde olup üzerinde tek musluk bulunmaktadır. Yalak ise yol kodunun altında kalmıştır. Özgün halinde yarım daire bir tepelikle sonlanan ayna taşı, beton kaplamadan dolayı sivri kemerli olarak algılanmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsuru, ayna taşı üzerindeki uçları volütle sonlanan S ve C biçimli rokoko kıvrımlardır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre Şaban 1326/Ağustos-Eylül 1908'de Müftüzâde İbrahim Bey'in torunu Münire tarafından yaptırılmıştır. Müftüzâde İbrahim Bey'in, Molla Bey adıyla tanındığı ve Molla Bey Camisi'ni yaptırdığı bilinmektedir[352]. Kaynaklarda Rabia Hanım Çeşmesi[353] adıyla da anılan çeşmenin neden bu isimle anıldığı bilinmemektedir.

---

[351] Anonim, **Ahmet Yakupoğlu Anadolu**, Ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 199.
[352] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, ss. 137-138.
[353] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 442.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

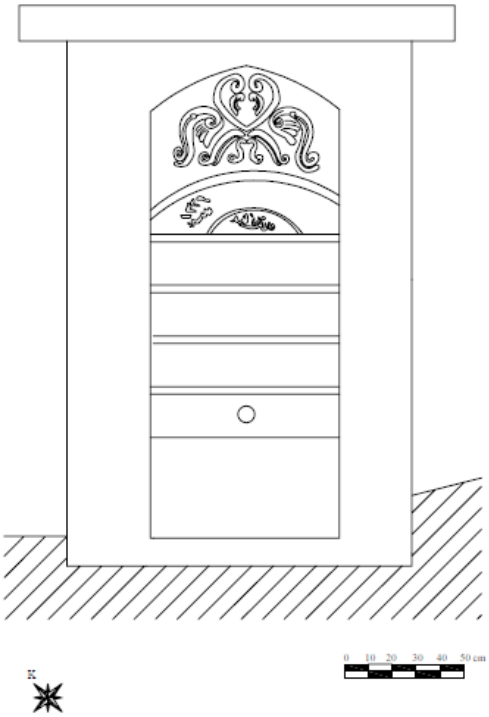

Çizim 162: Müderris Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 196: Müderris Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 197: Çeşmenin ayna taşı

Resim 1: Müderris Caddesi Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

2.2.80. Merkez Sırören Köyü Çeşmesi

Yeri: Merkez Sırören Köyü merkezindedir. (Koordinat: 39.412958, 29.982587)

Çizim No: 163-165

Fotoğraf No: 198-200

Kitabesi

Kemer tablasında ta‘lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- صاحبال حيرات

٢- والحسنات

٣- ٦ تشرين اول سنه ١٣٢٧

Okunuşu:

1- Sâhibü’l-hayrat

2- ve’l-hasenât

3- 6 Teşrîn-i evvel sene 1327

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, moloz taş, kaba yonu taş, mermer, harç ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Örgü malzemesi olarak betonarme harç dolgulu, kaba yonu taş ve moloz taş, kemerde ve üzengi taşında kesme taş kullanılmıştır. Devşirme mermer malzeme ayaklarda (çift sütun) karşımıza çıkmaktadır. Kitabe ise mermerdir. Yalak, betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Düz bir arazi üzerinde kuzey-güney doğrultusunda bağımsız olarak konumlandırılan çeşmenin üst bölümüyle, kemerin üst kısmı yıkılmış vaziyettedir. 1.35 m yüksekliğinde, 2.32 m genişliğinde ve 1.18 m derinliğindeki çeşmede, iki lüle

açıklığı ve önünde dikdörtgen planlı iki bölümlü yalak kısmı bulunmaktadır. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. İki lülenin arasında, 0.10x0.13 m ölçülerinde sivri kemerli tas nişi yer almaktadır. Tas nişinin 0.45 m üzerinde, 0.40x0.72 m ölçülerinde kitabe bulunmaktadır. 0.10x0.86 m ölçülerindeki çeşme nişini örten kemer, yanlarda çift sütun üstündeki, düz profilli silmeyle süslenen başlıklar üzerine oturmaktadır. Kemer formunun yarım daire olduğu anlaşılmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki devşirme çift sütunlar ve profilli başlıklar yapıya hareketlilik sağlamaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre R. 6 Teşrîn-i evvel sene 1327/M. 19 Ekim 1911 tarihinde yapılmıştır. Yapan ve yaptıran bilinmemektedir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 23.01.2013 tarih ve 952 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde kısmen haraptır ama kullanılmaktadır.

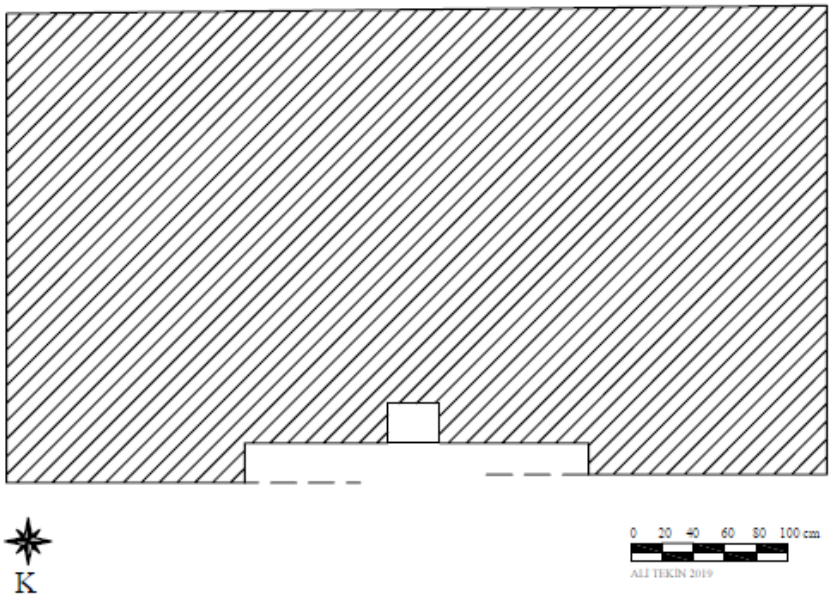

Çizim 163: Sırören Köyü Çeşmesi'nin planı

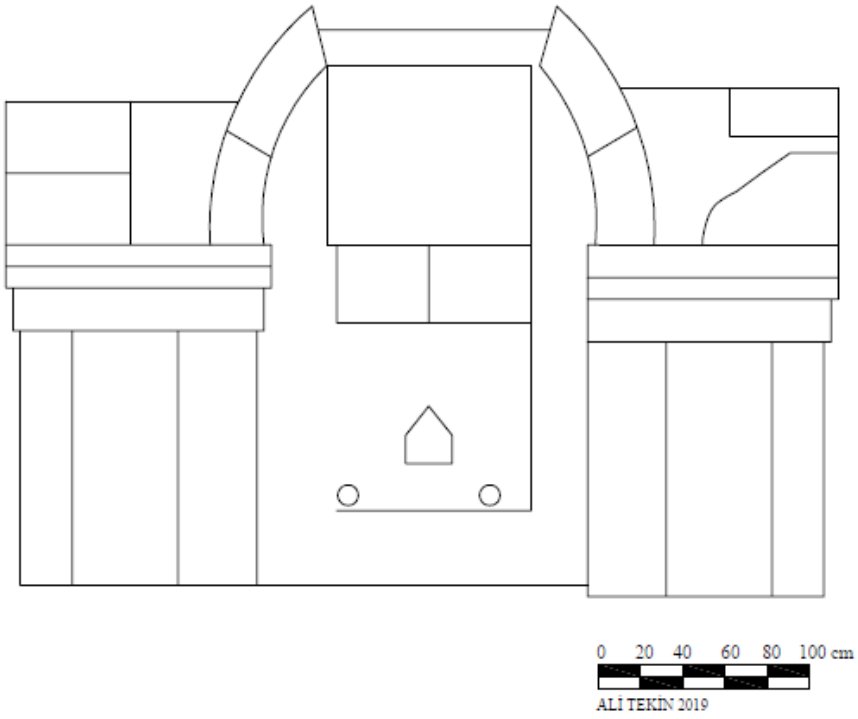

Çizim 164: Çeşmenin cephe rölövesi

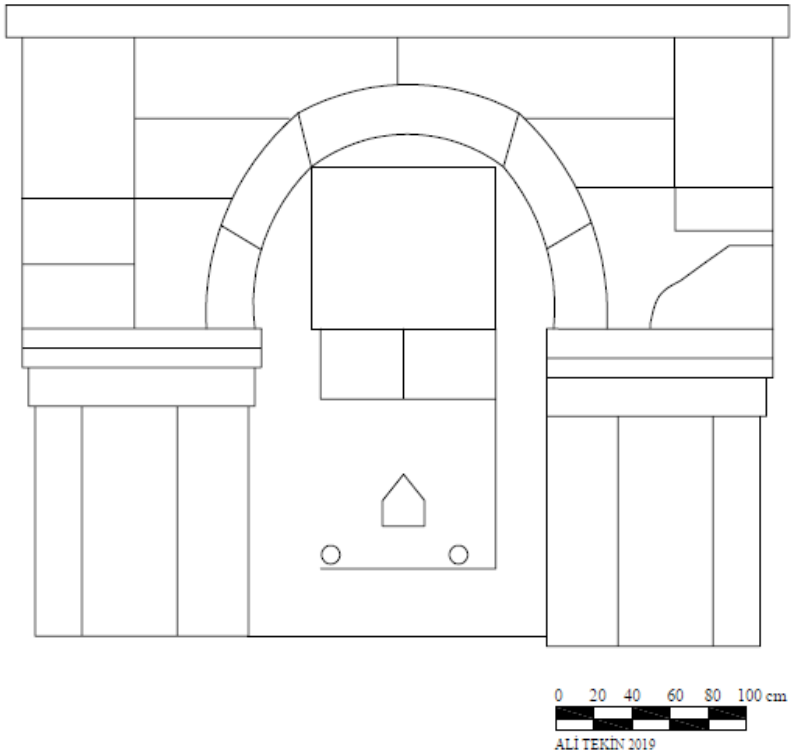

Çizim 165: Çeşmenin cephe restitüsyonu

Fotoğraf 198: Sırören Köyü Çeşmesi'nin ön cephesi

Fotoğraf 199: Çeşmenin yan cephesi

Fotoğraf 200: Çeşmenin kitabesi

2.2.81. Merkez Ahievren Cami Çeşmesi

Yeri: Merkez İstiklal Mahallesi, 1. Ahievren Sokaktadır. (Koordinat: 39.421963 29.966089)

Çizim No: 166-167

Fotoğraf No: 201-202

Kitabesi

Çeşmenin alınlığında, çini bir kitabe yer almaktadır.

Metin:

ماشاءالله سنه ۱۳۳۰سنه ۱۳۳۳

Okunuşu:

Mâşâallah sene 1330[354] sene 1333[355]

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, mermer, çini ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ön cephede açık sarı renkli ve niş cephesinde mavi damarlı mermer malzeme, arka cephede küfeki taşı kullanılmış olup, yer yer betonarme harçla sıvanmıştır. Saçak kısmı da mermer malzemeden yapılmıştır. Çatı, çelik konstrüksiyonlu bir örtüyle kapatılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda, üç yönden istinat duvarıyla bitişik olarak görülen çeşme, 1.66 m genişliğinde, 3.15 m yüksekliğinde ve 0.82 m derinliğinde, dikdörtgen prizmatik bir kütleye sahiptir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin yalağı da yol kodunun altında kalmıştır. Dört bölümlü nişin en alt kısmında bulunan ayna taşı üzerinde tek lüle yer almaktadır. İki parça blok taşın yontulmasıyla oluşturulmuş, 0.28x0.77 m ölçülerindeki nişi örten basık kemer, dikdörtgen bir çerçeve içine

[354] Çeşitli kaynaklarda 1330 yılı, 1335 şeklinde okunmuştur. Şahin, **a.g.e.**, s. 135; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 287; Verim, **a.g.e.**, 2019a, s. 126.
[355] Çeşmenin kemer tablası içindeki ikinci çini kitabede "Ya Hafız Sene 1333-Sene 1330" yazmaktaydı. Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 585.

alınmıştır. Bu dikdörtgen bölüm, ikisi düz, biri içbükey üç silmeyle çerçevelenmiştir. Çeşmenin üst örtüsü, beşik çatı formunda düzenlenmiş olup, saçağı, biri düz, biri içbükey, ikisi de dışbükey profilli dört silmeyle hareketlendirilmiştir. Alınlığın ortasında çeşmenin çini kitabesi bulunmaktadır. Çeşme sonraki yıllarda modern bir çatıyla koruma altına alınmıştır.

Süsleme

Çeşmede taş ve çini süsleme görülmektedir. Üçgen alınlık ve gövdedeki silmeler cepheyi hareketlendiren unsurların başında gelmektedir. Üçgen alınlığın içinde, 0.23x0.33x0.40 m ölçülerindeki iki üçgen çini üzerinde, kobalt mavisiyle[356] Mâşâallah ve iki yanında sene 1330 sene 1333 tarihi görülmektedir.

Kemer alınlığında firuze fonda palmetler, üç yapraklı çiçekler ve tomurcuklarla süslü çini kitabe bugün mevcut değildir. Bu çininin ortasında, dilimli bir kartuş içinde kobalt mavisiyle beyaz fon üzerinde Ya Hafız, iki yanında sene 1333[357] ve 1330 tarihi yazılıydı.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre R. 1330/H. 1333/M. 1914-1915 yılında yaptırılmıştır. Çeşmeyi yapan ve yaptıran hakkında bir bilgi yoktur.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[356] Şahin, **a.g.e.**, s. 135.
[357] **a.g.e.**, s. 135.

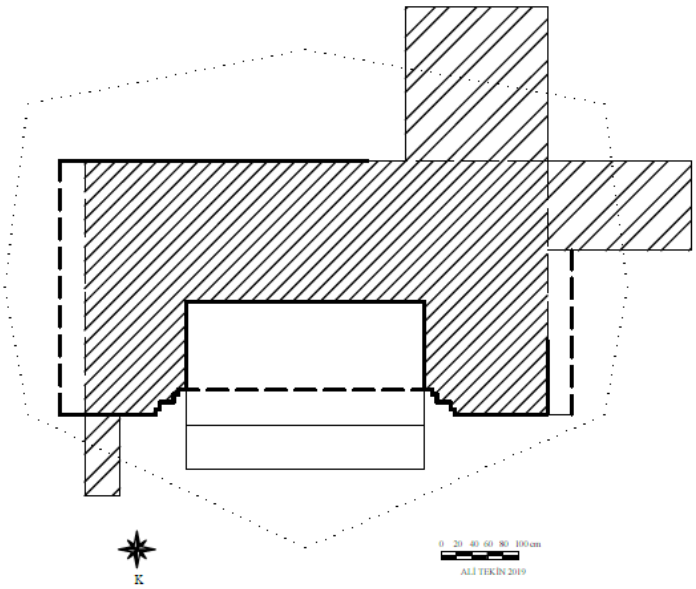

Çizim 166: Ahievren Cami Çeşmesi'nin planı

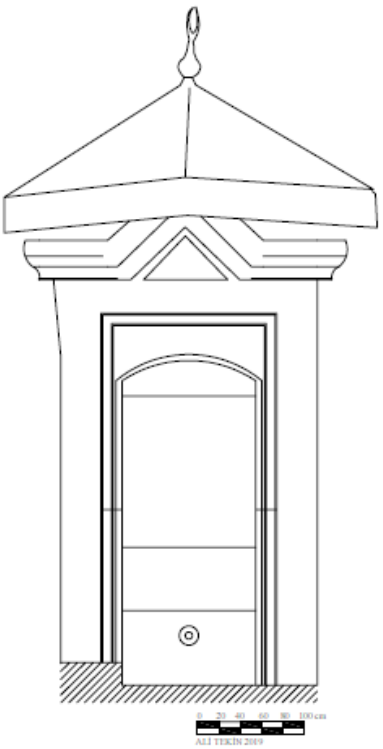

Çizim 167: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 201: Ahievren Cami Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 202: Çeşmenin kitabesi

2.2.82. Tavşanlı Çarşı Sokak Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ulu Cami Mahallesi, Çarşı Sokaktadır. (Koordinat: 39.546099, 29.491484)

Çizim No: 168-169

Fotoğraf No: 203-204

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, harç ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harç malzemenin ağırlıkta olduğu yapıda konsollar taş, güney cephedeki yalakta devşirme mermer (muhtemelen vaftiz teknesi) malzeme dikkat çekmektedir. Diğer yalak ve dinlenme sekileri ise yine betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda iki cepheli ve bağımlı olarak inşa edilen çeşme, 1.97 m yüksekliğinde, batı cephede 1.81 m, güney cephede ise 1.85 m genişliğindedir. Cephelerin önündeki dikdörtgen şeklindeki yalak, iki yandan birer dinlenme sekisiyle sınırlandırılmıştır. Batı cephede tek musluk, güney cephede işlevsiz tek lüle bulunmaktadır. Batı cephede uçları yarım daire şeklinde sonlanan dikdörtgen bir kartuş yer almaktadır. Köşelerde birer pilastrla sınırlanmış cephe, yüzeyden 0.02 m çökertilmiş dikdörtgen çerçeve şeklindedir. Pilastrların üzerindeki ikişer konsol, dışa taşıntılı saçağı taşımaktadır. Cepheler birbirinin tekrarı niteliğindedir. Çeşmenin saçağı, ikisi düz, biri dışbükey profilli üç silmeyle cepheden taşırılmıştır.

Süsleme

Çeşmede silmeler, pilastr ve konsollar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır. Saçağı taşıyan toplam dört konsol, merkezde C kıvrımı yapan bir düzende verilmiştir. Batı cephedeki uçları yarım daire şeklinde sonlanan dikdörtgen kartuşun ise kitabe olması muhtemeldir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Çeşmenin mimari ve teknik olarak, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yapıldığını söyleyebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.03.2013 tarih ve 985 sayılı kararıyla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

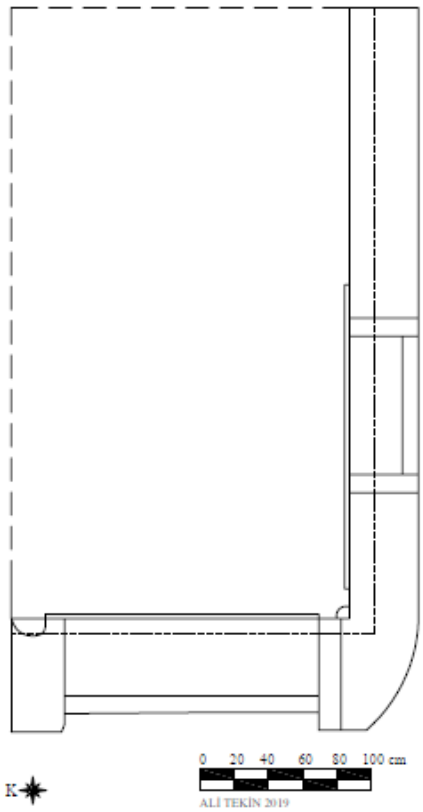

Çizim 168: Çarşı Sokak Çeşmesi'nin planı

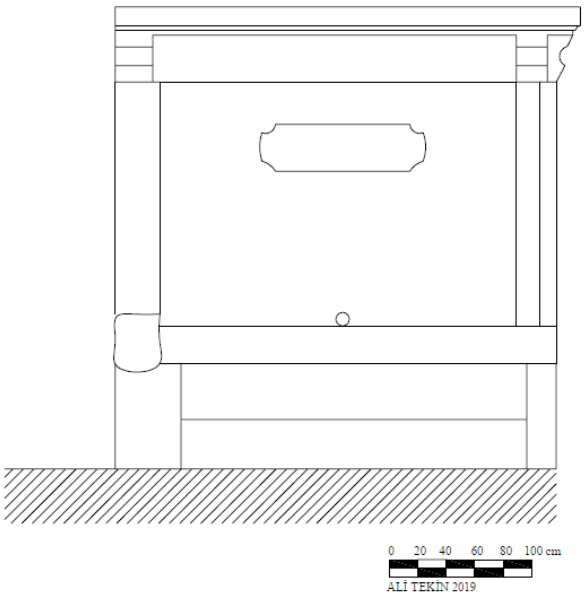

Çizim 169: Çeşmenin batı cephesi

Fotoğraf 203: Çarşı Sokak Çeşmesi'nin batı cephesi

Fotoğraf 204: Çeşmenin güney cephesi

2.2.83. Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Kavaklı Mahallesi, Abdullah Efendiler Sokaktadır. (Koordinat: 39.5471817, 29.4918690)

Çizim No: 170-171

Fotoğraf No: 205-206

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede harç ve taş malzeme kullanılmıştır. Betonarme harçla inşa edilen çeşmenin dinlenme sekileri, küfeki taşından yapılmıştır. Yalakta da betonarme harç malzeme kullanımı görülmektedir.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda iki cepheli ve bağımlı olarak inşa edilen çeşme, 1.95 m yüksekliğinde, doğu cephesinde 1.81 m, kuzey cephede ise 1.74 m genişliğindedir. Güneyindeki dinlenme sekisi 0.26x0.41 m, kuzeyindeki ise 0.41x0.51 m ölçülerindedir. Dinlenme sekileri arasında 0.35x1.35 m ölçülerinde bir yalak vardır. Çeşmenin doğu cephesinde tek bir musluk görülmektedir. Çarşı Sokak Çeşmesi'ne benzeyen çeşmenin kuzey cephesindeki yalağı ve lülesi, önünden geçen yol sebebiyle kaldırılmış olmalıdır. Köşelerde birer pilastrla sınırlanmış cephe, yüzeyde 0.02 m çökertilmiş dikdörtgen çerçeve şeklindedir. Pilastrların üzerindeki ikişer konsol, dışa taşıntılı saçağı taşımaktadır. Çeşmenin saçağı, ikisi düz, biri dışbükey profilli üç silmeyle cepheden taşırılmıştır. Çeşmenin üstü ise düz dam şeklinde sonlanmaktadır.

Süsleme

Çeşmede silmeler, pilastr ve konsollar cepheyi hareketlendiren unsurlardandır. Saçağı taşıyan toplam dört konsol, merkezde C kıvrımı yapan bir düzende verilmiştir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Çarşı Sokak Çeşmesi gibi bu çeşmeyi de XX. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.03.2013 tarih ve 985 sayılı kararıyla tescillenen çeşme kullanılmaktadır.

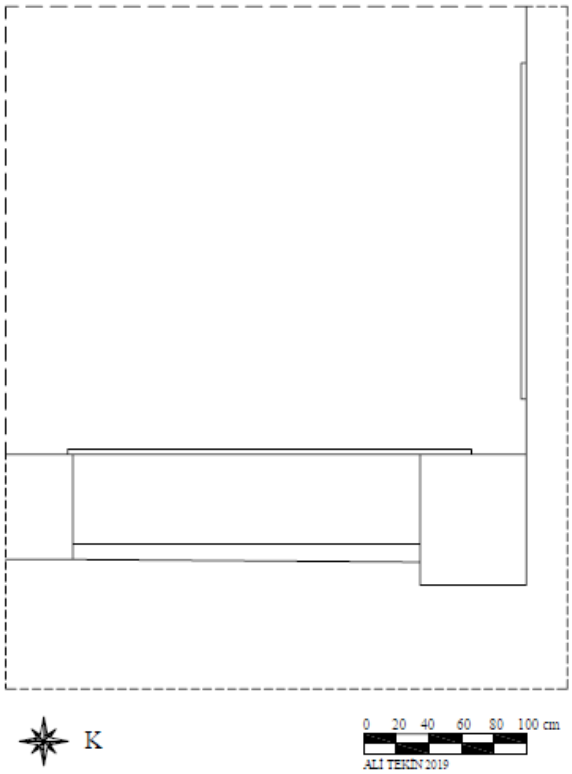

Çizim 170: Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi'nin planı

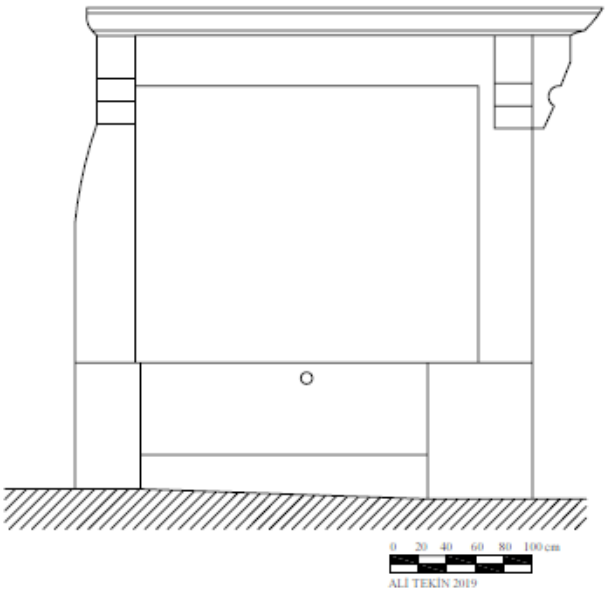

Çizim 171: Çeşmenin doğu cephesi

Fotoğraf 205: Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi'nin doğu cephesi

Fotoğraf 206: Çeşmenin kuzey cephesi

2.2.84. Eskigediz Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Cami Kebir Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi, Emin Ağa Camisi'nin doğusundadır. (Koordinat: 39.038507, 29.412132)

Çizim No: 172-173

Fotoğraf No: 207-208

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede tuğla ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Betonarme harçla sıvanıp, boyanmış olan çeşmenin, dökülen sıva parçaları arasında harman tuğlası göze çarpmaktadır. Yalak, betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan çeşme, bağımlı, iki cepheli ve L şeklinde bir görüntü sergilemektedir. Eğimli bir arazi üzerinde bulunması nedeniyle, cephelerde yükseklik ve derinlik farkı bulunan çeşmenin, en yüksek yeri 2.42 m, en derin yeri ise 1.21 m'dir. Genişliği ise 9.69 m'dir. Önünde 8.70 m uzunluğunda, üç bölümlü bir yalak kısmı vardır. Çeşmenin dinlenme sekisi bulunmamaktadır. Kuzey cephede, 0.04 m derinlikte ve farklı genişliklerde çeşme nişini örten beş yarım daire kemer, yanlarda düz profilli başlıklara sahip pilastrlara oturmaktadır. Son başlık, bordür şeklinde devam ederek, batıdaki ikinci cepheyi oluşturur. Bu cephenin ortasında yarım daire formlu bir kemer bulunmaktadır. Kuzeydeki her niş yüzeyinde, işlevsiz bir lüle yer almaktadır. Batı cephede ise lüle yoktur. Kemerlerin üzerinde düz bir silme, bunun da üzerinde öne taşıntılı bir saçak bulunmaktadır. Çeşmenin üzeri düz dam şeklindedir.

Süsleme

Çeşmede pilastrlar, kemerler ve düz silme dışında süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Yayınlarda Emin Ağa Cami Çeşmesi[358] olarak da geçen çeşme hakkında herhangi bir tarihlendirme yapılmamıştır. Yakınlarında bulunan Emin Ağa Camisi 1925 tarihlidir[359]. Çeşme 1925 yılında yaptırılmış olabilir.

Mevcut Durum

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescillenen çeşme kullanılmamaktadır.

[358] Acar, **a.g.e.**, 2019b, s. 361.
[359] Elif Gürsoy, "Kütahya İli Eski Gediz Kasabası'ndaki Ahşap Tavanlı Camiler", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 6, Sayı 36, 2019, s. 165.

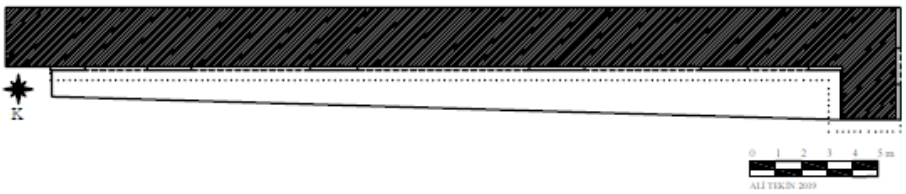

Çizim 172: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin planı

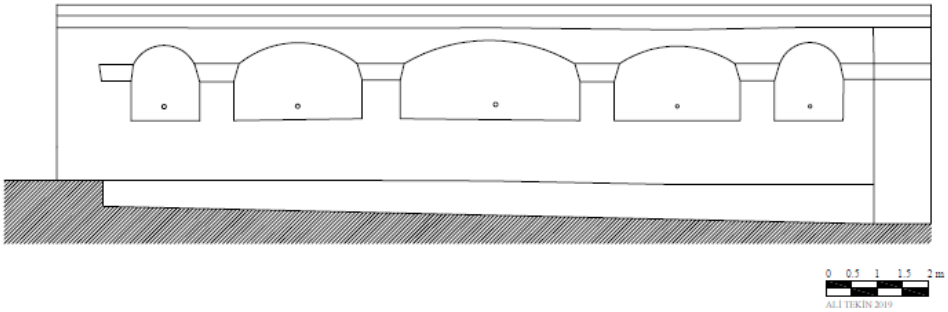

Çizim 173: Çeşmenin kuzey cephesi

Fotoğraf 207: Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi'nin kuzey cephesi

Fotoğraf 208: Çeşmenin batı cephesi

2.2.85. Merkez Cemalettin (Alaeddin) Mescidi Çeşmesi

Yeri: Merkez Cedit Mahallesi, Kobak Caddesi'nde, mescidin bitişiğindedir. (Koordinat: 39.423397, 29.974576)

Çizim No: 174-175

Fotoğraf No: 209-210

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş ve mermer malzeme kullanımı görülmektedir. Küfeki taşıyla yenilenen çeşmenin ayaklarında ve niş cephesinde mermer kullanılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda mescit duvarına bitişik olarak görülen, tek cepheli çeşmenin yüksekliği 1.80 m, genişliği 1.59 m ve derinliği 0.16 m'dir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin yalağı, yol kodunun altında kalmıştır. 0.16x0.68 m ölçülerindeki çeşme nişini örten basık kemer, yanlarda yekpare ayak üstündeki düz başlıklara oturmaktadır. Ayna taşı bulunmayan çeşmenin tek lülesi vardır. Niş içerisinde 0.16x0.21 m ölçülerinde dikdörtgen formlu bir tas nişi bulunmaktadır. Çeşme kemeri, taşın oyulmasıyla meydana getirilmiştir. Çeşmenin üst kısmı, yarım daire kemerli bir alınlık şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin yarım daire kemerli alınlığı cepheyi hareketlendirmektedir.

Tarihlendirme

Eski fotoğraflarında çeşmenin cephesinin beyaz fayansla kaplandığı görülmektedir. Mustafa Kalyon'a göre çeşmenin yerinin değiştiği ve Nuri Germiyanoğlu'nun amcası Bahaddin German tarafından yaptırıldığını belirtmektedir[360]. Mescidin giriş kapısının üzerindeki kitabede, Vakıflar Genel

[360] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 158.

Müdürlüğü tarafından 2015-2016 yılları arasında onarıldığı yazmaktadır. Bu onarımda çeşmenin de elden geçtiği ve beyaz fayansların kaldırıldığı tahmin edilmektedir. Mustafa Kalyon'un verdiği bilgilerden hareketle çeşme, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiştir. Banisi ise Bahaddin German'dır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

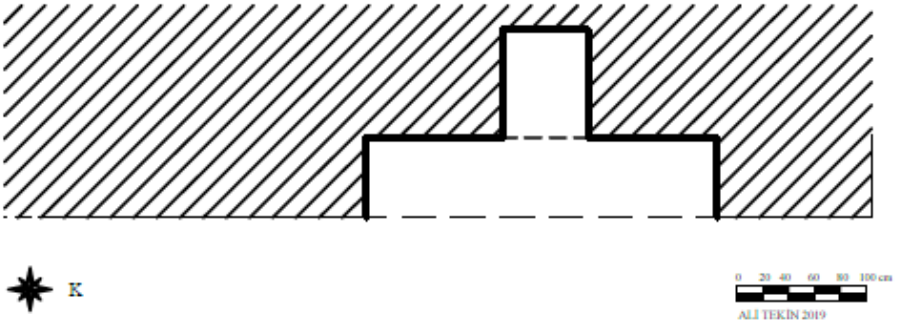

Çizim 174: Cemalettin (Alaeddin) Mescidi Çeşmesi'nin planı

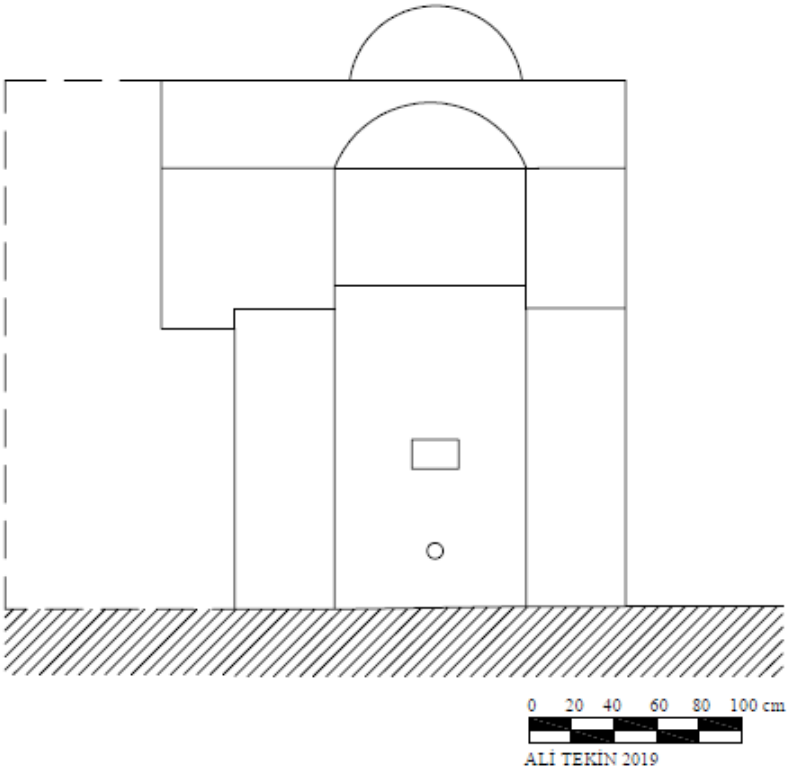

Çizim 175: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 209: Cemalettin (Alaeddin) Mescidi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 210: Çeşmenin eski hali (Mustafa Kalyon'dan)

2.2.86. Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz Beldesi çıkışında ve Akçaalan yolu üzerindedir. (Koordinat: 39.053408, 29.413748)

Çizim No: 176

Fotoğraf No: 211

Kitabesi

Çeşmenin sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, beş satır inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- سنه ٣٤٧ [١]

٢- اشبو چشمنك

٣- بانيسى ... حاجى حسن

٤- اوغلى حاجى قدرى؟ ...

٥- ايچنلره اعفيت اولسن ...

Okunuşu:

1- Sene [1]347

2- İşbu çeşmenin

3- Banisi … Hacı Hasan

4- Oğlu Hacı Kadri?

5- İçenlere afiyet olsun …

Malzeme ve Teknik

Çeşmede taş, tuğla ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Moloz taş, blok taş ve tuğla malzemeyle inşa edilen çeşmede bağlayıcı olarak ve lülenin bulunduğu alt kısımlarda betonarme harç kullanılmıştır. Kitabesi taştan yapılmıştır. Yalakta betonarme harç malzeme görülmektedir.

Mimari

Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda konumlandırılan çeşme, bağımlı, tek cepheli olup, cepheleri kısmen yıkılmıştır. Çeşme 1.34 m yüksekliğinde, 2.73 m genişliğindedir. Önünde yalak ve yalağa bitişik dinlenme sekileri vardır. İşlevsiz tek lülelisi bulunan çeşmenin, ayna taşı üzerinde dikdörtgen formlu bir tas nişi bulunmaktadır. Çeşme nişini örten yüzeysel sivri kemer, yanlarda yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Çeşmenin üstü üçgen alınlıkla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre H. [1]347/M. 1928-1929 yılında, Hacı Hasan oğlu Hacı Kadri tarafından yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

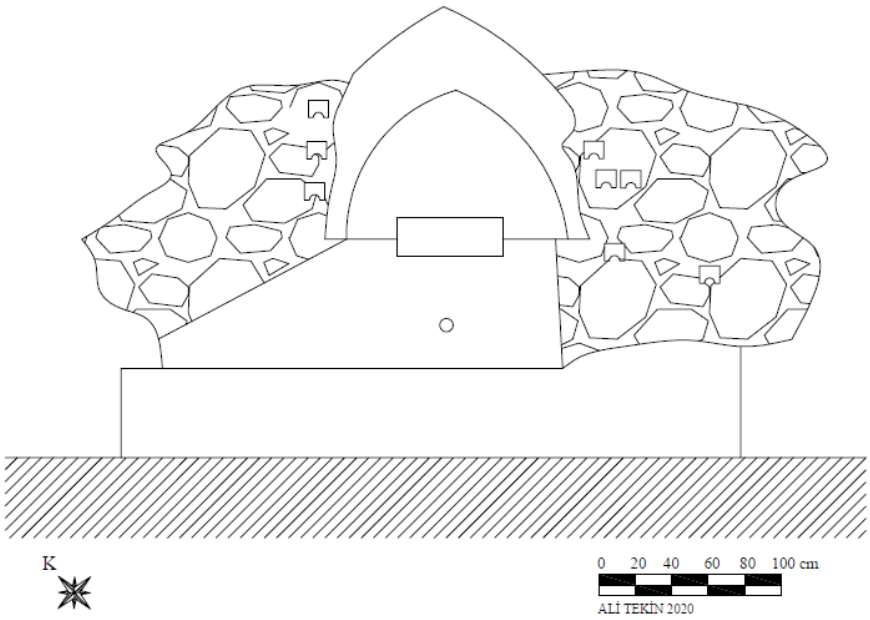

Çizim 176: Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme'nin cephesi

Fotoğraf 211: Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme'nin cephesi

2.2.87. Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi

Yeri: Altıntaş ilçesi, Yeşilyurt Köyü'nde, caminin kuzeyindedir. (Koordinat: 38.961927, 29.935335)

Çizim No: 177-178

Fotoğraf No: 212

Kitabesi

Yapının inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Tamamen mermer malzemeden inşa edilen çeşmenin saçak kısmı betonarme malzemedendir. Yalak, betonarme harç malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Cami bahçesinin duvarına bitişik olan çeşme, 1.91 m yüksekliğinde, 1.36 m genişliğinde ve 0.21 m derinliğinde dikdörtgen prizmatik bir kütleye sahiptir. Önünde 0.52x1.24 m ölçülerindeki yalak, güneydoğu yönde ikinci bir yalakla birleştirilmiştir. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Cephe, bir dışbükey silmeyle iki bölüme ayrılmıştır. Altta, uç kısımları üçgen şeklinde sonlanan dikey dikdörtgen niş, ortada ise yarım daire kemerli yüzeysel bir niş ve bu kısmın ortasında tek lüle yer almaktadır. Cephenin üst bölümünde mermerin yontulmasıyla oluşturulmuş, 0.16 m derinliğinde, yarım daire kemerle sonuçlanan bölüm gelmektedir. Çeşmenin üstü düz dam şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsuru, cephedeki silme ve yüzeysel şekilli nişlerdir.

Tarihlendirme

Çeşmenin arka cephesinde yer alan cami, 1938 tarihlidir. Çeşmenin de malzeme ve teknik özellikleri bakımından, 1938 yılında yapıldığı kabul edilebilir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

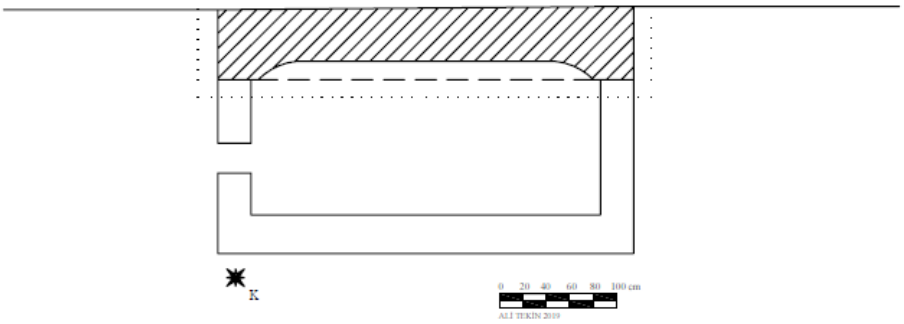

Çizim 177: Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi'nin planı

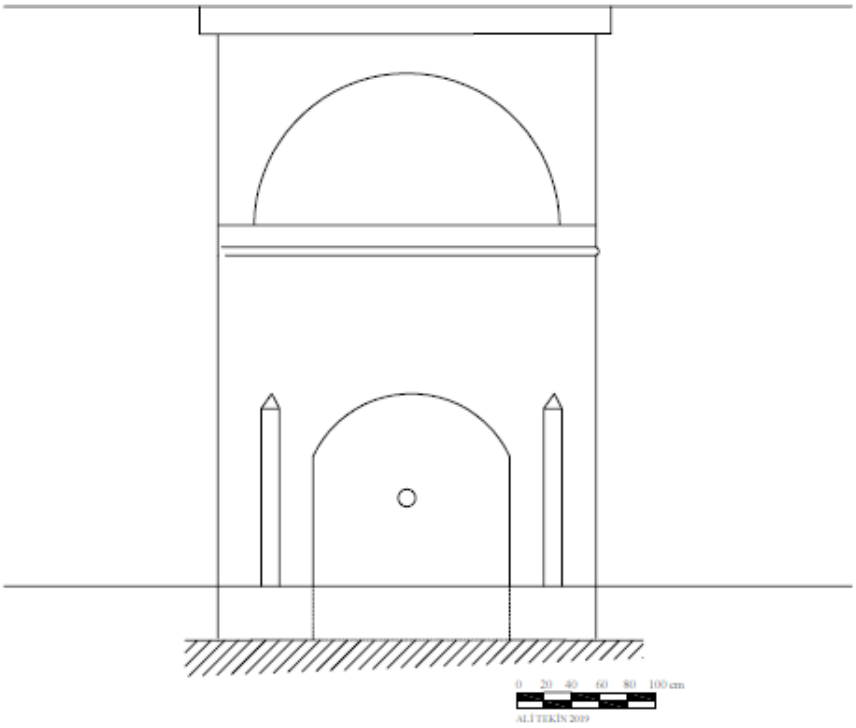

Çizim 178: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 212: Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi'nin cephesi

2.2.88. Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmesi

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Şenlik Köyü'ndedir. (Koordinat: 39.581448, 29.704888)

Çizim No: 179

Fotoğraf No: 213

Kitabesi

Çeşmenin cephesinde Latin harflerle yazılmış kitabe bulunmaktadır:

1940

Ramazan Usta

Malzeme ve Teknik

Çeşmede moloz taş, kesme taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin ön cephesinde ve yalakta betonarme harç, saçak kısmında kesme taş ve arka cephesinde moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda bağımlı olarak inşa edilen çeşme, düz cepheli çeşmeler grubuna girmekte olup, 1.77 m yüksekliğinde, 1.56 m genişliğinde ve 0.75 m derinliğindedir. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin önünde, küçük bir yalak bulunmaktadır. Tek lülenin 0.53 m üzerinde, 0.17x0.25 m ölçülerinde sivri kemerli bir tas nişi bulunmaktadır. Çeşme, profilli ve dışa taşkın bir saçakla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsuru, tas nişinin iki yanındaki, karşılıklı verilmiş ay-yıldız motifidir.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre 1940 yılında Ramazan Usta tarafından yapılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

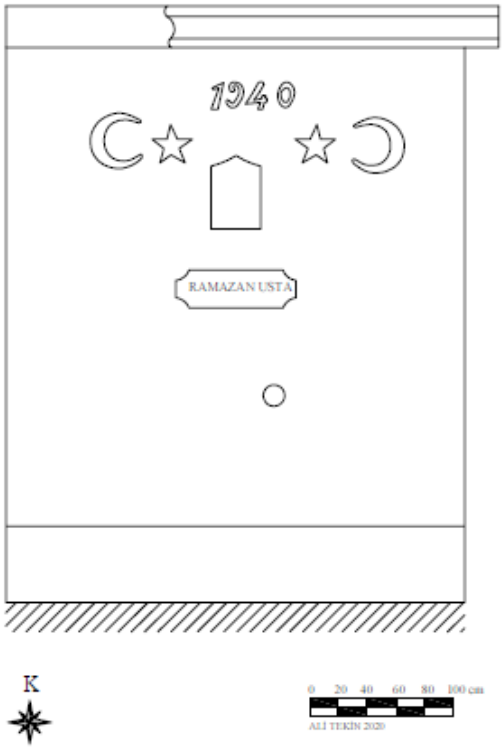

Çizim 179: Şenlik Köyü Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 213: Şenlik Köyü Çeşmesi'nin cephesi

2.2.89. Çavdarhisar Eskipazar Cami Çeşmesi

Yeri: Çavdarhisar ilçesi, Meydan Mahallesi, Taksim Caddesi, Aizonai Antik Kenti girişindedir. (Koordinat: 39.198344, 29.611046)

Çizim No: 180-181

Fotoğraf No: 214

Kitabesi

İnşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşla inşa edilen çeşmenin saçak kısmı, betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda bağımsız, tek ve düz cepheli bir şekilde inşa edilen çeşme, 1.97 m yüksekliğinde, 1.59 m genişliğinde ve 0.50 m derinliğinde dikdörtgen prizmatik bir kütleye sahiptir. Tek lüleye sahip çeşmenin dinlenme sekisi bulunmamaktadır. Yol kodunun yükselmesinden dolayı yalak kısmı toprak altında kalmıştır. Çeşmenin cephesi, yüzeyden bir miktar çökertilerek oluşturulmuştur. Çeşmenin üstü harpuşta çatıyla son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmenin cephesindeki silme, tek süsleme unsuru olarak sayılabilir.

Tarihlendirme

Çeşmenin kesin olarak inşa tarihi bilinmiyor. Eskipazar Camisi'nin yapım tarihi 1944'tür. Çeşme 1944 yılında yapılmış olabilir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

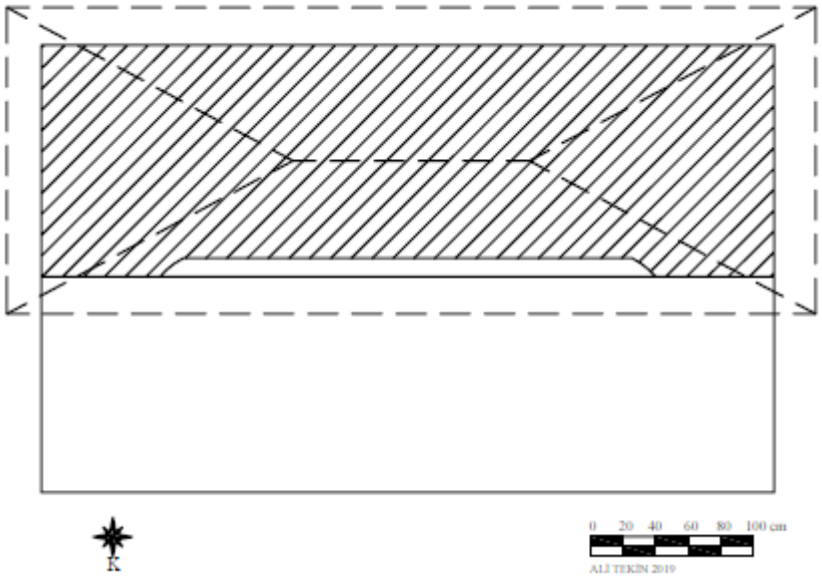

Çizim 180: Eskipazar Cami Çeşmesi'nin planı

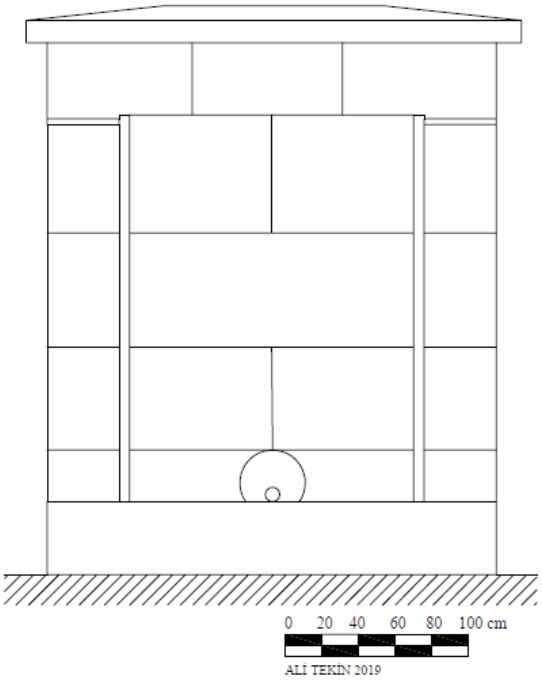

Çizim 181: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 214: Eskipazar Cami Çeşmesi’nin cephesi

2.2.90. Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi

Yeri: Simav ilçesi, Muradınlar Mahallesi, Sebzeciler Sokaktadır. (Koordinat: 39.107105, 29.021864)

Çizim No: 182-183

Fotoğraf No: 215

Kitabesi

Çeşmenin kemer tablasında, Latin harflerle inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

1949 Cumhuriyet Devrinde Köy Halkı Yardımı ile Yapılmıştır. Ustası Halil Göl.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede harç kullanımı görülmektedir. Çeşme, tamamen betonarme harçla yapılmış, kireçle badana edilmiştir. Önündeki yalak da aynı malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan çeşme, güney cephesi itibariyle duvara bağımlı olarak inşa edilmiştir. Depolu ve tek cepheli çeşme, 1.76 m yüksekliğinde, 1.21 m genişliğinde ve 0.36 m derinliğindedir. Deponun sonradan çeşmenin arka cephesine alındığı bilgisine ulaştık. Bu kısım 1.55x1.17 m ölçülerindedir. Önündeki yalak, güney yönde L yaparak devam etmektedir. Çeşmenin dinlenme sekisi yoktur. Çeşme, yarım daire kemerli bir görüntü sergilemektedir. Çeşmenin üstü düz dam şeklinde son bulmaktadır.

Süsleme

Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Çeşme, kitabesine göre 1949 yılında köylüler tarafından, Halil Gök adlı ustaya yaptırılmıştır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

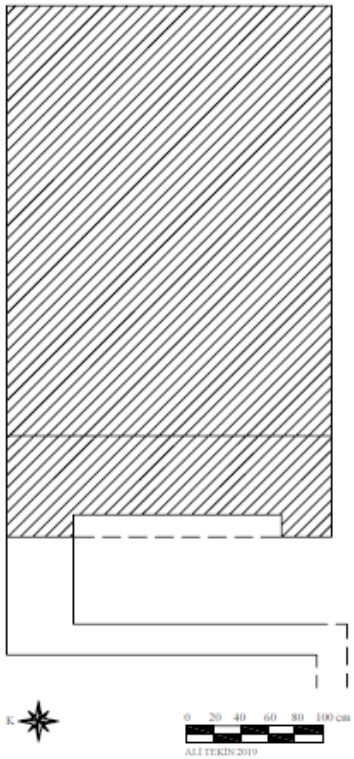

Çizim 182: Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi'nin planı

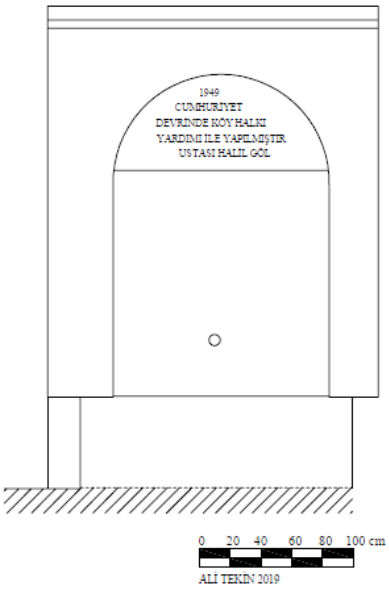

Çizim 183: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 215: Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi'nin cephesi

2.2.91. Eskigediz Kütahya Caddesi Çeşmesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Park Mahallesi, Kütahya Caddesi'ndedir.

Çizim No: 184-185

Fotoğraf No: 216-217

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Betonarme harçla sıvanıp boyanmış olan çeşmenin, dökülen sıvalarının arasından kesme taş malzemeyle yapıldığı seçilebilmektedir.

Mimari

Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda, iki katlı bir konutun, birinci katı bünyesinde yer almaktadır. Depolu, tek cepheli çeşme, 1.90 m yüksekliğinde, 1.57 m genişliğinde olup, yalak ve dinlenme sekisi bulunmamaktadır. 0.17x0.87 m ölçülerindeki çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlardaki yığma ayakların iç cephesinde, dışbükey profilli iki silmeyle süslenen başlıklara oturmaktadır. Nişin güneybatısındaki ayağa bitişik ve dışa taşıntılı olarak yapılan bölüm, muhtemelen taslık vazifesi görmektedir. Tek lüleli çeşmede görülen ikinci lüle, depodaki fazla suyun dışarı atılması için tasarlanmıştır. Kemer tablası içinde depo kapağı bulunmaktadır.

Süsleme

Çeşmedeki tek süsleme unsuru profilli başlıklardır.

Tarihlendirme

Çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Bağlı bulunduğu konutla birlikte çeşmeyi mimari ve teknik açıdan XX. yüzyılın ortalarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmamaktadır.

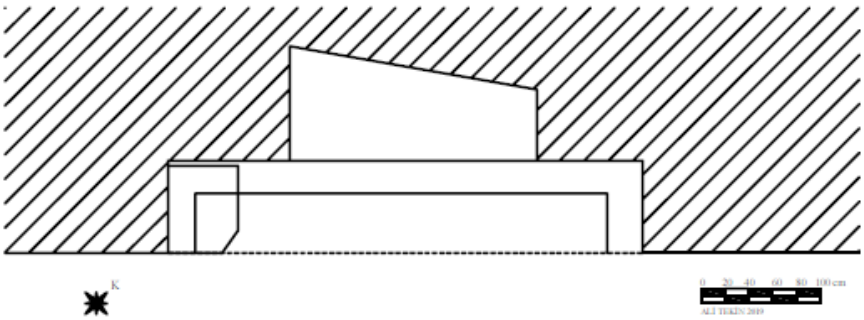

Çizim 184: Kütahya Caddesi Çeşmesi'nin planı

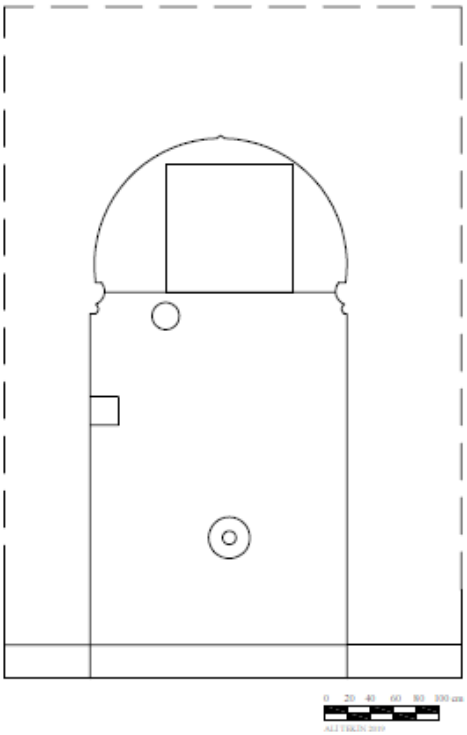

Çizim 185: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 216: Kütahya Caddesi Çeşmesi'nin görünüşü

Fotoğraf 217: Çeşmenin cephesi

2.2.92. Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi

Yeri: Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.42507, 29.96796)

Çizim No: 186

Fotoğraf No: 218

Kitabesi

Çeşmenin inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Çeşmede mermer, devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ayna taşı devşirme mermer malzemeden olan çeşmenin diğer bölümleri betonarme harçla sıvanmıştır. Yalak ise mermerden yapılmıştır.

Mimari

Yol kodunun yükselmesinden dolayı aşağıda kalmış olan çeşme, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bağımsız, düz cepheli 1.03 m yüksekliğinde ve 1.13 m genişliğinde, dikdörtgen bir plan kuruluşu sergilemektedir. Önünde 0.65x0.66 m ölçülerinde bir yalak bulunmaktadır. Çeşmede dinlenme sekisi bulunmamaktadır. Tek lüleli çeşmenin 0.43x1.03 m ölçülerindeki ayna taşı, üçgen alınlık şeklinde sonlanmaktadır. Çeşmenin üstü ise beşik çatı şeklindedir.

Süsleme

Çeşmedeki süsleme ayna taşı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayna taşının köşelerinde istiridye kabuğu motifleri, ortada ise bir rozet yer almaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Mevcut haliyle tarihlendirme yapmak güçtür.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 28.01.2015 tarih ve 2190 sayılı kararıyla tescillenen çeşme, günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

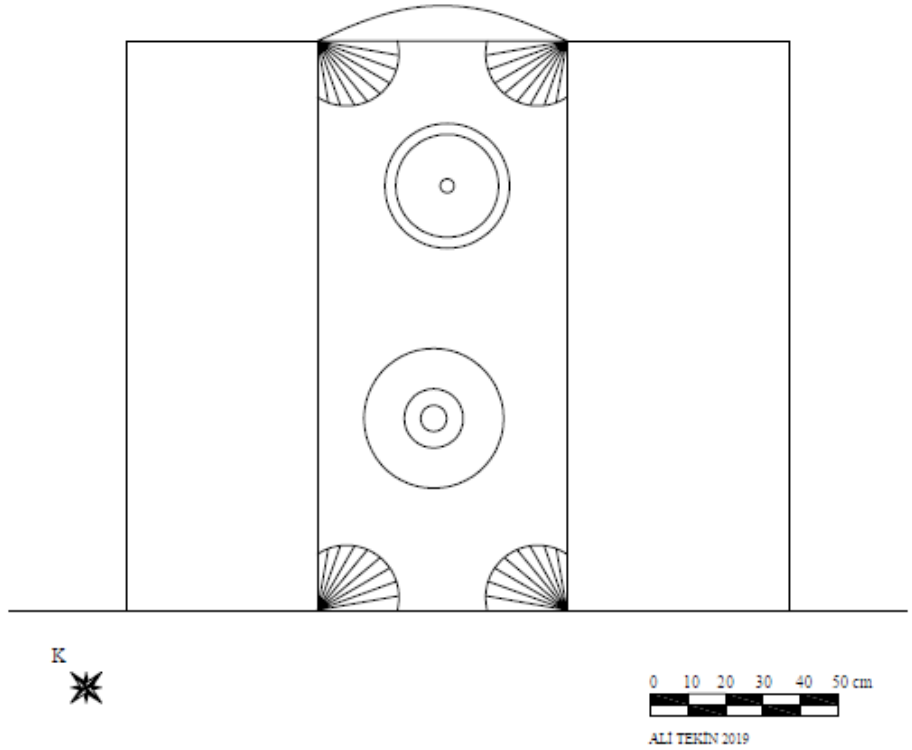

Çizim 186: Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 218: Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

2.2.93. Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmesi

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Kurşunlu Caddesi'nde ve Ulu Cami'nin kuzeydoğusundadır. (Koordinat: 39.041790, 29.413723)

Çizim No: 187

Fotoğraf No: 219

Kitabesi

Çeşmede sivri kemer tepelikli, sülüs hatlı ve alt kısmı tahrip olmuş bir kitabe mevcuttur.

Metin:

١- لا اله الا الله

٢- محمد رسول الله

Okunuşu:

1- Lâ ilâhe illallah

2- Muhammedun resûlullah

Malzeme ve Teknik

Çeşmede kesme taş, mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ayaklar ve dinlenme sekisinde kesme taş, kitabede mermer, yalakta ise mermer malzeme kullanılmıştır. Ayna taşının üzeri betonarme harçla sıvanmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan çeşme, oldukça harap durumdadır. Arkasındaki yıkık halde bulunan Muratbey Zaviyesi'ne[361] bitişik olan çeşme mevcut haliyle, 1.61 m yüksekliğinde, 1.85 m genişliğindedir. Güneybatı yöndeki tek dinlenme sekisi, 0.36x0.43 m ölçülerindedir. Yalak, molozla dolmuştur. Çeşmede işlevsiz ve farklı konumlandırılmış iki lüle yer almaktadır. Üsteki lülenin depodaki fazla suyun tahliye edildiği kısım olabileceği düşünülürse, yapının depolu

[361] Acar, **a.g.e.**, 2019b, s. 366.

bir çeşme olması gerektiği söylenebilir. Üstteki lülenin yanında 0.34 m genişliğinde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabenin alt kısmı, betonarme harçla sıvandığı için yüksekliği alınamamıştır.

Süsleme

Çeşmede süsleme olarak, kitabe üzerindeki çarkıfelek motifi dikkat çekmektedir.

Tarihlendirme

İlk olarak Türkan Acar tarafından Muratbey Zaviyesi Çeşmesi[362] olarak tanıtılan yapı hakkında herhangi bir tarihlendirme yapılmamıştır. Kitabenin tahrip edilmiş olması tarihlendirmeyi güçleştirmektedir.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme atıl durumdadır.

[362] Acar, **a.g.e.**, 2019b, s. 366.

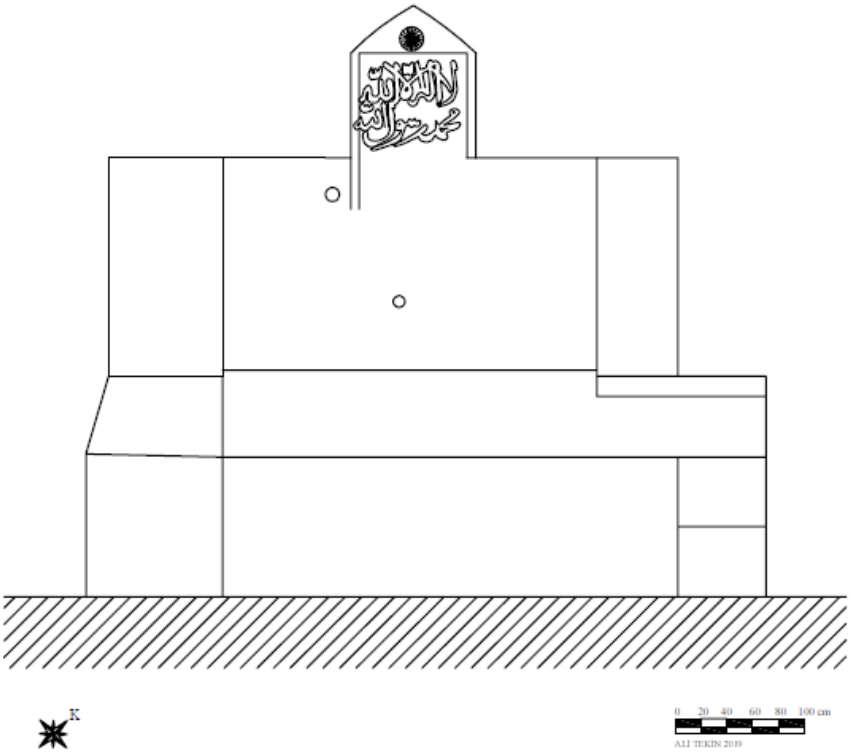

Çizim 187: Kurşunlu Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

Fotoğraf 219: Kurşunlu Caddesi Çeşmesi'nin cephesi

2.3. Hamamlar

2.3.1. Merkez Yoncalı Kaplıcası

Yeri: Merkez Yoncalı Köyü'nde yer almaktadır. (Koordinat: 39.488728 29.840054)

Çizim No: 188

Fotoğraf No: 220-226

Kitabesi

Giriş açıklığının üzerinde, Selçuklu sülüsüyle hakkedilmiş, yedi satırlık inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- فى أيام دولة السلطان

٢- الاعظم ظل الله فى

٣- العالم علاء الدنيا والدين

٤- ابوالفتح كيقباد بن كيخسرو رفع الله

٥- الويته تشرّف بعمارة الحياة الملك

٦- الخاتون الاجل الكبيرة كولمش؟ بنت

٧- رمضان الحاجب فى سنة احدى [و] ثلثين وستمايه

Okunuşu:

1- Fi eyyâm-ı devlet-i es-Sultân

2- ü'l-Aʿzam zıll'ullah-i fi

3- l-Alem Alâü'd-Dünyâ ve'd-Din

4- Ebu'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev rafea Allah

5- El viyetü teşerrüf bi-imaret-ül hayât-ül mülk

6- El hatun el ecel el kebiret-i Gülmüş? bint-i

7- Ramazan el Hacib fi seneti ehad (ve) selasin ve sittemie[363].

Malzeme ve Teknik

Kaplıcanın yapımında taş, tuğla, mermer, devşirme, ahşap, maden ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Beden duvarlarında betonarme harç dolgulu, moloz taş ve kaba yonu taşın kullanıldığı yapıda kapı kemeri, pencere çerçeveleri, kubbe ve kubbe geçişleri[364] tuğladan yapılmıştır. Erkekler bölümü soyunmalığında, soyunma kabinleri, taşıyıcılar ve girişin önündeki sundurmada ahşap malzeme, kubbelerde ise kurşun kaplama kullanılmıştır. Kitabe mermer olup, erkekler bölümündeki süs havuzu, sıcaklıklardaki havuzlar ve iç duvarlar belli bir seviyeye kadar mermerle kaplanmıştır. Erkekler ile kadınlar bölümünün giriş kapılarının söveleri devşirme çifte sütundur. Kaplıca, içte kireç harcıyla sıvanmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan ve çifte kaplıca olarak inşa edilen yapının; güneydoğu cephesi erkekler bölümü, kuzeybatı cephesi ise kadınlar bölümü olarak düzenlenmiştir.

Güneydoğu cephede erkekler bölümünün sundurmalı giriş kapısı ve üstte iki adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Güneybatı cephede ise kadınlar bölümünün giriş kapısı vardır. Diğer cepheler sağır tutulmuştur. Erkekler bölümünün soyunmalığı dıştan aydınlık fenerli kırma çatıyla örtülmüştür. Kaynaklarda bu bölümün üzerinin kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheden dışarıya taşırılmış, dört basık kemer üzerine oturtulmuş bir kubbeyle örtülü olduğu geçmektedir[365].

Erkekler bölümü soyunmalık ve sıcaklık mekânlarından oluşmaktadır. Bu bölümünün soyunmalığına güneydoğu cephedeki basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Soyunmalık 9.40x9.60 m ölçülerinde[366], üzeri ahşap direklerle taşınan düz tavan şeklinde olup, ortasında aydınlık feneri bulunmaktadır[367]. Mekânın etrafına soyunma kabinleri, ortasına da dikdörtgen çerçeve içerisinde oval bir süs havuzu

[363] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 21.
[364] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 273.
[365] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 21; Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 273.
[366] Önge, **a.g.e.**, 1995**,** s. 273.
[367] Kaplıcaya girişimize izin verilmediği için bu bölüm planda gösterilememiştir.

eklenmiştir. Soyunmalık ahşap konstrüksiyonla iki katlı olarak düzenlenmiştir. Kuzeybatı cephede üç adet dikdörtgen formlu niş vardır. Soyunmalık, güneydoğudaki iki adet üst pencereyle ve aydınlık feneriyle aydınlatılmaktadır. Kuzeydoğu cephenin doğusuna yakın yerden ve dikdörtgen çerçeveli bir kapıdan sıcaklığa girilmektedir.

Sıcaklık, 4.85x10.78 m ölçülerinde[368] olup, mekân ortada kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda atılmış basık kemerle ikiye bölünmüştür. Bu bölümlerin üzeri prizmatik Türk üçgenleriyle geçilen birer kubbeyle örtülmüştür. Mekânın ortasında dikdörtgen planlı bir havuz vardır. Kuzeydeki mekânda dikdörtgen çerçeve içerisinde, yarım daire kemerli bir niş bulunmaktadır. Güneydoğudaki kubbe, yuvarlak formlu bir, kuzeybatıdaki ise, yuvarlak formlu üç ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Kadınlar bölümü soyunmalık ve sıcaklık mekânlarından oluşmaktadır. Bölümünün soyunmalığına güneybatı cephenin batısına yakın yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Girişin önündeki ahşap bölüm yenidir. Soyunmalık, 4.55x5.15 m ölçülerinde olup üzeri, prizmatik Türk üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Mekânın kuzeybatı cephesinde yarım daire kemerli nişler yer almaktadır. Soyunmalık, yuvarlak formlu tek ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Kuzeydoğu cephenin ortasındaki dikdörtgen çerçeveli bir kapıyla sıcaklık bölümüne girilmektedir. Sıcaklık, 4.85x5.05 m ölçülerinde[369] olup üzeri, Türk üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Mekânın ortasında dikdörtgen formlu bir havuz bulunmaktadır. Sıcaklık, yuvarlak formlu tek ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Süsleme

Kaplıcada herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır. Giriş kapılarındaki devşirme malzeme, cepheye hareketlilik sağlamaktadır.

Tarihlendirme

Kaplıca, kitabesine göre I. Alaeddin Keykubad devrinde, Hacip Ramazan'ın kızı Gülmüş veya Gülümsen tarafından, H. 631/M. 1233-1234 yılında yaptırılmıştır.

[368] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 273.
[369] **a.g.e.**, s. 273.

Kaplıca, Yılmaz Önge'ye göre muhtemelen antik devirdeki bir kaplıcanın üzerine yaptırılmıştır[370].

Onarımlar

Kaplıcanın muhtemelen XV. yüzyılda yapılan erkekler kısmının kubbeli soyunmalık bölümü, XIX. yüzyıl sonlarında, ahşap direklerle taşınan, ahşap tavanla yenilenmiştir. Kadınlar ve erkekler kısmının giriş kapıları önündeki sundurmalar, içteki mozaik döşeme ve sıvalar ise yakın dönem onarımlarıdır[371].

Mevcut Durum

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 12.04.1980 tarih ve A-2169 sayılı kararla tescillenen kaplıca günümüzde sağlamdır ve asıl işlevini sürdürmektedir.

[370] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 274.
[371] **a.g.e.**, s. 274.

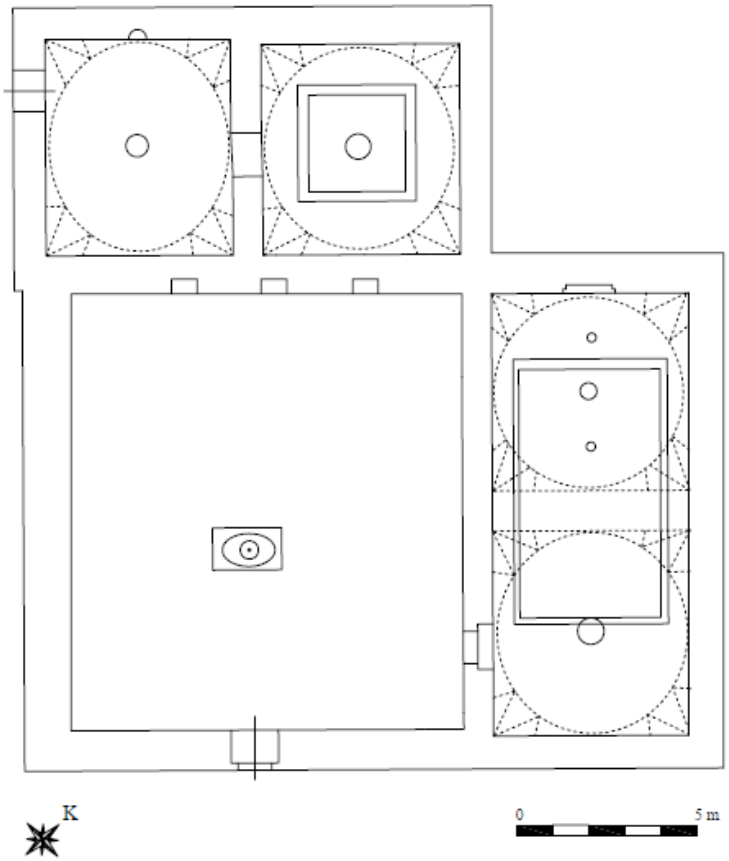

Çizim 188: Yoncalı Kaplıcası'nın planı (Yılmaz Önge'den)

Fotoğraf 220: Yoncalı Kaplıcası'nın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 221: Kaplıcanın kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 222: Kaplıcanın güneybatı cephesi

Fotoğraf 223: Erkekler bölümü soyunmalığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 224: Erkekler bölümü sıcaklığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 225: Kadınlar bölümü soyunmalığı (VGM Arşivi'nden)

Fotoğraf 226: Kadınlar bölümü sıcaklığı (VGM Arşivi'nden)

2.3.2. Merkez Eski-Yeni Hamam

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Gediz Caddesi, Ulu Cami'nin güneybatısında yer almaktadır. (Koordinat: 39.416829, 29.975158)

Çizim No: 189

Fotoğraf No: 227-229

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer ve harç kullanılmıştır. Yapı, moloz taş kullanılarak yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Sıcaklığın eyvan örtülerinde de moloz taş kullanılmıştır. Eyvan kemerlerinde, kubbe ve geçişlerinde, külhan ve su deposu tonozlarında tuğla kullanımı görülmektedir[372]. Sıcaklığın ortasındaki göbek taşı da tuğladan yapılmıştır. Zemin mermer ve kayrak taşlarıyla kaplanmış, duvarlar ise içte kireç harcıyla sıvanmıştır[373].

Mimari

Kısmen toprak altındaki hamam, 1999-2001 yılındaki kurtarma kazısıyla gün yüzüne çıkarılmıştır[374]. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultudaki bir alana oturduğu anlaşılan hamamın sıcaklık, su deposu ve külhan bölümleri açığa çıkarılmıştır. Kuzeydoğuda sıcaklık, sıcaklığın güneybatısında ise su deposu ve külhan yer almaktadır. Sıcaklık, dört eyvanlı ve köşe halvetli bir plana düzeni sergilemektedir. Eyvanlar sivri tonozla, halvet hücrelerinden kuzeybatı köşedeki on iki adet sivri kemerli sağır nişin oluşturduğu geçiş kuşağından sonra kubbeyle örtülmüştür. Güneybatı taraftaki halvetin üzeri ise trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Su deposu ve külhan dikdörtgen planlı olup, iki kemerle takviye edilmiş sivri tonozla

---

[372] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 57.
[373] Metin Türktüzün, "Germiyanoğulları'ndan Kalma Hamam Yapısı Kurtarma Kazısı-2001", **13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 22-26 Nisan 2002 Denizli**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2003, s. 94.
[374] Metin Türktüzün, "Germiyanoğullarından Kalma Hamam Yapısı Kurtarma Kazısı-1999", **11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 24-26 Nisan 2000 Denizli**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001, ss. 33-40; Türktüzün, **a.g.e.**, 2003, s. 93-96.

kapatılmıştır. Sıcaklık ve kuzeybatı halvetin tuğla boyutlarının kenar uzunlukları 21-22 cm, güneybatı ve su deposunun tuğla boyutları ise 24-25 cm'dir[375].

Süsleme

Halvetin kuzeybatı köşesindeki on iki adet sağır kemerle oluşturulan geçiş kuşağı, hamamdaki süslemeye örnek olarak gösterilebilir.

Tarihlendirme

Hamamdan günümüze ulaşmış bir kitabe söz konusu değildir. Hamamla ilgili en önemli belge, II. Yakub Bey'in 1414 tarihli taş vakfiyesidir. Vakfiyede "bunların kamusun Sultan Mehmed Hüdavendigar kabul dutup nişan verdi ve Kütahya'daki yeni hamam…. dan satun aldı İlyas Bey oğlu Süleyman Şah'dan beri anı hafızine"[376] ifadesinden hamamın, Çelebi Mehmed tarafından İlyas Bey oğlu Süleyman Şah'tan satın alınıp, II. Yakup Çelebi'ye verildiği anlaşılmaktadır. Ali Osman Uysal, halvetlerin geçiş sistemlerindeki farklılıklar ve tuğlalar arasındaki boyut farklılıkları ile halk arasında eski-yeni adıyla anılması nedeniyle hamamın muhtemelen XIII. yüzyılda yapıldığını, XIV. yüzyılda Germiyanoğulları zamanında onarıldığını düşünmektedir[377]. Biz de bu görüşe katılıyoruz. Hamam, XVIII. yüzyıl ortalarında terk edilmiştir[378].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam kullanılmamaktadır.

---

[375] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 56-57.
[376] Gedik, **a.g.e.**, 2017, s. 120.
[377] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 57-58.
[378] Türktüzün, **a.g.e.**, 2001, s. 34.

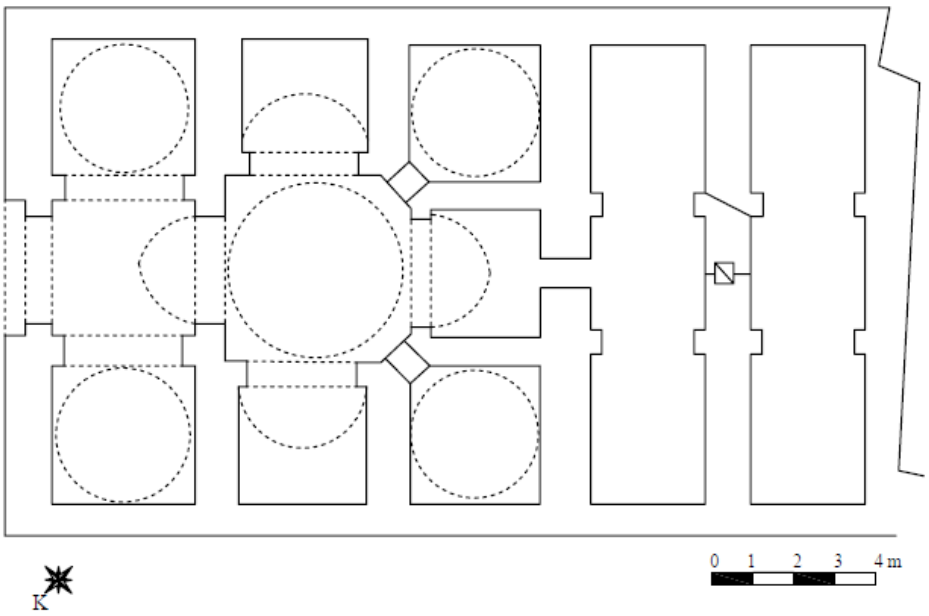

Çizim 189: Eski-Yeni Hamam'ın planı (Kütahya Müzesi Müdürlüğü Arşivi'nden)

Fotoğraf 227: Eski-Yeni Hamam'ın hava fotoğrafı (Kütahya Müzesi Müdürlüğü Arşivi'nden)

Fotoğraf 228: Eski-Yeni Hamam'ın sıcaklık bölümü (Kütahya Müzesi Müdürlüğü Arşivi'nden)

Fotoğraf 229: Hamamın kuzeybatı köşesindeki halvet hücresi (VGM Arşivi'nden)

2.3.3. Merkez Saray Hamamı

Yeri: Merkez Alipaşa Mahallesi, Fuat Paşa Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.417204, 29.983440)

Çizim No: 190-191

Fotoğraf No: 230-238

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Moloz taşla inşa edilen hamamın kubbeleri tuğladır. Hamamın iç kısımları betonarme harçla sıvanıp, kireç harçla badana edilmiştir. Soyunmalığın üst örtüsü, ahşap konstrüksiyon üzerine alaturka kiremit kaplı beşik çatı şeklindedir. Kubbelerin üzeri de aynı şekilde kiremitle kaplanmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan ve tek hamam olarak tasarlanan yapı, soyunmalık, ılıklık, hela-tıraşlık, sıcaklık, iki halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Soyunmalığın kuzey cephesi, altta dikdörtgen bir kapı, dikdörtgen bir pencere ve üstte ise altı adet dikdörtgen pencereyle hareketlendirilmiştir[379]. Doğu cephede de dikdörtgen bir kapı ve pencereyle, üstte yedi adet pencere yer almaktadır. Güney cephe, kuzey cephede olduğu gibi soyunmalık dışında sağır tutulmuştur. Güney cephede soyunmalık, dikdörtgen bir kapı, dört adet pencere, üst katta ise dört adet dikdörtgen ve daha küçük boyutta bir pencereyle aydınlatılmaktadır. Kubbeler çokgen kasnaklı olarak yapılmışlardır.

Soyunmalık bölümüne doğu ve batı cephelerdeki kapılarla ulaşılmaktadır. Ana girişin doğudaki kapı[380] olduğu bilinmekle birlikte son onarımda, kuzeydeki

[379] Altun ve Uysal'da yer alan çizimde bu bölümün sağır tutulduğu, dolayısıyla açıklığın sonradan açıldığı anlaşılmaktadır.
[380] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 369.

pencerenin kapıya dönüştürüldüğü görülmektedir. Mekânın üst örtüsü ahşap kirişlemeli düz tavandır. Soyunmalığın ortasındaki şadırvan ve camekânlı soyunma hücreleri kaldırılmıştır[381]. Mekânın batısından bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Ilıklığın girişine, soyunmalığın güneybatı kenara yakın, yarım daire kemerli bir girişe sahip, duvarları soyunmalığın içinde kalan ve dört basamakla inilen, dar bir koridordan ulaşılmaktadır. Ilıklığın yarım daire kemerli kapısı, sivri bir çerçeve içerisine alınmıştır.

Ilıklık 3.87x9.82 m ölçülerinde ortada doğu-batı yönünde atılmış sivri kemerle iki bölüme ayrılmış, her bölümün üzeri de pandantifle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Kubbelerin güney ve kuzey kenarlarına da birer sivri kemer atılmıştır. Ilıklığın güneyi sivri tonozla, kuzeyi de bir perde duvarla ayrılarak hela-tıraşlık bölümü yapılmış ve yine sivri tonozla örtülmüştür. Ilıklık kubbeleri, yirmi bir adet, güneydeki tonoz, hela ve tıraşlık tonozları da altışar yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlatılmaktadır. Ilıklıktan hem sıcaklığa hem da halvetlere geçiş sağlanmaktadır. Ilıklığın kuzeyindeki bölümden, yarım daire kemerli bir kapıyla sıcaklığa, güneyindeki bölümden ise dikdörtgen bir kapıyla halvetlere geçilir.

Sıcaklık mekânı, 6.70x8.20 m ölçülerinde, köşeleri pahlı ve kare planlı olup, üzeri pandantifle geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Ortasında dört köşeli göbek taşı bulunmaktadır. Sıcaklık, sivri kemerle geçilen ve bir eyvan görüntüsü veren bölümle kuzeye doğru genişletilmiştir. Mekân, kubbede açılan kırk üç adet yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlatılmaktadır. Batı duvardaki yarım daire kemerli pencere su deposuna açılmaktadır.

Ilıklıktan geçilen ilk halvet 2.10x4.00 m ölçülerinde olup, örtü sistemi pandantifle geçilen kubbe ve sivri tonozdur. Doğu duvarında, dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış yarım daire kemerli bir niş bulunmaktadır. Bu kısmın batısından dikdörtgen bir kapıyla da hamamın "Paşa Halveti"[382] olarak adlandırılan bölüme geçilmektedir. Mekân, 3.80x4.00 m ölçülerinde olup, üzeri tromplarla geçilen bir kubbeyle örtülüdür. İki tromp arasında yarım daire hafifletme kemerleri vardır. Kuzey ve doğu duvarında, ilk halvetteki nişe benzer nişler bulunmaktadır. Mekân, kubbede

[381] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 262.
[382] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 369.

açılan on yedi adet yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Batı duvarında ise yarım daire kemerli açıklık su deposuna açılmaktadır.

Sıcaklık ve Paşa halvetinin batısında enine dikdörtgen planlı su deposu bulunmaktadır. Külhanın yarım daire kemer çerçeveli ocak nişi bulunmaktadır.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır.

Tarihlendirme

Hamamın inşa veya onarım tarihine ait bir kitabe bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, Kütahya'da yirmi üç saray hamamı bulunduğundan söz eder[383]. Ara Altun, hamamın II. Yakup Bey'in vakıfları arasında geçen Bey Hamamı olabileceği belirtmektedir[384]. Vakfiyede "Yakup Çelebi'nin atasından kalmış mülkü olan Bey hamamı" ifadesi geçmektedir[385]. Ali Osman Uysal, Ara Altun'un görüşünü benimsemekle birlikte, Yakup Çelebi'nin atasından kasıt, babası mı yoksa dedesi mi olduğunun belli olmadığını açıklamaktadır[386]. Ayrıca Bey Hamamı'nın gelirinin, Yakup Çelebi İmareti'ne vakfedildiği de bilinmektedir[387]. Hamam, 17 Mayıs 1803 tarihli ilama göre, Vezir Osman Paşa'nın vakıfları arasındadır[388].

Ali Osman Uysal, vakfiye ve ılıklık kubbesinin kuzey-güney doğrultulu sivri kemerinden hareketle yapıyı Germiyanoğulları dönemine, XIV. yüzyıl ortalarına[389]; Ara Altun yine vakfiye ve Paşa Halvetinin köşeli tromplarını da hesaba katarak hamamı, XIV. yüzyıl sonuna; Erat ise XIV. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmektedir.

Bu bilgilerden hareketle hamamın ılıklık, sıcaklık ve halvet bölümlerini Germiyanoğulları dönemine, XIV. yüzyıl ortalarına tarihlendirebiliriz. Soyunmalık bölümü ise XX. yüzyılın başlarında eklenmiştir[390].

---

[383] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
[384] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 370.
[385] Gedik, **a.g.e.**, 2017, s. 126.
[386] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 264.
[387] Aydın, **a.g.e.**, ss. 27-28.
[388] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, Cilt II/3, s. 455.
[389] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 264.
[390] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 368.

Onarımlar

Hamam muhtemelen ilk olarak 1925 yılında[391] onarılmıştır. 1965 yılında zemine mermer yapılmıştır[392]. İncelediğimiz yıl içerisinde de restoran/cafe yapımı için büyük oranda elden geçmektedir.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve restoran/cafe olarak kullanılmak üzere onarılmıştır.

[391] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 369.
[392] KKVKBKM arşivi 2741 numaralı dosya içinde; Hülya Çopuroğlu ve Sabiha Pazarcı tarafından hazırlanan 21.06.1996 tarihli rapor içinde bahsi geçen GEEAYK tarafından alınan 11.07.1965 tarih ve 2883 sayılı karar.

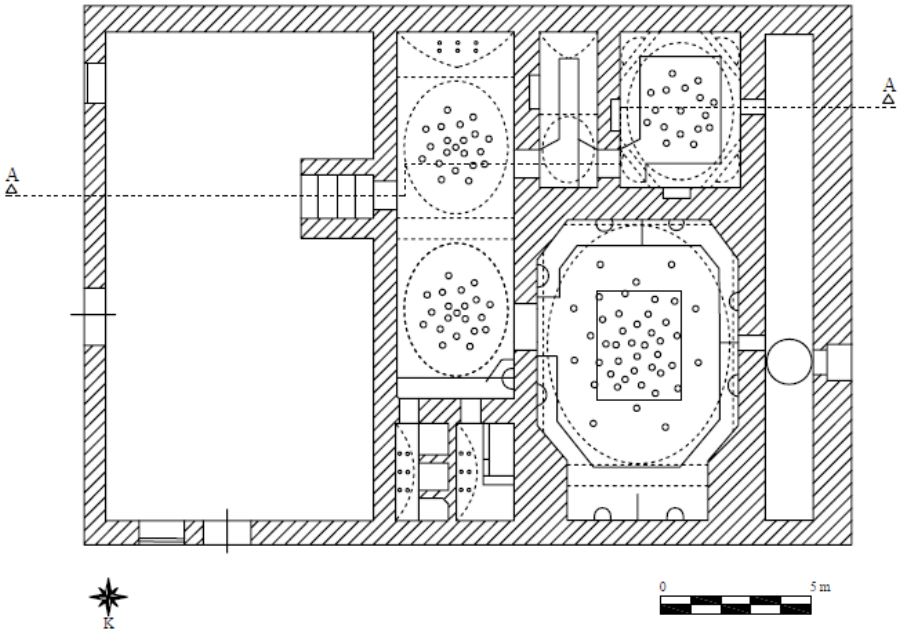

Çizim 190: Saray Hamam'ın planı (KKVKBKM Arşivi'nden)

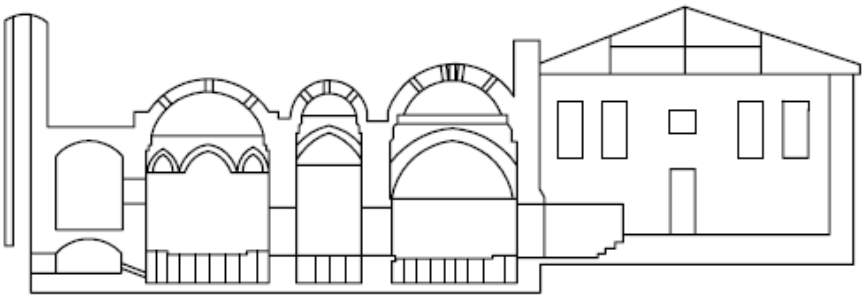

Çizim 191: Hamamın A-A kesiti (KKVKBKM Arşivi'nden)

Fotoğraf 230: Saray Hamam'ın kuzey cephesi

Fotoğraf 231: Hamamın güneybatı cephesi

Fotoğraf 232: Soyunmalık bölümü

Fotoğraf 233: Ilıklık bölümü

Fotoğraf 234: Ilıklık bölümü kubbe ve geçişleri

Fotoğraf 235: Hela-tıraşlık bölümü

Fotoğraf 236: Sıcaklık bölümü

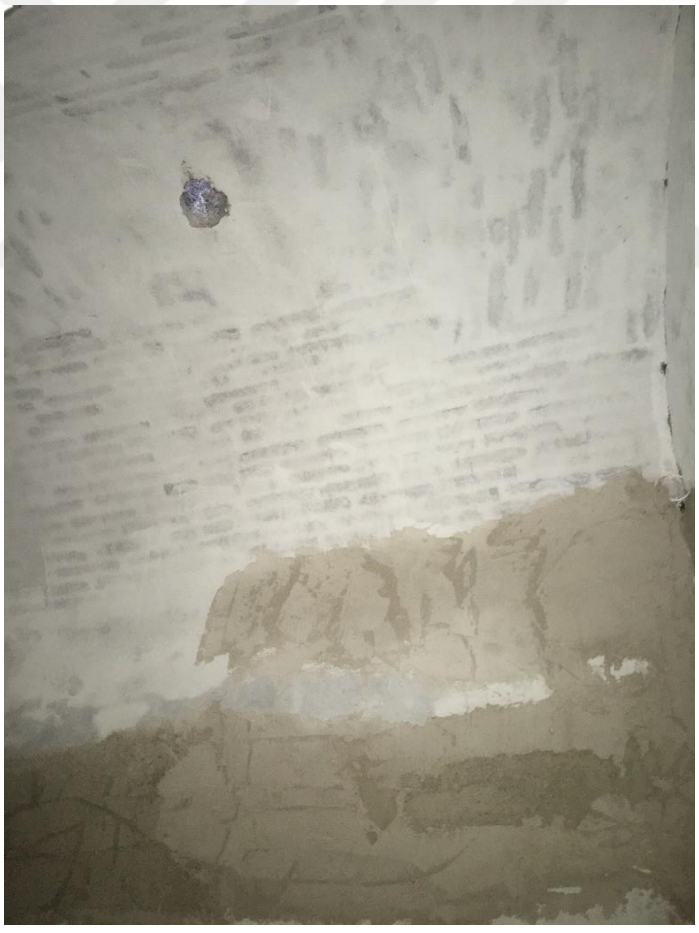

Fotoğraf 237: İlk halvetin tonozu

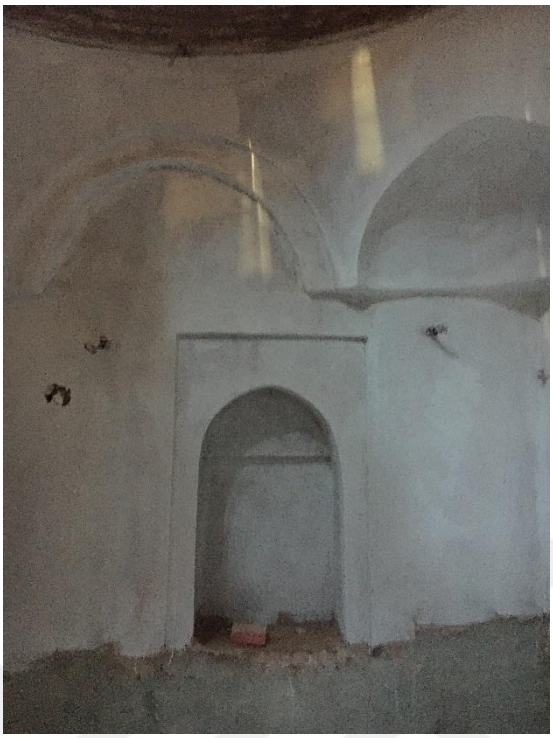

Fotoğraf 238: Paşa halveti

2.3.4. Merkez Kemer Hamamı

Yeri: Merkez Maruf Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.421005, 29.973924)

Çizim No: 192-193

Fotoğraf No: 239-249

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer, maden ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Özgün halde moloz taş kullanılarak inşa edilen duvarlar, kesme taş ve betonarme harçla yenilenmiştir. İnşa malzemesinin tuğla[393] olduğu belirtilen kubbeler, içten kireç harcıyla, dıştan betonarme harçla sıvanmış, üzeri kurşunla kaplanmıştır. Soyunmalık kubbeleri de dıştan harman tuğlasıyla yapılmıştır. Hamam içten betonarme harçla sıvanıp kireç harcıyla badana edilmiştir. Kurnalarda ise mermer malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan ve çifte hamam olarak tasarlanan yapının erkekler ve kadınlar kısmı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve halvet bölümlerinden oluşmaktadır. Su deposu ve külhan görülmemektedir. İki tarafın soyunmalık bölümleri, 1950'lerdeki yol genişletme sırasında ortadan kaldırılmıştır[394]. Doğudaki iki katlı[395] ve batıdaki tek katlı soyunmalıklar ile ılıklıklar yıkılarak yerine bugünkü bölümler yapılmıştır. 1980'li yıllarda farklı kişiler tarafından işletilen[396] hamamın batıdaki bölümün kadınlar, doğudakinin ise erkekler bölümü olduğu söylenebilir[397].

---

[393] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 267.
[394] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 382.
[395] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 265.
[396] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 382.
[397] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 265.

Doğu cephesinde giriş kapısı ve üstte yarım daire kemerli bir pencere vardır. Ana yola bakan kuzey cephesinde farklı seviyelerde dördü yarım daire kemerli, dördü dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Batı cephesinde de doğu cephesinde olduğu gibi, giriş kapısı ve yarım daire kemerli bir üst pencere bulunmaktadır. Güney cephe, soyunmalığın bulunduğu batı ve doğu cephede dışa taşmış, uç kısmında ise istinat duvarına dayandırılmıştır. Cephede yer yer iki sıra kirpi saçak dikkati çekmektedir. Soyunmalık bölümünün kubbeleri çift kasnaklı, diğerleri ise sekizgen kasnaklıdır.

Doğu cephede 1.31 m genişlikteki sivri hafifletme kemerli, düz lentolu bir kapıyla erkekler bölümünün soyunmalık kısmına girilmektedir. Üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülü mekân, batıda beşik tonoz örtülü bir eyvana açılmaktadır. Soyunmalık, yuvarlak formlu bir ışık gözü ve üç pencereyle aydınlatılmaktadır. Eyvandan dokuz basamaklı merdivenle ılıklık kapısına ulaşılmaktadır.

Ilıklığa 0.77 m genişlikteki yarım daire kemerli bir kapıda girilmektedir. Ilıklık bölümünün üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Girişin üzeri ise beşik tonozla kapatılmıştır. Girişin kuzeyinde ayakkabılık olarak kullanılan bir hücre bulunmaktadır. Ilıklık, yuvarlak formlu bir ışık gözü ve iki tepe penceresiyle aydınlatılmaktadır. Ilıklığın güneyindeki sivri kemerli kapıdan sıcaklığa ulaşılmaktadır.

Sıcaklık, 9.70x9.91 m ölçülerinde, dört eyvanlı ve köşe hücreli plana sahiptir. Orta mekânın üzeri düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Eyvanlar, sivri tonozla; dört halvetten üç tanesi, düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen kubbeyle kapatılmıştır. Kuzeybatıdaki halvet ise sivri kemerli tromplarla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Sıcaklığın ortasındaki sekizgen planlı şadırvan yenidir. Güney eyvanda bulunan yarım daire kemerli açıklık, muhtemelen su deposunun kontrol penceresi olup sonradan kapatılmıştır. Mekân, sıcaklık kubbesine açılan yuvarlak formlu dokuz, halvet kubbelerine açılan birer yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Batı cephedeki 1.31 m genişlikteki sivri hafifletme kemerli, düz lentolu bir kapıyla kadınlar bölümünün soyunmalık kısmına girilmektedir. Üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülü mekân, doğuda beşik tonozla örtülü bir eyvana açılmaktadır.

Soyunmalık, üç pencere ve yuvarlak formlu bir ışık gözüyle aydınlatılmaktadır. Mekânın doğusundan yarım daire kemerli bir kapıyla ılıklığa girilmektedir. Erkekler bölümü ılıklığıyla örtü ve mekân kuruluşu bakımından benzerlik taşımaktadır. İki ılıklık arasında sivri kemerli bir kapı söz konusudur. Ilıklığın güneyindeki sivri kemerli kapıdan sıcaklığa ulaşılmaktadır. Sıcaklık,10.03x10.08 m ölçülerinde, dört eyvanlı ve köşe hücreli plana sahiptir. Orta mekânın üzeri düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Üçgenler, alt bölümde düz silme ve bir sıra kirpi saçakla hareketlenmiştir. Eyvanlar, sivri tonozla; halvetler düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Sıcaklığın ortasındaki sekizgen planlı şadırvan yenidir. Güneydeki eyvanın arka duvarında bulunan yarım daire kemerli açıklık, muhtemelen su deposunun kontrol penceresi olup kapatılmıştır. Mekân, sıcaklık kubbesine açılan yuvarlak formlu dokuz, halvet kubbelerine açılan birer yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Su deposunun, erkekler ve kadınlar bölümü boyunca uzanmakta ve dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü olduğu belirtilse de[398] bugün mevcut değildir.

Süsleme

Kadınlar bölümünün sıcaklığında, kuzeybatıdaki halvet hücresinin giriş kapısı üzerinde stilize pars figürü, hamamdaki tek süsleme ögesi olarak dikkat çekmektedir. Kirpi saçak uygulaması ise yenidir.

Tarihlendirme

Hamamın kitabesi yoktur. II. Yakup Çelebi, imareti için Kütahya'ya bağlı Demirciviran ile Çomar ve Çobal köylerini, Kütahya merkezindeki Bey Hamamı ve Çifte hamamının gelirlerini, Kütahya Ermenilerinden alından cizye gelirlerini, Aksu Değirmeni'ni, beş bab dükkânı, bir bahçe ve harimi, Akkilise Köyü'ndeki bir kilise bahçesini ve Bölücek Köyü'ndeki bazı yerleri vakfetmiştir[399]. Ali Osman Uysal, vakfiyede bahsedilen hamamın ya Balıklı ya da Kemer Hamamı olduğunu, Balıklı'nın çifte hamam olarak ortaya çıkışının XVI. yüzyıl içerisinde gerçekleştiğini, dolayısıyla vakfedilen hamamın Kemer Hamamı olduğunu belirtmektedir[400]. Ara Altun ise

[398] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 266-267.
[399] Aydın, **a.g.e.**, 2019, ss. 27-28.
[400] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 268-269.

hamamın XVI. yüzyılda yapılmış olabileceğini aktarmaktadır. Ali Osman Uysal ise Altun'un görüşlerine katılmadığını ve dört eyvanlı ve köşe halvetli hamamların Selçuklulardan beri çok yaygın olarak kullanıldığını, dolayısıyla hamamın doğrudan XVI. yüzyılda yapıldığını gösteren emarelerin bulunmadığını söylemektedir. Bu sebeple, Ali Osman Uysal'ın da görüşlerini benimsemekle birlikte, vakıf kaydından da hareketle hamamın sıcaklık bölümlerinin, Germiyanoğulları döneminde XV. yüzyıl başlarında yapıldığını söyleyebiliriz.

Onarımlar

Kütahya Belediyesi tarafından 2012 yılında tamamlanan restorasyon çalışmalarında, hamamın su deposu ve külhan bölümünün arkasına istinat duvarı inşa edilmiş, külhan duvarları yapıya uygun şekilde horasan harcı kullanılarak onarılmıştır[401]. Bu onarımda cepheler kesme taş ile yeniden onarılmış, duvarların derz dolguları ve örtü kısımları yenilenmiştir. Kuzeydoğu cephede yer alan soğukluk/soyunmalık mekânı yeniden inşa edilmiş ve örtüsü kuzeybatı cephede yer alan soğukluk/soyunmalık mekânı gibi aydınlık fenerli ve iki kademeli olarak yapılmıştır. Ilıklık mekânlarının yıkılan kubbeleri de yapılan çalışmalar sırasında tekrar inşa edilmiştir[402].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır kullanılmamaktadır.

---

[401] KKVKBKM arşivi 419 numaralı dosya içinde; restorasyon uygulamasının sonucunun değerlendirilmesi talebi üzerine KUDEB uzmanları tarafından oluşturulan 10.12.2012 tarihli "Yerinde İnceleme Tespit Raporu".

[402] Avcı, **a.g.e.**, s. 41.

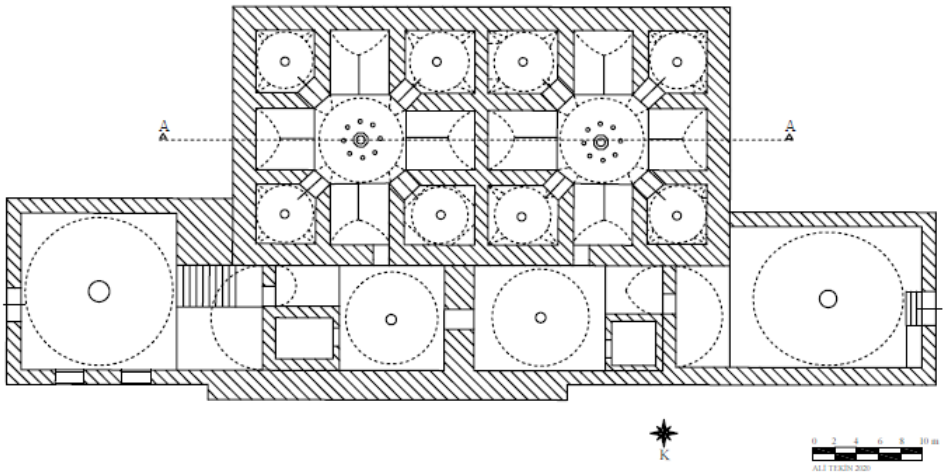

Çizim 192: Kemer Hamam'ın planı

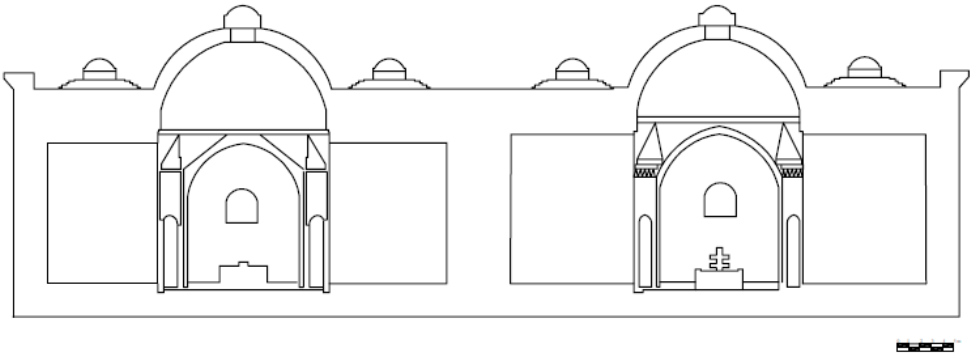

Çizim 193: Hamamın A-A kesiti (KKVKBKM'den)

Fotoğraf 239: Kemer Hamam'ın kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 240: Hamamın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 241: Erkekler bölümü soyunmalığı

Fotoğraf 242: Erkekler bölümü ılıklığı

Fotoğraf 243: Erkekler bölümü sıcaklığı

Fotoğraf 244: Erkekler bölümü kuzeybatı halvet hücresi

Fotoğraf 245: Kadınlar bölümü soyunmalığı

Fotoğraf 246: Kadınlar bölümü ılıklığı

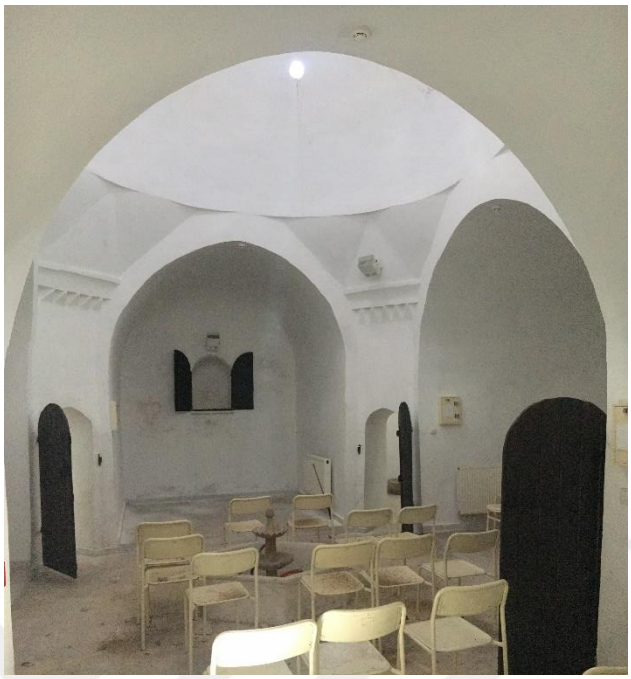

Fotoğraf 247: Kadınlar bölümü sıcaklığı

Fotoğraf 248: Halvet girişindeki stilize pars figürü

Fotoğraf 249: Kadınlar bölümü halvet hücresi

2.3.5. Merkez Küçük Hamam

Yeri: Merkez Mecidiye Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.418071, 29.981578)

Çizim No: 194-195

Fotoğraf No: 250-259

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda kesme taş, moloz taş, tuğla, mermer, maden ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Moloz taşla inşa edilen hamam, kesme taşla onarılmış, içten kireç harcıyla sıvanmıştır. Taçkapısı kesme taştandır. Soyunmalık bölümünün kubbesinde tuğla, kubbe geçişlerinde kesme taş ile tuğla malzeme kullanılmıştır. Soyunmalığın kubbesinden hareketle, diğer kubbelerin de tuğladan yapıldığını söyleyebiliriz. Soyunmalıkta yer alan şadırvan ve kurnalar mermer malzemeden yapılmıştır. Kubbelerin kaplamasında ise kurşun malzeme görülmektedir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan ve çifte hamam olarak tasarlanan yapının erkekler kısmı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, halvetler ve su deposu bölümlerinden, kadınlar kısmı ise soyunmalık, sıcaklık ve tek halvet hücresinden oluşmaktadır. Hamamın kadınlar kısmı güneybatıdaki L planlı üç mekânı kapsamaktadır.

Kuzeybatı cephesi, iki dikdörtgen pencere ve bir giriş kapısıyla en hareketli cephedir. Güneybatı cephesinin, batı tarafına yakın yerinde ise kadınlar bölümünün girişi bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephesindeki pencere ise sonradan açılmıştır. Diğer cepheler sağır tutulmuştur. Kuzeydoğu cephenin köşesi içe doğru pahlanmıştır. Erkekler bölümünün girişini ihtiva eden kuzeybatı cephedeki iki pencere, dışa taşkın, dikdörtgen çerçeveli olup, sivri sağır kemerli birer alınlığa sahiptirler. Cephenin ortasındaki giriş kapısı, 1.20 m genişliğinde ve 0.20 m derinliğindedir. Dışa taşkın dikdörtgen çerçeveli ve düz lentolu taçkapı, ikisi düz, biri pahlı profilli üç silmeyle

hareketlendirilmiştir. Üst kısmı ise yarım ve tam palmet biçiminde sonlanmaktadır. Kapı sövesinin köşelerinde dilimli birer kabara bulunmaktadır.

Üç basamaklı bir merdivenle erkekler bölümünün soyunmalık kısmına ulaşılmaktadır. Mekânın ortasında silindirik formlu bir şadırvan yer almaktadır. Soyunmalık, ahşap bir konstrüksiyonla iki katlı hale getirilmiştir. Mekânın üzeri, trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. 1968 yılı öncesinde, soyunmalığın kubbesinin kiremitle örtülü olduğu belirtilmektedir[403]. Kubbenin tepesinde yuvarlak formlu bir ışık gözü bulunmaktadır. Soyunmalığın güneybatısındaki dikdörtgen çerçeveli kapı sonradan açılmıştır[404]. Bu kapı, kadınlar kısmına geçişi sağlamaktadır.

Güneydoğu cephenin ortasında, kaş kemerli bir çerçeve içinde, yarım daire kemerli kapı vasıtasıyla ılıklığa geçilmektedir. Ilıklık, 3.47x3.71 m ölçülerindedir ve kuzeydoğu cephesine hela yapılmıştır. Güneybatısında yarım daire kemerli bir niş bulunmaktadır. Mekân, ortasında kubbeli bir fener bulunan çapraz tonozla örtülmüş, yuvarlak formlu beş ışık gözüyle de aydınlatılmaktadır.

Ilıklığın güneydoğu cephesinin ortasından, üç dilimli kemer biçimindeki niş içerisinde, yarım daire kemerli bir kapıyla sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklık, 4.44x4.86 m ölçülerinde olup, üzeri prizmatik Türk üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülüdür. Mekân, kubbede açılan kırk yedi adet yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlatılmaktadır. Sıcaklığın güneybatı ve güneydoğusuna yerleştirilmiş üç halvet hücresi bulunmaktadır. Güney köşedeki halvet hücrelerinin girişleri, mukarnas bindirmelidir. Güneydoğudaki halvet hücresi, 2.77x3.16 m ölçülerindedir ve üzeri dilimli tromplarla geçilen, dilimli bir kubbeyle örtülüdür. İki tromp arasına dilimli hafifletme kemerleri yerleştirilmiştir. Kubbede yuvarlak formlu beş ışık gözü bulunmaktadır. Güneybatıdaki iki halvet hücresi birbirine yakın boyutta, 3.99x4.06 ve 3.90x3.98 ölçülerde olup, üzerleri ise mukarnas geçişli kubbeyle örtülüdür.

Hamamın kadınlar bölümü, güneydoğu cephedeki üç bölümü kapsamaktadır. Soyunmalık bölümünün üzeri, sivri kemerli tromplarla geçilen kubbeyle, diğer iki mekân, ortasında kubbeli bir fener bulunan çapraz tonozlarla örtülüdür.

---

[403] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 371.
[404] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 271.

Hamamın güneybatı cephesi köşesinde, erkekler bölümü halvetlerinin genişliğinde, dikdörtgen planlı su deposu yer almaktadır.

Süsleme

Hamamın en ilginç süslemeleri taç kapıdaki plastik etkili süslemelerdir. Dilimli kabaralar, palmet şeklindeki taç kısmı ve silmeler taçkapıdaki bezeme unsurlarıdır. Halvet hücrelerinin girişindeki mukarnas bindirmeler, dilimli tromplar, dilimli kubbe ile halvet kubbelerinin mukarnas geçişleri diğer süsleme unsurlarıdır.

Tarihlendirme

Hamamın kitabesi yoktur. Hamamla ilgili ilk belge, 15 Zilhicce 889/5 Ocak 1485 tarihli, Mustafa Bey'in vakfiyesidir[405]. Mustafa Bey, Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in subaşısı Hisar Bey'in oğludur[406]. Vakfiyede, Şehreküstü Mahallesi'ndeki çifte hamamın erkekler bölümünün babası tarafından, kadınlar bölümünün ise sultanın izniyle kendisi tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[407]. Hamam, 17 Ağustos 1907 tarihli ilama göre, Cedit Mahallesi sakinlerinden Demirciörenli Hacı Ömer Ağa'nın vakıfları arasındadır[408].

Ara Altun, erkekler bölümünü XIV. yüzyıl sonlarına, Ali Osman Uysal ise XIV. yüzyıl sonu, XV. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirmektedir. İki araştırmacı da kadınlar bölümünün yapılış tarihi olarak, vakfiyenin kuruluş tarihi olan 1484 yılına vermeyi uygun görmüşlerdir[409]. Erkekler bölümünün kubbe geçişlerinde görülen mukarnas bezemeler, XIV-XV. yüzyıl hamamlarında görülmektedir[410].

Yukarıdaki bilgilerle hamamın erkekler bölümünü Germiyanoğulları döneminde, Hisar Bey, XIV. yüzyılın sonu veya XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırmış olmalıdır. Kadınlar bölümü ise, vakfiyede de belirtildiği üzere, Sultan II. Bayezid

---

[405] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 176
[406] Mustafa Güler, "Kütahya Hisarbeyoğlu (Saray) Cami Vakfiyeleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, 2000, s. 222.
[407] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 180.
[408] **a.g.e.**, s. 447.
[409] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, ss. 371-373; Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 270-273.
[410] Canan Çakmak, **Tire Hamamları**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 59.

döneminde (1481-1512)[411], Mustafa Bey tarafından 1481-1484 yılları arasında yaptırılmış olmalıdır.

Onarımlar

Hamam, 1968 ve 1980 yıllarında onarımlardan geçmiştir[412]. Sonraki onarım 1991 yılında, dönemin kiracısı Ahmet Balta tarafından onartılmıştır. Bu onarımlarda hamamın dökülen sıvaları yeniden yapılmış, külhanın bacası 5 m yüksekliğe kadar bir boru vasıtasıyla uzatılmış, soğukluk/soyunmalık kabinleri projeye uygun şekilde ahşap malzemeden imal edilerek yenilenmiş, kabinlerin tabanı bej mermer, soğukluk/soyunmalık mekânının diğer yerleri beyaz mermerle kaplanmış, boya, badana ve elektrik tesisatı ile ilgili işlemlerle onarım son bulmuştur[413].

1998 yılındaki onarımında hamamın cephesindeki kesme taşlardan çürüyenleri tamamen çürütülerek duvardan çekilmiş ve yerine yenisi konulmuş, cepheleri üst kotta sonlandıran silmelerden eriyenler, çürüyen çörtenler ve sıvalar raspa edilerek yenilenmiştir[414].

2010 yılında yapılan onarımında kuzey cephe ekseninde yer alan kapı açıklığını üç yönden çerçeve içine alan silme ve bordürler, kapı açıklığının taç kısmını oluşturan bitkisel ve geometrik süslemeler yenilenmiştir[415].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve restoran olarak kullanılmaktadır.

---

411 Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 180.
412 Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 270.
413 KKVKBKM Arşivi 3613 numaralı dosya içinde; VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi, Abide ve Eski Eser Onarım Fişi.
414 271KKVKBKM Arşivi 3613 numaralı dosya içinde; T.C. VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi, Abide ve Eski Eser Onarım Fişi
415 KKVKBKM Arşivi 7763 numaralı dosya içinde; Bekir Göksoy tarafından hazırlanan "Kütahya Küçük Hamam Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projesi".

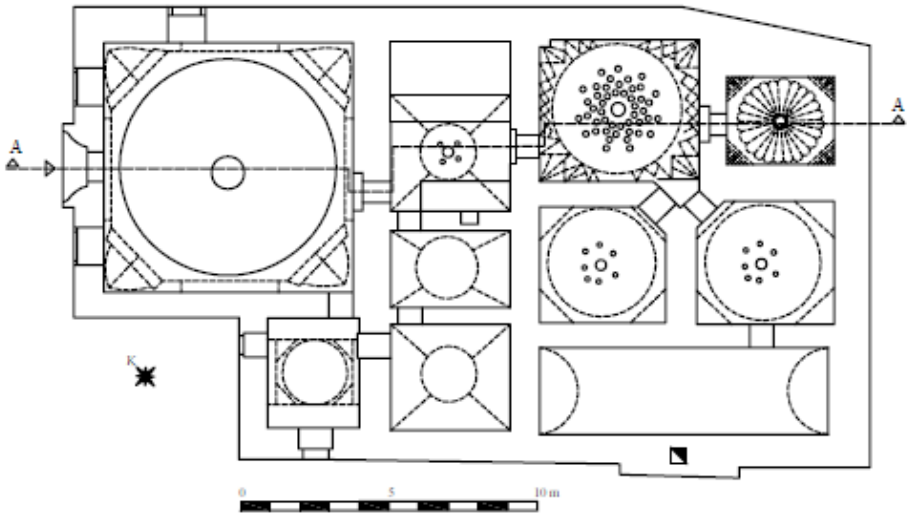

Çizim 194: Küçük Hamam'ın planı (A. Osman Uysal'dan)

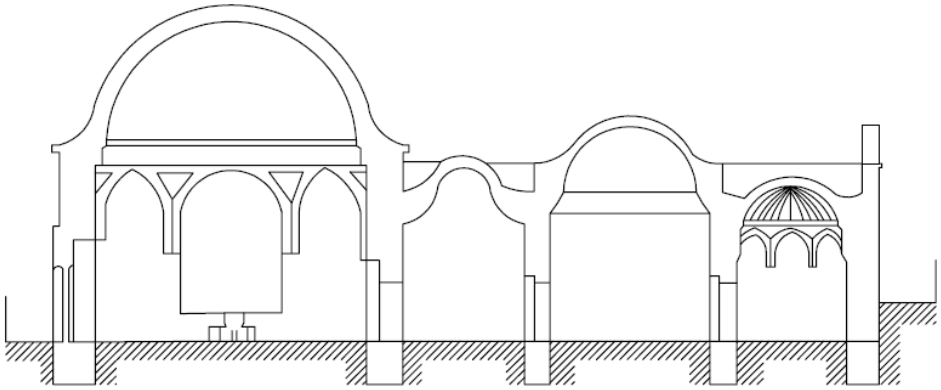

Çizim 195: Hamamın A-A kesiti (A. Osman Uysal'dan)

Fotoğraf 250: Küçük Hamam'ın kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 251: Hamamın güneybatı cephesi

Fotoğraf 252: Hamamın taçkapısı

Fotoğraf 253: Erkekler bölümü soyunmalığı

Fotoğraf 254: Ilıklık bölümü

Fotoğraf 255: Ilıklığın örtüsü

Fotoğraf 256: Sıcaklık bölümü

Fotoğraf 257: Güney köşedeki halvet girişi

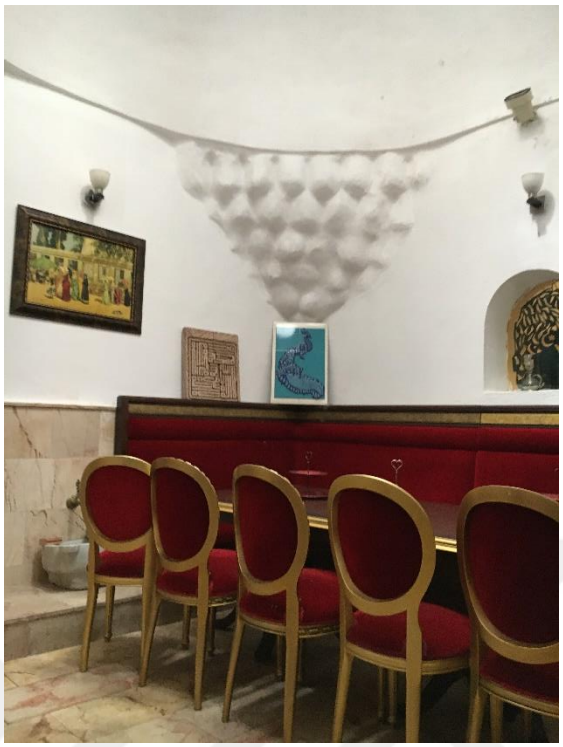

Fotoğraf 258: Güneybatıdaki halvet hücresi

Fotoğraf 259: Güneydoğudaki halvet hücresi dilimli tromp

2.3.6. Simav Babuk Bey Hamamı

Yeri: Simav ilçesi, Cuma Mahallesi, Namık Bey Caddesi üzerindedir. (Koordinat: 39.085676, 28.977223)

Çizim No: 196-197

Fotoğraf No: 260-264

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Restorasyon öncesi fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla, beden duvarlarında moloz taş, kaba yonu taş ve tuğla; üst örtüde ve külhanın ocak kemerinde tuğla malzeme görülmektedir. Muhtemelen sonraki yıllarda, cephe ve üst örtü betonarme harçla sıvanmıştır. Restorasyon sonrasında hamamın cepheleri ve kasnakları içte-dışta betonarme harçla sıvanmış, kireç harcıyla badana edilmiş; saçak tuğlayla, üst örtüler ise alaturka kiremitle örtülmüştür. Soyunmalık bölümü de ahşap malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Hamam, cami ve bugün mevcut olmayan bir han[416] ile birlikte külliyenin bir parçasıdır. Tek hamam olarak inşa edilen ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan yapı, soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmakla birlikte tamamen yenilenmiştir.

İki katlı soyunmalık 1948 yılında yapılmış[417], 2008'de yıktırılmıştır[418]. Bugünkü soyunmalık bölümünün mimari değeri yoktur. Kuzeydoğu cephesindeki külhanın ocak kısmı, yarım daire kemerli bir niş şeklindedir. Hamamın güneybatı cephesi konut duvarıyla kapanmıştır. Güneydoğu cephesi ise sağır tutulmuştur. Saçaktaki kirpi saçak, son onarımların işidir.

---

[416] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 165.
[417] **a.g.e.**, s. 170.
[418] Ahmet Demircan, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Simav Kaplıcaları ve Hamamları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 35, 2013, s. 83.

Soyunmalık kısmı ve hamamın ana giriş kapısı kuzeybatı cephededir. Cephenin ortasındaki yarım daire kemerli kapıdan ılıklığa girilmektedir. Ilıklık, kuzeydoğu ve güneybatı yönde iki hücreye sahiptir. Ilıklık beşik tonozla, hücreler ise pandantifle geçilen birer kubbeyle örtülmüştür. Ilıklığın güneydoğusundaki basık kemerli bir kapıyla sıcaklığa geçilmektedir. Mekân, ortada yarım daire kemerle ikiye bölünmüştür. Güneydeki ve doğudaki bölüm, pandantifle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeydoğusundaki su deposu, dikdörtgen planlı olup, üzeri beşik tonozla örtülmüştür[419].

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kesin yapım tarihi bilinmeyen hamamın, Babuk Bey tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Yapı, Evliya Çelebi'nin çarşı meydanında sözünü ettiği iki hamamdan biridir[420]. Babuk Bey'in, Germiyan beyi II. Yakup Bey'in oğlu olduğu ve Ak Kazasında (Denizli) 1419 yılında bir mescit yaptırdığı bilinmektedir[421]. Emet'teki camisine ait vakfiye ise 1432 tarihlidir[422]. Hamamla ilgili ilk belge, 1530 tarihlidir. Simav Cami (Babuk Bey Cami) vakfının akarları arasında, "Hammâm-ı Babık Beğ Nefs-i Simav" adıyla Babuk Bey hamamı da bulunmaktadır. Hamamın kiralandığı ve kira bedelinin 3440 akçe olduğu belirtilmektedir[423]. Ali Osman Uysal, 1432 tarihli vakfiyeye dayanarak, külliyenin muhtemelen XV. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiğini söylemektedir[424]. Babuk Bey'in imar faaliyetlerinin, 1419-1432 yılları arasında yoğunlaşması sebebiyle, Ali Osman Uysal'ın da görüşlerine katılarak, hamamın Germiyanoğulları döneminde XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yapıldığı sonucuna varabiliriz.

[419] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 170-172.
[420] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 27.
[421] Turgut, **a.g.e.**, ss. 36-37.
[422] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 172.
[423] Demircan, **a.g.e.**, ss. 83-84.
[424] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 172.

Onarımlar

Hamamın soyunmalık bölümü ve bu bölüme ait mimari elemanlar 1948 yılında eklenmiştir[425]. Yapının son onarımı 2016 yılında tamamlanmıştır. Bu çalışmalarda kazan mahalli zemin kotuna indirilmiş, 1948 yılında yapılan soyunmalık bölümü ve ona ait mimari elemanlar kaldırılmış, ön avlu yapının projesinde belirtildiği gibi düzenlenmiş, sonradan eklenen tuvalet ve tıraşlık bölümleri yıkılarak projeye uygun halde yeniden yapılmış, mermer kaplamalar sökülmüş, iç mekân raspası yapılmış ve cehennemlik bölümü temizlenmiştir[426]. Ayrıca duvarlarda enjeksiyon deliklerinin açıldığı ve böylelikle beden duvarları, kemer, kubbe ve tonozlardaki çatlakların doldurulduğu bilgisi yer alır. Aynı raporda külhan bölümünün yanına yer alan, sonradan eklenmiş duvarların kaldırıldığı, külhanın özgün malzemeye uygun olan malzemelerle tamamlandığı ve bir de baca eklendiği, ayrıca su deposunun örtüsü ile tütekliğin yapı üzerindeki özgün izlere göre tamamlandığı belirtilir[427]

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve kullanılmamaktadır.

[425] KKVKBKM Arşivi 1792 numaralı dosya içinde. Kültürel ve Doğal Varlıkları Koruma Envanteri.
[426] KKVKBKM Arşivi 43 05 118 23086 numaralı dosya.
[427] KKVKBKM Arşivi 43 05 118 34094 numaralı dosya içinde; Simav İlçesi Babuk Bey Hamamı Raporu

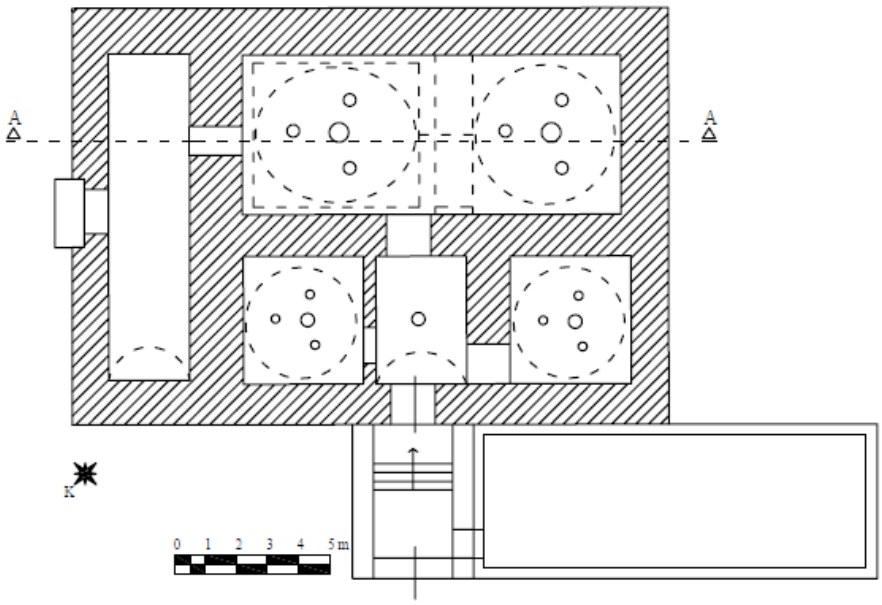

Çizim 196: Babuk Bey Hamamı'nın planı (A. Osman Uysal'dan)

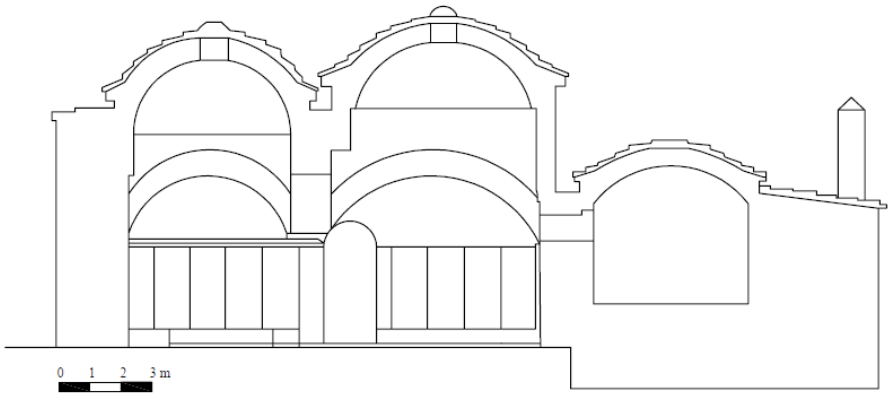

Çizim 197: Hamamın A-A kesiti (KKVKBKM'den)

Fotoğraf 260: Babuk Bey Hamamı'nın kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 261: Yıkılan soyunmalık bölümü (Simav Belediyesi Arşivi'nden)

Fotoğraf 262: Ilıklığın orta mekân örtüsü

Fotoğraf 263: Ilıklığın kuzeydoğusundaki mekânın geçişleri

Fotoğraf 264: Sıcaklık bölümü

2.3.7. Merkez Eydemir Hamamı

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Ahi Erbasan Caddesi üzerinde ve Dönenler Cami yanındadır. (Koordinat: 39.417021, 29.976953)

Çizim No: 198-199

Fotoğraf No: 265-272

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Güneydoğu cephesinde moloz taş, kuzeydoğu cephesinde ise kesme taş ve moloz taşın birlikte kullanıldığı hamamın derz araları betonarme harçla sıvanmıştır. Giriş kapısı ve üzerindeki pencerenin kemer ve söveleri kesme taştır. Tuğla malzeme, saçakta kullanılmıştır. Soyunmalık ve ılıklıktaki şadırvan fıskiyesi mermerdendir. Kapı kanatları ahşap, kubbeler betonarme harçla yapılmıştır. Hamamın iç kısmı ise kireç harcıyla badana edilmiştir.

Mimari

Eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılan yapı; soyunmalık, aralık, ılıklık, hela-tıraşlık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan tek hamamdır.

Güneydoğu cephede çift kanatlı, yarım daire kemerli giriş kapısı, hemen üzerinde de yine yarım daire kemerli bir üst pencere bulunmaktadır. Cephenin doğu köşesi pahlanmıştır. Soyunmalık ve hela bölümü kuzeydoğu cephede dışa taşıntı yapmaktadır. Hamamın diğer cepheleri yapılarla çevrilmiştir. Cephelerin saçak seviyesinde dört sıra kirpi saçak görülmektedir.

Güneydoğu cephedeki 1.69 m genişlikteki kapıdan, beş basamaklı merdivenle soyunmalığa ulaşılmaktadır. Soyunmalık 8.49x9.08 m ölçülerinde olup, üzeri tromplarla geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Soyunmalık camekânlarla çevrilmiş olup, iki katlı bir görüntü sergilemektedir. Ortada silindirik planlı bir şadırvan yer almaktadır. Soyunmalık, kubbede açılan biri yuvarlak formlu, dördü altıgen formlu

toplam beş ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Soyunmalığın kuzeybatısından dört basamaklı merdivenle aralığın kapısına ulaşılmaktadır.

Yarım daire çerçeveli, sivri kemerli bir kapıdan, 1.80x3.30 m ölçülerindeki üzeri beşik tonozla örtülü aralık kısmına geçilmektedir. Mekânın üzeri dörtgen formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Aralığın kuzeydoğusunda sivri çerçeveli, sivri kemerli ve 0.62 m derinliğinde bir niş bulunmaktadır. Aralıktan 0.68 m genişliğinde ve 0.61 m derinliğinde, yarım daire çerçeveli, sivri kemerli bir kapıdan yapının ılıklığına geçilmektedir.

Güneybatı yöne doğru eksenden kaydırılmış olan ılıklık bölümü, 5.01x5.04 m ölçülerinde olup, üzeri prizmatik Türk üçgenleriyle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Mekânda 0.50 m yüksekliğinde seki, ortada silindirik planlı bir şadırvan ve kuzeybatısında yarım daire kemerli iki adet niş bulunmaktadır. Ilıklık, kubbede açılan on bir adet altıgen formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın kuzeydoğusundaki hela ve tıraşlık bölümlerine sivri kemerli bir kapıyla ulaşılmaktadır. Karşılıklı iki helanın bulunduğu bölümün üzeri, beşik tonoz örtülüdür. Mekân, dörtgen formlu, üç ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın güneyindeki sivri kemerli, 0.63 m genişliğinde ve 0.94 m derinliğindeki kapıdan sıcaklığa ulaşılmaktadır.

Sıcaklık, 10.34x10.87 m ölçülerinde, dört eyvanlı ve iki köşe halvetli plana sahip olup, üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Eyvanların batı ve güney cephesine rastlayan kollar arasında birer halvet hücresi bulunmaktadır. Eyvanlar sivri tonozlarla, halvet hücrelerinin üzeri ise tromplarla geçilen kubbeyle örtülüdür. İki tromp arasına sivri hafifletme kemerleri yerleştirilmiştir. Eyvanın kuzeyine ılıklık, doğusuna ise soyunmalık yerleştirildiği için halvet sayısı ikide kalmaktadır. Sıcaklığın ortasında 2.53x2.59 m ölçülerinde sekizgen planlı bir göbek taşı vardır. Eyvanlarda üçer, halvetlerde ikişer kurna bulunmaktadır. Sıcaklık, kubbede açılan on beş adet altıgen formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Halvetlerde ise birer yuvarlak formlu ışık gözü vardır.

Su deposu, sıcaklığın güneybatı cephesinde, güneydeki halvet hücresiyle batısındaki eyvan boyunca uzanmaktadır.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kitabesi olmayan hamam, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Eytemür Hamamı olarak geçen yapılardan biridir[428]. Hamamla ilgili olduğu düşündüğümüz belge, 14 Zilkade 917/2 Şubat 1512 tarihli, Kütahya Karagöz Ahmet Paşa Vakfıdır. Elvan Bey Vakıf Hamamı adıyla anılan yapı, Karagöz Ahmet Paşa Vakfının gelir kaynakları arasında yer almaktadır[429]. Vakfiyedeki ifade "yine Kütahya'da adı geçen Han (Kapan) önünde adları geçen dükkanlar karşısında bulunan iki taraftan tarik-ı âmm ve merhûm Elvan Bey'in Vakıf Hamamı ve Sultanbağı namıyla bilinen nehirle hudutlu on dört adet dükkânın tamamı"[430] şeklinde geçmektedir. Hamamın banisi, Germiyan Beyi II. Yakup Çelebi'nin Çaşnigirbaşısı olan Elvan Bey'dir[431]. Elvan Bey'in mevcut olan mülk hamamı satın alarak vakfettiği, kervansaray, on dükkân ve bir bahçesini de bu vakfa dâhil ettiği anlaşılmaktadır[432]. Elvan Bey'in hamamı kimden aldığı bilinmemektedir. Ara Altun, hamamı Elvan Bey'den ötürü XV. yüzyıl ortalarına yani Osmanlı devrine tarihlendirmektedir[433]. Yapının Elvan Bey tarafından satın alınması, hamamın Germiyanoğulları döneminde yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Hamamı ihtiyatlı olarak XV. yüzyılın başlarına, Germiyanoğulları dönemine tarihlendirebiliriz.

Onarımlar

Hamam, 1960'lı yıllarda Hacı Abdullah oğlu Abdullah tarafından su yollarıyla birlikte tamir edilmiştir[434]. Yapılan onarımda yapının cadde ve sokak tarafındaki cepheleri moloz taşlarla yeniden örülmüş, soğukluk/soyunmalık kısmının güneydoğu cephesinden başlayarak Eydemir Sokak boyunca külhan bölümüne kadar uzanan ve

---

[428] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
[429] Meltem Aydın, "Kütahya-Karagöz Ahmed Paşa Vakfı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 45, Ankara, 2016, ss. 94-95.
[430] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, ss. 373-374.
[431] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2015, s. 166.
[432] Mustafa Karazeybek, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kütahya'daki Ticaret Mahalleri", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı XXXVI, 2018, s. 381.
[433] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 375.
[434] Panikoğlu, **a.g.e.**, s. 69.

iki yerden kırılma yapan asimetrik duvar, depo mekânı oluşturulmak amacıyla inşa edilmiş, külhan bölümünün üzerine ikinci bir kat çıkılmıştır[435]. Günümüzdeki tuvalet ve tıraşlık bölümü de bu onarımlar sırasında yapıya eklenmiş olabilir. 1962 yılında ait fotoğraflardan öğrenildiğine göre soğukluk/soyunmalık mekânının örtüsü o yıllarda bindirme tavandır[436].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve asıl işlevini sürdürmektedir.

[435] KKVKBKM Arşivi 12970 numaralı dosya içinde; Emine Öz ve Sedat Çetinel tarafından hazırlanan ve KKVKBKM'ne gönderilen 09.09.2009 tarihli rapor.
[436] Avcı, **a.g.e.**, s. 67.

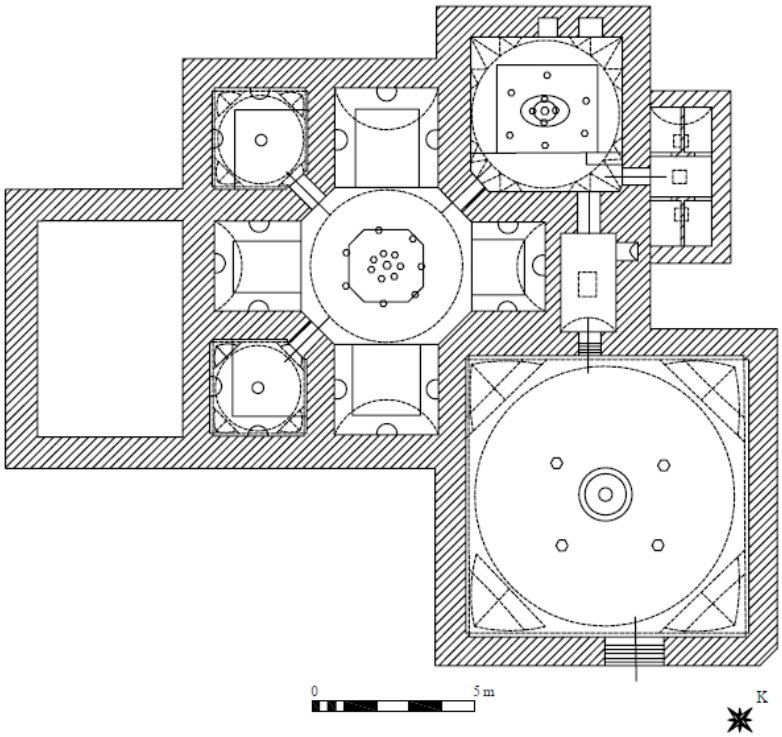

Çizim 198: Eydemir Hamam'ın planı (Ara Altun'dan)

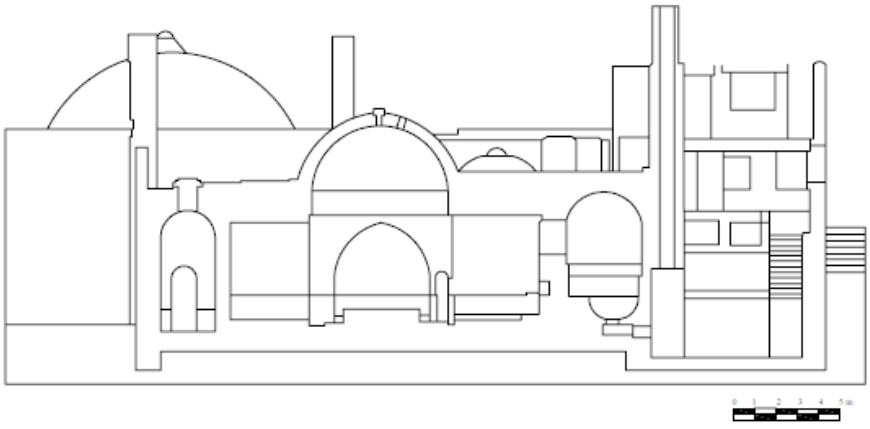

Çizim 199: Hamamın kesiti (KKVKBKM'den)

Fotoğraf 265: Eydemir Hamam'ın kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 266: Hamamın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 267: Soyunmalık bölümü

Fotoğraf 268: Aralık bölümü

Fotoğraf 269: Ilıklık bölümü

Fotoğraf 270: Hela-tıraşlık bölümünün üst örtüsü

Fotoğraf 271: Sıcaklık mekânı

Fotoğraf 272: Halvet hücresi

2.3.8. Merkez Şengül (Çengel) Hamamı

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Şengül Sokak ile Sultanbağı Caddesi arasında yer almaktadır. (Koordinat: 39.416177, 29.974420)

Çizim No: 200-201

Fotoğraf No: 273-280

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda kesme taş, tuğla, mermer, maden ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Beden duvarları kesme taşla yenilenmiş, soyunmalık bölümünün kemer ve kubbesinde yine kesme taş kullanılmıştır. Tuğla malzeme, örtü ve geçiş sistemlerinde görülmektedir. Soyunmalıkta yer alan şadırvan mermerden yapılmış, mekânların döşemesi ise mermerle kaplanmıştır. Kubbeler dıştan kurşun kaplıdır. Hamam, içten kireç harcıyla sıvanmıştır.

Mimari

Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda konumlandırılan ve tek hamam olarak tasarlanan yapı soyunmalık, aralık, ılıklık, sıcaklık, çift halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Güneydoğu cephesinde iki, güneybatı cephesinde bir basık kemerli pencereyle aydınlatılan hamamın diğer cepheleri sağır tutulmuştur. Doğu cephesi içe doğru pahlanmıştır.

Kuzeydoğu cephenin doğu köşesinden, 1.13 m genişliğindeki yarım daire kemerli bir kapı vasıtasıyla, hamamın soyunmalık kısmına girilmektedir. Mekân, 5.54x11.48 m ölçülerinde, ortada sivri bir kemerle ikiye ayrılmış ve üzeri iki kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Merkezde 1.05x1.20 m ölçülerinde bir şadırvan yer almaktadır. Soyunmalık, kubbelere açılmış yuvarlak formlu birer ışık gözüyle aydınlatılmakla birlikte, son onarımda beden duvarlarına

açılan, güneydoğuda iki, güneybatıda bir toplam üç pencereyle daha ferah bir mekâna dönüştürülmüştür.

Soyunmalığın kuzeybatısından, 0.89 m genişliğindeki sivri kemerli bir kapı vasıtasıyla aralık bölümüne geçilmektedir. Aralık mekânı, 1.49x1.76 m ölçülerinde olup, iki bölümlüdür. Bölümlerin üzeri, ortasında kubbeli bir feneri bulunan çapraz tonozla örtülüdür. Aralığın kuzeybatısından sivri kemerli bir kapıyla, 3.01x7.08 m ölçülerindeki keçelik bölümüne girilmektedir. Bu mekânın üzeri, yarım daire kemerle takviye edilmiş beşik tonozla örtülmüştür. Cephede dört adet niş bulunmaktadır.

Aralıktan 0.86 m genişliğindeki yarım daire kemerli bir kapıyla, ılıklık bölümüne geçilmektedir. Aralığın güneybatısından da ılıklığa geçiş olmakla birlikte, bu kapının sonradan açıldığı anlaşılmaktadır. Ilıklık, 3.50x7.58 m ölçülerinde, üzeri ortada pandantifle geçilen kubbeyle örtülmüş ve güneydoğudaki daha dar olmak üzere sivri tonozlu iki eyvanla genişletilmiştir. Ilıklık, kubbede açılan farklı boyutlardaki yuvarlak formlu sekiz ışık gözüyle aydınlatılmaktadır.

Ilıklığın güneybatısındaki, 0.87 m genişliğindeki yarım daire kemerli bir kapıyla sıcaklığa girilmektedir. Sıcaklık 4.35x4.40 m ölçülerinde, üzeri düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen kubbeyle örtülüdür. Sıcaklık, kubbede açılan yuvarlak formlu yedi ışık gözüyle aydınlatılmaktadır. Hamamın sıcaklığı çifte halvetli olarak tasarlanmıştır. Sıcaklığın güneydoğusundaki, 0.68 m genişliğindeki yarım daire kemerli bir kapıyla, birinci halvet hücresine girilmektedir. Sivri kemerli tromplarla geçilen bir kubbeyle örtülü olan halvet hücresi, 2.00x2.57 m ölçülerindedir. Burada üç adet kurna bulunmaktadır. İkinci halvet hücresi ise 2.47x2.53 m ölçülerinde olup, yine sivri kemerli tromplarla geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Kaynaklarda bu kısmın kubbe geçişi, mukarnas bindirmeli olduğu geçmektedir[437]. Halvet kubbesinde yuvarlak formlu, beş adet ışık gözü yer almaktadır.

Sıcaklıktaki basık kemerli kapı su deposuna açılmaktadır. Su deposu, dikdörtgen planlı olup, üzeri beşik tonozla örtülüdür.

[437] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 385.

Süsleme

Hamamın sıcaklık bölümünün kubbe geçişinde, sivri kemerli ve dikdörtgen çerçeve içerisinde, yağlı boya tekniğinde, vazo motifini anımsatan bir süsleme yer almaktadır.

Tarihlendirme

Hamamın yapım tarihi ve banisi hakkında bir bilgi yoktur. Şengül Hamamı, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde[438] ismi geçen hamamlardan biridir. Bu sebeple, hamamın XVII. yüzyılın ortalarında varlığı bilinmektedir. 13 Şaban 1297/M. 21 Temmuz 1880 tarihli belgede ise "Börekçiler Mahallesi Kapan Nehri ve yol ile sınırlı Çengel Hamam demekle arife bir bab mülk-ü hamam…"[439] ifadesinden yapının adının Çengel Hamamı olduğu anlaşılmaktadır.

Hamamın sıcaklığı, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tiptir. Bu tipin en erken örneği, XIII. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır[440]. Hamamın dikkat çeken özelliği aralık mekânının bulunmasıdır. Aralık mekânı, XV. yüzyılda gitgide küçülerek, XVI. yüzyıldan itibaren yerini soğukluğa (ılıklığa) bırakmıştır[441]. Ara Altun, yapıyı ihtiyatlı olarak XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendirmektedir[442]. Bu bilgilerden hareketle hamamı ihtiyatlı olarak XV. yüzyıl ortası veya sonuna tarihlendirebiliriz.

Onarımlar

Hamam, 2008 yılında Kütahya Belediyesi tarafından onarılmıştır. Yapılan onarımda; yapının beden duvarları ve derzleri yenilenmiş, güneydoğu ve batıda yer alan kırma çatılı kâgir binâlar kaldırılmış, keçelik bölümünün doğu-batı doğrultusunda uzanan mekânının yuvarlak kemerli açıklığı, kesme taş malzeme ile örülerek kapatılmıştır. Örtü elemanlarının üzerine doldurulan toprak malzeme temizlenmiş, üst örtü, olduğu gibi korunmuş ve çimento harcıyla sıvanmış ayrıca sıva üzerine hamamın

[438] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
[439] Göksal, **a.g.e.**, s. 793.
[440] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 468.
[441] Önge, **a.g.e.**, 1995, ss. 22-23.
[442] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 386.

taş örgü malzemesine uygun renkte aynı zamanda yalıtım malzemesi olan çimento ve akrilik esaslı elastik su yalıtım malzemesi uygulanmıştır[443].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve müze olarak kullanılmaktadır.

[443] KKVKBKM Arşivi 13787 numaralı dosya içinde; T.C. Kütahya Belediyesi KUDEB biriminin 25.04.2008 tarihli Yerinde İnceleme Raporu.

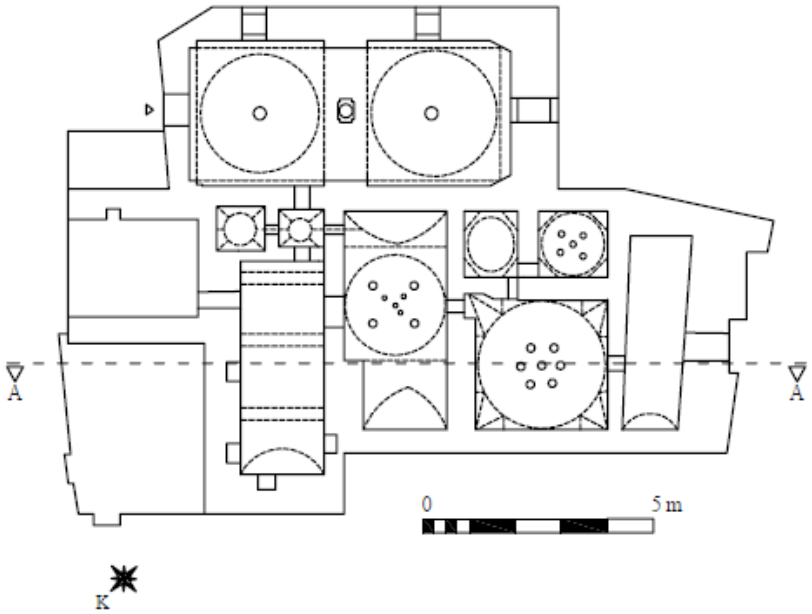

Çizim 200: Şengül (Çengel) Hamam'ın planı (VGM'den düzelterek)

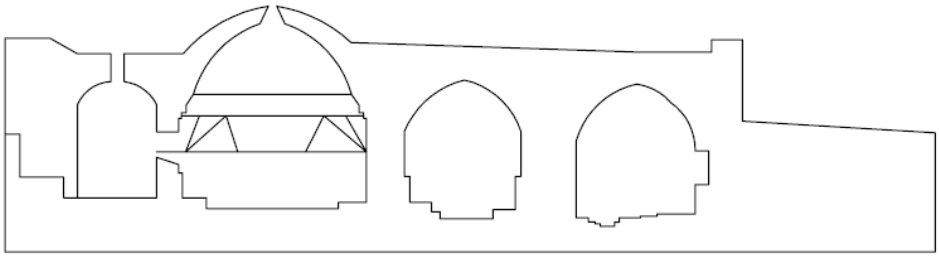

Çizim 201: Hamamın A-A kesiti (VGM'den düzelterek)

Fotoğraf 273: Şengül (Çengel) Hamam'ın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 274: Hamamın güneybatı cephesi

Fotoğraf 275: Soyunmalık mekânı

Fotoğraf 276: Aralıktan ılıklığa bakış

Fotoğraf 277: Keçelik mekânı

Fotoğraf 278: Ilıklık mekânı

Fotoğraf 279: Sıcaklık mekânı

Fotoğraf 280: Halvet hücresi

2.3.9. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı

Yeri: Merkez Balıklı Mahallesi, Balıklı Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.420124, 29.978924)

Çizim No: 202-203

Fotoğraf No: 281-288

Kitabesi

Taçkapının kavsarası içinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, üç satır ve altı kartuşluk inşa kitabesi mevcuttur.

Metin:

١- حضرت پاشای رستم نام ایچون

صاحب الا حسان والانعام ایچون

٢- قدرت خلقله تا بالقلوده

ایکی حمام اولدی بر آقرصوده

٣- دیدی تاریخ آکه برحاضر جواب

پاك ایدر یور آریدر ناپاکی آب

Okunuşu:

1- Hazreti Paşayı Rüstem nam içün

Sâhibü'l ihsân vel in'âm içün

2- Kudreti halikle ta Balıklı'da

İki hamam oldu bir akar suda

3- Didi tarih ana bir hazır cevab

Pâk eder yur arıdır nâ-pâk ab[444]

[444] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 119.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer, ahşap ve harç kullanılmıştır. Yapı, moloz taşla inşa edilmiş, kesme taşla yenilenmiştir. Pencere kemerlerinde tuğla malzeme görülmektedir. Kubbeler içten ve dıştan betonarme harçla sıvanmıştır. Kitabe, atıl durumdaki kurnalar ve soyunmalıktaki şadırvanda mermer malzeme kullanılmıştır. Ahşap ise erkekler bölümünün giriş kapısı ve önündeki sundurmada görülmektedir. Üst pencereler betonarme kaplamadır. Hamamın iç kısmı, kireç harcıyla badana edilmiştir.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan hamam, cadde üzerinden merdivenlerle inilerek ulaşılan çifte bir hamamdır. Hamamın kadınlar kısmı kuzeybatı cephede, erkekler kısmı ise güneydoğu cephededir. Erkekler kısmı soyunmalık, aralık, ılıklık, sıcaklık, iki halvet; kadınlar kısmı soyunmalık, aralık, ılıklık ve haçvari dört eyvanlı, köşe halvet bir sıcaklığa sahiptir. Su deposu ise iki bölüm için ortaktır.

Erkekler bölümünün kuzeydoğu cephesinde, basık kemerli bir kapı ve yarım daire hafifletme kemerli, dikdörtgen çerçeveli bir pencere bulunmaktadır. Güneydoğu cephedeki kapatılan iki adet üst pencerenin, sadece yarım daire hafifletme kemerli alınlıkları kalmıştır. Bu pencerelerin ortasına yarım daire kemerli bir pencere açılmıştır. Yarım daire kemerli pencereler güneybatı ve kuzeybatı cephelerde de görülmektedir. Kadınlar bölümünün girişi, erkekler bölümünün girişi gibi kuzeydoğu cephededir. Cephede yarım daire kemerli alınlığa sahip dikdörtgen bir kapıyla, yarım daire hafifletme kemerli, dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Kuzeybatı cephede ise yarım daire kemerli bir üst pencere bulunmaktadır. Kubbeler çokgen kasnaklı olarak yapılmışlardır.

Erkekler bölümünün kuzeydoğu cephesinin ortasındaki taçkapı, 0.52 m taşıntı yapan, 2.80 m genişliğe ve 4.35 m yüksekliğe sahip kuruluşuyla dikkat çekmektedir. Çerçevede biri dışbükey, diğeri içbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilen taçkapı, sivri kemerli bir kavsaraya sahiptir. Soyunmalığın girişine 1.07 m genişliğindeki basık kemerli kapı açıklığından ulaşılmaktadır. Buradaki ikinci bir kapıdan, dört basamaklı

bir merdivenle soyunmalığa girilmektedir. Erkekler bölümünü meydana getiren mekânlar, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dizilmişlerdir.

Soyunmalık, 8.46x8.75 m ölçülerinde ve üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Mekânın ortasında sekizgen planlı hazneye sahip, bir şadırvan yer almaktadır. Soyunmalık camekânlarla çevrilmiş olup, iki katlı bir görüntü sergilemektedir. Soyunmalık, üçü tepe, biri de alt kat seviyesindeki toplam dört pencereyle ve kubbede açılan altıgen formlu ışık gözüyle aydınlatılmaktadır.

Güneybatı cephede eksenin batısına açılmış, 0.58 m genişliğinde, 1.53 m derinliğindeki yarım daire kemerli kapıdan, içinde hela ve tıraşlık bölümleri bulunan aralık bölümüne geçilmektedir. Aralık, 2.53x4.92 m ölçülerinde ve üzeri beşik tonozla örtülü bir mekândır. Hela duvarı sonradan örülmüştür. Burada iki adet kurna yer almaktadır. Ilıklığa 0.58 m genişliğinde ve 1.08 m derinliğindeki yarım daire kemerli bir kapıyla girilmektedir.

Ilıklık, 5.09x6.58 m ölçülerinde, güneydoğu-kuzeybatı doğrultuda birer sivri kemerle genişletilmiş olup, üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Mekânın ortasında 1.41 m derinlikte, oval bir havuz yer almaktadır. Ilıklıkta dört adet kurna bulunmaktadır. Ilıklık, kubbede açılan otuz bir adet beşgen formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Sıcaklığa, 0.55 m genişliğinde ve 0.89 m derinliğindeki yarım daire kemerli bir kapıdan ulaşılmaktadır. Sıcaklık mekânı, 3.62x6.55 m ölçülerinde, güneydoğu-kuzeybatı doğrultuda birer sivri tonozla genişletilmiş, üzerindeki pandantifle geçilen kubbesiyle, ılıklığın örtü şemasını tekrarlamaktadır. Mekânın ortasında, 1.85x1.99 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir göbek taşı bulunmaktadır. Köşelerde ise üçer kurna, üç yönden çevrilmiş sekilerin üzerine oturmaktadır. Sıcaklık, kubbede açılan yirmi dört adet beşgen formlu ışık gözüyle aydınlatılmaktadır. Sıcaklığın giriş ekseninin sağına ve soluna yerleştirilen halvet girişleri, 0.57 m genişliğinde ve 0.84 m derinliğinde olup, yarım daire kemerlidir. Halvetler, 2.89x2.94 m ölçülerinde olup, üzeri düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen kubbeyle örtülüdür. Halvetler, kubbede açılan on üç adet beşgen formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Batı yöndeki halvetin cephesinde, su deposunun yarım daire kemerli kontrol penceresi bulunmaktadır. Su deposu ise güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanmaktadır.

Kadınlar bölümü, erkekler bölümünden büyük tutulmuştur. Soyunmalık bölümü pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür. Mekânın ortasında altıgen hazneli bir şadırvan yer almaktadır. Aralık ve ılıklık bölümleri soyunmalığın güneydoğusuna konumlandırılmıştır. Aralık bölümü beşik tonoz, ılıklık bölümü ise pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Sıcaklık, dört eyvanlı ve köşe halvet hücreli planıyla dikkat çekmektedir. Ortada pandantif geçişli büyük bir kubbe, halvet hücrelerinde düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeniyle geçilen daha küçük kubbelerle örtülüdür. Eyvanlar ise beşik tonozlarla kapatılmıştır[445].

Su deposu, erkekler ve kadınlar kısmının sıcaklığı boyunca uzanmaktadır.

Süsleme

Kadınlar kısmının giriş ve pencere kemerleri, tuğlaların dikine yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Erkekler kısmının taçkapısı ise dışbükey ve içbükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Eski fotoğrafında taçkapının sivri kemer köşeliklerinde kalemişi tekniğinde, vazo içerisinde çiçek motifleri görülmektedir[446].

Tarihlendirme

Evliya Çelebi, "Havuzunda mal-â-mal âdem gümüşü balıkları ve âşık malikleri kâküllerin tarumar kılup çim-ender-çim ve ham-ender-ham edüp riştesiyle uşşakın gönlün kaydedüp kendüsi bi-kayd olur. Anadolu'daki eşi Manisa ve Tire'de bulunur" şeklinde tasvir ettiği hamamın, kitabenin son mısraına göre H. 946/M. 1539-1540 yılında, Anadolu Beylerbeyi Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığını belirtmektedir[447]. İsmail Hakkı Uzunçarşılı[448] ve Uluğ İğdemir[449], hamamın yapılış yılını H.956/M. 1549-1550 şeklinde vermektedir. Rüstem Paşa'nın 13 Ramazan 951/M. 28 Kasım 1544 tarihli vakfiyesinde "ve nefs-i Kütahya'da olan hamam ve kârbansarayı ve

[445] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 378.
[446] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, resim 52.
[447] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
[448] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 119.
[449] İğdemir, **a.g.e.**, s. 558.

Kütahya tevabiinde Karaöz nam mülk karyelerini ve çayırlarını ve ..."[450] şeklinde geçen ifadeden, hamamın Rüstem Paşa'nın vakıfları arasında olduğu anlaşılmaktadır. 1544 tarihli vakfiye göz önüne alındığında, hamamın Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu 1539-1540 yılında yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat, Ara Altun'un da belirttiği, kitabede geçen "iki hamam oldu bir akar suda" ifadesinden mevcut hamamın genişletilip çifte hamam haline getirilmiş olabileceği düşünülmektedir[451]. Çelebi Sultan Mehmed'in eşi tarafından kurulan Hatuniye Medresesi Vakfı'nın Kütahya'daki akaratı hâsılı 631 akçe olan bahçe, ahır ve hamam zeminlerinin icârelerinden ibarettir. Rüstem Paşa Hamamı'nın zemininin de bu vakfa ait olduğu görülmüştür[452]. Vakfın XV. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulduğu düşünüldüğünde kadınlar bölümünün, erkekler bölümünden önce yapıldığı sonucuna da varılabilir.

Onarımlar

1960'lı yıllarda harap halde olan yapı 1968 yılında, 250.000 lira bütçe ayrılan bu onarımda yer yer yıkılmış ya da yıkılmaya yüz tutmuş ve erimiş olan cephe duvarları onarılmış, örtüyü kaplayan toprak ve kiremitler kaldırılarak elden geçirilmiş, iç mekân sıvaları, mermer döşemeleri ve cehennemlik kısmı yenilenmiştir[453]. 1969'da külhan bölümü onarılmış, örtülerin üzeri şapla kaplanmış, cephelerdeki bozulmuş taş kaplamalar, elektrik tesisatı ve kadınlar bölümüne ait olan soyunmalık ve ılıklık mekânındaki soyunma kabinleri de yenilenerek ve tamamlanmıştır[454]. 1970 yılında kapı açıklıkları önünde bulunan sundurmaların yenilenmesi, külhan bacasının yükseltilmesi, soyunma kabinlerinin üstüne bir kat daha soyunma yeri inşası ve kabinlerin aydınlatılması çalışmalarına karar verilmiş, bu işlemler içinde 100.000 lira bütçe ayrılmıştır[455]. 2000 yılında yapının üzerinde bulunan bitkilerin temizlenmesi ve yeniden çıkmamaları için ilaçlanmasına, örtülerde yer alan beton kaplı fil gözlerinin

---

[450] İ. Aydın Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakıfları", **Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı**, 1. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1995, s. 253.
[451] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 379.
[452] Aydın, **a.g.e.**, 2019, s. 90.
[453] KKVKBKM Arşivi 7512 numaralı dosya içinde; Balıklı Hamama ait "Vakıf Eski Eser Fişi".
[454] KKVKBKM Arşivi 7512 numaralı dosya içinde; T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Abide ve Eski Eser Onarım Fişi. KKVKBKM Arşivi 7512 numaralı dosya içinde; T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 184 sayı ve 14.03.1969 tarihli toplantıda alınan 4483 sayı ve 15.03.1969 tarihli karar.
[455] KKVKBKM Arşivi 7512 numaralı dosya içinde; T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Abide ve Eski Eser Onarım Fişi.

bozulanları varsa yerine yenilerinin yapılmasına, girişi sağlayan kapı açıklıkları üzerinde bulunan sundurmanın korozyona dayanaklı malzemeyle değiştirilmesine, yapının cephelerinde erimiş olan taşların ve duvar üzerinde yer alan harpuştaların yenilenmesine, sıvasız olan baca diplerinin sıvanmasına, özgün duvar örgü malzemesi olan moloz taş derzlerinin yenilenmesine, beton kaplamalarının kaldırılarak daha güçlü bir malzemeyle kaplanmasına, havalandırma ve aydınlatma açıklıklarının camlarının yenilenmesine, sonradan yapılan eklemelerin kaldırılmasına, taşlar üzerinde bulunan boya kalıntılarının malzemeye zarar vermeden temizlenmesine ve iç mekânın boya badana işlerinin yapılmasına karar verilmiştir[456]. 2020 yılı itibariyle işletmecisi tarafından iç mekanlarda badana işlemi yapılmıştır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve asıl işlevini sürdürmektedir.

[456] KKVKBKM Arşivi 7512 numaralı dosya içinde; EKVKBKM tarafından 127 sayı ve 12.12.2007 tarihli toplantıda alınan 2364 sayı ve 12.12.2007 tarihli karar.

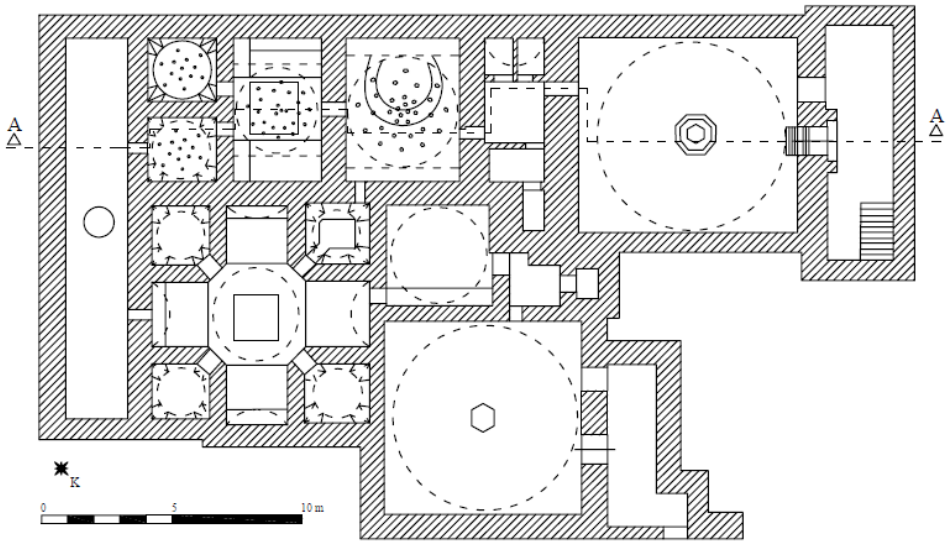

Çizim 202: Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın planı (Ara Altun'dan)

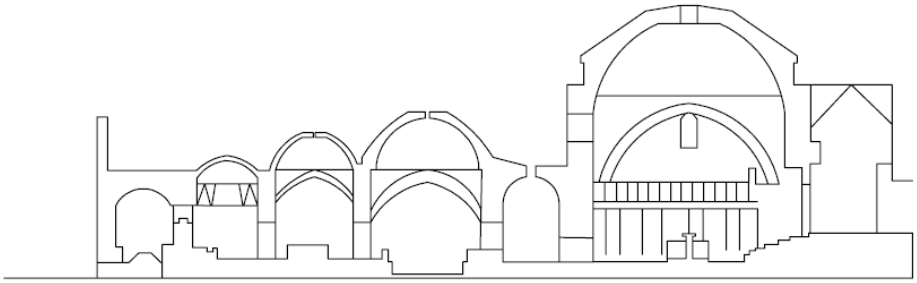

Çizim 203: Hamamın A-A kesiti (VGM'den)

Fotoğraf 281: Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 282: Hamamın üstten görünüşü

Fotoğraf 283: Erkekler bölümü taçkapısı

Fotoğraf 284: Erkekler bölümü soyunmalık mekânı

Fotoğraf 285: Aralık mekânı

Fotoğraf 286: Erkekler bölümü ılıklık mekânı

Fotoğraf 287: Erkekler bölümü sıcaklık mekânı

Fotoğraf 288: Erkekler bölümü halvet kubbesi

2.3.10. Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz Beldesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.042036, 29.412999)

Çizim No: 204-205

Fotoğraf No: 289-304

Kitabesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bahsedilen kitabe[457] bugün mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer, ahşap ve harç kullanımı görülmektedir. Hamam, kesme taş ve tuğla dizileriyle yapılmış almaşık duvar örgüsüyle inşa edilmiştir. Tuğla dizileri yatay ve dikey olarak dizilerek, dekoratif bir görüntü elde edilmiştir. Ayrıca tuğla malzeme saçakta, pencere ve ana giriş kapılarının hafifletme kemerlerinde kullanılmıştır. Kapı ve pencere kanatları ise ahşaptır. Hamamın kurnaları mermer malzemeden yapılmıştır. Taban döşemesi, duvarların alt kısımları ve şadırvanlar mermer kaplamayla yenilenmiştir. Betonarme harç malzeme, üst pencerelerin kaplamasında kullanılmıştır. İçteki duvar ve kubbeler kireç harcıyla sıvanmıştır. Çatı ve kubbeler alaturka kiremitle kaplanmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan ve çifte hamam olarak tasarlanan hamam dikdörtgen planlıdır. Hamamın erkekler ve kadınlar kısmı soyunmalık, ılıklık, hela-tıraşlık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden meydana gelmektedir. Hamamın kadınlar kısmı kuzey cephede, erkekler kısmı ise güney cephededir.

---

[457] Sâhibu'l hayr hazret-i ağa
Şîr-i sahn Gazanfer nâm
Mâl-ı hâlisle hayra niyet edip
Yapdı bu şehr-i iffete bir hamâm
Kubbesi erdi evc-i eflâke
Mihr-i mâh olsa bâde sürâh-i câm
Azmî gördükde dedi târihin
Rûşen-âbâd dil-küşâ hamâm
Sene 995. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 25; Erbil, **a.g.e.**, ss. 105-106.

Erkekler kısmı soyunmalığının doğusunda sivri hafifletme kemerli giriş kapısı, kapının iki yanında iki adet sivri hafifletme kemerli dikdörtgen pencereyle, yine üstte iki adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Soyunmalığın güneyinde ve batısında da sivri kemerli ikişer üst pencere bulunmaktadır. Kadınlar kısmı soyunmalığının kuzeyinde sivri hafifletme kemerli, düz lentolu giriş kapısı ve üstte sivri kemerli iki pencere vardır. Bu bölümün doğusunda iki ve batısında ise bir sivri kemerli pencere söz konusudur. Hamam, soyunmalık bölümleri dışında sağır tutulmuştur. Kadınlar kısmının batı cephesi konut duvarıyla bitişiktir. Soyunmalık ve sıcaklık kubbeleri sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır.

Erkekler kısmının soyunmalığına üç basamaklı bir merdivenle, 1.29 m genişliğinde ve 0.78 m derinliğindeki kapıdan ulaşılmaktadır. Mekân, 7.77x7x77 m ölçülerinde, üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Tromplar arasında sivri hafifletme kemerleri vardır. Ortadaki sekizgen planlı şadırvan yenidir. Cephenin batısında sivri kemerli, yüksek bir niş yer almaktadır. Kuzey cephenin köşesinden 0.63 m genişlik ve 0.87 m derinlikteki dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış, sivri kemerli bir kapıdan ılıklığa girilmektedir. Soyunmalık toplam sekiz pencereyle aydınlatılmaktadır.

Ortada kuzey-güney yönde atılmış sivri kemerle ikiye bölünmüş olan ılıklık, 2.59x6.62 m ölçülerindedir. Mekânın üzeri, pandantiflerle geçilen iki kubbeyle örtülmüştür. Batıdaki mekânın kuzey cephesinde, kaş kemerli bir niş vardır. Mekân, kubbelere açılmış, altıgen formlu on beş adet ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın doğusunda, bu bölümle aynı doğrultuda, kaş kemerli çerçeve içine alınmış, yarım daire kemerli kapıdan hela-tıraşlık bölümüne geçilmektedir. Hela-tıraşlık bölümü, 2.31x3.31 m ölçülerinde olup, üzeri aynalı tonozla örtülmüştür. Mekân, ikisi yuvarlak ve altısı altıgen formlu sekiz ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın doğu bölümünden, 0.64 m genişlik ve 0.55 m derinlikteki ters eğmeçli kemer içerisine alınmış, sivri kemerli kapıdan sıcaklığa ulaşılmaktadır.

Sıcaklık, 6.84x9.24 m ölçülerinde, üç eyvanlı ve köşe halvetli plana sahiptir. Ana mekânın üzeri, sivri kemerler üzerine pandantifle geçilen kubbeyle; eyvanlar aynalı tonozla ve halvet hücreleri ise trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Tromplar arasında sivri hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Mekânın ortasında sekizgen bir

göbek taşı vardır. Sıcaklık ve eyvan cephesinde sivri kemerli birer niş bulunmaktadır. Eyvanların üç yönünü çevreleyen sekilerin arasında kurnalar yer almaktadır. Sıcaklık kubbesinde, altıgen formlu otuz dokuz, eyvanlarda altıgen formlu beş ve halvetlerde yine altıgen formlu on beş ışık gözü bulunmaktadır. Batıdaki eyvanın batı duvarında, su deposunun kontrol penceresi vardır.

Kadınlar kısmının soyunmalık girişi, kuzey cephenin ortasındadır. Giriş kapısı erkekler bölümüne göre küçüktür. Soyunmalık mekânının üzeri trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Ortadaki sekizgen planlı şadırvan yenidir. Doğuda üç, batıda bir adet sivri kemerli niş yer almaktadır. Mekân, altı adet üst pencereyle aydınlatılmaktayken, batıdaki pencerelerden biri, dışarıdaki konuttan dolayı kapatılmıştır. Güney cephenin köşesinden dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış, sivri kemerli kapıdan ılıklığa girilmektedir.

Ilıklık, erkekler bölümü ılıklığında olduğu gibi, ortada kuzey-güney yönde atılmış sivri kemerle ikiye bölünmüştür. Mekânın üzeri, pandantiflerle geçilen iki kubbeyle örtülmüştür. Ilıklığın güney duvarının batı ucunda, sivri kemerli bir niş vardır. Mekân, kubbelere açılmış altıgen formlu on beş adet ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Mekânın doğusundan, kaş kemerli çerçeve içerisine alınmış sivri kemerli kapıdan, hela-tıraşlık olarak kullanılan bölüme geçilmektedir. Kuzey-güney doğrultulu mekân, doğu yönde sivri kemerli bir nişle genişletilmiştir. Bu bölümünün üzeri, aynalı tonozla örtülmüştür. Mekân, ikisi yuvarlak ve altısı altıgen formlu sekiz ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın doğu bölümünden, yarım daire kemerli çerçeve içerisine alınmış, sivri kemerli kapıdan sıcaklığa girilmektedir.

Sıcaklık, üç eyvanlı ve köşe halvetli planıyla ve örtüleriyle erkekler kısmı sıcaklığını tekrarlamaktadır.

Su deposu, batı cephede yer almakta olup, dikdörtgen planlıdır.

Süsleme

Kapı ve pencere kemerlerinin tuğla örgüsü ile cephelerde almaşık örgüde yine tuğlanın yatay ve dikey yerleştirilmesi süslemeye örnek olarak verilebilir.

Hamamdaki asıl süsleme kurnalarda görülmektedir. Erkekler kısmı eyvanındaki ilk kurna, aşağıdan yukarıya doğru daralan ve beş sıra mukarnasla

süslenen bir görüntü sergilemektedir. İkinci kurna, köşeleri pahlı ve mukarnaslı beşgen planlı gövdeye sahiptir. Üst köşelerde ise dairevi planlı mesnet konsolları yer almaktadır. Gövdenin ön yüzeyinde gülbezek, alt kısımda ise dikdörtgen bir kartuş içerisinde şemse motifi vardır. Üçüncü kurna, ikinciye kısmen benzemekle birlikte tahrip olmuştur. Halvet hücresindeki kurnanın gövdesi düz bırakılmış, köşelerdeki mesnet konsolları ise altta püsküllerle süslenmiştir. Kadınlar kısmı eyvanlarında bulunan kurnalar daha sadedir. Bu kısımdaki bezemeli kurnanın beşgen bir gövdesi, üst tarafında ise dışbükey bir silme bulunmaktadır. Gövde de ise dekoratif kemerli çerçeve içerisinde madalyon yer almaktadır.

Tarihlendirme

Evliya Çelebi'nin aktarmış olduğu kitabeye göre hamam H. 995/M. 1586-1587 yılında inşa edilmiştir. Hamamın banisi, 1581 yılında Babüssaade Ağası olan Gazanfer Ağa'dır. 20-29 Şubat 1596 tarihli Gazanfer Ağa Vakfı'nda Gediz'de bulunan akarat arasında bu çifte hamamın adı geçmektedir[458]. Mimarı da Gediz Ulu Camisi'nin de mimarı olan Mimar Sinan'ın kalfalarından Süleyman Çavuş'tur[459]. Hamam, 1970 Gediz Depremi'nde tahrip olmuş, 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir[460].

Onarımlar

1970 yılındaki Gediz depreminde örtü sisteminin bir kısmı ve soyunmalık, ılıklık bölümleri tamamen yıkılmıştır[461]. 2007 yılında yapılan onarımda yapının soyunmalık, ılıklık bölümleri yeniden inşa edilmiş, eski fotoğraflarında daha basık görünüme sahip olan örtüleri onarılarak daha yüksek bir görünüme kavuşmuş, derz dolguları yenilenmiştir. Yapının özgününde basık kemerli olan kapıları onarımda dikdörtgen biçimli şekilde yenilenmiştir. Eski fotoğraflarda yapının pencerelerinde alçı şebekelerin olmadığı fakat onarımdan sonra eklendiği görülür. Sıcaklık bölümlerinde göbek taşları ve hamamın yer döşemeleri tamamen yenilenmiştir. Eski

[458] Erbil, **a.g.e.**, s. 60, 72.
[459] Acar, **a.g.e.**, 2019c, s. 84.
[460] **a.g.e.**, s. 82.
[461] KKVKBKM Arşivi 15102 numaralı dosya.

fotoğraflarda kapı ve pencere açıklıklarının sivri kemerli alınlıklarındaki kemerler taş malzemeden yapılmışken onarım sonrasında tuğladan oluşturulmuştur[462].

Mevcut Durum

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 kararıyla tescil tescillenen[463] hamam, günümüzde sağlamdır ve müze olarak kullanılmaktadır.

[462] Avcı, **a.g.e.**, s. 133.
[463] Acar, **a.g.e.**, 2019c, s. 82.

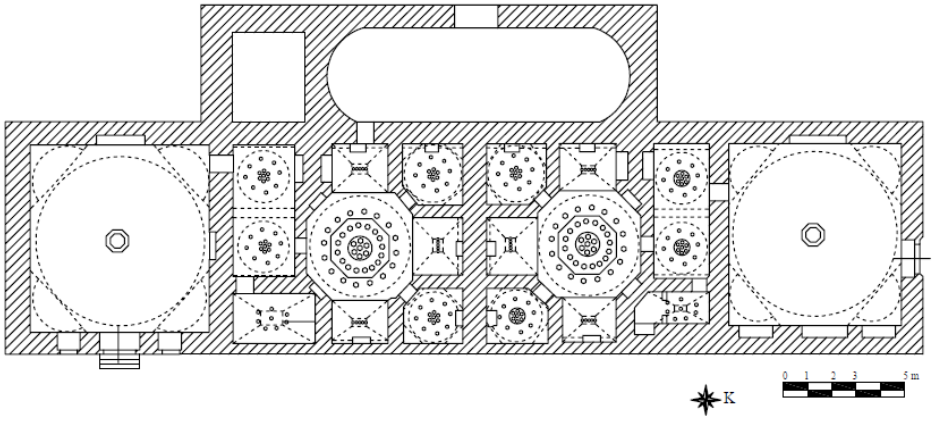

Çizim 204: Gazanfer Ağa Hamamı'nın planı (Türkan Acar'dan)

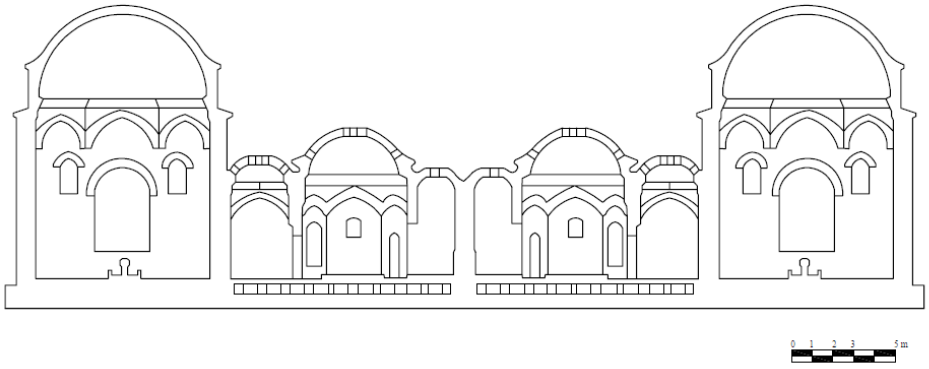

Çizim 205: Hamamın kesiti (KKVKBKM'den)

Fotoğraf 289: Gazanfer Ağa Hamamı'nın güneybatı cephesi

Fotoğraf 290: Hamamın erkekler bölümü soyunmalık girişi

Fotoğraf 291: Erkekler bölümü soyunmalık mekânı

Fotoğraf 292: Erkekler bölümü soyunmalık kubbe ve geçişleri

Fotoğraf 293: Erkekler bölümü ılıklık mekânı

Fotoğraf 294: Erkekler bölümü hela-tıraşlık mekânı

Fotoğraf 295: Erkekler bölümü sıcaklık mekânı

Fotoğraf 296: Erkekler bölümü sıcaklıktaki kurna

Fotoğraf 297: Erkekler bölümü sıcaklıktaki kurna

Fotoğraf 298: Erkekler bölümü sıcaktaki kurna

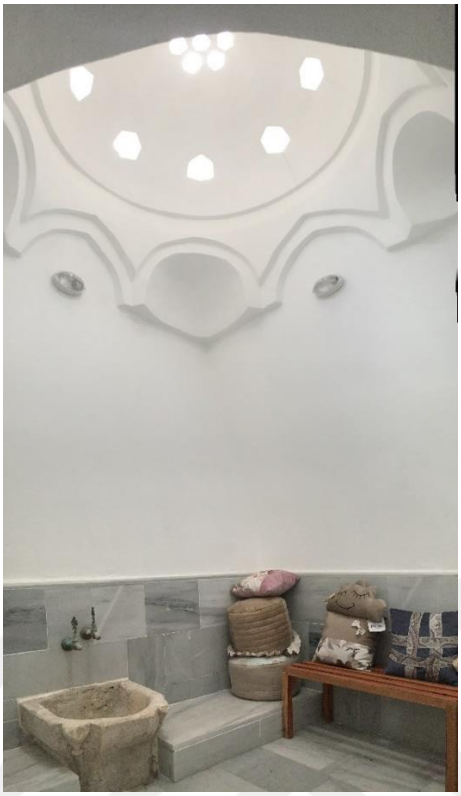

Fotoğraf 299: Erkekler bölümü halvet hücresi

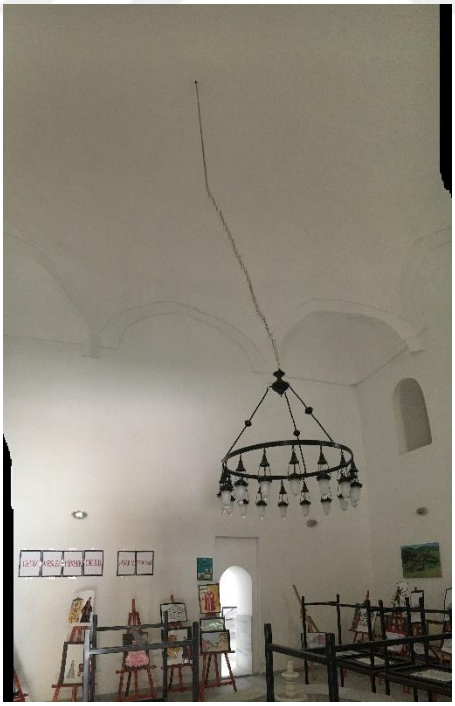

Fotoğraf 300: Kadınlar bölümü soyunmalık mekânı

Fotoğraf 301: Kadınlar bölümü ılıklık mekânı

Fotoğraf 302: Kadınlar bölümü sıcaklık mekânı

Fotoğraf 303: Kadınlar bölümü sıcaklıktaki kurna

Fotoğraf 304: Kadınlar bölümü halvet kubbe ve geçişleri

2.3.11. Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı

Yeri: Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.423858, 29.970260)

Çizim No: 206-207

Fotoğraf No: 305-314

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer ve harç malzeme kullanılmıştır. Cephelerde moloz taş ve yer yer tuğla örgünün kullanıldığı yapıda, kesme taşla yapılmış onarımın izleri görülmektedir. Ilıklık ise betonarme harçla onarılmıştır. Kubbe, kubbe geçişleri, kapı ve niş kemerleri tuğlayla örülmüştür. Ilıklıktaki çeşme, mermerden yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı tek hamam, soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, çift halvet ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Hamam güney cephe dışında tamamen sağır tutulmuştur. Bu cephede basık kemerli giriş kapısı ve kapının üzerinde yine basık kemerli üst pencere yer almaktadır. Hamamın restore çalışmalarında üst örtüleri brandayla kapatıldığı için bu kısımlar seçilememektedir. Soyunmalık kubbesinin sekizgen iki kademeli yüksek bir kasnak üzerine oturduğu ve kubbesinin kiremitle örtülü olduğu belirtilmektedir[464].

Güney cephenin doğusuna yakın köşedeki kapıdan, hamamın soyunmalık bölüme girilmektedir. Mekân, 7.80x7.80 m ölçülerinde olup, üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Cephenin kuzeyinde yarım daire hafifletme kemerli dikdörtgen bir niş yer almaktadır. Restorasyon sırasında, tabandaki betonarme harcın altından sekizgen planlı şadırvanın kalıntılarına ulaşılmıştır. Soyunmalık, kapı üzerindeki pencere ve kubbeye açılmış altıgen planlı tek ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

[464] Serpil Cener, **Kütahya'da Osmanlı Devri Mimari Eserleri,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1969, s. 108.

Soyunmalığın kuzey duvarında eksenin doğusuna açılmış yarım daire kemerli kapıdan, ılıklık bölümüne girilmektedir. Soyunmalığın, sıcaklığa geçit veren yarım daire kemerli kapısı ise sonradan açılmıştır.

Ilıklık, 3.03x13.60 m ölçülerinde, üzeri beşik tonoz örtülü olup, asimetrik bir görüntü sergilemektedir. Mekânın köşesindeki hela yakın zamanda kaldırılmıştır. Kuzeyinde ise sivri kemerli bir niş içerisinde, kaş kemerli aynalığa sahip, "Gelin Çeşmesi" olarak adlandırılan işlevsiz bir çeşme yer almaktadır[465]. Ilıklık, altı adet yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın güneyinden, yarım daire kemerli bir kapıyla sıcaklığa girilmektedir.

Sıcaklık, 4.80x8.00 m ölçülerinde, enine düzenlenmiş, üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Mekân kuzey-güney doğrultusunda, birer sivri tonozla genişletilmiştir. Sıcaklıkta üç adet, sivri kemerli niş bulunmaktadır. Nişlerden biri halvet kapılarının ortasına konumlandırılmıştır. Sıcaklık, kubbede açılan altıgen formlu on beş, yıldız formlu dört, toplam on dokuz ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Çift halvet, sıcaklığın batısına yerleştirilmiştir. Halvet kapıları, dikdörtgen çerçeve içerisinde, sivri kemerli açıklıklar şeklindedir. Eşit boyuttaki halvet hücreleri, 3.40x3.50 m ölçülerinde olup, üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Halvetlerde de diğer mekânlarda olduğu gibi sivri kemerli nişlerden başka, dikdörtgen derin nişler de yer almaktadır. Halvet kubbelerinde altıgen formlu on iki, yıldız formlu üç, toplam on beş ışık gözü bulunmaktadır. Güneydeki halvette su deposuna geçişi sağlayan, sivri kemerli kontrol penceresi vardır. Batı cephedeki su deposu, dikdörtgen planlı olup, tonozla örtülüdür.

Süsleme

Hamamdaki tek süsleme unsuru ılıklıktaki çeşmenin aynalığında karşımıza çıkmaktadır. Aynalık, yatay bir silmeyle iki bölüme ayrılmıştır. Lülenin bulunduğu alt kısımda kaş kemerli bir çerçeve içerisinde, gülbezek motifi, kemer köşeliklerinde ise çiçek motifleri bulunmaktadır. Üst kısımda da vazoda çiçek motifi yer almaktadır.

[465] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 381.

Tarihlendirme

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ismi geçen hamamlardan[466] olan yapı, Lala Hüseyin Paşa ve dolayısıyla Mimar Sinan'a mal edilir. Hüseyin Paşa'nın 1570 tarihli vakfiyesinde cami ve mektep belirtilmekle birlikte hamamdan söz edilmemektedir. Mimar Sinan'ın yapısı olarak tanınması fakat tezkirelerinde adının geçmemesi, dönemin Mimarbaşısı olmasıyla açıklanabilir[467]. Ara Altun, hamamın soyunmalık bölümünün örtüsü hariç 1566-1570 yıllarına ve XVI. yüzyıl sonlarına tarihlemektedir. Biz de ihtiyatlı olarak yapıyı, XVI. yüzyılın sonlarına tarihlendirmekteyiz.

Onarımlar

Hamam, 1962-1972 yılları arasında onarım görmüştür[468]. Yapılan onarımlar sırasında cepheler onarılmış, giriş cephesi kesme taş ve tuğlayla tamamen yenilenmiştir. Yapının bacaları bu onarımlar sırasında yenilenmiş, sıcaklık, ılıklık ve halvet hücrelerinin örtüleri de muhtemelen bu onarımlar sırasında betonla kaplanmıştır[469]. Bugün de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu devam etmektedir.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde sağlamdır ve kullanılmamaktadır.

---

[466] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
[467] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, ss. 381-382.
[468] Asmira Mimarlık Restorasyon Firması tarafından 2008 yılında hazırlanan ve Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğüne sunulan rapor.
[469] Avcı, **a.g.e.**, s. 105.

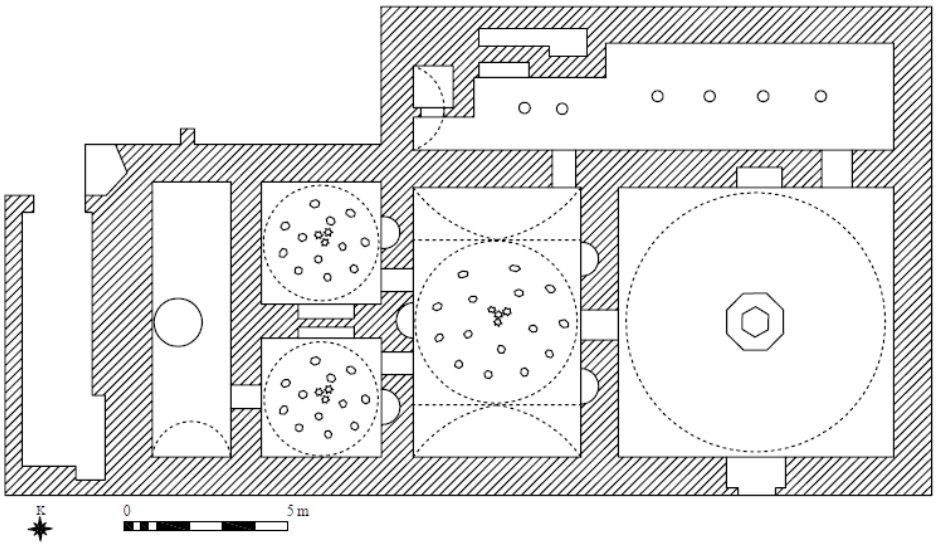

Çizim 206: Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nın planı (VGM'den)

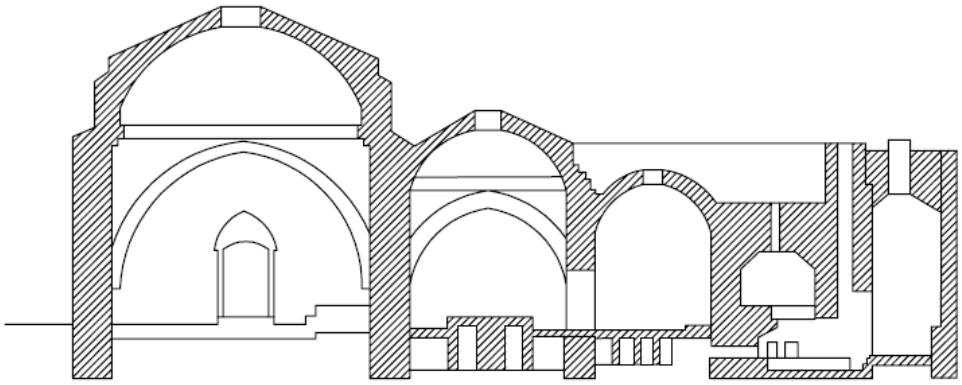

Çizim 207: Hamamın kesiti (VGM'den)

Fotoğraf 305: Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 306: Hamamın batı cephesi

Fotoğraf 307: Hamamın güney cephesi

Fotoğraf 308: Soyunmalık mekânı

Fotoğraf 309: Ilıklık mekânı

Fotoğraf 310: Ilıklıktaki çeşme

Fotoğraf 311: Sıcaklık mekânı

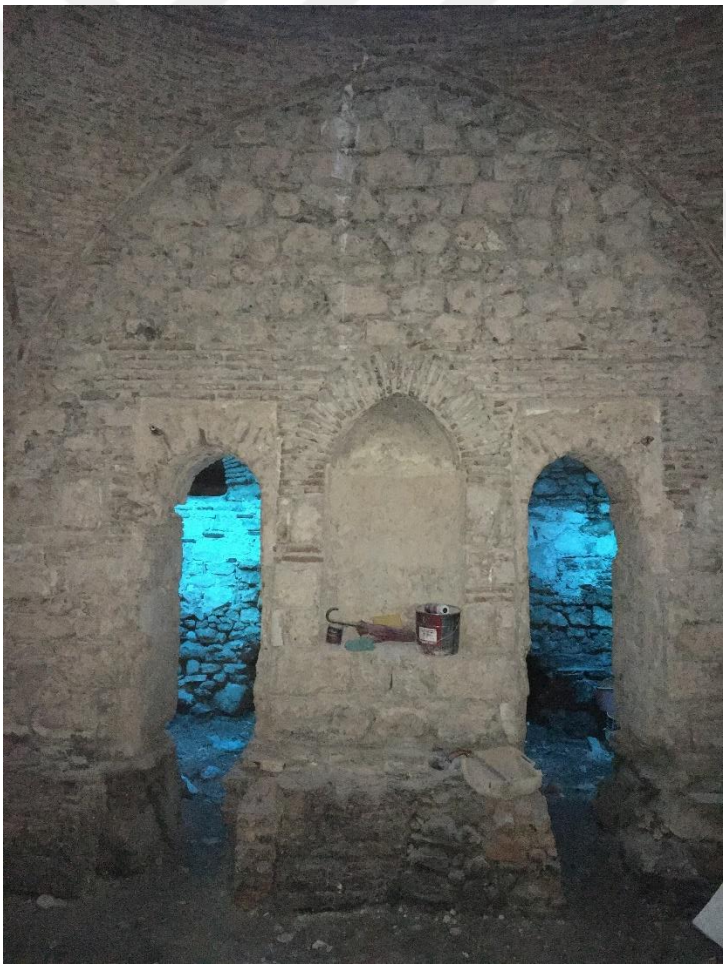

Fotoğraf 312: Halvet giriş kapıları

Fotoğraf 313: Halvet hücresi

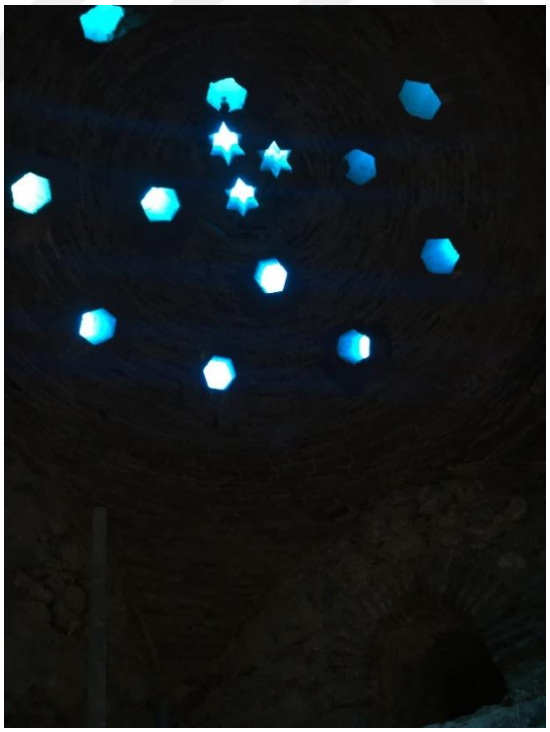

Fotoğraf 314: Halvet kubbesi

2.3.12. Tavşanlı Çavuş Hamamı

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ulucami Mahallesi, Çavuşhamam Sokak üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.545810, 29.493712)

Çizim No: 208-210

Fotoğraf No: 315-323

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kaba yonu taş, moloz taş ve yer yer tuğla örgünün kullanıldığı yapıda, bağlayıcı olarak horasan harcı kullanılmıştır. Kapı kemerlerinde, kubbe ve kubbe geçiş ögelerinde de tuğla malzeme görülmektedir. Kurnalar mermerden yapılmıştır. İçteki kapı söveleri ahşaptır. Erkekler bölümü ılıklık kubbesi ve duvarlar içten betonarme harçla sıvanmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan ve çifte hamam olarak tasarlanan hamam dikdörtgen planlıdır. Doğudaki bölümün erkeklere ait olduğunu düşünmekteyiz. Kuzey cephenin soyunmalık olduğu ve batı cephesinin ise hamamın sahibine ait bir konutla kısmen bitişik olduğu bilinmektedir. Buradan hamamın batıdaki bölümüne ulaşıldığı[470] dolayısıyla bu iki bölümün özel hamam veya kadınlar bölümü olarak kullanıldığını kabul edebiliriz. Soyunmalık bölümünün ortasında bir şadırvan, batısında sedir ve doğusunda ise ücret alınan bölümün olduğu söylenmektedir[471]. Bu bilgilerden hareketle soyunmalık bölümü günümüze ulaşamayan hamamın doğu cephesi ılıklık, tıraşlık ve sıcaklık; batı cephesi ise ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın üstü bitki ve ağaçlarla kaplanmıştır.

---

[470] Hamamın bugünkü hissedarlarından olan Recep Çoşkun'a (53) verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

[471] Hamamın planı hakkında görüşleri için Tahsin Kiriş'e ve Tavşanlı Belediyesi'nde görevli arkeolog Mehmet Ali Kocabaş'a teşekkür ederiz.

Hamamın doğu cephesi konut duvarıyla kapatılmıştır. Kuzeydoğu cephenin kuzey yönde ileri taşırıldığı görülmektedir. Kuzey cephe ortasında, erkekler bölümüne girişi sağlayan sivri kemerli kapı, yol kodunun yükselmesinden dolayı toprak altında kalmıştır. Bu kapıdan hamamın ılıklığına geçilmektedir. 3.40x3.43 m ölçülerindeki mekânın üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Güney cephesinde ise tek kurna göze çarpmaktadır. Mekân, kubbeye açılan beş adet yuvarlak formlu ışık gözüyle ve tek pencereyle aydınlanmaktadır. Kuzey cephenin köşesinden, 0.58 m genişlikte ve 0.73 m derinlikteki yarım daire kemerli kapıdan tıraşlık olduğunu düşündüğümüz mekâna girilmektedir. Mekân, 1.46x1.46 m ölçülerinde olup, üzeri trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Bu mekânda cepheye açılmış sivri kemerli küçük nişler göze çarpmaktadır. Mekân, kubbeye açılan dört adet yuvarlak formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Ilıklığın güney köşesinden 0.68 m genişlik, 0.64 m derinlikteki yarım daire kemerli kapıdan sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklık mekânının güney cephesi yıkılmış ve üst örtüsü tahrip olmuştur. Mekânın üzeri trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Kuzey cephesinde küçük bir niş ve tek kurna vardır. Mevcut durumda kubbeye açılmış yuvarlak formlu sekiz, altıgen formlu bir toplam dokuz ışık gözü bulunmaktadır.

Batı cephenin kuzey köşesine yakın kısmındaki sivri kemerli kapı da kuzeydeki gibi toprakla dolmuştur. Batı cephenin su deposuna yakın bölümü yıkılmış olup, bu mekânlara yıkılmış olan yerden ulaşılmaktadır. Kuzeybatı cephedeki 3.39x3.49 m ölçülerindeki ılıklık mekânı, trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Mekân, dördü yuvarlak formlu biri altıgen toplam beş ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Güney cephenin köşesinden, 0.62 m genişlik ve 0.54 m derinlikteki yarım daire kemerli bir kapıyla sıcaklık mekânına geçilmektedir. Mekân, 2.91x3.39 m ölçülerindedir ve üzeri trompla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Kuzeyinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır. Kubbenin üst kısmı yıkılmıştır.

Su deposu, güney cepheye bitişik olup, kalan izlerden üzerinin tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Su deposunun doğusunda, kontrol penceresi vardır. Kubbeye trompla geçilen tüm mekânlarda yarım daire hafifletme kemerleri bulunmaktadır.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Hamamın mevcut bir kitabesi veya arşiv belgesi bulunmaması tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Evliya Çelebi, Tavşanlı'dan bahsederken "hamamları vardır" şeklindeki ifadesiyle, birden fazla hamamı olduğundan söz etmiştir[472]. Çavuş Hamamı'nın da bu hamamlar arasında olup olmadığı belli değildir. Hamamın bütününe baktığımız zaman, belli bir tipe girmeyen özel veya az sayıda kişiye hitap eden bir hamam olarak inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Çavuş Hamam'ın tüm kubbe geçişlerinde tromp kullanılmıştır. Kubbe geçişlerinde tromp ve pandantif kullanılması, XVI. yüzyıldan itibaren daha sık görülen bir özelliktir[473]. Tıraşlık ve batıdaki sıcaklık bölümlerinde yer alan gece aydınlatılması için duvarlara açılan küçük nişlerin yapıda bulunuyor olması, bu hamamın XVI. yüzyıldan sonra inşa edilmiş olabileceğini ortaya koymaktadır[474]. Hamamın karşısındaki Çavuş Cami, 1813 tarihli olup, 1975 yılında yeniden inşa edilmiştir[475]. Tarih Öğretmeni Ömer Faruk Dinçel, cami ve hamamın birlikte yaptırıldığını belirtmektedir[476]. Yukarıdaki bilgilerle hamamı, ihtiyatlı olarak XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.03.2013 tarih ve 985 sayılı kararıyla tescillenen hamam metruk halde olup kullanılmamaktadır.

---

[472] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 12.
[473] Çakmak, **a.g.e.**, s. 85.
[474] Yılmaz Önge, bu tür aydınlatma detaylarının XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığını belirtir. Bkz. Önge, **a.g.e.**, 1988b, s. 415.
[475] Nilgün Çöl, **Tavşanlı Tarihi Kent Dokusu**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s. 18.
[476] http://sehritavsanli.blogspot.com/p/tavsanl.html (Erişim Tarihi 02.06.2020)

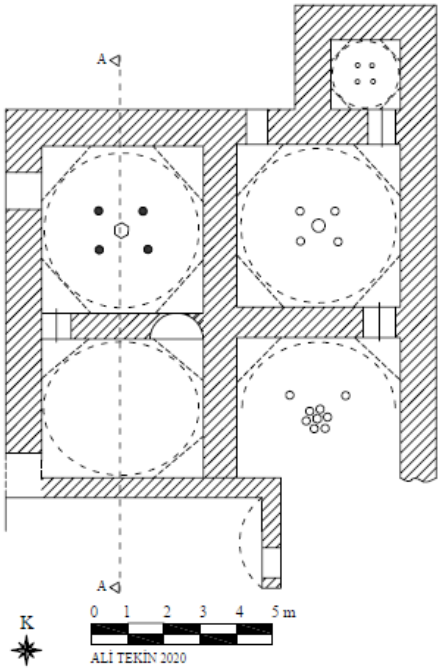

Çizim 208: Çavuş Hamam'ın planı

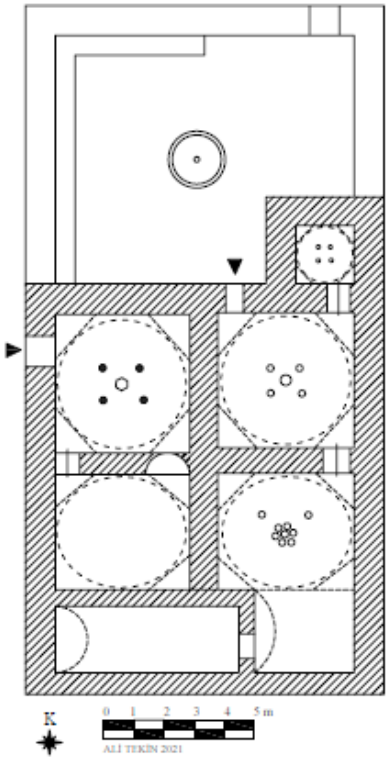

Çizim 209: Hamamın restitüsyon planı

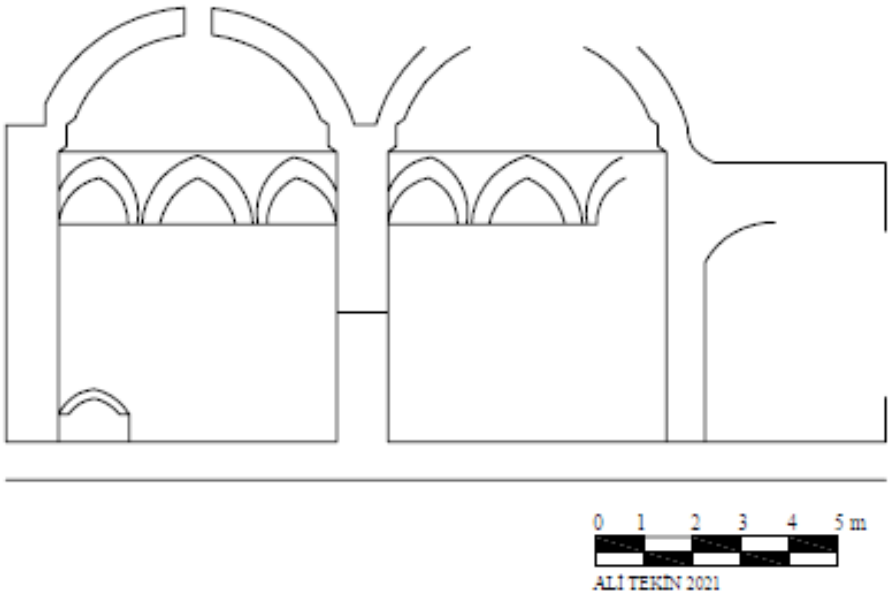

Çizim 210: Hamamın A-A kesiti

Fotoğraf 315: Çavuş Hamam'ın kuzey cephesi

Fotoğraf 316: Hamamın batı cephesi

Fotoğraf 317: Hamamın güneybatı cephesi

Fotoğraf 318: Kadınlar bölümü ılıklık mekânı

Fotoğraf 319: Kadınlar bölümü sıcaklık mekânı

Fotoğraf 320: Erkekler bölümü ılıklık mekânı

Fotoğraf 321: Tıraşlık mekânındaki niş

Fotoğraf 322: Tıraşlık mekânının kubbesi

Fotoğraf 323: Erkekler bölümü sıcaklık mekânı

2.3.13. Tavşanlı Moymul Hamamı

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Moymul Mahallesi, Hamam Sokakta yer almaktadır. (Koordinat: 39.552124, 29.475311)

Çizim No: 211-212

Fotoğraf No: 324-331

Kitabesi

Hamamın inşa kitabesi çalınmıştır. Yerine cam üzerine yazılmış bir kitabe konulmuştur. Eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiştir[477].

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, mermer, devşirme ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Beden duvarlarında kaba yonu taş ve moloz taşla birlikte tuğla hatıl; saçak ve köşelerde ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Giriş kapılarının kemerleri, kubbe ve tonoz örgüsü tuğladır. Mermer malzeme, soyunmalıktaki şadırvanda, soyunmalıktan ılıklığa geçilen kapının çerçevesinde ve sıcaklıktaki sekiyi sınırlayan korkulukta görülmektedir. Çalınan kitabesi de muhtemelen mermerdi. Devşirme malzeme ise sıcaklığın girişindeki tonozu taşıyan sütunlarda kullanılmıştır. Hamamın iç cephesi betonarme harçla sıvanmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda, eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen tek hamam, soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve çift halvet hücresinden oluşmaktadır.

Güney cephe, giriş kapısı dışında sadedir. Yapının ikinci kapısı batı cephede olup, bu cephede dikdörtgen formlu bir pencere bulunmaktadır. Kaynaklarda kuzeybatı cephede, daha önceleri tuvalete açıldığı belirlenen ve günümüze ulaşamamış

---

[477] Üç satır ve altı beyitlik kitabe metni şu şekildeydi:
1- Hamdüllillah bed olundu bu hamam ibdaına/Ehl-i kura gayret itdi cümle inşasına
2- Ehli hayrât akçeden sarf olundu bile/Muhtac oldu Hacı Himmet Ağa'nın imdadına
3- Hacı Hüseyin Ağa dahi itdi hidmet-i cehdle/Ta varınca tarih oldu… 1275 Ömer Faruk Dinçel, "Moymul Mahallesindeki Tarihi Eserler ve Kitabeler", **Tavşanlı Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, 2011, s. 46.

bir kapının varlığından söz edilmektedir[478]. Kuzey cephede ise dikdörtgen çerçeveli bir pencere vardır. Doğu cephede su deposunun kontrol penceresi yer almaktadır. Kubbeler dıştan sekizgen kasnaklı olarak yapılmıştır.

Soyunmalığa giriş, güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapıyla sağlanmıştır. Yarım daire kemerli kapı, 1.42 m genişliktedir. Bu bölümde duvar kalınlığı 0.84 m'dir. Soyunmalık, 7.01x7.08 m ölçülerinde olup, üzeri pandantifle geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Soyunmalık, iki pencere ve kubbede açılan yuvarlak formlu bir ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Soyunmalığın ortasında, silindirik hazneli bir şadırvan ve mekânı üç yönden çevreleyen seki bulunmaktadır.

Ilıklığa 0.61 m genişliğinde ve 0.77 m derinliğindeki yarım daire kemerli bir kapıdan geçilerek ulaşılmaktadır. Ilıklık, 3.13x7.13 m ölçülerinde olup, ılıklığın ortasındaki bölümün üzeri pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülüdür. Kubbeli mekân, kuzey ve güneyde beşik tonozlarla genişletilmiştir. Ilıklık, kubbede açılan beş adet üçgen formlu, altı adet beşgen formlu toplam on bir ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Sıcaklığa 0.57 m genişliğinde ve 0.78 m derinliğindeki yarım daire kemerli bir kapıdan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekân, 4.56x4.63 m ölçülerinde olup, üzeri pandantifle geçilen kubbeyle örtülüdür. Sıcaklık iki sütunla taşınan, üç yarım daire kemerli bir revakla batıya doğru genişletilmiştir. Bu bölümün üst örtüsü aynalı tonozdur. Doğuda tek pencere açıklığı vardır. Kubbe, sekizi yaprak, dördü beşgen ve biri de yıldız formlu toplam on üç adet ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Sıcaklığın kuzeyinde 0.57 m genişliğinde ve 0.80 m ölçülerindeki yarım daire kemerli bir kapıyla halvetlere geçilmektedir. Pandantiflerle geçilen birer kubbeyle örtülü halvetlerden batıdaki diğerine göre küçüktür. Halvetler, kubbelerde açılmış altı adet beşgen formlu ışık gözüyle aydınlanmaktadır.

Sıcaklığın doğusundaki külhan, 2013 yılındaki kazılar sırasında açığa çıkarılmıştır[479]. Kalan izlerden bu kısmın üzerinin, tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

---

[478] Metin Türktüzün, Serdar Ünan, "Kütahya Müzesi Müdürlüğü 2013 Yılı Kurtarma Kazısı, Çevre Düzenlemesi, Temizlik ve Sondaj Çalışmaları", **Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı**, Sayı 1, Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü, Kütahya, 2014, s. 32.
[479] Türktüzün, Ünan, **a.g.e.**, s. 33.

Süsleme

Hamamın sıcaklığındaki sekiyi sınırlayan korkulukların uç kısımları kuzu? başı şeklinde yapılmışlardır.

Tarihlendirme

Hamam, kayıp kitabesine göre H. 1275/M. 1858-1859 yılında, Hacı Himmet Ağa ve Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Onarımlar

Hamamın, 2012 yılında rölöve ve restorasyon projeleri hazırlatılmıştır. Bu restorasyonda sıva raspası yapılmış, duvarlar kireç harcıyla sıvanmış, muhdes doğramlar kaldırılmış, eskimiş boya tabakaları temizlenmiş, toprak olan mekân döşemeleri mozaikle yenilenmiş, çatı kiremitleri alaturka kiremitle değiştirilmiş ve kirpi saçak aslına uygun olarak yenilenmiştir[480].

Mevcut Durum

Bursa Kültür Varlıklarının Koruma Kurulu'nca 19.07.1985 tarih ve 1303 sayılı kararla tescillenen hamamın mülkiyeti, Tavşanlı Belediyesi'ne ait olup kullanılmamaktadır.

[480] Mimar Zafer Eren tarafından hazırlanan ve KKVKBKM'ya sunulan 23.11.2012 tarihli rapor.

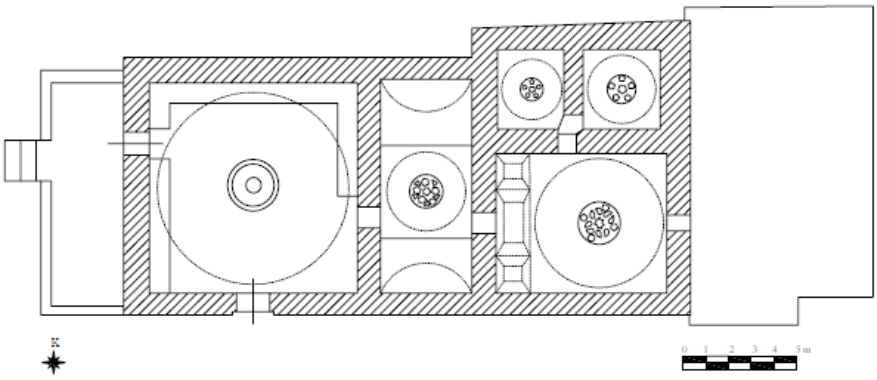

Çizim 211: Moymul Hamam'ın planı (Zafer Eren'den)

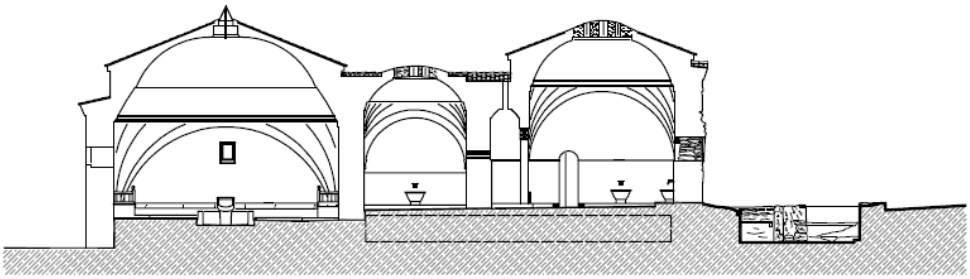

Çizim 212: Hamamın kesiti (Zafer Eren'den)

Fotoğraf 324: Moymul Hamam'ın güney cephesi

Fotoğraf 325: Hamamın kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 326: Hamamın batı cephesi

Fotoğraf 327: Soyunmalık mekânı

Fotoğraf 328: Ilıklık mekânı

Fotoğraf 329: Sıcaklık mekânı

Fotoğraf 330: Sıcaklık mekânındaki korkuluk

Fotoğraf 331: Halvet hücresi

2.3.14. Merkez Yeni Mahalle Hamamı

Yeri: Merkez, İstiklal Mahallesi, Şifa Sokakta yer almaktadır. (Koordinat: 39.424573, 29.967602)

Çizim No: 213-214

Fotoğraf No: 332-337

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir. Kaynaklarda hamamın sıcaklığındaki bir kurnanın cephesinde, Latin harfleriyle 1893[481] tarihi görüldüğü söylense de yaptığımız araştırma sırasında bu tarihe rastlamadık.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır. Soyunmalık, tuğla dolgulu ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Ahşap malzeme, ayrıca pencere çerçevesinde kullanılmıştır. Ilıklık ve sıcaklıkta moloz taş ve yer yer küfeki taş malzeme kullanımı görülmektedir. Ilıklık ve sıcaklık kubbeleriyle, iç kapı kemer örgüleri tuğladır. Cephede yer yer, soyunma kabinlerinde ve halvetlerde betonarme harç malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda inşa edilen tek hamam, soyunmalık, hela, tıraşlık, ılıklık, sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır.

Kuzeybatı cephede 1.41 m genişlikte dikdörtgen çerçeveli bir kapı, üstte ise yarım daire kemerli üç adet pencere bulunmaktadır. Bu üç pencereden ikisi kapatılmıştır. Güneybatı cephede ikinci bir giriş, yanında iki adet yarım daire kemerli pencere ve üstte iki adet dikdörtgen pencere vardır.

Bugün soyunmalık bölümüne, kuzeybatı ve güneydoğu cephelerde açılmış kapılardan ulaşılmaktadır. Ana giriş kapısının, güneybatıdaki olduğu

[481] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 387.

belirtilmektedir[482]. Soyunmalık mekânı, tamamen toprakla dolmuş bir vaziyette olup, dıştan iki katlı olarak görülmektedir. Görülebildiği kadarıyla soyunmalığın, üç cephesine soyunma kabinleri yapılmıştır. Soyunmalığın güneybatı köşesinde hela ve solunda ise dükkân[483] olarak kullanılmış bir mekân yer almaktadır. Hela, iki pencereyle aydınlatılmaktadır. Ara Altun, soyunmalığın üst örtüsünün, bağdadi kubbe[484], Fatma İlkay Sayan ise fenerli, piramidal çatı[485] olduğunu söylemektedir. Bu örtü şeklinin içten bağdadi kubbe, dıştan piramidal çatı olduğu söylenebilir.

Soyunmalığın güneydoğusundan yarım daire kemerli bir kapıyla ılıklığa geçilmektedir. Dikdörtgen planlı ılıklık, prizmatik Türk üçgenleriyle geçilen yarım kubbe ve beşik tonozla örtülmüştür. Ilıklığın üst örtüsünün büyük oranda yıkıldığı görülmektedir. Üst örtüde altıgen formlu altı adet ışık gözü vardır. Tonoz örtülü kısım ise dörtgen formlu, üç adet ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Sonraki yıllarda ılıklık, bir duvarla ikiye ayrılmış, kuzeydoğusundaki mekân önce kadınlar hamamı, sonra asker hamamı olarak kullanılmıştır[486]. Bu kısmın kuzeydoğusunda, dışarıdan ayrı bir kapıyla ulaşılan tıraşlık bölümü bulunmaktadır.

Sıcaklığa 0.69 m genişlikte ve 0.98 m derinlikteki yarım daire kemerli bir açıklıktan girilerek ulaşılmaktadır. Mekân, 10.14x10.26 m ölçülerinde olup, üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Tromplar arasına sivri hafifletme kemerleri yerleştirilmiştir. Ortadaki köşeleri pahlı göbek taşı büyük oranda tahrip olmuştur. Göbek taşının altında cehennemlik bölümünün ayakları görülmektedir. Sıcaklık halvetsiz olarak tasarlanmıştır. Köşelerde görülen üç adet halvet hücresinin sonradan yapıldığı düşünülmektedir. Sıcaklık, kubbede açılmış altıgen formlu kırk üç ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Halvetlerin üst örtüsü alçak tavanlı tonozdur. Sıcaklığın kuzeydoğusunda su deposu vardır. Sıcaklıkla, su deposunun arasında dikdörtgen formlu kontrol penceresi bulunmaktadır.

Su deposu, dikdörtgen planlı olup, beşik tonoz örtülüdür[487].

---

[482] Fatma İlkay Sayan, **Kütahya Yeni Mahalle (Rum) Gavur Hamamı Restorasyon Önerisi**, Gazi Üniversitesi FBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 167.
[483] Sayan, **a.g.e.**, s. 175.
[484] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 386.
[485] Sayan, **a.g.e.**, s. 165.
[486] **a.g.e.**, s. 35.
[487] **a.g.e.**, s. 158.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Gavur Hamamı adıyla da bilinen hamamın, yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi yoktur. Kurnada geçtiği söylenen 1893 yılı doğru kabul edilirse hamamı XIX. yüzyıl sonlarına tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen hamam kullanılmamaktadır.

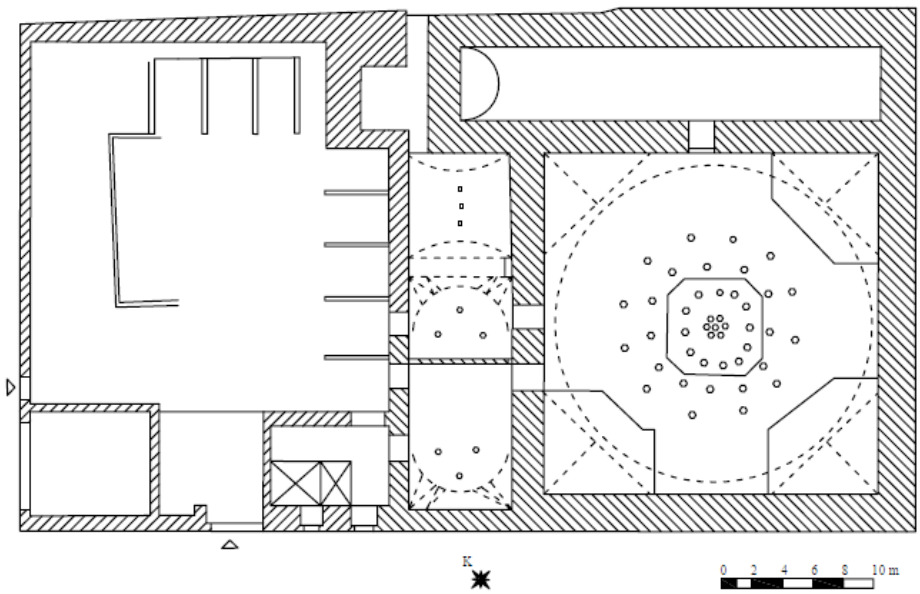

Çizim 213: Yeni Mahalle Hamamı'nın planı (Fatma İlkay Sayan'dan)

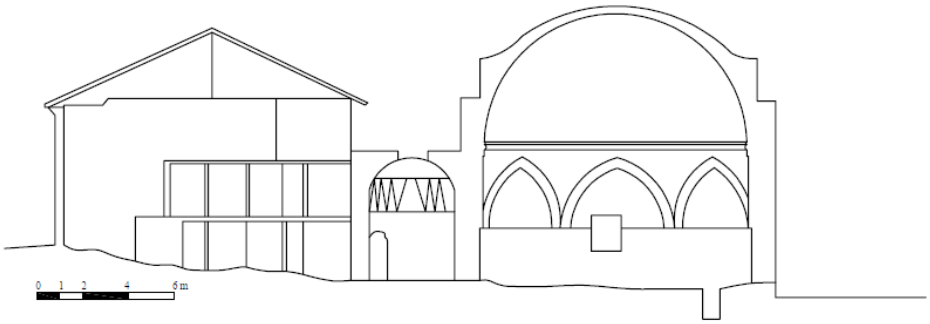

Çizim 214: Hamamın kesiti (Fatma İlkay Sayan'dan)

Fotoğraf 332: Yeni Mahalle Hamamı'nın kuzeybatı cephesi

Fotoğraf 333: Hamamın güneydoğu cephesi

Fotoğraf 334: Soyunmalık mekânı

Fotoğraf 335: Ilıklık mekânı

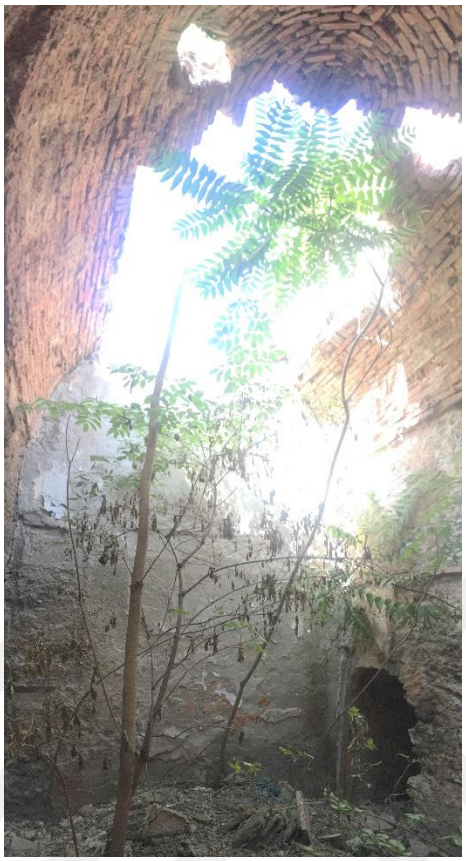

Fotoğraf 336: Ilıklık mekânı

Fotoğraf 337: Sıcaklık mekânı

2.3.15. Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı

Yeri: Emet ilçesi, Yeniceköy yakınlarında ve Hamam mevkiinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.292864, 29.184380)

Çizim No: 215-216

Fotoğraf No: 338-343

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda kesme taş, moloz taş, tuğla, mermer, ahşap, kerpiç ve harç malzeme kullanılmıştır. Kesme taş ve moloz taş malzemeyle inşa edilen hamamda kubbe ve cephelerde betonarme harç malzeme kullanımı görülmektedir. Ahşap, ön cephesindeki hatıl, kapı ve pencerede; kerpiç ise yine bu cephede yer yer kullanılmıştır. Şadırvan mermerden, kubbe tuğla malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda, eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılan tek hamam, soyunmalık, hela ve sıcaklık bölümünden oluşmaktadır.

Hamamın kuzey cephesinde giriş kapısı, doğu cephesinde bir dikdörtgen pencere yer almaktadır. Doğu ve güney cephelerdeki tepe pencereleri yıkılmıştır. Güney cephedeki helada üç adet mazgal pencere bulunmaktadır. Batı cephesinde açılan kubbe kasnağı penceresi de mazgaldır.

Kuzey cephesinin, doğu tarafına yakın yerde 1.12 m genişlikte, dikdörtgen çerçeveli kapıdan, büyük bir kısmı toprakla dolmuş, 2.10x8.08 m ölçülerindeki hole girilmektedir.

Giriş kapısıyla aynı eksende, 0.94 m genişlikte, dikdörtgen çerçeveli kapıdan soyunmalık kısmına geçilmektedir. Soyunmalık, 6.00x7.53 m ölçülerinde olup, mekânın ortasında sekizgen hazneli şadırvan yer almaktadır. Üst örtüsü yıkılmış vaziyetteki mekânda tepe pencereleri görülmektedir. Mekânın üzerinin, ahşap konstrüksiyonlu bir çatıyla kapatılmış olabileceği düşünülmektedir.

Soyunmalığın batısında, dikdörtgen çerçeveli bir kapıdan 1.56x2.19 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı bir geçiş mekânı bulunmaktadır. Buranın güneyindeki bir kapıyla, hamamın hela bölümüne girilmektedir. Mekânda üç adet hela, önünde ise yalak bulunmaktadır.

Sıcaklığa giriş, 0.68 m genişliğindeki yarım daire kemerli bir kapı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Burada duvar kalınlığı 0.80 m'dir. Halvetsiz olarak tasarlanmış sıcaklık 6.73x7.14 m ölçülerinde olup, üzeri pandantifle geçilen bir kubbeyle örtülüdür. Mekânın kuzey köşesinde, soğuk su deposu (maslak sandığı) bulunmaktadır. Sıcaklığın dört cephesini ise su yolu ve kurnalar çevirmektedir. Sıcaklığın ortasında, sıcak su havuzu yer almaktadır. Kubbede yuvarlak formlu bir ışık gözü bulunmaktadır.

Hamamda külhan bölümü bulunmayıp, sıcak suyun doğal yollarla sağlandığının düşünüyoruz.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Hamamın kesin olarak yapım ve tamir tarihi bilinmemektedir. Hamamın, Nasuh Ağa tarafından yaptırılmış olduğu belirtilmektedir[488]. Nasuh Ağa'nın XIX. yüzyılda, Gediz ve ahalisinin voyvodalığını yapmış olduğu[489] ve Simav'da 1789 yılında bir cami yaptırdığı bilinmektedir.

Hamamın sıcaklığı halvetsiz olarak tasarlanmıştır ve bu tip Selçuklu döneminden, Osmanlı döneminin sonlarına kadar uygulanmıştır[490]. Hamam yukarıdaki bilgiler de göz önüne alındığında XIX. yüzyılda yaptırılmış olmalıdır.

---

[488] http://www.360kutahya.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.05.2020)
[489] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 154.
[490] Ali Osman Uysal, "Çanakkale'de Bazı Geç Osmanlı Dönemi Hamamları", **Sanat Tarihi Araştırmaları Kültürel Kimlikte Gelenek, Çeşitlilik ve Değişim Prof. Dr. Hakkı Acun Armağanı**, Ed. Murat Çerkez, Muhammet Görür, Bülent İşler, Volume 9/10, 2004, ss. 1084-1085.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca tescillenen hamam, kısmen sağlamdır, fakat kullanılmamaktadır.

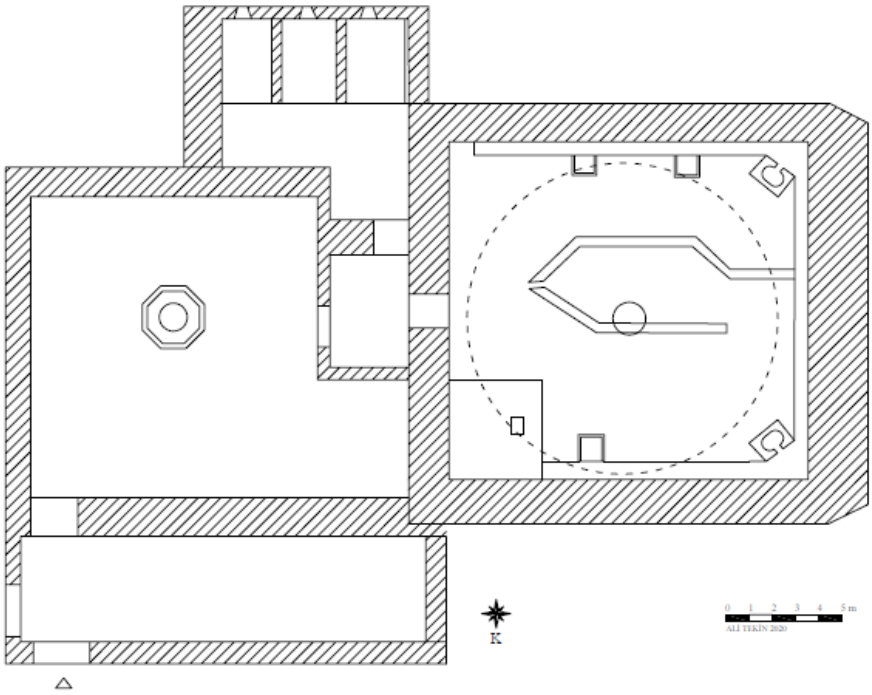

Çizim 215: Nasuh Ağa Hamamı'nın planı

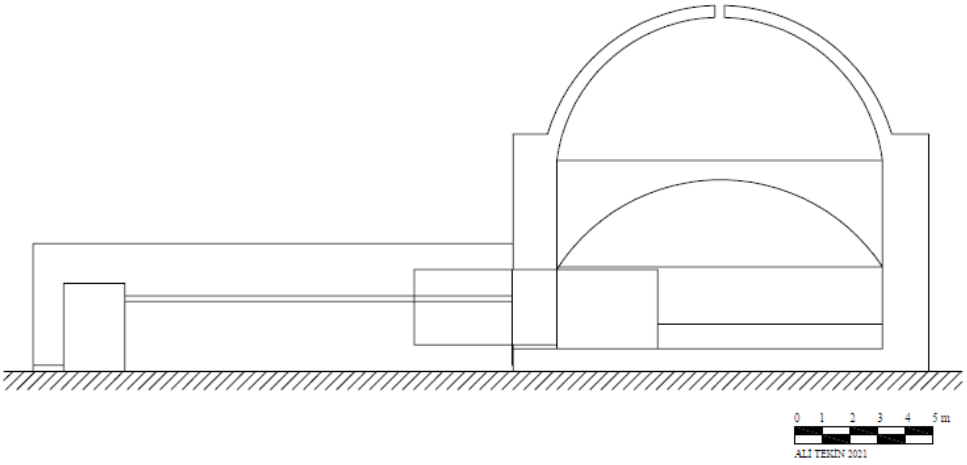

Çizim 216: Hamamın kesiti

Fotoğraf 338: Nasuh Ağa Hamamı'nın kuzey cephesi

Fotoğraf 339: Hamamın güney cephesi

Fotoğraf 340: Giriş holü

Fotoğraf 341: Soyunmalık mekânı

Fotoğraf 342: Hela bölümü

Fotoğraf 343: Sıcaklık mekânı

2.3.16. Emet Eğrigöz Köyü Hamamı

Yeri: Emet ilçesi, Eğrigöz Köyü'nde yer almaktadır. (Koordinat: 39.407826, 29.232788)

Çizim No: 217

Fotoğraf No: 344-346

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla ve harç malzeme kullanılmıştır. Moloz taşla ve tuğlayla inşa edilen hamamda, su deposu örtüsünde taş, diğer bölümlerin kubbe geçişlerinde tuğla malzeme görülmektedir. İç cephelerde ise betonarme harç kullanılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan ve bugün dört mekândan oluşan hamam harap vaziyettedir.

Hamamın doğu ucunda, içten iki duvarla üç parçaya bölünmüş ve üzeri beşik tonozla örtülü su deposu[491] bulunmaktadır. Su deposunun batısında, güney-kuzey doğrultulu iki mekân ve mekânlar arasında bağlantıyı sağlayan sivri kemerli bir kapı yer almaktadır. Üst örtüsü yıkılmış olan bölümlerin, kalan izlerden pandantifle geçilen birer kubbeyle örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Bu mekânların batısında ise ortada L şekilli bir duvarla ikiye bölünmüş, iki basık kemerli girişi bulunan bir bölüm vardır[492]. Mekânın güneyinde bir niş bulunmaktadır. Kalan izlerden, bu kısmın üzerinin tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Hamamda yapılacak kazı ve sondaj çalışmasıyla mekânların nasıl bir işleve sahip olduğu ve yeni mekânların varlığı belirlenebilir.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

---

[491] Uysal, **a.g.e.**, 1992, s. 300.
[492] Uysal'ın çizdiği planda bu bölüm görülmemektedir.

Tarihlendirme

Hamamın yapım tarihi ve banisi hakkında bir bilgi yoktur. A. Osman Uysal, hamamın özel hamam olduğunu ve Osmanlı devrinde yapıldığını belirtmektedir[493]. Köyün en eski eseri olan minarenin, beylikler devrinden (Germiyanoğlu) kaldığı tahmin edilmektedir[494]. Hamamın ise bu dönemde olup olmadığı bilinmemektedir.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.06.2002 tarih ve 1978 sayılı kararıyla tescillenen hamam, günümüzde haraptır ve kullanılmamaktadır.

[493] Uysal, **a.g.e.**, 1992, s. 300.
[494] **a.g.e.**, s. 300.

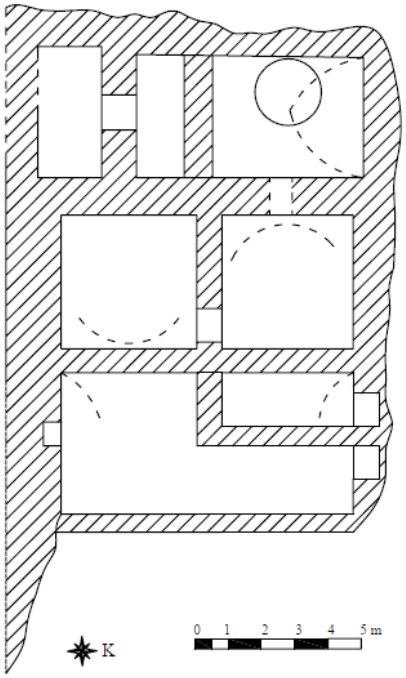

Çizim 217: Eğrigöz Köyü Hamamı'nın planı (A. Osman Uysal'dan düzelterek)

Fotoğraf 344: Eğrigöz Köyü Hamamı'nın güney cephesi

Fotoğraf 345: Batıdaki L biçimli mekân

Fotoğraf 346: Ortadaki mekân

2.3.17. Eskigediz Azmizâdeler Hamamı

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz Beldesi, Kurtuluş Mahallesi'nde ve Kavakaltı Camisi'nin kuzeyindedir. (Koordinat: 39.044058, 29.415338)

Çizim No: 218-219

Fotoğraf No: 347-352

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla ve harç malzeme kullanılmıştır. Kesme taş, moloz taş ve tuğla malzemeyle inşa edilen hamamın, giriş ve niş kemerleriyle, kubbe ve kubbe geçişleri tuğladan yapılmıştır. İç cephenin ise betonarme harçla sıvandığı görülmektedir.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda, düz bir arazi üzerinde konumlandırılan hamam özel mülkiyetteki bir bahçe içerisinde yer almaktadır. Tek hamam olarak tasarlanan yapı soyunmalık/ılıklık[495], sıcaklık ve su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam, doğu cephesindeki açıklık dışında tamamen sağır tutulmuştur.

Doğu cephenin köşesinde, 0.77 m genişliğinde ve 0.70 m derinliğindeki sivri kemerli bir kapıdan soyunmalık/ılıklık bölümüne girilmektedir. 2.92x4.35 m ölçülerindeki soyunmalık/ılıklığın üst örtüsü yıkılmış vaziyettedir. Kalan izlerden mekânının üzerinin tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Doğu cephede sivri kemerli bir niş yer almaktadır. Kuzey cephesinde de duvardan geçen su künkleri görülmektedir. Mekânın batı köşesinden, 0.82 m genişliğinde ve 0.64 m derinliğindeki sivri kemerli bir kapıdan sıcaklığa girilmektedir.

[495] Türkan Acar bu bölümden soyunmalık olarak bahsetmektedir. Bkz. Acar, **a.g.e.**, 2019c, s. 86; Oğulcan Avcı ise soyunmalık/ılıklık olarak söz etmektedir. Bkz. Avcı, **a.g.e.**, 145. Doğu cephedeki duvar izlerinden herhangi bir mekânın varlığını tespit edecek bir unsur görülmemektedir. Ancak bu durum ileride yapılacak bir sondaj, kazı çalışmasıyla belirlenebilir.

Sıcaklık, 2.68x2.81 m ölçülerinde olup, üzeri trompla geçilen bir kubbeyle örtülmüştür. İki tromp arasına sivri hafifletme kemerleri yerleştirilmiştir. Mekânın taban döşemesi tahrip olmuştur. Kuzey cephede sivri kemerli bir niş, güney cephede ise yine sivri kemerli su deposunun kontrol penceresi bulunmaktadır. Sıcaklık, kubbede açılan biri yuvarlak, altısı altıgen formlu toplam yedi ışık gözüyle aydınlanmaktadır. Hamamın su deposu, güney cephede ve dikdörtgen planlıdır.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Hamamın kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Gediz'deki hamamla ilgili ilk belge Ocak-Şubat 1450 tarihli Yakup Bey Vakfıdır. İsfendiyar oğlu Yakup Bey'in oğlu Murat Bey, Germiyan Vilayeti kasabalarından Gediz'de fakir ve yolcuların yararına bir zaviye yaptırmıştır. Zaviyenin giderleri için Gediz kasabasındaki hamamın yarı hissesi ve hamamın yakınındaki 8 dükkânı vakfetmiştir[496]. H. 1276/M. 1859-1860 tarihli arşiv belgesi göre hamamı Azmizâde Hacı İbrahim Ağa, Sakızcı oğlu Hacı Mustafa'dan satın almıştır. Hacı Mustafa'nın ise hamama, H. 1247/M. 1831-1832 yılında sekiz dokuz hisseyle sahip olduğu anlaşılmaktadır[497].

XV. yüzyılda adı geçen hamamın Azmizâdeler Hamamı olup olmadığı kesin değildir. Hamam 1831-182 yılında Hacı Mustafa tarafından satın alınmıştır. Haliyle hamam XIX. yüzyıldan önce yapılmıştır. Halvetsiz ve sıcaklığı tek kubbeyle örtülü hamamlara Anadolu Selçuklu döneminden, XX. yüzyılın başlarına kadar rastlanır[498]. Hamam hakkında bir tarihlendirme yapmak güçtür.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca 28.08.2019 tarih ve 5412 sayılı kararla tescillenen hamam, günümüzde kısmen sağlamdır ve kullanılmamaktadır.

---

[496] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/1, ss. 120-121.
[497] BOA. Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT.DV) 156/79.
[498] Uysal, **a.g.e.**, 2019, ss. 395-396.

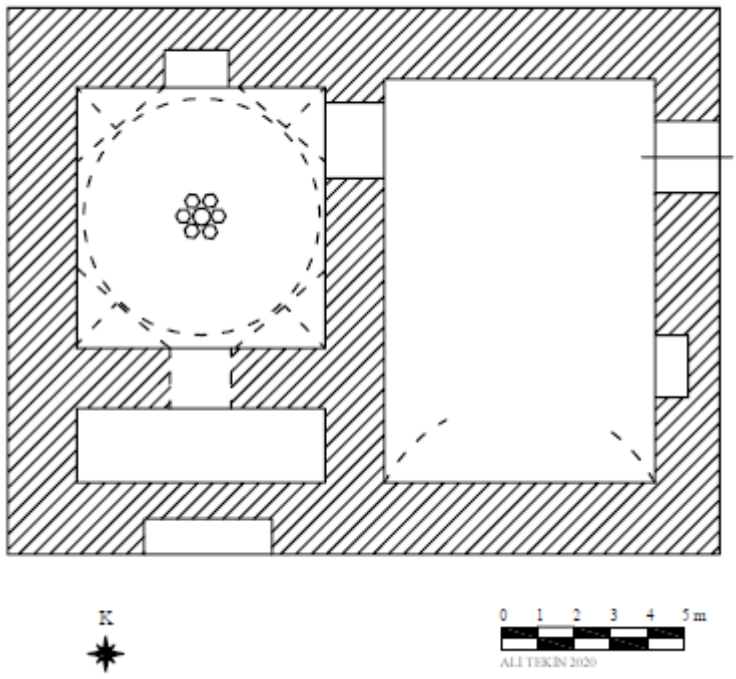

Çizim 218: Azmizâdeler Hamamı'nın planı

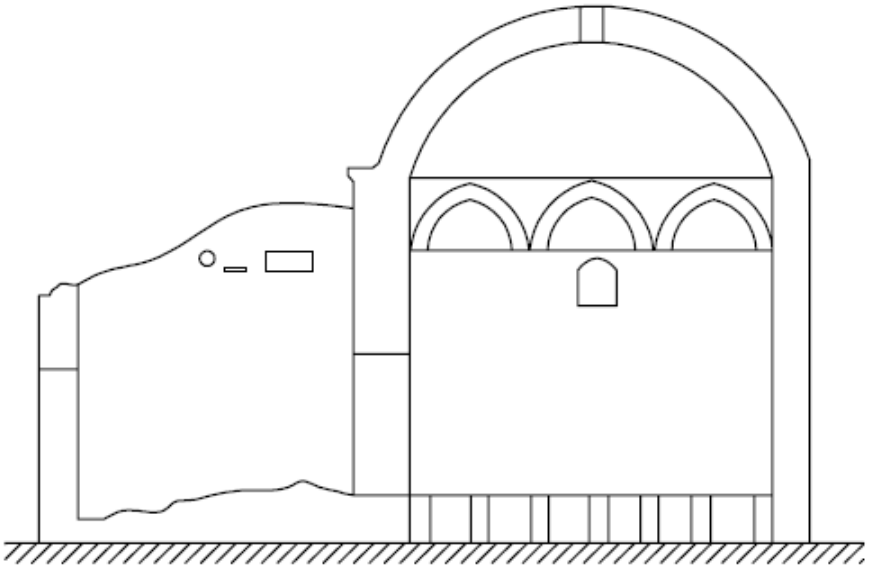

Çizim 219: Hamamın kesiti (Oğulcan Avcı'dan)

Fotoğraf 347: Azmizâdeler Hamamı'nın doğu cephesi

Fotoğraf 348: Hamamın güney cephesi

Fotoğraf 349: Soyunmalık/ılıklık mekânı

Fotoğraf 350: Sıcaklık mekânı

Fotoğraf 351: Sıcaklık kubbesi ve kubbe geçişleri

Fotoğraf 352: Su deposu

2.3.18. Simav Demirci Beldesi Hamamı

Yeri: Simav ilçesi, Demirci Beldesi, Karacalar Mahallesi'ndedir. (Koordinat: 39.1094824, 28.9033479)

Çizim No: 220-222

Fotoğraf No: 353-354

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamın cephelerinde ve su deposunda moloz taş-tuğla birlikteliğindeki almaşık örgü, su deposu örtüsünde kaba yonu taş malzeme kullanımı görülmektedir. Cephelerde bağlayıcı olarak horasan harcı kullanılmıştır.

Mimari

Kütahya Müzesi tarafından, 2012 yılında yapılan kurtarma kazılarında, mevcut mekânın temizlenmesiyle ortaya çıkarılan kısmın su deposu olduğu anlaşılmıştır. Kuzey cephenin batısına yerleştirilmiş, kuzey-güney doğrultusundaki su deposu, sivri tonozla örtülüdür. Su deposunun doğusunda, cephesinde küçük bir nişi bulunan kare bir mekân bulunmaktadır. Su deposuyla arasındaki kontrol penceresine bakarak, bu bölümün sıcaklık olduğu söylenebilir. Sıcaklığın güneyindeki açıklık ve yine aynı yöne doğru uzanan duvar kalıntısından yapının kuzey-güney doğrultusunda bir plan sergilediğini söyleyebiliriz[499]. Bu bölüm soyunmalık olmalıdır. Hamamın genel olarak sıcaklığı tek kubbeyle örtülü halvetsiz tipte ve tek hamam olarak yapıldığını kabul edebiliriz.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[499] Avcı, **a.g.e.**, s. 90.

Tarihlendirme

Hamamın mevcut bir kitabesi ve arşiv belgesi bulunmamaktadır. Hamamın bulunduğu mevkii olan Karacalar, 1530 tarihli 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'ne göre[500] Simav'ın karyesi, bugün ise Demirci Beldesi'nin mahallesidir. Demirci isminin bu tarihte olmaması, beldenin Karacalar karyesinden gelenlerle kurulup geliştiğinin bir göstergesidir. Hamamın ise bu tarihlerde varlığı kesin değildir. Halvetsiz ve sıcaklığı tek kubbeyle örtülü hamamlara Anadolu Selçuklu döneminden, XX. yüzyılın başlarına kadar rastlanır[501]. Hamam hakkında kesin bir tarihlendirme yapmak güçtür.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.02.2013 tarih ve 949 sayılı kararıyla tescillenen hamam, kullanılamaz durumdadır.

[500] Ahmet Özkılınç ve diğerleri, **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993, s. 77.
[501] Uysal, **a.g.e.**, 2019, ss. 395-396.

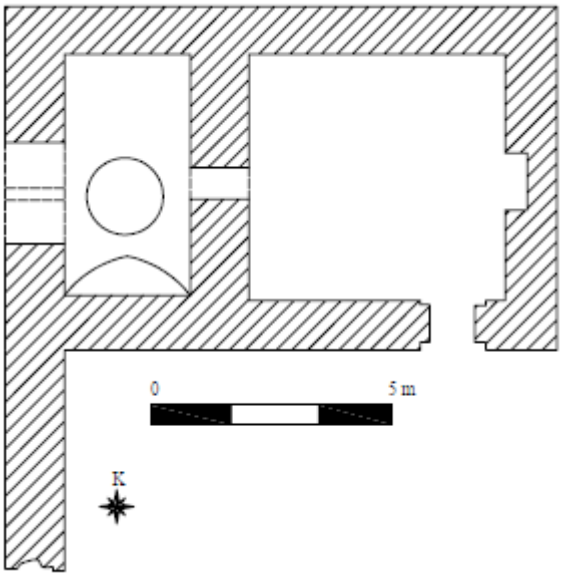

Çizim 220: Demirci Beldesi Hamamı plan rölövesi (KKVKBKM'den)

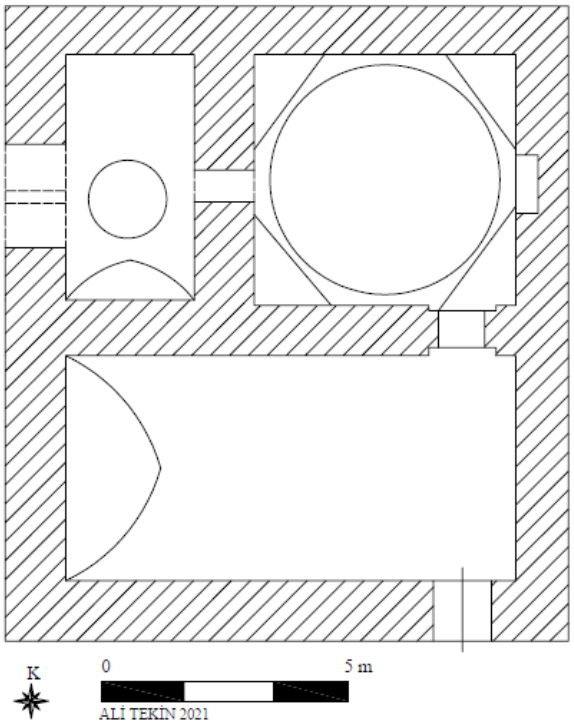

Çizim 221: Hamamın restitüsyon planı

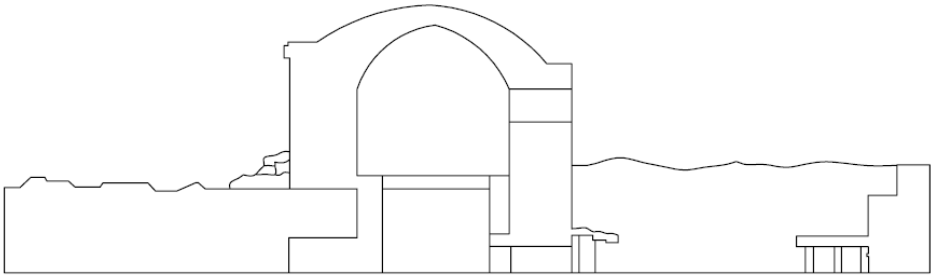

Çizim 222: Hamamın kesiti (KKVKBKM'den)

Fotoğraf 353: Demirci Beldesi Hamamı genel görünüş

Fotoğraf 354: Hamamın su deposu

2.3.19. Tavşanlı Çatal Hamam

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Yeni Mahalle, Çatalhamam Sokaktadır. (Koordinat: 39.543254, 29.492410)

Çizim No: 223-224

Fotoğraf No: 355-358

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamda taş, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Duvarlar kaba yonu taş ve moloz taşla, yer yer de tuğlayla inşa edilmiştir. Ahşap, üst örtü konstrüksiyonunda, taşıyıcılarda, kapı kanat ve niş çerçevelerinde kullanılmıştır. Dış cephe betonarme harçla sıvanmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan hamam, bugün soyunmalık ve doğusundaki mekândan ibarettir.

Hamamın batı cephesi giriş kapısı dışında sağırdır. Kuzey cephesine bitişik bir dükkân vardır ve bu cephedeki dikdörtgen pencere kapatılmıştır. Güney cephe ise konut duvarıyla bitişiktir. Üst örtü kırma çatıyla örtülmüştür.

Soyunmalık kısmına 2.40 m genişlikteki çift kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Mekân, 6.69x6.95 m ölçülerinde olup üst örtüsü, karşılıklı dörder kare formlu ayakla taşınmaktadır. Oğulcan Avcı, mekânın kuzeydoğu köşesinde çift kademeli tromp olduğunu haliyle üzerinin kubbeyle örtülü olduğunu belirtmektedir[502]. Güney cephede, üç adet dikdörtgen çerçeveli niş bulunmaktadır.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

---

[502] Avcı, **a.g.e.**, s. 171.

Tarihlendirme

Yapı hakkında herhangi bir kitabe, yazılı belge olmaması ve hamamın mevcut durumu kesin olarak tarihlendirmeyi güçleştirmektedir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.03.2013 tarih ve 985 sayılı kararıyla tescillenen hamam, metruk durumdadır.

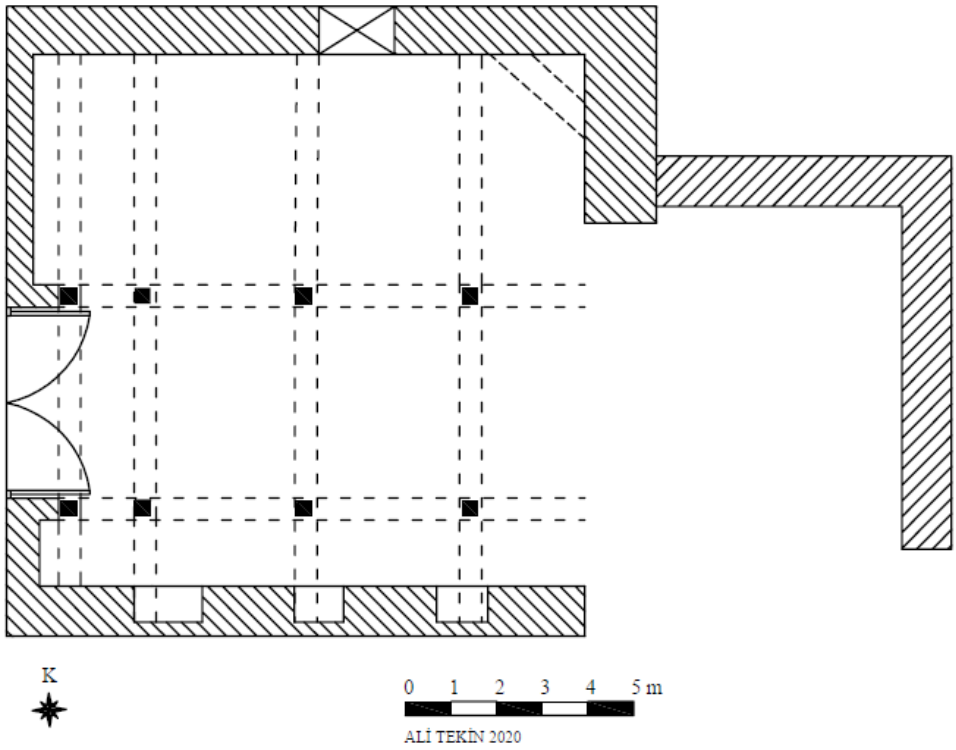

Çizim 223: Çatal Hamam'ın planı

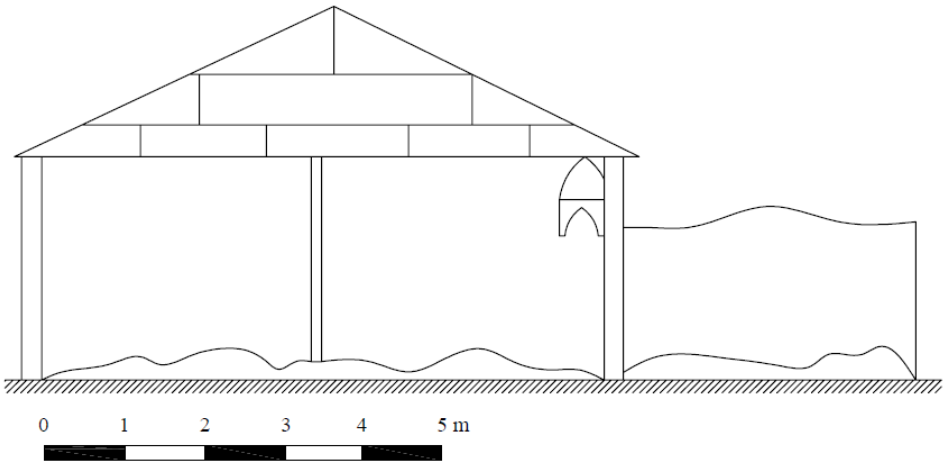

Çizim 224: Hamamın kesiti (O. Avcı'dan)

Fotoğraf 355: Çatal Hamam'ın batı cephesi

Fotoğraf 356: Soyunmalık mekânı

Fotoğraf 357: Soyunmalığın kuzeydoğu köşesi

Fotoğraf 358: Doğudaki mekân

2.3.20. Emet Aşağı[503] Hamam

Yeri: Emet ilçesi, Hamam Mahallesi, Kocaalan Caddesi üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.3436538, 29.2555516)

Çizim No: 225

Fotoğraf No: 359-360

Kitabesi

Hamamın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Hamamın mevcut kalıntılarından, kaba yonu taş, moloz taş ve tuğla malzemeyle inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Mimari

Günümüze oldukça harap bir şekilde gelmiş olan hamamın kalan kalıntılarından nasıl bir plan ve mekân düzeni sergilediği anlaşılamamaktadır. Güneydoğu cephesinde tuğla kemer kalıntısı görülmektedir. İleride yapılacak olan kazı ve sondaj çalışmalarıyla hamamın bölümleri aydınlanabilir.

Süsleme

Hamamda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Hamamın inşa veya tamirinin gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Emet'teki hamamlarla ilgili arşivde iki adet belge bulunmaktadır. Birincisi H. 1254/M. 1838-1839 tarihli Hacı İsmail'in yaptırdığı camiyle ilgilidir. Caminin Tekke Mahallesi, Hamam yakınlarında bulunduğunu söylemektedir[504]. Sözü edilen cami bugün Hamamönü Cami diye bilinen yapı, hamam ise bu hamamdır. İkinci belge doğrudan hamamla ilgili olup, H. 29 Şevval 1316/M. 12 Mart 1899 tarihlidir. Yapının Aşağı Hamam namıyla bilindiği, gelirleri yok olan vakıf eseri olduğu ve Maarif namıyla el konulmak istenildiği belirtilmektedir. Fakat belgede, H. 1311 /M. 1893-

[503] BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.), 438-13.
[504] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 73.

1894 yılından itibaren hazinenin malı olduğunu ve Maarife verilemeyeceği bildirilmektedir[505]. Bugün Emet haritası incelendiğinde, Dere Mahallesi olarak görülen ve Germiyanoğullarından kalma Babuk Bey Camisi[506] ile Yukarı Mahalle Camisi'ni barındıran alanın geçmişte Yukarı Mahalle, hamamın bulunduğu mahallenin de Aşağı Mahalle olduğunu tahmin ediyoruz. Belgelerden hareketle XIX. yüzyılda varlığı bilinen hamamın, özellikle gelirlerinin yok olduğu vakıf eseri olması sebebiyle yapılış tarihinin daha erken tarihlere gittiğini söyleyebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.12.2014 tarih ve 2091 sayılı kararıyla tescillenmiş olan hamam harap vaziyettedir.

[505] BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.), 438-13.
[506] Ali Osman Uysal, "Germiyanoğullarının Beylikler Devri Mimarlığındaki Yeri", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu III Germiyanoğulları Beyliği Bildiriler Kütahya 8-10 Mayıs 2014**, Yayına Hazırlayanlar Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 240-241.

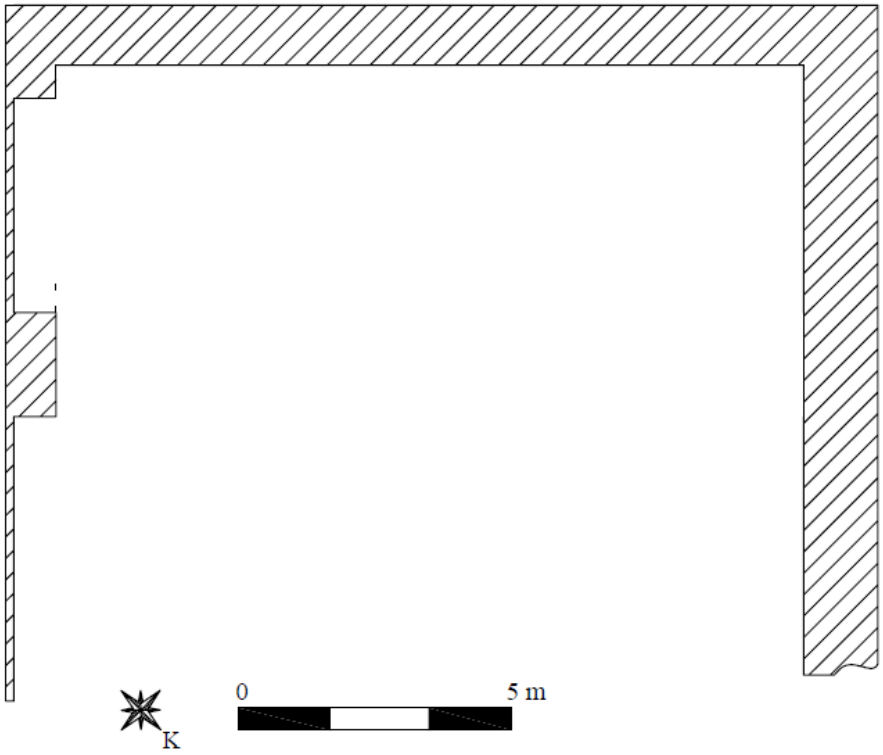

Çizim 225: Emet Aşağı Hamam'ın planı (Oğulcan Avcı'dan)

Fotoğraf 359: Emet Aşağı Hamam

Fotoğraf 360: Hamamdaki kemer izleri

2.4. Köprüler

2.4.1. Merkez Yıprak[507] Köprüsü

Yeri: Merkez Alayunt Köyü, Yıprak Mevkii, Siner-Alayunt köyleri arasında ve Porsuk Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.383750, 30.094917)

Çizim No: 226-227

Fotoğraf No: 361-362

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taşla inşa edilen köprünün muhtelif yerlerinde, devşirme mermer malzeme kullanımı göze çarpmaktadır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan köprünün büyük bir bölümünün toprak altında kaldığı görülmektedir. Toplam göz sayısı bilinmeyen köprünün, bugünkü haliyle on gözü seçilebilmektedir. Sivri kemerli ve iki yöne hafif eğimli tabliyeye sahip köprünün genişliği 4.30 m olup, en yüksek yeri 2.60 m'dir. Kemer açıklıkları, 2.45 m ile 3.96 m arasında değişmektedir. Köprünün ayakları altında pabuç kısımları gözlenmektedir. Korkuluk taşlarının yer yer dökülmüş olduğu görülür.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Cevdet Çulpan tarafından Porsuk Çayı üzerinde gösterilen köprülerden biri olan yapı Alayund ismiyle beş gözlü olarak alınmış ve XIII. yüzyıl

[507] Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kurulu Tescil Kararları.

eseri olarak gösterilmiştir[508]. Köprünün sivri kemerli olması, kullanılan devşirme malzemeler göz önüne alındığında ihtiyatlı olarak Anadolu Selçuklu dönemine yani XIII. yüzyıla tarihlendirilebilir. Köprüdeki kemerlerin genişlik ve yüksekliklerindeki farklılıklar, çok sayıda onarım gördüğünü göstermektedir.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 01.08.1999 tarih ve 881 sayılı kararla tescillenen köprü, günümüzde kullanılmamaktadır.

[508] Çulpan, **a.g.e.**, 2002, s. 222.

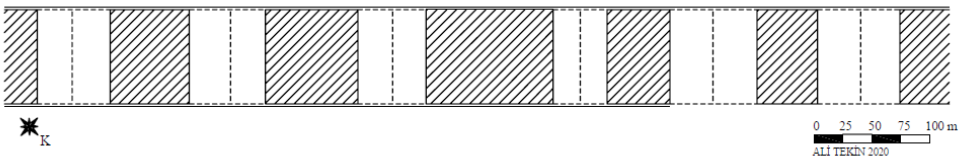

Çizim 226: Yıprak Köprüsü'nün planı

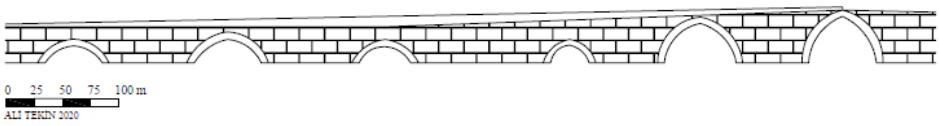

Çizim 227: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 361: Yıprak Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 362: Köprünün mansap cephesi

2.4.2. Eskigediz Debboy[509] Köprüsü

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Sabır Gazi Mahallesi, Soylu Caddesi'nde ve Gediz Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.045750, 29.415139)

Çizim No: 228-229

Fotoğraf No: 363-364

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Kemerde ve tempan duvarlarında kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, az da olsa devşirme mermer malzeme kullanılmıştır. Derz aralarında ve ayaklarda betonarme harç malzeme kullanımı görülürken, korkuluk duvarı ve babalar da betonarme harçla yapılmış ve tabliyenin üzeri Arnavut kaldırımı taşla döşenmiştir. Korkuluk parmaklıkları demir malzemedendir. Köprünün ayaklarında, iki adet Roma dönemine ait heykel parçası[510], Kütahya Müze Müdürlüğü tarafından çıkarılmıştır[511].

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan köprü, sivri kemerli, tek gözlü ve düz tabliyelidir. Tabliyesi, 19.67 m uzunluğunda ve 5.44 m genişliğindedir. Köprünün ayakları 0.70 m yüksekliğindeki pabuçlara oturmaktadır. Köprünün kemer açıklığı 6.26 m'dir. Korkuluk ve tabliye kısmı yenilenmiştir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

---

[509] Silah ve elbise ambarı anlamındaki debboy, ambar anlamına gelen Fransızca dépôt" kelimesinden türemiştir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.409.

[510] Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü 14.10.2015 tarih ve 1095 sayılı görev onayı.

[511] Metin Türktüzün, Serdar Aybek, Serdar Ünan, "Debboy Köprüsü Heykelleri ve Phrigia'da Bir Roma Kenti", **Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı**, Sayı III, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Kütahya, 2016, ss. 107-131.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Gediz'i ziyaret eden isimlerin başında gelen Charles Texier, köprü için "Şehrin Hermus nehri üzerindeki köprüsü, orada oturanlara göre çok eski bir eserdir; gerçekte sivri kemer üzerine yapılmış bir orta çağ eseridir. Çıkıntı taş üzerinde, başları eksik, biri erkek diğeri kadın iki heykel vardır"[512] ifadesini kullanmaktadır. Mehmet Pınar, köprüyü Bizans dönemine[513], Acar ise, Osmanlı dönemine tarihlemektedir[514]. Kaynaklarda köprünün isminin nereden geldiği konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. 1893 yılında yapılan, fakat günümüze ulaşamayan debboy binâsına[515] ulaşımı sağlayan köprünün, bu isimle anılmış olabileceği akla gelmektedir. Eskigediz'in 1313 yılında yerleşime açılması[516], ve Texier'in bir orta çağ eseridir ifadesine dayanarak köprüyü Germiyanoğulları dönemine, XIV. yüzyılın başlarına tarihlendirebiliriz.

Onarımlar

Son onarımda özgün köprü üzerine yedi adet L profil çelik çubuğun üzerine betonarme döşemeyle köprü döşemesi yanlara doğru birer metre genişletilmiştir. Çıkarılan heykellerin yerine, tempan duvar örgüsüne uygun olarak taş malzeme eklendikten sonra hidrolik kireç harcıyla dolgu yapılmıştır[517].

Mevcut Durum

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 02.07.1992 yılında 2581 sayılı kararla tescillenen köprü sağlamdır ve kullanılmaktadır.

---

[512] Texier, **a.g.e.**, s. 330.
[513] Pınar, **a.g.e.**, s. 35.
[514] Acar, 2019a, ss. 8-9.
[515] M. Mithat Özgen, **Sultan İkinci Abdülhamit Han Devri Osmanlı Redif Binaları**, 1. Baskı, Hamidiye Kitaplığı, İstanbul, 2016, s. 97.
[516] Pınar, **a.g.e.**, s. 14.
[517] Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü 14.10.2015 tarih ve 1095 sayılı görev onayı

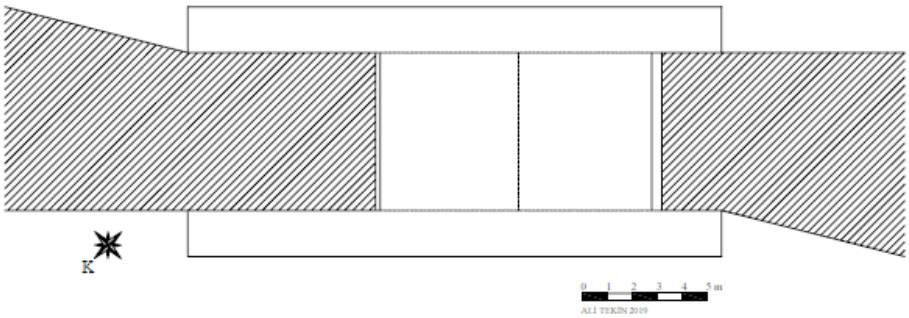

Çizim 228: Debboy Köprüsü'nün planı

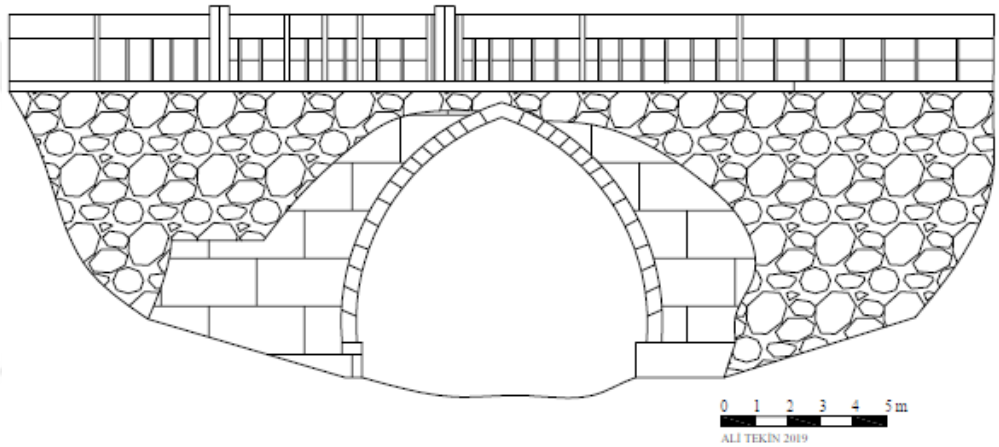

Çizim 229: Köprünün cephesi

Fotoğraf 363: Debboy Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 364: Köprünün mansap cephesi

2.4.3. Merkez Ak Köprü

Yeri: Merkez Çalca Mahallesi'nde, Eskişehir yolu üzerinde, Çalca Köyü ile Kırgıllı Köyü arasında ve Porsuk Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.480667, 30.036806)

Çizim No: 230-231

Fotoğraf No: 365-366

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, moloz taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kesme taş, kemer örgüsünde, tempan duvarlarında ve korkulukta; moloz taş ise yer yer tempan duvarlarında kullanılmıştır. Derz araları betonarme harçla sıvanmıştır. Tabliyesi, araç trafiğine uygun hale getirmek için asfaltla kaplanmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda yedi gözlü[518], sivri kemerli ve iki yöne hafif eğimle yükselen bir tabliyeye sahiptir. Tabliye uzunluğu 65.38 m, genişliği doğu uçta 4.99 m, batı uçta 5.53 m'dir. Köprünün en yüksek yeri 6.48 m yüksekliğindedir. Memba yönündeki altı adet selyaranın gövdesi üçgen prizma, külahı ise piramidaldir. Mansap yönünde topuk yoktur. Kemer açıklıkları 2.08 m ile 6.80 m arasında değişmektedir. Köprü kemerleri ince bir hafifletme kemeriyle çerçevelenmiştir. Köprünün korkulukları yenidir.

Süsleme

Köprü kemerinin, tempan duvarından içerlek tutulması ve hafifletme kemerleriyle çerçevelenmesi yapıyı hareketlendiren unsurlardandır. Kemer karınlarında taşçı işaretleri görülmektedir.

[518] Fügen İlter köprünün altı gözlü olduğunu belirtmektedir. İlter, **a.g.e.**, s. 219.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Fügen İlter, köprünün tek özgün yanının kemerleri olduğunu belirtmekte ve köprüyü XIV. yüzyıla tarihlendirmektedir[519]. Köprüye kazınmış taşçı işaretlerinin benzerleri, Anadolu Selçuklu yapılarında görülen örneklere benzemektedir[520]. Bu taşçı işareti Oğuzların Afşar boyuna ait damgayla da benzerlik taşımaktadır. Anadolu mimarisinde taşçı işaretlerinin işi yapan kişilerin boy-soy kimliklerini[521] veya gezici olarak çalıştıkları ve yaptıkları işi belgelemek amacıyla[522] yapıldığı düşünülmektedir. Germiyanoğullarının Oğuzların Avşar (Afşar) boyuna mensup[523] ve Kütahya'nın bu beyliğin merkezi olmasından yola çıkarak köprüyü ihtiyatlı olarak XIV. yüzyıla, Germiyanoğulları dönemine tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nca 14.03.1980 tarihinde tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

---

[519] İlter, **a.g.e.**, s. 219.
[520] Zeki Sönmez, **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, ss. 17-18.
[521] Remzi Duran, Ali Baş, "Oğuzların Kayı Boyu Damgasının Anadolu Türk Mimari Süslemesinde Motif Olarak Kullanılması Üzerine", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 43, 2018, s. 528.
[522] Ömür Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Taşçı İşaretleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001 Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2002, s. 64.
[523] Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 35.

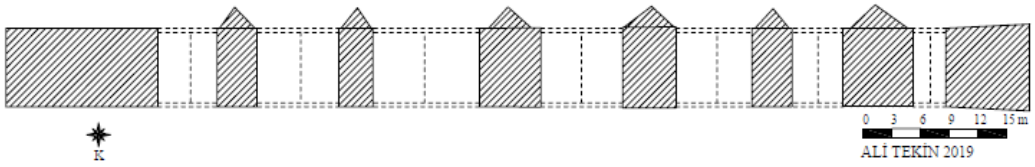

Çizim 230: Ak Köprü'nün planı

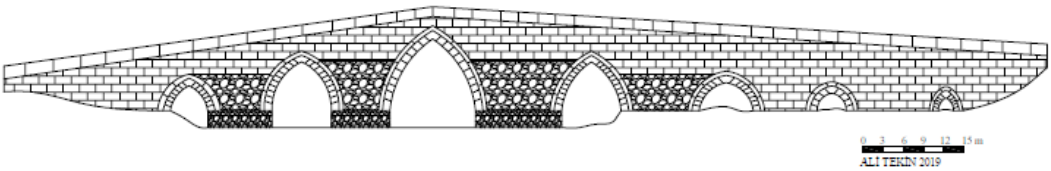

Çizim 231: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 365: Ak Köprü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 366: Köprünün memba cephesi

2.4.4. Simav Kuşu Köyü Köprüsü

Yeri: Simav ilçesi, Kuşu Köyü yakınlarında ve Karacahisar-Kuşu köyleri arasında ve Koca Çay üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 38.957917, 29.018528)

Çizim No: 232-233

Fotoğraf No: 367

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme, kaba yonu ve moloz taşla birlikte ahşap kullanımı görülmektedir. Kemerde kesme taş, tempan duvarlarında kaba yonu taş ve moloz taş kullanılmıştır. Tabliyede kaba yonu taş, korkulukta ise ahşap malzeme görülmektedir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, doğal kayalık bir zemine inşa edilen köprü, dere yatağından 11.35 m yüksekliktedir. Tek gözlü, sivri kemerli ve düz tabliyeli köprünün tabliye uzunluğu 15.93 m, genişliği orta kısımda 3.10 m'dir. Kemer açıklığı 5.30 m olan köprünün yüksekliği 3.20 m'dir. Korkuluk kısmı yenidir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Kuşu köyü, 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defterinde (1530)[524] adı geçen yerleşimlerden biridir. Sivri kemerli köprünün, XVI. yüzyılda yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. Köprü, 2000'li yılların başında restore edilmiştir.

[524] Özkılınç ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 44.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 06.02.1997 tarih ve 252 sayılı kararla tescil edilen köprü sağlamdır ve kullanılmaktadır.

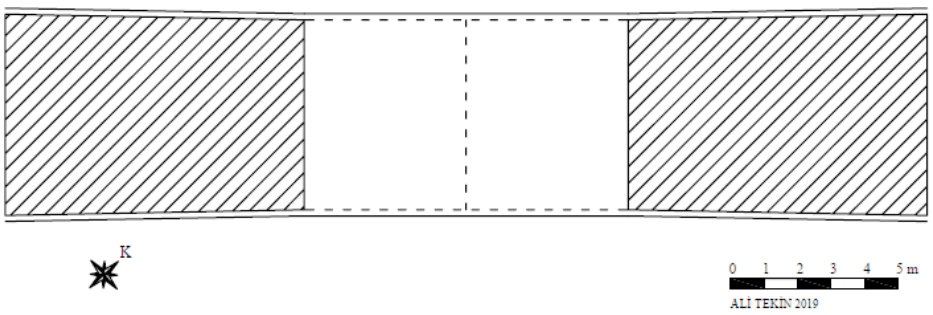

Çizim 232: Kuşu Köyü Köprüsü'nün planı

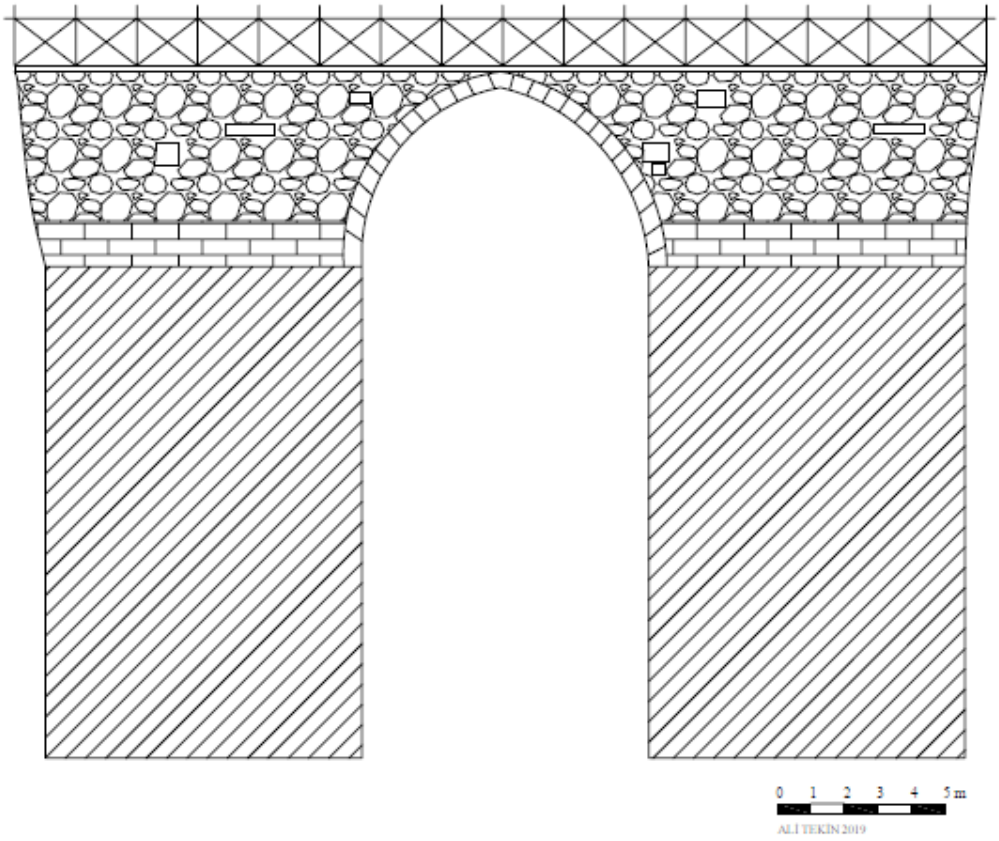

Çizim 233: Köprünün cephesi

Fotoğraf 367: Kuşu Köyü Köprüsü'nün cephesi

2.4.5. Simav Yağıllar Köyü Köprüsü

Yeri: Simav ilçesi, Yağıllar ile Yeşilçam köyleri arasında ve Simav Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.164722, 28.751500)

Çizim No: 234-235

Fotoğraf No: 368-369

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş, ahşap ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde ve korkulukta kesme taş; tempan duvarında kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş ve az da olsa devşirme mermer malzeme kullanılmıştır. Tabliye, moloz taş döşeli olup, orta kısmında kuzey-güney doğrultuda ahşap bir hatıl bulunmaktadır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan köprü, tek gözlü, yarım daire kemerli ve iki yöne hafif eğimli bir tabliyeye sahiptir. Köprünün memba yönünde 2.47x7.80 m ölçülerinde bir payanda yer almaktadır. Payanda, köprünün mukavemet gücünü artırması için yapılmıştır. Tabliye uzunluğu 24.05 m, genişliği 3.52 m olup, köprünün yüksekliği 6.51 m'dir. Kemer genişliği 7.79 m olan köprünün yer yer yıkılmış bir korkuluk duvarı bulunmaktadır.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi ve arşiv kaydı bulunmayan köprünün, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Yağıllar Köyü, II. Bayezid dönemine (1481-1512) ait 45

numaralı tahrir defterinde[525] ve 1530 yılı Kütahya Livası haritasında[526] adı geçen yerleşimlerden değildir. Köyün adına, 1655-1675 yılındaki avarız kayıtlarında rastlanmaktadır[527]. Köprüyü yukarıdaki bilgiler ışığında ve mimari-teknik bakımdan XVI. yüzyıl sonu veya XVII. yüzyıla tarihlendirebiliriz.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 20.06.2003 tarih ve 2415 sayılı kararla tescil edilen köprü sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[525] Fatih Dalgalı, **45 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Simav Nahiyesi**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008, ss. 38-41.
[526] Meltem Aydın, "Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Kütahya", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 48, 2016, s. 232.
[527] Meltem Aydın, "Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Simav'ın İdarî Yapısı ve Nüfusu", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 17, 2016, s. 157.

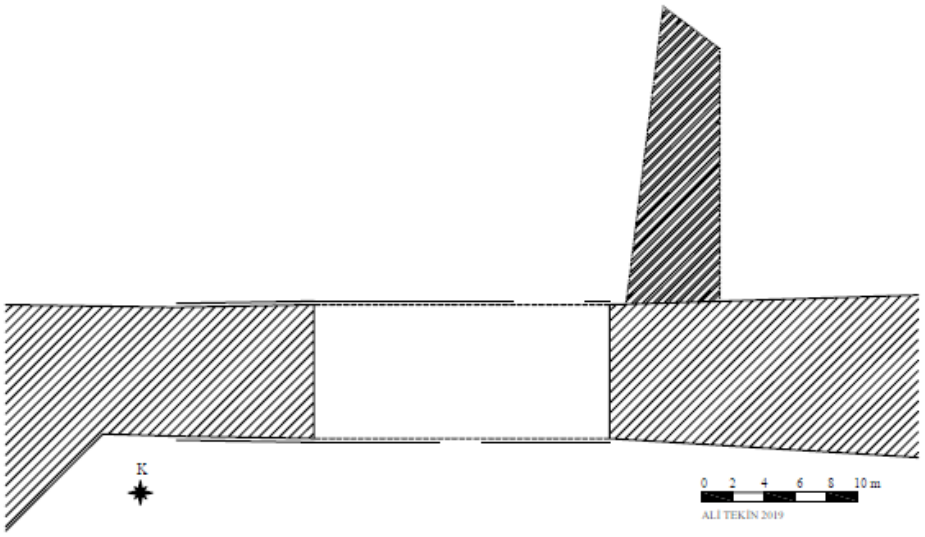

Çizim 234: Yağıllar Köyü Köprüsü'nün planı

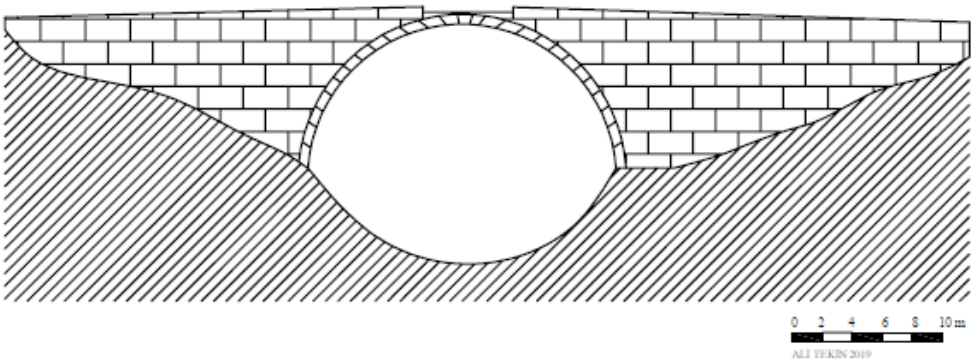

Çizim 235: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 368: Yağıllar Köyü Köprüsü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 369: Köprünün memba cephesi

2.4.6. Simav Gölköy Köprüsü

Yeri: Simav ilçesi, Gölköy merkezde, 1960'lı yıllarda kurutulan Simav Gölü üzerindedir[528]. (Koordinat: 39.153528, 28.877139)

Çizim No: 236-237

Fotoğraf No: 370-371

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, moloz taş, kaba yonu taş, harç ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Kemer örgüsünde kesme taş, diğer yerlerinde kaba yonu taş ve moloz taş malzemeyle yapılmış olup, derz araları betonarme harçla sıvanmıştır. Gözler üzerinde ise ahşap malzeme dikkat çekmektedir. Tabliye, toprak dolgudur.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan köprü düz tabliyeli, biri kemer, toplam dört gözlüdür. Bu üç gözün, küçük kayıkların geçmesini sağlamak için yapıldığı söylenebilir. Köprü, mevcut durumda 201.18 m uzunluğunda, kuzey uçta 2.52 m, güney uçta 2.61 m genişliğinde olup, en yüksek yeri 1.26 m'dir. Kuzey uçtaki ilk gözün genişliği 3.02 m'dir. Daha sonra gelen yarım daire kemerli açıklık 1.76 m genişliğinde ve 1.15 m yüksekliğinedir. Üçüncü gözün yüksekliği 1.49 m, genişliği 2.63 m, dördüncü gözün yüksekliği 1.38 m, genişliği ise 2.42 m'dir. Köprüde korkuluk izlenmemektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

[528] Emine Sicim, **Simav Gölü'nün Kurutulmasının Yarattığı Değişimler**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 7.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi ve arşiv kaydı bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Köyün ismi, XVII. yüzyıl öncesinde varlığı bilinen yerlerden değildir[529]. Köprü muhtemelen XVII-XVIII. yüzyıllarda yapılmıştır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nca tescil edilen köprü sağlamdır ama kullanılmamaktadır.

[529] Meltem, **a.g.e.**, 2016b, s. 157.

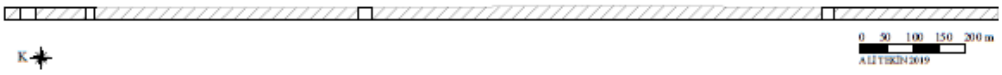

Çizim 236: Gölköy Köprüsü'nün planı

Çizim 237: Köprünün cephesi

Fotoğraf 370: Gölköy Köprüsü'nün cephesi

Fotoğraf 371: Köprünün kemeri

2.4.7. Eskigediz Murat Bey[530] Köprüsü

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Kurtuluş Mahallesi, Kurşunlu Sokakta ve Gediz Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.042528, 29.414611)

Çizim No: 238-239

Fotoğraf No: 372-373

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde kesme taş, tempan duvarlarında kaba yonu taş ve moloz taş, korkuluk ve babalar ise betonarme harç malzemeyle yapılmıştır. Korkuluğun parmaklıklarında demir malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan köprü, düz tabliyeli ve tek gözlüdür. Tabliye uzunluğu 11.68 m, genişliği 3.97 m'dir. Güneydoğu yönde doğal bir kayalık üzerine oturan kemer, karşı istikamette daha düşük kotta, yığma ayaklar üzerine oturmasından dolayı abanık (rampa) kemer özelliği göstermektedir. Kemer açıklığı 8.10 m'dir. Tabliye ve korkuluklar yenilenmiştir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Kaynaklarda köprünün İsfendiyaroğlu Yakup Bey'in oğlu olan Murat Bey tarafından 1460 yılında yaptırıldığı kabul edilmektedir[531]. Murat Bey, Germiyan Vilayeti kasabalarından Gediz'de fakir ve yolcuların yararına bir zaviye yaptırmıştır. Zaviyenin giderleri için Gediz kasabasındaki hamamın yarı hissesi ve

[530] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 5.
[531] **a.g.e.**, s. 5.

hamamın yakınındaki 8 dükkânı vakfetmiştir. Murat Bey'in köprü yaptırıp yaptırmadığı belli değildir[532]. Köprü mimari ve teknik özellikleriyle geç dönem Osmanlı (XVIII-XIX. yüzyıllar) yapısı izlenimi vermektedir.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescillenen köprü sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[532] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/1, s. 120.

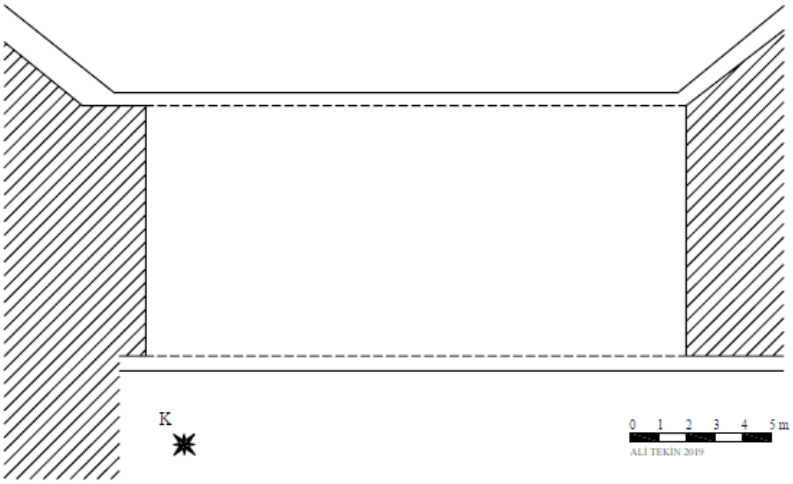

Çizim 238: Murat Bey Köprüsü'nün planı

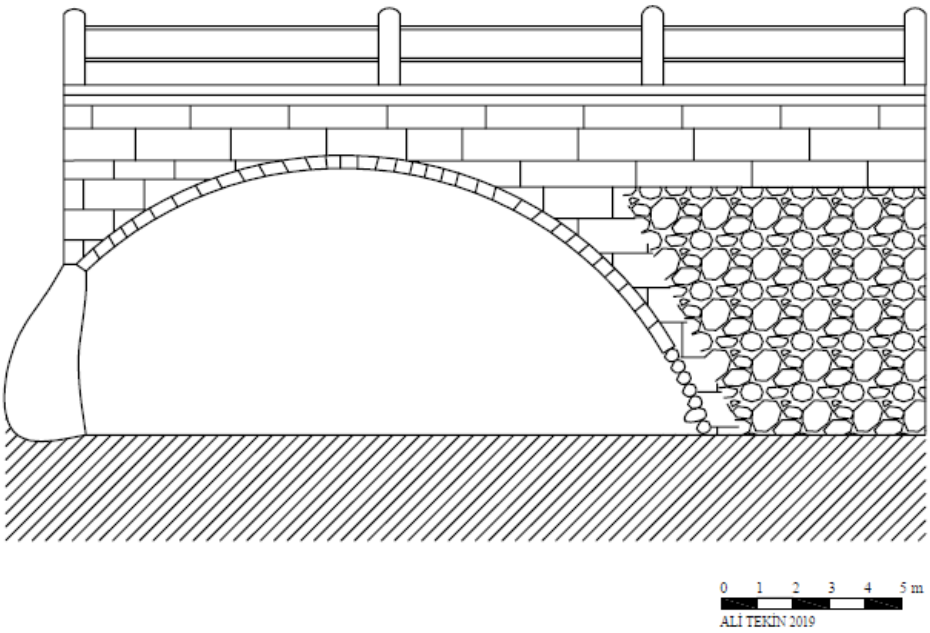

Çizim 239: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 372: Murat Bey Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 373: Köprünün mansap cephesi

2.4.8. Eskigediz Salur Köprüsü

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Hisarardı Mevkii, Salur yolunu Kütahya yoluna bağlayan yol üzerinde ve Gediz Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.064611, 29.410000)

Çizim No: 240-241

Fotoğraf No: 374-375

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Yapımında kesme taş, moloz taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Kemer örgüsü ve korkulukta kesme taş, tempan duvarlarında kesme taş ve moloz taş malzeme görülmektedir. Derz araları ise betonarme harç malzemeyle sıvanmıştır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan köprü, yarım daire kemerli, tek gözlü ve düz tabliyeli köprüler grubuna girmektedir. Tabliyesi, 12.69 m uzunluğunda ve 4.24 m genişliğindeki köprünün, kemer açıklığı 3.77 m'dir. Korkuluk taşları yer yer yıkılmış olup, dikdörtgen şekilli bloklar halindedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Köprüden ilk kez bahseden Türkan Acar da herhangi bir tarihlendirme yapmamıştır[533]. Köprü mimari ve teknik özellikleriyle geç dönem Osmanlı (XVIII-XIX. yüzyıllar) yapısı izlenimi vermektedir.

[533] Acar, **a.g.e.**, 2019a, ss. 9-10.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 08.06.2001 tarih ve 1474 sayılı kararla tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

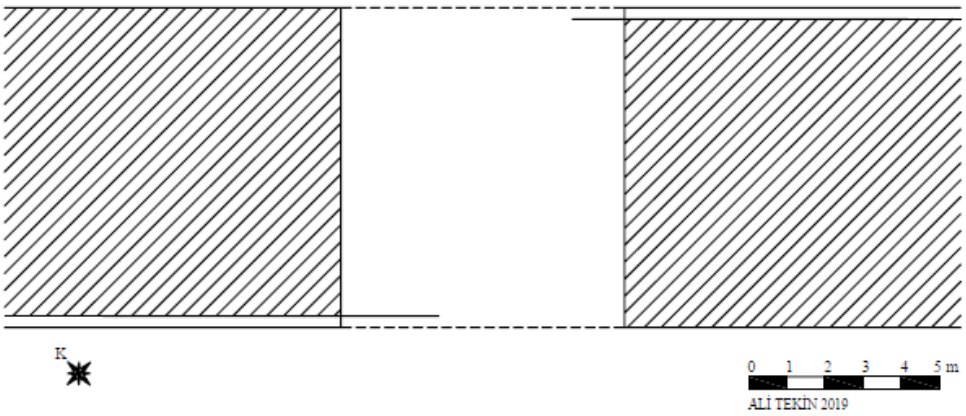

Çizim 240: Salur Köprüsü'nün planı

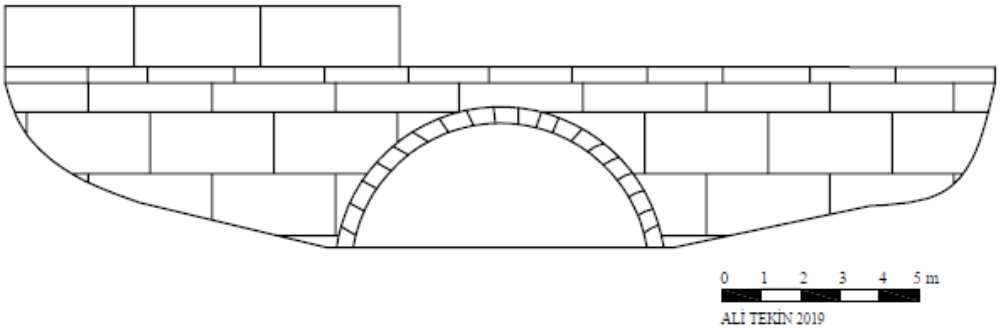

Çizim 241: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 374: Salur Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 375: Köprünün mansap cephesi

2.4.9. Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle Köprüsü

Yeri: Altıntaş ilçesi, Altıntaş Köyü, Yukarı Mahalle'de ve bugün yatağı değişmiş olan, Kokar Çay üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.063320, 30.185677)

Çizim No: 242-243

Fotoğraf No: 376

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş ve moloz taş malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde kesme taş, diğer kısımlarda görülebildiği kadarıyla moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda tek gözlü ve yarım daire kemerli köprü oldukça harap vaziyettedir. Tabliyesinin iki yöne eğimli olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut tabliye uzunluğu 11.81 m, genişliği ise 4.35 m'dir. Kemer genişliği 3.74 m, yüksekliği 1.90 m'dir. Köprüde korkuluk izlenmemektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Köprünün karşısında yer alan Yukarı Mahalle Camisi'nin giriş kapısında, H. 665/M. 1266-67 yılını taşıyan bir köprü kitabesi yer almaktadır. Köprüyü ilk olarak inceleyen Ali Osman Uysal, yarım daire kemerli köprünün Selçuklu köprülerine benzemediğini belirterek, kitabenin bu köprüye ait olmadığını belirtmektedir[534]. Altıntaş Köyü'nde bir cami ve bir hamamdan bahseden Evliya Çelebi[535], herhangi bir

[534] Ali Osman Uysal, "Afyon, Kütahya ve Denizli Çevresinde Araştırmalar", **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı XX, Ankara, 1997, s. 84.
[535] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 19.

köprüden bahsetmemektedir. Köprü, muhtemelen XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yapılmıştır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenen köprü oldukça harap vaziyettedir.

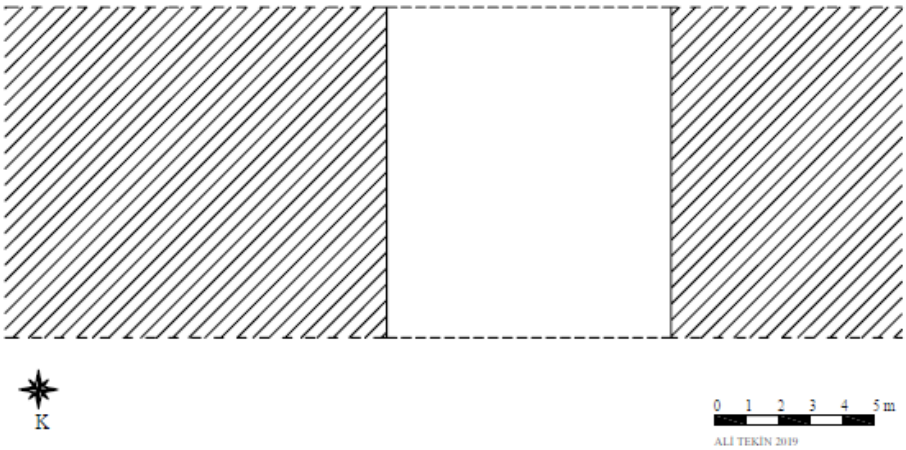

Çizim 242: Yukarı Mahalle Köprüsü'nün planı

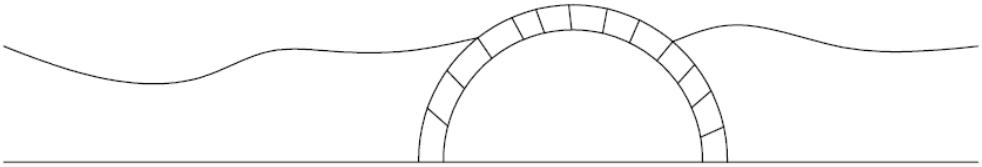

Çizim 243: Köprünün cephesi

Fotoğraf 376: Yukarı Mahalle Köprüsü'nün cephesi

2.4.10. Eskigediz Sarol Sokak Köprüsü

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Kurtuluş Mahallesi, Sarol Sokakta ve Gediz Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.043528, 29.415611)

Çizim No: 244

Fotoğraf No: 377-378

Resim: 2

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Selyaran, kesme taş, tabliye, korkuluk ve babalar betonarme harç malzemeyle yapılmıştır. Korkuluk parmaklıkları demirdendir.

Mimari

Köprünün tek özgün yeri ortadaki ayaktır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan köprünün düz tabliyesinin uzunluğu 16.70 m, genişliği ise 4.90 m'dir. Ortadaki ayak, 5.24 m uzunluğunda, 2.26 m genişliğinde ve 3.20 m yüksekliğinde olup, memba kısmındaki selyaranın gövdesi üçgen prizmadır. Mansap yönünde ise topuk yoktur.

1864 tarihli Le Tour du Monde Nouveau Journal Des Voyages adlı eserde yayımlanan, Gediz gravüründe[536] görülen köprünün, bu köprü olma olasılığı yüksektir. Gravüre göre yapı, dört ayak üzerine düz tabliyeli ve asma köprü olarak inşa edilmiştir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[536] Edouard Charton, **Le Tour du Monde Nouveau Journal des Voyages**, Paris, 1864, s. 257.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Gravüre göre XIX. yüzyılda varlığı bilinen köprünün, yüzyıl başlarında yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

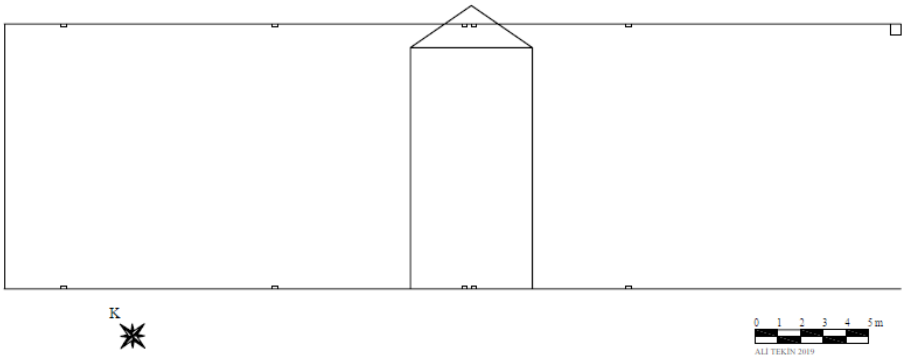

Çizim 244: Sarol Sokak Köprüsü'nün planı

Fotoğraf 377: Sarol Sokak Köprüsü'nün bugünkü durumu

Resim 2: Sarol Sokak Köprüsü'nün gravürü (https://tr.123rf.com'dan)

Fotoğraf 378: Köprünün üstten görünüşü (H. Ürer'den)

2.4.11. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1

Yeri: Çavdarhisar ilçesi, Efendiköprüsü Köyü girişinde ve Bedir deresi üzerindedir. (Koordinat: 39.128639, 29.542417)

Çizim No: 245-246

Fotoğraf No: 379-380

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde tamamen kesme taş kullanımı görülmektedir. Tabliyesine motorlu taşıt trafiğine uygun hale getirmek için asfalt dökülmüştür.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan yapı, yarım daire kemerli, iki gözlü ve düz tabliyelidir. Tabliye uzunluğu 19.64 m, genişliği 7.07 m ve köprü yüksekliği 4.20 m'dir. Köprünün orta ayağı 0.43 m yüksekliğindeki pabuca oturmaktadır. Köprünün ortasındaki selyaranın gövdesi silindirik, külahı piramidaldir. Topuk kısmının ise gövdesi dörtgen prizma, külahı silindirik şekillidir. Kuzeybatıdaki kemer açıklığı 5.99 m, diğer kemer açıklığı 6.10 m'dir. Kemer kilit taşı, öne doğru taşıntılı yapılmıştır. Köprüde korkuluk kısmı bulunmamaktadır. Köprüyü incelediğimiz sırada dikdörtgen blok şeklindeki korkuluk taşlarının etrafa yayılmış olduğunu gördük.

Süsleme

Kesme taş işçiliği görülen köprüde, kemer kilit taşlarının öne doğru taşıntılı olması Barok üslubu yansıtmaktadır. Memba yönündeki gözün kilit taşı, üçgen prizma formunda yapılmıştır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Köprünün, Barok üslubu yansıtan taşıntılı kilit taşlarıyla, XVIII-

XIX. yüzyıllarda yapılmış olması muhtemeldir. Köylülerden aldığımız bilgilerden köprünün yakın zamanda yıkılıp yeniden yapıldığı bilgisine ulaştık.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan köprü kullanılmaktadır.

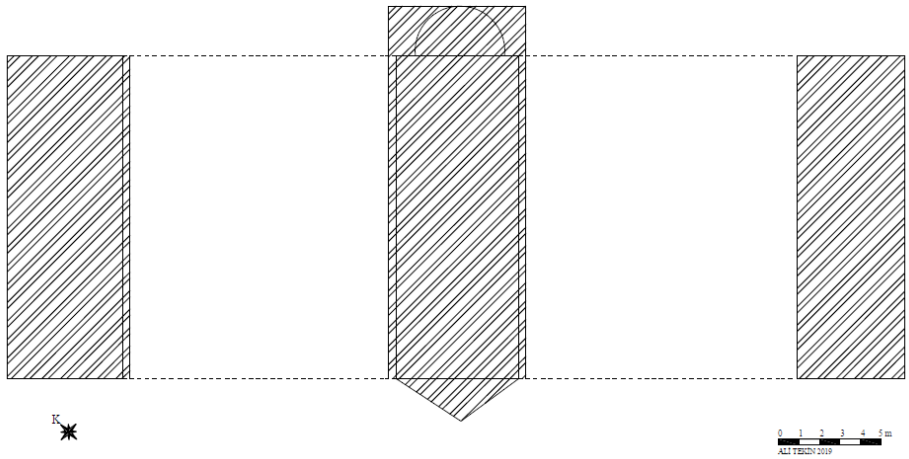

Çizim 245: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in planı

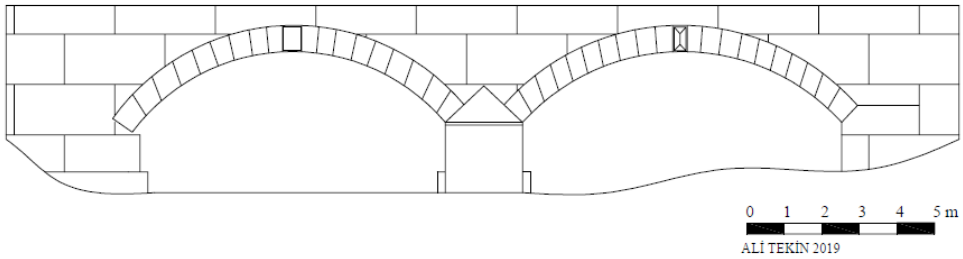

Çizim 246: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 379: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in memba cephesi

Fotoğraf 380: Köprünün mansap cephesi

2.4.12. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 2

Yeri: Çavdarhisar ilçesi, Efendiköprüsü Köyü çıkışında, Akpınar Köyü yolunda ve Bedir deresi üzerindedir. (Koordinat: 39.130694, 29.544111)

Çizim No: 247-248

Fotoğraf No: 381-382

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde tamamen bosajlı kesme taş kullanımı görülmektedir. Tabliyesine motorlu taşıt trafiğine uygun hale getirmek için asfalt dökülmüştür.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan köprü, yarım daire kemerli, tek gözlü ve düz tabliyelidir. Köprünün tabliye uzunluğu 7.90 m, genişliği 7.01 m ve köprü yüksekliği 2.46 m'dir. Kemer kilit taşı, öne doğru taşıntılı yapılan köprünün, kemer açıklığı 2.00 m'dir. Köprüde korkuluk bulunmamaktadır.

Süsleme

Kesme taş işçiliği görülen köprüde, kemer kilit taşlarının öne doğru taşıntılı olması Barok üslubu yansıtmaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Kemer kilit taşının Barok üslupta dışa taşıntılı yapılması nedeniyle XVIII-XIX. yüzyıllarda yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.10.2015 tarih ve 2722 sayılı kararıyla tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

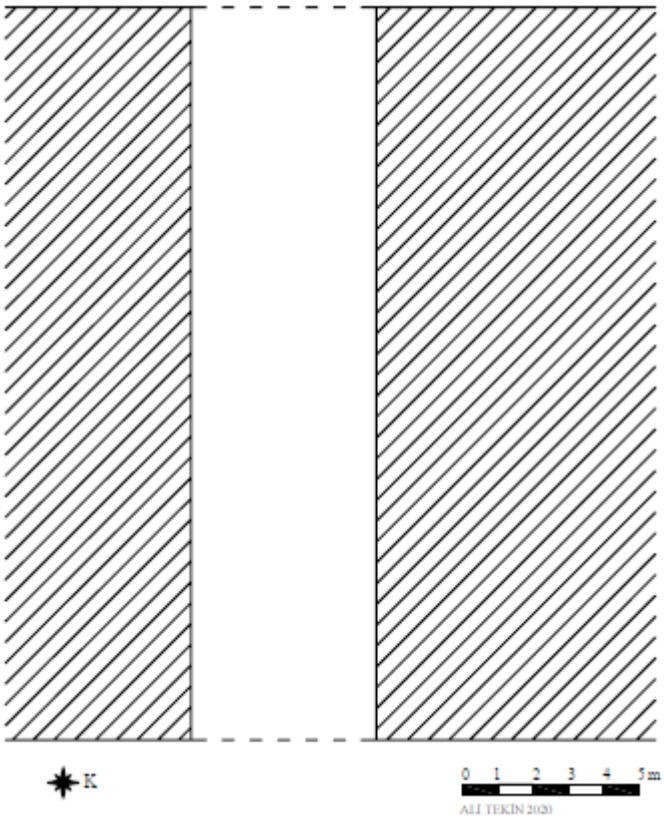

Çizim 247: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 2'nin planı

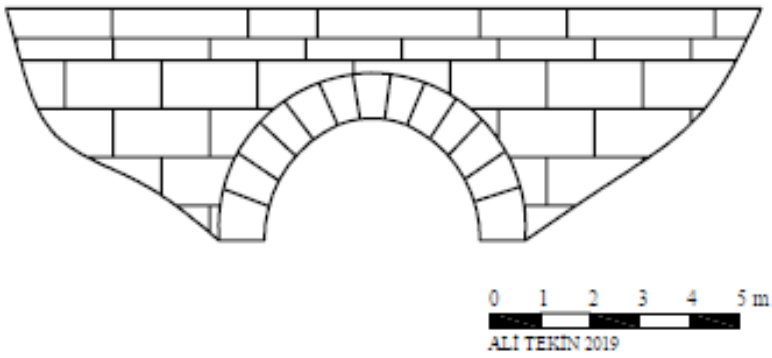

Çizim 248: Köprünün cephesi

Fotoğraf 381: Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 2'nin memba cephesi

Fotoğraf 382: Köprünün mansap cephesi

2.4.13. Merkez Porsuk Köprüsü

Yeri: Merkez Göynükören Köyü, Porsuk Çiftliği Mahallesi'nde ve Porsuk Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.345861, 30.034528)

Çizim No: 249-250

Fotoğraf No: 383-384

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Yapımında tamamen kesme taş malzeme kullanılmıştır. Tabliyesi araç trafiğine uygun hale getirmek için asfaltla kaplanmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan köprü, üç gözlü, yarım daire kemerli ve iki yöne hafif eğimli bir tabliyeye sahiptir. Tabliyesi 21.53 m uzunluğunda ve 4.24 m genişliğindedir. Köprünün en yüksek yeri 2.50 m yüksekliğindedir. Memba tarafında bulunan selyaranların gövde ve külahı silindirik şekillidir. Mansap yönünde topuk yoktur. Ortadaki kemer açıklığı 4.80 m, doğudaki 4.70 m ve batıdaki ise 3.94 m genişliğindedir. Tabliyesindeki yol dolgusunun yüksek olması nedeniyle korkuluk, tabliyenin altında kalmıştır.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Koruma kurulu tarafından, Roma dönemi köprüsü[537] olarak kaydedilen yapının, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ortadaki kemer açıklığının yan kemerlerden geniş ve yüksek tutulması Osmanlı köprülerinin tipik bir

[537] Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Karar Tarihi ve No: 29.09.2015-2675.

özelliğidir[538]. Köprünün yarım daire kemerli olması da göz önüne alındığında, XVIII-XIX. yüzyılda yapılmış veya yenilenmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 29.09.2015 tarihli ve 2675 sayılı kararıyla tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

[538] Tunç, **a.g.e.**, s. 8.

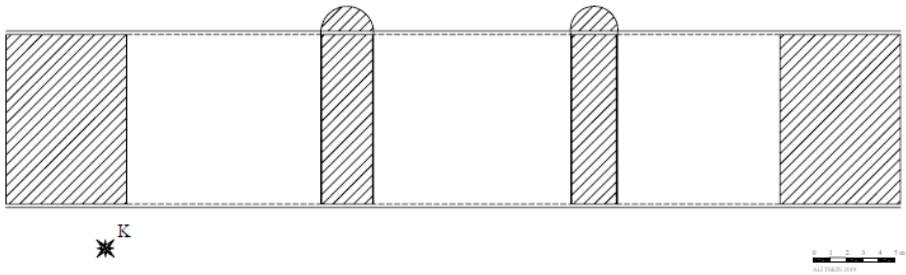

Çizim 249: Porsuk Köprüsü'nün planı

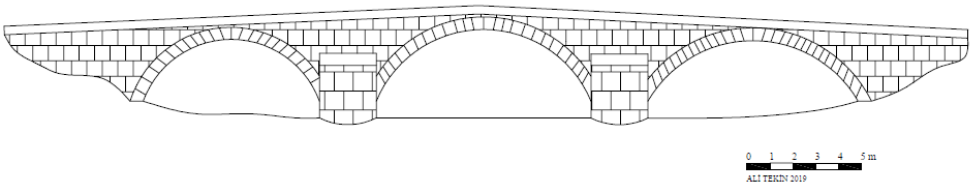

Çizim 250: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 383: Porsuk Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 384: Köprünün mansap cephesi

2.4.14. Tavşanlı Ada Köprüsü

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Ada Mahallesi, Örencik-Emet yolu üzerinde ve Orhaneli Çayı (Kocasu) üzerindedir. (Koordinat: 39.536861, 29.485250)

Çizim No: 251-252

Fotoğraf No: 385-386

Kitabesi ve Tarihçesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, tuğla ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde kesme taş, tempan duvarlarında kesme taş-tuğla almaşık duvar örgüsü söz konusudur. Derz aralarında betonarme harç malzeme kullanılmıştır. Korkuluk parmaklıkları ise ahşaptır.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan köprü, beş gözlü, yarım daire kemerli ve iki yöne hafif eğimli bir tabliyeye sahiptir. Tabliye uzunluğu 51.62 m, genişliği 3.43 m'dir. Memba yönünde dört adet selyaranı vardır. Bunların gövdesi üçgen prizma, külahları piramidal şekillidir. Eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla bu selyaranlar, üçgen prizma formundaki pabuçlara oturmaktadır. Mansap yönünde topuk yoktur. Cepheden hafif çökertilen kemerlerin açıklıkları, 4.91 m ile 5.98 m arasında değişmektedir. Köprünün ortasında, memba yönünde, tabliyeden dışa taşıntı yapan, yarım daire şekilli bir seyir terası bulunmaktadır. Bu bölümün özgün halinin nasıl olduğu bilinmemektedir. Köprünün korkuluğu yenidir.

Süsleme

Köprünün yarım daire kemerlerinin, tempan duvarından hafif içerlek tutulması dekoratif bir unsur olarak kabul edilebilir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. XVII. yüzyılda İstanbul, İznik ve Bursa üzerinden

Tavşanlı'ya gelen Evliya Çelebi, bu köprüden bahsetmemektedir[539]. 1833 yılında Anadolu'ya gelen Fransız arkeolog ve gezgin Charles Texier Tavşanlı'yı ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. "Tavşanlı, Tekir dağın yamacında, boyu altı eni dört kilometre ve kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanmış büyük bir ovaya hâkim noktada yapılmış; yeni, yani tarihçe eskiliği olmayan bir kasabadır; Rhyndacus (Orhaneli) nehri, kasabayı boylu boyuna dolaşarak çok dar bir yatak içinde akar. Kasabada iki köprüsü vardır; bunların biri, batısında Orancık (Örencik-Emet) yolu üzerinde taştandır; Aizani yolu üzerinde ve doğu tarafında olan diğeri ise ahşaptandır" şeklindeki ifadesinden Ada Köprüsü'nden bahsettiğini anlamaktayız[540]. Bu bilgilerden hareketle köprünün en geç XIX. yüzyıl başlarında yaptırılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Köprü, DSİ, Tavşanlı Belediyesi ve Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının ortak projeleriyle 2013 yılında tamamen yenilenmiştir[541].

Mevcut Durum

Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 14.02.1981 tarih ve 2716 sayılı kararla tescillenen köprü kullanılmaktadır.

---

[539] "Tavşanlı namıyla şöhre-i şehr olmuş bir mamur kasabadır. Altı mahalle ve sekiz mihrabdır. Cümleden çârsû içre... camii mamurdur. Hanları ve hamamları ve mektebi sıbyanı ve esvak-ı muhtasarı vardır. Amma bezzazistanı ve imareti ve medreseleri yokdur". Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi **a.g.e.**, s. 12.

[540] Texier, **a.g.e.**, s. 284.

[541] http://dsi.gov.tr/haberler/2013/09/19 (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

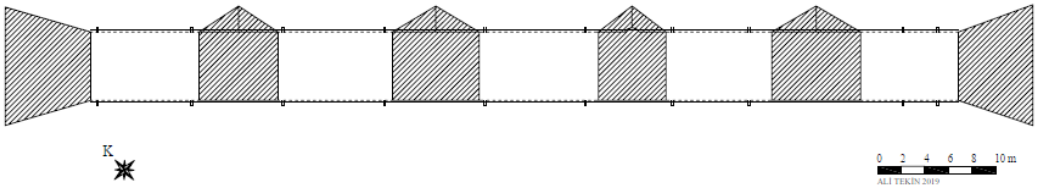

Çizim 251: Ada Köprüsü'nün planı

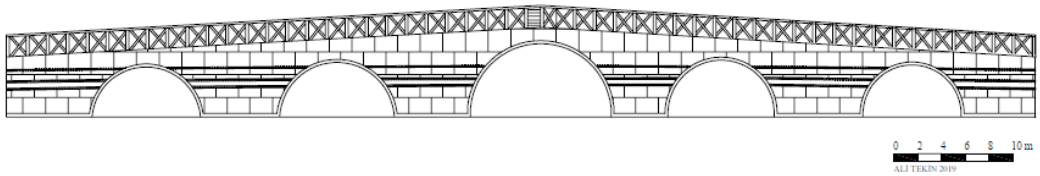

Çizim 252: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 385: Ada Köprüsü'nün restorasyon öncesi memba cephesi (sehritavsanlı.blogspot.com'dan)

Fotoğraf 386: Köprünün memba cephesi

2.4.15. Simav Dokuzgöz Köprüsü

Yeri: Simav ilçesi, Çitgöl yakınlarında ve Eski Simav Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.121972, 28.970806)

Çizim No: 253-254

Fotoğraf No: 387-388

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, bazalt taş ve moloz taş kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde kesme taş, tempan duvarlarında moloz taş ve korkuluk duvarında bazalt taşı kullanılmıştır.

Mimari

Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda konumlandırılan, dokuz gözlü, yarım daire kemerli ve iki yöne hafif eğimli bir tabliyeye sahiptir. Tabliye 43.23 m uzunluğunda, güneydoğu uçta 3.41 m, kuzeybatı uçta ise 3.35 m genişliğindedir. Köprünün en yüksek yeri 3.08 m'dir. Memba yönünde, gövdesi üçgen prizma ve külahı piramidal formlu sekiz adet selyaran vardır. Mansap yönünde topuk yoktur. Kemer açıklıkları 2.43 m ile 3.76 m arasında değişmektedir. Kemer üzerinde yatayda uzanan bir korniş taşı mevcuttur. Köprü, kornişin üzerinde 0.58 m yüksekliğindeki korkulukla son bulmaktadır. Eski fotoğraflarından korniş ve korkuluk kısımlarının olmadığı görülmektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde köprüyle ilgili bir bilgi yoktur. Yarım daire kemerli köprü, muhtemelen XVIII-XIX. yüzyıllarda yapılmış olmalıdır.

2014-2015 yılları arasında Karayolları 14. Bölge Müdürlüğünce onarılan köprünün bazalt taşları son onarımda yerleştirilmiştir.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nca tescil edilen köprü kullanılmamaktadır.

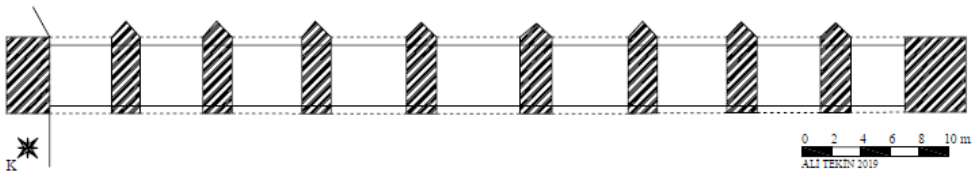

Çizim 253: Dokuzgöz Köprüsü'nün planı

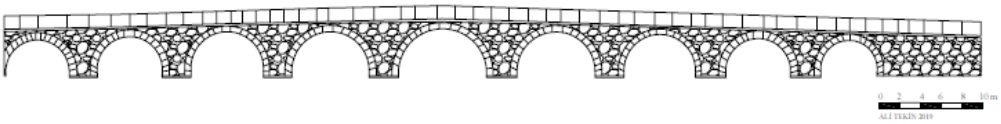

Çizim 254: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 387: Dokuzgöz Köprüsü'nün restorasyon öncesi memba cephesi (www.yapi.com.tr'den)

Fotoğraf 388: Köprünün mansap cephesi

2.4.16. Eskigediz Park Caddesi Köprüsü

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Sabır Gazi Mahallesi, Park Caddesi'nde ve Gediz Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.043528, 29.415611)

Çizim No: 255-256

Fotoğraf No: 389

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsü kesme taş, tempan duvarı kaba yonu taş ve moloz taşla, tabliye ve korkuluk duvarı ise betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan yapı, tek gözlü, sivri kemerli ve iki yöne dik eğimli (harpuşta) tabliyeye sahiptir. Köprünün tabliye uzunluğu 5.20 m, genişliği 3.47 m olup, kemer açıklığı 5.09 m'dir. 3.88 m yüksekliğindeki köprü, 0.28 m yüksekliğindeki korkuluk duvarının üzerindeki demir parmaklıkla son bulmaktadır.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprü mimari ve teknik özellikleriyle geç dönem Osmanlı (XVIII-XIX. yüzyıllar) yapısı izlenimi vermektedir.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescil edilen köprü sağlamdır ve kullanılmaktadır.

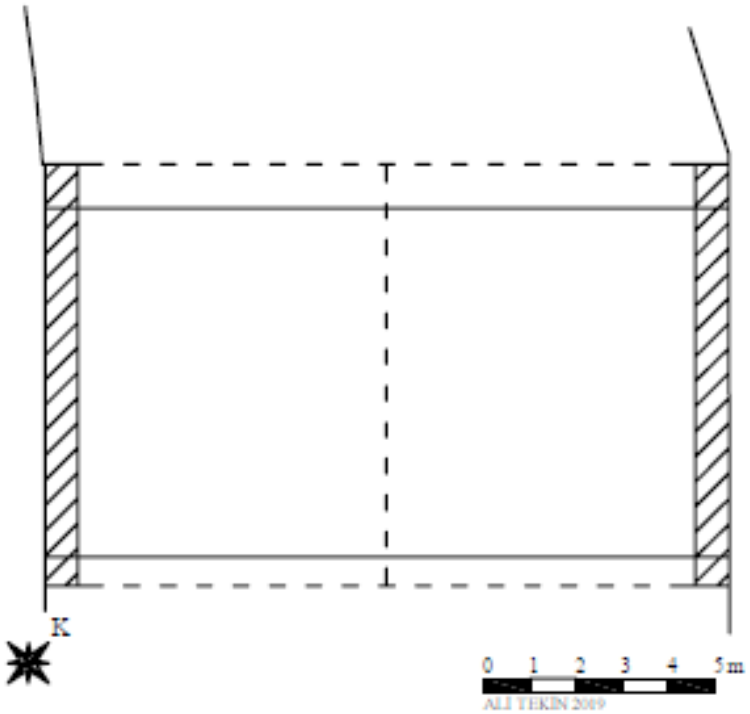

Çizim 255: Park Caddesi Köprüsü'nün planı

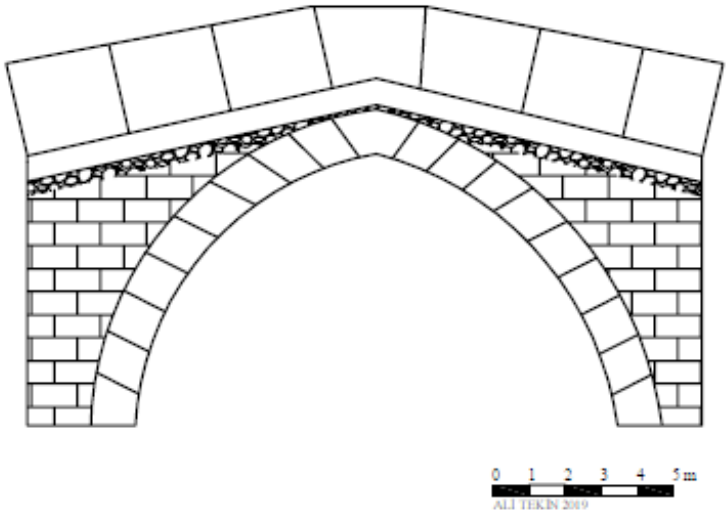

Çizim 256: Köprünün cephesi

Fotoğraf 389: Park Caddesi Köprüsü'nün cephesi

2.4.17. Merkez Dumlupınar Köprüsü

Yeri: Merkez Şair Şeyhi Dumlupınar Mahallesi yakınlarında ve Felent Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.460806, 29.936417)

Çizim No: 257-258

Fotoğraf No: 390-391

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş ve kaba yonu taş malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde ve korkulukta kesme taş; tempan duvarlarında kesme taş ile kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Tabliyesi stabilize yoldur.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan köprü, iki gözlü, yarım daire kemerli ve düz tabliyelidir. Tabliye uzunluğu 14.70 m, genişliği 4.10 m olan köprünün yüksekliği 2.99 m'dir. Köprünün orta ayağı 0.82 m yüksekliğindeki pabuca oturmaktadır. Memba yönündeki selyaranın gövdesi silindiriktir. Mansap yönünde topuk yoktur. Yine memba yönünde, köprünün kuzeybatısında 0.48x4.70 m ölçülerinde bir payanda vardır. Kemer açıklıkları 3.00 m olan köprünün, kemer kilit taşları dışa taşkın olarak yapılmıştır. Köprü, alçak bir korkulukla sona ermektedir.

Süsleme

Köprüde Barok karakterde, dışa taşkın kilit taşları tek süsleme unsuru olarak kabul edilebilir.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Tescil fişinde, hakkında kesin belge ve kitabe olmamasına rağmen Beylikler döneminde yapıldığı belirtilen köprünün[542], yarım daire

[542] Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Karar Tarihi ve No: 12.11.2015-2761.

kemerli ve kemer kilit taşlarının dışa taşkın olarak vurgulanması, yapıyı XVIII-XIX. yüzyıllara tarihlendirmemize olanak sağlamaktadır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 04.12.2015 tarih ve 2761 sayılı kararıyla tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

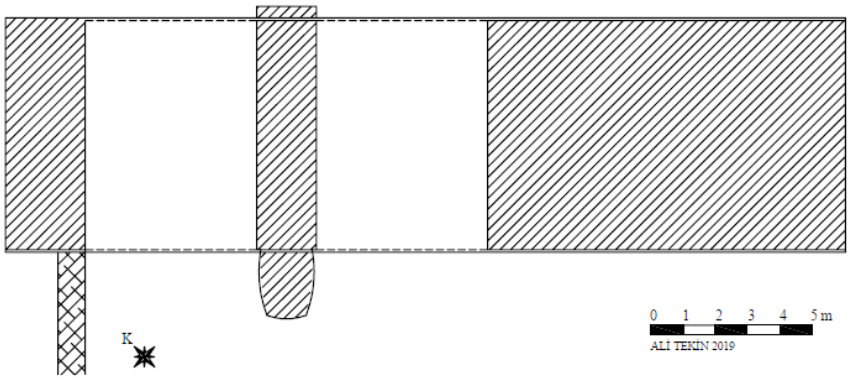

Çizim 257: Dumlupınar Köprüsü'nün planı

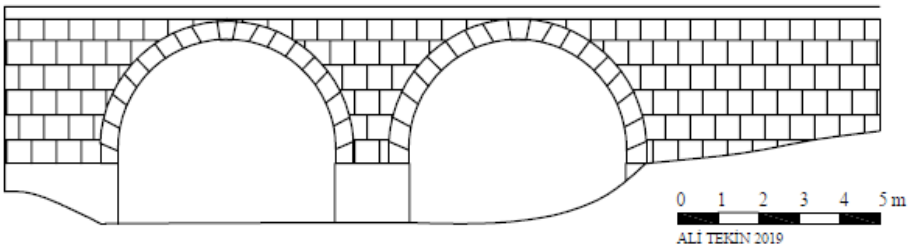

Çizim 258: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 390: Dumlupınar Köprüsü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 391: Köprünün memba cephesi

2.4.18. Merkez Süleymanlar Köprüsü

Yeri: Merkez Kirazpınar Köyü yolunda ve Felent Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.466667, 29.908389)

Çizim No: 259-260

Fotoğraf No: 392-393

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş ve moloz taş kullanımı görülmektedir. Kesme taş malzeme kemer örgüsünde, korkuluk ve tempan duvarında kullanılmakla birlikte moloz taş malzemeyle tempan duvarlarının onarıldığı anlaşılmaktadır. Tabliyesi stabilize yoldur.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda iki gözlü, yarım daire kemerli ve düz tabliyelidir. Memba yönünde oldukça harap vaziyette görülen köprü, mevcut durumda 9.60 m uzunluğunda, 3.58 m genişliğinde olup, yüksekliği ise 1.70 m'dir. Kemer açıklıkları 2.52 m'dir. Memba yönünde silindirik şekilli bir selyaranı bulunmaktadır. Mansap yönünde topuk yoktur. Korkuluk taşları sadece mansap yönünde görülmektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan ve kataloğumuzdaki Merkez Dumlupınar Köprüsü'ne benzeyen köprü, XVIII-XIX. yüzyıllarda yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 22.11.2012 tarih ve 1524 sayılı kararla tescil edilen köprü harap vaziyettedir.

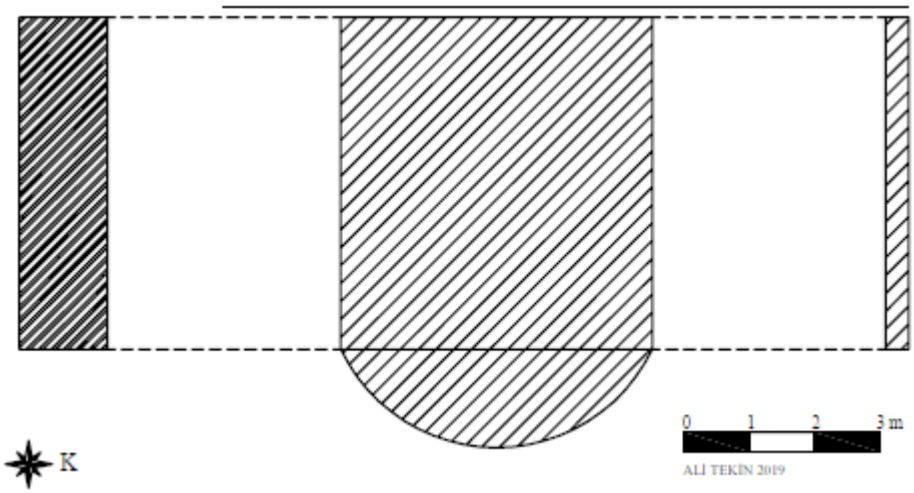

Çizim 259: Süleymanlar Köprüsü'nün planı

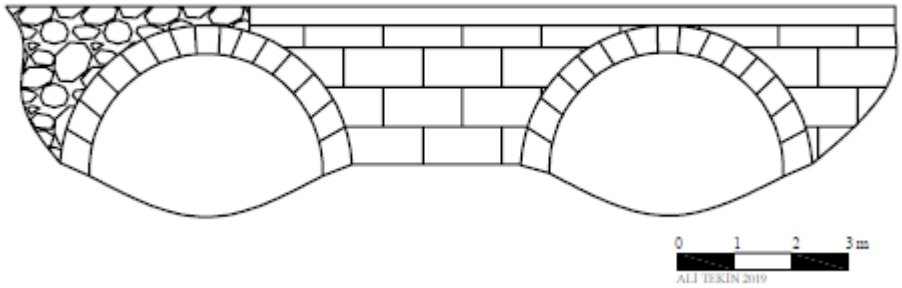

Çizim 260: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 392: Süleymanlar Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 393: Köprünün mansap cephesi

2.4.19. Merkez Doğluşah Köyü Köprüsü

Yeri: Merkez Doğluşah Köyü'nde, Doğluşah ile İncik Köyü arasında Porsuk Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.5228513, 30.2068857)

Çizim No: 261-262

Fotoğraf No: 394-395

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Yapımında taş malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer ve tempan duvarında kesme taş, yer yer kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Mansap yönünde (doğu yönde) kaba yonu taşla yapılan istinat duvarı göze çarpmaktadır.

Mimari

Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan köprü, tek gözlü, yarım daire kemerli ve iki yöne hafif eğimli bir tabliyeye sahiptir. Tabliyesi 11.70 m uzunluğunda ve 4.36 m genişliğindedir. Kemer açıklığı 3.70 m'dir. Köprüde korkuluk duvarı görülmemektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Köprünün kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Köprünün Frig yolu olarak bilinen güzergahta bulunması nedeniyle antik dönemden beri kullanıldığı akla gelmektedir. Fakat Türk döneminde, özellikle Osmanlı devrinde onarılarak günümüze geldiği de söylenebilir. Yarım daire kemerli formu da göz önünde bulunarak köprünün XVIII-XIX. yüzyıl özelliği gösterdiğini belirtebiliriz.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan çeşme kullanılmaktadır.

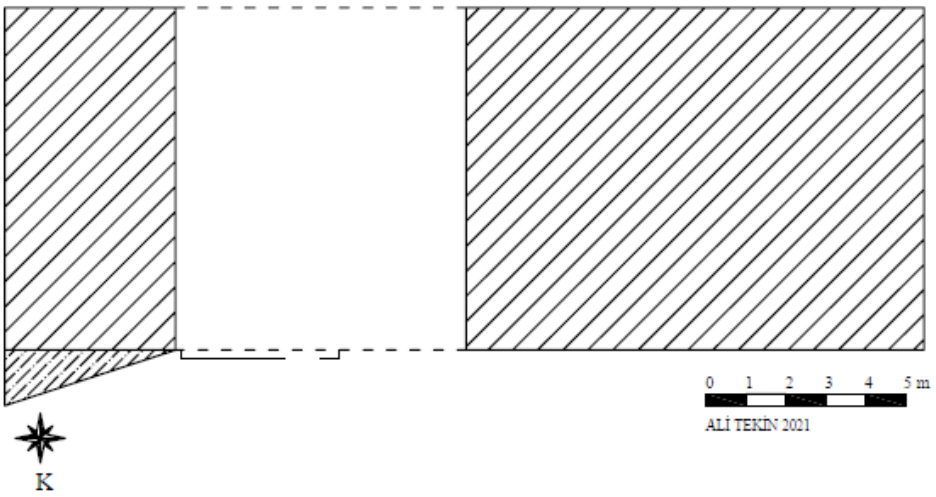

Çizim 261: Doğluşah Köyü Köprüsü'nün planı

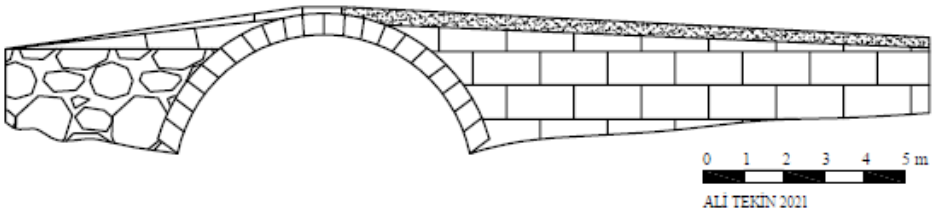

Çizim 262: Köprünün memba cephesi

Fotoğraf 394: Merkez Doğluşah Köprüsü'nün memba cephesi

Fotoğraf 395: Köprünün mansap cephesi

2.4.20. Eskigediz Ömer Bey[543] Köprüsü

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Kurtuluş Mahallesi, Kurşunlu Sokakta ve Gediz Çayı üzerindedir. (Koordinat: 39.043222, 29.415611)

Çizim No: 263-264

Fotoğraf No: 396

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, kaba yonu taş ve harç malzeme kullanılmıştır. Kemer örgüsünde kesme taş, tempan duvarında kaba yonu taş, korkuluk duvarında ve korkuluk babalarında betonarme harç malzeme kullanımı görülmektedir. Tabliye, Arnavut kaldırımı taşlarla döşenmiştir. Korkuluk parmaklıkları demirdir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan yapı yarım daire kemerli, tek gözlü ve iki yöne dik eğimli (harpuşta) tabliyeye sahiptir. Tabliye uzunluğu 10.03 m, genişliği 3.87 m'dir. 8.80 m kemer açıklığı olan köprünün yüksekliği 4.09 m'dir. Tabliye kısmı yeni olan köprü, korkuluk duvarı üzerindeki babalar ve demir korkulukla son bulmaktadır.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprü hakkında kaynaklar, Koca Bey lakaplı Ömer Bey tarafından, kendi adıyla anılan mahallede, 1890 yılında yaptırılmış olduğunu belirtmektedir[544]. Bu bilgiyi doğru kabul edersek köprünün XIX. yüzyılın sonlarında yapılmış olması muhtemeldir.

---

[543] Acar, **a.g.e.**, 2019a, s. 5.
[544] **a.g.e.**, s. 5.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararla tescil edilen köprü sağlamdır ve kullanılmaktadır.

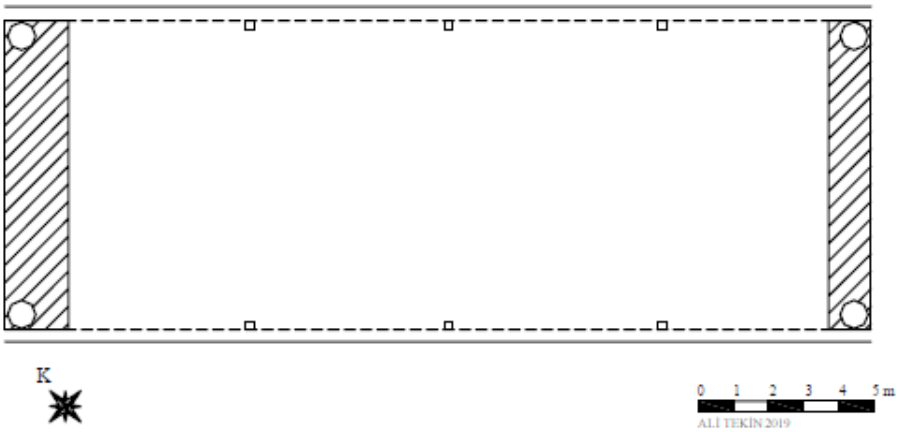

Çizim 263: Ömer Bey Köprüsü'nün planı

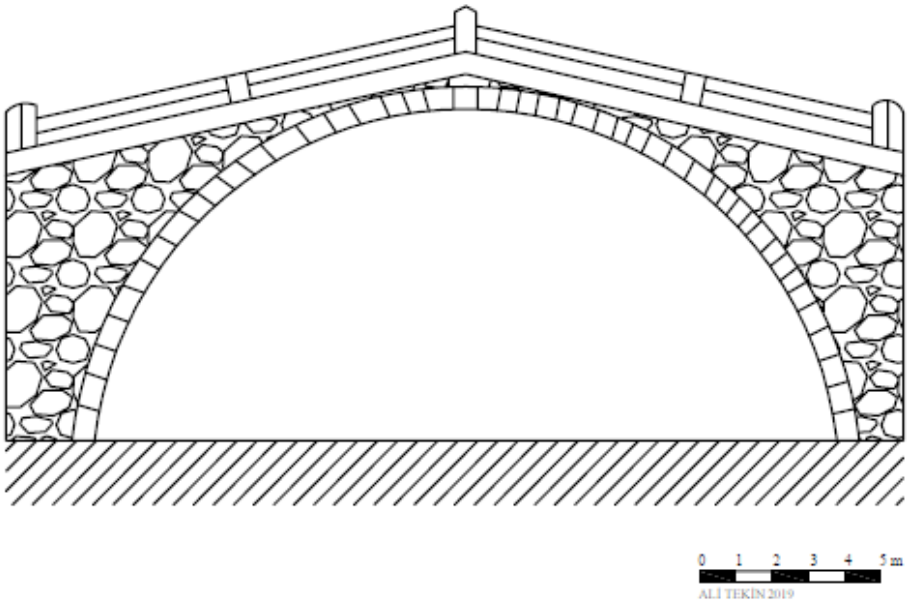

Çizim 264: Köprünün cephesi

Fotoğraf 396: Ömer Bey Köprüsü'nün cephesi

2.4.21. Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle Köprüsü

Yeri: Altıntaş ilçesi, Altıntaş Köyü, Aşağı Mahalle'de ve bugün yatağı değişmiş olan, Kokar Çay üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.067976, 30.177345)

Çizim No: 265-266

Fotoğraf No: 397-398

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş, moloz taş, devşirme malzeme ve harç kullanımı görülmektedir. Kemer örgüsünde kesme taş, diğer kısımlarda görülebildiği kadarıyla moloz taş malzeme kullanılmıştır. Köprünün korkuluk bölümünde devşirme sütun ve çeşitli mimari parçalar yer almaktadır. Betonarme harç ise güneybatı cephesinde görülmektedir.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda düz tabliyeli, tek gözlü ve basık kemerli köprü kısmen toprak altındadır. Mevcut tabliye uzunluğu 8.70 m, genişliği yaklaşık 2.54 m olan köprüden günümüze, kuzeydoğu cephesindeki kemeri kalmıştır. Bu kemer 1.44 m genişliğindedir. Diğer cephesi, kemersiz bir görüntü sergilemektedir. Devşirme sütunlar köprüde korkuluk görevi üstlenmektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Mustafa Kalyon, Yukarı Mahalle'deki Cami kapısı üzerindeki bulunan kitabenin bu köprüye ait olabileceğini belirtmektedir[545]. Yapıdaki devşirme

[545] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 22.

parçaların da köprüye ait olup olmadığını bilmiyoruz. Köprü mevcut haliyle XIX-XX. yüzyıllarda yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan köprü kullanılmaktadır.

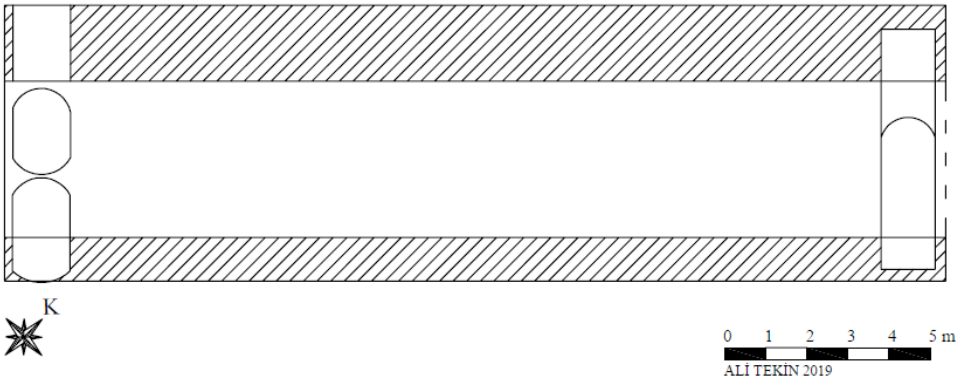

Çizim 265: Aşağı Mahalle Köprüsü'nün planı

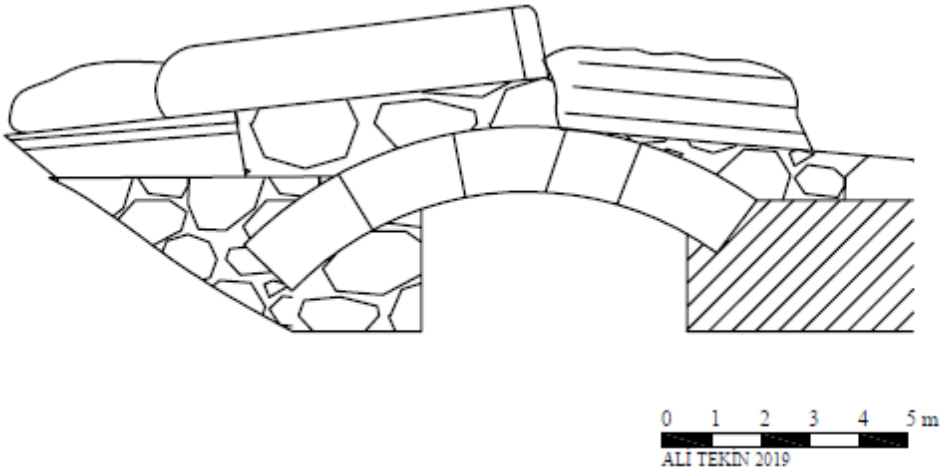

Çizim 266: Köprünün kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 397: Aşağı Mahalle Köprüsü'nün kuzeydoğu cephesi

Fotoğraf 398: Köprünün güneybatı cephesi

2.4.22. Merkez Alayunt Köyü Köprüsü

Yeri: Merkez Alayunt Köyü çıkışında Çayca Köyü yolundadır. (Koordinat: 39.407778, 30.116889)

Çizim No: 267-268

Fotoğraf No: 399-400

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprüde kesme taş malzeme kullanımı görülmektedir. Kemer ve tempan duvarında kesme taş, korkulukta iri blok taşlar kullanılmıştır.

Mimari

Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan köprüden günümüze orta ayak bölümüyle kemerlerinin başlangıç bölümleri ulaşmıştır. Bu bölüm 4.84 m uzunluğunda, 3.75 m yüksekliğinde ve 1.05 m genişliğindedir. Kalan izlerden köprünün düz tabliyeli, iki gözlü ve kemer formlarının da yuvarlak olabileceği düşünülmektedir. Memba yönünde silindirik şekilli bir selyaranı bulunmaktadır. Mansap yönündeki topuğun yıkıldığı görülmektedir.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Mimari ve teknik olarak XX. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan köprü harap vaziyettedir.

Çizim 267: Alayunt Köyü Köprüsü'nün planı

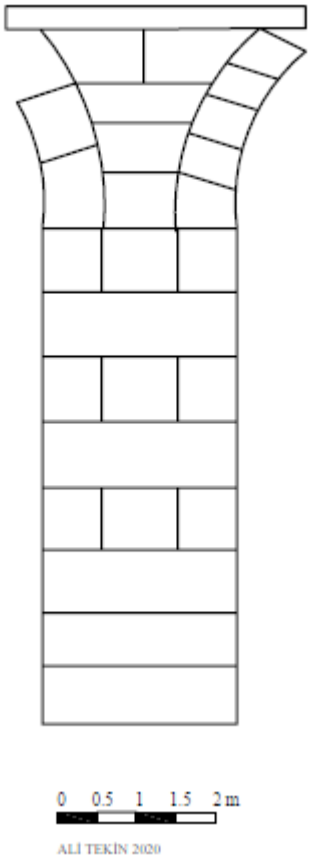

Çizim 268: Köprünün mansap cephesi

Fotoğraf 399: Alayunt Köyü Köprüsü'nün mansap cephesi

Fotoğraf 400: Köprünün memba cephesi

2.4.23. Merkez Ağaçköy Köprüsü

Yeri: Merkez Ağaçköy girişinde, köyün kuzeybatısında, Porsuk Çayı üzerinde yer almaktadır. (Koordinat: 39.381417, 30.068472)

Çizim No: 269-270

Fotoğraf No: 401

Kitabesi

Köprünün inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Köprünün kemerinde kesme taş ve tempan duvarlarında görülebildiği kadarıyla kaba yonu taş ve moloz taş kullanılmıştır.

Mimari

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılan köprü, yarım daire kemerli, tek gözlü ve düz tabliyeli olarak görülmektedir. Köprünün genişliği 3.60 m, kemer açıklığı, 1.36 m'dir. İlk olarak Eskişehir Kültür ve Tabiat Kurulu'nca tespit edilen köprünün Yıprak Köprüsüne benzer olduğu, gözlerinin toprak altında kaldığı ve yaklaşık 300 m uzunluğunda olduğu belirtilmektedir. Köprünün korkuluğu yoktur.

Süsleme

Köprüde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan köprünün kesin olarak ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Bu haliyle tarihlendirme yapmak güçtür. Köprüde kazı ve sondaj çalışması yapılarak tamamının açığa çıkması sağlanmalıdır.

Mevcut Durum

Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 08.03.2002 tarih ve 1808 sayılı kararla tescil edilen köprü kullanılmaktadır.

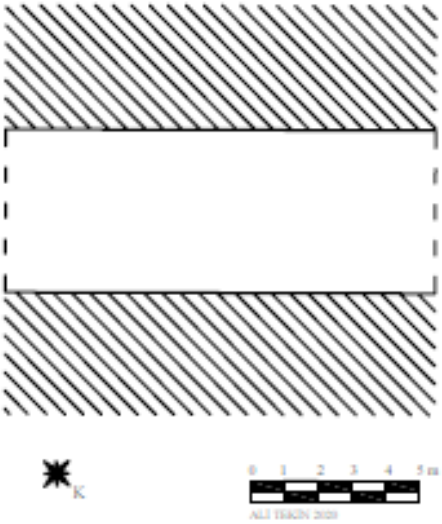

Çizim 269: Ağaçköy Köprüsü'nün planı

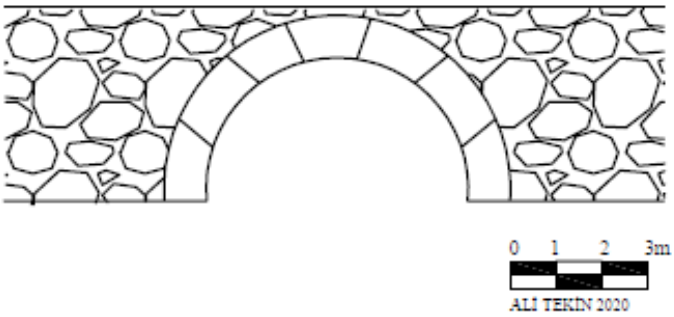

Çizim 270: Köprünün cephesi

Fotoğraf 401: Ağaçköy Köprüsü'nün cephesi

2.5. Kuyular

2.5.1. Aslanapa Nuhören Köyü Kuyusu

Yeri: Aslanapa ilçesi, Nuhören Köyü merkezindedir. (Koordinat: 39.1094824, 28.9033479)

Çizim No: 271

Fotoğraf No: 402

Kitabesi

Kuyunun inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Kuyuda taş, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Bilezik kısmı yekpare taştan, seren kısmı ardıç ağacından ve yalak betonarme harç malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Kuyu, bilezik, seren ve yalak bölümlerinden oluşmaktadır. Bilezik kısmının bir kenarı toprak altında olup ölçüleri 0.55x0.76x0.83 m'dir. Bilezik bölümünün ağız kısmı görülebildiği kadarıyla dilimli şekilde yapılmıştır. Üstündeki taş nedeniyle ağız kısmının ölçüleri alınamamıştır. Seren ağacı, çatal tek dikme bir ağaca oturmaktadır. Kuyu 6.06 m derinliktedir. Önünde dikdörtgen bir yalak bulunmaktadır[546].

Süsleme

Kuyuda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

İşlevini yitirmiş kuyunun, kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Nuhviran ismiyle 1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde[547] kayıtlı olan köyün eski bir geçmişi olduğu anlaşılmaktadır. İhtiyatlı olarak kuyuyu en erken XVI. yüzyıl ortası, en geç XIX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz[548].

---

[546] Tekin, **a.g.e.**, s. 148.
[547] Özkılınç ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 43.
[548] Tekin, **a.g.e.**, s. 148.

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan kuyu kullanılmamaktadır.

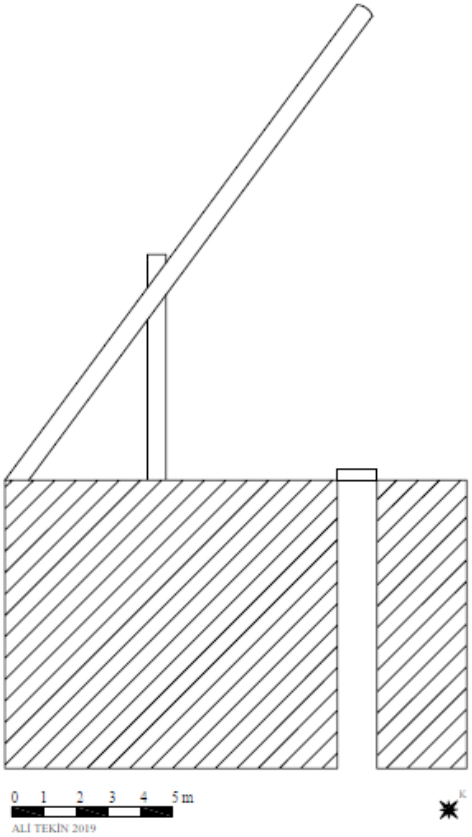

Çizim 271: Nuhören Köyü kuyusunun kesiti

Fotoğraf 402: Nuhören Köyü kuyusunun bileziği

2.5.2. Aslanapa Bezirgân Köyü Kuyusu

Yeri: Aslanapa ilçesi, Bezirgân Köyü yakınlarındadır. (Koordinat: 39.170681, 29.840783)

Çizim No: 272-273

Fotoğraf No: 403-404

Kitabesi

Kuyunun inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Kuyuda taş, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Bilezik kısmı yekpare taştan, dikme kısmı ardıç ağacından ve yalak betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Mimari

Kuyu, dikdörtgen bir bilezik, seren ve yalak bölümlerinden oluşmaktadır. 2.28x1.23 m ölçülerindeki bilezik, dikdörtgen içerisinde daire planlıdır. Daire kısmı 0.46 m çapındadır. Kuyu, 5.44 m derinliktedir. Seren ağacı, çatal tek dikme ağaca oturmaktadır. Kuyunun 0.42 m uzağında dikdörtgen bir yalağı vardır[549].

Süsleme

Kuyuda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Kuyunun kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Arşiv belgelerinde Bezirgân Köyü, Kütahya Sancağı dâhilinde Bezirgânlu Yörükleri Cemaati ve Bezirgânlu Cemaati olarak geçmektedir. Köy muhtemelen bu cemaatten adını almıştır. 1528'li yıllarda Bezirgânlu Yörükleri Cemaati, Akkeçili yörükleri, Akkeçili Cemaati, İğdir boyuna mensup bir Yörük köyü olarak görülmektedir[550]. Kuyunun yerleşim yerinden

[549] Tekin, **a.g.e.**, s. 149.
[550] Arif Kolay, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Kütahya'nın Gireği Nahiyesine Bağlı Bezirgân Köyünün Sosyoekonomik Yapısı (Temettüat ve Nüfus Defterlerine Göre)", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Kütahya Özel Sayısı**, 2014, s. 138.

uzaklığı daha geç bir devirde yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Bu sebeple kuyuyu XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başlarına tarihlendirebiliriz[551].

Mevcut Durum

Tescil kaydı bulunmayan kuyu kullanılmaktadır.

[551] Tekin, **a.g.e.**, s. 149.

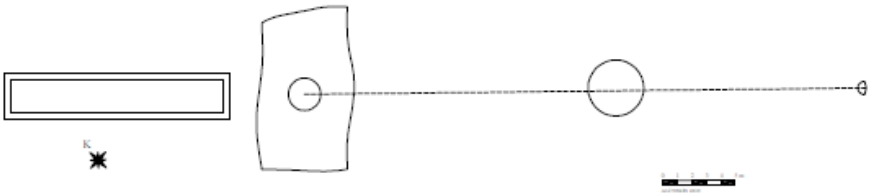

Çizim 272: Bezirgân Köyü kuyusunun planı

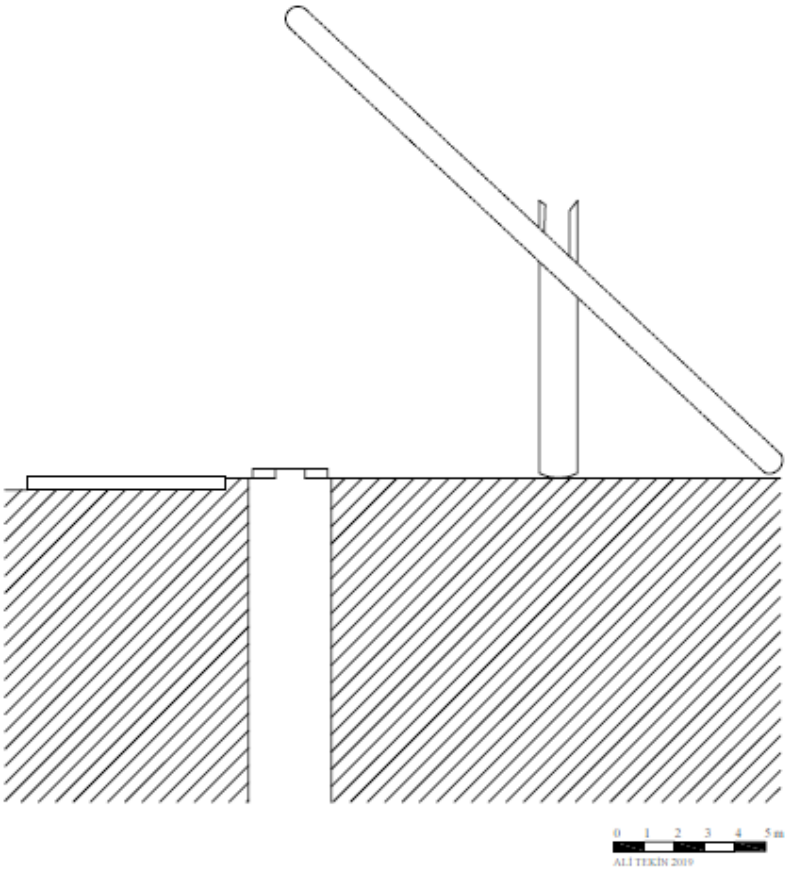

Çizim 273: Kuyunun kesiti

Fotoğraf 403: Bezirgân Köyü Kuyusu'nun görünüşü

Fotoğraf 404: Kuyunun bileziği

2.6. Sakahaneler

2.6.1. Merkez Ulupınar Sakahanesi

Yeri: Merkez Maruf Mahallesi, Sağır Sokak, Aşağı Hisar Camisi'nin altındadır. (Koordinat: 39.421717, 29.970715)

Çizim No: 274

Fotoğraf No: 405-407

Kitabesi

Yapının inşa veya tamir kitabesi bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

İnşasında kaba yonu taş, moloz taş, tuğla, mermer ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Duvarları horasan harçlı kaba yonu taşı, moloz taşı ve yer yer devşirme mermer (templon payesi) malzemeyle, tonozlar ise tuğlayla yapılmıştır. Çeşmede ise mermer malzeme kullanılmıştır.

Mimari

Sur duvarının son noktasındaki, altıgen tabanlı[552] mescidin altında yer alan yapı, -4.68 m kodunda, 21 basamakla ulaşılan tonozlu bir mekândır. Giriş haricinde dışarıya yansıyan bir açıklığı yoktur. Ahmet Yakupoğlu'nun 1953 yılında resmettiği yapıda girişe paralel olarak, güneybatı cephede yarım daire kemerli iki adet açıklık görülmektedir[553]. Yapıya giriş 3.04 m genişliğinde ve 1.90 m yüksekliğinde basık kemerli bir açıklıkla sağlanmaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda üç mekândan oluşan yapının üzeri, sivri kemerlerle takviye edilmiş beşik tonozlarla örtülüdür. Girişin karşısındaki ilk mekân, 2.33x3.85 m ölçülerindedir. Mekânın güneydoğusunda 3.93 m genişliğinde sivri kemerli bir açıklıktan ikinci mekana geçilmektedir. İkinci mekân, zeminden 0.67 m yüksekteki bir mekânla güneybatı yöne doğru genişletilmiştir. Üçüncü mekânın giriş kemeri altında tek lüleli, bir çeşme bulunmaktadır. Önündeki yalağa toplanan su, 5.22 m uzunluğundaki bir kanal

[552] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 196.
[553] Ahmet Yakupoğlu Anadolu, **a.g.e.**, 222.

vasıtasıyla dışarı aktarılmaktadır. İkinci mekândaki gibi güneybatıya doğru genişletilen mekânın köşesinde, yarım daire kemerli bir menfez yer almaktadır.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme yer almamaktadır.

Tarihlendirme

Kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmeyen yapı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Aşağı kalenin buradaki suyu içine almak için 1438-1439 yılında, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığını belirtmektedir[554]. Ara Altun, pınar ve mescidin Fatih devrinde kale içine alınırken esaslı biçimde elden geçerek onarılmış olduğunu, mescidin tuğla malzemeli oluşundan daha çok XIII. yüzyıl sonunu hatırlattığını, pınarın da Kütahya'nın Türk devrinde su tesisleriyle ilk ilgilenen Hezar Dinari tarafından yapılmış olabileceğini öne sürmektedir[555]. Hamza Güner, buradan Lala Hüseyin Paşa Cami-Hamam ve birçok çeşmeye su dağıtıldığının söylemektedir[556]. Ara Altun'un görüşlerinden hareketle sakahanenin XIII. yüzyılın ortalarında, Hezar Dinari tarafından yapılmış olması muhtemeldir. Yapı, 1980'de çamaşırhane olarak kullanılmıştır[557].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen yapı, sağlamdır ve kullanılmaktadır.

---

[554] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 14.
[555] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 197.
[556] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 69.
[557] **a.g.e.**, s. 195.

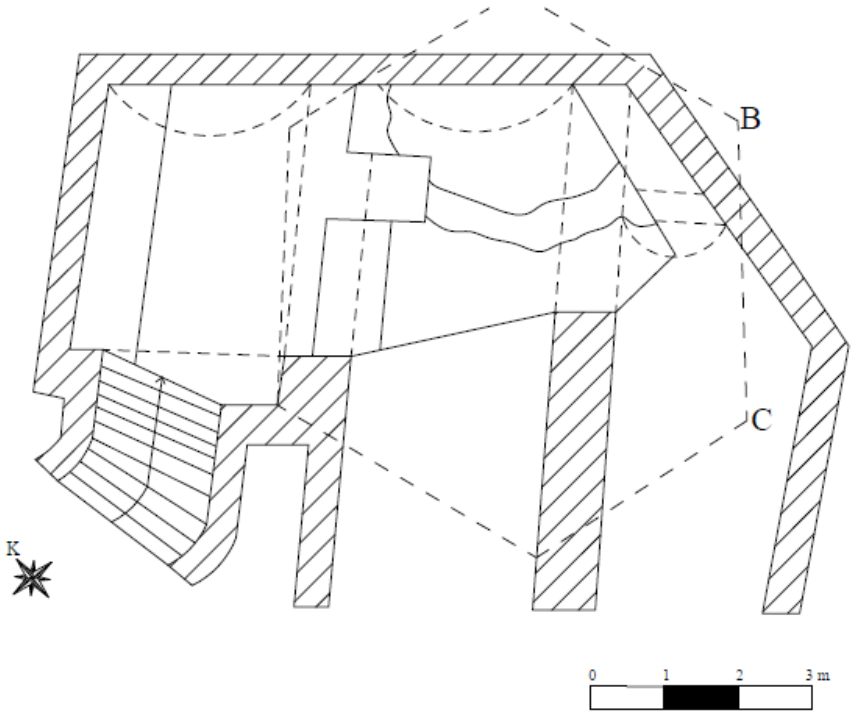

Çizim 274: Ulupınar'ın planı (Ara Altun'dan)

Fotoğraf 405: Aşağı Hisar Cami ve Ulupınar'ın girişi

Fotoğraf 406: Sakahanenin görünüşü

Fotoğraf 407: Sakahanenin çeşmesi

2.6.2. Ulu Cami Sakahanesi

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Ulu Cami Caddesi'nde, Ulu Camisi'nin kuzeybatısındadır. (Koordinat: 39.417547, 29.975737)

Çizim No: 275-279

Fotoğraf No: 408-411

Kitabesi

Güneydoğu cephede ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, yedi beyitlik gazel şeklinde yazılmış inşa kitabesi vardır.

Metin:

١- بارك الله آصف دوران سلطان مصطفى

كيم دليرى حاجى على پاشا سمى لافتا

٢- طبع صافى چشمهٔ آب حياتك منبعى

مشرب پاكيزه سى عين زلال با صفا

٣- فيض لطفندن بو سقاخانه ده نو چشمه لر

ايتدى اجرا تشنه كانى آب جانفزا

٤- روضهٔ خلد برينك نو شكفته غنجه سى

روح پاك احمدى شاد ايتمكيچون آصفا

٥- اولميه بحر وجودنده غبار حادثات

حفظ ايده صحتله جسم پر لطيفن كبريا

٦- مجلس عالمه رونق ويره جامى بختى

اوله خرم كل كبى اقبالو دولتله صفا

٧- چقدى اوچلر ددىلر عطشانه تاريخ حفظيا

بسمليله زمزم ايچ حقا بودر نفسه شفا

ماشاءالله سنه

١١٧٩

Okunuşu:

1- Bârek’allâh ‘âsâf-ı devrân Sultân Mustafâ

Kim dilîri Hacı Ali Paşa semiy-i lâ fetâ

2- Tâb‘-ı sâfi çeşme-i âb-ı hayâtın menba‘ı.

Meşreb-i pâkizesi ‘ayn-ı zülâl-i bâ-safâ

3- Feyz-i lûtfundan bu sakahânede nev çeşmeler

İtdi icrâ teşne-gân-ı nâsa âb-ı cânfezâ

4- Ravza-i huld-i berrînin nev şükûfte goncası

Rûh-i pâk-i Ahmed-i şâd etmeğiçün âsafâ

5- Olmaya bahr-ı vücûdunda gubâr-ı hâdisât

Hıfz ide sıhhatle cism-i pür latîfin Kibriyâ

6- Meclîs-i ‘âleme revnak vire câm-ı bahtı

Ola hürrem gül gibi ikbâl ü devletle safâ

7- Çıkdı üçler didiler atşâna târîh-i Hıfzî’ya

Besmeleyle zemzem iç hakkâ budur nefse şifa

Mâşâallah Sene 1179

Sakahanenin çeşmesi üzerinde, ta‘lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş iki satırlık tamir kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- يآرب ويراجر جرمومن حقّی چون اولدی دليل

اون آی ده ياپدی سلسبيل تجديد ايدوب سرتاپا

٢- آب زلال آ حيات كوسر مثال زمزم صفات

عطشانه اولسون عآفیت ایچ بسمله یله قیل دعآ

ماشاءالله تعالی سنه ١٢٦٥ إبرهیم

Okunuşu:

1- Ya Rab ver ecr-i cürmün hakkı çün oldu delil

On ayda yaptı selsebil tecdîd edip ser-tâ-be-pâ

2- Âb-ı zülâlü'l hayât kevser misâl zemzem sıfat

Atşâna olsun âfiyet iç besmeleyle kıl duâ

Mâşaallah-ü Te'ala İbrahim Sene 1265[558]

Malzeme ve Teknik

Sakahanede mermer, maden, ahşap ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Sakahanenin duvarı betonarme harçla sıvanıp, kireç harcıyla badana edildiği için malzeme anlaşılamamaktadır. Şadırvan haznesi, çeşme, kitabe ve güneydoğu-güneybatı cephelerinde mermer; kubbede kurşun malzeme kullanılmıştır. Sundurma ve sundurmayı taşıyan ayaklar ahşaptır. Önceki yıllara ait fotoğraflardan üst örtünün kiremitle örtülü olduğu görülmektedir[559]. Şadırvan haznesi ve pencere kafesi demirdendir.

Mimari

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılan yapı, tek kubbeli bir görüntü sergilemektedir. Güneybatı ve güneydoğuda, altı adet destekle taşınan bir sundurması vardır. Kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri sağır tutulmuştur.

Güneybatı cephe, yatay doğrultuda yerleştirilen çini kuşağıyla ikiye bölünmüştür. Alt kısımdaki mermer levhalar, iki bölüm halinde yerleştirilmiş olup 1.98 m uzunluğunda ve 6.17 m genişliğindedir. Alttaki levha kendi içinde altı parçaya

[558] İlgili yayınlarda tarih kısmı 1260 şeklinde okunmuştur. Semra Güler, "Kütahya Sakahânesi'ndeki Meyve Tasvirleri", **Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi**, Yıl 2, Sayı 2, 2019, s. 100; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 390; Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 5; Verim, **a.g.e.**, 2019a, s. 42.
[559] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 664.

bölünmüş ve üzerine dokuz adet lüle yerleştirilmiştir. Üstte, bezemeli levhaların yer aldığı kısım ise sekiz parça halindedir.

Güneydoğu ve güneybatı cephelerinin birleştiği yer pahlanmış olup, bu kısma bir çeşme yerleştirilmiştir. Çeşme, tek cepheli ve üçgen alınlıklı; 2.66 m yüksekliğinde ve 0.97 m genişliğinde, dikey dikdörtgen prizmatik bir kütle arz eder. Önünde, 0.34 m yüksekliğinde ve 1.34x0.55 m ölçülerinde dikdörtgen bir yalak vardır. Köşeli pilastrlarla çerçevelenen ayna taşı, 1.26x0.32 m ölçülerinde olup, bombeli bir görüntü sergilemektedir. Ortada tek lüle bulunmaktadır. Ayna taşının hemen üzerinde kompozit düzeni hatırlatan bir başlık yer almaktadır. Pilastrların üzerinde içte içbükey profilli, dışta düz bir şekilde sonlanan arşitrav vardır. Bu bölümün üzerinde, 0.16x0.13 m ölçülerindeki kitabelik bölümü gelmektedir. Çeşmenin üst örtüsü, beşik çatı formunda düzenlenmiş olup, saçağı, dışbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilmiştir. Çatının üzerinde ise akroter yer almaktadır.

Güneydoğu cephede yer alan yarım daire kemerli pencere ve yarım daire kemerli giriş kapısıyla en hareketli cephedir. Güneybatı cephedeki gibi iki bölüm halinde düzenlenen mermer levhalar, içbükey ve dışbükey profilli iki silmeyle çerçevelenmiştir. 1.85 m uzunluğunda ve 5.86 m genişliğindeki levhanın alt bölümünde yedi adet abdest musluğu bulunmaktadır. Üst levhalar ise düz bırakılmıştır. Cephenin ortasında yarım daire kemerli bir pencere, yanında 1.07x0.58 m ölçülerinde kitabe yer almaktadır. Cephenin köşesine açılmış, dikdörtgen bir çerçeve şeklinde dışarı taşırılmış, 0.64 m genişliğindeki yarım daire kemerli kapıdan içeriye girilmektedir. İçten 9.05x6.73 m ölçülerindeki mekânın üzeri, köşeli trompla geçilen kubbeyle örtülüdür. Yapı, kubbede açılan yuvarlak formlu ışık gözüyle ve tek pencereyle aydınlanmaktadır. Kuzeybatı cephedeki pencerenin kapatıldığı görülmektedir. Mekânın ortasında sekizgen kanal, silindirik bir şadırvan haznesi ve fıskiye bulunmaktadır. 0.84 m yüksekliğindeki hazne, kafesle kapatılmıştır. Hazne üzerinde sekiz adet lüle bulunmaktadır.

Süsleme

Sakahanede, mermer ve çini süsleme üzerine bitkisel ve geometrik süslemeler göze çarpmaktadır.

Güneybatı cephede, tek sıra halindeki bordür çini kuşağı, güneye doğru devam ederek, çeşme üzerinde levha çini şeklini almakta ve yine tek sıra bordür şeklinde güneydoğu cephede kapı üzerinden yukarıya dönerek, çeşme üzerinde tamamlanmaktadır. Güneybatı cephedeki çiniler, 0.20x0.15 m ölçülerindedir. Çiniler üzerinde bitkisel süslemelerden hançer yaprakları ve karanfil motifleri bulunmaktadır. Konturlar kobalt mavisiyle belirtilmiş, fon kobalt mavisi rengin bir tonuyla boyanmış, motifler beyaz olarak bırakılmıştır. Hançer yapraklarının damarlarında görülen lale ve karanfillerde kırmızı renk kullanılmıştır. Güneydoğu cephede görülen bordür çinileri 0.20x0.20 m ölçülerindedir. Bu çiniler üzerinde geometrik ve bitkisel motifler görülmektedir. Çinilerin iki kenarında, geometrik örgüler göze çarpmaktadır. Merkezde, birbirini tamamlayacak şekilde verilmiş hatayi motifleri vardır. Geometrik geçmelerde konturlar çift olarak belirtilmiş, desen fonu lacivert renkle dolgulanmıştır. Hatayilerde yeşil, kobalt mavisi, firuze ve sarı renkler kullanılmıştır[560]. Kaynaklarda, sundurmanın batı kenarında, tek parça sekizgen tavan çinisiyle, güneybatısında çok parçalı sekizgen tavan çinisinden bahsetse de[561] günümüzde bu çiniler mevcut değildir.

Güneybatı cephedeki mermer levhalarda bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Yan yana dizilmiş altı adet dikdörtgen pano içerisinde, kâselerden çıkan hurma bitkisi görülmektedir. Kâselerin dört tanesi, uçları volütle sonlanan yatay S şeklinde verilmiş, iki tanesi ise çelenk şeklinde olup, ortalarına çiçek motifi yapılmıştır.

Güneydoğu cephedeki levhalarda ise kemerli sütun dizilerinin oluşturduğu yüzeysel nişlerin aralarında, yana yana yedi adet kâse içerisinde meyve motifleri yer almaktadır. Meyvelerin üzerinde birer gülbezek, kemerlerin de üzerinde ikişer gülbezekten çıkan yaprak motifi bulunmaktadır. Levhaların çerçevesi içbükey ve dışbükey profillidir.

Sakahanenin çeşmesi üzerinde de süslemeler yer almaktadır. Ayna taşı üzerinde, yüzeysel pilastrlarla çerçevelenen düz-dalgalı silmeler, köşelerde kareler içerisindeki çiçek motifleriyle tamamlanmaktadır. Pilastrların üzerinde kâse içinde yaprak benzeri motifler bulunmaktadır. Üçgen alınlıkta, ışın demeti motifleri dikkat

[560] Şahin, **a.g.e.**, s.124.
[561] **a.g.e.**, s. 125.

çekmektedir. Saçak, dışbükey profilli iki silmeyle hareketlendirilmiştir. En üst kısımda ise uçları volütlerle sonlanan, akantus yaprağı biçiminde bir akroter yer almaktadır.

Tarihlendirme

Sakahane, kitabesine göre H. 1179/M. 1765-1766 yılında, Sultan III. Mustafa devrinde (1757-1774) Hacı Ali Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, "ve Ulu Cami önünde Germiyan Oğlunun imareti içindeki âbı hayatdan nûş iden canın canı sıkılmaz ve hafakanı bi-emrillâh def olur gayet mücerrebdir, ve bu imarete muttasıl iki sakihane Hezar Dinar vezirin hayratıdır ve niçe bin kârı kadim binâlar var kim midhatinde lisan kasırdır ve halkı gayet garib dostdur ve gayet şeci ve bahadır kavimdirler"[562] şeklindeki ifadesinden yapının Hezar Dinari[563] tarafından yaptırıldığı ve 1765-1766 yılında yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Kitabenin şairi Hıfzı'dır. Çeşme ise kitabesine göre H. 1265/M. 1848-1849 tarihli olup, kitabede geçen "on ayda yaptı selsebil tecdîd" ifadesiyle yapının yenilendiği anlaşılmaktadır[564]. Çeşmenin kitabesi, İbrahim isimli hattat tarafından hakkedilmiş olmalıdır.

Evliya Çelebi'nin görüşüne göre sakahaneyi, XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmek mümkündür, ancak 1765-1766 yılında yeniden yapılmış, 1848-1849 yılında ise çeşme ve abdest musluklarının da eklenmesiyle son şeklini almıştır.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen sakahane sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[562] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 17.
[563] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 23.
[564] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 390.

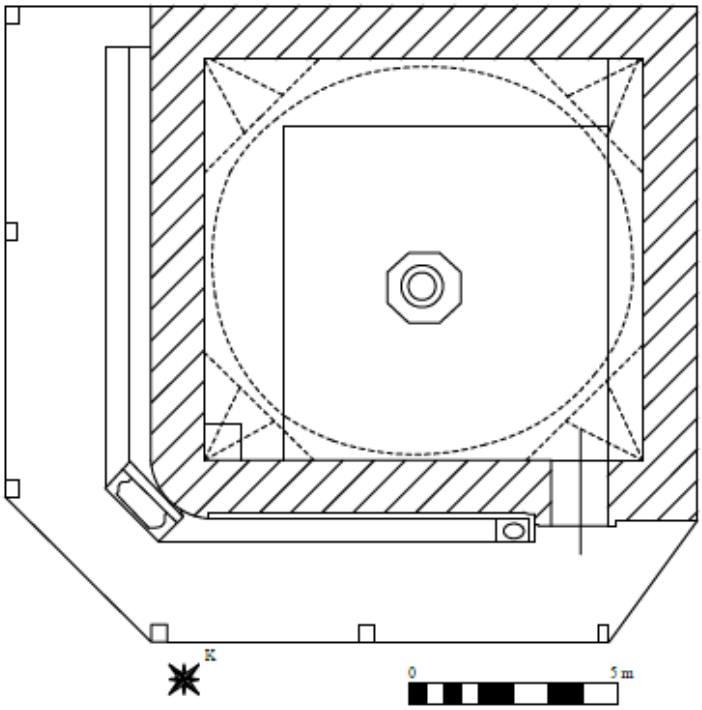

Çizim 275: Ulu Cami Sakahanesi'nin planı (Ara Altun'dan)

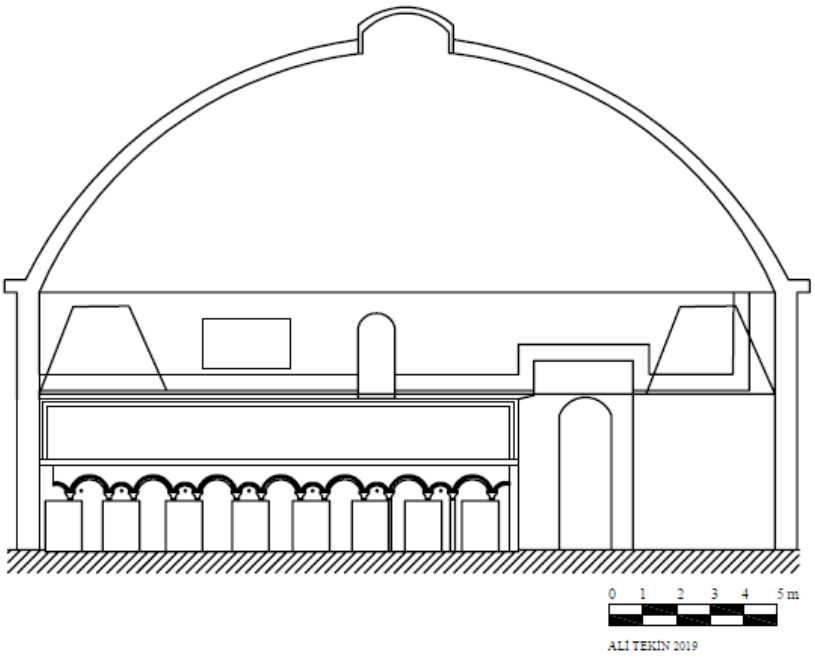

Çizim 276: Sakahanenin kesiti

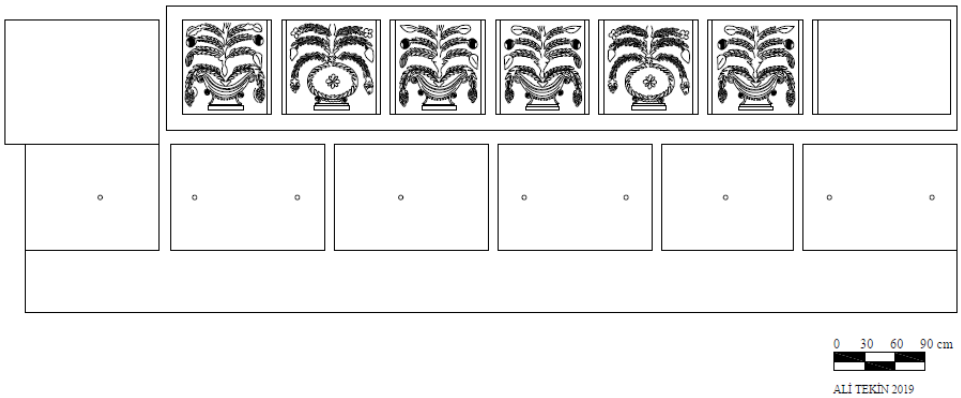

Çizim 277: Sakahanenin güneybatı cephesi

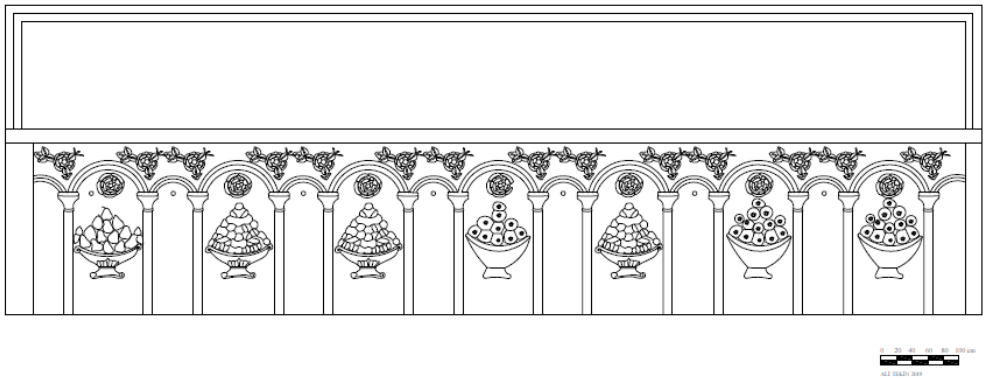

Çizim 278: Sakahanenin güneydoğu cephesi

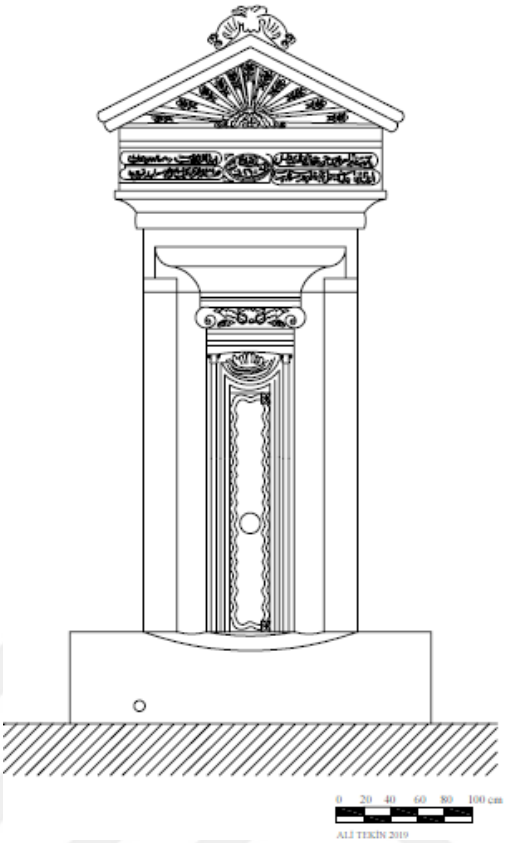

Çizim 279: Çeşmenin cephesi

Fotoğraf 408: Ulu Cami Sakahanesi'nin güneybatı cephesi

Fotoğraf 409: Sakahanenin güneydoğu cephesi

Fotoğraf 410: Sakahanenin kitabesi

Fotoğraf 411: Sakahanenin iç görünüşü

2.6.3. Sadettin Cami Sakahanesi

Yeri: Merkez Pirler Mahallesi (Eski Sakahane Mahallesi), Balıklı Caddesi'nde, caminin alt katındadır. (Koordinat: 39.420367, 29.976446)

Çizim No: 280

Fotoğraf No: 412-414

Kitabesi

Sakahanenin çeşmesi üzerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, beş satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Metin:

١- ماشاءالله

٢- صاحبال حيرات والحسنات

٣- مرحوم و مغفورن له پانيك

٤- زاده الحاج مصطفى آغا

٥- ١٢١٣

Okunuşu:

1- Mâşâallah

2- Sâhibü'l-hayrat ve'l-hasenât

3- Merhûm ve mağfûrun lehu Panik

4- Zâde el-Hac Mustafa Ağa

5- 1213[565]

Malzeme ve Teknik

Sakahane içte kireç harcıyla sıvandığı için malzeme seçilememektedir. Caminin doğu cephesinde moloz taş ve tuğla görülmektedir. Diğer cepheler kesme

[565] Kaynaklarda tarih kısmı 1212 şeklinde okunmuştur. Güner, **a.g.e.**, s. 57; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 274; Cener, **a.g.e.**, s. 73.

taşla yenilenmiştir. Sakahanenin tavanı ahşaptır. Doğu cephedeki pencere kemeri tuğladan yapılmıştır. Çeşmenin kitabesi mermerdir. Çeşme, şadırvan göbeği ve hela cepheleri de mermer kaplamayla yenilenmiştir.

Mimari

Cami, güney ve batı cephelerinde dükkân sıralarıyla ve düzensiz planıyla fevkani bir yapıdır[566]. Caminin güneyindeki 1.99 m genişliğindeki yarım daire kemerli girişten, dokuz basamaklı merdivenle sakahaneye ulaşılır. İç kısım, 11.38x10.30 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, üst örtüsü düz tavandır. Üst örtü, doğu-batı yönde ikisi bağımsız paye, batıda bir konsol ve güneyde duvara oturan dört yarım daire kemerle taşınmaktadır. Sakahane doğu cephede iki ve kuzey cephede üç adet yuvarlak alınlıklı, içeri doğru şevli pencerelerle aydınlatılmaktadır.

Sakahane; şadırvan, çeşme, abdest muslukları ve helalardan oluşmaktadır. Batı cephede dört adet abdest musluğu bulunmaktadır. Kuzey cephede taşıyıcıların arasında altı adet, doğu cephede ise beş adet hela yer almaktadır. Güney cephe yapının en hareketli cephesidir. Cepheye konumlandırılmış beş adet abdest musluğu, hemen yanında ise çeşmesi vardır. Çeşme yenilenmiş olup, tek özgün yeri kitabesidir. Önünde yarım daire şeklinde bir yalak kısmı göze çarpmaktadır. Yuvarlak alınlıklı ayna taşı üzerinde tek lüle bulunmaktadır. Ayna taşının üzerinde yarım daire şekilli kitabe yer almaktadır. Sakahanenin ortasında 0.72 m yüksekliğinde, sekizgen hazneli bir şadırvan yer almaktadır. Kaynaklarda hazne kısmının devşirme olduğu geçse de[567] hazne yenilenmiştir. Hazne, demir bir kafesle örtülmüştür.

Süsleme

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Cami kitabesine göre Hasan Bey tarafından, H. 1287/M. 1870-1871 yılında yaptırılmıştır[568]. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, caminin olduğu yerde Hezar Dinari'nin bir mescidinin olduğunu ve 1697-1699 yılları arasında Anadolu Valiliği'nde bulunan

[566] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 270.
[567] **a.g.e.**, s. 274.
[568] **a.g.e.**, s. 272.

Beylerbeyi Ömer Paşa tarafından mescidin genişletilerek yenilendiği ve camiye bazı dükkanlar vakfettiğini belirtmektedir. Cami, yangın dolayısıyla zarardan sonra 1824 yılında Anadolu Valisi Derviş Mehmet Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Kitabede adı geçen Hasan Bey'in, Kütahya mutasarrıfı İşkodralı zâde Hasan Hakkı Paşa olduğunu ve caminin 1870-1871 yılında, halkın yardımıyla fevkani ve bu defa kâgir olarak binâ edilip, altına da vakıf dükkanları yaptırdığını bilinmektedir[569]. Bu mescide/camiye yapılan müdahaleler sakahanenin tarihlendirilmesi konusunda belirsizliklere yol açmaktadır. Sakahanenin çeşmesi, kitabesine göre Panik zâde Hacı Mustafa Ağa tarafından H. 1213/M. 1798-1799 yılında yaptırılmıştır. Halk arasında bu suyun Hezar Dinar Suyu adıyla anıldığı, sakahanenin ilk olarak XIII. yüzyılın ortalarında Hezar Dinari tarafından yapıldığını[570] ve XVII-XX. yüzyıllar arasındaki onarımlarla bugüne kadar geldiği söylenebilir. Sakahenin 1946 yılında, İslam Usta tarafından tamirinin yapıldığı gösteren kitabesi[571] bugün yoktur. Son olarak cami, 2005-2006 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir[572].

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen cami ve sakahane kullanılmaktadır.

[569] Uzunçarşılı, **a.g.e**., 1932, s. 138-139.
[570] Altun, **a.g.e**., 1981-1982, s. 274.
[571] Güner, **a.g.e.**, 1964, ss. 57-58.
[572] Kalyon, **a.g.**e, 2010, s. 67.

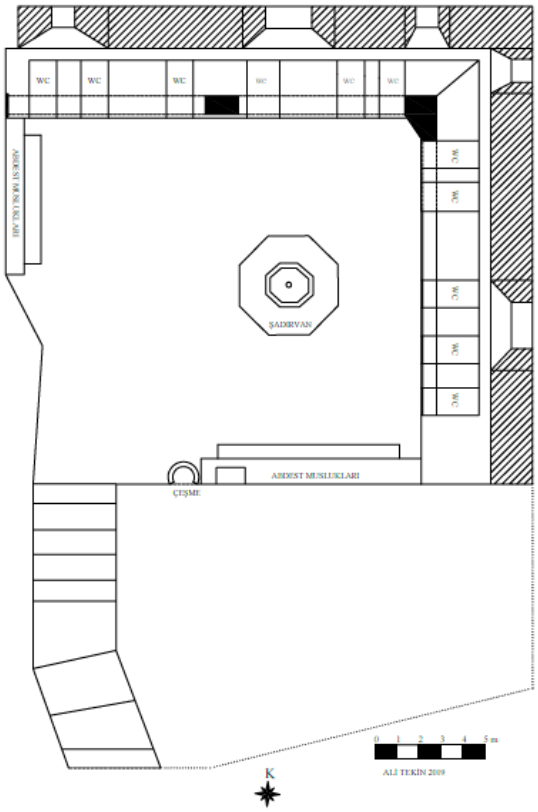

Çizim 280: Sadettin Cami Sakahanesi'nin planı

Fotoğraf 412: Sadettin Camisi'nin güneydoğu cephesi

Fotoğraf 413: Sakahanenin kuzey cephesi

Fotoğraf 414: Sakahanenin güney cephesi ve çeşmesi

2.7. Şadırvanlar

2.7.1. Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi Şadırvanı (Gök Şadırvan)

Yeri: Merkez Börekçiler Mahallesi, Ulu Cami Caddesi'nde, Ulu Cami'nin batısındadır. (Koordinat: 39.417468, 29.975158)

Çizim No: 281-282

Fotoğraf No: 415-416

Kitabesi

Şadırvanın inşa veya tamirine ait herhangi bir kitabe yoktur.

Malzeme ve Teknik

Şadırvanda mermer ve harç malzeme kullanımı görülmektedir. Şadırvan haznesi blok mermerden olup, birleşme yerlerinde betonarme harç kullanılmış, demir kenetlerle birbirine tutturulmuştur. Çanak ise gök mermerden yapılmıştır.

Mimari

İmaretin kare planlı, kubbeli merkezi hacmin orta yerinde yer alan ve Germiyan suyundan[573] beslenen şadırvan haznesinin yüksekliği, 0.57 m olup, sekizgen bir plana sahiptir. Birbirinden keskin hatlarla ayrılmış sekizgen panoların genişlikleri, 1.24 m ile 1.30 m arasında değişmektedir. Panoların ortasına musluklar yerleştirilmiştir. Haznenin ortasında, bir kaide üzerine oturtulmuş, 1.60 m çapında[574] ve 0.40 m yükseklikte kadeh şeklinde bir çanak bulunmaktadır. Çanaktan dört yana küçük lülelerle su akıtılmaktadır. Çanağın ortasındaki fıskiye yenidir.

Süsleme

Şadırvan çanağında geometrik süslemeler yer almaktadır. Çanağın gövdesinde, uçları üçgen şeklinde sonlanan, boyuna dilim motifleri ardışık olarak dizilmişlerdir. Bu kısmın üzerindeki bordürde, zencerek motifleri bulunmaktadır. Uçları üçgen şeklinde sonlanan süslemeler çanağın kaidesinde de yer almaktadır.

---

[573] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 10.
[574] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri** II, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1972, s. 518.

Tarihlendirme

Şadırvan üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. Mescit, medrese ve imaretten meydana gelen külliyenin, Germiyanoğullarından II. Yakup Bey'in taş vakfiyesinde, 1411 yılında tamamlandığı yazılmaktadır[575]. Külliye, II. Murad devrinde yenilenmiş, muhtemelen tamamen yeniden yapılmıştır[576]. Yılmaz Önge, XIV. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıl sonlarına kadar, şadırvan haznelerinin planlarında ve dış cephelerinde genellikle bir sadelik görüldüğünü belirtmektedir[577]. Dolayısıyla şadırvan çanağının, Germiyanoğulları zamanında, XV. yüzyılın başlarında yaptırılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen imaret, müze olarak kullanılmaktadır.

[575] Varlık, **a.g.e.**, 1974, s. 86.
[576] Ayverdi, **a.g.e.**, 1972, s. 516.
[577] Önge, **a.g.e.**, 1997, s. 31.

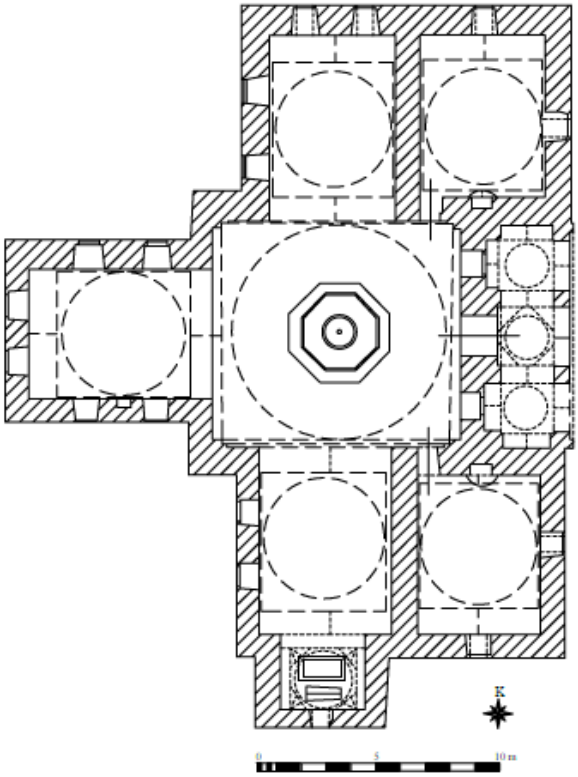

Çizim 281: Yakup Çelebi İmaret Mescidinin planı (Ara Altun'dan)

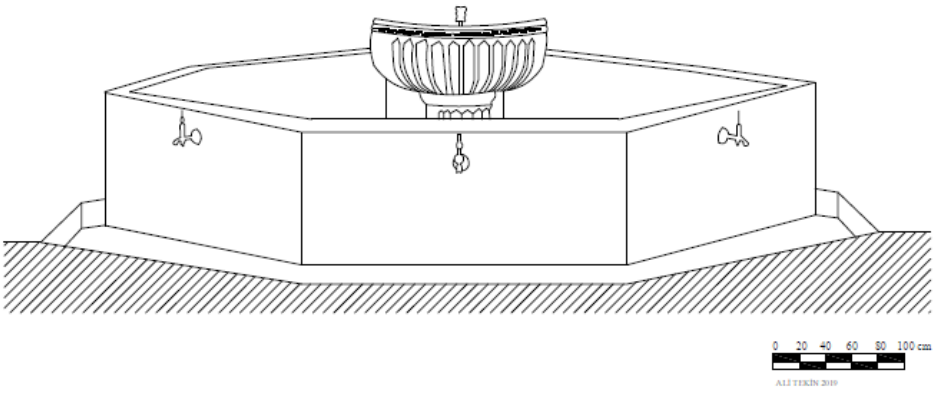

Çizim 282: Şadırvanın cephesi

Fotoğraf 415: Yakup Çelebi İmaret Mescidi

Fotoğraf 416: Şadırvanın cephesi

2.7.2. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 1

Yeri: Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi'nde, Cami Sokakta ve kendi adıyla anılan caminin avlusunda yer almaktadır. (Koordinat: 39.423667, 29.970341)

Çizim No: 283-284

Fotoğraf No: 417-418

Kitabesi

Şadırvana ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Şadırvanda mermer malzeme kullanımı görülmektedir. Hazne ve fıskiye mermer malzemeden yapılmış, üzeri de demir parmaklıkla örtülmüştür. Ayrıca mermer parçaları birbirine demir kenetlerle tutturulmuştur. Yılmaz Önge, şadırvanın vaftiz teknesinden yapıldığını belirtmektedir[578].

Mimari

Caminin kuzeybatısına konumlandırılan ve üç bölümlü bir görüntü sergileyen şadırvan, dikdörtgen bir bloğa elips olarak yapılmış bir platform üzerinde yer almaktadır. Hazne, 1.10 m yüksekliğindedir. Altta 0.14 m yükseklikte, dilimli bir kaide üzerinde yükselen hazne, dıştan onikigen, içten haçvari planlıdır. İkinci bölümün yüksekliği 0.20 m ile 0.35 m arasında değişmektedir. En üst bölüm ise 0.47 m yüksekliğindedir. Burada beş adet lüle deliği bulunmakla birlikte, sadece iki tanesinde burmasız sade lüle mevcuttur. Silindirik fıskiyesi, kırık vaziyettedir. Şadırvan haznesinin üzerinde bir kafes bulunmaktadır.

Süsleme

Şadırvanda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Tarihlendirme

Şadırvan üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. Cami, II. Selim'in lalası Hüseyin Paşa tarafından 1566-1568 yılları arasında yaptırılmıştır. Cami, Sinan'ın

[578] Önge, **a.g.e.**, 1997, s. 31.

tezkirelerinde adının geçmesinden dolayı Mimar Sinan tarafından yaptırıldığı kabul edilir[579]. Şadırvanın da camiyle birlikte, 1566-1568 yılları arasında yaptırıldığını kabul edebiliriz.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen şadırvan, kısmen harap vaziyettedir ve kullanılmamaktadır.

[579] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 259.

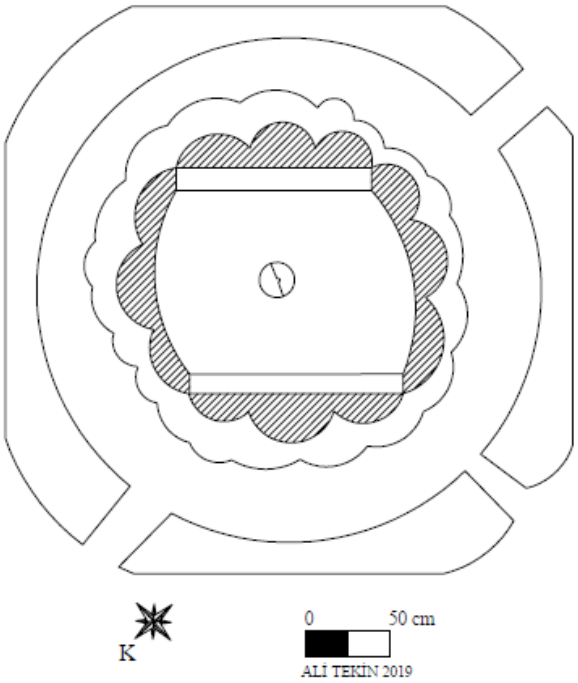

Çizim 283: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1'in planı

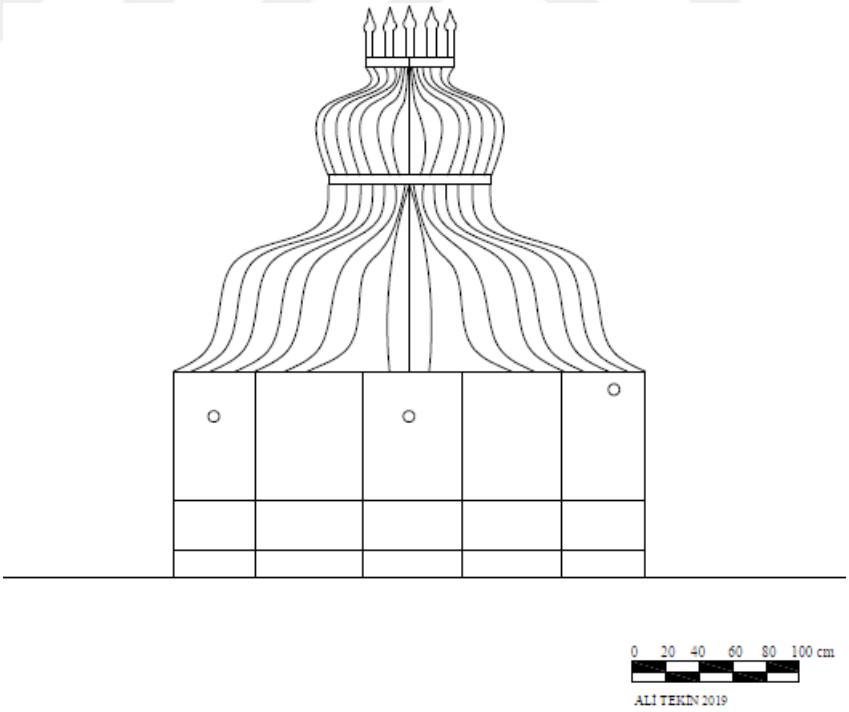

Çizim 284: Şadırvanın kesiti

Fotoğraf 417: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1'in cephesi

Fotoğraf 418: Şadırvanın fıskiyesi

2.7.3. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) Şadırvanı

Yeri: Gediz ilçesi, Eskigediz beldesi, Kurşunlu Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi'nin kesiştiği yerde ve cami avlusundadır. (Koordinat: 39.041533, 29.413215)

Çizim No: 285-286

Fotoğraf No: 419-420

Kitabesi

Şadırvana ait olduğu söylenen kitabe[580] günümüzde mevcut değildir.

Malzeme ve Teknik

Şadırvan haznesi tamamen mermer malzemeden yapılmıştır. Haznenin üzeri, renkli camlı camekânla kapatılmıştır. Şadırvan revakı mermer sütunlu, kesme taş malzemeli ve kurşun kaplı kubbeye sahiptir. Eskiden üst örtünün ahşap konstrüksiyon üzerine, kiremit örtülü olduğu söylenmektedir[581].

Mimari

Hazne, 1.10 m yüksekliğinde silindirik planlı olup, yatay olarak yerleştirilmiş silmelerle üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Hazne, en altta içbükey silmeli bir kaide üzerinde yükselmektedir. İkinci bölüm dikey dikdörtgen panolar şeklinde düzenlenmiş olup, ortalarına birer musluk yerleştirilmiştir. Muslukların sayısı on dokuzdur. Üst kısım ise yer yer kartuş içine alınmış bölümlerle sonlanmaktadır. Muslukların karşısındaki dikdörtgen formlu oturak taşları yenidir. Korkulukla çevrelenen üst kısım, camekânla örtülmüştür.

---

[580] Barik Allah zeki evdi latif
Hayrat-ı ter……
Çeşme ağah…..ruhme
tin ferah siz sıma
…… revadır bu
…..
İçüp abında anın eyle her
Demde dua 1162. Nazire Kaplan, **Uşak**, **Gediz**, **Simav Türk Eserleri**, Uşak, 1970, s. 39.

[581] Kaplan, **a.g.e.**, s. 43.

Şadırvanın etrafını, 2.86 m ile 2.98 m arasında değişen aralıklarla yerleştirilmiş, sekiz sütunlu revak dolaşmaktadır. Baklava tipi başlıklar basık kemerlerle birbirine bağlanmış üzeri de kubbeyle örtülmüştür.

Süsleme

Şadırvandaki süslemenin, hazne üzerinde yoğunlaştığı görülmekle birlikte yer yer tahrip olmuştur. Profilli silmelerle çerçevelenen dikdörtgen panolarda kaş kemerli, yarım daire kemerli ve sütunlu kemer dizileri kabartma tekniğinde verilmiştir. Kemer köşelerinde, kemer tablasında ve alt kısımlarda farklı boyutlarda gülbezek ve çiçek motifleri bulunmaktadır. Sütunlu bölümde ise gülbezek yerine lale motifi vardır. Diğer panolarda servi ağacı motifi de yer almaktadır. Haznenin üstünde ise yapraklı gülbezek motifleri göze çarpmaktadır. Motifler sarı, turkuaz ve kahverengi renklere boyanmıştır.

Tarihlendirme

Mevcut olmayan kitabeye göre şadırvan, H. 1162/M. 1748-1749 yılında inşa edilmiştir. Cami ise kitabesine göre 1589-1590 yılında, Sultan III. Murad'ın Kapuağası olan Gazanfer Ağa tarafından inşa edilmiştir[582].

Mevcut Durum

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından, 02.07.1992 tarih ve 2581 sayılı kararıyla tescil edilen caminin şadırvanı sağlamdır ve kullanılmaktadır.

[582] Türkan Acar, "Kütahya/Eskigediz'de Merkezi Planlı Bir Cami: Ulu Cami/Gazanfer Ağa Camii", **Researcher: Social Science Studies**, Cilt 7, Sayı 2, 2019d, s. 214.

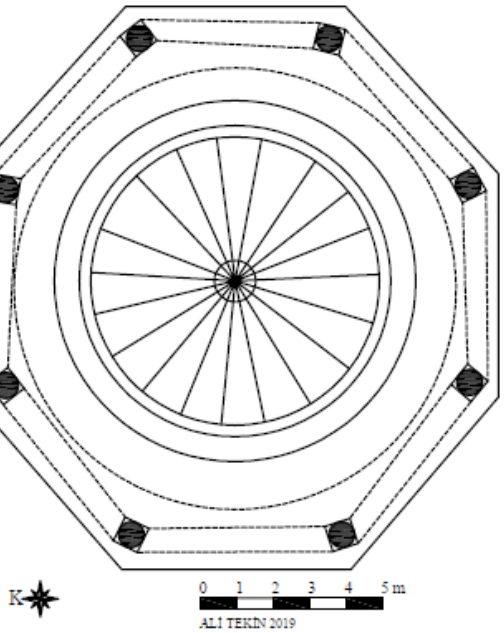

Çizim 285: Gazanfer Ağa Cami şadırvanının planı

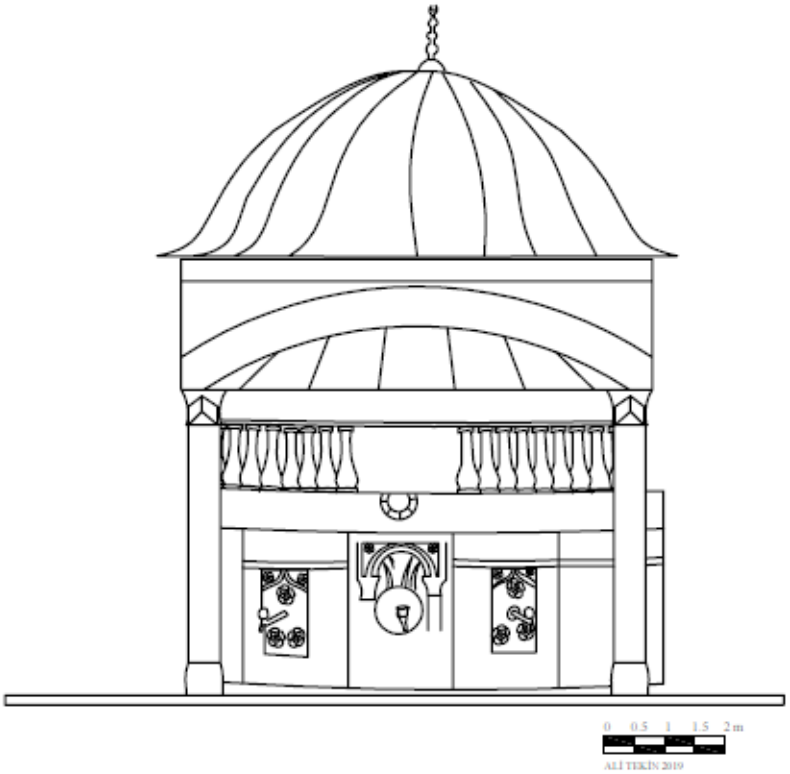

Çizim 286: Şadırvanın kesiti

Fotoğraf 419: Gazanfer Ağa Cami şadırvanının cephesi

Fotoğraf 420: Hazneden detay

2.7.4. Tavşanlı Aşağı Tekke Cami Şadırvanı

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Durak Mahallesi, Uzun Çarşı Caddesi'nde ve caminin avlusundadır. (Koordinat: 39.543736, 29.490545)

Çizim No: 287-288

Fotoğraf No: 421-422

Kitabesi

Şadırvanın üzerinde sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, altı satır ve on iki kartuşluk, oldukça tahrip olmuş bir kitabesi mevcuttur.

Metin:

١ـ ماشاءالله

٢ـ

٣ـ

٤ـ

٥ـ

٦ـ

٧ـ سنه ١١٧٩

Okunuşu:

1- Mâşâallah

2-

3-

4-

5-

6-

7- Sene 1179

Malzeme ve Teknik

Şadırvan tamamen mermer malzemeden inşa edilmiş, üzeri demir camekânla kapatılmıştır.

Mimari

Caminin doğusunda konumlandırılan şadırvan haznesi, sekizgen bir plana sahiptir. Haznenin yüksekliği 0.85 m'dir. Hazne, altta 0.23 m yükseklikteki bir kaide üzerine oturmaktadır. Kaide, gövdeden 0.02x0.10 m ölçülerindeki düz silmeyle ayrılmaktadır. Üstteki sekiz pano, birbirinden keskin hatlarla ayrılmış, 0.60 m ile 0.69 m arasında değişen genişliklere sahiptir. Panolardaki musluklar, dikdörtgen bir silmeyle çerçevelenmiş ve bu çerçevelerin iç kısmında da kaş, yarım daire ve dekoratif kemerli silmelere yer verilmiştir. Çerçevelerin üzeri, biri içbükey, diğeri dışbükey olmak üzere iki silmeyle sınırlandırılmıştır. Haznenin güneyindeki panonun üzerinde, 0.39x0.48 m ölçülerinde yarım daire formlu bir kitabe bulunmaktadır. Muslukların karşısındaki oturma yerleri yenidir.

Hazne içerisinde üst kısma doğru daralan, silindirik bir kaideye oturtulmuş çanak, bunun da üstünde göbek bulunmaktadır. Çanaktaki su, dört adet lüleyle akıtılmaktadır. Sekizgen haznenin üzeri demir çerçeveli camekânla kapatılmıştır.

Süsleme

Şadırvan haznesinde bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Sekizgen hazne üzerindeki panolarda, dikdörtgen çerçeve içerisindeki kemerli uygulamalarda, tek ve yapraklı çiçeklerle birlikte vazoda çiçek ve lale motifleri dikkat çekmektedir.

Tarihlendirme

Kitabesine göre şadırvan, H. 1179/M. 1765-1766 tarihini taşımaktadır. Bu tarihin inşa mı tamir mi olduğu bilinmemektedir. Cami ise üzerindeki Latin harflerle yazılmış kitabesine göre 1952 tarihlidir. Bu tarih muhtemelen tamiri işaret etmektedir.

Mevcut Durum

Cami, Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 14.02.1981 tarih ve 2716 sayılı kararla tescillemiş olup, şadırvan kullanılmaktadır.

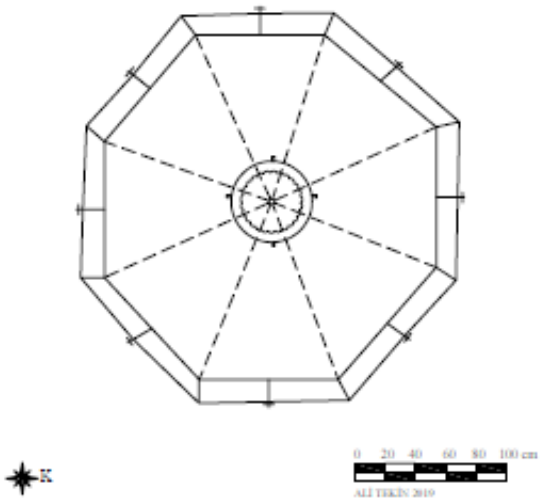

Çizim 287: Aşağı Tekke Cami şadırvanının planı

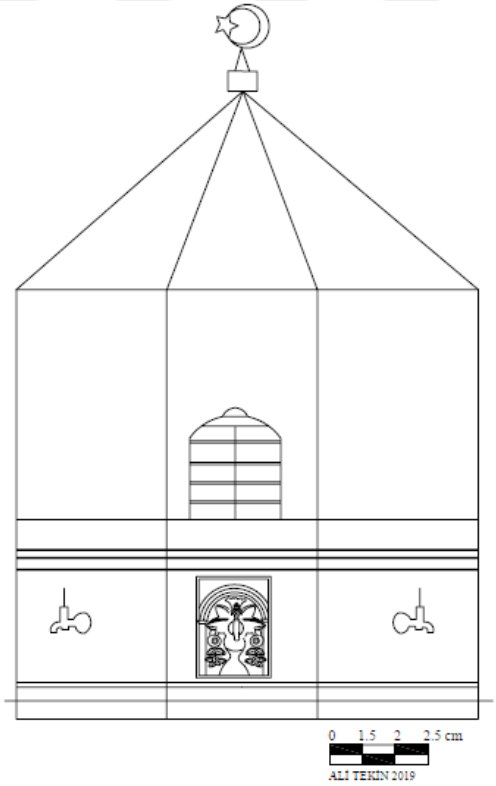

Çizim 288: Şadırvanın kesiti

Fotoğraf 421: Aşağı Tekke Cami şadırvanının cephesi

Fotoğraf 422: Şadırvan haznesinden detay

2.7.5. Merkez Molla Bey Cami Şadırvanı

Yeri: Merkez Pirler Mahallesi, Balıklı Caddesi'nde ve caminin avlusundadır. (Koordinat: 39.420674, 29.977719)

Çizim No: 289-290

Fotoğraf No: 423

Kitabesi

Şadırvana ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Şadırvan haznesi tamamen mermer malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Caminin kuzeyine konumlandırılan şadırvan, dairevi bir alan etrafında, 0.46 m yüksekliğinde ve sekizgen planlı bir hazneye sahiptir. Sekizgen panoların genişlikleri 0.45 m ile 0.53 m arasında değişmekle birlikte, her birinin üzerinde burmasız, sade lüleler bulunmaktadır. Haznenin ortasındaki silindirik formlu çanağı yenidir.

Süsleme

Şadırvanda herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

Tarihlendirme

Cami, medrese, sıbyan mektebi ve kütüphaneden meydana gelen külliye, kitabelerine[583] göre H. 1272/M. 1855-1856 yılında Müftüzâde İbrahim Edhem Bey (Molla Bey) tarafından yaptırılmıştır. Edhem Bey, camiyi hanımı Esma Hanım, kütüphaneyi babası Abdurrahman Efendi, minareyi de annesi Fadik Hanım adına yaptırmıştır. Şadırvanın da camiyle birlikte yapıldığı kabul edilmektedir[584]. Medrese ve sıbyan mektebi günümüze ulaşamamıştır.

[583] 1. Kitabe caminin güney kapısında altı satır. 2. Kitabe minare üzerinde dört satır. 3. Kitabe kütüphane kapısı üzerinde beş satır. 4. Kitabe ana giriş kapısı üzerinde dört satır.
[584] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, ss. 319-320.

Mevcut Durum

Külliye, Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenmiş olup, şadırvan günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

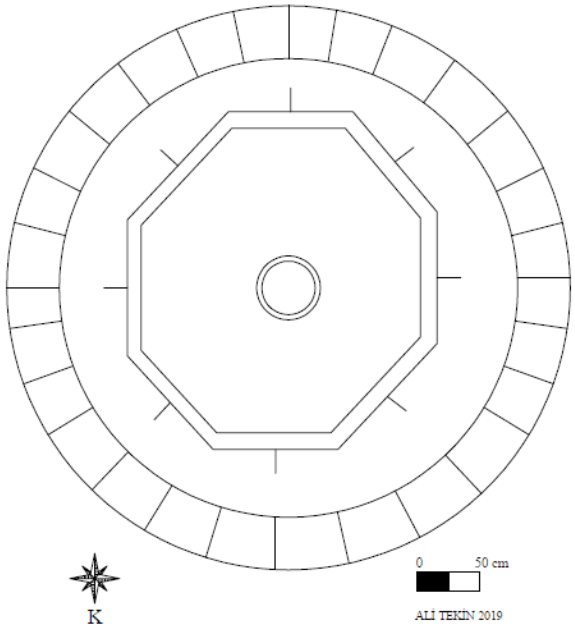

Çizim 289: Molla Bey Cami şadırvanının planı

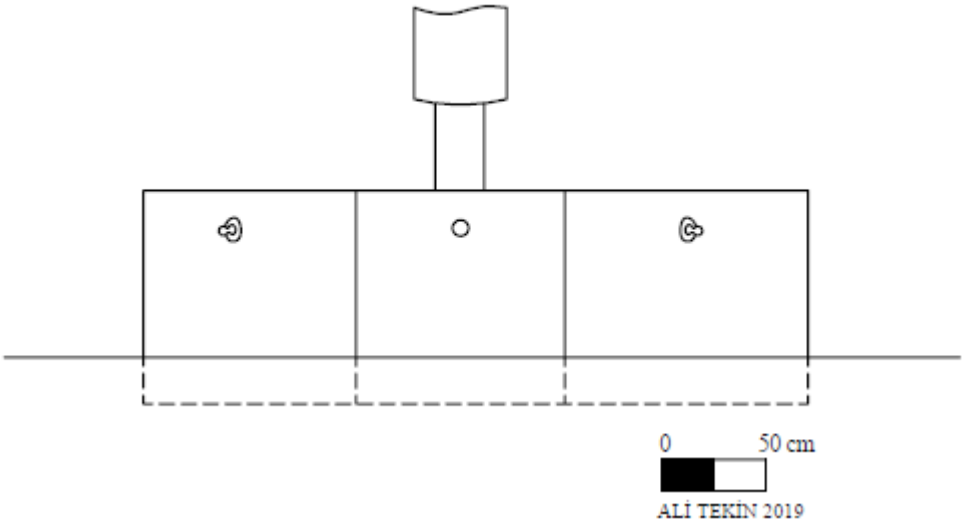

Çizim 290: Şadırvanın kesiti

Fotoğraf 423: Molla Bey Cami şadırvanının cephesi

2.7.6. Tavşanlı Ulu Cami Şadırvanı

Yeri: Tavşanlı ilçesi, Yeni Mahalle ve Ulu Cami avlusunda yer almaktadır. (Koordinat: 39.545328, 29.491795)

Çizim No: 291-292

Fotoğraf No: 424-425

Kitabesi

Şadırvan haznesine hakkedilmiş bir kitabe bulunmaktadır.

Metin:

ماشاالله بارك الله

Okunuşu:

Mâşâallah bârek Allah

Malzeme ve Teknik

Şadırvanda mermer, maden ve harç malzeme kullanılmıştır. Şadırvan haznesi gök mermerden, taşıyıcı ayaklar mermer, üst örtü betonarme harç ve kubbe kurşun malzemeden yapılmıştır.

Mimari

Caminin batısında konumlandırılan şadırvan haznesi, sekizgen bir plana sahiptir. Haznenin yüksekliği 1.10 m'dir. Hazne, altta 0.30 m yükseklikteki bir kaide üzerine oturmaktadır. Üstteki sekiz pano, birbirinden keskin hatlarla ayrılmış, 0.75 m ile 0.80 m arasında değişen genişliklere sahiptir. Panolar, dikdörtgen bir silmeyle çerçevelenmiş ve bu çerçevelerin iç kısmında da kaş kemerli silmelere yer verilmiştir. Kaş kemerlerin merkezinde musluklar bulunmaktadır. Muslukların karşısındaki oturma yerleri yenidir.

Haznenin içerisindeki fıskiyeli çanak yenidir. Haznenin üzeri, 0.30x0.30 m ölçülerindeki kare sütunlar üzerine, silindirik bir kasnak ve kasnağın üzeri de kubbeyle örtülmüştür.

Süsleme

Şadırvanda bitkisel, geometrik ve nesnel süslemeler yer almaktadır. Haznenin panolarında, dikdörtgen çerçeve içerisindeki kaş kemerin köşeliklerinde, madalyon içerisinde altı kollu çiçekler, yarım daire içerisinde dallar, yine madalyon içerisinde kıvrık dallar ve ortasında gülbezekler vardır. Kaş kemerin ortasında, vazoda lale ve karanfillerle birlikte, ibrik motifi göze çarpmaktadır. Muslukların aynasında madalyon içerisinde çiçekler bulunmaktadır.

Tarihlendirme

Şadırvanın kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Ulu Cami, ilk olarak XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılsa da XIX. yüzyılda yenilenmiştir[585]. H. 18 Rebiulahir 1308/M. 1 Aralık 1890 tarihli arşiv belgesinde, şadırvanın yöre tüccarlarından Zeytunzâde Hacı İbrahim Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[586]. Buna göre şadırvanın, XIX. yüzyılın ortalarında yapılmış olabileceği söylenebilir.

Mevcut Durum

Cami, Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 14.02.1981 tarih ve 2716 sayılı kararla tescillenmiş olup, şadırvan kullanılmaktadır.

[585] Uysal, **a.g.e.**, 2006, ss. 91-93.
[586] Bülent Cırık, **Osmanlı Belgelerinde Tavşanlı**, Ed. Süreyya Atilla SağlamÇubukçu, 1. Baskı, Tavşanlı Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 284.

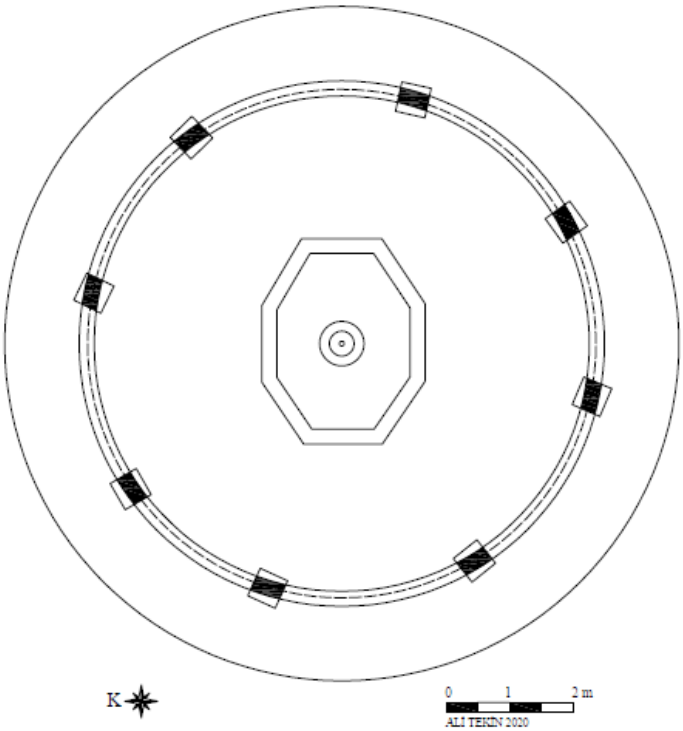

Çizim 291: Ulu Cami şadırvanının planı

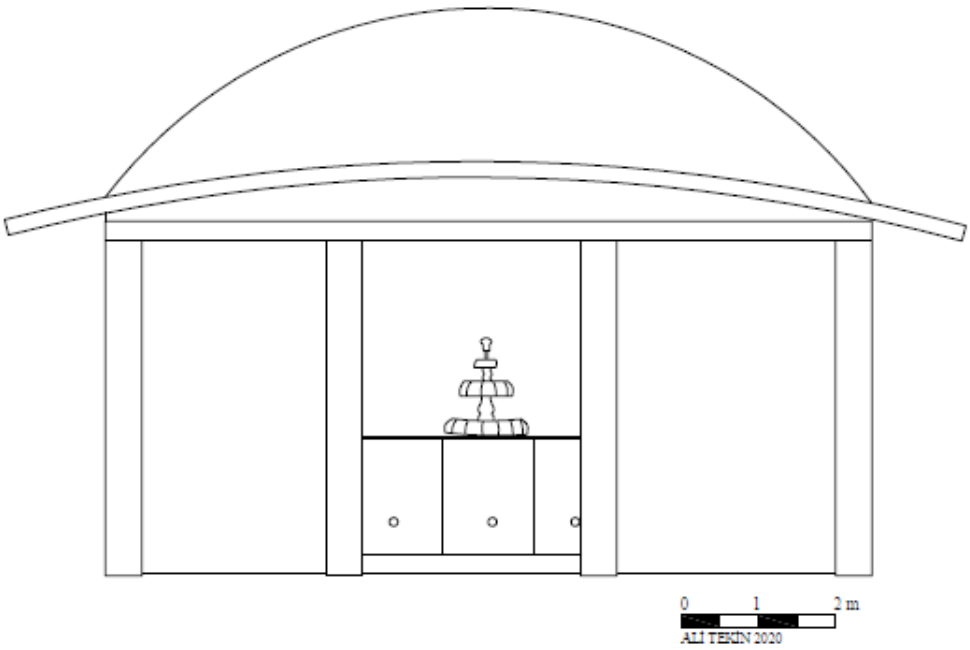

Çizim 292: Şadırvanın kesiti

Fotoğraf 424: Ulu Cami şadırvanının cephesi

Fotoğraf 425: Şadırvan haznesinden detay

2.7.7. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 2

Yeri: Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi'nde, Cami Sokakta ve kendi adıyla anılan caminin avlusunda yer almaktadır. (Koordinat: 39.423675, 29.970172)

Çizim No: 293-294

Fotoğraf No: 426

Kitabesi

Şadırvana ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Şadırvanda mermer, devşirme, demir ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Tamamen mermer malzemeden inşa edilen hazne ve fıskiye çanağı, demir kafesle kapatılmıştır. Korkuluklar ve üst örtüyü taşıyan ayaklar ahşap malzemeden, kaideler ise devşirme mermer malzemedendir. Üst örtü ahşap konstrüksiyon üzerine alaturka kiremit kaplıdır.

Mimari

Tek kademeli, altıgen formlu bir kaide üzerinde yer alan şadırvan, kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmıştır. Şadırvan haznesi, sekizgen planlı olup, 0.98 m yüksekliğindedir. Hazne, en alt kısımda haznenin planına uygun olarak düzenlenmiş, sekizgen planlı yüksek bir kaide üzerine oturtulmuştur. Kaide ve hazne arasında dışbükey bir silme yer almaktadır. Hazneyi oluşturan panolar farklı genişliklere sahip olup, dışta vurgulanmış silmelerle birbirine bağlanmışlardır. Panoların yüzeyleri sade olup, üzerlerinde burmasız lüleler bulunmaktadır. Lülelerin karşısındaki oturma yerleri son dönem işidir. Haznenin ortasında kalın kaideli, silindirik ve sade çanak yer almaktadır. Çanaktaki su, üç lüleyle hazneye akmaktadır. Haznenin üzeri camekânla, camekânın da üzeri kafesle kapatılmıştır.

Şadırvanın etrafını, altı ahşap direkli revak dolaşmaktadır. Profilli başlıklar düz atkıyla birbirine bağlanmış üzeri de kırma çatıyla örtülmüştür.

Süsleme

Haznedeki silmeler, yapıyı hareketlendiren unsurlardandır.

Tarihlendirme

İnşa kitabesi bulunmayan şadırvanın, cami cemaatinden aldığımız bilgilerden, 1950 yılında yaptırıldığı söylenmektedir.

Mevcut Durum

Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen şadırvan, sağlamdır ve günümüzde kullanılmaktadır.

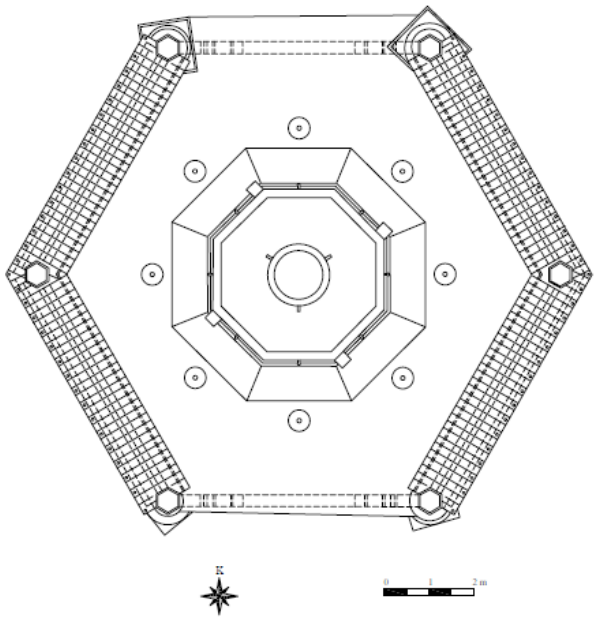

Çizim 293: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2'nin planı (Ziya Aslan'dan)

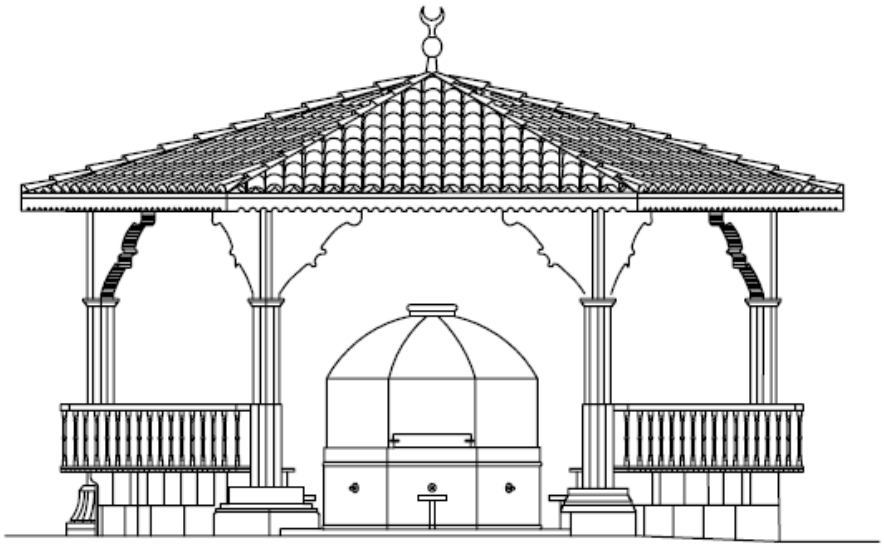

Çizim 294: Şadırvanın cephesi (Ziya Aslan'dan)

Fotoğraf 426: Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2'nin cephesi

3. BÖLÜM

3.1. Aslı Değiştirilmiş veya Tamamen Yenilenmiş Yapılar

3.1.1. Merkez Kara Ahmet Sokak Çamaşırhanesi

Merkez Servi Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi ile Kara Ahmet Sokak ayrımında Ali Paşa (Alo Paşa) Cami karşısındadır.

12 Mart 1913 tarihli Müderris zâde Mehmet Sadık Efendi'nin ilâm kaydı bulunmaktadır. Sadık Efendi, vakfettiği evlerin kira geliriyle, Şehreküstü Mahallesi'nde Paşa Camisi civarında çeşme ve çamaşırlığın onarılmasını şart koşmuştur[587]. Çeşme aynı yerde sağlam durumdadır. Çamaşırlık ise bugün lokanta olarak hizmet vermektedir[588].

Fotoğraf 427: Merkez Kara Ahmet Sokak Çamaşırhanesi

3.1.2. Merkez Okçu Köyü Çamaşırhanesi

1858 tarihli arşiv kaydında ismi geçen çamaşırhane yenilenmiştir[589].

3.1.3. Merkez Analıca Cami Çeşmesi

Merkez Balıklı Mahallesi, Pekmez pazarı Caddesi'nde aynı isimli mescidin önündedir. Eski Hacı Ahmet Mahallesi'nde yer alan çeşme, kaynaklarda Yakupoğlu

[587] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, ss. 415-416.
[588] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 144.
[589] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2007, ss. 101-102.

ismiyle de anılmaktadır. Çeşme, Hacı Ahmet Efendi tarafından 771/1369-1370 yılında mescitle birlikte yapılmış, XVI. yüzyılda da tamir edilmişti. 1963 yılında da yine mescitle birlikte onarılıp cephesi çinilerle kaplanmıştı[590]. Günümüzde iki cepheli ve yarım daire kemerli bir görüntü sergilemektedir.

Fotoğraf 428: Merkez Analıca Cami Çeşmesi

3.1.4. Merkez Ebeoğlu Çeşmesi

Sultanbağı Mahallesi'nde Yukarı Kundukören'e çıkılacak dik yokuşun başındadır. Eski fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla, uzunlamasına dikdörtgen formda ve yer yer mermer malzemeyle yapılan, tek musluklu bir çeşmedir.

Kitabesi:

1- Azmedüp halk hep beraber yaptılar bu çeşmeyi

2- Tarihini pek büyüktür kıymeti 1340

Çeşme kitabesine göre, 1921-1922 yılında Urgancı Ebeoğlu Nuri Efendi[591] tarafından yaptırılmıştır.

[590] Güner, **a.g.e.**, 1964, ss. 8-9; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 441; Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", **Türklük Araştırmaları Dergisi,** Sayı 3, İstanbul, 1988a, 256-257.
[591] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 35.

Şimdiki çeşme, aynı formda fakat beşik çatıyla sonlandırılmış, cephesi de sıvanıp boyanmıştır. Üzerindeki çini kitabede 1247/1831-1832 yılında yaptırıldığı yazılıdır. Diğer bir kitabe ise Hacı Sadettin Kurt ismi ve 2010 yılı mevcuttur.

Fotoğraf 429: Merkez Ebeoğlu Çeşmesi

3.1.5. Emet Kaynarca Hamamı

Merkezde yer alan yapı, 1925-1928 tarihli salnamede ismi geçen hamamlardandır[592]. Osmanlı hamamı olarak bilinen hamam tamamen yenilenmiştir.

Fotoğraf 430: Kaynarca Hamamı'nın görünüşü

[592] Harun Yıldırım, **1925-1928 Yılları Arası Türkiye Cumhuriyeti Salnameleri (Kütahya)**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2017, s. 43.

3.1.6. Merkez Takvacılar Cami Sakahanesi

Avlunun kuzeyinde, sıra muslukların bulunduğu yerde bir medrese bulunduğu ve 1913 yılından sonra bakımsızlıktan yıkılıp yerine yapıldığı anlaşılmaktadır[593]. Sakahane 1944 yılı onarımında yeniden yapılmış, 1995 yılında çinilerle birlikte temelden değiştirilmiştir[594].

3.2. Günümüzde Mevcut Olmayan Yapılar

3.2.1. Çamaşırhaneler

3.2.1.1. Merkez Gençali Aralığı Çamaşırhanesi

Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Gençali oğlu Elhac Salih Mehmet Ağa, Gençali aralığı adlı mahalde yeniden binâ çeşme ve bitişiğindeki çamaşırhanenin tamir ve termimi için adı geçen yerde bir kapı helvacı dükkânı ve aynı mahallede sakin Avnullah Efendi Karyesi Ayşe binti El hac Said Efendi ve sadriye-i kebire kızları Rabia Ümmü Gülsüm binti Abdullah Efendi'nin aynı mahallede olan bahçelerinden adı geçen çamaşırhane hisselerini vakfetmiştir (M. 1792-1793)[595].

3.2.1.2. Merkez Ahırardı Çamaşırhanesi

Hasan Ağaoğlu Hacı Ömer, bir kapı kavaf dükkanını vakfetmiş (28 Aralık 1822), Ahırardı denilen mahalde yaptırdığı iki kapı çamaşırlıkların tamiri için her birine günlük birer akçe ayrılacak şekilde hükümde bulunmuştur[596].

3.2.1.3. Merkez Ahierbasan Mahallesi Çamaşırhanesi

Ahierbasan Mahallesi'ndeki mektep altında olduğu ve Emine Hatun'un vakıfları (H. 1252/M. 1836-1837) arasında olduğu bilinmektedir[597].

---

[593] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 16.
[594] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 101.
[595] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 34.
[596] **a.g.e.**, s. 391.
[597] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 76.

3.2.1.4. Merkez Hacı İbrahim Mahallesi Çamaşırhanesi

Kirazlızâde Hasan Efendi, Güdük Cami bitişiğinde olan çamaşırhanenin ihtiyacına sarf olunmak üzere Haffafhânedeki bir dükkânın gelirini vakfetmiştir[598].

3.2.2. Çeşmeler

3.2.2.1. Merkez Balabaniye Medresesi Çeşmesi

Hazneli olduğu düşünülen, yarım daire kemerli ve basit bir yapı olan çeşmenin devşirme yalağı yol altında kalmıştır. Ara Altun çeşmeyi, XII-XIII. yüzyıllara tarihlendirmektedir[599].

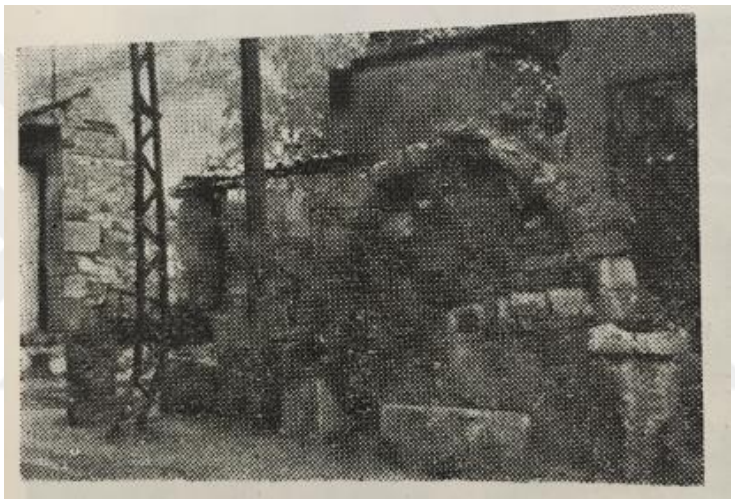

Fotoğraf 431: Balabaniye Medresesi Çeşmesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.2. Tavşanlı Beyköy Kocapınar Çeşmesi

Tavşanlı Beyköy Camisi'nin bitişiğinde olduğu söylenen çeşme ve kitabesini arazi çalışmaları sırasında bulamadık. Çeşmenin kırık olan ve bir kısmı okunan kitabesinde "…ve'l-hasenât Dede Bâli ibn-i Resul Bey, selase ve işrun ve semane mie" yazısı okunmaktadır. Buna göre çeşme Resul Bey oğlu Dede Bâli tarafından H.823/M.1420 yılında inşa edilmiştir[600].

---

[598] Arif Kolay**, Kütahya Şer'iye Sicilleri 72 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2001, s. 372.

[599] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 330.

[600] Hasan Efe, "Dede Bâli (Mülayim Dede) Vakfı-1", **Tavşanlı Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi,** Yıl 2, Sayı 4, 2012, s. 40.

3.2.2.3. Merkez İshak Fakih Cami Çeşmesi

İshak Fakih Camisi'nin kıble tarafında olduğu belirtilen[601] çeşmeden günümüze kitabesi gelmiştir. Kitabe, Kütahya Müzesi'nde A_108 envanter numarasıyla kayıtlı olup, 0.30x0.48 m ölçülerinde[602], sülüs hatlı ve beş satır olarak hakkedilmiştir[603].

1- Bismillahirrahmanirrahim

2- Bena ve sebele hazihi'l-ayni'l-câriyeti fi eyyâm-ı devleti

3- El-emirü'l-azîmü'ş-şân Ya'kup bin Şâh Süleyman

4- Ebu Nasr mu'inü'z-zuafâ İshak Fakih bin Hâlil vak'a

5- El-ferâğ min kiâbetihi fi evâil-i şevvâl senet-i selâse ve ışrîn ve semâne mie[604].

Kitabeye göre çeşme, Yakup Bey zamanında H. 823 yılı Şevvalinin başlarında, M. 1420 yılı Ekim ayında, İshak Fakih tarafından yaptırılmıştır.

Fotoğraf 432: İshak Fakih Çeşmesi'nin kitabesi (KMİMTK'den)

---

[601] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 90.
[602] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 85.
[603] Anonim, **Kütahya Müzesi İslami Mezar Taşları ve Kitabeler**, Kütahya Müzesi Müdürlüğü, Kütahya, 2016, s. 20.
[604] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 85.

3.2.2.4. Simav Paşa Pınarı Çeşmesi

Çeşme hakkında ilk bilgi Evliya Çelebi tarafından verilmiştir. Çelebi, çarşının yukarı başındaki Hacı Pir Ahmed Ağa Camisi'nin duvarında olduğundan bahsetmektedir[605]. Bu cami de bugün mevcut değildir. Çeşme, eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla kaş kemerlidir. Çeşme muhtemelen XVI. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Fotoğraf 433: Paşa Pınarı Çeşmesi
(https://www.facebook.com/kutahyahaberde/photos'dan)

3.2.2.5. Merkez Kapan Hanı Çeşmesi

Karagöz Ahmed Paşa'nın H. 915/1512 tarihli vakfiyesinde, Kütahya'da yetmiş odalı Kapan Hanı zikredilmektedir. Vakfiyede hanın ortasında bir mescit, mescidin altında bir çeşme, bir havuz, bir ahır, bir hela, bir bahçe ve hana bitişik dükkanlardan bahsedilmektedir[606].

3.2.2.6. Merkez Koru Çeşmesi

Çeşme, H. 952/M. 1545-1546 tarihlidir[607].

---

[605] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 27.
[606] Varlık, **a.g.e.**, 1988a, ss. 269-270.
[607] İğdemir, **a.g.e.**, s. 558.

3.2.2.7. Merkez Ali Ağa Çeşmesi

İstasyon Caddesi üstünde spor salonunun bulunduğu yerdeki mezarlık başındaydı[608]. H. 964/M. 1556-1557 yılında inşa ettirilmiştir[609]. Çeşmeye ait bir de vakıf bulunmaktadır. Ali Ağa'nın binâ ettirdiği çeşme için 4600 akçe vakfettiği ve bunun rıbhından hâsıl olan miktarın 690 akçe olduğu görülmektedir. Vakfın tevliyeti Bayram Hoca'ya, nezâreti ise Habeşî Hüsrev Bey'e şart edilmiştir[610].

3.2.2.8. Merkez Cafer Paşa Çeşmesi Yanındaki Çeşme

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen çeşme, Zereğen (Zeryen) Mahallesi'ndeydi. Kitabesi şu şekildedir:

1- Dokuz yüz seksen idi sâl idi tarih

Revân oldukda işbu çeşmey-i hûb

2- Bu bir zevci revânıyçün olubdur

Ulu dergâhda makbul [u] mergûb

3- Tamam oldukda Zıllî dedi tarih

Ola makbul dâyim nâb-ı mâ hûb

Sene 973[611]

Kitabeye göre çeşme 1565-1566 yılında yaptırılmıştır. Kitabenin şairi Evliya Çelebi'nin babası Zıllî'dir.

3.2.2.9. Merkez Gûne-oğlu Mahallesi Mescidi Çeşmesi

1571 tarihli evkaf defterinde "mescid-i mahallesi Gûneoğlu" diye geçmekte olup, bu tarihte mescidin vakıf geliri 10.559 akçedir. Ve mescidin çeşmesinin tamiri için de 200 akça olmak üzere toplam geliri 10.759 akçedir[612].

---

608 Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 443.
609 İğdemir, **a.g.e.**, s. 558.
610 Aydın, **a.g.e.**, 2019, s. 42.
611 Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
612 Varlık, **a.g.e.**, 1988a, s. 256.

3.2.2.10. Merkez Cafer Paşa Çeşmesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen bir diğer çeşme, Zereğen (Zeryen) Mahallesi'ndeydi. Çelebi, çeşmenin kitabesini okumuştur:

1- Çeşmi âlem gibi bir çeşme-i ruşendir bu

2- Bu ki bir çeşme muadil ola sümme haşa

3- Oldu ta'mîrine tarih bunun bi-noksan

4- Ki aded hadd kıla çeşme-i Cafer Paşa

Sene 987[613]

Kitabeye göre çeşme, 1579-1580 yılında Cafer Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cafer Paşa, 1578-1582 yılları arasında Anadolu Valiliği görevinde bulunup, Kütahya'da mescit, darülkurra ve Saka Köyü'nde bir cami yaptırmıştır[614].

3.2.2.11. Merkez Musalla Çeşmesi

Çeşme, Ara Altun'un eserinde ve Ahmet Yakupoğlu'nun 1953 yılında yapmış olduğu tabloda görülmektedir. Kesme taşla inşa edilmiş çeşme, 1950 yılından sonra yeri değiştirilmiş, daha sonra Belediye tarafından ortadan kaldırılmıştır[615]. Çeşme nişini örten yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki profilli başlıklar üzerine oturmaktadır. İki parça blok taştan oluşturulmuş ayna taşı, kaş kemerli bir tas nişi barındırmaktadır. Ayna taşının yüzeyinde servi ağacı ve gülbezek motifleri bulunmaktadır. Ara Altun çeşmeyi, XIX. yüzyıl ortalarına tarihlendirmektedir[616]. XVI. yüzyıl sonlarında, Hüsrev Paşa'nın Musalla Çeşmesi vakfı için vakfettiği 1000 akçeden hâsıl olan miktar 150 akçe olup, tevliyet Tacüddin oğlu Mehmed'e şart edilmiştir[617]. Buna göre çeşme XVI. yüzyıla tarihlenmekle birlikte XIX. yüzyıl ortalarında yenilenmiş olmalıdır.

---

[613] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.
[614] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 160.
[615] Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 112.
[616] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 698.
[617] Aydın, **a.g.e.**, 2019, s. 42.

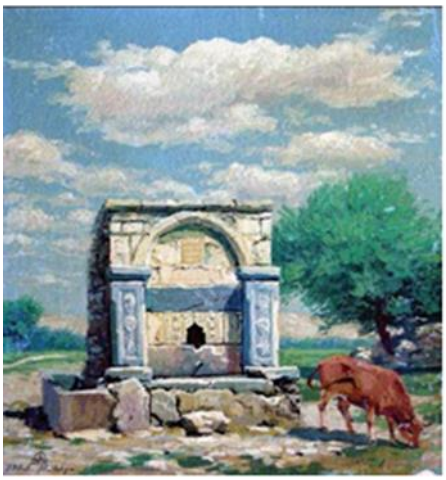

Resim 3: Musalla Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

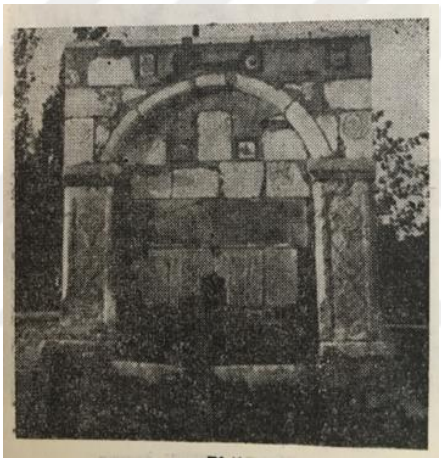

Fotoğraf 434: Musalla Çeşmesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.12. Merkez Yeni Mahalle Çeşmesi

Çelebi seyahatnamesinde adı geçen yapılardan biri olan çeşmenin kitabesi şu şekildedir:

1- Hâtif-i Kudsî dedi tarihini

Kad benâ aynen tüsemma selsebil[618]

Sene 991[619]

[618] **Kur'an-ı Kerim 76/18:** … selsebil denilen bir pınar.
[619] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.

Kitabeye göre çeşme 1583-1584 yılında yaptırılmıştır. Kitabenin şairi Hatifi Kudsî'dir.

3.2.2.13. Merkez Ali Paşa Konağı Çeşmesi

Cemalettin Mahallesi'nde, Ali Paşa Konağı'nın altında yer aldığı bilinmektedir. Yarım daire kemeri, iki yanda yekpare ayaklara oturmaktadır. Süsleme olarak meyve motiflerinin bulunduğu çeşme, XVIII. yüzyıla tarihlenmektedir[620].

Fotoğraf 435: Ali Paşa Konağı Çeşmesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.14. Gediz Yakabağlıca Mescidli Çeşmesi

Gediz kazasına tabi Yakabağlıca dimekle ma'rûf mevzide Mescidli mezrasında, zaviye yakınında olup, 1712-1713 yılında yeniden inşa edilmiştir[621]. Yakabağlıca köyünü tespit edemedik. Elmapınar ve Yunuslar derbendiyle sınır olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2.15. Merkez Cemalettin Mescidi Çeşmesi

Cemalettin Mahallesi'nde mescidin bitişiğinde harap bir çeşme olduğu belirtilmektedir. Kitabesi şu şekildedir.

1- Etti hayratı Gevher Hatun rızaullah içün

2- Vire maksudunu dareynde Hüdâ-yi müteâl

[620] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, ss. 442-443.
[621] Aydın, **a.g.e.**, 2019, ss. 324-325.

3- Hamdi-ya intak'ı Haktır tarih bu çeşmenin

4- İç Muhammed aşkına bu çeşmeden mâ-i zülâl

5- Rebiülevvel 1151[622]

Kitabesine göre çeşme, Haziran-Temmuz 1738 yılında Gevher Hatun tarafından yaptırılmıştır.

3.2.2.16. Merkez Hisar Bey Cami Çeşmesi

Hisar Bey Cami (Saray Cami) 1487 yılında, Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in subaşılarından, Hisar Bey'in oğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır. Cami ilk olarak 1749 yılında Anadolu Beylerbeyi Yahya Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Yahya Paşa, camiyi tamir ettirmekle kalmayıp, caminin etrafında bulunan dükkanlardan üç tanesini satın alarak gelirlerini, caminin ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla vakfetmiştir. Yahya Paşa onarımdan sonra camide imamlık, müezzinlik ve kayyımlık vazifelerini yapmak üzere Yusuf Efendi'yi tayin etmiştir. Yusuf Efendi aynı zamanda vakfın mütevelliliğini de yapacaktır. Mütevelli mezkûr dükkanları kiraya verip elde edilen geliri caminin tamirinden başka yine Yahya Paşa tarafından tamir ettirilen çeşmenin ve akarların tamirinde kullanacaktır. Vakfın tesis tarihi 24 Şevval 1164/15 Eylül 1751'dir[623]. Hamza Güner, çeşmenin cami mevkiinde ve çukurda bulunduğunu belirtmektedir[624].

3.2.2.17. Merkez Takvacılar Cami Çeşmesi

Caminin son cemaat yeri duvarında, yarım daire formlu, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş ve üç satır halindeki kitabenin çeşmeye[625] ait olduğu belirtilmektedir. Kitabe, 0.30x0.39 m ölçülerindeki olup mermerdir.

1- Mâşâallah

2- Silahtar Mehmed Paşa'nın Hayratı ta'mîri

3- Sene 1175

---

[622] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 60.
[623] Güler, **a.g.e.**, 2000, ss. 222-230.
[624] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 27.
[625] **a.g.e.**, s. 15.

Kitabeye göre çeşme, H. 1175/M. 1761-1762 yılında Silahtar Mehmed Paşa tarafından tamir ettirilmiştir.

Fotoğraf 436: Takvacılar Cami Çeşmesi'nin kitabesi

3.2.2.18. Tevkii Mehmed Paşa Çeşmesi

Tevkii Mehmet Paşa'nın, 1 Mart 1763 tarihli sıbyan mektebi vakfının akarları arasında, merkez Ahırardı'nda çeşme ve su yolu bulunmaktadır[626].

3.2.2.19. Merkez Gürs Çeşmesi

Ahi Evren Mahallesi sakinlerinden vefat etmiş olan Bayram kızı Hayrunnisa Hatun sıhhatinde 1180 (1766-1767) yılında Kütahya Naibi Hafız Abdurrahman Efendi huzurunda sınırları ve etrafı bilinen mülkünü (evini) vakfetmiş ve gelirini mahalle yakınındaki Harman Yeri diye bilinen yerdeki çeşme ile Gürs Çeşmesi'nin su yollarının tamir ve termimine sarf edilmesini istemiştir[627].

3.2.2.20. Merkez Yeğen Seyyid Mehmed Paşa Çeşmesi

Karagöz Paşa Camisi'nde olduğu söylenen kitabeye rastlayamadık.

1- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

2- Es-seyyid el-hac Yeğen Mehmed Paşa

3- Vali-i Anadolu hâlâ

Sene 1194

---

[626] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2015, ss. 130-131.
[627] **a.g.e.**, s. 173.

Kitabeye göre çeşme 1780 yılında, Anadolu Valisi Yeğen Seyyid Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır[628].

Fotoğraf 437: Yeğen Seyyid Mehmed Paşa Çeşmesi'nin kitabesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.21. Merkez Turgutlar Köyü Çeşmesi

Cemalettin Mahallesi'nde oturan Hatice Hatun binti Süleyman, 15 Zilhicce 1209/ 3 Temmuz 1795 tarihinde Ömer Paşa Hanı karşısındaki 1 adet helvacı dükkânını ve yine Semerciler çarşısındaki 1 adet dükkânını vakfetmiştir. Vakfiye tertip edilirken, Hatice Hatun vefat eden babası Süleyman Efendi'nin hayatta iken yaptırdığı vakıf çeşmelerden bahsetmiştir ve dükkân gelirlerini bu çeşmelerin tamir ve termimatına vakfetmiştir. Çeşme, Durmuş Ağa tarlası yakınında bir tarafı Himmet oğlu tarlası ve bir tarafı yol ile sınırlıdır[629].

3.2.2.22. Gököz Köyü Konak Pınarı Çeşmesi

Süleyman Efendi tarafından yaptırılan ve Hatice Hatun'un vakıf eserleri arasındaki bir diğer çeşme olan Konak Pınarı civarında, bir adet vakıf çeşmesi daha bulunmaktadır[630]. Bu isimde bir köye rastlamadık.

---

[628] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 252.
[629] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2015, s. 171.
[630] **a.g.e.**, s. 171.

3.2.2.23. Merkez Andız Köyü Çeşmesi

Hatice Hatun'un vakıf eserleri arasındaki çeşmelerdendir[631].

3.2.2.24. Merkez Süleyman Paşa (Geveze Süleyman) Mescidi Çeşmesi

Mescit, Servi Mahallesi 1 numaralı Sokakta, H. 1148/M. 1735-1736 yılında Teke ve Hamit Sancakları mutasarrıfı Hacı Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Çeşme ve çamaşırhane için aynı mahallede Yağcı Mehmed bin Abdülkadir karısı Azime Hatun'un evi vakfedilmiştir (25 Safer 1274/15 Ekim 1857). Mescidin kuzey duvarındaki iki çeşme kitabesinden biri[632] bugün müzededir.

Kitabe, Kütahya Müzesi'nde A_22166 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Mermer malzemeden yapılmış olup, 0.32x0.48 m ölçülerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş ve üç satır halindedir.

1- Sâhibü'l-hayrât Yazıcı Mustafa Efendi

2- Eyledi bu çeşmenin ta'mîrini Allah için

3- Mirahur Ahmed Ağa hasbeten lillah için Sene 1197[633]

Kitabeye göre çeşme 1782-1783 yılında Yazıcı Mustafa Efendi tarafından yaptırılmış ve Mirahur Ahmet Ağa tarafından tamir ettirilmiştir.

Diğer kitabe şu şekilde olup, nerede olduğu bilinmemektedir:

1- Selamünaleyküm tıbtum fedhuluha halidin[634]

2- Kütahyalı Ümmügülsüm Hatununun hayratıdır sene muharrem 1282

Mescidin altında bir sıbyan mektebi, bir çeşme ve mescidin karşısında bir çamaşırlık yaptıran Sunullah Efendi karısı Ümmügülsüm Hatun, Mirahur Ahmet Ağa'nın kızıdır[635].

---

631 Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2015, s. 171.
632 Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 39.
633 Anonim, Kütahya Müzesi, **a.g.e.**, s. 34.
634 **Kur'an-ı Kerim 39/73:** Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.
635 Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 40.

Fotoğraf 438: Süleyman Paşa Mescidi Çeşmesi'nin kitabesi

3.2.2.25. Simav Naşa Köyü Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi

Naşa Köyü, Cumhuriyet Mahallesi, Atatürk Caddesi üzerindeydi. Çamaşırhane duvarına bitişik olarak yapılan bu çeşme, köy halkı tarafından "Köse Ebeniñ Buñarı (Pınarı)" olarak anılmaktaydı. Yaptığımız araştırmada, çamaşırhanenin tamamen yenilendiğini gördük. Çeşmenin ise önce taşınıp, sonra yıktırıldığı bilgisine ulaştık. Eski resminden anlaşıldığı kadarıyla yarım daire kemerli olup, kireç harcıyla sıvanmıştır. Çeşmenin kitabesi şu şekildedir:

1- Sene 1207

2- Sâhibü'l-hayrât

3- El-Hac Bozoklu Zâde Mustafa[636]

Kitabesine göre çeşme, 1792-1793 yılında Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır.

[636] https://tr-tr.facebook.com/SimavTarihindenYapraklar/photos/bozokluzade-haci-mustafa-efendi-%C3%A7e%C5%9Fmesiahmet-demircan-m-17921793-y%C4%B1llar%C4%B1nda-bozo/359892797541604/ (Erişim Tarihi: 08.12.2019)

Fotoğraf 439: Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi Çeşme ve Çamaşırhanesi (https://tr-tr.facebook.com/SimavTarihindenYapraklar)

Fotoğraf 440: Bozokluzâde Hacı Mustafa Efendi Çamaşırhanesinin bugünkü durumu

3.2.2.26. Merkez Mahmud Paşa Çeşmesi

Mahmud Nedim Paşa'nın Kütahya'da yaptırdığı çeşme ve kitabesini manzum bir şekilde yazdığından bahseden Ahmet Emin Yalman, bu bilgiyi dostu Seyfi

Hoca'dan duyduğunu belirtmektedir[637]. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, çeşmeyi muhtemelen XIX. yüzyılda yaptırmıştır.

3.2.2.27. Merkez Kurşunlu Sokağı Çeşmesi

Ara Altun'un eserinde görülen çeşme, anlaşıldığı kadarıyla konut duvarına bitişiktir. Tek özgün bölümü, yarım daire şeklindeki kitabedir.

1- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Semercizâde... Hacı Halil Ağa'nın ruhu için

2- Mehmed Ali/sene 1215, Nazarallahü fatiha[638]

Kitabesine göre çeşme, 1800-1801 yılında Semercizâde Hacı Ali Ağa'nın ruhu için Mehmed Ali tarafından yaptırılmıştır.

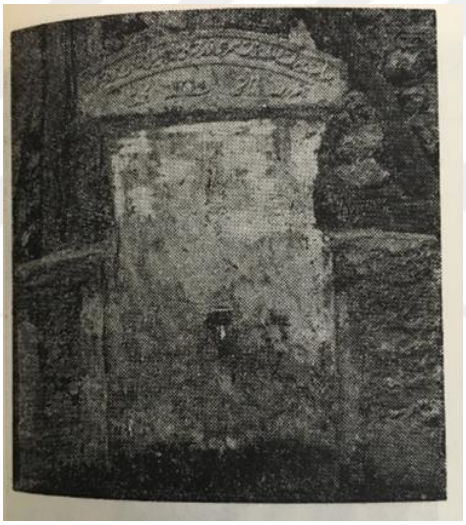

Fotoğraf 441: Kurşunlu Sokağı Çeşmesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.28. Merkez Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi

Çeşmenin mermer kitabesi, Karagöz Camisi'nin doğu cephesinde olup, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş üç satır ve altı kartuş halindedir.

1- Her ki içer ise bu âbı / Nasîb ola anâ kevser şarâbı

2- Sâhib-i hayrât ve'l hasenât / Mehterbaşızâde Seyyid

3- El Hac Mehmed Ağa / Sene 1219…

---

[637] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2**, 2. Baskı, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, İstanbul, 1977, s. 433.
[638] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 697.

Kitabeye göre çeşme 1804-1805 yılında Mehterbaşızâde Seyyid El Hac Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla, çeşme nişini örten profilli yarım daire kemer, yanlarda yekpare ayaklar üstündeki profilli başlıklar üzerine oturmaktadır. Çeşme nişi üzerinde kitabesi ve kitabenin altında yarım daire kemerli bir tas nişi bulunmaktadır[639].

Fotoğraf 442: Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

Fotoğraf 443: Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmed Ağa Çeşmesi (Ara Altun'dan)

[639] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 699.

3.2.2.29. Halet Efendi Çeşmesi

Çeşmenin dört satırlık ve ta‘lik hatla hakkedilmiş kitabesi bugün Kütahya Müzesi’nde sergilenmektedir.

1- Âb-ı rûy-ı keremen eyledi icrây-ı kemâl

2- Su gibi zatını e’azz ide Hayy-i müteâl

3- İzzetâ söyledim ebnâ-yı sebîle târih

4- Çeşme-i Halet Efendi’den al iç ‘ayn-ı zülâl

1230

Çeşme, Halet Efendi tarafından H. 1230/M.1814-15 yılında yaptırılmıştır. Üçüncü satırda şair olarak İzzet ismi geçmektedir. Bu kişi muhtemelen Keçecizâde İzzet Molla’dır.

Fotoğraf 444: Halet Efendi Çeşmesi’nin kitabesi

Halet Efendi, Bölcek Mahallesi’nde bulunan Aksu Nehri üzerinde bulunan yukarı değirmen ve aşağı değirmen nam-ı diğer Nuri Çelebi değirmeninde bulunan hisselerini vakfetmiştir. Gelirin bir miktarını, Halet Efendi’nin yaptırdığı biri Köprü Başı’nda, diğeri Mevlevihâne önünde, diğeri Tonbay Sokakta bulunan çeşmelerin yenileme ve tamiri için senede 100 kuruş harç ve sarf edilmesini istemiştir[640]. Bu kitabe, muhtemelen bu mevkilerdeki çeşmelerin birinde yer almaktaydı.

---

[640] Abdullah Erdem Taş, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Mevlevihanesi”, **Ergun Çelebi ve Kütahya Mevleviliği (Ulusal Sempozyum: 23-25 Ekim 2014)**, Ed. Bilal Kemikli, Asiye Tığlı, Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası, Kütahya 2015, s. 165; Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2015, ss. 127-128.

3.2.2.30. Merkez Süleyman Ağa-Şerife Hayriye Çeşmesi

Şehreküstü Mahallesi'nde oturan Mehmet Ağa oğlu Süleyman Ağa ve eşi el hac Mehmet kızı Şerife Hayriye, adı geçen mahalledeki bir taraftan Hocaoğlu Mustafa mülküne bitişik, bir taraftan yağhaneye bitişik, iki tarafı yol ile sınırlı boş bir bakkal dükkanını vakfetmiş, şart olarak da kendi mallarıyla yeniden yaptırdıkları Karagöz Cami Şerifi'nin hizasında bulunan 15 dirhem içme suyunu içine alan bir adet çeşme ve yeniden tamir ettikleri dört kapı sakahanelere icrâ eyledikleri dört dirhem sular ile Çarşı Çeşmesi olarak bilinen 5 dirhem içme suyunu içeren çeşmeler için sınırları belli olan dükkan mütevelli eliyle kiraya verilecek şartını koydurmuşlardır[641].

3.2.2.31. Merkez Yakup Çavuş Çeşme ve Çamaşırhanesi

Müderris Caddesi üzerindeki Yakup Çavuş (Bülbül) Mescidi bitişiğindeydi. Mescidin, H. 1245/M. 1829-30 yılından önce varlığı bilinmektedir. Çeşme ve çamaşırhanenin de Yakup Çavuş tarafından yaptırıldığı söylenmektedir[642].

3.2.2.32. Tavşanlı Hacı Şemseddin Ağa Çeşmesi

Çeşmeden günümüze sadece mermer kitabesi kalmıştır. Arif Ağa Cami avlusundaki, modern bir çeşmenin arka cephesinde yer alan inşa kitabesi, 0.30x0.34 m ölçülerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş olup beş satırdır.

1- Aynen yeşrâbu bihâ ibâdullah[643]

2- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hâsenât

3- Es seyyid el hac Şemseddin

4- Ağa gafere lehu limen şerabe

5- lehu sene 1247

Çeşme, kitabesine göre 1831-1832 yılında Hacı Şemseddin Ağa tarafından yaptırılmıştır.

---

[641] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2007, s. 102.
[642] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 47.
[643] **Kur'an-ı Kerim 76/6:** Allah'ın kullarının kendisinden içtiği bir kaynak.

Fotoğraf 445: Hacı Şemseddin Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

3.2.2.33. Merkez Çelebi Cebeci Çeşmeleri

Çeşmelerin tamir ve termimi için Cebeci oğlu Hacı Mehmet Ağa ile Zevcesi Ayşe Hatun Vakfı (1839-1840) tanzim edilmiştir[644]. Bu çeşmeler Takvacılar Cami avlusunda, Müftülük Dairesinde ve Solakzâde Rıza Bey'in kapısının önünde bulunmaktaydı[645].

3.2.2.34. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi 2

Kütahya Meydan Mahallesi'nde ikamet eden Ayşe binti Mustafa Bölücek mahallesinde bulunan bir bab un değirmeninin beş bin kuruşluk miktarını Gireği nahiyesi'ne (Aslanapa) bağlı Aslıhanlar karyesinde bulunan çeşmenin tamir masrafı için vakf etmişti (24 Mayıs 1842)[646].

3.2.2.35. Poşaklızâde Süleyman Ağa Çeşmesi

Çeşmeden günümüze kalan mermer kitabesi, Kütahya Müzesi A_111 envanter numarasıyla kayıtlıdır. 0.28x0.28 m ölçülerinde üç satır ve sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş inşa kitabesi şu şekildedir.

1- Aynen yeşrâbu bihâ ibâdullah[647]

2- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hâsenât

---

[644] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 13.
[645] Panikoğlu, **a.g.e.**, s. 68.
[646] Emine Dingeç, "Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları", **History Studies**, 2010, Volume 2/1, s. 21.
[647] **Kur'an-ı Kerim 76/6:** Allah'ın kullarının kendisinden içtiği bir kaynak.

3- Poşaklızâde Süleyman Ağa sene 1259[648]

Çeşme, kitabesine göre 1843-1844 yılında Poşaklızâde Süleyman Ağa tarafından inşa ettirilmiştir.

Fotoğraf 446: Poşaklızâde Süleyman Ağa Çeşmesi'nin kitabesi (KMİMTK'den)

3.2.2.36. Merkez Hacce Fatma Hanım Mektebi Çeşmesi

Pirler Mahallesi'nde, Hacce Fatma Hanım tarafından mekteple birlikte yaptırılmıştır. Mektep, 1846 yılında Molla Bey Camisi'nin banisi İbrahim Ethem Bey tarafından tamir ettirilmiştir.

3.2.2.37. Merkez Aslıhanlarlı Hacı Hasan Ağa Çeşmesi

Molla Bey Cami kapısının girişinde sağ tarafta bulunan çeşme, Hacı Mustafa oğlu Hacı Hasan Ağa'nın vakıfları (2 Kasım 1855) arasındadır. Hasan Ağa'nın oğlu Hüseyin Efendi, İbrahim Bey'in elinin altında bulunan tatlı suyu mirasçısı Hasan Ağa hayatında iken, Paşam Mahallesinde Dühancı Abdullah Ağa'nın sahip olduğu evin içinde tatlı su kuyusunu harimiyle birlikte satın aldıktan sonra kuyuya yeni kanallar açıp yüz kıra, yedi dirhem tatlı su olarak Allah rızası için vakfetmişti. Kuyudan kanallarla kendi evinin içme ve oradan İbrahim Bey'in yeniden binâ eylediği Camii Şerif karşısında kendisinin yeniden yaptırdığı çeşmesine akan suyun fazlası münasip yerlerde sebillere akıtılmak üzere şart koşmuş ve fakat uygulamadan vefat etmişti.

[648] Anonim, Kütahya Müzesi, **a.g.e.**, s. 25.

Hüseyin Efendi, suyun sekiz dirhemini İbrahim Bey'in Cami Şerifi kapısının girişinde sağ tarafta bulunan çeşmeye akıtmak üzere vesayet yoluyla tenfiz ve icrâsını şart ve vakfetmiştir[649].

3.2.2.38. Merkez Öksüzoğlan Mescidi Çeşmesi

1857 tarihli Şeriyye Sicilinde, Çerçi Müslim Mahallesi'nde Öksüzoğlan Ahmet Efendi Mescidi ve çeşmesinin adı geçmektedir[650].

3.2.2.39. Hacızâde Hacı Mustafa Çeşmesi

Çeşmenin kitabesi, Kütahya Müzesi'nde A_22165 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Mermer kitabe, 0.36x0.37 m ölçülerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş olup beş satırdır.

1- Bismillahirahmânirrahîm

2- Ve sekâhum Rabbuhum yevme'l-cezâ

3- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hacızâde

4- El-Hac Mustafa bin İbrahim söyledi târihini

5- kemter-kemîn âlem içre âb-ı zemzem hayra sezâ Sene 1293[651]

Kitabesine göre çeşme, 1876-1877 yılında İbrahim oğlu Hacızâde Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır.

[649] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, ss. 328-329.
[650] Kalyon, **a.g.e.**, 2000, s. 182.
[651] Anonim, Kütahya Müzesi, **a.g.e.**, s. 32.

Fotoğraf 447: Hacızâde Hacı Mustafa Çeşmesi'nin kitabesi (KMİMTK'den)

3.2.2.40. Merkez Süleyman Elvan Bey Çeşmesi

Lala Hüseyin Paşa Mahallesi sakinlerinden, Süleymanoğlu Asalı Seyyid Ahmet'in 14 Haziran 1871 tarihli ilâm kaydına göre, babası Süleyman Elvan Bey in vakit arazisine kendi malıyla yaptırıp akıttığı çeşmenin tamirine harcanmak üzere babası ile eşi Emine'den her biri vakfedip, yönetimin vefatlarından sonra kuşaktan kuşağa evlatlarına geçmesini şart kılmışlardır[652].

3.2.2.41. Kütahya Müzesi A_8152 Envanter Numaralı Ayna Taşı

Kütahya Müzesi'nde yer alan ayna taşı, 0.64x1.51 m ölçülerinde ve mermerdir[653]. Dikdörtgen şekilli ayna taşının alt kısmında tek lüle deliği bulunmaktadır. Yüzeyi silmelerle üç bölüme ayrılmış ve en üst kısımda sivri kemerle sonlanmaktadır. En alt bölümde yanlarda vazo içinde, uçları palmet motifleri andıran servi ağacı motifleri vardır. Lüle deliğinin bulunduğu kısımda etrafı fisto bordürle çerçevelenen bir ağaç motifi yer almaktadır. Ağacın iki yanında birer rozet bulunmaktadır. Ortada yer alan ikinci bölümde, vazodan çıkan yarı stilize dal, yaprak, çiçek ve palmet motifi söz konusudur. Üst bölümdeki alınlıkta ise yazı bulunmaktadır.

Ortada Allah, Ahmed, Ali

Yanlarda Ebu Bekir, Ömer

---

[652] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 463.
[653] Anonim, Kütahya Müzesi, **a.g.e.**, s. 40.

Ahmed Muhammed Resulullah

Sene 1301

Buna göre çeşme 1883-1884 yılında yapılmıştır.

Fotoğraf 448: A_8152 Envanter Numaralı Çeşmenin ayna taşı

3.2.2.42. Merkez Küpecik Efendi Çeşmesi

Ara Altun'un eserinde görülen çeşmenin[654] tek özgün yeri ayna taşıdır. Kaş kemer içinde, natüralist tarzda verilmiş lale ve gül motifleri görülmektedir. Çeşmeyle ilgili olduğunu düşündüğümüz belge, 29 Şaban 1276-22 Mart 1860 tarihli Hacı İsaoğlu Koltukçu Hacı Abdullah Vakfiyesidir. Bölücek Mahallesi sakinlerinden Hacı İsaoğlu Hacı Abdullah, Bölücek mahallesinde dört tarafı, İnce Mustafa, Pekmezci Molla İbrahim ve Aslanapalı Süleyman Efendi'nin evleri, hanımım Emine Hatun'un evinin kapısı bitişiğinde pulluğuyla satın aldığı mülk bahçesi ve umumi yol ile çevrili üç kapı oda, bir ahır, bir avlu ve sokak kapısını kapsayan bir kapı evim ile; Bat Pazarında dört tarafı Yağhane, Abdülfettahzâde dükkanları ve umumi yolla çevrili bir kapı dükkanımı Allah rızası için vakfetmiştir. Şartları arasında dükkanların kira gelirinden 40 kuruş

[654] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 699.

adı geçen mahalledeki İki Kuyular adlı yerde Küpecik Efendi Çeşmesi ve onun karşısındaki çamaşırhanenin tamir ve sağlamlaştırılmasına harcanacaktır[655].

Fotoğraf 449: Küpecik Efendi Çeşmesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.43. Merkez Yukarı Hisar Mahallesi Çeşme ve Çamaşırhanesi

Yukarı Hisar yolunda, doğu kapısı yakınında yaptırılan çamaşırhane, Ahmet Yakupoğlu'nun tablosunda görülmektedir. Moloz taş duvarlı ve beşik çatılı bir görüntü sergileyen yapının bitişiğinde, sivri kemerli bir çeşmesi bulunmaktadır[656].

Çeşmenin iki parça blok taştan meydana gelmiş olan sivri kemerini, iki yanda devşirme iki sütun parçası taşımakta ve sade olan nişi sınırlamaktaydı[657].

Çeşmeyle ilgili olduğunu düşündüğümüz bir vakfiye 3 Şaban 1230/11 Temmuz 1815 tarihlidir. Manisalı Süleyman Ağa'nın kızı Hatice Kadın, Kütahya'da dağ yanında yirmi beş dönümlük çiçek bahçesi ve binâlarını vakfetmiş, Yukarı Kale'deki acı çeşme denilen çeşme için her sene yirmişer kuruşluk tamir yapılması şartını koşmuştur[658].

---

[655] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 299.
[656] Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 141.
[657] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 192.
[658] İbrahim Gökçen, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 1060, Milâdî 1650'den Sonra)**, Kitap II, CHP Manisa Halkevi Yayınlarından, Sayı XIX, 1950, s. 75.

Resim 4: Yukarı Hisar Mahallesi Çeşme ve Çamaşırhanesi (A. Yakupoğlu'ndan)

Fotoğraf 450: Yukarı Hisar Mahallesi Çeşmesi (Ara Altun'dan)

3.2.2.44. Merkez Yukarı Hisar Mahallesi 2. Çeşme

Kaba yonu taştan yapılmış, basık kemerli sade bir çeşme nişinden ibaretti[659].

3.2.2.45. Merkez Balıklı Tekkesi Çeşmesi

Çeşmenin, Balıklı Tekkesi kapısının köşesinde olduğu bilinmektedir[660].

[659] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 192.
[660] **a.g.e.**, s. 341.

3.2.2.46. Merkez Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşme

Çeşmenin kitabesi, Kütahya Çini Müzesi'nde E_1978 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Çini tamir kitabesi, 0.84x0.93 m ölçülerinde, ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olup dört satırdır.

1- Bin üç yüz on sekizde eyledi inşa Rıza Paşa

Harîk-i hânüman-suz üç yıl eyledi ifna

2- Bu defa say'i meşkür olsun itdi Hüsnü Bey himmet

Müceddet yapturup itdi doğrusu kulubi ihyâ

3- Bakın bu cilve-i mevlaya ki evvelce de zaten

Anın say ile gelmişti vücuda bu latif mebna

4- Hüdâ hıfz eylesün bundan sonra her dürlü afetten

Muvaffak eylesün emsalini banisine Mevla 1337

Çeşme, kitabesine göre 1900-1901 yılında Rıza Paşa tarafından yaptırılmış, yangında harap olunca, Hüsnü Bey tarafından 1918-1919 yılında yeniden yaptırılmıştır.

Fotoğraf 451: Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşmenin kitabesi

3.2.2.47. Kütahya Çini Müzesi'ndeki Ayna Taşı

Çini Müzesi'nde mermerden yarım daire formlu, sülüs hatlı, 0.51x0.83 m ölçülerinde ayna taşı mevcuttur.

1- Ve sekâhum rabbuhum şerâben tahûrâ[661]

2- Mâşâallah

3- Bârek Allah

Fotoğraf 452: Müzedeki Ayna Taşı

3.2.2.48. Kütahya Müzesi A_ 15242 Envanter Numaralı Çeşme Kitabesi

Mermer kitabe, 0.41x64 m ölçülerinde olup, sivri kemer tepeliklidir. Alınlıkta bitkisel süslemeler yer almaktadır.

1- Bismillahirahmânirrahîm

2- El-muhtâcu ilâ rahmetillâhi teâlâ

3- …

[661] **Kur'an-ı Kerim 76/21:** Rableri onlara tertemiz bir içecek verir.

Fotoğraf 453: A_ 15242 Envanter Numaralı Ayna taşı

3.2.2.49. Kütahya Müzesi A_555 Envanter Numaralı Çeşme Kitabesi

Mermer malzemeden yapılmış kitabe, 0.53x0.60 m ölçülerinde, beş satır, ta'lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş olup sol kenarı kırıktır.

1- Kethûda-yı Sadr-ı Ali-i M…

2- Lütf-i Mualla eyle cübâ-yı tarîki aşk…

3- Dergâhın ihyâ idüb nev çeşme bünyâd eyledi

4- Rasim isrâb eyleyüb ala…

5- Hak için kıldı revân halet…[662]

[662] Anonim, Kütahya Müzesi, **a.g.e.**, s. 30.

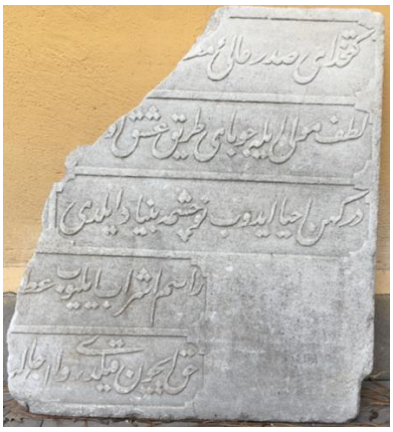

Fotoğraf 454: A_555 Envanter Numaralı Çeşmenin kitabesi

3.2.2.50. Kütahya Müzesi A_113 Envanter Numaralı Çeşme Kitabesi

Taş malzemeden yapılmış, 0.34x0.39 m ölçülerinde, sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiş, dört satırlık kitabe silik vaziyettedir.

1- Aynen yesrâbu bihâ ibâdullah[663],

2- Sâhibü'l-hayrât ve'l-hâsenât

3-…

4-…[664]

Fotoğraf 455: A_113 Envanter Numaralı Çeşmenin kitabesi (KMİMTK'den)

[663] **Kur'an-ı Kerim 76/6:** Allah'ın kullarının kendisinden içtiği bir kaynak.
[664] Anonim, Kütahya Müzesi, **a.g.e.**, s. 26.

3.2.2.51. Merkez Yenice Köyü Kervansaray Çeşmesi

Turasan Ağa, Kütahya'ya bağlı Sekiviran, Yenice, Taşsadak ve Karacaviran köylerinin gelirlerini, Yenice Köyü'nde binâ ettirdiği mescid, kervansaray ve çeşmesi için vakfetmiştir[665]. Çeşme ve kervansaray Ahmet Yakupoğlu tarafından resmedilmiştir. Yığma taşlarla oluşturulan çeşmenin iki yanında, muhtemelen devşirme blok taşlar yer almaktadır.

Resim 5: Yenice Köyü Kervansaray Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

3.2.2.52. Merkez Güdük Minare Cami Çeşmesi

Çeşme, 1931 yılına ait bir fotoğrafta, cami duvarına bitişik olarak görülmektedir. Kesme taştan yapılmış çeşmenin profilli yarım daire kemeri, yekpare ayaklar üstündeki düz başlıklara oturmaktadır. Kemer tablasında yer alan kitabelik boştur[666]. Mimari ve teknik açıdan XIX. yüzyıla tarihlenebilir. Çeşmenin, Hacı İbrahim Mahallesi'nde olduğu anlaşılmaktadır[667].

---

[665] Aydın, **a.g.e.**, s. 39.
[666] **Süheyl Ünver'in Kütahya Defterleri**, Yayına Hazırlayan Sâmiha Uluant, Kubbealtı Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 97.
[667] Kolay, **a.g.e.**, 2001, s. 372.

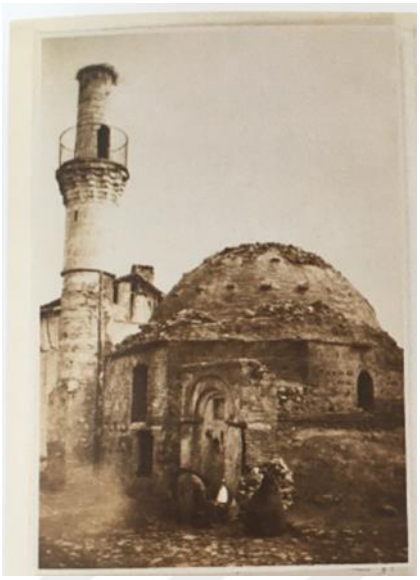

Fotoğraf 456: Güdük Minare Cami ve Çeşmesi (Süheyl Ünver'den)

3.2.2.53. Emet Yeniceköy Çeşmesi

Şer'iyye sicillerinde, Eğrigöz Nahiyesine (Emet) bağlı Yenice Köyü sakinlerinden Hüseyin Ağazâde Hacı Ali ağanın hayrına yaptırdığı çeşmenin, su kanallarının tahrip edilmesi nedeniyle açtığı dava hakkında bilgi mevcuttur (24 Nisan 1905). Hacı Ali, çeşmeyi müceddeden inşa ettirmiştir[668].

3.2.2.54. Merkez İsimsiz Çeşme

Süheyl Ünver tarafından 1931 yılında çekilen fotoğrafta görülen çeşme[669], bağımlı ve düz cephelidir. Silmelerle çerçevelenen ayna taşı, üçgen alınlıklıdır. Tek lülenin altında çiçek motifleri bulunmaktadır.

[668] Kolay, **a.g.e.**, 2001, s. 384.
[669] Süheyl Ünver'in Kütahya Defterleri, s. 211.

Fotoğraf 457: İsimsiz Çeşme (Süheyl Ünver'den)

3.2.2.55. Tavşanlı Ulu Cami Çeşmesi

Ahmet Yakupoğlu'nun 1949 tarihli tablosunda görülen çeşme, depolu, geniş yarım daire kemerli ve beşik çatılı bir görüntü sergilemektedir[670].

Resim 6: Ulu Cami Çeşmesi (A. Yakupoğlu'ndan)

[670] Süheyl Ünver'in Kütahya Defterleri, s. 211.

3.2.3. Hamamlar

3.2.3.1. Eskigediz Murad Bey Hamamı

İsfendiyar oğlu Yakup Bey'in oğlu Murad Bey, Germiyan Vilayeti kasabalarından Gediz'de fakir ve yolcuların yararına bir zaviye yaptırmıştır. Zaviyenin giderleri için Gediz kasabasındaki hamamın yarı hissesi ve hamamın yakınındaki sekiz dükkânı vakf etmiştir[671]. Vakfiyenin tarihi 1450'dir.

Murad Bey'in Germiyanoğulları Beyliği'nin kurucusu Yakub Bey'in kız kardeşi ile Ali Bey'in oğlu olan Bedreddin Murad Bey veya Murad Bey'in kardeşi ya da oğlu olan İnanç Bey'in oğlu ve Yıldırım Bayezid'e sattığı hamam dolayısıyla İshak Bey'in babası Arslan Murad Bey olması ihtimali vardır. Her iki durumda da Arslan Bey imareti ile Murad Bey zaviyesini kuran kişilerin, Ali Bey'in soyundan gelen ve Denizli'de hüküm süren beyliğin başında bulunan kişiler oldukları aşikârdır. Ancak zaviyeyi kuran Murad Bey'in Germiyanoğlu Yakub Bey'in oğlu Babuk Bey'in oğlu olması da ihtimal dâhilindedir[672].

3.2.3.2. Simav Tâcîzâde Cafer Bey Hamamı

Hamam, Tâcîzâde Cafer Bey tarafından Simav'da bir camiyle birlikte yaptırılmış olup, Cafer Bey'in vakıf malları arasında yer almaktadır[673]. Hamamı, II. Bayezid döneminde, Simav'daki medresede kadılık görevi yaptığı esnada yaptırdığı anlaşılmaktadır[674].

3.2.3.3. Merkez Kazasker Hamamı

Evliya Çelebi'nin bahsettiği dokuz hamam içinde adı geçen hamamlardandır[675]. Pazar Hamamı olarak da bilinen hamam, Sadettin Camisi'nden Molla Bey Camisi'ne giden yolun, Pamuk Pazarına dönüldüğü yerden Çemberciler Çarşısındaki dükkanlara kadar olan ve Anadolu Garajı olarak bilinen yerdeydi. Kalıntılarının Pekmez Pazarına giderken Pamuk Hanı'na gelmeden önce şekerci

---

671 Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/1, s. 200.
672 Turgut, **a.g.e.**, ss. 46-47.
673 Cahid Baltacı, **XV–XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 76.
674 İsmail Erünsal, "Tâcîzâde Câfer Çelebi", **DİA.**, Cilt 39, İstanbul, 2010, s. 353.
675 Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 16.

dükkanının altındaki depoda görüldüğü söylenmektedir[676]. Hamam, vakıf kayıtlarında Haliliye (Kazasker) Medresesi olarak bilinen Molla Halil Medresesi'ne, 1512 yılında vakfedilmiştir[677]. Hamamı, medresenin de banisi olan Halil b. Mahmud-i Germiyani yaptırmıştır. Yapım tarihi XVI. yüzyıl başlarıdır[678]. Planı bilinen yapı, çifte hamam özelliği göstermektedir. Plana göre soyunmalık, aralık, ılıklık, sıcaklık, halvet hücreleri ve su deposunun tanımlanabildiği hamamın bunlara ek olarak, tıraşlık ve keçelik gibi bölümlerin de görüldüğü söylenebilir. Soyunmalık bölümleri diğer bölümlerden büyük olup, üzerleri kubbeyle örtülmüştür. Erkekler kısmı ile kadınlar kısmının ayrımının yapılamadığı planda, kısımlardan birinin ılıklığı iki eyvanlı, köşe halvetli; sıcaklığı ise üç eyvanlı, köşe halvetli olarak dikkat çekmektedir. Ilıklık ve sıcaklıkların üzeri farklı boyutlardaki kubbelerle örtülmüştür. Diğer kısmın sıcaklığı ise yıldızvari tipe girmektedir. Hamam, 1930'larda yıktırılmıştır[679].

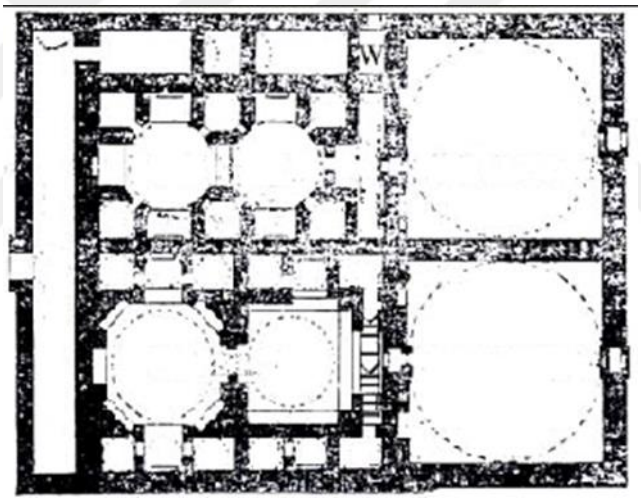

Çizim 295: Kazasker Hamamı'nın planı (Ahteri'den)

[676] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 376.
[677] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 244.
[678] Yavuz Erden, **Tanzimat Sonrası Kütahya Medreseleri (1839-1924)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2015, ss. 83-84.
[679] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, 1932, s. 149.

3.2.3.4. Tavşanlı Kuruçay Köyü Hamamı

Hamam, Anadolu Valisi Kasım Paşa tarafından cami ve hanla birlikte yaptırılmıştır[680]. 1522 yılında bu göreve getirilmesinden ötürü[681], hamamın bu tarihlerde yaptırılmış olabileceği söylenebilir.

3.2.3.5. Simav Fınducak Köyü Hamamı

27 Aralık 1524 tarihli vakfiye suretine göre Sinan Paşa'nın vakıfları arasındadır[682]. Hamam, 1740-1741'de vakfın akarları arasında yer almaktadır[683]. Simav'a bağlı böyle bir köy tespit edemedik. Domaniç'e bağlı Fındıcak isimli bir köy olsa da aradaki mesafe oldukça fazladır. Hamam muhtemelen XVI. yüzyıl başlarında yapılmış olmalıdır.

3.2.3.6. Eğrigöz (Emet) İşk Hamamı

XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Ali Subaşı Muallimhânesi'nin vakıfları arasında olan Eğrigöz Kasabası'nda İşk Hamamı, 1.080 akçe hâsıl deftere kaydedilmiştir[684]. Bahsedilen hamamın Emet'te olduğunuz düşünüyoruz. Osmanlı döneminde Emet'in eski adı Eğrigöz'dür[685]. 1646 yılında kaza merkezinin Eğrigöz, Emet'in ise kasaba olduğu bilinmekle birlikte, Eğrigöz nüfusunun yaklaşık 165'i kaza merkezinde, 450'si Emet kasabasında yaşamaktadır[686].

3.2.3.7. Merkez Karaöz Köyü Yeni Hamam

13 Ramazan 951/M. 28 Kasım 1544 tarihli vakfiyede "ve nefs-i Kütahya'da olan hamam ve kârbansarayı ve Kütahya tevabiinde Karaöz nam mülk karyelerini ve

---

[680] Ömer Faruk Dinçel, "Tavşanlı Tarihi", **Tavşanlı Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, 2011, s. 16.
[681] Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", **DİA**, Cilt 24, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 547.
[682] Mustafa Karazeybek, "Sinan Paşa Evkâfı", **VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 10-11 Ekim 2002 Afyonkarahisar**, 1. Basım, Afyon Belediyesi Yayınları, Afyon, 2003, s. 401; Semavi Eyice, "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 10, Ankara, 1973, ss. 308-309.
[683] Karazeybek, **a.g.e.**, 2003, s. 407.
[684] Ergin Türkel, **16. Yüzyılın Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Emet, Denizli, Uşak, Burdur)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2017, s. 37.
[685] Turgut, **a.g.e.**, s. 54.
[686] Aydın, **a.g.e.**, 2020, s. 96.

çayırlarını ve Karaöz'de bir hamam ve bir han" şeklinde geçen ifadeden hamamın, Rüstem Paşa'nın vakıfları arasında olduğu anlaşılmaktadır[687].

3.2.3.8. Eskigediz Sunullah Çelebi Hamamı

Sunullah Çelebi Külliyesinin bir parçası olan hamam, Kadı Kemal Mahallesi'ndeydi. Cami 1574 yılında tamamlanmış, hamam ise 1576 yılında hizmete açılmıştı[688].

3.2.3.9. Simav Karaca Ahmet Bey Hamamı

Evliya Çelebi'nin Simav merkezde bahsettiği hamamlardan birisidir[689]. Simav itfaiye binâsının karşısındaki belediye parkındaydı. 1965 yılında, belediye binâsının önünü kapatıyor gerekçesiyle belediye tarafından yıktırılmıştır. Hamam son dönemlerinde, işleten aile sebebiyle "Gülümlerin Hamamı" olarak anılmıştır. Hamama adını veren "Karaca Ahmet", Fatih Sultan Mehmet'in en büyük komutanlarından olan, "Dayı Karacabey" adıyla da bilinen ve Bursa'nın Karacabey ilçesine adını veren "Karacabey olduğu belirtilmektedir. Osmanlı döneminde Simav'da, Karacabey'in eşi olan "Bülbül Hatun" adına bir vakıf bulunmaktadır. Karaca Ahmet Bey hamamını da bu vakıf yaptırmıştır[690].

Hamam sade bir mimariye sahipti. Dikdörtgen planlı olup eni doğu-batı, boyu kuzey-güney yönündeydi. Üç kapısından batı tarafındaki aileler içindi. Ana kapısı kuzey cephede olup çift kanatlıydı. Güney cephesinde külhanı vardı. Hamamın soyunma odalarındaki ağaç işçiliği muazzamdı. Soyunma odalarının ortak alanında fıskiyeli bir havuz mevcuttu. Hamamda üçer dörder kurnalı iki büyük yıkanma odası, üç tıraş alanı ve bir tuvalet yer almaktaydı. Hamam iki kısımdan oluşmaktadır. Doğu kısmındaki küçük bölüm erkekler için ayrılmıştır. Bu kısım iç içe geçilen iki bölümdü ve ikinci bölümde bir havuz yer almaktaydı. Bu kısımlar çok dar olup, sadece erkekler için gündüzleri açılıyordu. Diğer büyük bölüm ise gündüzleri kadınları geceleri erkekler içindi[691].

---

[687] Yüksel, **a.g.e.**, ss. 252-253.
[688] Pınar, **a.g.e.**, s. 76.
[689] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 27.
[690] Demircan, **a.g.e.**, s. 86.
[691] Yaşar Bozyiğit, **Simav'da Ahilik ve Ahiler**, Erkam Matbaası, Simav, 2000, ss. 232-233.

Fotoğraf 458: Karaca Ahmet Bey Hamamı (A. Demircan'dan)

3.2.3.10. Altıntaş Köyü Hamamı

Hamam, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde adı geçen yapılardan biridir[692].

3.2.3.11. Simav Çitgöl Kaplıcası

Ahmet Demircan, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde geçen Cennetköy Ilıcasının bu kaplıca olabileceğini belirtmektedir. Demircan, 1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesine dayanarak, kaplıcanın XVIII. yüzyılda Hekim Ali Paşa tarafından yaptırıldığını söylemektedir[693].

3.2.3.12. Eğrigöz (Emet) Hamamı

H. 29 Rabilulahir 1282/M. 21 Eylül 1865 tarihli arşiv kaydında, Eğrigöz Cami-i Şerifinin otuz iki bin üç yüz doksan beş ve hamam ve çeşmesinin dahi on üç bin elli kuruşla tamir ve termîmini, Hacı Orun Usta taahhüd eylemiş olduğu belirtilmektedir[694]. Belgede bahsedilen cami, hamam ve çeşme muhtemelen külliyenin elemanları olmalıdır.

3.2.3.13. Simav Naşa Köyü Çingen Hamamı

1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesinde "Bunların dahi üç kilometre garbında yolcuların istihmamına mahsus ve (Çingen Hamamı) dinmekle ma'rûf diğer

---

[692] Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 19.
[693] Demircan, **a.g.e.**, s. 93.
[694] BOA. Meclis-i Vâlâ Riyâseti 713/20.

bir ılıca"[695] şeklinde geçen hamam H. 1326/M. 1898-1899 yılından önce yapılmış olmalıdır. 1980'li yılların sonunda yıktırılan hamam, moloz taş duvarlı, tuğladan bir kubbeye sahipti. Havuzunun yanı sıra, soğukluk ve soyunmalık kısmının birlikte olduğu bir alanı da mevcuttu. Bu kısmın üstü açıktı. Soğukluk kısmının kenar duvarları boyunca sekiler vardı[696].

Fotoğraf 459: Çingen Hamamı (A. Demircan'dan)

3.2.3.14. Merkez Eskiyüreğil Köyü Hamamı

Köyde yaptığımız araştırmalar sırasında, hamamın kaçak kazılarla açığa çıkarıldığı ve köylülerce üzerinin kapatıldığı bilgisine ulaştık.

Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 04.09.2003 yılında "Hamamlık Yerleşimi" olarak tescil edilmiştir.

3.2.3.15. Tavşanlı Yeni Hamam

İlçe merkezinde, Kavaklı Camisi'nin güneyinde yer alan hamam, XX. yüzyılın ilk çeyreğine ait şehir haritasında görülmektedir. Tavşanlı Belediyesi fotoğraf arşivinde tespit edilen hamamın sadece bir bölümü seçilebilmektedir. Mimarisi ve tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

---

[695] Demircan, **a.g.e.**, s. 93.
[696] **a.g.e.**, s. 93.

Fotoğraf 460: Tavşanlı Haritası (Tavşanlı Belediyesi Arşivinden)

Fotoğraf 461: Tavşanlı Yeni Hamam (Tavşanlı Belediyesi Arşivinden)

3.2.3.16. Tavşanlı Emirler Caddesi Üzerindeki Hamam

Merkez Emirler Caddesi üzerindeki hamam, 1930'lu yıllarda yıkılmış olup, mimarisi ve dönemi hakkında bir bilgimiz yoktur[697].

[697] Avcı, **a.g.e.**, s. 178.

3.2.4. Köprüler

3.2.4.1. Altıntaş Çayırbaşı Köyü Hacı Hamza Köprüsü

Çayırbaşı Köyü'nün eski adı Zemme'dir[698]. Kaynaklarda köprünün H. 614/M. 1217-1218 tarihini taşıyan bir kitabesi olduğu belirtilmekle[699] birlikte mimarisi hakkında bilgi yoktur. Yaptığımız araştırmalarda, köprünün tamamen yenilenmiş olduğu bilgisine ulaştık.

Fotoğraf 462: Hacı Hamza Köprüsü'nün yerine yapılan köprü

3.2.4.2. Altıntaş Köyü Köprü Kitabesi

Altıntaş ilçesi, Altıntaş Köyü'nde, Yukarı Mahalle Camisi'nin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe, Selçuklu sülüsüyle hakkedilmiş, beş satırlık bir kitabedir.

1- Bena haze'l-cisru'l-mübârek bi-emri's-sultan

2- Gıyasi'd-dünya ve'd-din Keyhüsrev bin Kılıçarslan eyyedallâhu

3- Sultanehû ve'l emîru'l-kebir …

4-

5- ……. senete hamse ve sittin sittemie.

Kitabeye göre köprü H. 665/M. 1266-1267 yılında III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yapılmıştır.

---

[698] Anonim, **Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, Başbakanlık Basımevi DSİ, Ankara, 1968, s. 786.
[699] Tunç, **a.g.e.**, s. 90.

Fotoğraf 463: Yukarı Mahalle Camisi'ndeki köprü kitabesi

3.2.4.3. Merkez Sabuncu Köprüsü

Kasım Paşa'nın Kütahya'da Sabuncular Köprüsü adıyla ma'ruf bir köprü için de üç bab dükkândan hâsıl olan 100 akçeyi vakfettiği anlaşılmıştır[700]. Merkez Sabuncupınar köyünde olduğunu tahmin ediyoruz.

3.2.4.4. Merkez Kalburcu Köprüsü

Köprü, merkez Sabuncupınar Köyü Kalburcu Çiftliği'nde, Porsuk Barajı Suları altında kalmıştır. 264 m uzunluğunda, 4.50 m genişliğinde ve on altı kemerlidir[701]. Clement Huart, 13 Mayıs 1891 tarihinde İstanbul'dan yola çıkıp, 21 Mayıs'ta Kütahya yakınlarına gelerek köprüyü ziyaret etmiştir. "On beş kemerli Kalburcuk köprüsünü geçtik. Kemerlerin bir kısmı Bizans bir kısmı Osmanlı idi. Nehir sadece birkaç yerden geçiyordu. Kemerlerin çoğu geniş çayırlıkta uzanıyor, görevlerini yerine getirebilmek için son baharın coşkun sularını ve dağlardaki karların erinesini tembel tembel bekliyorlardı. "Kalburcuk" kelimesi buralarda rastlanan bir nehir balığına ait olmalıdır, lügatlerde göremedik" şeklinde köprünün tasvirini yapmıştır[702]. Çulpan, köprüyü XVI. yüzyıla tarihlendirirken, bazı kaynaklar Mimar Sinan dönemi ve 1550 yılına tarihlendirmektedir[703]. Sonuç olarak, köprünün Osmanlı döneminde eklemelerle kemer sayısının on beşe, daha sonra ise on altıya çıkarıldığı söylenebilir.

---

[700] Aydın, **a.g.e.**, 2019, s. 41.
[701] Çulpan, **a.g.e.**, 2002, s. 149.
[702] Clement Huart, **Mevleviler Beldesi Konya**, Çev. Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, ss. 45-46.
[703] Alkan ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 17.

Fotoğraf 464: Kalburcu Köprüsü (C. Çulpan'dan)

3.2.4.5. Domaniç Çokköy Göksu Köprüsü

Domaniç ilçesi Çokköy yakınlarında Aksu denilen meşhur suda Göksu Köprüsü diye bilinen köprünün, harap olduğu ve tamire ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır[704].

3.2.4.6. Gediz Dikenderesi Köprüsü

Cafer ve Turdoğan Köprü Vakfı'nda adı geçen ağaç köprünün bakımı için bir bağ vakfedilmiş olup, hâsılı kayıtlı değildir[705]. Dikenderesi Nehri, Gediz'in Göynükören Köyü sınırları içindedir.

3.2.4.7. Merkez Kapa Köprüsü

21 Safer 1201/13 Aralık 1786 tarihli, Abdullah oğlu Arif'in Kızı Rahime Hatun Vakfı'nda adı geçen köprünün, Ahi Mustafa Mahallesi'nde olduğu bilinmektedir[706].

3.2.4.8. Merkez Pekmezpazarı Köprüsü

Analıca Mescidinin yanında[707], kapatılan Kapan Çayı üzerinde olduğu bilinmektedir. Hasan Babazâde Seyyid Hacı Ömer Ağa tarafından kurulacak vakfın (20 Mart 1827) şartları arasında "Analcı Mescidi önünde bulunan ahşap köprünün tamirine harcanacak"[708] ifadesinden köprünün ahşap olduğu ve 1827 yılından önce yaptırıldığı anlamaktayız.

---

[704] Jülide Berkün, **XVI. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları**, Anadolu Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994, s. 33.
[705] Aydın, **a.g.e.**, 2019, s. 106.
[706] Zeyrek Soyer, **a.g.e.**, 2007, s. 90.
[707] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 7.
[708] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 405.

3.2.4.9. Simav Köprüsü

9 Cemaziyelahir 1286 (16 Eylül 1869) tarihli belgede, Dağlı oğlu Hacı İsmail'in Simav merkezde yer alan harap köprünün, yeniden inşa edilmesi hususunda talebi yer almaktadır. Belgede köprünün mermer olduğu ve birkaç defa ahşapla tamir edildiği, kagir olarak yeniden inşa edilmek istendiği, fakat kabul edilmediği geçmektedir[709].

3.2.4.10. Merkez Taşköprü

Ahmet Yakupoğlu'nun resmettiği yapılar arasında yer alan köprü, ressama göre Fuad Paşa'nın yaptırdığı su yollarının üzerinde yer almaktaydı[710]. Fuat Paşa'nın 1893-1908 yılları arasında Kütahya'da görev yaptığı bilinmektedir[711]. Behti Çayı üzerinde, tek gözlü ve yarım daire kemerli bir görüntü sergileyen köprü, XX. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir[712]. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 17.07.1987 tarih ve 3552 sayılı kararla tescillenen köprü yıktırılmıştır.

Resim 7: Taş köprü (A. Yakupoğlu'ndan)

[709] BOA. Meclis-i Vala (MVL) 593/7.
[710] Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 83.
[711] Uzunçarşılı, a.g.e., 1932, s. 177.
[712] Emine Gedik, "Yakupoğlu'nun Resimlerinde Kütahya'nın Kaybolan Mekânları", **I. Uluslararası Ahmet Yakupoğlu Şehir, Sanat ve Tasarım Sempozyumu (19-20 Kasım 2018)**, Artsürem Bilim Sanat Danışmanlık AŞ. Ankara, 2019, s. 130.

3.2.4.11. Merkez Terlemez Köprüsü

Ahmet Yakupoğlu'nun resmettiği yapılar arasında yer alan köprü, Hıdırlık altında Sarıdere ağzında[713] kagir, tek gözlü ve yarım daire kemerlidir.

Resim 8: Terlemez Köprüsü (A. Yakupoğlu'ndan)

3.2.4.12. Merkez Perli Köyü Köprüsü

Ahmet Yakupoğlu'nun resmettiği yapılar arasında yer alan köprü, Porsuk Çayı üzerinde[714], kesme taştan, ortadaki daha geniş olmak üzere üç sivri kemerli ve dik köprüler grubundadır.

Resim 9: Perli Köyü Köprüsü (A. Yakupoğlu'ndan)

[713] Ahmet Yakupoğlu Anadolu, **a.g.e.**, s. 195.
[714] Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 194.

3.2.4.13. Merkez İkizhöyük Köprüsü

Merkez İkizhöyük Köyü'nde olduğunu düşündüğümüz köprünün, kagir ve sivri kemerli olduğu ve Bayındırlık Bakanlığınca yıktırılarak yerine modern bir köprü yaptırıldığı belirtilmektedir[715]. Ahmet Yakupoğlu, köprünün Perli Köyü köprüsüne benzer tipte olduğu söylemektedir[716]. Köprü, Kozluca köyünden Koca Ramazanoğlu Hacı Bektaşoğlu İbrahim Vakfı'ndan (30 Kasım 1813) olup, bu kişi tarafından yaptırılmıştır[717].

3.2.4.14. Merkez Aşağı Kundukören Köprüsü

Ahmet Yakupoğlu'nun 1969 yılında resmettiği köprü, Bülbül Yatağı Mevkiinde, Gediz Caddesi üzerinde[718], tek gözlü ve yarım daire kemerli olarak görülmektedir. Kemer, kesme taştan, tempan duvarları ise moloz taştan yapılmıştır.

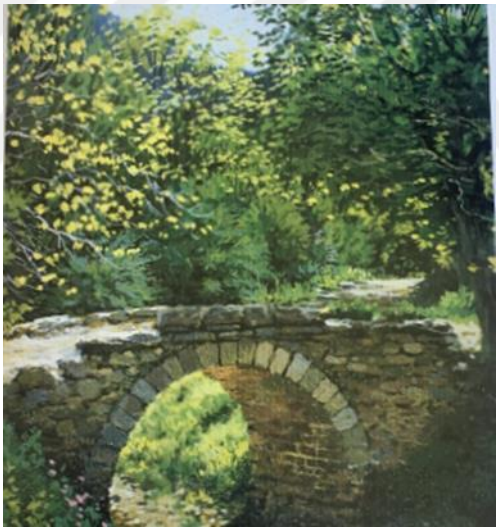

Resim 10: Aşağı Kundukören Köprüsü (A. Yakupoğlu'ndan)

3.2.4.15. Gediz Abide Köyü Basım Kemer Köprü

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 14.03.1980 yılında tescillenen köprüyü, yaptığımız araştırmalar sırasında bulamadık.

---

[715] Çulpan, **a.g.e.**, 2002, s. 149.
[716] Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 194.
[717] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 271.
[718] Yakupoğlu, **a.g.e.**, s. 157.

3.2.4.16. Altıntaş Davutlar Köprüsü

Köprünün adı, Çine ahalisi ile Zımmiye ahalisi arasında görülen davada (28 Mayıs 1702) geçmektedir[719]. Çine'nin bugünkü adını tespit edemedik. Zımmiye (Zemme) ise Çayırbaşı Köyü'dür.

3.2.5. Sakahaneler

3.2.5.1. Merkez Kadidler Cami Sakahanesi

1914 yılında halk tarafından yaptırıldığı söylenen sakahanenin, sekiz adet helası ve sekiz adet akar çeşmesi bulunmaktaydı[720]. Ara Altun, Hicri ve Miladi tarihli kitabeye dayanarak yapının, 1919 yılı civarında yapılmış olduğunu belirtmektedir[721].

3.2.6. Şadırvanlar

3.2.6.1. Merkez Hisarbey Cami Şadırvanı

Hamza Güner, avludaki şadırvanın yedigen planlı ve yedi musluklu olduğunu söylemektedir[722]. Fakat 1970 tarihli, tabloda sekizgen planlı olarak görülmektedir.

Resim 11: Hisar Bey Cami Şadırvanı (A. Yakupoğlu'ndan)

[719] Leyla Sarıavcı, **1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (III. Bölüm) Transkripsiyonu ve Kritiği**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007, ss. 272-273.
[720] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 49.
[721] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 281.
[722] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 27.

3.2.6.2. Merkez Zeryen Cami (Şehitler Cami) Şadırvanı

Ahmet Yakupoğlu'nun resmettiği şadırvanın Germiyanoğulları döneminden kaldığı belirtilmiştir[723]. Şadırvan daha sonra Şehitler Camisi'ne vakfedilmiştir[724]. Dilimli bir çanak, çanağın da üzerinde çok sayıdaki lüle bulunmaktadır.

Resim 12: Zeryen Cami Şadırvanı (A. Yakupoğlu'ndan)

3.2.6.3. Merkez Alo Paşa Cami Şadırvanı

Şadırvan; cami, medrese, sıbyan mektebi ve sebillerle birlikte H. 1212/M. 1797-1798 yılında Anadolu Eyaleti Valisi Ali Paşa tarafından yaptırılmıştı. Şadırvan ve sebiller yangında harap olmuştur[725]. Şimdiki şadırvan 1970'li yılların sonunda veya 1980'li yılların başında yapılmıştır[726]. Ali Paşa'nın vakıfları arasında olan şadırvanın, tamir ve onarımına bakacak olan su yolcuya günlük 14 akçe verileceği şart koşulmuştur[727].

[723] Ahmet Yakupoğlu Anadolu, **a.g.e.**, s. 160.
[724] Güner, **a.g.e.**, 1964, s. 67.
[725] **a.g.e.**, s. 40.
[726] Kalyon, **a.g.e.**, 2010, s. 144.
[727] Dadaş, Batur, Yücedağ, **a.g.e.**, II/3, s. 138.

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Çamaşırhaneler

4.1.1. Tipoloji

Kütahya'daki çamaşırhaneler, plan bakımından kısmen birbirleriyle benzeşmektedir. Tavşanlı Gümüşyeniköy ve Eskigediz Salur Caddesi Çamaşırhaneleri L planlıdır (1., 10. Çizim). Bu plan şemasını, Anadolu'da Mardin Savur Hacı Abdullah Bey Çamaşırhanesinde (XIX. yüzyılın ikinci yarısı)[728] görmekteyiz. Diğer çamaşırhaneler ise dikdörtgen planlıdır (2., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 11., 12., 13., 14., 15., Çizim). Türk mimarisinde dikdörtgen planlı örnekler, Uşak Kılcan (1742-43)[729], Konya Sille (1786)[730], Mardin Savur Başkavak Köyü (1865)[731], Çankırı (1882)[732], Niğde Yeşilyurt Dabahne (XVIII. yüzyıl)[733], Niğde Bor Havuzlu (XIX. yüzyıl)[734], Mardin Savur Meydan (XIX. yüzyılın ikinci yarısı)[735], Mardin Savur Sürgücü Şerife Hanım (XIX. yüzyılın ikinci yarısı)[736], Mardin Savur Necmettin Kaya (XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başı)[737], Mardin Savur Mehmet Tevfik (XX. yüzyıl başı)[738], Ayas

[728] İrfan Yıldız, Erkan Koç, "Savur'daki (Çamaşırhane) Yunaklar", **IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 21-23 Nisan 2005 Erzurum,** Ed. Hamza Gündoğdu ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Erzurum, 2006, s. 473.
[729] Acar, **a.g.e.**, 2017b, s. 95.
[730] Mehmet Mutlu, **Konya'da Su Mimarisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2014, s. 397.
[731] Yıldız, Koç, **a.g.e.**, s. 474.
[732] Betül Özcan Balkır, "Çankırı Çamaşırhanesi", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 301.
[733] Mehmet Özkarcı, "Niğde'de Dört Mimari Eser", **XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016)**, Cilt II, Ed. Ela Taş, Sakarya Üniversitesi Yayınları Sakarya, 2017, s. 585.
[734] Özkarcı, **a.g.e.**, s. 585.
[735] Yıldız, Koç, **a.g.e.**, s. 475.
[736] **a.g.e.**, s. 474.
[737] **a.g.e.**, s. 475.
[738] **a.g.e.**, s. 477.

II No'lu (XX. yüzyıl başı)[739], Uşak Kumluk (1950-60)[740], Derbent Yukarı Mahalle[741], Derbent Nalbant[742] ve Derbent Kavak Yolu[743] çamaşırhaneleridir.

Çamaşırhanelerin üst örtüsünde içten kirişlemeli tavan, dıştan sundurma, kırma ve beşik çatı uygulamaları görülmektedir. En çok tercih edilen tip sundurma çatıdır. Merkez Meydanbaşı, Merkez Dilarem, Merkez Balpınar, Merkez Domaç, Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi, Merkez Kadı Şeyh ve Merkez Palanga Çamaşırhanelerinin üst örtüsü sundurma çatıdır. Tavşanlı Gümüşyeniköy, Eskigediz Salur Caddesi ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanelerinin üst örtüsü ise beşik çatıdır. Gölbaşı Köyü'nde, diğerlerinden farklı olarak aydınlık fenerli çatı (27. Fotoğraf) uygulanarak, yapının daha ferah ve aydınlık olması sağlanmıştır. Merkez Sıcak Çamaşırhanesi düz dam şeklindedir. Üst örtüsü yıkılmış olan, Tavşanlı Yağmurlu Köyü Çamaşırhanesi, muhtemelen kirişlemeli bir çatıyla kapatılmıştı. Hisarcık Kutlubeyler Çamaşırhanesinde üst örtü, kırma çatıdır. Merkez Çatalçeşme Mescit Çamaşırhanesi ise örtü, kirişlemeli düz tavan şeklindedir.

Mekân kurgusu bakımından ikisi hariç tüm çamaşırhaneler, tek mekândan oluşmaktadır. Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanelerinde dışa taşkın hela bölümü, ikinci bir mekân görüntüsündedir (9. 11. Çizim). Çamaşırhanelerde ocak nişi genellikle cephelerde konumlandırılmışken, Gölbaşı Çamaşırhanesinde dört adet ocak nişi, içten S oluşturacak şekilde mekânın ortasında yer almaktadır. Çamaşırhanelere su temini, ayrı çeşme yapılarıyla veya mekânın içerisine yerleştirilmiş musluk veya lülelerle sağlanmıştır.

4.1.2. Malzeme

Kütahya'daki çamaşırhanelerde taş, mermer, tuğla, ahşap, kerpiç, devşirme ve harç malzeme kullanılmıştır.

---

[739] Murat Çerkez, "Ayaş Yunak ve Çeşmeleri", **Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2-3 Mayıs 1997 Ayaş**, Ayaş Belediyesi Yayınları, 1997, s. 204.
[740] Acar, **a.g.e.**, 2017b, s. 95.
[741] Ahmet Çaycı, Ahmet Yavuzyılmaz, "Derbent ve Köylerindeki Mimari Eserler", **Aladağ'ın İncisi Derbent**, Ed. Ahmet Çaycı, Derkad Yayınları, Konya, 2020, s. 371.
[742] Çaycı, Yavuzyılmaz, **a.g.e.**, s. 372.
[743] **a.g.e.**, s. 372.

4.1.2.1. Taş

Çamaşırhanelerde görülen taş malzeme, duvar örgüsünde karşımıza çıkmaktadır. Merkez Çatalçeşme Mescit ve Tavşanlı Yağmurlu Köyü Çamaşırhanelerinde kaba yonu taş; Tavşanlı Gümüşyeniköy, Tavşanlı Yağmurlu Köyü, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi, Aslanapa Gölbaşı Köyü ve Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanelerinde moloz taş ve Merkez Osmanlı Caddesi Çamaşırhanesinde ise kesme taş malzeme kullanımı görülmektedir.

Bazı örneklerin çamaşır taşlarında kullanılan malzeme ise küfeki taşıdır. Bu örnekler Merkez Çatalçeşme Mescit, Merkez Osmanlı Caddesi, Merkez Dilarem, Merkez Balpınar, Merkez Sıcak, Merkez Kadı Şeyh ve Merkez Palanga Çamaşırhaneleridir.

4.1.2.2. Mermer

Merkez Sıcak Çamaşırhanesindeki kitabe ve dışarıdaki çeşmede, Eskigediz Salur Caddesi Çamaşırhanesinin ön cephesinde (25. Fotoğraf) mermer malzeme kullanılmıştır.

4.1.2.3. Tuğla

Yapıların duvar örgüsünde görülen harman tuğlası, Kadı Şeyh, Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi ve Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanelerinin cephelerinde yer yer kullanılmıştır.

4.1.2.4. Ahşap

Çamaşırhanelerde taştan sonra en çok kullanılan malzeme ahşaptır. Ahşap, yapıların taşıyıcı, tavan, çatı kaplamalarında ve cephelerde kullanılmıştır. Üst örtüleri ahşap konstrüksiyonla inşa edilen yapılar, Merkez Çatalçeşme Mescit, Merkez Osmanlı Caddesi, Merkez Dilarem, Merkez Balpınar, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Merkez Domaç Sokak, Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi, Eskigediz Salur Caddesi, Merkez Kadı Şeyh, Aslanapa Gölbaşı Köyü ve Merkez Palanga Sokak Çamaşırhaneleridir.

İki örneğin cephelerinde, moloz taş dolgulu ahşap karkas tekniği kullanılmıştır. Bunlar Tavşanlı Gümüşyeniköy ve Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhaneleridir.

Merkez Çatalçeşme Mescit ve Merkez Domaç Sokak Çamaşırhanelerinin taşıyıcılarında, ahşap malzeme dikkat çekmektedir.

İki adet örneğimizde ahşap hatıl uygulamaları görülmektedir. Merkez Kadı Şeyh Çamaşırhanesinde köşelerde ve duvar aralarında, Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesinde ise giriş cephesinde hatıl uygulanmıştır. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin giriş lentoları ahşaptır.

4.1.2.5. Kerpiç

Çamaşırhanelerde kerpiç malzeme uygulaması, moloz taşla inşa edilen iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Tavşanlı Yağmurlu Köyü ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhaneleridir. Kerpiç, son yıllardaki onarımlarda uygulanmış olmalıdır.

4.1.2.6. Devşirme

Kataloğumuzdaki çamaşırhanelerde devşirme malzeme çok az kullanılmıştır. En dikkat çeken yapı, Tavşanlı Gümüşyeniköy Çamaşırhanesidir. Burada yapının dışında konumlandırılan çeşme ve kuzeydeki üst örtünün sütunlarında devşirme malzeme kullanılmıştır (1. Fotoğraf). Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin kuzeybatı cephesinde de devşirme malzeme kullanımı görülmektedir.

4.1.2.7. Harç

Kataloğumuzdaki çamaşırhanelerin, betonarme harç malzemeyle tamir edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle cephelerin dıştan harç malzemeyle sıvandığı örnekler yoğunluktadır. Kimi örneklerde iç mekândaki yalak ve çamaşır taşları da betonarme harçla yapılmıştır.

4.1.3. Yapı Elemanları

4.1.3.1. Duvarlar

Kütahya çamaşırhanelerinin cepheleri genellikle sade bir düzenlemeye sahiptir. Genelde duvarlar sıvalıdır. Bu yapıların duvarlarının büyük bir bölümü ise sağır tutulmuştur. Yapıların duvar kalınlıkları 0.19-0.65 m arasında değişmektedir.

4.1.3.2. Kapılar

Yapıların kapıları dikdörtgen formda ve dışa taşıntı yapmayan basit açıklıklar şeklindedir. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesi iki giriş kapısına sahip tek yapıdır.

4.1.3.3. Pencereler

Çamaşırhaneleri aydınlatmak amacıyla açılmış pencereler, dikdörtgen şekillidir. Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çamaşırhanesinin penceresinin altında, yarım daire kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklık, içeride yakılan ateşin dumanının, dışarıya rahat çıkmasını sağlamak amacıyla tasarlanmış olmalıdır.

4.1.3.4. Ocaklar

Çamaşırhanelerde ateşin yakıldığı yerler olan ocaklar, genellikle cephelere yerleştirilmiştir. Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanesinde ise yapının ortasında olup, mekânı ikiye bölmektedir. Yapılarda ocak sayısı 1 ila 8 arasında değişmektedir. Ocağı yarım daire kemerli olanlar, Merkez Çatalçeşme Mescit, Merkez Dilarem, Merkez Sıcak, Merkez Domaç, Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhaneleridir. Tavşanlı Gümüşyeniköy, Merkez Osmanlı Caddesi ve Eskigediz Salur Caddesi Çamaşırhanelerinin ocak kısmı düz lentoludur. Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanesinin ocağı biri yarım daire kemerli, ikisi düz lentoludur.

4.1.3.5. Çamaşır Taşları

Kütahya çamaşırhanelerinde çamaşır taşları tek, iki veya üç parçadan meydana gelmektedir. Taşların üst kısmında, çamaşır yıkamak için çökertme alanlar yapılmıştır. Uç kısımlarında ise kirli suyun tahliyesi için yapılmış, yarım daire şeklinde oyuklar bulunmaktadır.

4.1.3.6. Çeşmeler

Çalışmamıza konu olan on beş çamaşırhaneden on üçü çeşmeye sahiptir. Aslanapa Gölbaşı Çamaşırhanesinin iç mekânda yalak olmasına rağmen çeşme biraz uzaktadır. Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi Çamaşırhanesinde ise herhangi bir çeşme yoktur.

Hisarcık Kutlubeyler Köyü ve Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanelerinin iç mekânında kitabeli çeşme yapıları bulunmaktadır. Merkez Çatalçeşme Mescit, Merkez Dilarem, Merkez Balpınar, Merkez Sıcak, Merkez Kadı Şeyh, Merkez Osmanlı Caddesi, Merkez Domaç Sokak ve Tavşanlı Gümüşyeniköy Çamaşırhanelerindeki çeşme yapıları, yapıya bitişik veya az yakınında yer almaktadır. Bunun haricinde de yapıların içinde lüleli ve musluklu çeşmeler bulunmaktadır.

Anadolu'da çeşmeyle irtibatlı çamaşırhaneler de mevcuttur. Bunlar Amasya Ziyaret (XVII. yüzyıl)[744], Uşak Kılcan (1742-43)[745], Urla Özbek Mahallesi (XVIII-XIX. yüzyıl)[746], Uşak Aktaş (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde) [747], Uşak Kumluk (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[748], Uşak Ortaköy (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[749], Uşak Karahallı Kırkyaren (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[750], Uşak Banaz Dümenler İminler (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[751], Uşak Banaz Karaköse Uzunlar (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[752], Uşak Banaz Karaköse Zotalan (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[753] ve Uşak Banaz Paşacık (XX. yüzyılın orta veya son çeyreğinde)[754] çamaşırhaneleridir.

---

[744] Celal Özdemir ve diğerleri, **Amasya Kültür Envanteri**, Amasya Valiliği, Amasya, 2007, s. 139.
[745] Acar, **a.g.e.**, 2017b, s. 98.
[746] Sedat Bayrakal, **Urla ve Köylerindeki Türk Dönemi Sosyal Anıtları**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009, ss. 171-172.
[747] Acar, **a.g.e.**, 2017b, s. 98.
[748] **a.g.e.**, s. 98.
[749] **a.g.e.**, s. 98.
[750] **a.g.e.**, s. 98.
[751] **a.g.e.**, s. 98.
[752] **a.g.e.**, s. 98.
[753] **a.g.e.**, s. 98.
[754] **a.g.e.**, s. 98.

4.1.3.7. Helalar

Eskigediz Cami-i Kebir Mahallesi ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çamaşırhanelerinde dışa taşkın birer hela vardır.

4.1.4. Süsleme

Çamaşırhaneler süsleme açısından oldukça sade yapılardır. Eskigediz Salur Caddesi Çamaşırhanesinin ön cephesinde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde baklava ve ortasında ise madalyon motifi bulunmaktadır.

4.1.5. Kitabe

Kataloğumuzdaki çamaşırhanelerde kitabe bulunmamaktadır. Merkez Sıcak Çamaşırhanesindeki kitabe başka bir yapıya aittir. Merkez Palanga Sokak Çamaşırhanesi vakıf kaydında belirtildiği üzere, Nazlıoğlu Hacı Ahmet tarafından M. 1819-1820 yılında yaptırılmıştır.

4.2. Çeşmeler

4.2.1. Tipoloji

Anadolu'da inşa edilen çeşmeler, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde gruplandırılmıştır.

Ayhan Aytöre, çeşmeleri ilk önce şehir içi ve şehir dışı çeşmeleri olarak iki grup halinde ele almış, daha sonra da şehir içi çeşmelerini; Hususi Çeşmeler, Umumi Çeşmeler, Abidevi Çeşmeler ve Şadırvanlar olmak üzere dört gruba ayırmıştır[755].

Celal Esad Arseven, çeşmeleri bulundukları yerlere göre; Mahalle, Cami, Şadırvan, Oda, Abidevi Çeşmeler ve Musluklar olarak altı grupta incelemiştir[756].

Yılmaz Önge'de çeşmeleri çalışma şekillerine ve durumlarına göre müstakil ve müstakil olmayan çeşmeler olarak ikiye ayırmıştır. Müstakil olmayan çeşmeler için eyvan, niş veya duvar yüzeyinde; müstakil çeşmeler ise mahalle, meydan, namazgâh ve zerzeminlerdir (ayazmalar) [757].

Ayla Ödekan, çeşmeleri bulundukları yerlere ve cephe kompozisyonlarına göre iki gruba ayırmıştır[758]. Mustafa Denktaş da Ayla Ödekan gibi çeşmeleri bulundukları yerlere ve cephe kompozisyonlarına göre iki grupta incelemiştir[759].

Örcün Barışta, tür açısından çeşmeleri mimariyle bağlantılı çeşmeler, mimariyle bağlantısız çeşmeler olarak iki ana başlık altında gruplandırmaktadır. Mimariyle bağlantılı çeşmeler yapı içi çeşmeleri, yapı dışı çeşmeleri ve çeşme yapısı olarak inşa edilmiş çeşmeler biçiminde üç başlık altında sıralamaktadır[760].

---

[755] Aytöre, **a.g.e.**, ss. 45-49.
[756] Arseven, **a.g.e.**, 1943, ss. 389-390.
[757] Önge, **a.g.e.**, 1997a, ss. 11–18.
[758] Ödekan, **a.g.e.**, 1992, s. 284.
[759] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 252–262.
[760] Örcün Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 243.

Haşim Karpuz ve Osman Nuri Dülgerler Konya Çeşmelerini; kaynaktan beslenme durumuna göre, bulundukları yere göre ve cephe kompozisyonlarına göre gruplandırmıştır[761].

Kütahya çeşmeleri Ayla Ödekan tarafından yapılan tipolojiye göre değerlendirilecektir.

4.2.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler

4.2.1.1.1. İki Cepheli Çeşmeler

Çeşmenin iki yüzünde lüle/musluk bulunan örneklerdir. Tavşanlı Çarşı Sokak ve Eskigediz Cumhuriyet Caddesi Çeşmeleri iki cephelidir (204., 208. Fotoğraf). Çarşı Sokak Çeşmesine benzeyen Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak Çeşmesi'nin de iki cepheli olduğu düşünülmektedir. Hisarcık Koca Çeşme'nin ikinci cephesinde sadece tas nişi kalmıştır.

Bu çeşmelerin Türk mimarisindeki örnekleri olarak İstanbul III. Ahmed Han Kütüphane Çeşmesi (1719)[762], İstanbul Kağıthane III. Ahmed Çeşmesi (1722)[763], Karaman Fakihzâde Mehmet Cemil Çeşmesi (1794)[764], Konya Araplar Çeşmesi (1896-97)[765] ve Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı)[766] gösterilebilir.

4.2.1.1.2. Üç Cepheli Çeşmeler

Kütahya'da üç cepheli çeşme örneği, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'dir. Yapının batı, kuzey ve güney cephelerinde musluk bulunmaktadır.

Gebze İbrahim Paşa Çeşmesi (1665-1666)[767], Konya Küçüksinan Çeşmesi (1872-73)[768] ve Uşak Hacı Veli Çeşmesi[769] bu tipte çeşmelere örnektir.

---

[761] Haşim Karpuz, Osman Nuri Dülgerler, "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", **Sanatta Anadolu Asya İlişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan**, Ankara, 2006, ss. 317-332.
[762] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 279.
[763] **a.g.e.**, s. 279.
[764] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 191.
[765] Mutlu, **a.g.e.**, s. 405.
[766] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 261.
[767] Yavuzyılmaz, **a.g.e.**, 2013a, s. 582.
[768] Mutlu, **a.g.e.**, s. 406.
[769] Acar, **a.g.e.**, 2015, s. 11.

4.2.1.1.3. Tek Kemerli Çeşmeler

İncelediğimiz çeşmelerden Eskigediz Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi hariç diğer çeşmelerin tamamı tek kemerlidir.

4.2.1.1.3.1. Sivri Kemerli Çeşmeler

Kataloğumuzdaki sivri kemerli örnekler, Eskigediz Kavaklı Geçidi Çeşmesi, Merkez Kobak Çeşmesi ve Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 1-2'dir (43., 133., 163., 165. Fotoğraf).

Türk mimarisindeki sivri kemerli çeşmeler; Karaman Boyahane Muhyiddin Çeşmesi (1469)[770], Bursa Alaeddin Cami Çeşmesi (XIV. yüzyıl)[771], Bursa Meydancık Çatal Çeşme (XVI. yüzyıl)[772], Bursa Armutlu Meydan Çeşme (XVI. yüzyıl)[773], İstanbul Osman Ağa Çeşmesi (1621)[774], Gebze Çayırova Hünkar Fatih Çeşmesi (1659)[775], Edirne Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1667)[776], İstanbul Şehremini Çeşmesi (1720)[777], İstanbul Aşub Kadın Çeşmesi (1721)[778], İstanbul Katip Muslihüddin Çeşmesi (1721)[779], İstanbul Mehmet Ağa (1721)[780], Balıkesir Merkez Sülüklü Çeşme (1723)[781], Balıkesir Merkez Fatıpınar Çeşmesi (1741)[782], Balıkesir Erdek Cizyedar Osman Ağa Çeşmesi (1756)[783], Balıkesir Merkez Hacı Mahmud Ağa Çeşmesi (1758)[784], Konya Ilgın Hacı Ömer Ağa Çeşmesi (1791)[785], Bayburt Paşaoğlu

---

[770] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 16.
[771] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 79.
[772] **a.g.e.**, s. 79.
[773] **a.g.e.**, s. 79.
[774] Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu, Lütfi Yazıcıoğlu, **Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler**, Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60.
[775] Ahmet Yavuzyılmaz, "Gebze Çeşmeleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi- Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı**-, Cilt 6, Sayı 25, 2013a, s. 578.
[776] Murat Karademir, **Edirne Çeşmeleri**, Edirne Valiliği, Edirne, 2008, s. 148.
[777] Fazilet Koçyiğit, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, Erciyes Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2013, s. 275.
[778] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 275.
[779] **a.g.e.**, s. 275.
[780] **a.g.e.**, s. 275.
[781] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 86.
[782] **a.g.e.**, s. 86.
[783] **a.g.e.**, s. 86.
[784] **a.g.e.**, s. 86.
[785] Şimşir, **a.g.e.**, s. 622.

Çeşmesi (1810)[786], Konya Ilgın Zincirli Çeşmesi (1825)[787], Konya Süt Tekkesi Çeşmesi (1878)[788], Konya-Kadınhanı Nuriye Çeşmesi (1886)[789], Konya-Yunak Yukarı Karataş Camii Çeşmesi (XIX. yüzyıl)[790], Konya-Bozkır-Ferhatlar Köyü Çeşmesi (XX. yüzyıl)[791], Konya-Yatağan Köyü II. Çeşmesi (XX. yüzyıl)[792], Uşak Sivaslı Azizler Köyü Gali Çeşmesi (XX. yüzyıl başları)[793], Uşak Sivaslı Salmanlar Köyü Koca Çeşmesi (XX. yüzyıl başları)[794] ve Derbent Çiftliközü Aşağı Kel İbrahim Çeşmesi'dir[795].

4.2.1.1.3.1.1. İki Merkezli Sivri Kemerli Çeşmeler

İki merkezli sivri kemere sahip tek örnek, Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi'dir (114. Fotoğraf).

Anadolu'da nadir görülen bu kemer tipi, Uşak Ulubey Bekdemir Köyü Çeşmesi[796] ve Uşak Merkez Boyalı Çeşmesi'nde[797] görülmektedir.

4.2.1.1.3.2. Yarım Daire Kemerli Çeşmeler

Kütahya'daki incelediğimiz örneklerde yarım daire kemer kullanımı oldukça yaygındır. Merkez Servi Sokak Çatal, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Meydanbaşı, Merkez Ilık, Merkez Meydan Caddesi, Simav Eynal, Tavşanlı Balılar Sokak, Merkez Hacı İbrahim Sokak, Merkez Dilarem, Merkez Balpınar, Merkez Okçu Köyü, Merkez Karadonlu Sokak, Merkez Domaç Sokak, Tavşanlı Başköy, Merkez Kadı Şeyh, Merkez Palanga Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Simav Gökçeler Köyü, Merkez Şengül Cami, Hisarcık Koca, Merkez Elmalı Köyü Koca, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Emet Kocaalan Caddesi, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Emet Gürpınar Köyü 1, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Simav Yağıllar Köyü, Simav

---

[786] Murat Karademir, "Tarihi Bayburt Çeşmelerinden Örnekler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2016, s. 336.
[787] Şimşir, **a.g.e.**, s. 623.
[788] Mutlu, **a.g.e.**, s. 410.
[789] **a.g.e.**, s. 410.
[790] **a.g.e.**, s. 410.
[791] **a.g.e.**, s. 410.
[792] **a.g.e.**, s. 410.
[793] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 47.
[794] **a.g.e.**, s. 47.
[795] Çaycı, Yavuzyılmaz, **a.g.e.**, s. 387.
[796] Acar, **a.g.e.**, 2017a, s. 140.
[797] Acar, **a.g.e.**, 2015, s. 16.

Küçükharman Sokak, Merkez Yeni Cadde, Altıntaş Osmaniye Köyü, Eskigediz Kütahya Caddesi, Merkez Hürriyet, Merkez Sırören Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami, Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak, Merkez Aslan, Altıntaş Akçaköy ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmeleri yarım daire kemerli çeşmelerdir (101., 52., 54., 58., 74., 120., 76., 80., 81., 90., 93., 97., 99., 103., 105., 118., 126., 128., 129., 135., 142., 144., 92., 159., 161., 138., 172., 174., 178., 191., 152., 216., 194., 198., 212., 215., 179., 83., 155. Fotoğraf). Merkez Servi Sokak Çeşmesi'nin ise yarım daire kemerli olduğu düşünülmektedir.

Bursa Umurbey Cami (1524)[798], Kayseri Göllü (1551)[799], Bolvadin Ağılönü (1708)[800], İstanbul Ayşe Hanım (1719)[801], İstanbul III. Ahmed Han Kütüphane (1719)[802], İstanbul Ahmediye (1722)[803], İstanbul Hacı Beşir Ağa (1722)[804], Kırşehir Süleyman Ağa (1735–36)[805], Karaman Ali Dede Tartan (1809)[806], Karaman Hacı Celal (1838)[807], Karaman Kadı Budak (1855 onarım)[808], Uşak Ulubey Avgan Köyü Acı Kuyu (1867-68)[809], Uşak Sivaslı Hacım Köyü (1878)[810], Uşak Sivaslı Selçikler Hacıoğlu (1885-86)[811], Konya-Sille Hacı İsmail Ağa (1893-94)[812], Kırşehir Ahi Evren (XIX. yüzyıl)[813], Kırşehir Susuz (XIX. yüzyıl)[814], Kırşehir Tekke (XIX. yüzyıl)[815], Karaman Sakabaşı Sokağı (XIX. yüzyıl)[816], Bursa Muradiye Cami (XIX. yüzyıl

[798] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 80.
[799] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 258.
[800] A. Osman Uysal, **Bolvadin'de Bir Lâle Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988, s. 36.
[801] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 276.
[802] **a.g.e.**, s. 276.
[803] **a.g.e.**, s. 276.
[804] **a.g.e.**, s. 276.
[805] Lokman Tay, "Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 6, Adıyaman, 2011, s. 217.
[806] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 190.
[807] **a.g.e.**, s. 190.
[808] **a.g.e.**, s. 190.
[809] Acar, **a.g.e.**, 2017a, s. 167.
[810] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 47.
[811] **a.g.e.**, s. 47
[812] Mutlu, **a.g.e.**, s. 408.
[813] Tay, **a.g.e.**, s. 217.
[814] **a.g.e.**, s. 217.
[815] **a.g.e.**, s. 217.
[816] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 190.

sonları)[817], Uşak Sivaslı Selçikler Çingil Çayır (XIX. yüzyıl sonları)[818], Uşak Sivaslı Akarca Köyü (XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı)[819] ve Bitlis Sütlü Çeşmeleri (XIX. yüzyıl sonları)[820] Türk mimarisindeki yarım daire kemerli çeşmelerdir.

4.2.1.1.3.2.1. Dekoratif Kemerli Çeşmeler

Rokoko bezemenin en temel ögelerinden olan dekoratif kemer, şeritlerle ya da silmelerle oluşturulan, bazen düz çubuklarla birleşen, S ve C eğrilerinden oluşmaktadır. Genellikle S ve C'lerin uçlarında volütler vardır. Osmanlı döneminde bu tip dekoratif kemerli çeşmeler en çok başkent İstanbul'da karşımıza çıkmaktadır. Dolmabahçe Mehmet Emin Ağa Sebili (1741), Üsküdar Sadettin Efendi Çeşmesi (1740), Nuruosmaniye Çeşmesi (1755), Zevki Kadın Çeşmesi (1755) ve Vefa Recai Mehmet Efendi Çeşmesi (1775) S-C kemerli dekoratif kemerli çeşmelerin en güzel örnekleridir[821].

İncelediğimiz çeşmelerden Merkez Sıcak, Gediz Cebrail Köyü Yeşil Çeşme ve Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi dekoratif kemerlidir (80., 19. 23. Çizim). Örneklerimizdeki bu tip kemerlerin taşıyıcı özelliği yoktur. Yeşil Çeşme ve Kavak Çeşmesi'nin kemerleri, C eğrilerinden oluşan ve uçları volütle sonlanan bir görüntü sergilemektedir. Sıcak Çeşme'nin dekoratif kemeri, içten yarım daire, dıştan S kıvrımını hatırlatan bir profille devam edip, üstte Barok üslubu hatırlatan, palmet bir tepelikle sonlanmaktadır.

4.2.1.1.3.3. İç İçe İki Kemerli Çeşmeler

Bu tip çeşmelerde cephe, iç içe iki nişten oluşmaktadır. Genellikle nişlerden dışta olanı daha derin düzenlenmiştir[822]. Kataloğumuzdaki Merkez Özbek Çeşmesi (1699) iç içe iki sivri kemerlidir (46. Fotoğraf).

---

[817] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 80.
[818] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 47.
[819] **a.g.e.**, s. 47.
[820] Şahabettin Öztürk, **Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2002, s. 119.
[821] Doğan Kuban, "Rokoko", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 6, Ed. Nuri Akbayar ve diğerleri, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 340.
[822] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 259.

Manisa Muradiye Külliyesi Çeşmesi 1 (1583-93)[823], Kayseri Kabasakal Müftü Çeşmesi (1714)[824], Kayseri Hacı Mehmet Çeşmesi (1807)[825], Nevşehir Aslanlı Çeşme (1854)[826], Bitlis Müftüler Evi Çeşmesi (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyılın ilk çeyreği)[827], Bitlis Kuru Çeşme (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyılın ilk çeyreği)[828], Bitlis Sinan Çeşmesi (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyılın ilk çeyreği)[829], Karaman Halil Efendi Çeşmesi (XIX. yüzyıl ortaları)[830] ve Afyon Sülüm Çeşmesi 1 (1908)[831] bu tipte inşa edilen çeşmelerdendir.

4.2.1.1.3.4. Kaş Kemerli Çeşmeler

Kataloğumuzdaki tek kaş kemerli çeşme, Eskigediz Dübekönü Sokak Çeşmesi'dir (1778-79) (64. Fotoğraf). Eski resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla Simav Paşa Pınarı Çeşmesi de kaş kemerlidir (433. Fotoğraf).

Türk mimarisinde bilinen kaş kemerli çeşmeler şunlardır: Uşak Ulubey Gümüşkol Köyü Çeşmesi[832], Konya Ekmekçi Hacı Mustafa Çeşmesi (1825)[833], Konya Kümbetli Çeşmesi (1922)[834], Balıkesir Fatıpınar Çeşmesi (1924)[835], Derbent Saraypınar Köyü Yukarı Çeşme[836] ve Safranbolu Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi[837].

---

[823] Hasan Uçar, **Manisa Çeşmeleri**, Ege Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s.163.
[824] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 259.
[825] **a.g.e.**, s. 259.
[826] Adem Sevim, **Nevşehir ve İlçelerindeki Çeşme Mimarisi**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, s. 120.
[827] Şahabettin Öztürk, **Bitlis Su Mimarisi**, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya, 2004, s. 119.
[828] Öztürk, **a.g.e.**, s. 119.
[829] **a.g.e.**, s. 119.
[830] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 191.
[831] Gülay Karasu, **Afyon Çeşmeleri**, Gazi Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 174.
[832] Acar, **a.g.e.**, 2017a, s. 143.
[833] Mutlu, **a.g.e.**, s. 411.
[834] **a.g.e.**, s. 411.
[835] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 168.
[836] Çaycı, Yavuzyılmaz, **a.g.e.**, s. 409.
[837] Lütfiye Göktaş Kaya, Elif Özdemir, "Yerel Mimarlık Örneği Olarak Safranbolu Köy Çeşmeleri", **Sanat Tarihi Dergisi**, 29/1, 2020, s. 122.

4.2.1.1.3.5. Basık Kemerli Çeşmeler

Kütahya'da incelediğimiz çeşmelerden üç tanesi basık kemerli olarak yapılmıştır. Bunlar Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmesi, Merkez Ahievren Cami ve Merkez Cemalettin Mescidi Çeşmesidir (148., 201. 209. Fotoğraf).

Balıkesir Merkez Habibe Hatun Çeşmesi (1859)[838], Balıkesir Manyas Cumhuriyet Köyü Çeşmesi (1885)[839], Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı)[840] ve Kayseri Lise Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı)[841] basık kemerli çeşmelere örnektir.

4.2.1.1.3.6. Sepet Kulpu Kemerli Çeşmeler

Kataloğumuzdaki sepet kulplu kemerli tek örnek, Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1'dir (170. Fotoğraf).

Türk mimarisindeki en erken tarihli sepet kulplu kemerli çeşme Mardin Zinciriye Medresesi Çeşmesi'dir (1385)[842].

4.2.1.1.3.7. Sarkıt Kemerli Çeşmeler

Kataloğumuzdaki Altıntaş Erenköy Çeşmesi sarkıt kemerlidir (77. Fotoğraf).

Sarkıt kemerlerde, kemer taşlarıyla birlikte işlenmiş olan püskül veya sarkıt denilen çıkıntılar, üstteki taşıyıcı kemer örgüsü altında, taştan dekoratif bir nevi dantel veya püsküllü bir saçak meydana getirirler. Türk sanatında sarkıt kemerlerin en güzel örneklerini, Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1193-1223) ve Zinciriye Medresesi (1198) avlu revaklarında buluyoruz. Sarkıt kemerler, XV-XVIII. yüzyıllarda özellikle Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı yapılarda tatbik edilmiştir. XV. yüzyılda inşa edilen Edirne Üçşerefeli Cami şadırvan avlusunun batı kapısında, XVI. yüzyılda inşa edilen Tarsus Ulu Camisi'nin avlusunda, cümle kapısının iç yüzünde, XVIII. yüzyılda

---

[838] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 87.
[839] **a.g.e.**, s. 87.
[840] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 259.
[841] **a.g.e.**, s. 259.
[842] İrfan Yıldız, **Mardin'deki Su Mimarisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2008, s. 184.

inşa edilen Adana Yeni Cami avlusunun cümle kapısı ve yine aynı yüzyılın eseri olan Yeşil Mescidin kıble cephesindeki pencerede görülmektedir[843].

4.2.1.1.4. Düz Cepheli Çeşmeler

İncelediğimiz çeşmelerden on beş âdeti, düz cepheli olarak inşa edilmiştir. Emet İğdeköy Çeşmesi, Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 1-2, Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme, Tavşanlı Ayvalı Köyü Çeşmesi, Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 3, Emet Gürpınar Köyü 2, Merkez Yeşil Cami Çeşmesi, Merkez Çobanlar Köyü Çeşmesi 1-2, Merkez Fincanburnu Köyü Çeşmesi, Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmesi, Çavdarhisar Eskipazar Cami Çeşmesi ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmesi'dir (50., 62., 72., 110., 112., 185., 140., 147., 153., 176., 189., 213., 214., 218. Fotoğraf). Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi günümüzde düz cepheli (196. Fotoğraf) olup, ilk halinin yarım daire kemerli (1. Resim) olduğu bilinmektedir.

İstanbul Hacı Mustafa Ağa Çeşmesi (1718)[844], Konya Sedirler Çeşmesi (1743)[845], Bursa Kavaklı Cami Çeşmesi (1778)[846], Karaman Fakihzâde Mehmet Cemil (1794)[847], Balıkesir Edincik Hacı Kadir Çeşmesi (1834-35)[848], Safranbolu Akören Köyü Cami Önü Çeşmesi (1871-72)[849], Kayseri Talas Meydan Çeşmesi (1887)[850], Afyon Ak Mescit Cami Çeşmesi (1904-05)[851], Safranbolu Gündoğan Köyü Çeşmesi (1907-08)[852], Edirne Hacer Hanım Çeşmesi (1912)[853] ve Mersin Erdemli Keçci Çeşmesi (1959)[854] düz cepheli çeşmeler arasındadır.

---

[843] Yılmaz Önge, "Anadolu'nun Türk-İslam Devri Yapılarında Enteresan Bazı Taş Kemer ve Tonozlar", **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Albert Gabriel Özel Sayısı**, Ankara, 1978, ss. 325-326.
[844] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 280.
[845] Mutlu, **a.g.e.**, s. 412.
[846] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 84.
[847] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 64.
[848] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 88.
[849] Göktaş Kaya, Özdemir, **a.g.e.**, s. 122.
[850] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 261.
[851] Karasu, **a.g.e.**, s. 175.
[852] Göktaş Kaya, Özdemir, **a.g.e.**, s. 122.
[853] Karademir, **a.g.e.**, 2008, s. 229.
[854] Lokman Tay, "Mersin-Erdemli Çeşmeleri", **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2018, s. 692.

4.2.1.1.5. Üçgen Alınlıklı Çeşmeler

Kemersiz bir görüntü sergileyen bu tip çeşmeler, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi ve Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme'de görülmektedir (183., 211. Fotoğraf).

Üçgen alınlık, genellikle XIX. yüzyılda inşa edilen çeşmelerde, Batılı sanat akımlarının etkisiyle ortaya çıkmıştır[855]. İstanbul III. Ahmed Han Kütüphane Çeşmesi (1719)[856], Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (1844)[857], Karaman Abbas Mahallesi Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı)[858] ve Karaman Tabakhane Çeşmesi (1927)[859] üçgen alınlıklı çeşmelere örnektir.

4.2.1.3.6. Fıskiyeli Çeşmeler

İncelediğimiz Merkez Ulu Cami Çeşmesi ve Merkez Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme fıskiyeli çeşmelerdendir (157., 168. Fotoğraf). İki örneğin hazne uzunlukları 1.72 m'dir.

Zemin döşemesine veya bir kaide üzerine yerleştirilmiş bir çanak veya teknenin ortasındaki fıskiyeden oluşan bu çeşmelere, XIII. yüzyıldan başlayarak her dönemde rastlanılmaktadır. Yapılış biçimlerine göre ikiye ayrılırlar:

1- Fıskiyeli çanak veya teknesi doğrudan doğruya zemin döşemesine oturtulmuş veya gömülmüş çeşmeler.

2- Fıskiyeli çanak veya teknesi bir kaideyle zeminden yükseltilmiş çeşmeler[860].

Birinci grup fıskiyeli çeşmeler, Anadolu'da rastlanan en eski fıskiyeli çeşme örneklerdir. Çeşmelerin çanak veya tekneleri genellikle bir kenarı 0.60-1.00 m olan kare şeklinde yekpare bir mermer bloktan işlenmiş olup, iç yüzleri basit veya dilimli daire, kare, altıgen, sekizgen, yıldız gibi geometrik şekiller veya mukarnas dilimleriyle süslenmiştir. Çanağın ortasında taştan bir göbek veya bir delik bulunur. Bu göbek veya

---

[855] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 192.
[856] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 290.
[857] Selman Şahin, **Trabzon Merkez İlçedeki Tarihi Su Yapıları**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2020, s. 101.
[858] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 192.
[859] **a.g.e.**, s. 192.
[860] Yılmaz Önge, "Fıskiyeli Türk Çeşmeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 22, Ankara, 1991, s. 99.

deliğin çevresinde küçük bir delik vardır. Konya'da bu tip çeşmelere "Büngüldek" denir. Bu tipin en eski tarihli örneği Divriği Melike Turan Darüşşifası (1228) havuzu kenarında yer alır. Konya Karatay Medresesi (1251), Amasya Gök Medrese Cami (1266), Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi (1339), Ankara Hacı Bayram Cami çilehanede, Bursa Yeşil Cami fevkani Bey dairesi revakında, Konya Meram Yıldız Köşkü, Konya Cimcimler Köşkü Dede Bahçesi, Konya Hasip Dede ve Konya Süt Tekkesi haremliğinin bahçesinde bu tip fıskiyeli çeşmelerle karşılaşılmaktadır[861].

İkinci grup fıskiyeli çeşmeler XIV. yüzyıl başlarından itibaren karşılaşılan çeşmeler olup, üstteki çanaktan dökülen suları toplamak amacıyla, zeminde alçak kenarlı bir hazne meydana getirilmiştir. Edirne Selimiye Cami müezzin mahfili altındaki fıskiyeli çeşme, Klasik Osmanlı döneminin en güzel örneğidir[862]. Kataloğumuzdaki Merkez Ulu Cami Çeşmesi de Selimiye Camisi'ndeki gibi müezzin mahfilinin altında yer almaktadır.

4.2.1.3.7. Münferit Çeşmeler

Merkez Çinili Çeşmesi'nin çokgen gövdesi sıralı, bağımsız dört sütun tarafından taşınması nedeniyle, belirli bir tipolojiye girmeyen münferit örneklerden sayılabilir (181. Fotoğraf).

Çinili Çeşme, bağımsız sütunlar tarafından taşınması bakımından Adana Bahri Paşa Çeşmesi'ne (1901)[863] benzemektedir.

Merkez Pesendi Sokak Çeşmesi (82. Fotoğraf) şahide tipi, Merkez Derviş Çeşmesi (95., 96. Fotoğraf) ise sütun çeşmeler arasında da gösterilebilmekle birlikte, katalogda tek örnekle temsil edildikleri için münferit çeşmelerden kabul edilebilir.

---

[861] Önge, **a.g.e.**, 1991, ss. 99-100.
[862] **a.g.e.**, ss. 100-101.
[863] Hilal Laz, **Adana Su Yapıları**, Erciyes Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2016, s. 128.

4.2.1.2. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler

4.2.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler

Bu grupta herhangi bir konutun, bahçenin, caminin, çamaşırhanenin duvarıyla birlikte veya bu yapıların alt katında inşa edilen çeşmeler ele alınmıştır.

Çalışmamız kapsamında incelediğimiz doksan üç çeşmeden altmış beş tanesi bu gruptandır. Gediz Cebrail Köyü Yeşil, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Ilık, Merkez Hacı İbrahim Sokak, Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Karadonlu Sokak, Emet Eğrigöz Köyü, Emet Kocaalan Caddesi, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1, Merkez Çobanlar Köyü 2, Simav Küçükharman Sokak, Merkez Yeni Cadde, Eskigediz Kütahya Caddesi, Tavşanlı Çarşı Sokak, Tavşanlı Çavuşhamam Sokak, Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak, Eskigediz Salur Caddesi 1 ve Merkez Aslan Çeşmeleri konut duvarına bitişiktir (45., 52., 58., 80., 43., 97., 124., 92., 170., 176., 178., 191., 216., 204., 86., 206., 62., 179. Fotoğraf). Merkez Servi Sokak Çatal, Merkez Domaç Sokak, Merkez Cemalettin Mescidi, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami ve Merkez Çukur Çeşmeleri cami-mescit duvarına bitişik çeşme örneklerdendir (101., 99., 209., 183., 41. Fotoğraf). Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmesi zaviye duvarına (219. Fotoğraf); Merkez Servi Sokak, Merkez Kara Ahmet Sokak ve Merkez Kobak Çeşmeleri ise dükkân duvarına bitişik olarak yapılmıştır (60., 109., 133. Fotoğraf). Çamaşırhane duvarına bitişik olarak inşa edilen çeşmeler, Merkez Meydanbaşı, Merkez Meydan Caddesi, Merkez Dilarem, Merkez Balpınar, Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhane, Merkez Sıcak, Merkez Palanga Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Hisarcık Kutlubeyler, Merkez Kükürt, Tavşanlı Şenlik, Altıntaş Akçaköy ve Çavdarhisar Afşar Köyü çeşmeleridir (54., 74., 81., 90., 114., 107., 118., 126., 144., 87., 213., 83., 155. Fotoğraf). Merkez Özbek, Eskigediz Dübekönü Sokak, Tavşanlı Balılar Sokak, Merkez Pesendi Sokak, Tavşanlı Başköy, Merkez Kadı Şeyh, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Simav Gökçeler Köyü, Merkez Şengül Cami, Merkez Çobanlar Köyü 1, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 2, Merkez Balıklı Cami, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Simav Yağıllar Köyü, Merkez Müderris Caddesi, Merkez Ahievren Cami, Eskigediz Cumhuriyet Caddesi, Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami, Simav İki Pınar Caddesi, Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak ve Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşmeler ise duvara bağımlı çeşmelerdir (47., 64., 76., 82.,

103., 105., 112., 128., 129., 153., 159., 161., 165., 166., 172., 174., 196., 201., 207., 212., 88., 215., 211. Fotoğraf).

Türk mimarisinin ilk dönemlerinden, Osmanlı dönemi sonuna kadar inşa edilmiş çeşmelerde çok sayıda bağımlı çeşme örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Amasya-Tokat yolu üzerindeki Hatun Hanı Çeşmesi (1239)[864], Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271)[865], Erzurum Hatuniye Çeşmesi (1291)[866], Selçuk İsa Bey Cami Çeşmesi (1375)[867], Balıkesir Edincik Kız Dedesi Çeşmesi (1415-16)[868], Bursa Selçuk Hatun Cami Çeşmesi (1450)[869], Bursa Umurbey Cami Çeşmesi (1524)[870], İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (1680), İstanbul Hunbaracıbaşı Çeşmesi (1729)[871], Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi istinat duvarı üzerindeki çeşme (1723)[872], Balıkesir Merkez Fatıpınar Çeşmesi (1741)[873], Balıkesir Merkez Hacı Mahmud Ağa (Kasaplar) Çeşmesi (1756)[874], Bursa Kavaklı Cami Çeşmesi (1778)[875], Urfa Firuz Bey Çeşmesi (1781)[876], Denizli-Gümüşsuyu Efendi Çeşmesi (1785)[877], Uşak Eski Güney Köyü Çeşmesi (1857-58)[878], Uşak Celep Çeşmesi (1871-72)[879], Kayseri-Talas Esma Hanım Çeşmesi (1887)[880] ve Uşak Ulubey Bekir Çeşmesi (1907-08)[881] bu grubun örnekleridir.

---

[864] Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 46.
[865] **a.g.e.**, s. 49.
[866] **a.g.e.**, s. 54.
[867] **a.g.e.**, s. 55.
[868] Abdulbaki Işıkakdoğan, **Balıkesir Çeşmeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2013, s. 84.
[869] Ebru Çetinkaya, **Bursa Çeşmeleri**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012, s. 77.
[870] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 77.
[871] Örcün Barışta, **İstanbul Çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi**, Ankara, 1993, s. 52.
[872] İlknur Aktuğ, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 48.
[873] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 84.
[874] **a.g.e.**, s. 84.
[875] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 77.
[876] Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 26
[877] Abdullah Karaçağ, **Denizli-Gümüşsuyu ve Işıklı'daki Türk Eserleri**, Selçuk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992, s. 34.
[878] Acar, **a.g.e.**, 2018a, s. 165.
[879] Türkan Acar, "Uşak Çeşmelerinin Korunma Durumları, Tarihi Kimliklerini Koruma Bağlamında Düşünceler", **Turkish Studies**, 10/10, 2015, s. 10.
[880] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 124.
[881] Türkan Acar, "Ulubey'deki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 47, Ankara, 2017, s. 167.

4.2.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler

İncelediğimiz çeşmelerden yirmi sekiz tanesi bağımsız çeşmeler grubundadır. Emet İğdeköy, Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Eskigediz Salur Caddesi 2, Simav Eynal, Altıntaş Erenköy, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak, Merkez Derviş, Merkez Okçu Köyü, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi, Hisarcık Koca, Merkez Elmalı Köyü Koca, Merkez Yeşil, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Emet Gürpınar Köyü 1-2, Merkez Çinili, Merkez Ulu Cami, Merkez Fincanburnu Köyü, Çavdarhisar Yolu, Altıntaş Zafertepeçalköy 3-4, Merkez Hürriyet, Merkez Vâcidiye Medresesi Önündeki, Altıntaş Osmaniye Köyü, Merkez Sırören Köyü, Çavdarhisar Eskipazar Cami ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmeleri bağımsız çeşmelerdir (50., 70., 72., 120., 77., 48., 95., 93., 116., 135., 142., 147., 148., 163., 138., 140., 181., 157., 189., 185., 187., 194., 168., 152., 198., 214., 218. Fotoğraf).

Türk mimarisinde bağımsız, anıtsal meydan çeşmelerinin yapımına XVIII. yüzyılda başlanmıştır[882]. Anadolu'da bağımsız inşa edilen çeşmelerden bazıları şunlardır: Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1544-45)[883], Karaman Çarşı Çeşmesi (1594)[884], Bursa Abdal Cami Çeşmesi (1652)[885], Karaman İsmail Ağa Çeşmesi (1708)[886], Balıkesir Merkez Sülüklü Çeşme (1723)[887], Bursa Beşir Ağa Çeşmesi (1743)[888], Balıkesir Erdek Cizyedar Osman Ağa Çeşmesi (1756)[889], Balıkesir Merkez Hacı Mahmud Ağa Çeşmesi (1758)[890], Uşak Çevre Köy Alabahçe Çeşmesi (1822-23)[891], Uşak Sivaslı Selçikler Hacıoğlu Çeşmesi (1885-86)[892], İstanbul Abdülhamit II Çeşmesi (1892)[893], Uşak Sivaslı Sazak Köyü Aşağı Çeşme (XIX. yüzyıl)[894] ve Uşak Sivaslı Selçikler Çingil Çayır Çeşmesi'dir (XIX. yüzyıl sonları)[895].

---

[882] Pilehvarian, **a.g.e.**, 2002, s. 248.
[883] Ömer Yörükoğlu, **Kayseri Çeşmeleri**, Kayseri, 1987, ss. 135-136.
[884] Mustafa Denktaş, **Karaman Çeşmeleri**, Birinci Baskı, Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 2000b, s. 34.
[885] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 78.
[886] Denktaş, **a.g.e.**, 2000b, s. 34.
[887] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 85.
[888] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 78.
[889] Işıkakdoğan, **a.g.e.**, s. 85.
[890] **a.g.e.**, s. 85.
[891] Acar, **a.g.e.**, 2018a, s. 166.
[892] Türkan Acar, "Uşak/Sivaslı Çeşmeleri", **Sobider Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 26, 2018b, s. 46.
[893] İ. Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri I**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 6.
[894] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 45.
[895] **a.g.e.**, s. 46.

4.2.1.3. Su Depolu Çeşmeler

Kaynaktan gelen su önce çeşmenin merkezine yerleştirilen haznede depolanmakta, sonra da lüleden istenildiğinde akıtılmaktadır[896]. Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 1, Eskigediz Dübekönü Sokak Çeşmesi ve Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi depolu çeşmelerdendir.

4.2.2. Malzeme

Kütahya'daki çeşmelerde taş, mermer, devşirme, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır.

4.2.2.1. Taş

Çeşmelerde en çok kullanılan malzeme taş olup, küfeki taş, kesme taş, kaba yonu taş, moloz taş ve bazalt taşı kullanılmıştır.

Küfeki taşı; kum, çakıl ve midye kabuklarının zamanla bağlayıcı maddelerle birbirlerine yapışmalarından oluşan açık renkli ve işlemesi kolay bir taştır[897]. Bir çeşit trakit tüfü olan bu taşlar, şehrin 20 km güneybatısındaki merkez Çayca Köyü civarından çıkartılmaktadır. Yerli halk bu taşa "köhke" adını vermektedir[898]. Küfeki taşın örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşmeler, Merkez Ilık, Merkez Meydan Caddesi, Altıntaş Erenköy, Merkez Dilarem, Merkez Karadonlu Sokak, Merkez Domaç Sokak, Merkez Kobak, Emet Kocaalan Caddesi, Merkez Fincanburnu Köyü ve Merkez Yeni Cadde Çeşmesi'dir. Altıntaş Osmaniye Köyü Çeşmesi'nde ön cephe, Merkez Servi Sokak Çatal Çeşmesi'nde niş cephesi ve köşelerde, Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'nde kemer ve niş cephesinde, Merkez Servi Sokak Çeşmesi'nde cephenin kalan kısımlarında, Eskigediz Salur Caddesi 2 Çeşmesi'nde yer yer, Tavşanlı Balılar Sokak Çeşmesi'nde sekiler, Merkez Kadı Şeyh Çeşmesi'nde kemer, tas nişi ve başlıkta, Hisarcık Koca Çeşmesi'nde kemer, Çinili Çeşmede korniş, saçak ve Merkez Ahievren Cami Çeşmesi'nde arka cephede küfeki taş malzeme kullanımı görülmektedir. Merkez Cemalettin Mescidi Çeşmesi ise küfeki taşla yenilenmiştir.

---

[896] Acar, **a.g.e.**, 2018a, s. 171.
[897] Hasol, **a.g.e.**, s. 273.
[898] Hüsrev Tayla, **Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları I**, TAÇ Vakfı Yayınları, 2007, s. 71.

Kesme taşın örgü malzemesi olarak kullanıldığı çeşmeler, Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşme, Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2, Eskigediz Kavaklı Geçidi Çeşmesi, Tavşanlı Başköy Çeşmesi, Merkez Palanga Sokak Çeşmesi, Tavşanlı Aliköy Cücükçü Çeşmesi, Emet Gürpınar Köyü 1, Simav Gökçeler Köyü Çeşmesi, Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmesi ve Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 2'dir.

Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 1 ve Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 1'in ön cepheleri; Merkez Servi Sokak Çatal Çeşmesi'nde kemer ve arka cephede; Simav Eynal Çeşmesi'nde kemer, başlık ve yer yer, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi'nde yan, arka ve ayaklarda; Simav Küçükharman Sokak Çeşmesi'nde ayaklarda ve nişte; Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'nde ayaklarda; Altıntaş Yeşilyurt Köyü Çeşmesi 2 ve Simav Yağıllar Köyü Çeşmesi'nin sekilerinde; Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 1-2, Merkez Hacı İbrahim Sokak, Emet Eğrigöz Köyü, Hisarcık Koca, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2 ve Merkez Çobanlar Köyü 2 çeşmelerinin cephelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kataloğumuzdaki üç çeşmenin kitabesi kesme taştan yapılmıştır. Bunlar Merkez Meydanbaşı, Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 2, Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme ve Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 4.

Bazı çeşmelerde kaba yonu taş yer yer kullanılmıştır. Bunlar Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 1, Simav Eynal, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Altıntaş Osmaniye Köyü, Emet Gürpınar Köyü 2 (dinlenme sekisi), Simav Yağıllar Köyü ve Merkez Sırören Köyü Çeşmeleridir.

Moloz taş, Eskigediz Salur Caddesi 1, Merkez Hacı İbrahim Sokak, Hisarcık Koca, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Merkez Çobanlar Köyü 1, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1, Simav Yağıllar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 3, Merkez Sırören Köyü, Tavşanlı Şenlik Köyü, Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki ve Altıntaş Akçaköy Çeşmelerinde yer yer örgü malzemesi olarak, Çavdarhisar Yolu Çeşmesi'nde ise sekilerde kullanılmıştır.

Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhane Çeşmesi tamamen bazalt taşından yapılmıştır (114. Fotoğraf).

4.2.2.2. Mermer

Çeşmelerde mermer malzeme, taş malzeme kadar yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tamamen mermer malzemeden yapılan çeşmeler, Merkez Sıcak Çeşme, Merkez Yeşil Cami Çeşmesi, Merkez Ulu Cami Çeşmesi, Merkez Aslıhanlar Köyü Çeşmesi, Merkez Vâcidiye Medresesi Önündeki Çeşme, Merkez Hürriyet Çeşmesi ve Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmesi'dir (saçak hariç).

Merkez Servi Sokak Çatal, Merkez Hacı İbrahim Sokak ve Merkez Cemalettin Mescidi Çeşmelerinde ayaklarda; Merkez Kadı Şeyh Çeşmesi'nde ayna taşı, yalak; Tavşanlı Balılar Sokak, Merkez Derviş, Merkez Şengül Cami, Merkez Yeni Cadde, Merkez Domaç Sokak ve Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmelerinde yalak; Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nde ayaklar, kemer ve yalak; Merkez Çinili Çeşmede arka cephe, sütunlar, pilastrlar, arşitrav ve yalakta; Merkez Dilarem ve Simav İki Pınar Caddesi Çeşmelerinde ayaklar, ayna taşı; Merkez Meydan Caddesi Çeşmesi'nde ayaklar, ayna taşı ve yalak; Altıntaş Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi'nde ayaklar ve alınlık; Merkez Kükürt Köyü Çeşmesi'nde yalak; Simav Eynal, Merkez Karadonlu Sokak, Altıntaş Erenköy ve Merkez Müderris Caddesi Çeşmelerinde ayna taşı; Aslanapa Çamdibi Kavak Çeşmesi'nde ön cephe, başlıklar, yalak; Merkez Ahievren Cami Çeşmesi'nde ön cephe ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmesi'nde niş cephesi ve üst kısımda mermer malzeme kullanılmıştır.

Dinlenme sekilerinde mermer malzeme kullanılan örnekler, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Domaç Sokak, Aslanapa Aslıhanlar Köyü ve Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşmeleridir.

Kütahya çeşmelerinde kitabelerde de mermer malzeme kullanımı göze çarpmaktadır. Merkez Çukur, Emet İğdeköy, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Meydanbaşı, Merkez Servi Sokak, Eskigediz Salur Caddesi 1, Eskigediz Dübekönü Sokak, Tavşanlı Demirler Sokak, Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Merkez Pesendi Sokak, Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi, Emet Eğrigöz Köyü, Merkez Şengül Cami, Hisarcık Koca, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Merkez Sırören Köyü ve Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmelerinde kitabeler mermer malzemeden yapılmıştır.

4.2.2.3. Devşirme

Kataloğumuzdaki çeşmelerde devşirme mermer malzeme oldukça yoğun kullanılmıştır. Bunun nedenleri arasında, Roma ve Bizans dönemlerinde bölgenin yoğun yerleşime sahne olmasıdır. Aizonai (Çavdarhisar), Alia (Emet-Kırgıl), Ancyra (Simav-Kiliseköy), Appia (Altıntaş-Pınarcık), Cadi (Gediz), Cotiaeon (Kütahya), Synaus (Simav) ve Tiberiopolis (Emet Eğrigöz) kentleri, Roma ve Bizans dönemlerinde önemli yerleşim merkezlerindendir[899].

Kütahya merkez Enne Köyü, Giravla mevkiinde, Roma ve Erken Bizans dönemlerine ait bir mermer ocağı tespit edilmiştir[900]. Bununla birlikte Frigya bölgesinde de mermer ocaklarının yaygın olarak bulunduğu bilinmektedir. Frigya bölgesinde Dokimion (İşcehisar) mermer ocaklarının yanı sıra Hierapolis ve güneyinde Gölemezli'de, Kütahya'da Altıntaş, Aizanoi, Göynükören, Kurtköy ve Soa'da, Uşak ve çevresinde, Akmonia (Ahat), Sebaste (Selçikler), Sivaslı, Eldemir, Hanoğlu, Kavacık, Selvioğlu, Tepetarla'da, Eskişehir (Dorylaion) ve Seyitgazi (Nakoleia) ve çevresinde mermer ve taş ocakları bulunmaktadır[901].

Çeşmelerde templon payesi, templon levhası, mezar steli, çift sütun, postament (sütun altlığı), vaftiz havuzu, sütun kaidesi ve lahit gibi devşirme malzemeler kullanılmıştır.

Çift sütunun çeşme olarak tasarlandığı üç adet örnek bulunmaktadır: Merkez Çobanlar Köyü Çeşmesi (ön cephe), Tavşanlı Çavuşhamam Sokak Çeşmesi ve Merkez Kükürt Köyü Çeşmesi'dir. Taşıyıcı ayaklarında çift sütun kullanılan çeşmeler, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Servi Sokak, Emet Eğrigöz Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Altıntaş Erenköy (kuzeybatı ayak), Merkez Sırören Köyü ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmeleridir. Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmesi'nin dinlenme sekilerinde çift sütun kullanılmıştır.

---

[899] A. Semih Tulay, "Kütahya Arkeolojisi", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, ss. 55-57.

[900] Thomas Drew-Bear, "Frigya ve Pisidya'da Epigrafik Yüzey Araştırmaları", **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, **27-31 Mayıs 2003 Ankara**, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2003, s. 78.

[901] Ebru Parman, **Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002, s. 47.

Merkez Karadonlu Sokak Çeşmesi'nin kuzeybatısındaki çeşme, Tavşanlı Demirler Sokak, Merkez Kara Ahmet Sokak ve Merkez Balıklı Çeşmeleri tamamen mezar stelinden yapılmıştır. Ayrıca mezar steli, Emet İğdeköy Çeşmesi, Çavdarhisar İlcikören Köyü ve Altıntaş Akçaköy Çeşmelerinin ayna taşında, Tavşanlı Balılar Sokak, Emet Eğrigöz Köyü ve Merkez Fincanburnu Köyü Çeşmelerinin niş cephesinde kullanılmıştır. Yine Altıntaş Akçaköy Çeşmesi'nin ayaklarında ve Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmesi'nin arka cephesinde mezar steli bulunmaktadır.

Merkez Servi Sokak Çatal Çeşmede aynalık olarak templon levhası, Tavşanlı Çarşı Sokak ve Merkez Balpınar Çeşmesi yalağında (91. Fotoğraf) vaftiz havuzu, Merkez Karadonlu Sokak Çeşmesi ayaklarında postament (sütun altlığı), sütun kaidesi, Hisarcık Koca Çeşmesi ayaklarında postament, Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 2 cephesinde ve Merkez Balpınar Çeşmesi ayaklarında templon payesi kullanımı göze çarpmaktadır. Lahitlerin yalak olarak kullanıldığı iki adet çeşme vardır: Merkez Elmalı Köyü Koca ve Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmeleri (143., 149. Fotoğraf).

Simav Eynal Çeşmesi ve Merkez Domaç Sokak Çeşmesi ayaklarında, Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi başlıklarında, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Merkez Pesendi Sokak ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmelerinin ayna taşında, Altıntaş Erenköy Çeşmesi niş cephesi (78. Fotoğraf), dinlenme sekileri ve Altıntaş Akçaköy Çeşmesi dinlenme sekilerinde de işlevi tam olarak belirlenemeyen devşirme malzemeler kullanılmıştır.

4.2.2.4. Tuğla

Tuğla malzeme, çeşmelerde nadir de olsa kullanılmıştır. Merkez Servi Sokak Çatal Çeşme'nin saçak kısmında ve Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin yan cephelerinde tuğla malzeme kullanımı görülmektedir. Simav Küçükharman Sokak, Eskigediz Salur Caddesi Çeşmesi 2, Eskigediz Cumhuriyet Caddesi Çeşmesi ve Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme'nin cephelerinde harman tuğlası kullanılmıştır.

4.2.2.5. Ahşap

Çeşmeleri dış etkilerden korumak amacıyla, sonraki dönemlerde ahşap konstrüksiyonlu üst örtüler yapılmıştır. Merkez Özbek, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Ilık, Merkez Dilarem, Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Kara Ahmet Sokak, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak ve Altıntaş Akçaköy Çeşmelerinin üst örtüsü ahşap konstrüksiyonlu çatıyla kapatılmıştır.

4.2.2.6. Harç

Kütahya çeşmelerinde betonarme harç cephelerde, derz aralarında, üst örtüde, saçakta, yalakta ve nadirde olsa dinlenme sekilerinde kullanılmıştır. Emet İğdeköy, Merkez Kara Ahmet Sokak, Merkez Derviş, Altıntaş Zafertepeçalköy 4, Tavşanlı Çarşı Sokak, Tavşanlı Abdullah Efendi Sokak, Merkez Müderris Caddesi, Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi, Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak ve Merkez Aslan Çeşmelerinin cephelerinde ağırlıklı olarak betonarme harç malzeme kullanımı görülmektedir. On beş adet çeşmede derz araları harç malzemeyle sıvanmıştır. Merkez Mahvel Sokak, Tavşanlı Balılar Sokak, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak, Merkez Şengül Cami, Emet Gürpınar Köyü 1, Çavdarhisar Yolu ve Eskigediz Kütahya Caddesi Çeşmelerinde ise örgü malzemesinin üzerinin betonarme harçla sıvandığı gözlenmektedir. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 1 ve Simav Eynal Çeşmesi'nin çatısı betonarme harçla yapılmıştır.

Saçağı betonarme harçla yapılan çeşmeler şunlardır: Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Eskigediz Salur Caddesi 2, Merkez Okçu Köyü, Tavşanlı Başköy, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi, Merkez Palanga Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Merkez Elmalı Köyü Koca, Emet Kocaalan Caddesi, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Altıntaş Osmaniye Köyü, Merkez Çobanlar Köyü 2, Altıntaş Zafertepeçalköy 3, Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami ve Çavdarhisar Eskipazar Cami Çeşmeleridir.

Gediz Cebrail Köyü Yeşil, Merkez Selvi Sokak Çatal, Emet İğdeköy, Eskigediz Dübekönü, Eskigediz Salur Caddesi 2, Tavşanlı Balılar Sokak, Eskigediz Kavaklı Geçidi, Tavşanlı Başköy, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhane, Merkez Palanga Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Simav Gökçeler

Köyü, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Emet Kocaalan Caddesi, Merkez Çobanlar Köyü 1-2, Altıntaş Zafertepeçalköy 2, Simav Yağıllar Köyü, Simav Küçükharman Sokak, Simav Eynal, Emet Gürpınar Köyü 1-2, Çavdarhisar Yolu, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami, Tavşanlı Çavuşhamam Sokak, Altıntaş Osmaniye Köyü ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmelerinin yalağı betonarme harç malzemeyle yapılmıştır.

Dinlenme sekileri betonarme harç malzemeyle yapılanlar şunlardır: Emet İğdeköy, Merkez Dilarem (güneybatı cephe), Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Karadonlu Sokak, Tavşanlı Başköy, Tavşanlı Çarşı Sokak ve Merkez Aslan Çeşmeleri.

4.2.3. Yapı Elemanları

4.2.3.1. Duvar

İncelediğimiz çeşmelerden yirmi adeti arka ve yan cephelerde duvarla sınırlandırılmıştır. Çeşmelerin bir kısmında duvarlar yan ve arka cepheleri sınırlandırırken bir kısmında ise nişin üzerini örten kemeri taşıyıcı mahiyettedirler. Yan ve arka cepheleri duvarla sınırlandırılan örnekler, Eskigediz Salur Caddesi 1-2, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 3, Merkez Fincanburnu Köyü ve Çavdarhisar Eskipazar Cami Çeşmeleridir. Niş kemerinin yığma ayaklar üzerine oturduğu örnekler Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Kadı Şeyh, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Emet Gürpınar Köyü 1, Altıntaş Zafertepeçalköy 1-2, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1, Simav Küçükharman Sokak, Altıntaş Osmaniye Köyü, Eskigediz Kütahya Caddesi, Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki ve Merkez Aslan Çeşmelerdir.

4.2.3.2. Ayaklar

Kataloğumuzdaki çeşmelerin kemerleri, yanlarda yer alan yekpare ayaklar veya pilastrlar tarafından taşınmaktadır. Bu ayakların bazıları devşirme malzeme olarak dikkat çekmektedir.

Merkez Servi Sokak Çatal, Merkez Özbek, Merkez Osmanlı, Merkez Ilık, Eskigediz Dübekönü Sokak, Merkez Meydan Caddesi, Tavşanlı Balılar Sokak, Merkez Hacı İbrahim Sokak, Merkez Dilarem, Merkez Okçu, Merkez Domaç, Tavşanlı Başköy, Merkez Palanga Sokak, Simav Gökçeler Köyü, Merkez Elmalı Köyü Koca, Emet Kocaalan Caddesi, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Aslanapa Gölbaşı Köyü,

Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Simav Yağıllar Köyü, Merkez Yeni Cadde, Merkez Cemalettin Mescidi ve Simav İki Pınar Caddesi Çeşmelerinin kemeri yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır.

Merkez Sıcak, Merkez Hürriyet, Eskigediz Cumhuriyet Caddesi, Tavşanlı Çarşı Sokak ve Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak Çeşmeleri pilastrlarla, Merkez Çinili Çeşme ise sütunlarla taşınmaktadır.

Nişin üzerini örten kemerleri taşıyan ayakların bazı örneklerde Roma-Bizans dönemi mimari plastikler üzerine oturduğu gözlenmektedir: Merkez Mahvel Sokak, Merkez Servi Sokak, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Merkez Sırören Köyü ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmeleri çift sütun; Merkez Balpınar Çeşmesi templon payesi; Merkez Karadonlu Sokak Çeşmesi postament ve sütun kaidesi; Altıntaş Akçaköy Çeşmesi ise mezar steli gibi devşirme malzemelere oturmaktadır. Simav Eynal Çeşmesi'nin ayaklarındaki devşirme malzemenin işlevi bilinmemektedir.

4.2.3.3. Kemerler

Çeşme mimarisinde cephe kompozisyonunun en belirleyici ögesi kemerlerdir. Kütahya çeşmelerinden kırk tanesi yarım daire, dört tanesi sivri, üç tanesi basık, bir tanesi kaş, bir tanesi sarkıt, bir tanesi gemi teknesi, üç tanesi dekoratif kemerli ve bir tanesi de sepet kulpu kemerli olarak inşa edilmişlerdir.

4.2.3.4. Taslıklar

Kataloğumuzdaki otuz beş çeşmenin, tas veya bardak koymaya yarayan bölümleri vardır. Tas nişi olan örneklerden, Eskigediz Kavaklı Geçidi Çeşmesi'nin ikinci tas nişi kapatılmıştır. Diğer örneklerde tek taslık bulunmaktadır.

Merkez Meydanbaşı, Merkez Dilarem, Altıntaş Zafertepeçalköy 1 ve Merkez Yeni Cadde Çeşmeleri kaş kemerli; Emet Gürpınar Köyü 2, Merkez Kadı Şeyh ve Merkez Palanga Çeşmeleri ters eğmeçli kemerli; Altıntaş Erenköy, Eskigediz Kavaklı Geçidi, Tavşanlı Başköy, Emet Gürpınar Köyü 1, Simav Eynal ve Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmelerinin taslıkları ise dilimli kemerlidir. Yarım daire kemerli örnekler, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak, Merkez Mahvel Sokak, Altıntaş Osmaniye Köyü ve Merkez Meydan Caddesi Çeşmeleridir. Yedi adet örnek sivri kemerlidir: Merkez Servi Sokak Çatal, Merkez Okçu Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1, Altıntaş

Zafertepeçalköy Cami, Tavşanlı Çavuşhamam Sokak, Merkez Sırören Köyü ve Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmeleri. Hisarcık Koca Çeşme Bursa kemerli; Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşme ise yıldız kemerlidir. Dikdörtgen formlu olanlar Merkez Karadonlu Sokak, Merkez Kobak, Merkez Cemalettin Mescidi, Çavdarhisar Yolu, Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki ve Altıntaş Zafertepeçalköy 3 Çeşmelerdir. Merkez Fincanburnu Köyü Çeşmesi'nin tas niş formu bozuktur. Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2 ve Eskigediz Kütahya Caddesi Çeşmelerinin tas nişleri dışa taşıntılı bordür şeklindedir.

4.2.3.5. Ayna Taşları

Ayna taşı, çeşmelerde musluğun takıldığı, çoğunlukla mermerden yapılmış, zank taşı da denilen bezemeli düşey taştır[902].

İncelemiş olduğumuz çeşmelerin ayna taşları çoğunlukla dikdörtgen formlu ve süslemesiz yapılmışlardır. Yedi adet çeşmenin ayna taşı, süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Emet Gürpınar Köyü 1-2 ve Emet Kocaalan Caddesi Çeşmelerinde köşeleri pahlanmış, ortası yarım daire şeklinde vurgulanmış servi ağacı motifi bulunmaktadır. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'de ayna taşının ortasında altı kollu çiçeklerle bezeli büyük bir rozet bulunmaktadır. Simav Eynal Çeşmesi'nde rozetler içerisinde yıldız motifleri, kâsede meyve ve uçları palmet motifiyle sonlanan lale motifleri vardır. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nde çift kulplu vazoda dallar ve lale motifleri, lalelerin üzerinde ise karşılıklı kuş figürleri dikkat çekmektedir. Simav İki Pınar Caddesi Çeşmesi'ndeki ayna taşında cami tasviri yer almaktadır. Tavşanlı Balılar Sokak ve Merkez Hacı İbrahim Sokak Çeşmelerinin ayna taşları düz silmeli olarak yapılmışlardır. Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi'nin ayna taşı yarım daire tepelikli olup, üzerinde hem yazı yer almakta hem de uçları volütle sonlanan S ve C kıvrımlı bir süsleme bulunmaktadır.

Bazı çeşmelerde devşirme malzemelerin ayna taşı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Merkez Servi Sokak Çatal, Emet İğdeköy, Emet Eğrigöz Köyü, Tavşanlı Çavuşhamam Sokak, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü

[902] Neslihan Sönmez, **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, Birinci Baskı, Yem Yayın, İstanbul, 1997, s. 27.

2, Altıntaş Akçaköy ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmelerinin ayna taşı devşirme malzemedendir.

4.2.3.6. Dinlenme Sekileri

Kütahya çeşmelerinin büyük bir çoğunluğunun dinlenme sekisi yoktur. Dinlenme sekileri günümüze ulaşabilenlerin altı adeti betonarme harç, beş adeti kesme taş, dört adeti mermer, dört adeti devşirme, üç adeti küfeki taş ve bir adeti de moloz taş malzemeden yapılmışlardır. İki adeti ise çini ve mermerle kaplanmıştır.

Merkez Mahvel Sokak, Merkez Domaç Sokak (güneydoğu cephe), Aslanapa Aslıhanlar Köyü (güneydoğu cephe) ve Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşmelerinin dinlenme sekileri mermer malzemeden yapılmıştır.

Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Simav Yağıllar Köyü, Merkez Yeni Cadde, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami ve Eskigediz Kurşunlu Caddesi (güneybatı cephe) Çeşmelerinin dinlenme sekileri kesme taştır. Dinlenme sekileri küfeki taşla yapılanlar, Tavşanlı Balılar Sokak, Emet Kocaalan Caddesi ve Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak Çeşmeleridir. Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin dinlenme sekisi kaba yonu taşlarla oluşturulmuştur. Çavdarhisar Yolu Çeşmesi'nin dinlenme sekisi ise moloz taştan yapılmıştır.

Altıntaş Erenköy, Merkez Palanga Sokak, Çavdarhisar İlcikören Köyü ve Altıntaş Akçaköy Çeşmelerinin dinlenme sekileri devşirme malzemedendir.

Emet İğdeköy, Merkez Dilarem (güneybatı cephe), Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Karadonlu Sokak, Tavşanlı Başköy, Tavşanlı Çarşı Sokak, Merkez Aslan ve Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşmelerin dinlenme sekileri betonarme harç malzemedendir.

4.2.3.7. Su Yalakları

Çeşmelerin önüne yerleştirilen ve yanlara su sıçramasın diye konulan delikli tekne olan yalaklar, aynı zamanda hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan kaplardır[903].

[903] Hasol, **a.g.e.**, s. 531.

Örneklerimizdeki yalaklardan on altı adeti mermer, beş adeti devşirme ve kırk beş adeti ise betonarme malzemeden yapılmıştır. Yedi adet çeşmenin yalağı çini veya mermer kaplamayla yapılmış, on adet çeşmede ise yalak yol kodunun altında kalmıştır. Dört çeşmenin ise yalağı yoktur.

Merkez Mahvel Sokak, Merkez Meydan Caddesi, Merkez Derviş, Merkez Pesendi, Merkez Domaç Sokak, Merkez Kadı Şeyh, Merkez Sıcak, Merkez Şengül Cami, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Merkez Yeni Cadde, Merkez Çinili, Merkez Kükürt Köyü, Merkez Hürriyet, Eskigediz Kurşunlu Caddesi, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi Çeşmelerinin yalağı mermer malzemeden yapılmışlardır. Bunlardan Merkez Meydan Caddesi ve Merkez Sıcak Çeşmelerinin yalağı dikdörtgen bloğa elips olarak oyulmuştur. Merkez Çinili Çeşmenin yalağı ise elipstir. Diğerleri dikdörtgen şekilli olarak tasarlanmıştır.

Yalağı devşirme malzemeden yapılan örnekler, Merkez Balpınar, Merkez Kara Ahmet Sokak, Merkez Elmalı Köyü Koca, Tavşanlı Çarşı Sokak güney cephe ve Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmeleridir. Merkez Balpınar ve Merkez Kara Ahmet Sokak Çeşmelerinin yalağı dikdörtgen bloğa elips olarak oyulmuştur. Merkez Elmalı Köyü Koca ve Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmelerinin yalağı lahitten yapılmıştır. Merkez Balpınar Çeşmesi yalağı ve Tavşanlı Çarşı Sokak Çeşmesi'nin güney cephesindeki yalak vaftiz teknesidir.

4.2.3.8. Su Depoları

Kataloğumuzdaki örneklerden yedi adet çeşme depolu olarak yapılmışlardır. Bunlardan Eskigediz Dübekönü Sokak ve Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmelerinin depoları sonradan eklenmiştir. Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nin deposu, yapının ortasında, Eskigediz Salur Caddesi 1 ve Eskigediz Kütahya Caddesi Çeşmelerinde ise yapının arkasındadır. Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmesi'nin deposu ise günümüze ulaşamamıştır. Bazı örneklerdeki ikinci lülenin, depodaki fazla suyun tahliyesini sağladığı anlaşılmaktadır.

4.2.3.9. Alınlık

İki adet çeşmede alınlık uygulaması görülmektedir. Merkez Cemalettin Mescidi Çeşmesi'ndeki yarım daire kemerli alınlık son dönem işidir. Merkez Hürriyet

Çeşmesi'nde üç dilimli kemerle sonuçlanan, üç adet alınlık yer almaktadır (161. Çizim).

4.2.3.10. Üst Örtüler

Kütahya'daki çeşmelerin üzeri, kırma, beşik, sundurma, düz ve harpuşta şeklinde örtüyle kapatılmıştır. Bu örtülerin bazıları ahşap konstrüksiyon üzerine kiremit çatıdır. Merkez Servi Sokak Çatal, Merkez Özbek, Merkez Ilık, Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Merkez Dilarem, Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Kara Ahmet Sokak, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak ve Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmelerinin üzeri kırma çatıdır. Üzeri beşik çatıyla kapatılanlar, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Altıntaş Akçaköy, Merkez Lala Hüseyin Paşa Caddesi, Merkez Çobanlar Köyü 1, Çavdarhisar Yolu, Altıntaş Zafertepeçalköy 3, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami, Merkez Hürriyet ve Merkez Ahievren Cami Çeşmeleridir. Bunlardan Altıntaş Zafertepeçalköy Cami, Merkez Ahievren Cami ve Merkez Hürriyet Çeşmelerinin beşik çatısı mermerdir. Tavşanlı Ayvalı Köyü, Merkez Elmalı Köyü Koca, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 2, Merkez Çobanlar Köyü 2 ve Çavdarhisar Eskipazar Cami Çeşmelerinin üzeri harpuşta çatıdır. Merkez Mahvel Sokak, Emet İğdeköy, Simav Eynal, Emet Gürpınar Köyü 1, Merkez Kadı Şeyh ve Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1 Çeşmelerinin üzerinde sundurma çatı olup, öne veya arkaya meyilli olarak yapılmışlardır.

Eskigediz Dübekönü Sokak, Eskigediz Salur Caddesi 1-2, Merkez Okçu Köyü, Tavşanlı Başköy, Merkez Kobak, Emet Kocaalan Caddesi, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Simav Yağıllar Köyü, Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak, Eskigediz Cumhuriyet Caddesi, Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami ve Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmelerinin üzeri düzdür.

Merkez Meydanbaşı, Merkez Meydan Caddesi, Altıntaş Erenköy, Merkez Balpınar, Merkez Domaç, Merkez Palanga Sokak, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Simav Küçükharman Sokak, Merkez Çinili, Emet Gürpınar Köyü 2, Merkez Fincanburnu Köyü ve Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmelerinde saçak uygulaması vardır.

4.2.4. Süsleme

Kütahya çeşmelerinde, ağırlıklı olarak taş malzeme kullanılmasından dolayı taş süsleme ağırlıktadır. Mermer süsleme Merkez Meydan Caddesi Çeşmesi'nin ayaklarında, Aslanapa Gölbaşı Köyü ve Simav İki Pınar Caddesi Çeşmesi'nin ayak ve ayna taşında, Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi, Simav Eynal Çeşmesi ve Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi ayna taşında, Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmesi ve Merkez Mahvel Sokak Çeşmesi kitabesinde görülmektedir. Merkez Sıcak, Merkez Ulu Cami, Merkez Balıklı Cami, Merkez Vâcidiye Medresesi Önündeki ve Merkez Hürriyet Çeşmeleri tamamen mermer malzemeden yapıldığı için mermer süsleme yer almaktadır. Çini süsleme ise Merkez Çinili Çeşme, Merkez Ahievren Cami Çeşmesi ve Merkez Aslan Çeşmesi'nde kullanılmıştır.

Çeşmelerin süsleme programı; bitkisel, geometrik, figürlü, nesnel, çini, mukarnas, silmeler ve yazı olmak üzere sekiz başlık altında incelenecektir.

4.2.4.1. Bitkisel Süsleme

Kataloğumuzdaki çeşmelerde bitkisel süsleme, yoğun olmamakla birlikte servi ağacı, gülbezek, vazoda çiçek, stilize bitkiler (dal, yaprak, çiçek), lale, palmet, nevruz çiçeği ve akantus gibi motifler yer almaktadır.

Türk sanatında yaygın bir şekilde kullanılan servi ağacı motifi, XVI-XVII. yüzyıllarda çini ve minyatürlerde sık kullanılan bir motiftir[904]. Yaşam ve ölüm sembolüyle mezar taşlarının[905] vazgeçilmez motifi olan servi ağacı motifi, çeşmelerde XVIII. yüzyılın başlarından itibaren[906] görülmeye başlamaktadır. Kataloğumuzdaki Merkez Meydanbaşı ve Merkez Kadı Şeyh Çeşmelerinin kemer köşeliklerinde (29., 78. Çizim), Emet Kocaalan Caddesi Çeşmesi'nin ayak ve ayna taşında (64. Çizim), Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin ayaklarında (127. Çizim), Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi'nde gövde üzerinde (23. Çizim); Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 1-2 ve Tavşanlı Çavuşhamam Çeşmesi'nin ayna taşında servi ağacı motifi görülmektedir (106., 108., 57. Çizim).

---

[904] Gönül Öney, **Türk Çini Sanatı**, Binbirdirek Matbaacılık San. Yayınları, İstanbul, 1976, s. 67.
[905] Ayla Ersoy, "Eyüp'teki Mezar Taşlarında Servi Ağacı Kültü", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler**, İstanbul, 2002, s. 94.
[906] Atak, **a.g.e.**, 2012, s. 221.

Anadolu'da servi ağacı motifinin kullanıldığı örnekler şunlardır: Afyon Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (1708-1709)[907], İstanbul Ayşe Hanım Çeşmesi (1719)[908], İstanbul Beykoz Damad İbrahim Paşa Çeşmesi (1721)[909], İstanbul Hibetullah Hanım Çeşmesi (1724)[910], İstanbul Fındıklı Mehmet Çeşmesi (1726)[911], İstanbul Bereketzâde Çeşmesi (1732)[912], Kocaeli Emine Hanım Çeşmesi (1749)[913], Kocaeli Zeliha Hanım Çeşmesi (1783-84)[914], İnebolu Eyüpzâde Mehmet Efendi Evi Çeşmesi (1865)[915], Tokat Takyeciler Cami Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonrası)[916].

Gül şeklinde yuvarlak tezyini motiflere[917] verilen ad olan gülbezek, süsleme sanatlarında sık kullanılan bir motiftir. Merkez Meydan Caddesi Çeşmesi'nin ayaklarında (44. Çizim), Eskigediz Kavaklı Geçidi Çeşmesi'nin kemer kilit taşında (17. Çizim), Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin kemer köşeliklerinde (125. Çizim), Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin ayak ve kemer köşeliklerinde (127. Çizim) gülbezek motifi görülmektedir.

İstanbul Ayşe Hanım (1719)[918], İstanbul Damad İbrahim Paşa (Orta Çeşme) (1720)[919], İstanbul Beykoz Damad İbrahim Paşa (1721)[920], İstanbul Hibetullah Hanım (1724)[921], İstanbul Saliha Sultan (1726)[922], Kocaeli Emine Hanım (1749)[923], Kocaeli

---

907 Uysal, **a.g.e.**, 1988, s. 42.
908 Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 295.
909 **a.g.e.**, s. 295.
910 **a.g.e.**, s. 295.
911 **a.g.e.**, s. 295.
912 Örcün Barışta, **İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 20.
913 Burak Muhammet Gökler, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", **Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri IV**, Cilt 3, Ed. Haluk Selvi ve diğerleri, Kocaeli, 2018, s. 2099.
914 Gökler, **a.g.e.**, s. 2100.
915 Murat Çerkez, "İnebolu Çeşmeleri", **Erdem**, Cilt 15, Sayı 43, 2015, s. 164.
916 Atak, **a.g.e.**, 2012, s. 220.
917 Celal Esad Arseven, "Gülbezek", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt II, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1965, s. 665.
918 Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 295.
919 **a.g.e.**, s. 295.
920 **a.g.e.**, s. 295.
921 **a.g.e.**, s. 295.
922 **a.g.e.**, s. 295.
923 Gökler, **a.g.e.**, s. 2099.

Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi (XVIII. yüzyıl)[924] ve Uşak Sivaslı Hacım Köyü Türbe (1882-83)[925] Çeşmelerinde gülbezek motifi bulunmaktadır.

Merkez Pesendi Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü ve Simav İki Pınar Çeşmelerinde görülen vazoda çiçek motifleri (53., 96., 125., 127., 60. Çizim), çini, taş, minyatür, tezhip, sedef ve işlemeler[926] gibi geniş bir kullanım alanında görülmektedir. Bu motif, çeşmelerde XVII. yüzyıldan sonra severek kullanılmıştır[927]. Afyon Bolvadin Ağılönü (1708-1709)[928], Kocaeli Emine Hanım (1749)[929],Tokat Münir Bey Caddesi (XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başları)[930], Uşak Sivaslı Hacım Köyü Cami (1873)[931], İnebolu Nuh Bey (1897)[932] Çeşmelerinin yanı sıra İstanbul Üsküdar Emetullah Rabia Gülnüş Sultan Çeşmesi (1709)[933], Sultanahmet III. Ahmed Çeşmesi (1728)[934], Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi (1728)[935], Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (1732)[936], Tophane Meydan Çeşmesi (1732)[937], Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1732)[938] ve Bereketzâde Çeşmesi (1732)[939] vazoda çiçek motiflerinin görüldüğü örneklerdir.

Simav Eynal Çeşmesi'nin ayna taşında (92. Çizim) ise kâse içerisinde meyve motifi dikkat çekmektedir. Türklerde bereket sembolü olarak kullanılan meyve motifleri taş süsleme olarak ve mermer malzeme üzerine rölyef olarak camilerde, çeşmelerde, sebillerde ve mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır[940]. Meyveli kâseler XVIII. yüzyılda görülmeye başlar[941]. Tabakta/kâsede meyve motifinin en güzel

---

[924] Gökler, **a.g.e.**, s. 2099.
[925] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 35.
[926] Azade Akar, "Tezyini San'atlarımızda Vazo Motifleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 8, Ankara, 1969, ss. 270-271.
[927] Barışta, **a.g.e.**, 1993, s. 83.
[928] Uysal, **a.g.e.**, 1988, s. 42.
[929] Gökler, **a.g.e.**, s. 2099.
[930] Atak, **a.g.e.**, 2012, s. 218.
[931] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 33.
[932] Çerkez, **a.g.e.**, s. 164.
[933] Barışta, **a.g.e.**, 1993, s. 83.
[934] **a.g.e.**, s. 82.
[935] **a.g.e.**, s. 82.
[936] **a.g.e.**, s. 82.
[937] **a.g.e.**, s. 82.
[938] **a.g.e.**, s. 82.
[939] Barışta, **a.g.e.**, 1989, s. 20.
[940] R. Eser Gültekin, "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi", **Turkish Studies**, Volume 3/5, Ankara, 2008, s. 22.
[941] Ödekan, **a.g.e.**, 1992, s. 283.

örneklerine, Gülnuş Emetullah Valide Sultan (1709-1710)[942], Kâtip Muslihüddin (1721)[943], Tophane Meydan (1727-1732)[944], Topçubaşı (1731-1732)[945], Bereketzâde (1732)[946], Yakup Ağa (1732-1733)[947] ve Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa (1758)[948] Çeşmeleri gibi İstanbul örneklerinde karşımıza çıkmaktadır.

Kütahya çeşmelerinde görülen bir diğer süsleme grubu, stilize bitki olarak kabul edebileceğimiz dal, yaprak ve çiçek motifleridir. Merkez Mahvel Sokak Çeşmesi'nin kitabesinde çiçek, Merkez Balpınar ve Merkez Okçu Köyü Çeşmelerinin kemer köşeliklerinde stilize yaprak, Merkez Balıklı Çeşmesi'nin yüzeysel sütun başlıklarında stilize yaprak ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin kemer köşeliklerinde stilize dal motifleri görülmektedir. Merkez Sıcak Çeşmesi'ndeki uçları volütle sonlanan dal, yaprak ve çiçekler, Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nde S biçimli rokoko üslubunu yansıtan süslemeler biçimindedir.

Kataloğumuzdaki çeşmelerde nadir de olsa lale, palmet ve akantus yaprağı motifleri görülmektedir. Lale motifi, Simav Eynal Çeşmesi'nin ayna taşında, Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmesi'nin ayaklarında ve Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin ayak ve ayna taşında karşımıza çıkmaktadır. Palmet motifi, Simav Eynal Çeşmesi'nin ayna taşında ve Merkez Sıcak Çeşmesi'nin kemer profilinin tepesinde; akantus yaprağı ise Merkez Ulu Cami Çeşmesi'nin haznesinde görülmektedir.

4.2.4.2. Geometrik Süsleme

Kütahya çeşmelerinde geometrik süsleme yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Rozet, yarım daire, ay-yıldız, yıldız, S-C kıvrımları ve çarkıfelek kullanılan motiflerdir.

---

[942] Anonim, **a.g.e.**, Cilt I, 2006, s. 186.
[943] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 295.
[944] Anonim, **a.g.e.**, Cilt I, 2006, s. 207.
[945] **a.g.e.**, s. 235.
[946] Barışta, **a.g.e.**, 1989, s. 21.
[947] Anonim, **a.g.e.**, Cilt I, 2006, s. 233.
[948] Gönül Cantay, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", **Turkish Studies**, Volume 3/5, Ankara, 2008, s. 53.

Daire biçimli ve yüzeyi çiçeklerle süslü levhalar olarak tanımlanan[949] rozetler çeşmelerde de yaygın olarak kullanılmıştır. Gediz Cebrail Köyü Yeşil, Altıntaş Erenköy, Merkez Meydan Caddesi, Balpınar, Merkez Okçu Köyü, Emet Kocaalan Caddesi, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak ve Aslanapa Gölbaşı Köyü Çeşmelerinin kemer köşeliklerinde (19., 48., 44., 62., 66., 64., 23., 125. Çizim), Altıntaş Erenköy ve Merkez Elmalı Köyü Koca Çeşmelerinin nişinde (48., 110. Çizim), Merkez Hürriyet Çeşmesi'nin yalak (161. Çizim), Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 2'nin ayna taşında (108. Çizim), Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 1 (106. Çizim) ve Tavşanlı Çavuşhamam Sokak Çeşmesi'nin cephesinde (57. Çizim), Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi'nin alınlığında (112. Çizim), Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1 (137. Çizim) ve Simav Yağıllar Köyü Çeşmelerinin (141. Çizim) kemer tablasında rozet motifleri görülmektedir. Bu örneklerde görülen rozetlerin içleri, çoğunlukla altı kollu çiçeklerle süslenmiştir. Konya Ilgın Kuru Çeşme (XIII. yüzyıl)[950], İstanbul Ebu Bekir Ağa Çeşmesi (1719)[951], İstanbul Sadabad III. Ahmed Çeşmesi (1722)[952], Kocaeli Zeliha Hanım Çeşmesi (1783-84)[953], Uşak Ulubey Gümüşkol Köyü çevresindeki Çeşme (XVIII-XX. yüzyıl)[954], Uşak Ulubey Köseler Köyü Eski Çeşme (XVIII-XX. yüzyıl)[955], Uşak Ulubey Bekdemirler Çeşmesi (XVIII-XX. yüzyıl) ve Uşak Ulubey Köseler Köyü girişindeki Çeşme (1926)[956] rozet motifinin görüldüğü başlıca çeşmelerdir. Simav Eynal Çeşmesi'nin ayna taşında görülen rozetlerin içlerinde yıldız motifleri yer almaktadır.

Altıntaş Osmaniye Köyü Çeşmesi'nin kemer köşeliklerinde düz yüzeyli kabaralar dikkati çekmektedir (152. Fotoğraf).

Kataloğumuzdaki dört çeşmede, yarım daire motifi olarak adlandırabileceğimiz motifler bulunmaktadır. Bu motif, çeşmelerin kemer karnını

---

[949] Nermin Şaman Doğan, Turgay Yazar, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 19, 2013, s. 230.
[950] Mutlu, **a.g.e.**, s. 509.
[951] Koçyiğit, **a.g.e.**, s. 244.
[952] **a.g.e.**, s. 76.
[953] Gökler, **a.g.e.**, s. 2100.
[954] Acar, **a.g.e.**, 2017a, s. 163.
[955] **a.g.e.**, s. 163.
[956] **a.g.e.**, s. 163

çerçeveleyen ve bir örnek hariç ortada üçgen motifiyle sonlanan motifler şeklindedir. Bu örnekler Merkez Meydanbaşı, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Emet Gürpınar Köyü 1 ve Emet Kocaalan Caddesi Çeşmeleridir. Hisarcık Koca Çeşmesi'nin kemer alnındaki yarım daireler, küçük niş şeklinde verilmiştir (54., 144., 138., 92. Fotoğraf).

Çeşmelerde yoğun olarak görülen süslemelerden biri olan hilâl ve yıldızın, Antik Mezopotamya kökenli olduğu tahmin edilmektedir[957]. Ay ve yıldız, özellikle Türk kültürünün doğduğu İç Asya çevresinde kosmolojik ve ikonografik açıdan zengin anlamlara sahiptir. Kutup yıldızı, Türklerde gök mabudunun makamı, ay ise kut sembolüydü[958]. Ay-yıldız motifinin mimaride yoğun olarak kullanılması XIX. yüzyıla rastlar[959]. Kütahya çeşmelerinde bu motif, ay-yıldız şeklinde kullanıldığı gibi, sadece hilal formunda da tercih edilmiştir. Merkez Balpınar, Merkez Okçu Köyü, Merkez Kadı Şeyh, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü ve Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmelerinde ay-yıldız ve hilal motifleri yer almaktadır (62., 66., 78., 96., 125., 127., 179. Çizim). Sadece yıldız formunda kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Simav Küçükharman Sokak Çeşmesi'nin kemer tablasında (144. Çizim), daire içinde on bir kollu yıldız ve Merkez Hürriyet Çeşmesi'nin alınlığında (161. Çizim) beş kollu yıldızlar yer almaktadır. İstanbul Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (1763-64)[960], İstanbul Canfeda Kadı Çeşmesi (1780-81)[961], İstanbul Selim Paşa Çeşmesi (1829)[962], Bursa Kurtbasan Çeşmesi (1851)[963], Uşak Sivaslı Hacım Köyü Çeşmesi (1878)[964], İnebolu Cünürye Cami Çeşmesi (1896), İnebolu Nuh Bey Çeşmesi (1897)[965], Uşak Ulubey Bekir Çeşme

---

[957] Nejdet Gök, Mehmet Kutlu, "Hilâl ve Ay-yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanım", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 31, 2005, s. 276.
[958] Emel Esin, "KÜN-AY", Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi, **VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25–29 Eylül 1970) Bildirileri**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, ss. 313-316.
[959] Semavi Eyice, "Ay-Yıldız'ın Tarihi Hakkında", **İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı**, Sayı 13, İstanbul, 1987, s. 46.
[960] Anonim, **İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı**, Cilt II, s. 82.
[961] **a.g.e.**, s. 212.
[962] **a.g.e.**, s. 44.
[963] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 97.
[964] Acar, **a.g.e.**, 2018b, s. 33.
[965] Çerkez, **a.g.e.**, s. 165.

(1907-1908)[966] ve Kayseri Lise Çeşmesi (1919-1921)[967] ay-yıldız motifinin kullanıldığı başlıca örnekleridir.

Osmanlı mimari süslemesinde Batılılaşma süreci içinde ilk çözülme, Lale Devri'nde taş bezeme repertuarında belirmiştir. Klasik Osmanlı mimari süslemesinin ögeleri, zamanla yerlerini Barok ve Rokoko üslubuna bırakmıştır. Rokoko kökenli S ve C kıvrımlı kemerler en çok kullanılan kemer biçimlerdir[968]. Gediz Cebrail Köyü Yeşil Çeşmesi ve Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi'nin kemer formu volütle sonlanan C şekilli kemerdir. Merkez Sıcak Çeşmesi'nin kemer karnında beş adet C kıvrımı ve Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi'nin ayna taşında uçları volütle sonlanan S ve C kıvrımlı süslemeler Batı etkisinde görülen süslemelerdir. İstanbul Çeşmeleri bu tür süslemelerin en zengin örneklerini barındırmaktadır. Bunlar Mehmet Emin Ağa Sebil Çeşmesi (1740)[969], Sadettin Efendi Sebil Çeşmesi (1741)[970], Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi (1741)[971], Seyyid Hasan Paşa Sebil Çeşmesi (1745)[972], Recai Mehmet Efendi Sebil Çeşmesi (1775)[973], Hamidiye Sebil Çeşmesi (1777)[974], Esma Sultan Çeşmesi (1779)[975], I. Abdülhamit Çeşmesi (1782)[976], III. Selim Çeşmesi (1790)[977] ve Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi'dir (1791)[978]

Genellikle dairevi bir form şeklinde algılanan ve gök çarkı olarak da isimlendirilen çarkıfelek, sürekli hareketin ve zamanın kaynağı durumundadır[979]. Bu motif iki örneğimizde karşımıza çıkmaktadır: Bunlar Merkez Meydanbaşı Çeşmesi (29. Çizim) ve Eskigediz Kurşunlu Caddesi Çeşmesi'dir (187. Çizim).

---

[966] Acar, **a.g.e.**, 2017a, s. 134.
[967] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 273.
[968] Ödekan, **a.g.e.**, 1993, s. 416.
[969] Sinem Sevinçtav Kanlıçay, **Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)**, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 44.
[970] Kanlıçay Sevinçtay, **a.g.e.**, s. 44.
[971] **a.g.e.**, s. 51.
[972] **a.g.e.**, s. 51.
[973] **a.g.e.**, s. 51.
[974] **a.g.e.**, s. 51.
[975] **a.g.e.**, s. 46.
[976] **a.g.e.**, s. 46.
[977] **a.g.e.**, s. 51.
[978] **a.g.e.**, s. 46.
[979] Ahmet Çaycı, **İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol**, Palet Yayınları, Konya, 2017, s. 234.

Bu süslemelerden başka Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'nde bereket boynuzu (29. Çizim), Merkez Meydan Caddesi Çeşmesi'nde zencerek (44. Çizim), Merkez Pesendi Sokak Çeşmesi'nde geçme (53. Çizim) ve Hisarcık Kutlubeyler Köyü Çeşmesi'nde baklava motifleri (112. Çizim) tek örnekle temsil edilmektedir.

4.2.4.3. Figürlü Süsleme

Kütahya çeşmeleri üzerindeki figürlü süsleme, Merkez Kadı Şeyh Çeşmesi'nin kemer köşeliğinde ve Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin ayna taşında yer alan kuş figürüdür. Kadı Şeyh Çeşmesi'ndeki tek kuş figürü, taş malzemeden oldukça basit olarak verilmişken, Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'ndeki karşılıklı iki kuş figürü ise mermer malzemeden oldukça gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiştir. Merkez Aslan Çeşmesi'nin çini kitabesinde ise aslan figürleri yer almaktadır. Tokat Taşhan (1631)[980], Ankara Kahramankazan Örencik Köyü (XIX. yüzyıl)[981], Uşak Ulubey Hasköy Daldırıcı (1873-73)[982] ve Uşak Karahallı Karbasan Köyü Koca (1880-81)[983] Çeşmelerinde kuş figürü yer almaktadır.

4.2.4.4. Nesnel Süsleme

Kataloğumuzdaki çeşmelerde nesnel süsleme, Merkez Hürriyet Çeşmesi'ndeki arma motifi (161. Çizim) ve Simav İki Pınar Caddesi Çeşmesi'ndeki cami tasviridir (60. Çizim).

Geç devirlerde ortaya çıkan devlet arması, Batılı bir anlayışla düzenlenmiş çok unsurlu ve simetrik bir kompozisyondur. Detaydaki bazı farklılıklarla uzun süre kullanılan bu armanın ana hatlarını, üstte bir daire içinde padişahın tuğrası ve onu alttan kavrayan içi kitabeli bir hilâl, ortada bir rozet motifini çeviren on altı yıldızlı bir madalyon ve bunun iki yanında merkezden yanlara doğru açılan ay yıldızlı iki sancakla arkalarından çıkarak yine yanlara doğru yayılan silâh, terazi ve kitap gibi sembolik değere sahip çeşitli eşya figürü oluşturmaktadır[984].

---

[980] Atak, **a.g.e.**, s. 236.
[981] Filiz Canyurt, "Kahramankazan Çeşmeleri", **Turkish Studies**, Volume 14, Issue 1, 2019, s. 65.
[982] Acar, **a.g.e.**, 2017a, s. 164.
[983] Türkan Acar, "Uşak/Karahallı Çeşmeleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 21, Sayı 2, 2019, s. 431.
[984] Selçuk Mülayim, "Arma", **DİA**, Cilt 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 382.

4.2.4.5. Çini Süsleme

İncelenen çeşmelerden sadece Merkez Ahievren Cami (202. Fotoğraf), Merkez Çinili (181. Fotoğraf) ve Merkez Aslan Çeşmelerinde (180. Fotoğraf) çini süsleme bulunmaktadır.

İznik, Osmanlı İmparatorluğunun en önemli çini merkezi olarak XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar üstünlüğünü muhafaza etmiştir. İznik yanında Kütahya'da, İznik'teki teknik üstünlüğe erişememekle beraber XV. yüzyıldan itibaren bir çini ve keramik merkezi olarak varlık göstermiştir[985]. XVIII. yüzyılda Kütahya, çini atölyelerinin faaliyetlerini yoğunlaştırdığı, Anadolu merkezlerinin çini ve keramik ihtiyaçlarını tek başına karşılayan bir merkezdir. XVIII. yüzyıl sonu, XIX. yüzyılın ilk yarısında görülen çini faaliyetlerindeki yavaşlama, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden hız kazanmış, yeniliklerle XX. yüzyıla girilmiştir. Bu yüzyılda da Kütahya'daki atölyelerin çoğaldığı ve üretimin arttığı görülmektedir[986]. Merkez Ahievren Çeşmesi'nin çinileri de XX. yüzyılın ilk çeyreğine ait, kobalt mavi ve firuze renkteki özgün Kütahya çinileridir. Merkez Çinili Çeşme çinileri, XX. yüzyılın ortalarında yapılmış, beyaz çini fon üzerine iri hançer yapraklar ve hatayi süslemeleri bulunmaktadır. Konturlarda ise yeşil, firuze, sarı, kırmızı ve kobalt mavisi renkler kullanılmıştır[987]. Merkez Aslan Çeşmesi'nin çinisi de XX. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Karşılıklı iki aslan figürü, turkuaz ve lacivert konturlu olup, beyaz fon ve yeşil üzerine sarı ve kahverengi tonlarda verilmiştir.

Bilecik Söğüt Said Bey (1915)[988], Manisa Zahide Hanım (1918-19)[989], İzmir Ödemiş Bozdağ Yolu Paşa (1927)[990] ve Bursa Çinili (XX. yüzyıl)[991] Çeşmeleri Kütahya çinileriyle süslü çeşmelerdir.

---

[985] Şerare Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 195.
[986] Şahin, **a.g.e.**, ss. 139-142.
[987] **a.g.e.**, ss. 135-136.
[988] **a.g.e.**, s. 142.
[989] Uçar, **a.g.e.**, 2009, s. 145.
[990] Hasan Uçar, "Ödemiş-Bozdağ Yolu, Paşa Çeşmesi", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 2, 2012, s. 162.
[991] Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 102.

4.2.4.6. Mukarnas

Kataloğumuzdaki Emet Eğrigöz Köyü Çamaşırhanesi Çeşmesi'nin nişinde (114. Fotoğraf) oldukça basit olarak tasarlanmış mukarnas süsleme vardır. İstanbul Ortaköy Damat İbrahim Paşa (1723)[992], Şişhane Hacı Mehmet Ağa (1732-33)[993] ve Taksim I. Mahmut (1732)[994] Çeşmelerinin nişi içerisinde bir sıra mukarnas dizisi dikkati çekmektedir.

4.2.4.7. Silmeler

Kütahya çeşmelerinin süslemesinde diğer bir uygulama silmelerdir. Silmeler, çeşme cephesi, kemer, başlıklar ve saçak gibi bölümlerde karşımıza çıkmaktadır. Silmeler, ögeleri ayrıcı birer unsur olmalarının yanı sıra, cepheyi hareketlendiren ve süsleyen işlevleriyle de dikkat çekmektedir. Silmelerde en çok düz, içbükey ve dışbükey profilli olanlar tercih edilmiştir.

Gediz Cebrail Köyü Yeşil, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak, Merkez Balpınar, Eskigediz Kavaklı Geçidi, Merkez Kadı Şeyh, Merkez Yeşil, Merkez Ulu Cami, Simav Küçükharman Sokak, Altıntaş Zafertepeçalköy 3, Merkez Ahievren Cami, Eskigediz Cumhuriyet Caddesi ve Altıntaş Yeşilyurt Köyü Cami Çeşmelerinde cepheler silmelerle hareketlendirilmiştir.

Kemerleri profilli silmelerle hareketlendirilenler, Merkez Ilık, Merkez Meydan Caddesi, Merkez Hacı İbrahim Sokak, Merkez Dilarem, Merkez Okçu Köyü, Merkez Domaç Sokak, Tavşanlı Başköy, Merkez Sıcak, Merkez Kobak, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Altıntaş Yeşilyurt Köyü 1 ve Simav Yağıllar Köyü Çeşmeleridir. Tavşanlı Aliköy Cücükçü Çeşmesi burmalı dışbükey, Merkez Hürriyet Çeşmesi ise çubuk silmelidir.

Merkez Ilık, Merkez Servi Sokak, Eskigediz Dübekönü Sokak, Tavşanlı Balılar Sokak, Altıntaş Erenköy, Merkez Balpınar, Merkez Domaç Sokak, Merkez Kadı Şeyh, Merkez Sıcak, Merkez Palanga Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Simav Gökçeler Köyü, Merkez Elmalı Köyü Koca, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Altıntaş

[992] Barışta, **a.g.e.,** 1993, s. 77.
[993] **a.g.e.**, s. 77.
[994] **a.g.e.**, s. 77.

Zafertepeçalköy 1-2, Simav Yağıllar Köyü, Merkez Çinili, Çavdarhisar Yolu, Eskigediz Kütahya Caddesi, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami, Merkez Sırören Köyü ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmelerinin kemerlerini taşıyan başlıklar silmelerle süslenmiştir.

Merkez Meydan Caddesi, Altıntaş Erenköy, Merkez Balpınar, Merkez Domaç Sokak, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Merkez Fincanburnu Köyü, Emet Gürpınar Köyü 2, Tavşanlı Çarşı Sokak, Tavşanlı Abdullah Efendiler Sokak, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami ve Merkez Ahievren Cami Çeşmelerinin saçak kısımlarının da silmelerle hareketlendiği gözlenmektedir. Bunların haricinde Hürriyet Caddesi Çeşmesi'nin yalak, kaide, arşitrav ve Merkez Çinili Çeşmesi'nin korniş kısımlarında silmeler mevcuttur.

4.2.5. Kitabe

Kitabeyi, her türlü yapı ve sanat eserinde, sülüs, ta'lik, kûfî, ma'kılî gibi yazı türlerinden biriyle; yapının veya sanat eserinin yapım ve onarım sürecine katkısı bulunan kimseleri, sanat eserinin türünü, yapılış amacını, tarihini, dua istekleri vb. duyguları ifade etmek üzere taş, tuğla, mermer, maden, ahşap, seramik gibi malzemeye oyma, kabartma, kakma gibi tekniklerle yazılan her tür yazı olarak tanımlamak mümkündür[995].

İncelediğimiz örneklerde Germiyanoğulları döneminden kalma iki çeşme kitabesinden biri müzededir. Diğer kitabeler Osmanlı dönemine aittir. Süheyl Ünver, kentte altmış dört adet Germiyan vakfına ait çeşme bulunduğunu belirtmektedir[996]. Bu çeşmelerin muhtemelen Osmanlı döneminde onarılarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Çeşmelerde elli üç adet, müzede on bir adet ve çeşitli yerlerde üç adet olmak üzere toplam altmış yedi adet kitabe yer almaktadır. Sekiz adet kitabe ise kaybolmuştur. Kaynaklarda geçen ve üçüncü bölümde ele aldığımız dört adet kitabe daha olup, müze yetkililerinden aldığımız bilgiler doğrultusunda, müze deposunda olması muhtemeldir. Kitabelerin kırk üç adeti mermer, dokuz adeti taş, üç adeti çini, bir adeti devşirme mermer ve bir adeti de betonarme malzemeden yapıldığı tespit edilmiştir. Merkez

[995] Kemal Öztürk, Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Türk-İslam Sanatında Kitabeler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, 2009, s. 276.
[996] Süheyl Ünver'in Kütahya Defterleri, s. 183.

Çukur, Eskigediz Kurşunlu Sokak, Emet İğdeköy, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Ilık, Merkez Servi Sokak, Eskigediz Salur Sokak 1, Tavşanlı Demirler Sokak, Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Eskigediz Dübekönü Sokak, Merkez Pesendi Sokak, Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi, Merkez Palanga Sokak, Simav Eynal, Emet Eğrigöz Köyü, Tavşanlı Aliköy Cücükçü, Merkez Şengül Cami, Hisarcık Koca, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Merkez Çobanlar Köyü 1, Çavdarhisar Afşar Köyü, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Aslanapa Çamdibi Kavak, Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami, Altıntaş Zafertepeçalköy 3-4, Merkez Hürriyet, Merkez Müderris Caddesi, Merkez Sırören Köyü, İshak Fakih Cami, Merkez Takvacılar Cami, Süleyman Paşa Mescidi, Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmet Ağa, Halet Efendi, Tavşanlı Hacı Şemseddin Ağa, Poşaklızâde Süleyman Ağa, Kütahya Müzesi A_15242 Envanter Numaralı ve Hacızâde Hacı Mustafa Çeşmelerinin kitabeleri mermerdir. Merkez Meydanbaşı Çeşmesi, Simav Gökçeler Köyü Çeşmesi, Eskigediz Salur Caddesi 2 Çeşmesi, Merkez Kobak, Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 2, Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki Çeşme, Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmesi, Emet Gürpınar Köyü Çeşmesi 1 ve Kütahya Müzesi A_113 Envanter Numaralı Çeşme kitabesi taş malzemeden yapılmıştır. Kitabesi çini olan örnekler Merkez Ahievren Cami Çeşmesi, Merkez Aslan Çeşmesi, Merkez Özbek ve Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşme'dir. Merkez Balıklı Cami Çeşmesi'nin kitabesi devşirme mermer malzeme üzerine hakkedilmiştir. Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmesi'nin kitabesi ise betonarme malzeme üzerine yazılmıştır.

Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'nde üç adet (55., 56., 57. Fotoğraf), Simav Eynal, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü ve Merkez Hürriyet Çeşmelerinde ikişer adet kitabe bulunmaktadır. Okunabilen kitabelerin ikisi hariç hepsi inşa veya tamir kitabeleridir. Bir örnek Kelime-i tevhid, bir örnek de ayet kitabesidir. Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme, Merkez Aslan Çeşmesi, Merkez Takvacılar Cami Çeşmesi, Süleyman Paşa Mescidi Çeşmesi ve Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşme kitabeleri tamir kitabesidir. Bazı kitabelerin sıvalı veya tahrip olması sebebiyle inşa mı yoksa tamir kitabesi mi olduğu anlaşılamamaktadır.

Kitabeler, kemerli çeşmelerde niş içerisinde, düz cepheli çeşmelerde aynalık üzerinde ve ayak üzerinde konumlandırılmıştır. Bazı örneklerde arka cephe ve çeşmenin üzerine/yanına (duvar içinde) yerleştirilmiştir. Beş adet kitabe hariç tüm kitabeler dikdörtgen formludur. Merkez Takvacılar Cami Çeşmesi (436. Fotoğraf), Çini Müzesi Ayna Taşı (452. Fotoğraf) ve Merkez Kurşunlu Sokak Çeşmesi (441. Fotoğraf) kitabeleri yarım daire; Kütahya Müzesi A_15242 Envanter Numaralı (453. Fotoğraf) ve Eskigediz Kurşunlu Sokak Çeşme (219. Fotoğraf) kitabeleri sivri kemer tepeliklidir.

İncelediğimiz örneklerdeki kitabelerden otuz dört adeti celi sülüs, on beş adeti celi ta‘lik hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiştir. Merkez Çukur, Eskigediz Kurşunlu Sokak, Emet İğdeköy, Merkez Mahvel Sokak, Merkez Ilık, Merkez Meydanbaşı, Merkez Servi Sokak, Eskigediz Salur Sokak 1-2, Eskigediz Dübekönü Sokak, Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal, Tavşanlı Ayvalı Köyü, Merkez Palanga Sokak, Simav Eynal, Emet Eğrigöz Köyü, Simav Gökçeler Köyü, Merkez Şengül Cami, Hisarcık Koca, Hisarcık Kutlubeyler Köyü, Çavdarhisar İlcikören Köyü, Aslanapa Gölbaşı Köyü, Aslanapa Aslıhanlar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 2, Merkez Müderris Caddesi, Eskigediz-Akçaalan Yolu Üzerindeki, İshak Fakih Cami, Merkez Takvacılar Cami, Süleyman Paşa Mescidi, Mehterbaşızâde Seyyid Hacı Mehmet Ağa, Tavşanlı Hacı Şemseddin Ağa, Poşaklızâde Süleyman Ağa, Hacızâde Hacı Mustafa, Kütahya Müzesi A_15242 Envanter Numaralı ve Kütahya Müzesi A_113 Envanter Numaralı Çeşmelerinin kitabeleri sülüs; Tavşanlı Demirler Sokak, Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi, Merkez Kobak, Merkez Çobanlar Köyü 1, Çavdarhisar Afşar Köyü, Altıntaş Zafertepeçalköy 1, Merkez Balıklı Cami, Altıntaş Zafertepeçalköy Cami, Altıntaş Zafertepeçalköy 3-4, Merkez Hürriyet, Merkez Sırören Köyü, Halet Efendi ve Eski Askerlik Şubesi Önündeki Çeşme kitabeleri ta‘lik hatla hakkedilmiştir. Kitabesi Latin harflerle yazılmış örnekler Merkez Özbek Çeşmesi, Tavşanlı Şenlik Köyü Çeşmesi, Aslanapa Çamdibi Köyü Kavak Çeşmesi (tamir) ve Merkez Aslan Çeşmesi’dir.

Çeşme kitabeleri muhteva olarak incelendiğinde bani, usta, şair isimleri, ayet ve tarih ibarelerinin yer aldığı görülmektedir. Bani olarak daha çok hayırsever vatandaşlar tarafından, nadir olarak da Kethüda, Paşa gibi seçkin üyelerin yaptırdığı

örneklere rastlamaktayız. İshak Fakih Cami Çeşmesi kitabesinde, Germiyanoğlu Yakup Bey'in ismi ve unvanı (el-emirü'l-azîmü'ş-şân) ile birlikte bani olarak İshak Fakih ismi geçmektedir. Cafer Paşa, Silahtar Mehmet Paşa (kitabesi kalmış), Yeğen Seyyid Mehmed Paşa gibi devlet görevlileri de çeşme yaptırmış olup, günümüze ulaşamamıştır. Bazı çeşme kitabeleri, aynı söz kalıplarıyla aynı hattat elinden çıkmıştır. Altıntaş Zafertepeçalköy Cami Çeşmesi ve Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmeleri 3-4 Hoca Abdullah Şahin tarafından, Tavşanlı Demirler Sokak ve Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi Çeşmeleri Hüseyin Ağa tarafından, Eskigediz Salur Caddesi 1 ve Eskigediz Dübekönü Sokak Çeşmeleri Gedizli Hacı Muhammed tarafından yaptırılmıştır. Merkez Hürriyet Çeşmesi Hocazâde Sıdkı, Merkez Meydanbaşı Çeşmesi'nde ise Hacı Abdullah oğlu Mustafa ismi geçmektedir. Kadın bani olarak, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nde Hadice, Merkez Müderris Caddesi Çeşmesi'nde ise Münire ismi geçmektedir. Kaynaklarda adı geçen Cemalettin Mescidi Çeşmesi'ni Gevher Hatun, Süleyman Paşa Mescit Çeşmesi'ni ise Ümmü Gülsüm Hatun tarafından yaptırılmıştır. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi ve Tavşanlı Şenlik Köyü ve Simav Muradınlar Sebzeciler Sokak Çeşmelerinin kitabelerinde usta ismi geçmektedir. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nin ustası olan Adanalı Andon, Rum veya Ermeni kökenlidir. Kitabelerin beş adetinde şair ismi yer almaktadır. Merkez Sultanbağı Caddesi Çatal Çeşme ve Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmesi'nin kitabesinde Rüşdi, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmesi'nde Raşid, Merkez Hürriyet Çeşmesi'nde Rıfat ve Halet Efendi Çeşmesi kitabesinde İzzet ismi kitabelerdeki şiirleri yazanlardır. Günümüze ulaşamayan Merkez Cafer Paşa Çeşmesi Yanındaki Çeşme'nin şairi Zıllî ve Merkez Yeni Mahalle Çeşmesi'nin şairi ise Hâtifi Kudsi'dir.

Çeşme kitabelerinde, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinden alınmış, suyla ilgili ayetler göze çarpmaktadır. Eskigediz Salur Caddesi 1, Eskigediz Dübekönü Sokak, Hisarcık Koca ve Çavdarhisar İlcikören Köyü Çeşmelerinin kitabelerinde, "Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder" mealindeki Hud Suresi 114. ayeti, Merkez Çobanlar Köyü 1, Poşaklızâde Süleyman Ağa, Kütahya Müzesi A_113 Envanter Numaralı ve Tavşanlı Hacı Şemseddin Ağa Çeşmelerinin kitabelerinde, "Allah'ın kullarının kendisinden içtiği bir kaynak" mealindeki İnsan Suresi 6. ayeti, Süleyman Paşa Mescidi Çeşmesi kitabesinde "Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî

kalmak üzere buraya girin" mealindeki Zümer Suresi 73. Ayeti ve Kütahya Müzesi A_ 15242 Envanter Numaralı Çeşme kitabesinde ise "Rableri onlara tertemiz bir içecek verir" mealindeki İnsan Suresi 21. ayeti yer almaktadır.

Kitabelerde tarihler rakamla, yazıyla ve ebced hesabıyla belirtilmiştir. Merkez Çukur, Tavşanlı Demirler Sokak, Tavşanlı Cumhuriyet Caddesi, Tavşanlı Yukarı Çimen Caddesi Çeşmelerinin tarihleri ebced hesabıyla düşülmüştür. Merkez Mahvel Sokak Çeşmesi'nde tarih son mısrada yazıyla, Çavdarhisar Afşar Köyü Çeşmesi'nde ise üçüncü mısrada ve yine yazıyla verilmiştir. Tarih ibareleri Altıntaş Zafertepeçalköy Çeşmesi 1 ve Merkez Ahievren Cami Çeşmesi'nde hem hicri hem de rumi; Merkez Sırören Köyü Çeşmesi'nde ve Tavşanlı Aliköy Cücükçü Çeşmesi'nde ise sadece rumi olarak yer almaktadır.

4.3. Hamamlar

Kütahya, 1300-1429 yılları arasında Germiyanoğulları Beyliği'nin[997], XV. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonuna kadar Anadolu Eyaleti'nin merkezi[998] konumundaydı. Selçuklu döneminde özellikle de Germiyanoğulları ve Osmanlılar döneminde kentin çok sayıda hamamla donatıldığı anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda Kütahya'da otuz altı hamam adı tespit ettik. Bu yapılardan sağlam ve kısmen ayakta olan yirmi adet hamam kataloğa dâhil edilmiştir. İsimlerini çeşitli kaynak ve belgelerden saptayabildiğimiz Eskigediz Murat Bey, Simav Tâcîzâde Cafer Bey, Merkez Kazasker, Tavşanlı Kuruçay Köyü, Simav Fınducak Köyü, Eğrigöz (Emet) İşk, Merkez Karaöz Köyü Yeni, Eğrigöz (Emet), Eskigediz Sunullah Çelebi, Simav Karaca Ahmet Bey, Altıntaş Köyü, Simav Çitgöl, Simav Naşa Köyü Çingen, Tavşanlı Yeni, Tavşanlı Emirler Caddesi ve Merkez Eskiyüreğil Köyü hamamları günümüze ulaşamamıştır. Merkez Eski-Yeni, Emet Eğrigöz Köyü, Tavşanlı Çavuş, Merkez Yeni Mahalle, Simav Demirci Beldesi ve Tavşanlı Çatal hamamları kısmen ayaktadır. Emet Aşağı Hamam ise büyük oranda yok olmuştur.

Merkez Saray, Simav Babuk Bey, Merkez Eydemir, Merkez Şengül (Çengel), Merkez Lala Hüseyin Paşa, Eskigediz Azmizâdeler, Tavşanlı Moymul, Merkez Yeni Mahalle, Simav Demirci Beldesi ve Emet Yeniceköy Nasuh Ağa hamamları tek, Merkez Yoncalı, Merkez Kemer, Merkez Küçük, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı), Eskigediz Gazanfer Ağa ve Tavşanlı Çavuş hamamları ise çifte hamamdır. Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın ılıklık bölümü sonraki yıllarda ikiye ayrılarak çifte hamam olarak kullanılmıştır. Merkez Eski-Yeni, Emet Eğrigöz Köyü ve Emet Aşağı hamamları harap halde olduğu için mekanların fonksiyonları bilinmemektedir.

4.3.1. Plan Elemanları

4.3.1.1. Soyunmalık

Anadolu Türk hamamlarının XII-XIII. yüzyıldaki örneklerinde, soyunmalık diğer mekânlara göre en büyük mekândır. Bu dönemde soyunmalık bölümü sağır ve yüksek tutulmuş, üst örtüleri ahşap kirişleme tavan, kagir tonoz veya kubbelerle

[997] Varlık, **a.g.e.**, 1974, s. 133.
[998] Varlık, **a.g.e.**, 1991, s. 143.

örtülmüştür[999]. Mekânın ortasında ise genellikle bir şadırvan bulunmaktadır[1000]. XIV. yüzyıl hamamlarında, soyunmalık bölümlerinin diğer bölümlerle eşit büyüklükte olduğu görülmektedir[1001].

İncelemiş olduğumuz hamamlardan Merkez Yoncalı (erkekler-kadınlar), Merkez Saray, Merkez Küçük (erkekler-kadınlar), Merkez Eydemir, Merkez Şengül (Çengel), Merkez Balıklı (erkekler-kadınlar), Eskigediz Gazanfer Ağa (erkekler-kadınlar), Merkez Lala Hüseyin Paşa, Tavşanlı Moymul, Merkez Yeni Mahalle, Emet Yeniceköy Nasuh Ağa ve Tavşanlı Çatal hamamlarının soyunmalıkları günümüze ulaşmıştır. Eskigediz Azmizâdeler Hamamı'nın ilk mekânının soyunmalık mı yoksa ılıklık mı olduğu bilinmemektedir. Simav Babuk Bey, Merkez Kemer, Merkez Eski-Yeni, Emet Eğrigöz ve Tavşanlı Çavuş hamamlarının soyunmalık kısımları günümüze ulaşamamıştır.

Soyunmalık bölümü kubbeyle örtülü olanlar Merkez Yoncalı Hamamı kadınlar bölümü, Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar) (241., 245. Fotoğraf), Merkez Küçük Hamam (erkekler-kadınlar) (194. Çizim), Merkez Eydemir Hamamı (267. Fotoğraf), Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar) (292., 300., Fotoğraf), Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı (308. Fotoğraf) ve Tavşanlı Moymul Hamamı'dır (327. Fotoğraf). Merkez Şengül (Çengel) Hamam'da mekân sivri kemerle ikiye ayrılmış ve birer kubbeyle örtülmüştür (275. Fotoğraf). Ara Altun, Merkez Yeni Mahalle Hamamı soyunmalığının içten bağdadi kubbe[1002] olduğunu belirtmektedir. Tavşanlı Çatal Hamam'daki tek kalmış tromptan mekânın daha önceden kubbeyle örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Merkez Yoncalı Hamamı erkekler bölümü, Merkez Saray, Simav Babuk ve Tavşanlı Çatal Hamamı'nın soyunmalıkları içten ahşap konstrüksiyonlu, dıştan kırma kiremit çatıyla kapatılmıştır. Emet Yeniceköy Hamamı'nda soyunmalığın üst örtüsü yıkılmış olup, muhtemelen ahşap konstrüksiyonlu bir çatıyla kapatılmıştır.

---

[999] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 19.
[1000] **a.g.e.**, s. 22.
[1001] Erat, **a.g.e.**, 1997, ss. 456-457.
[1002] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 386.

Eskigediz Azmizâdeler Hamamı'nın soyunmalık/ılıklık kısmının tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Soyunmalık bölümlerinde şadırvan bulunan hamamlar şunlardır: Merkez Yoncalı Hamamı erkekler bölümü, Merkez Küçük Hamamı erkekler bölümü, Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı erkekler-kadınlar bölümü, Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı erkekler-kadınlar bölümü, Merkez Lala Hüseyin Paşa (izi mevcut), Tavşanlı Moymul Hamamı ve Emet Yeniceköy Hamamı.

4.3.1.2. Aralık

Anadolu'daki XII-XIII. yüzyıl hamamlarının hepsinde soyunmalık bölümünden ılıklığa geçişte ara mekân olarak adlandırılan ve üzeri tonoz veya kubbeyle örtülü, hela ve tıraşlıkları da ihtiva eden mekânlara rastlanılmaktadır[1003]. Aralık mekânı, XIV. yüzyıl örneklerinde de bulunmakla birlikte yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamış[1004], XVI. yüzyılda yerini tamamen ılıklığa bırakmıştır[1005]. Aralık mekânının ortadan kalkmasıyla ılıklık kapılarının soyunmalık tarafına buhar bacalarıyla birlikte bunları gizleyen yaşmaklar ortaya çıkmıştır[1006].

Aralık mekânı, Merkez Eydemir (198. Çizim / 268. Fotoğraf), Merkez Şengül (Çengel) (200. Çizim / 276. Fotoğraf) ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) (erkekler-kadınlar) (202. Çizim / 285. Fotoğraf) hamamlarında görülmektedir. Bunlardan Şengül (Çengel) Hamamı'nın aralık bölümü iki ayrı mekân şeklinde olup, üzerleri çapraz tonozla örtülmüştür. Diğer hamamlarda aralık mekânının örtüsü beşik tonozdur. Rüstem Paşa Hamamı'nda hela ve tıraşlık aralık mekânındadır.

4.3.1.3. Ilıklık

Soğukluk olarak da adlandırılan ılıklık mekânı, Türk hamamlarının ana bölümlerinden biridir. Anadolu Selçuklu dönemi örnekleri göz önüne alındığında, bu mekânın bir yıkanma yeri değil, dinlenme ve bekleme yeri olarak kullanıldığı söylenebilir. Dönemin bazı hamamlarında büyük ılıklıklar eyvana benzer bir nişle

---

[1003] Önge, **a.g.e.**, 1988b, s. 408.
[1004] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 459.
[1005] Önge, **a.g.e.**, 1988b, s. 408.
[1006] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 460.

genişletilmiş veya bünyesinde bir halveti barındırmaktadır[1007]. Beylikler ve Osmanlı dönemi hamamlarında ılıklık mekânı, genellikle birer halvet içermekte ve bunlar hem hela hem de tıraşlık vazifesi görmektedir. Klasik devirde bu bölümler giderek üstü küçük kubbe veya tonozlarla örtülmüş bir koridor halini almış, çoğu zaman mekânın bir tarafına hela, diğer tarafına da tıraşlık bölümleri yerleştirilmiştir[1008].

Kataloğumuzdaki hamamların ılıklık bölümlerinin çeşitli şekillerde planlandığı görülmektedir. Merkez Saray Hamamı (233. Fotoğraf) ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı'nda (293., 301. Fotoğraf) ılıklık mekânı ortada sivri kemerle ikiye bölünmüş ve üzerleri birer kubbeyle örtülmüştür. Köşelerdeki hela-tıraşlık bölümleri ılıklıktan bir duvarla ayrılmıştır. Bazı örneklerde kubbeli ılıklık mekânı tonozlarla iki yana genişletilmiştir. Merkez Şengül (Çengel) Hamamı (278. Fotoğraf) ve Tavşanlı Moymul Hamamı (328. Fotoğraf) ılıklığı bu şekilde yapılmıştır. Merkez Eydemir Hamamı ve Tavşanlı Çavuş Hamamı (erkekler-kadınlar) ılıklığı tek kubbeli (269., 318., 320. Fotoğraf), Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın ılıklık kubbesi ise sivri kemerlerle genişletilmiştir (286. Fotoğraf). Eydemir Hamamı'nın ılıklığında şadırvan, kurna ve seki; Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nda ise havuz ve kurna yer almaktadır. Simav Babuk Bey Hamamı'nın ılıklığı üç bölümlü olup, ortadaki mekân tonoz, yanlardaki hücreler kubbeyle örtülüdür. Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın ılıklığı yarım kubbe ve tonoz örtülü dikdörtgen bir örnektir (335., 336. Fotoğraf). İki örnekte tonoz örtü dikkati çekmektedir. Merkez Küçük Hamam'da ılıklık çapraz tonoz, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nda beşik tonozdur. Küçük Hamam'ın ılıklığında hela (254. Fotoğraf), Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nın ılıklığında ise çeşme vardır (310. Fotoğraf). Hüseyin Paşa Hamamı'ndaki hela sonradan kaldırılmıştır.

4.3.1.4. Sıcaklık

Türk hamamlarında asıl yıkanma mekânı olan sıcaklıklar, zeminde bir göbek taşını barındıran, büyük kubbeli merkezi mekân etrafında enine veya boyuna düzenlenmiş halvet hücreleri[1009] veya tek hacimli kurgulanışlarıyla en önemli mekândır. Anadolu Selçuklu döneminde sıcaklık bölümü, merkezi bir mekân etrafında

[1007] Önge, **a.g.e.**, 1995, ss. 24-25.
[1008] Önge, **a.g.e.**, 1988b, s. 409.
[1009] **a.g.e.**, s. 409.

enine düzenlenmiş eyvanlar ve köşe halvetlerinden oluşan bir görüntü sergilemektedir[1010].

Kütahya hamamları Semavi Eyice tarafından yapılan tipolojiye göre değerlendirilecektir.

4.3.1.4.1. Eyvanlı Köşe Halvetli Tip

4.3.1.4.1.1. Dört Eyvanlı Köşe Halvetli Tip

Türk mimarisinde örneklerini cami, medrese, tekke ve konut gibi yapılarda gördüğümüz dört eyvan şeması, hamamlarda en çok tercih edilen plan tipi olmuştur[1011]. İncelediğimiz yirmi örnekten dördü bu plan tipinde yapılmıştır. Merkez Eski-Yeni Hamam, Merkez Kemer Hamamı erkekler-kadınlar bölümü, Merkez Eydemir Hamamı ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kadınlar bölümü dört eyvanlı köşe halvetlidir (189., 192., 198., 202. Çizim). Bunlardan sadece Merkez Eydemir Hamamı iki köşe halvetli olup, diğerleri dört köşe halvetlidir. Hamamların hepsinde halvetler kubbelerle örtülmüştür. Eyvanlar ise Merkez Rüstem Paşa Hamamı (Balıklı) kadınlar bölümü haricinde sivri tonozla kapatılmıştır. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kadınlar bölümü eyvanları beşik tonozla örtülmüştür. Bu örneklerden Merkez Eydemir Hamamı ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kadınlar bölümünün sıcaklığında göbek taşı bulunmaktadır.

Ani Menuçehr Hamamı (1064-1110)[1012], Mardin Sitti Radviye Hamamı (1176-1185)[1013], Kayseri Hunat Hamamı (1234) erkekler bölümü[1014], Konya Sahip Ata Hamamı (1258-1283)[1015], Tokat Pervane Hamamı (1275) erkekler bölümü[1016], Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı (1295-96)[1017], Ahlat Çifte Hamam (XIII. yüzyıl)[1018], Divriği Bekir Çavuş Hamamı (XIII. yüzyıl sonu)[1019], Akşehir Meydan

---

[1010] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 25.
[1011] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 275.
[1012] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 111.
[1013] **a.g.e.**, s. 121.
[1014] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 275.
[1015] Karpuz, **a.g.e.**, 2010a, s. 399.
[1016] Osman Eravşar, **Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s. 127.
[1017] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 261
[1018] Öztürk, **a.g.e.**, 2002, s. 213.
[1019] Yıldıray Özbek, "Divriği Hamamları", **Erciyes Üniversitesi SBE. Dergisi**, Cilt 1, Sayı 16, 2004, s. 203.

Hamamı (1329) kadınlar bölümü[1020], Ermenek Karamanoğlu Hamamı (XIV. yüzyıl)[1021], Mardin Ulu Cami Hamamı (XIV. yüzyıl)[1022], Bursa Orhan Gazi Hamamı (XIV. yüzyılın ilk yarısı) erkekler bölümü[1023], Balat İbrahim Bey Hamamı (1337-1358)[1024], Karaman Süleyman Bey Hamamı (1356-1361)[1025], Manisa Dere Hamamı (XIV. yüzyılın ortaları)[1026], Manisa Çukur Hamamı (XIV. yüzyıl ortaları)[1027], Selçuk İsa Bey Hamamı (XIV. yüzyılın ikinci yarısı)[1028], Bursa Nalıncılar Hamamı (XIV. yüzyılın son çeyreği) erkekler bölümü[1029], Afyon Şuhut Vakıf Hamamı (1415-16)[1030], Tokat Paşa Hamamı (1435)[1031], Edirne Tahtakale Hamamı (XV. yüzyılın ilk yarısı) erkekler bölümü, Edirne Yeniçeriler Hamamı (XV. yüzyılın ilk yarısı)[1032], Edirne Beylerbeyi Hamamı (1429) erkekler bölümü[1033], Edirne Topkapı Hamamı (1444)[1034], Niğde Bor Eski Hamam (1460) erkekler bölümü[1035], Tire Eski Yeni Hamamı (XVI. yüzyıl) erkekler bölümü[1036], Samsun Lâdik Eski Hamam (1509)[1037], Erzurum Boyahane Hamamı (1566)[1038], Niğde Bor Yeni Hamam (1579) erkekler-kadınlar bölümü[1039], Samsun Vezirköprü Kale Hamamı (1699'dan önce)[1040], Samsun Vezirköprü Çifte Hamam (1695-96)[1041], Erzurum Murat Paşa Hamamı (XVI. yüzyıl

---

[1020] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 464.
[1021] **a.g.e.**, s. 464.
[1022] **a.g.e.**, s. 464.
[1023] **a.g.e.**, s. 464.
[1024] **a.g.e.**, s. 464.
[1025] **a.g.e.**, s. 464.
[1026] **a.g.e.**, s. 464.
[1027] **a.g.e.**, s. 464.
[1028] **a.g.e.**, s. 464.
[1029] **a.g.e.**, s. 464.
[1030] Sami Karaman, **Afyonkarahisar Hamamları**, Selçuk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s. 108.
[1031] Eravşar, **a.g.e.**, s. 127.
[1032] Sabih Erken, "Edirne Hamamları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 10, 2006, s. 418.
[1033] Erken, **a.g.e.**, s. 418
[1034] **a.g.e.**, s. 418.
[1035] Mesut Dündar, "Niğde/Bor Hamamları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 44 (2), 2004, s. 182.
[1036] Çakmak, **a.g.e.**, s. 64.
[1037] Mehmet Sami Bayraktar, "Vezirköprü ve Lâdik'te Osmanlı Dönemi Hamamları", **Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Anadolu Üniversitesi-Eskişehir 19-21 Ekim 2011**, Cilt 1, Ed. Zeliha Demirel Gökalp ve diğerleri, Eskişehir, 2012, s. 160.
[1038] Zerrin Köşklü, Sahure Çınar, "Erzurum'da Osmanlı Dönemi Hamamları", **Sanat Dergisi**, Sayı 18, 2010, s. 126.
[1039] Dündar, **a.g.e.**, s. 182.
[1040] Bayraktar, **a.g.e.**, s. 160.
[1041] **a.g.e.**, s. 160.

ikinci yarısı)[1042], Aydın Gümrükönü Hamamı (XVI-XVII. yüzyıl) erkekler bölümü[1043], Diyarbakır Vahapağa Hamamı (XVI-XVII. yüzyıl)[1044] ve Trabzon Alaca Hamamı (XVIII. yüzyıl)[1045] dört eyvanlı köşe halvetli plan tipinde inşa edilmiş örnekleridir.

4.3.1.4.1.2. Üç Eyvanlı Köşe Halvetli Tip

Türk hamam mimarisinde en çok benimsenen sıcaklık düzenlemelerinden biri de üç eyvanlı köşe halvetli tip olup, Anadolu'da XII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın sonlarına kadar çok sayıda örneği bulunmaktadır[1046]. Kataloğumuzdaki Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı erkekler-kadınlar bölümü üç eyvanlı ve iki köşe halvetli (204. Çizim); günümüze ulaşamamış olan Merkez Kazasker Hamamı'nın sıcaklıklarından biri ise üç eyvanlı ve dört köşe hücrelidir (295. Çizim). Çifte hamam şeklinde tasarlanan Gazanfer Ağa Hamamı'nın eyvanları aynalı tonozla, halvetleri kubbeyle örtülmüştür.

Isparta Uluborlu Balta Bey Hamamı (1179-80)[1047], Kayseri Sultan Hamamı (XII-XIII. yüzyıl) erkekler bölümü[1048], Kayseri Hunat Hatun Hamamı (1238) kadınlar bölümü[1049], Tokat Niksar Büyük Hamam (XIII. yüzyıl)[1050], Isparta Eğirdir Dündar Bey Hamamı (1307)[1051], Eskişehir Sivrihisar Seydiler Hamamı (XIV. yüzyıl başları)[1052], Tire Tahtakale Hamamı (1442)[1053], Göynük Süleyman Paşa Hamamı (XIV. yüzyıl ortaları)[1054], Konya Hasbey Hamamı (1424)[1055], Aydın Tabakhane Hamamı (XIV-XV.

[1042] Köşklü, Çınar, **a.g.e.**, s. 126.
[1043] Yılmaz, **a.g.e.**, 2010, s. 141.
[1044] Evindar Yeşilbaş, "Diyarbakır'da Su Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme, **Belleten**, Cilt 76, Sayı 276, 2012, s. 472.
[1045] Filiz Uçar, **Trabzon'da Türk Devri Hamamları**, Gazi Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s. 154.
[1046] Birsen Erat, "Bergama Hacı Hekim Hamamı ve Onarım Çalışmaları", **XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 kasım 2016)**, Cilt 1, Ed. Ela Taş, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2017, s. 206.
[1047] Nermin Şaman Doğan, "Eski Uluborlu'daki Hamam ve Çeşmeler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXVIII, Ankara, 2004, s. 267.
[1048] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 277.
[1049] **a.g.e.**, s. 277.
[1050] Eravşar, **a.g.e.**, s. 128.
[1051] Nermin Şaman Doğan, **Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi**, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 2008, s. 290.
[1052] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 57.
[1053] Çakmak, **a.g.e.**, s. 49.
[1054] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 464.
[1055] Karpuz, **a.g.e.**, 2010a, s. 399.

yüzyıl)[1056], Karaman Lâl Hamamı (XIV. yüzyıl sonu XV. yüzyıl başı) erkekler bölümü[1057], Karaman Seki Çeşme Hamamı (XV. yüzyıl başları) erkekler bölümü[1058], Denizli Çivril Işıklı Büyük Hamam (XV. yüzyıl ortaları)[1059], Kahramanmaraş Hatuniye Hamamı (XV. yüzyıl sonları)[1060], Afyon Gedik Ahmet Paşa Hamamı (XVI. yüzyıl) kadınlar bölümü[1061], Afyon Kadı Hamamı (XVI. yüzyıl)[1062], Bergama Hacı Hekim Hamamı (XVI. yüzyıl)[1063], Erzurum Lala Mustafa Paşa Hamamı (XVI. yüzyıl)[1064], Alaşehir (Sülün Muslu Paşa) Hamamı (XVI. yüzyıl sonları XVII. yüzyılın ilk çeyreği) kadınlar-erkekler bölümü[1065] ve Konya Sille Çarşı Hamamı (1891-92) erkekler bölümü[1066] Türk hamam mimarisinde üç eyvanlı, köşe halvetli plan şemasını yansıtmaktadır.

4.3.1.4.2. Ortası Kubbeli Enine Sıcaklıklı Tip

Genellikle ortadaki kare planlı bölüme, iki yandan açılan eyvanların oluşturduğu dikdörtgen bir sıcaklık ve sıcaklığın merkezi bölümüne açılan yan yana iki halvet hücresinden oluşmaktadır[1067]. Bu plan tipi, Kütahya'da Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) erkekler bölümü (202. Çizim) ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamlarında (206. Çizim) görülmektedir. Bu hamamlarda sıcaklık sivri beşik tonozlarla genişletilmiştir.

[1056] Yılmaz, **a.g.e.**, s. 143.
[1057] Mustafa Denktaş, "Karaman Hamamları", **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997 Ankara**, I. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 1999, s. 236.
[1058] Denktaş, **a.g.e.**, 1999, s. 236.
[1059] Şakir Çakmak, "Işıklı'da Gedik Ahmet Paşa Hamamı", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2002, s. 181.
[1060] Mehmet Özkarcı, "Dulkadir Beyliği Mimarisine Bakış", **Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu 29 Nisan-1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş**, Cilt 1, Ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Birinci Basım, 2012, s. 30.
[1061] Karaman, **a.g.e.**, s. 110.
[1062] **a.g.e.**, s. 110.
[1063] Erat, **a.g.e.**, 2017, s. 206.
[1064] Köşklü, Çınar, **a.g.e.**, s. 127.
[1065] Aygül Uçar, Şakir Çakmak, Hasan Uçar, "Alaşehir (Sülün Muslu Paşa) Hamamı", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı 27, 2018, s. 186.
[1066] Ahmet Çaycı, "Türk-İslam Mimarisinde Sille Çarşı Hamamı", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 1996, s. 312.
[1067] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 469.

Bu plan tipinin Türk mimarisindeki örnekleri Isparta Uluborlu Karabey Hamamı (1240)[1068], Isparta Yalvaç Hamamı (XIV. yüzyıl)[1069], Tire Yeniceköy Hamamı (XIV. yüzyıl ikinci yarısı)[1070], Bursa Nalıncılar Hamamı (XIV. yüzyıl ikinci yarısı) kadınlar bölümü[1071], Bursa Mudurnu Yıldırım Hamamı (1382-83) kadınlar bölümü[1072], Edirne Gazi Mihal Hamamı (1422) erkekler bölümü[1073], Gelibolu Kasapoğlu Ali Bey Hamamı (1434)[1074], Gelibolu Şengül Hamamı (1437)[1075], Urla Kamanlı Hamamı (XV. yüzyıl)[1076], İzmir Suludere Köyü Hamamı (XV. yüzyıl)[1077], İznik Büyük Hamam (XV. yüzyıl ortaları)[1078], Manisa Alaca Hamam (XV. yüzyıl ortaları)[1079], Tokat Zile Taceddin Hamamı (1494)[1080], Samsun Vezirköprü Taceddin İbrahim Paşa Hamamı (1495)[1081], Denizli Çivril Işıklı Küçük Hamam (XV-XVI. yüzyıl)[1082], Kayseri Kadı Hamamı (1542)[1083], Afyon Gedik Ahmet Paşa Hamamı (XVI. yüzyıl) erkekler bölümü[1084], Amasya Gümüşhacıköy Köprülü Mehmet Paşa Hamamı (1658)[1085], Aydın Gümrükönü Hamamı (XVI-XVII. yüzyıl) kadınlar bölümü[1086] ve Kuşadası Belediye Hamamı (XVII. yüzyılın ilk yarısı) erkekler-kadınlar bölümüdür[1087].

[1068] Doğan, **a.g.e.**, 2004, s. 269.
[1069] Doğan, **a.g.e.**, 2008, s. 290.
[1070] Çakmak, **a.g.e.**, s. 89.
[1071] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 469.
[1072] **a.g.e.**, s. 469.
[1073] Erken, **a.g.e.**, s. 418.
[1074] Birsen Erat, "Gelibolu Hamamları ve Türk Mimarisindeki Yeri", **IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Cilt 2, Ankara, 1995, s. 69.
[1075] Erat, **a.g.e.**, 1995, s. 69.
[1076] Türkan Acar, "Urla Kamanlı Hamamı", **Sanat Tarihi Dergisi**, 21/2, 2012, s. 12.
[1077] Rüçhan Bubur, "İzmir Kiraz'da Suludere Köyü'nde Beylikler Devrinden Bilinmeyen Bir Cami ve Haman Kalıntısı", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 19/2, 2019, s. 496.
[1078] Eyice, **a.g.e.**, 1960, s. 102.
[1079] İnci Kuyulu, "Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamamı", **Sanat Tarihi Dergisi**, 6/6, 1992, s. 70.
[1080] Eravşar, **a.g.e.**, s. 131.
[1081] Bayraktar, **a.g.e.**, s. 161.
[1082] Saim Cirtil, "Denizli Çivril Su Yapıları", **Uluçam Armağanı**, Ed. Ali Boran, Osman Aytekin, Mehmet Top, 1. Basım, Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları, Van, 2008, s. 76.
[1083] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 281.
[1084] Karaman, **a.g.e.**, s. 110.
[1085] Fahriye Bayram, "Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesinden Üç Hamam", **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı 1, Ankara, 2000, s. 91.
[1086] Yılmaz, **a.g.e.**, s. 144.
[1087] Şakir Çakmak, "Kuşadası'ndaki Türk Hamamları", **Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu 23-26 Şubat 2000**, Ed. Ayşe G. Şerifoğlu, Kuşadası Belediyesi, 2001, s. 192.

Kataloğumuzdaki Tavşanlı Moymul Hamamı'nda sıcaklık bölümü, tek yöne genişletilmiş olup, yan yana iki halvet hücresiyle bu plan tipinin farklı bir çeşitlemesini ortaya koymaktadır (211. Çizim). İki sütunla taşınan, üç yarım daire kemerli bir revakla batıya doğru genişletilen bölümün üzeri, aynalı tonozlarla örtülmüştür.

Bolu Eskiçağa Yıldırım Hamamı (XIV. yüzyıl son çeyreği)[1088], Bursa Yıldırım Hamamı (XIV. yüzyıl sonları)[1089], Tire Yalınayak Hamamı (XVI. yüzyıl)[1090] ve Karabük Eskipazar Hamamlı Hamamı III (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyıl başı)[1091] sıcaklıkları tek yöne tonozla genişletilmiş olması açısından Tavşanlı Moymul Hamamı'na benzemektedir.

4.3.1.4.3. Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip

Bu tipte inşa edilen hamamların merkezi sıcaklık elemanının bir, iki veya üç cephesine halvetler yerleştirilmiştir[1092]. Merkez Küçük Hamam erkekler bölümü (194. Çizim) ve Merkez Şengül (Çengel) Hamam (200. Çizim) bu grubun örneklerindendir. Şengül Hamam'da halvetler sıcaklığın iki cephesine, Küçük Hamam'da ise üç cephesine konumlandırılmıştır.

Konya Seydişehir Seyyid Harun Veli Hamamı (1303-1320) erkekler bölümü[1093], Kayseri Yeşilhisar Çarşı Hamamı (XVII. yüzyıl sonları XVIII. yüzyıl başları)[1094], Aydın Bey Hamamı (XVIII. yüzyıl)[1095], Afyon Millet Hamamı (XIX. yüzyıl)[1096] ve Tokat Erbaa Hacı Ahmet Hamamı (XX. yüzyıl başı) kadınlar bölümünün[1097] kare sıcaklıkları ve çifte halvetli düzenleri Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'na benzemektedir.

[1088] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 469.
[1089] **a.g.e.**, s. 469.
[1090] Çakmak, **a.g.e.**, s. 89.
[1091] Lütfiye Göktaş Kaya, "Osmanlı Hamam Mimarisine Karabük Eskipazar'dan Yeni Örnekler I", **Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Anadolu Üniversitesi-Eskişehir 19-21 Ekim 2011**, Cilt 2, Ed. Zeliha Demirel Gökalp ve diğerleri, Eskişehir, 2012, s. 476.
[1092] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 280.
[1093] Mutlu, **a.g.e.**, s. 421.
[1094] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 280.
[1095] Yılmaz, **a.g.e.**, s. 145.
[1096] Karaman, **a.g.e.**, s. 113.
[1097] Eravşar, **a.g.e.**, s. 128.

4.3.1.4.4. Yıldızvari Sıcaklıklı Tip

Günümüze ulaşamayan ve çifte bir hamam olan Merkez Kazasker Hamamı'nın sıcaklıklarından biri bu tipe girmektedir.

4.3.1.4.5. Halvetsiz-Çok Üniteli Sıcaklık Tipi

Semavi Eyice'nin yapmış olduğu tipolojiye girmeyen bu tip hamamlarda sıcaklık mekânı, birden fazla kubbeli ya da merkezi kubbeli olabilmektedir[1098]. Merkez Yoncalı Kaplıcası erkekler bölümü ve Simav Babuk Bey Hamamı[1099] bu gruba girmektedir (188., 196. Çizim).

Türk hamamlarında bu plan tipi az uygulama alanı bulmuştur. Kayseri Gesi Hamamı (XIX. yüzyılın ilk yarısı)[1100] sıcaklığın düzenlenişi açısından örneklerimize benzemektedir. İzmir İstanköy Hamamı (XVI. yüzyıl veya sonrası) ise merkezi kubbeli bir sıcaklığa sahiptir[1101].

4.3.1.4.6. Sıcaklığı Tek Kubbeyle Örtülü Halvetsiz Tip

Semavi Eyice'nin yapmış olduğu tipolojiye girmeyen bir diğer tip olan bu grup hamamlar, halvetsiz olup, sıcaklığı tek bir kubbeyle örtülmüştür. Selçuklu devrinden itibaren izlenebilen uygulamada, su deposuna yaslanan sıcaklık, çoğunlukla kare planlıdır[1102]. Eskigediz Azmizâdeler Hamamı, Simav Demirci Hamamı, Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı ve Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nda bu plan görülmektedir (218., 220., 215., 213. Çizim).

Türk mimarisindeki sıcaklığı tek kubbeyle örtülü ve halvetsiz hamamlar şunlardır: Alanya İç Kale Hamamı (XIII. yüzyılın ilk yarısı)[1103], Alanya Alara Kalesi Hamamı (1224-25)[1104], İstanbul Üsküdar Atik Valide Sultan Hamamı (1583)[1105], Aydın Nasuh Paşa Hamamı (XVIII. yüzyıl başı)[1106], Çanakkale Bayramiç Hamamı

[1098] Uysal, **a.g.e.**, 2019, s. 400.
[1099] **a.g.e.**, s. 400.
[1100] Denktaş, **a.g.e.**, 2000a, s. 282.
[1101] Harun Ürer, **İzmir Hamamları**, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi, Ankara, 2002, ss. 28-31.
[1102] Uysal, **a.g.e.**, 2019, s. 395.
[1103] Önge, **a.g.e.**, 1988b, s. 411.
[1104] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 167.
[1105] Önge, **a.g.e.**, 1988b, s. 428.
[1106] Yılmaz, **a.g.e.**, s. 146.

(1739)[1107], Karabük Eskipazar Kıranköy Hamamı (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyıl)[1108], Karabük Eskipazar Kıranköy Musa Bey Hamamı (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyıl başı)[1109], Karabük Eskipazar Hamamlı Hamamı I (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyıl başı)[1110] Niğde Hamamlı Köyü Hamamı (XIX. yüzyıl)[1111], Niğde Yeşilburç Köyü Hamamı (XIX. yüzyıl)[1112], Gebze Demirciler Hamamı (XIX. yüzyıl başı-XIX. yüzyıl ortası)[1113], Afyon Kayadibi Vakıf Hamamı (1894)[1114], Çanakkale Geyikli Hamamı (XIX. yüzyılın ikinci yarısı XX. yüzyıl başı)[1115], Çanakkale Burhanlı Hamamı (XIX. yüzyılın ikinci yarısı XX. yüzyıl başı)[1116] ve Çanakkale Karacaören Hamamı'dır (XIX. yüzyılın ikinci yarısı XX. yüzyıl başı)[1117].

4.3.1.4.7. Münferit Planlı Hamamlar

Merkez Saray Hamamı, herhangi bir tipolojiye girmeyen ve araştırmacılar tarafından özel hamam olarak kabul edilen[1118] yapı, münferit planlı olarak kabul edilebilir (190. Çizim). Saray Hamamı'nın sıcaklığı kare planlı, sivri kemerle geçilen bir nişle tek yöne genişletilmiş olup, sıcaklığın halvetlerle bağlantısı yoktur. Halvetlere ılıklık bölümünden ulaşılmaktadır. Tavşanlı Çavuş Hamamı yaklaşık olarak aynı eksen üzerine yerleştirilmiş soyunmalık/ılıklık, sıcaklık mekânları ve su deposu-külhan gibi tesisatlarıyla münferit[1119] planlı hamamlar olarak ele alınabilir (208. Çizim). Emet Eğrigöz Köyü Hamamı'nın da mekânları tam olarak tespit edilemediği için şimdilik bu grupta ele alınabilir[1120] (217. Çizim).

[1107] Uysal, **a.g.e.**, 2014, s. 1084.
[1108] Lütfiye Göktaş Kaya, "Osmanlı Hamam Mimarisine Karabük Eskipazar'dan Yeni Örnekler II", **Turkish Studies Sanat Tarihi Araştırmaları: Kültürel Kimlikte Gelenek, Çeşitlilik ve Değişim Prof. Dr. Hakkı Acun Armağanı**, Vol 9/10, 2014, s. 582.
[1109] Göktaş Kaya, **a.g.e.**, 2014, s. 582.
[1110] Göktaş Kaya, **a.g.e.**, 2012, s. 474.
[1111] Mehmet Özkarcı, "Niğde'de Osmanlılar Dönemine Ait İki Hamam", **Sanat Tarihi Dergisi**, 22/2, 2013, s. 51.
[1112] Özkarcı, **a.g.e.**, s. 51.
[1113] Ahmet Yavuzyılmaz, "Gebze'nin Demirciler Beldesinde Bilinmeyen Bir Hamam Yapısı", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 28, 2013b, s. 110.
[1114] Karaman, **a.g.e.**, s. 114.
[1115] Uysal, **a.g.e.**, 2014, s. 1084.
[1116] **a.g.e.**, s. 1084.
[1117] **a.g.e.**, s. 1084.
[1118] Uysal, **a.g.e.**, 2006, s. 332; Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 319; Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 433.
[1119] Haşim Karpuz, **Anadolu Selçuklu Mimarisi**, Konya, 2001, s. 107.
[1120] Uysal, **a.g.e.**, 1992, s. 300.

Tokat Niksar Kale Hamamı (XII. yüzyıl ortaları)[1121], Tokat Turhal Tekyeşin Hamamı (XIII. yüzyıl sonları XIV. yüzyıl başları)[1122], Tokat Niksar Ardıçlı Hamamı (XIV. yüzyıl)[1123], Manisa Yaralı Han Hamamı (XV. yüzyıl)[1124], Manisa Saray Hamamı (XV. yüzyıl)[1125], İnegöl Sarıpınar Köyü Hamamı[1126] ve İnegöl Akıncılar Köyü Hamamı[1127] münferit planlı hamamlara örnektir.

4.3.1.5. Servis Mekânları ve Diğer Mekânlar

Servis mekânları olarak adlandırılan ve ana mekânların dışında kalan bölümleri tarif etmek için kullanılan bu mekânlar hela-tıraşlık ve keçelik mekânlarıdır.

Örneklerimizdeki hela ve tıraşlıklar çoğunlukla ılıklık mekânında konumlandırılmıştır. Merkez Saray, Merkez Küçük (erkekler bölümü) ve Eskigediz Gazanfer Ağa hamamlarında hela ve tıraşlık, ılıklık bölümünde yer almaktadır. Bu mekân, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nda aralık, Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nda ise soyunmalık bölümündedir. Merkez Eydemir Hamamı'nda ılıklıktan, Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı'nda soyunmalıktan geçilen hela mekânları hamamın dışında ayrı birer hacim olarak yer almaktadır. Tavşanlı Çavuş Hamamı'nın tıraşlık bölümü, ılıklıktan geçilen ve dışa taşıntı yapan bir mekân şeklindedir.

Devamlı sıcak su ve sıcak atmosfere sahip hamamların keçe imalatı için uygun ortamlar sundukları, dolayısıyla bazılarının keçeliklerle birlikte tasarlandıkları görülmektedir. Keçelik bölümüne sahip olduğunu düşündüğümüz tek örnek Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'dır. Aralık ve ılıklıkla irtibatlı bu mekân, yarım daire kemer kesitli beşik tonozla örtülmüştür (277. Fotoğraf). XIV. yüzyılda keçeliğe sahip hamamlar Eğirdir Dündar Bey Hamamı (1301), Kemalpaşa Çarşı Hamamı (1366-78), Mudurnu Yıldırım Hamamı (1382-83) ve Bursa Yıldırım Hamamı'dır (1400'den önce)[1128].

[1121] Eravşar, **a.g.e.**, s. 131.
[1122] **a.g.e.**, s. 131.
[1123] **a.g.e.**, s. 131.
[1124] Ahmet Şen, **Manisa Hamamları (Merkez)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2015, s. 72.
[1125] Şen, **a.g.e.**, s. 72.
[1126] Mustafa Çetinaslan, "İnegöl Yöresinden Tanınmayan Üç Hamam", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 42, 2016, s. 945.
[1127] Çetinaslan, **a.g.e.**, s. 945.
[1128] Erat, **a.g.e.**, 1997, s. 475.

4.3.1.6. Su Deposu

Sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanan ve yaklaşık bir halvet duvarı ölçüsünde genişliği olan sıcak su depoları, genellikle sivri veya beşik tonozlarla örtülmüşlerdir. Depodaki suyun kontrolü, bakımı ve suyun buharından yararlanmak için su deposuna bitişik eyvanlardan birine pencere açılmaktadır[1129]. Merkez Saray, Merkez Küçük, Simav Babuk Bey, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı), Merkez Şengül (Çengel), Merkez Eydemir, Eskigediz Gazanfer Ağa, Simav Demirci Beldesi, Emet Eğrigöz Köyü, Merkez Lala Hüseyin Paşa, Tavşanlı Moymul ve Merkez Yeni Mahalle hamamlarında da bu uygulamalar görülmektedir. Tavşanlı Çavuş Hamamı'nın da bu şekilde olduğunu tahmin ediyoruz. Merkez Eski-Yeni Hamamı'nda su deposu ve külhan, Tavşanlı Moymul Hamamı'nda su deposu kazılarla açığa çıkarılmıştır.

Merkez Yoncalı Kaplıcası'nda ve Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı'nda sıcak su doğal yollarla sağlanmaktadır. Nasuh Ağa Hamamı'nda soğuk su sıcaklığın bir köşesine yerleştirilen dikdörtgen formlu maslak sandığıyla kurnalara dağıtılmaktadır.

4.3.2. Malzeme

Hamamlarda taş, tuğla, mermer, ahşap, devşirme, maden ve harç malzeme kullanılmıştır.

4.3.2.1. Taş

Hamamlarda en çok kullanılan malzeme taş olup, moloz taş, kesme taş, kaba yonu taş, kayrak taşı ve küfeki taşı kullanılmıştır.

İncelediğimiz dört hamam Germiyanoğulları dönemine tarihlendirilmektedir. Bunlar Merkez Saray, Merkez Kemer, Merkez Küçük ve Simav Babuk Bey Hamamlarıdır. Germiyanoğulları yapılarında inşa tekniği açısından moloz veya kesme taş işçiliği duvar örgüsünün yanı sıra almaşık duvar tekniğine de yer verilmiştir[1130].

Kütahya hamamlarının beden duvarları çoğunlukla moloz taş, moloz taş-kaba yonu taş ve moloz taş-kaba yonu taş-tuğla malzemeyle yapılmıştır. Merkez Eski-Yeni

[1129] Önge, **a.g.e.**, 1995, s. 44.
[1130] Uysal, **a.g.e.**, 2017, s. 256.

Hamam, Merkez Saray Hamamı, Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Kemer Hamamı, Merkez Küçük Hamam ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı özgünde moloz taş olup, kesme taşla yenilenmiştir. Bugün tamamen kesme taş olan Merkez Şengül (Çengel) Hamamı özgün halde muhtemelen moloz taşla inşa edilmişti. Merkez Yoncalı Hamam moloz taş, kaba yonu taş; Simav Babuk Bey Hamamı, Tavşanlı Çavuş Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı ve Tavşanlı Çatal Hamamı'nda moloz taş, kaba yonu taş ve tuğla malzeme görülmektedir. Emet Eğrigöz Köyü Hamamı, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı moloz taş-tuğla; Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı moloz taş-kesme taş; Eskigediz Azmizâdeler Hamamı moloz taş-kesme taş-tuğla ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı kesme taş-tuğla birlikteliğiyle inşa edilmişlerdir. Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın ılıklık-sıcaklık bölümleri ise moloz taş ve küfeki taşla yapılmıştır.

Merkez Eski-Yeni Hamamın sıcaklığının eyvan örtüsü moloz taş, zemininde ise yer yer kayrak taşı kullanılmıştır. Emet Eğrigöz Köyü Hamamı'nın su deposu örtüsü taştır. Simav Demirci Beldesi Hamamı'nın su deposu örtüsünde kaba yonu taş, cephesinde ise moloz taş-tuğla kullanımı görülmektedir. Merkez Küçük Hamamın soyunmalık bölümünün kubbe geçişlerinde, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı soyunmalık bölümünün kemer ve kubbesinde, Merkez Eydemir Hamamı giriş kapısı, pencere söve ve kemerlerinde ve Tavşanlı Moymul Hamamı saçak ve köşelerde kesme taş kullanımı görülmektedir. Emet Aşağı Hamam'ın ayakta kalan bölümünde moloz taş malzeme kullanılmıştır.

4.3.2.2. Tuğla

Cephelerinde tuğla malzeme kullanılan hamamlar Simav Babuk Bey Hamamı, Tavşanlı Çavuş Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı, Tavşanlı Çatal Hamamı, Emet Eğrigöz Köyü Hamamı, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı, Eskigediz Azmizâdeler Hamamı ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı'dır. Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın soyunmalık bölümü tuğla dolgulu ahşap karkasla inşa edilmiştir.

Kütahya hamamlarında tuğla malzeme yoğunlukla kubbe ve geçişlerinde kullanılmıştır. Bunlar Merkez Yoncalı Hamamı, Merkez Eski-Yeni Hamamı, Merkez

Küçük Hamam, Tavşanlı Çavuş Hamamı, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Eskigediz Azmizâdeler Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamıdır. Merkez Saray Hamamı, Merkez Kemer Hamamı ve Simav Babuk Bey Hamamı kubbe geçişleri kireç harcıyla sıvalı olup, kubbeleri tuğladır. Kubbesi yıkık durumdaki Emet Eğrigöz Köyü Hamamı'nın kubbe geçişleri, Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı kubbesi ve Merkez Yeni Mahalle Hamamı kubbesi tuğla malzemeden yapılmıştır.

Merkez Yoncalı Hamamı kapı kemeri, pencere çerçevesinde, Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı kapı-pencere alınlıklarında, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı pencere kemerleri, Tavşanlı Çavuş Hamamı, Merkez Yeni Mahalle Hamamı iç kapı kemerlerinde, Tavşanlı Moymul Hamamı giriş kapısı kemerlerinde, Merkez Lala Hüseyin Paşa Mahallesi ve Eskigediz Azmizâdeler Hamamı kapı ve niş kemerlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Saçağı tuğlayla yapılanlar Merkez Eydemir Hamamı, Simav Babuk Bey Hamamı ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı'dır.

Tuğla malzeme ayrıca Merkez Eski-Yeni Hamamı eyvan kemeri, külhan, su deposu tonozu ve göbek taşında, Simav Babuk Bey Hamamı külhan ocak kemerinde ve Simav Demirci Beldesi Hamamı su deposu kazan çukurunda kullanılmıştır.

Merkez Kemer Hamamı'nın soyunmalık bölümünün kubbe kasnakları harman tuğlasıyla yapılmıştır.

4.3.2.3. Mermer

Örneklerimizdeki hamamlarda mermer malzeme çoğunlukla, kurna ve şadırvanlarda yer almaktadır. Tavşanlı Çavuş Hamamı, Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı ve Merkez Kemer Hamamı'nda kurnalar; Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı, Merkez Küçük Hamam şadırvan ve kurna; Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı ve Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı'nda şadırvan, Merkez Eydemir Hamamı şadırvan fıskiyesi mermer malzemedendir. Merkez Yoncalı Hamamı ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın kitabeleri ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamam çeşmesi mermerdir. Tavşanlı Moymul Hamamı'nda soyunmalıktan ılıklığa giriş kapısının çerçevesi ve sekiyi sınırlayan

korkuluklar da mermer malzemeden yapılmıştır. Bazı hamamlarda yapılan onarımlar sırasında, taban döşemesi, havuz, sekiler ve iç duvarlar belirli bir seviyeye kadar mermerle kaplanmıştır.

4.3.2.4. Ahşap

İncelemiş olduğumuz hamamların soyunmalık bölümlerinin üst örtüsü, kapı ve pencere kanatları gibi unsurlarının ahşap malzemeyle yenilendiği görülmektedir. Soyunmalığın üst örtüsü ahşap olanlar Merkez Yoncalı Hamamı, Merkez Saray Hamamı, Merkez Yeni Mahalle Hamamı (harap vaziyette), Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı (yıkılmış) ve Tavşanlı Çatal Hamam'dır. Simav Babuk Bey Hamamı'nın ise soyunmalığı tamamen ahşap malzemeyle yenilenmiştir.

4.3.2.5. Devşirme

Kütahya hamamlarında devşirme malzeme oldukça az kullanılmıştır. Merkez Yoncalı Hamamı'nın kadınlar ve erkekler bölümü kapı sövelerinde çift sütun bulunmaktadır. Tavşanlı Moymul Hamamı'nda ise sıcaklığın girişindeki tonozu taşıyan korint başlıklı sütunlar devşirmedir.

4.3.2.6. Maden

Örneklerimizdeki hamamların bazılarında kubbe kaplamaları kurşundur. Bunlar Merkez Yoncalı Hamamı, Merkez Kemer Hamamı, Merkez Küçük Hamam ve Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'dır.

4.3.2.7. Harç

Hamamların duvarlarında bağlayıcı olarak kullanılan harç, üç şekilde görülmektedir. Tavşanlı Çavuş Hamamı ve Simav Demirci Beldesi Hamamı'nda horasan harcı dikkat çekmektedir. Diğer örneklerimizde ise duvarlar içte betonarme harçla sıvanıp, kireç harcıyla badana edilmiştir. Bunun dışında, bazı hamamların kubbelerinin betonarme harçla sıvandığı anlaşılmaktadır. Bunlar Merkez Eydemir Hamamı ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'dır. Ayrıca Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı'nın üst pencereleri betonarme kaplamadır.

Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın muhdes soyunma kabinleri ve halvetler betonarme harçla yapılmıştır.

4.3.3. Yapı Elemanları

4.3.3.1. Duvarlar

Kütahya hamamları yığma duvar tekniğinde yapılmış olup, büyük bir bölümü sağır duvarlara sahiptir. Hamamların soyunmalık bölümlerinin genellikle dikdörtgen ve kemerli alt-üst pencerelerle aydınlatıldığı görülmektedir. Simav Babuk Bey Hamamı ve Tavşanlı Çatal Hamam dışındakilerin dış duvarları sıvasızdır.

4.3.3.2. Kapılar

Anadolu Selçuklu hamamlarında soyunmalık mekânına doğrudan doğruya cümle kapısından geçilerek ulaşılır. Cümle kapısının önüne bir revak ve antre inşası Beylikler döneminde başlamış, zarif sütun ve kemerlerin taşıdığı kubbeli veya tonozlu kagir revaklar Mimar Sinan'ın buluşu olarak bilinmektedir[1131].

Örneklerimizden beş adet hamamın soyunma bölümleri yıkılmış oldukları için, bu bölümlere girişi sağlayan kapılar hakkında bilgimiz yoktur. Bunlar Emet Eğrigöz Hamamı, Merkez Eski-Yeni Hamam, Simav Babuk Bey Hamamı ve Tavşanlı Çavuş Hamamı'dır. Sağlam olan hamamların soyunmalığa girişi sağlayan kapılardan beşi düz lentolu, üçü basık kemerli, üçü yarım daire kemerli ve ikisi sivri hafifletme kemerleriyle kuşatılmış düz lentoludur. Düz lentolu olan Merkez Küçük Hamam'ın (erkekler bölümü) dışa taşıntılı kapısı, silmelerle hareketlendirilmiş ve palmet şeklinde bir alınlıkla son bulmaktadır. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın kapısı ise yine dışa taşıntılı, silmelerle hareketlendirilmiş ve sivri kemer kavsaralı bir taçkapıdır. Eskigediz Azmizâdeler Hamamı ve Tavşanlı Çavuş Hamamı giriş kapıları sivri kemerlidir.

Hamam içindeki mekânlar arasında bağlantıyı sağlayan kapılar da genel olarak dikdörtgen çerçeve içerisinde, sivri veya yarım daire kemerlidir.

[1131] Önge, **a.g.e.**, 1988b, ss. 407-408.

4.3.3.3. Pencereler

Örneklerimiz arasında XIII-XV. yüzyıllar arasında inşa edilmiş hamamların soyunmalık pencerelerinin onarımlar sırasında açıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar çoğunlukla dikdörtgen formlu alt pencerelerdir. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı pencereleri yarım daire, Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı pencereleri ise sivri hafifletme kemerlidir.

Merkez Kemer Hamamı ılıklık bölümü pencereleri yenidir. Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın helasında iki adet yarım daire kemerli pencere bulunmaktadır. Emet Yeniceköy Hamamı'nın helasında ise üç adet mazgal pencere yer almaktadır. Yeniceköy Hamamı'nın sıcaklığını örten kubbe kasnağında bir adet pencere vardır.

4.3.3.4. Kemerler

Hamamların giriş ve pencereleri sivri, yarım daire ve basık kemerli olarak yapılmıştır. Merkez Yoncalı Kaplıcası erkekler bölümü soyunmalık girişi basık kemerli, kadınlar bölümü girişi yarım daire kemerlidir. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı erkekler bölümü girişi basık kemerli, pencereler yarım daire kemerlidir. Merkez Şengül (Çengel) Hamamı giriş-pencere ve Lala Hüseyin Paşa Hamamı giriş ve tepe penceresi de basık kemerlidir. Merkez Kemer Hamamı erkekler ve kadınlar bölümü girişi sivri hafifletme kemerli; pencereler yarım daire kemerli, Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı erkekler ve kadınlar bölümü pencereleri sivri kemerlidir. Merkez Yeni Mahalle Hamamı pencereleri, Merkez Eydemir Hamamı giriş ve pencereleri ile Tavşanlı Moymul Hamamı'nın ise girişi yarım daire kemerlidir.

Hamamların mekânlar arası ara geçişleri de farklı özellikler göstermektedir. Geçiş kapıları hem sivri hem de yarım daire kemerli olanlar Merkez Kemer Hamamı ve Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'dır. Merkez Eydemir Hamamı ve Eskigediz Azmizâdeler Hamamı'nda bu geçişler sivri kemerlidir. Yarım daire kemerli olanlar ise şunlardır: Merkez Saray Hamamı, Merkez Küçük Hamam erkekler bölümü, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı erkekler bölümü, Tavşanlı Çavuş Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı, Merkez Yeni Mahalle Hamamı ve Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı (sıcaklık girişi).

Hamamlarda mekânların kemerlerle ikiye ayrıldığı örnekler de mevcuttur. Merkez Yoncalı Kaplıcası'nda sıcaklık basık kemerle; Merkez Saray Hamamı'nda ılıklık sivri kemerle; Simav Babuk Bey Hamamı'nda sıcaklık yarım daire kemerle; Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'nda soyunmalık sivri kemerle ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı erkekler ve kadınlar bölümünde ılıklık sivri kemerle ikiye bölünmüştür.

Hamamlarda dikkati çeken diğer bir uygulama mekânların kemerlerle genişletilmesidir. Merkez Saray Hamamı sıcaklık, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı erkekler bölümü ılıklığı sivri kemerle genişletilmiştir. Tavşanlı Moymul Hamamı'nın sıcaklığı ise üç yarım daire kemerli bir revakla tek yöne genişletilmiş. Merkez Eski-Yeni Hamamın su deposu ve külhan tonozları iki kemerle takviye edilmiştir.

4.3.3.5. Geçiş Elemanları

Kütahya hamamlarında kubbeye geçiş elemanı olarak tromp, pandantif, üçgen elemanlar ve mukarnas kullanılmıştır.

4.3.3.4.1. Tromp

Tromplar, daha çok hamamların halvet kubbelerindeki geçişlerde görülmektedir. Merkez Eski-Yeni Hamam güneybatı halveti, Merkez Kemer Hamamı kuzeybatı halveti, Eskigediz Gazanfer Hamamı erkekler ve kadınlar bölümü, Merkez Saray, Merkez Küçük ve Merkez Şengül (Çengel) Hamamı halvetlerinin üzerini örten kubbelere geçiş tromplarla sağlanmıştır. Merkez Küçük Hamam (erkekler bölümü) güneydoğu halvetinde dilimli tromplar dikkati çekmektedir. Tavşanlı Çavuş Hamam'da ise erkekler ve kadınlar kısmının ılıklık ve sıcaklık bölümleri ile erkekler bölümü tıraşlık mekânında tromp kullanılmıştır.

Soyunmalık kubbelerinin geçişlerinde tromp kullanılan örnekler, Merkez Küçük Hamam erkekler bölümü ile Eskigediz Gazanfer Hamamı erkekler-kadınlar bölümü ve Merkez Eydemir Hamamı'dır. Tavşanlı Çatal Hamamın soyunmalığında ise çift tromp[1132] unsuru görülmektedir.

[1132] Avcı, **a.g.e.**, s. 171.

Eskigediz Azmizâdeler Hamamı ve Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nda sıcaklık kubbelerine geçiş tromplarla sağlanmıştır.

Hamamların trompları arasında, kubbenin yükünü azaltmak için hafifletme kemerleri kullanılmıştır.

4.3.3.4.2. Pandantif

Kütahya hamamlarında en çok kullanılan geçiş elemanı pandantiftir. Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı soyunmalığında; Merkez Saray Hamamı, Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Simav Babuk Bey (ılıklığın iki yanındaki hücreler), Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı ılıklığında; Merkez Saray Hamamı, Simav Babuk Bey, Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı ve Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı sıcaklık kubbelerinde; Merkez Saray Hamamı, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı halvet hücrelerinde ve Emet Eğrigöz Köyü Hamamı'nın iki mekânında kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır.

4.3.3.4.3. Üçgen Elemanlar

Anadolu'daki ilk denemelerini Anadolu Selçuklu mimarisinde gördüğümüz üçgen geçişler, XIV. yüzyıl başlarında Batı Anadolu'da düzlem üçgenlerden oluşan bir Türk üçgeni kuşağı olarak uygulanmaya başlamıştır[1133].

Türk üçgeninin, Kütahya hamamlarında iki tip şeklinde uygulandığı görülmektedir: Prizmatik ve düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeni.

Merkez Kemer Hamam (erkekler-kadınlar) ve Merkez Şengül (Çengel) Hamam sıcaklığında; Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar) ve Merkez Rüstem

[1133] İlknur Aktuğ Kolay, **Batı Anadolu'da 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 61.

Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar) halvetlerinde düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgeni uygulanmıştır.

Merkez Yoncalı Hamamı (kadınlar) soyunmalığında; Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Yeni Mahalle Hamamı ılıklığında; Merkez Yoncalı Hamamı (erkekler-kadınlar) ve Merkez Küçük Hamam sıcaklıklarında prizmatik Türk üçgeni kullanılmıştır.

4.3.3.4.4. Mukarnas

Bu uygulamanın tek örneği Merkez Küçük Hamam (erkekler) halvet girişinde ve güneybatı halvetin kubbe geçişlerinde görmekteyiz. Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'nın halvetlerinden birinin geçişlerinde de mukarnas bindirme kullanılmışken, sonraki onarımlarda kaldırılmıştır[1134].

4.3.3.5. Örtü Elemanları

Örneklerimizdeki örtü elemanları kubbe, yarım kubbe, beşik tonoz, sivri tonoz, aynalı tonoz, çapraz tonoz ve ahşap tavandır.

4.3.3.5.1. Kubbe

Hamamlarda en çok kullanılan örtü şekli kubbedir. Merkez Yoncalı Hamam (kadınlar), Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Küçük Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Tavşanlı Moymul Hamamı ve Tavşanlı Çatal Hamamı'nın (kalan izlerden) soyunmalık bölümleri kubbeyle örtülüdür.

Ilıklık bölümlerinde kubbe kullanılan örnekler Merkez Saray Hamamı, Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Tavşanlı Çavuş Hamamı (erkekler-

[1134] Altun, **a.g.e.**, 1981-1982, s. 385.

kadınlar) ve Tavşanlı Moymul Hamamı'dır. Simav Babuk Bey Hamamı'nın iki ılıklık hücresi kubbeyle örtülüdür.

Sıcaklığı ve halveti özgün haldeki tüm hamamlarda bu bölüm kubbeyle örtülüdür. Merkez Küçük Hamam'ın (erkekler) güneydoğusundaki halvet dilimli bir kubbeye sahiptir.

4.3.3.5.2. Yarım Kubbe

Yarım kubbe uygulaması sadece Merkez Yeni Mahalle Hamamı'nın ılıklığında görülmektedir.

4.3.3.5.3. Tonoz

Kütahya ve çevresinde inşa edilen hamamlarda daha çok sivri tonoz ve beşik tonoz kullanımı görülmektedir. Bunların dışında aynalı tonoz ve çapraz tonoz daha az kullanılmıştır.

4.3.3.5.3.1. Sivri Tonoz

Merkez Saray Hamamı'nda ılıklık tek yöne, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı'nda ise iki yöne doğru sivri tonozla genişletilmiştir. Sivri tonozla mekânın iki yana doğru genişletilmesi Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı ile Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı'nın sıcaklığında da karşımıza çıkmaktadır. Merkez Saray Hamamı'nda hela-tıraşlık; Merkez Eski-Yeni Hamam, Merkez Kemer Hamam (erkekler-kadınlar) ve Merkez Eydemir Hamamı'nda eyvan; Merkez Saray Hamamı'nda halvet; Merkez Eski-Yeni Hamam külhan-su deposu ve Simav Demirci Beldesi Hamamı'nda ise su deposu sivri tonozla örtülmüştür.

4.3.3.5.3.2. Beşik Tonoz

Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar) soyunmalık ve ılıklık bölümleri tek yönde, Tavşanlı Moymul Hamamı ılıklık bölümü ise beşik tonozla iki yana genişletilmiştir. Merkez Eydemir Hamamı aralık, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı keçelik, Simav Babuk Bey Hamamı, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı, Merkez Yeni Mahalle Hamamı ılıklık, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar), Merkez Eydemir Hamamı hela-tıraşlık, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (kadınlar) eyvan bölümleri beşik tonozla örtülmüştür. Bununla birlikte beşik

tonoz, hamamların su depolarının üst örtüsünde kullanılmıştır. Bunlar Simav Babuk Bey Hamamı, Emet Eğrigöz Köyü Hamamı, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı ve Merkez Yeni Mahalle Hamamı'dır.

4.3.3.5.3.3. Aynalı Tonoz

Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar) hela-tıraşlık ve eyvanlar ile Tavşanlı Moymul Hamamı sıcaklık bölümünün batısındaki bölüm, aynalı tonozlarla örtülmüştür.

4.3.3.5.3.4. Çapraz Tonoz

Merkez Küçük Hamam (erkekler-kadınlar) ılıklığı ve Merkez Şengül (Çengel) Hamamı aralık bölümlerinin üzeri, ortasında kubbeli bir fener bulunan çapraz tonozlarla örtülmüştür.

4.3.3.5.4. Ahşap Tavan

İncelediğimiz hamamlarda ahşap tavan, geç dönem örneklerinde ve onarımlarla formunu kaybetmiş soyunmalık bölümlerinde görülmektedir. Soyunmalık bölümleri ahşap tavanlı olanlar Merkez Yoncalı Hamam, Merkez Saray Hamam ve Tavşanlı Çatal Hamam'dır.

4.3.3.6. Aydınlatma

Hamamlar, fonksiyonları ve mahremiyet ilkesi gereği, az veya çeşitli şekillerde aydınlatılan yapılardır. Hamamlarda aydınlatma, fil gözü (yuvarlak, yıldız, beşgen, altıgen), aydınlık feneri ve genellikle soyunmalık bölümlerinde yapılmış alt-üst ve kasnak pencereleriyle sağlanmıştır[1135]. Bunların haricinde, hamamların iç duvarlarında nadir olarak rastlanan, gün ışığının olmadığı veya yetersiz kaldığı durumlarda içeriyi aydınlatmak amacıyla şamdan, kandil ve fener koymak üzere yapılmış küçük nişler yer almaktadır[1136]. Bu tip nişlere Tavşanlı Çavuş Hamamı'nda rastlanılmaktadır.

4.3.3.6.1. Fil Gözleri

Hamamlarda fil gözleri, genellikle kubbe ve tonozların sırtına açılmışlardır.

[1135] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Önge, "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XII, Ankara, 1978, ss. 121-135.
[1136] Eyice, **a.g.e.**, 1997, s. 417.

4.3.3.6.1.1. Yuvarlak Fil Gözleri

Yuvarlak fil gözleri Merkez Yoncalı Hamamı (erkekler-kadınlar) sıcaklık ve kadınlar bölümü soyunmalık kubbelerinde; Merkez Saray Hamamı ılıklık kubbesi ve tonozlarında, hela-tıraşlık, sıcaklık ve halvet kubbelerinde; Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar) soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve halvet kubbesinde; Merkez Küçük Hamam (erkekler) soyunmalık kubbesinde, ılıklık kubbe fenerinde, sıcaklık ve halvet kubbelerinde; Merkez Eydemir Hamamı soyunmalık ve halvet kubbelerinde; Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar) hela-tıraşlık bölümü aynalı tonozunda; Tavşanlı Çavuş Hamamı tüm bölüm kubbelerinde; Eskigediz Azmizâdeler Hamamı sıcaklık kubbesi; Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı ılıklık tonozu; Merkez Şengül (Çengel) Hamamı soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve halvet kubbeleri; Tavşanlı Moymul Hamamı soyunmalık kubbesi ve Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı sıcaklık kubbesinde kullanılmıştır.

4.3.3.6.1.2. Üçgen Fil Gözleri

Üçgen fil gözü sadece Tavşanlı Moymul Hamamı ılıklık kubbesinde bulunmaktadır.

4.3.3.6.1.3. Dörtgen Fil Gözleri

Merkez Eydemir Hamamı hela ve aralık bölümleri tonozunda; Merkez Yeni Mahalle Hamamı ılıklık tonozunda dörtgen fil gözleri kullanılmıştır.

4.3.3.6.1.4. Beşgen Fil Gözleri

Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı erkekler bölümü ılıklık, sıcaklık ve halvet kubbeleri; Tavşanlı Moymul Hamamı ılıklık, sıcaklık ve halvet kubbeleri beşgen fil gözüyle aydınlatılmaktadır.

4.3.3.6.1.5. Altıgen Fil Gözleri

Altıgen fil gözleri Merkez Eydemir Hamamı soyunmalık, sıcaklık kubbeleri ve ılıklık tonozunda; Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı erkekler bölümü soyunmalık kubbesinde; Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar) ılıklık, sıcaklık, halvet kubbeleri, hela-tıraşlık ve eyvan tonozunda; Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı soyunmalık, sıcaklık ve halvet kubbelerinde; Tavşanlı Çavuş Hamamı

kadınlar bölümü ılıklık kubbesinde; Eskigediz Azmizâdeler Hamamı sıcaklık kubbesinde; Merkez Yeni Mahalle Hamamı ılıklık ve sıcaklık kubbelerinde görülmektedir.

4.3.3.6.1.6. Yıldız Formlu Fil Gözleri

Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı sıcaklık, halvet kubbeleri ve Tavşanlı Moymul Hamamı sıcaklık kubbesinde yıldız formlu fil gözleri kullanılmıştır.

4.3.3.6.1.7. Yaprak Formlu Fil Gözleri

Yaprak formlu fil gözü sadece Tavşanlı Moymul Hamamı sıcaklık kubbesinde görülmektedir.

4.3.3.6.2. Aydınlık Fenerleri

Merkez Yoncalı Hamamı (erkekler) soyunmalık bölümü üst örtüsünde kullanılmıştır.

4.3.3.6.3. Kasnak Üzerine Açılan Pencereler

Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı sıcaklık bölümünün kubbe kasnağında, tek mazgal pencere yer almaktadır.

4.3.3.6.4. Zemin Seviyesine Açılan Pencereler

Merkez Saray Hamamı, Merkez Küçük Hamamı erkekler bölümü, Merkez Şengül (Çengel) Hamamı, Merkez Yeni Mahalle Hamamı, Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı giriş holünde ve Merkez Kemer Hamamı ılıklığında dikdörtgen formlu zemin pencereleri bulunmaktadır. Emet Yeniceköy Nasuh Ağa Hamamı helasında ise mazgal pencereler vardır.

Merkez Kemer Hamamı (erkekler-kadınlar) soyunmalığında ve Merkez Yeni Mahalle Hamamı helasında yarım daire kemerli; Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı (erkekler-kadınlar) ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar) soyunmalıklarında hafifletme kemerli pencereler yer almaktadır.

4.3.3.6.5. Duvarların Üst Kotlarında Açılan Pencereler

Merkez Yoncalı Hamamı, Merkez Saray Hamamı ve Tavşanlı Moymul Hamamı soyunmalıklarında dikdörtgen formlu; Merkez Kemer Hamamı (erkekler-

kadınlar), Merkez Eydemir Hamamı, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kadınlar bölümü ve Merkez Yeni Mahalle Hamamı soyunmalıklarında yarım daire kemerli pencereler söz konusudur. Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı soyunmalığındaki üst pencere basık kemerlidir.

4.3.4. Süsleme

Kütahya hamamları süsleme açısından sade tutulmuşlardır.

Hamamlarda taş süsleme olarak; Merkez Küçük Hamamın (erkekler) taç kapısında silmeler ve kabara, palmet şeklinde taç; Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı taç kapısında silmeler yer almaktadır. Merkez Şengül (Çengel) Hamamı sıcaklığındaki kubbe geçişlerinde yağlı boya tekniğinde vazo motifi vardır.

Merkez Küçük Hamamın (erkekler) halvet hücreleri üzerinde mukarnas bindirmeler, dilimli tromplar ve dilimli kubbe, yine halvet kubbelerinde mukarnas geçişler süslemelere örnek olarak gösterilebilir. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kadınlar bölümü ve Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı (erkekler-kadınlar) giriş ve pencere kemerlerindeki tuğla dizilişler cepheleri hareketlendirmektedir. Merkez Kemer Hamamı kadınlar bölümü sıcaklığında, kuzeybatı halvet hücresinin girişi üzerinde stilize pars figürü bulunmaktadır.

Hamamlarda mermer süsleme; Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı kurnalarında mukarnas, gülbezek, şemse, püskül ve madalyon motifleri, Merkez Lala Hüseyin Paşa Hamamı ılıklık bölümündeki çeşmede gülbezek, çiçek ve vazoda çiçek motifleri yer almaktadır. Tavşanlı Moymul Hamamı'nda ise sıcaklıktaki sekiyi sınırlandıran korkulukların uç kısımları kuzu? başı şeklinde yapılmıştır.

4.3.5. Kitabe

İncelediğimiz hamamlarda Merkez Yoncalı ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamlarının kitabesi bulunmaktadır. Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı kitabesi kayıp, Tavşanlı Moymul Hamamı kitabesi ise çalınmıştır. Tavşanlı Moymul Hamamı kitabesi giriş kapısı üzerinde, Merkez Yoncalı ve Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamlarının kitabeleri erkekler bölümünün soyunmalık kapısı üzerinde yer almaktadır. Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı kitabesinin konumu bilinmemektedir. Kitabelerin tümü inşa kitabesi olup, mermer malzemeden ve dikdörtgen şekilli olarak

yapılmıştır. Merkez Yoncalı Hamamı'nın kitabesi Selçuklu sülüsüyle, Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'nın kitabesi sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiştir.

Muhteva olarak Merkez Yoncalı Hamamı kitabesinde Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın elkâb ve unvânlarından Es-Sultân-ü'l-Aʿzam (en büyük Sultan), zıll'ullah-i fi'l-Alem (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi), Alâü'd-Dünyâ ve'd-Din (Dünya ve dinin büyüğü) ve Ebu'l-feth (Fetih babası) ibareleri yer almaktadır. Bani olarak Hacib Ramazan'ın kızı Gülmüş veya Gülümsen adı verilmiştir. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kitabesinde bani ismi olarak Rüstem Paşa'nın adı geçmektedir. Merkez Yoncalı Hamamı'nın kitabesinde tarih kısmı Arapça yazıyla verilmiştir. Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı kitabesinde tarih ebced hesabıyla düşülmüştür.

4.4. Köprüler

Anadolu'daki köprülerle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Cevdet Çulpan, Anadolu Türk devri köprülerini farklı özelliklerine göre dokuz ayrı grupta değerlendirmiştir[1137]. Fügen İlter, köprüleri dik ve düz köprüler olmak üzere ikiye ayırmıştır[1138]. Ender Özbay ise kagir köprüleri kemer açıklık düzen ve kombinasyonları, cephe şemaları ve plan özellikleri başlıkları altında değerlendirmiştir[1139].

Kütahya köprüleri Ender Özbay'ın yapmış olduğu sınıflandırma daha uygun görülmekte olup, köprüler "Göz Sayısına Göre" ve "Tabliye Durumuna Göre" olmak üzere iki temel başlık altında değerlendirilmiştir.

Kataloğumuzdaki yirmi üç tane köprünün yirmi iki tanesi kemerli, bir tanesi de asma köprüler grubuna girmektedir. Eskigediz Sarol Sokak Köprüsünün asma köprü şeklinde olduğu eski bir gravürde görülmektedir

4.4.1. Göz Sayısına Göre

İncelemiş olduğumuz yirmi üç adet köprüden on bir tanesi tek gözlü, on iki tanesi birden fazla gözlü olarak yapılmıştır. Merkez Yıprak Köprüsü ve Merkez Ağaçköy köprülerinin ise büyük bir bölümü toprak altında olduğu için, göz sayısı tam olarak tespit edilememiştir.

4.4.1.1. Tek Gözlü Köprüler

Tek gözlü köprüler genellikle akarsu yatağının dar ve derin olduğu yerlerde tercih edilmektedir. Kataloğumuzda tek gözlü köprülerin sayısı on birdir.

4.1.1.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler

Simav Yağıllar Köyü, Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle, Eskigediz Salur, Merkez Doğluşah Köyü, Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 2 ve Eskigediz Ömer Bey

---

[1137] 1- Yatay 2- Her iki kıyıdan itibaren büyük kemere doğru çıkış-inişli 3- Her iki kıyıdan itibaren hafif meyille başlayıp sonra yatay şekil alanlar 4- Tek gözlü, ayaksız 5- Çok gözlü 6- Eğri köprüler 7- Kesik 8- Üzerinde ve bazı ayakları içinde ev, dükkân veya odacıklar bulunan 9- Yarım daire veya sivri kemerli. Çulpan, **a.g.e.**, 2002, ss. 6-7.

[1138] İlter, **a.g.e.**, s. 27.

[1139] Ender Özbay, **Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz Havzalarındaki Türk Dönemi Köprüleri**, Ege Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2020, s. 817.

Köprüleri tek gözlü, yarım daire kemerlidir (369., 376., 375., 394., 381., 396. Fotoğraf). Merkez Ağaçköy Köprüsü tek gözlü ve yarım daire kemerli olup, gözlerinin büyük bir bölümü toprak altındadır (401. Fotoğraf).

Türk mimarisindeki tek gözlü ve yarım daire kemerli köprüler şunlardır: Karaman Yeşildere Ak (XIII-XV. yüzyıl)[1140], Bitlis Çağlayan (XVI. yüzyıl)[1141], Bitlis Aşağı Kale (XVI. yüzyıl)[1142], Bitlis Paşa (XVI. yüzyıl sonu)[1143], Bitlis Destumi (XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başı)[1144], Bitlis Kanlı (XVII. yüzyıl)[1145], Bitlis Germik (XVII-XVIII. yüzyıl)[1146], Tunceli Çemişgezek (1807)[1147], Uşak Buğdaylı (1868-69)[1148], Yozgat Aşağı Bağlar (XIX. yüzyıl)[1149], Mardin Dargeçit (XIX. yüzyıl)[1150], Yozgat Türkmen (XIX. yüzyıl)[1151], Konya Çukurçimen Değirmenönü (XX. yüzyıl başları)[1152].

4.1.1.2. Sivri Kemerli Köprüler

Eskigediz Debboy, Simav Kuşu Köyü ve Eskigediz Park Caddesi Köprüleri tek gözlü ve sivri kemerlidir (364., 367., 389. Fotoğraf).

Bitlis Ahlat Bayındır (XIII. yüzyıl)[1153], Uşak Çanlı (1255-56)[1154], Mut Arı (XIII-XV. yüzyıl)[1155], Bitlis Tahtı Süleyman (XV. yüzyıl)[1156], Bitlis Ahlat Tahtı

[1140] Ali Baş, Remzi Duran, "Karaman Çevresi Yüzey Araştırmaları (Köprüler)", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 08-10 Nisan 2002 Bildiriler**, Ed. Mustafa Denktaş, Yıldıray Özbek, Aslı Sağıroğlu Arslan, Kayseri, 2002, s. 139.
[1141] Öztürk, **a.g.e.**, 2004, s. 98.
[1142] **a.g.e.**, s. 98.
[1143] **a.g.e.**, s. 98.
[1144] **a.g.e.**, s. 98.
[1145] **a.g.e.**, s. 98.
[1146] **a.g.e.**, s. 98.
[1147] Çulpan, **a.g.e.**, 2002, s. 189.
[1148] Türkan Acar, "Uşak'ta Türk Dönemi Taş Köprüleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 3, Sayı 25, 2016, s. 39.
[1149] Sevim, **a.g.e.**, s. 26.
[1150] Yıldız, **a.g.e.**, s. 195.
[1151] Adem Sevim, "Yozgat İl Merkez'inde Bulunan Tarihi Köprüler", **III. Uluslararası Bozok Bölgesel Kalkınma ve Sosyo-Kültürel Yapı Sempozyumu 03-05 Mayıs 2018**, Yozgat, 2018, s. 26.
[1152] Remzi Duran, Ali Baş, Ruhi Özcan, **Tarihi Konya Köprüleri**, Konya Büyükşehir Belediyesi KUDEB, Konya, 2016, s. 202.
[1153] Öztürk, **a.g.e.**, 2004, s. 10.
[1154] Acar, **a.g.e.**, 2016, s. 39.
[1155] Halil Sözlü, "Mut'taki Tarihi Köprüler", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, 2017, s. 243.
[1156] Öztürk, **a.g.e.**, 2004, s. 97.

Süleyman (XV. yüzyıl)[1157], Bitlis Alemdar (XVI. yüzyıl)[1158], Bitlis Alemdar (XVI. yüzyıl)[1159] ve Aydın Germencik Bozköy (XVI-XVII. yüzyıl)[1160] Anadolu'daki tek gözlü sivri kemerli köprülerdendir.

4.1.1.3. Basık Kemerli Köprüler

Katalogdaki Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle Köprüsü tek gözlü, basık kemerli bir köprüdür (397. Fotoğraf).

4.1.1.4. Abanık Kemerli Köprüler

Eskigediz Murat Bey Köprüsü tek gözlü, abanık kemerli köprüdür (372. Fotoğraf).

4.4.1.2. İki Gözlü Köprüler

İncelemiş olduğumuz köprülerden üç tanesi iki gözlüdür. Merkez Alayunt Köyü Köprüsü ise kalan izlerden iki gözlü olduğu anlaşılmaktadır (399. Fotoğraf).

4.4.1.2.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler

Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 1, Merkez Dumlupınar ve Merkez Süleymanlar köprüleri iki gözlü ve yarım daire kemerlidir (379., 390., 392. Fotoğraf).

Konya Güneydere Köyü Ilgın (XVIII-XIX. yüzyıl)[1161], Karaman Dereköy Koca (1814)[1162], Yozgat Kemer (XIX. yüzyıl)[1163], Uşak Yukarı Köprü (Geç Osmanlı dönemi)[1164] iki gözlü ve yarım daire kemerli köprülerdendir.

4.4.1.3. Üç Gözlü Köprüler

Kataloğumuzdaki üç gözlü köprü sayısı birdir.

[1157] Öztürk, **a.g.e.**, 2004, s. 97.
[1158] **a.g.e.**, s. 97.
[1159] **a.g.e.**, s. 97.
[1160] Muzaffer Yılmaz, "Aydın'daki Bir Grup Köprü Üzerine Gözlemler", **Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Anadolu Üniversitesi-Eskişehir 19-21 Ekim 2011**, Cilt 1, Ed. Zeliha Demirel Gökalp ve diğerleri, Eskişehir, 2012, s. 895.
[1161] Duran, Baş, Özcan, **a.g.e.**, s. 202.
[1162] Baş, Duran, **a.g.e.**, s. 140.
[1163] Sevim, **a.g.e.**, s. 26.
[1164] Acar, **a.g.e.**, 2016, s. 31.

4.4.1.3.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler

Merkez Porsuk Köprüsü üç gözlü ve yarım daire kemerlidir (383. Fotoğraf).

4.4.1.4. Dört Gözlü Köprüler

Kataloğumuzdaki bir köprü dört gözlüdür.

4.4.1.4.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler

Simav Gölköy Köprüsü'nün tek gözü yarım daire kemerlidir (370. Fotoğraf). Diğer üç gözü düz atkılıdır. Bu açıklıkların küçük teknelerin geçmesi için yapıldığını söyleyebiliriz.

4.4.1.5. Beş Gözlü Köprüler

İncelediğimiz örneklerden bir adeti beş gözlüdür.

4.4.1.5.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler

Tavşanlı Ada Köprüsü tek gözlü ve yarım daire kemerli köprüdür (386. Fotoğraf).

4.4.1.6. Yedi Gözlü Köprüler

Kataloğumuzdaki bir köprü yedi gözlüdür.

4.4.1.6.1. Sivri Kemerli Köprüler

Merkez Ak Köprüsü yedi gözlü ve sivri kemerlidir (366. Fotoğraf).

4.4.1.7. Dokuz Gözlü Köprüler

Kataloğumuzdaki bir örnek dokuz gözlüdür.

4.4.1.7.1. Yarım Daire Kemerli Köprüler

Simav Dokuzgöz Köprüsü dokuz gözlü ve yarım daire kemerlidir (388. Fotoğraf).

4.4.1.3. Tabliye Eğimine Göre

Köprülerde tabliye (döşeme) düz ya da iki yöne eğimli şekilde yapılmaktadır. Üzeri iki yana eğimli inşa edilmiş olan tek gözlü köprülere "Harpuşta Köprü" adı verilmektedir[1165].

Yirmi üç adet köprüden on üç tanesi düz tabliyeli, on tanesi ise iki yöne eğimli tabliyeli köprüdür.

4.4.1.3.1. Düz Tabliyeli Köprüler

Eskigediz Debboy, Eskigediz Murat Bey, Simav Kuşu Köyü, Eskigediz Salur, Eskigediz Sarol Sokak, Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 1, Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 2, Merkez Dumlupınar, Merkez Süleymanlar, Simav Gölköy, Merkez Ağaçköy, Merkez Alayunt Köyü ve Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle köprüleri kataloğumuzdaki düz tabliyeli örneklerdir.

4.4.1.3.2. Eğimli Tabliyeli Köprüler

4.4.1.3.2.1. İki Yöne Hafif Eğimli Tabliyeli Köprüler

Kataloğumuzda bulunan Merkez Yıprak, Merkez Ak, Merkez Porsuk, Tavşanlı Ada, Simav Dokuzgöz, Merkez Doğluşah Köyü, Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle ve Simav Yağıllar Köyü köprüleri iki yöne hafif eğimli tabliyeye sahiptir.

4.4.1.3.2.2. İki Yöne Dik Eğimli Tabliyeli Köprüler

Eskigediz Ömer Bey ve Eskigediz Park Caddesi köprüleri iki yöne dik eğimli (harpuşta) tabliyeye sahiptir.

4.4.2. Malzeme

Kataloğumuzdaki köprülerde taş, devşirme, tuğla, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır.

4.4.2.1. Taş

Köprülerde en çok kullanılan malzeme taş olup, kesme taş, kaba yonu taş ve moloz taş kullanılmıştır.

[1165] Hasol, **a.g.e.**, s. 275.

Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 1, Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 2, Merkez Porsuk ve Merkez Alayunt Köyü köprülerinde tamamen kesme taş malzeme kullanılmıştır. Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle, Merkez Yıprak, Eskigediz Debboy, Merkez Ak, Eskigediz Murat Bey, Simav Kuşu Köyü, Eskigediz Salur, Tavşanlı Ada, Simav Dokuzgöz, Merkez Dumlupınar, Merkez Süleymanlar, Simav Yağıllar Köyü, Eskigediz Ömer Bey, Simav Gölköy, Merkez Ağaçköy, Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle, Merkez Alayunt Köyü ve Eskigediz Park Caddesi köprülerinin kemer örgülerinde, Merkez Yıprak, Merkez Porsuk, Merkez Dumlupınar, Merkez Süleymanlar, Simav Yağıllar Köyü ve Eskigediz Salur köprülerinin korkuluk, Eskigediz Sarol Sokak Köprüsü'nün selyaran, Merkez Doğluşah Köyü Köprüsü kemer ve tempan duvarlarında, Eskigediz Debboy, Merkez Ak, Eskigediz Salur, Tavşanlı Ada, Merkez Dumlupınar, Merkez Dumlupınar ve Simav Yağıllar Köyü köprülerinin tempan duvarlarında kesme taş kullanımı görülmektedir.

Kaba yonu taş, köprülerin genellikle tempan duvarlarında moloz taşla birlikte kullanılmıştır. Bunlar, Eskigediz Debboy, Eskigediz Murat Bey, Merkez Doğluşah Köyü, Simav Kuşu Köyü, Simav Yağıllar Köyü, Simav Gölköy, Eskigediz Park Caddesi ve Merkez Ağaçköy köprüleridir. Merkez Ak, Eskigediz Salur köprülerinin tempan duvarları moloz taş-kesme taş; Merkez Dumlupınar Köprüsü'nün ise kaba yonu-kesme taştır. Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle, Simav Dokuzgöz ve Merkez Süleymanlar köprülerinin tempan duvarlarında sadece moloz taş, Eskigediz Ömer Bey Köprüsü'nün tempan duvarında ise kaba yonu taş kullanılmıştır. Simav Kuşu Köyü Köprüsü'nün korkuluğunda kaba yonu taş malzeme görülmektedir.

4.4.2.2. Devşirme

İncelediğimiz köprülerde devşirme malzeme az da olsa kullanılmıştır. Eskigediz Debboy Köprüsü'ndeki Roma dönemi heykel parçaları müzeye kaldırılmıştır. Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle Köprüsü'nde korkulukta devşirme sütunlar dikkat çekmektedir. Merkez Yıprak ve Simav Yağıllar Köyü köprülerinde de yer yer işlevi belirsiz devşirme malzemeler bulunmaktadır.

4.4.2.3. Tuğla

Tavşanlı Ada Köprüsü'nün tempan duvarları kesme taş-tuğla almaşık sistemiyle yapılmıştır.

4.4.2.4. Ahşap

Ahşap, Simav Yağıllar Köyü Köprüsü'nün tabliyesinde ve Simav Gölköy Köprüsü'nün açıklıklarında görülmektedir. Ahşap malzemenin kullanıldığı diğer yerler, son onarımlarda yapıya eklenen korkuluklardır. Bunlar Simav Kuşu Köyü ve Tavşanlı Ada köprüleridir.

4.4.2.5. Harç

İncelediğimiz köprülerin muhtelif yerlerinde, son dönemlerde yapılan betonarme harç malzemenin izleri görülmektedir. Eskigediz Debboy Köprüsü'nün derz aralarında, ayaklar, korkuluk; Merkez Ak, Eskigediz Salur, Tavşanlı Ada, Simav Gölköy köprülerinde derz araları; Eskigediz Murat Bey Köprüsü'nde korkuluk ve babalar; Eskigediz Sarol Sokak Köprüsü'nde tabliye ve babalar; Eskigediz Park Caddesi Köprüsü'nde tabliye, korkuluk ve Eskigediz Ömer Bey Köprüsü'nün korkuluk kısımlarında betonarme harç kullanılmıştır.

4.4.3. Yapı Elemanları

4.4.3.1. Temel ve Radye (Pabuç)

İncelediğimiz Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 1, Merkez Yıprak, Eskigediz Debboy ve Merkez Dumlupınar köprülerinde ayakların, temelin bir uzantısı durumundaki dikdörtgen planlı pabuçlar üzerine oturtulmuş oldukları gözlenmiştir. Tavşanlı Ada Köprüsü'ndeki pabuçlar ise üçgen prizma şeklindedir.

4.4.3.2. Ayak

Taşıyıcı sistemin ana unsurları olan ayaklar, diğer ana elemanlar olan kemerlerin dayanaklarıdır. Ayaklar, orta ayaklar ve kıyı ayakları olarak iki gruba ayrılırlar. Birden fazla gözlü köprülerde orta ayaklar, üstten tabliye ve kemerlerin yüklediği ağırlığı taşıma görevinin yanı sıra akarsu içine inşa edilmiş olmaktan kaynaklanan özgül koşulları nedeniyle başka görevleri üstlenmektedir. Bunlar, akarsuyun yıkıcı baskısını, aşındırıcı etkisini, girdaplarla zemini oyma etkisini ve

toprak dâhil çeşitli maddeleri sürükleyip getirerek köprüde biriktirme etkisini bertaraf etme görevleridir. Bu görevlerin yerine gelmesi, selyaran ve topuk (mahmuz) denilen elemanlarla mümkün olmaktadır[1166].

İncelediğimiz örneklerden sadece dokuz örnekte selyaran bulunmaktadır. Selyaranların gövde ve külahları çeşitli şekillerde yapılmıştır. Merkez Ak, Tavşanlı Ada ve Simav Dokuzgöz köprülerinin selyaran bölümlerinin gövdesi üçgen prizma, külahı piramidal formludur. Eskigediz Sarol Sokak Köprüsü'nün selyaran gövdesi üçgen prizmadır. Selyaranın gövde ve külah kısmının silindirik olarak yapıldığı örnek Merkez Porsuk Köprüsü'dür. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in selyaran kısmının gövdesi silindirik, külahı piramidaldir. Üç örnekte ise selyaranlar silindiriktir. Bunlar Merkez Dumlupınar, Merkez Süleymanlar ve Merkez Alayunt Köyü köprüleridir.

Kataloğumuzdaki tek örnekte mahmuz denilen unsur bulunmaktadır. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in mansap yönündeki mahmuzu dörtgen prizma gövdeli, silindirik külahlıdır.

4.4.3.3. Kemer

Köprülerin asli yapı elemanları arasında yer alan kemerler, strüktürel olduğu kadar dekoratif özelikler de sergilemektedir. Kemerler ayakların üzerine oturtularak inşa edilir.

Örneklerimizin bazılarında kemer, kemer üzengi taşının altındaki genellikle dışa taşkın pabuçlar üzerinden yükselirken, bazılarında ise yığma ayaklar üzerinden yükselmektedir. Köprülerden on üç adeti yarım daire kemerli, altı adeti sivri kemerli, bir adeti basık ve bir adeti ise abanık kemerlidir. Birden fazla gözlü köprülerde, suyun derinliğinin fazla olduğu yerlerde kemer genişlik ve yüksekliklerinin değişkenlik gösterdiği gözlenmektedir. Bunlar Merkez Yıprak, Merkez Ak, Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1, Merkez Porsuk, Tavşanlı Ada ve Simav Dokuzgöz köprüleridir. Merkez Dumlupınar ve Merkez Süleymanlar köprülerinin kemerleri eşit

[1166] Özbay, **a.g.e.**, s. 860.

genişliktedir. Merkez Ak Köprüsü'nün kemerleri hafifletme kemerleriyle çerçevelenmektedir.

4.4.3.4. Tabliye

Tabliye, yükleri ana taşıyıcılara aktaran yatay düzlem[1167], yaya ve taşıtların üzerinden geçtiği döşemedir. Tabliyeler düz ve iki yöne eğimli şekilde yapılır. Birçok örnekte görüldüğü üzere tabliyeler taş veya asfaltla kaplanmıştır. Tabliyeler genellikle iki yandan korkulukla sınırlandırılır. Tabliyelerde görülen en dikkat çekici özellik seyir köşkleridir. Kataloğumuzdaki Tavşanlı Ada Köprüsü'nde köşk olarak nitelendirmesek de tabliyenin ortasında, dışa taşıntı yapan bir teras bulunmaktadır.

4.4.3.5. Korkuluk

Köprü elemanlarından olan korkuluk (parapet), tabliyenin kenarlarına dikilen alçak duvardır[1168]. Örneklerimizdeki özgün korkuluklar, köprünün yan sınırlarını belirleyen ve genellikle tek sıra yatay taştan yapılmış unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Korkulukları mevcut olan köprüler arasında tamamen ya da kısmen özgün korkuluğu bulunanların sayısı sekizdir. Bunlar Merkez Yıprak, Simav Kuşu Köyü, Eskigediz Salur, Merkez Porsuk, Merkez Dumlupınar, Merkez Süleymanlar, Simav Yağıllar Köyü ve Merkez Alayunt Köyü köprülerdir. Merkez Ak Köprü'nün korkulukları yenilenmiştir. Beş örnekte, korkuluk betonarme harçla yapılmıştır. Altıntaş Köyü Aşağı Mahalle Köprüsü'nde devşirme parçalar korkuluk vazifesi görmektedir. Korkuluğun üzerleri de babalar ve demir parmaklıklarla sınırlandırılmıştır. Yedi örnekte ise günümüze ulaşan bir korkuluk duvarı yoktur.

4.4.3.6. Payanda

Payanda, köprü mimarisinde çok fazla görülmeyen, köprünün mukavemet gücünü artırmak için yapılan duvarlardır. İncelediğimiz köprülerden iki tanesinde, muhtemelen sonradan yapılmış, memba yönüne atılmış birer payanda söz konusudur. Bunlar Merkez Dumlupınar ve Simav Yağıllar Köyü Köprüleridir.

[1167] Hasol, **a.g.e.**, s. 482.
[1168] **a.g.e.**, s. 302.

4.4.4. Süsleme

Çalışmamız kapsamında incelenen köprülerin çoğunda süsleme unsuru bulunmamaktadır. İki ayak arasındaki açıklığı örtmesinin yanı sıra, görsellik açısından birer bezeme unsuru olan kemerler, Tavşanlı Ada ve Merkez Ak köprülerinde tempan duvarlarından hafif içerlek tutulmuşlardır. Ayrıca Merkez Ak Köprüsü'nde ana kemerin etrafında hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Merkez Dumlupınar, Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü 1-2 köprülerinin kemer kilit taşlarının dışa taşkın yapılması Barok üslubu yansıtmaktadır. Çavdarhisar Efendiköprüsü Köyü Köprüsü 1'in kilit taşı, üçgen prizma şeklindedir.

4.4.5. Kitabe

İncelediğimiz örnekler üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Tek kitabe Altıntaş ilçesi, Altıntaş Köyü Yukarı Mahalle Cami giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır (463. Fotoğraf). Dikdörtgen şekilli, mermer malzemeden yapılmış ve Selçuklu sülüsüyle yazılmış bir inşa kitabesidir.

4.5. Kuyular

4.5.1. Malzeme

Kuyularda taş, ahşap ve harç malzeme kullanılmıştır.

4.5.1.1. Taş

Kuyuların bilezik kısımlarında yekpare taşlar kullanılmıştır.

4.5.1.2. Ahşap

Kuyulardaki dikme ve serenler ardıç ağacından yapılmıştır.

4.5.1.3. Harç

Betonarme harç malzeme, kuyuların yalak kısımlarında kullanılmıştır.

4.5.2. Yapı Elemanları

4.5.2.1. Bilezik

Kuyunun ağız kısmını oluşturan bilezikler örneklerimizde dıştan dikdörtgen şeklindedir. Bu kısmın ağzı, Aslanapa Nuhören Köyü kuyusunda görebildiğimiz kadarıyla dilimli (402. Fotoğraf), Aslanapa Bezirgân Köyü kuyusunda ise dairevidir (404. Fotoğraf).

4.5.2.2. Kuyu Duvarı

Kuyularda suyun depolandığı kısım olup, Bezirgân Köyü kuyusunda 5.44 m, Nuhören Köyü kuyusunda ise 6.06 m derinlikte yapılmışlardır.

4.5.2.3. Dikme ve Seren

Kuyudan su çekme amacıyla yapılmış dikme ve serenler iki örneğimizde de bulunmaktadır.

4.5.2.4. Yalak

Kuyudan çıkan fazla suyun, biriktirildiği yalak, iki örneğimizde dikdörtgen formda yapılmıştır.

4.5.3. Süsleme

Örneklerimizde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır.

Türk Sanatında kuyu bileziği, kuyuların en gösterişli bölümleridir. İstanbul Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Takkeci İbrahim Ağa Sebili, Bayrampaşa Külliyesi, Şah Sultan Türbesi önündeki, Kandilli Kapamacı Meydanındaki (1755)[1169], Atik Valide Cami önündeki[1170], Aydın Çıngırdaklı (1802)[1171], Çanakkale-Eceabat Bigalı Köyü Cami avlusundaki (1868-1869)[1172] kuyu bilezikleri başlıca önemli örneklerdir.

4.5.4. Kitabe

Örneklerimizde kitabe bulunmamaktadır.

[1169] Önge, **a.g.e.**, 1973, ss. 262-267.
[1170] H. Besim Çeçener, **Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri**, Ed. Recep İncecik, 1. Basım, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2007, s. 107.
[1171] Yılmaz, **a.g.e.**, 2010, s. 105,
[1172] Ali Osman Uysal, "Eceabat'ın Bigalı Köyünde Osmanlı Eserleri", **XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 kasım 2016)**, Cilt 1, Ed. Ela Taş, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2017, s. 108.

4.6. Sakahaneler

4.6.1. Tipoloji

Türk mimarisinde sakahanelerle ilgili doğrudan yapılmış bir çalışma yoktur. Evliya Çelebi'nin, Ulu Cami'nin bitişiğindeki yapı için "sakihane" ifadesini kullanması ve yapının 1765-1766 tarihli tamir kitabesinde "sakahane" kelimesinin geçmesi, Kütahya'da bu tip eserlere sakahane denilmesini sağlamıştır. Kütahya'daki sakahaneler genellikle çeşme ve şadırvan gibi yapıların bir arada bulunduğu kompleks yapılardır. Türk mimarisinde sakahane olarak adlandırılan yapılar Eğirdir Baba Sultan Zaviyesi (1357) içindeki sakahane[1173], Konya Sahip Ata Sikayesi[1174], Tosya Sakahanesi (Taslı Pınar)[1175] ve Sultan Ahmed Külliyesi'ndeki sikâyedir[1176]. Konya Sahip Ata Sikayesine gelen suların künkler vasıtasıyla çeşmelere dağıtıldığı bilinmektedir[1177]. Kütahya Ulupınar Sakahanesinden de Lala Hüseyin Paşa Hamamı ve Kobak Çeşmesi'ne akmaktadır[1178]. Türk mimarisinde Kütahya'daki sakahanelere benzeyen yapılar kastel ve sebillerdir.

Türkçeye, Arapçadan geçtiği tahmin edilen kastel, Gaziantep'te yeraltı kanallarıyla gelen suya ulaşmak için kısmen veya tamamen yeraltında yapılan ve 10-40 basamakla inilen büyük su tesisleri manasında kullanılmaktadır[1179]. Gaziantep'te inşa edilen kasteller çeşme, şadırvan ve sebilleri kapsamaktadır. Yerin altında tabii kayaların oyulmasıyla inşa edilmiş olan bu yapılar hela, gusülhane, çamaşırhane, bulaşıkhane ve dinlenme yeri işlevi gören su kompleksleridir. Bazı kastellerde mescitler de mevcuttur[1180]. Kasteller bir veya iki taraftan dışarı açılan ve kilit taşı

[1173] Aziz Altı, "Baba Sultan-Sureti Baba Zaviyesi", **SDÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 46, 2019, s. 28.
[1174] Konyalı, **a.g.e.**, s. 536.
[1175] Ali Kılcı, "Tosya Şehir Dokusunun Oluşmasında Vakıfların Rolü", **Prof. Dr. Hakkı Acun Hocanın Aziz Hatırasına İnsan, Tarih ve Şehir**, Ed. Musa Kazım Arıcan, Mehmet Tuğrul, Yunus Emre Aydınbaş, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 2020, s. 219.
[1176] Aliye Öten, "Sultan Ahmed Külliyesi İnşâsında Su Yapıları: Sebil, Çeşme, Şadırvan, Sikâye", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 76, 2018, s. 378.
[1177] M. Ferit Uğur, M. Mesut Koman, **Sahip Ata İle Oğullarının Hayatı ve Eserleri**, Türkiye Matbaası, İstanbul, İstanbul, 1934, s. 77.
[1178] Panikoğlu, **a.g.e.**, s. 69.
[1179] Nusret Çam, "Gaziantep'te "Kastel" Adı Verilen Su Tesisleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 18, Ankara, 1984, s. 165.
[1180] Alper Altın, "Gaziantep Kanavâtları (Yer Altı Su Yolları, Kehrizleri) ve Kastelleri", **Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı**, Ed. Sultan Murat Topçu, Remzi Aydın, Çizgi Kitabevi, Kayseri, 2017, s. 76.

sokak seviyesinden 1.00 m kadar yüksekte olan kemer gözlerinden ışık almaktadır[1181]. Kütahya'daki Sadettin Cami Sakahanesi, tam olarak Gaziantep'teki kastellere benzemese de basamaklı merdivenlerle inilmesi, şadırvan, çeşme, abdest muslukları ve helalarının bulunmasıyla kastelleri anımsatmaktadır.

Sözlükte yol anlamına gelen sebil kelimesinin terim anlamının "fî sebîli'llâh" (Allah yolunda, Allah rızası için) tabirinden geldiği, daha önceleri de fazla yaygın olmamakla birlikte sebbâle adının kullanıldığı da bilinmektedir. Osmanlılar başlangıçta dağıtılan suya sebil ve dağıtıldığı yere sebilhane demişlerse de zamanla hane kelimesi terkedilerek bugünkü şeklini almıştır[1182]. Vakfiyelerde sebiller en çok sebil-hâne, sebil-i âb terimleriyle adlandırılırken, nadiren musluk ve saka-hâne şeklinde de anılmıştır[1183]. Sebiller bulundukları yerlere ve biçimlerine göre müstakil yapı, köşe, cephe ve pencere sebilleri olarak gruplandırılabilir. Müstakil yapı türünde olanlar genellikle dörtgen, çokgen veya yuvarlak planlı tasarlanmıştır[1184]. Ulu Cami Sakahanesi bağımsız ve kubbeli bir yapı olup, çeşme, şadırvan ve abdest musluklarını içeren bir yapı görüntüsündedir. Fakat çeşmesi, yapıya 1848-1849 yılında eklenmiştir.

İstanbul[1185], Aydın[1186] ve İzmir[1187] gibi şehirlerde sebillerin, özellikle çeşmelerle değerlendirildiği örnekler mevcuttur.

Kütahya sakahanelerinin mimari özellikleri göz önüne alındığında yapıları, tipolojik açıdan, konumlarına göre değerlendirebiliriz.

4.6.1.1. Konumlarına Göre Sakahaneler

4.6.1.1.1. Bağımlı Sakahaneler

Merkez Ulupınar Sakahanesi ve Sadettin Cami Sakahanesi, cami/mescit alt katında, merdivenlerle ulaşılan yapılardır (405., 412. Fotoğraf).

[1181] Çam, **a.g.e.**, s. 166.
[1182] Nur Urfalıoğlu, "Sebil", **DİA**, Cilt 36, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 249.
[1183] Çevrimli, **a.g.e.**, s. 209
[1184] Urfalıoğlu, **a.g.e.**, s. 250.
[1185] Şerife Tali, "İstanbul Su Mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önem", **Sanat Dergisi**, Sayı 15, 2010, s. 52.
[1186] Muzaffer Yılmaz, **Aydın İli Merkezi'ndeki Tarihi Su Yapıları**, Selçuk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 119.
[1187] Geyik, **a.g.e.**, s. 163.

4.6.1.1.2. Bağımsız Sakahaneler

Ulu Cami Sakahanesi herhangi bir yapıyla organik bağı bulunmayan bir yapıdır (409. Fotoğraf).

4.6.2. Malzeme

İncelediğimiz sakahanelerde taş, mermer, tuğla, devşirme, ahşap, maden ve harç malzeme kullanılmıştır.

4.6.2.1. Taş

Ulupınar Sakahanesi'nin cephelerinde kaba yonu taş ve moloz taş kullanılmıştır.

Sadettin Cami Sakahanesi'nin giriş cephesinde, kesme taş malzeme kullanımı görülmektedir.

4.6.2.2. Mermer

Mermer malzeme, Ulu Cami Sakahanesi'nin çeşmesinde, kitabesinde, şadırvan göbeğinde ve lülelerin bulunduğu cephelerde; Ulupınar Sakahanesi'nde çeşme; Sadettin Cami Sakahanesi'nde ise çeşme kitabesinde kullanılmıştır.

4.6.2.3. Tuğla

Ulupınar Sakahanesi'nin tonoz örtüsü ve Sadettin Cami Sakahanesi'nin doğu cephesindeki pencere kemeri, tuğladan yapılmıştır.

4.6.2.4. Devşirme

Merkez Ulupınar Sakahanesi'nin cephesinde templon payesi göze çarpmaktadır.

4.6.2.5. Ahşap

Ahşap malzeme, Sadettin Cami Sakahanesi'nde tavan ve Ulu Cami Sakahanesi'nde sundurma ve sundurmayı taşıyan ayaklarda kullanılmıştır.

4.6.2.6. Maden

Ulu Cami Sakahanesi'nin kubbesi kurşun kaplamadır.

4.6.2.7. Harç

Ulupınar Sakahanesi'nin cephelerinde horasan harcı bağlayıcı olarak kullanılmıştır. Ulu Cami Sakahanesi içte ve dışta, Sadettin Cami Sakahanesi ise içte kireç harcıyla sıvanmıştır.

4.6.3. Yapı Elemanları

4.6.3.1. Duvarlar

Konum itibariyle farklı özellikler gösteren sakahaneler, cephe olarak farklıdır. Ulu Cami Sakahanesi'nin cepheleri oldukça hareketlidir. Güneydoğu ve güneybatı cepheler sıralı abdest musluklarıyla, iki cephenin kesişme yeri de anıtsal bir çeşmeyle hareketlendirilmiştir. Diğer cepheler sağır tutulmuştur. Ulupınar ve Sadettin Cami Sakahaneleri ise cami/mescit altında olması nedeniyle, dış cepheleri sade bir düzenlemeye sahiptir.

4.6.3.2. Kapılar

Yapılarda birer giriş kapısı bulunmaktadır. Ulupınar Sakahanesi'nin giriş kısmı 3.04 m genişliğinde ve 1.90 m yüksekliğinde basık kemerli bir açıklık şeklindedir. Ulu Cami Sakahanesi'nin giriş kapısı dışa taşıntılı dikdörtgen bir çerçeve içerisinde, yarım daire kemerlidir. Sadettin Cami Sakahanesi'nin girişi ise yarım daire kemerlidir.

4.6.3.3. Pencereler

Ulu Cami Sakahanesi'nin tek penceresi yarım daire kemerli, Sadettin Cami Sakahanesi'ndeki beş adet pencere ise içeri doğru şevli olarak yapılmıştır. Ahmet Yakupoğlu'nun resmettiği Ulupınar Sakahanesi'nde de[1188], dışarıya yansıyan yarım daire kemerli pencereler görülmektedir.

4.6.3.4. Destek ve Geçiş Elemanları

4.6.3.4.1. Paye

Sadettin Cami Sakahanesi'nin düz tavanı, iki serbest paye ve tek konsolla desteklenen kemerler üzerine oturmaktadır.

[1188] Ahmet Yakupoğlu Anadolu, **a.g.e.**, 222.

4.6.3.4.2. Kemer

Ulupınar Sakahanesi'nin tonozu sivri kemerlerle takviye edilmiştir. Sadettin Cami Sakahanesi'nin ayaklarla taşınan bölümü ise dört yarım daire kemerli bir görüntü sergilemektedir.

4.6.3.4.3. Tromp

Ulu Cami Sakahanesi'nin kubbeye geçiş ögesi köşeli tromplardır.

4.6.3.5. Örtü Elemanları

4.6.3.5.1. Kubbe

Ulu Cami Sakahanesi'nin örtü elemanı kubbedir. Eski fotoğrafında dıştan kırma çatı, içten kubbe olan yapının, sonradan çatısı kaldırılmıştır.

4.6.3.5.2. Tonoz

Ulupınar Sakahanesi'nde üzeri beşik tonozlarla örtülmüştür.

4.6.3.5.2. Ahşap Tavan

Sadettin Cami Sakahanesi'nin üst örtüsü düz ahşap tavandır.

4.6.4. Süsleme

Sakahaneler içerisindeki tek süslemeli yapı, Ulu Cami Sakahanesi olup, Barok-Rokoko üslubunda bezemeler görülmektedir. Yapıdaki süsleme programı; bitkisel, geometrik, çini, silmeler ve yazı başlıkları altında incelenecektir.

4.6.4.1. Bitkisel Süsleme

Ulu Cami Sakahanesi'nin güneydoğu cephesinde tekli yapraklarla birbirine bağlı ikili gülbezek motifleri, güneybatı cephede ise kâselerden çıkan dal-yaprak ve hurma motifleri yer almaktadır (277., 278. Çizim). Kâse motifi çeşmede de görülmektedir. Kâsenin içerisinde yaprak benzeri bir motif bulunmaktadır. Çeşmenin akroter kısmı ise akantus yaprağı şeklindedir (279. Çizim).

4.6.4.2. Geometrik Süsleme

Ulu Cami Sakahanesi'nin çeşmesinde ışın demeti ve volütler, yine sakahanenin güneybatı cephesindeki kâselerin kaide ve saplarındaki volütler geometrik süsleme olarak sayılabilir.

4.6.4.3. Çini Süsleme

Ulu Cami Sakahanesi'nin cephelerindeki bordür çinileri, XVIII-XIX. yüzyıl Kütahya işidir. Levha ve bordür çinilerde hatayi, hançer yaprakları, karanfil ve lalelerden oluşan bitkisel süsleme; örgü ve geçmelerden oluşan geometrik süslemeler bulunmaktadır. Çinilerde kullanılan renkler kobalt mavisi, beyaz, kırmızı, lacivert, yeşil, firuze, sarı ve siyahtır[1189].

4.6.4.4. Silmeler

Silmeler, Ulu Cami Sakahanesi'nin güneydoğu cephesi ve çeşmesinde görülmektedir. Silmelerde düz, içbükey ve dışbükey profilli olanlar tercih edilmiştir. Sakahanenin güneydoğu cephesindeki levha, içbükey ve dışbükey profilli iki silmeyle çerçevelenmiştir. Çeşmenin arşitravında düz ve içbükey profilli silme, saçakta ise dışbükey profilli iki silme bulunmaktadır.

4.6.5. Kitabe

İncelediğimiz örneklerde Ulu Cami Sakahanesi'nin cephesinde (410. Fotoğraf) ve çeşmesinde birer adet; Sadettin Cami Sakahanesi'nde çeşmede bir adet olmak üzere üç kitabe bulunmaktadır. Ulu Cami Sakahanesi cephesindeki inşa, çeşmedeki tamir kitabesi; Sadettin Cami Sakahane çeşmesindeki ise inşa kitabesidir. Kitabeler mermer malzemeden yapılmıştır. Ulu Cami Sakahanesi kitabeleri dikdörtgen şekilli, Sadettin Cami Sakahanesi'nin ise yarım daire formludur. Sakahane kitabelerinin dili Osmanlı Türkçesidir. Ulu Cami Sakahanesi kitabeleri ta'lik hatlı, Sadettin Cami Sakahanesi ise sülüs hatlıdır.

Ulu Cami Sakahanesi kitabelerinde muhteva olarak yapım emri ve yapı türü geçmektedir. Cephedeki kitabede devrin sultanı III. Mustafa ve banisi Hacı Ali Paşa'nın adı, şair olarak da Hıfzı adı yer almaktadır. Çeşmede ise hattat ismi olarak

[1189] Şahin, **a.g.e.**, ss. 124-125.

İbrahim adı geçmektedir. Sadettin Cami Sakahanesi'nin kitabesinde sadece bani ve tarih ibareleri vardır. Tarihler kitabelerin sonunda ve rakamla verilmiştir.

4.7. Şadırvanlar

4.7.1. Konumlarına Göre Şadırvanlar

4.7.1.1. Cami Şadırvanları

İncelediğimiz şadırvanların hepsi cami şadırvanıdır. Bunlar Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan), Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1-2, Merkez Molla Bey Cami şadırvanı, Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) şadırvanı, Tavşanlı Aşağı Tekke Cami şadırvanı ve Tavşanlı Ulu Cami şadırvanı.

Harran Ulu Cami (XII. yüzyıl)[1190], Bursa Emir Sultan Cami (1366-1429)[1191], Manisa Ulu Cami (1376)[1192], Balıkesir Yıldırım İmaret Cami (1388)[1193], Bursa Demirtaş Paşa Cami (1389-90)[1194], Edirne Üç Şerefeli Cami (1437-47)[1195], İstanbul Fatih Cami (1463-70)[1196], İzmir Tire Rum Mehmet Paşa Cami (1471)[1197], İzmir Tire Yeşil İmaret Cami (XV. yüzyıl)[1198], Edirne Sultan Bayezid Cami (1484-88)[1199], Amasya Sultan II. Bayezid Cami (1485)[1200], İstanbul Bayezid Cami (1501-06)[1201], İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami (1522)[1202], İstanbul Şehzade Cami (1543-48)[1203], İstanbul Sinan Paşa Cami (1555-56)[1204], İstanbul Süleymaniye Cami (1557)[1205], Konya Sultan Selim Cami (1566)[1206], Edirne Selimiye Cami (1575)[1207], Konya Ilgın Lala Mustafa Paşa Cami (1584)[1208], İzmir Tire Lütfi Paşa Cami (XVI. yüzyıl)[1209],

---

[1190] Kılcı, **a.g.e.**, s. 220.
[1191] Aptullah Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1964, s. 20.
[1192] Kuran, **a.g.e.**, s. 48.
[1193] Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,** Cilt 2, VGM Yayınları, Ankara, 1977, s. 10.
[1194] Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,** Cilt 3, VGM Yayınları, Ankara, 1983, s. 49.
[1195] Kuran, **a.g.e.**, s. 23.
[1196] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 270.
[1197] Geyik, **a.g.e.**, s. 173.
[1198] **a.g.e.**, s. 173.
[1199] Kuran, **a.g.e.**, s. 54.
[1200] Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,** Cilt 1, VGM Yayınları, Ankara, 1983, s. 220.
[1201] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 270.
[1202] **a.g.e.**, s. 270.
[1203] **a.g.e.**, s. 270.
[1204] **a.g.e.**, s. 270.
[1205] **a.g.e.**, s. 270.
[1206] Aslanapa, **a.g.e.**, s. 278.
[1207] **a.g.e.**, s. 292.
[1208] **a.g.e.**, s. 324.
[1209] Geyik, **a.g.e.**, s. 173.

İstanbul Sultan Ahmet Cami (1609-16)[1210], İstanbul Yeni Cami (1663)[1211], İstanbul Yeni Valide Cami (1722)[1212], İstanbul Ayasofya Cami (1740)[1213], İstanbul Laleli Cami (1764)[1214], İstanbul Selimiye Cami (1804-05)[1215] ve İstanbul Nusretiye Cami (1823-26)[1216] Türk mimarisinde şadırvanı bulunan camilerden bazılarıdır.

Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan) hariç diğer şadırvanlar cami avlusunda yer almaktadır. Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan) ise kubbeli merkezi hacmin ortasına konumlandırılmıştır (281. Çizim). Mimaride havuz, kuyu ve şadırvan mekânın merkezini dolayısıyla yatay ve dikey olarak şekillenen yapılanmanın merkezini teşkil etmektedir[1217]. Bunun dışında, iç mekânda su ögesi kullanımı, iklim özelliklerinin tesiriyle de Güneydoğu Anadolu yapılarının iç avlusunda görülmektedir[1218]. Bursa Ulu Cami (1399-1400)[1219], Bursa Yeşil Cami (1414-19)[1220] ve Bursa Murad Hüdavendigar Cami (XIX. yüzyıl)[1221] şadırvanları mekânların ortasında bulunmaktadır.

4.7.2. Haznenin Plan Özelliklerine Göre Şadırvanlar

4.7.2.1. Çokgen Planlı Şadırvan Hazneleri

Çokgen plan tipinde olan şadırvan hazneleri, birçok levhadan oluşmaktadır[1222]. İncelediğimiz örneklerdeki çokgen plan tipi, beş adet sekizgen ve bir adet onikigen biçimdeki haznelere sahiptir.

Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan), Merkez Molla Bey Cami şadırvanı, Tavşanlı Aşağı Tekke Cami şadırvanı, Tavşanlı Ulu Cami şadırvanı ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2 sekizgen planlı haznelere

---

[1210] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 270.
[1211] **a.g.e.**, s. 270.
[1212] **a.g.e.**, s. 270.
[1213] **a.g.e.**, s. 270.
[1214] **a.g.e.**, s. 270.
[1215] **a.g.e.**, s. 270.
[1216] **a.g.e.**, s. 270.
[1217] Çaycı, **a.g.e.**, s. 175.
[1218] Muhittin Aykut, "Türk Mimarlığında İç Mekanlarda Su Kompozisyonları Kullanımı", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler 23-27 Eylül 1991**, Cilt 1, Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul, 1995, s. 205.
[1219] Anonim, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 186.
[1220] Kuran, **a.g.e.**, s. 80.
[1221] Anonim, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 72.
[1222] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 274.

sahiptir. Şadırvanların çokgen planlı haznelerindeki sekizgeni oluşturan panolar, birbirine keskin hatlarla bağlanmıştır.

Sekizgen planlı şadırvan haznelerinin camilerde uygulandığı başlıca örnekler şunlardır: Harran Ulu Cami (XII. yüzyıl)[1223], Manisa Ulu Cami (1367)[1224], Selçuk İsa Bey Cami (1375)[1225], İzmir Tire Yeşil İmaret Cami (XV. yüzyıl)[1226], İstanbul Koca Mustafa Paşa Sümbül Efendi Cami (XV. yüzyıl)[1227], İstanbul İmrahor Cami (XV. yüzyıl)[1228], İstanbul Yeni Cami (1663)[1229], İstanbul Çorlulu Ali Paşa Cami (1708)[1230], İstanbul Damad İbrahim Paşa Cami (1720)[1231], İstanbul Çarşamba İsmail Ağa Cami (1723-1724)[1232], İstanbul Laleli Cami (1763)[1233], İstanbul Eyüp Sultan Cami (1798)[1234], İstanbul Galata Arap Cami (1869)[1235].

Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1, onikigen planlı haznesiyle dikkat çekmektedir (283. Çizim).

Babaeski Cedid Ali Paşa Cami (1467)[1236], İstanbul Davud Paşa Cami (1485)[1237], İstanbul Cezeri Kasım Paşa Cami (1515)[1238], İstanbul Şehzade Cami (1548)[1239], İstanbul Zal Mahmud Paşa (1551-1557)[1240], Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Cami (1568)[1241], Edirne Selimiye Cami (1575)[1242], İzmir Şadırvanaltı Cami

---

[1223] Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 28.
[1224] Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.32.
[1225] Selda Kalfazade, "Îsâ Bey Camii", **DİA**, Cilt 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 477.
[1226] Geyik, **a.g.e.**, s. 175.
[1227] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 276.
[1228] **a.g.e.**, s. 276.
[1229] **a.g.e.**, s. 276.
[1230] **a.g.e.**, s. 276.
[1231] **a.g.e.**, s. 277.
[1232] **a.g.e.**, s. 277.
[1233] **a.g.e.**, s. 277.
[1234] **a.g.e.**, s. 277.
[1235] **a.g.e.**, s. 278.
[1236] Mehmet Tuncel, **Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974, s. 19.
[1237] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 286.
[1238] **a.g.e.**, s. 286.
[1239] **a.g.e.**, s. 286.
[1240] **a.g.e.**, s. 287.
[1241] Şeniz Özyurt, **Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi**, Hacettepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989, s.60.
[1242] Aslanapa, **a.g.e.**, s. 292.

(1630)[1243], İzmir Bergama Yeni Cami (1813)[1244] ve Nusretiye Cami (1826)[1245] şadırvanlarının hazneleri onikigen planlıdır.

4.7.2.2. Silindirik Planlı Şadırvan Hazneleri

Silindirik plan özelliğine sahip olan şadırvan haznelerinde, hazne birbirine eklemek suretiyle teşkil edilen levhaların dış yüzleri, hafifçe bombeli şekildedir[1246]. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) şadırvanı silindirik planlıdır (285. Çizim).

Mimari kuruluş olarak zor olan bu plan tipi, İstanbul cami şadırvanlarında oldukça başarılı örneklerle verilmiştir. Mahmud Paşa Cami (1463)[1247], Bayezid Cami (1501-06)[1248], Yavuz Sultan Selim (1522)[1249], Mimar Acem Ali Cami (1524)[1250], İskender Paşa Cami (XVI. yüzyıl)[1251], Topkapı Kara Ahmed Paşa (1554-58)[1252], Rüstem Paşa Cami (1562)[1253], Edirnekapı Mihrimah Sultan (1566)[1254], Üsküdar Atik Valide Cami (1583)[1255], Üsküdar Çinili Cami (1640)[1256] ve Ayasofya Cami (1740)[1257] şadırvanları silindirik planlıdır.

4.7.3. Malzeme

İncelediğimiz şadırvanlarda mermer, taş, devşirme, ahşap, maden ve harç malzeme kullanımı görülmektedir.

4.7.3.1. Mermer

Şadırvan haznelerinin hepsinde kullanılan malzeme, mermerdir. Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan) ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2 çanak, Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1'de fıskiye

---

[1243] Geyik, **a.g.e.**, s. 118.
[1244] **a.g.e.**, s. 175.
[1245] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 287.
[1246] Adnan Koçel, **İstanbul, Edirne ve Bursa Camilerinde Revaklı Avlu Şadırvanları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1971, s. 33.
[1247] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 290.
[1248] **a.g.e.**, s. 291.
[1249] **a.g.e.**, s. 291.
[1250] **a.g.e.**, s. 291.
[1251] **a.g.e.**, s. 291.
[1252] **a.g.e.**, s. 291.
[1253] **a.g.e.**, s. 292.
[1254] **a.g.e.**, s. 292.
[1255] **a.g.e.**, s. 292.
[1256] **a.g.e.**, s. 292.
[1257] **a.g.e.**, s. 292.

mermerden yapılmıştır. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) şadırvanının üst örtüsünü taşıyan sütunlar da mermer malzemedendir.

4.7.3.2. Taş

Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) şadırvanının revakı, kesme taş malzemeyle örülmüştür.

4.7.3.3. Devşirme

Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2'de, üst örtüyü taşıyan ayakların kaideleri devşirme malzemeden yapılmıştır.

4.7.3.4. Ahşap

Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 2'nin, üst örtüsü ve ayakları ahşaptır.

4.7.3.5. Maden

Şadırvanlarda madeni malzeme demir ve kurşundur. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami 1, Tavşanlı Aşağı Tekke Cami ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami 2 şadırvanlarının haznesini demir parmaklıklı kafesler kapatmaktadır. Ayrıca Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan) ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvan 1'in haznelerinde demir kenetler gözlenmektedir. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) ve Tavşanlı Ulu Cami şadırvanlarının revak üst örtüleri ise kurşun kaplıdır.

4.7.3.6. Harç

Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan) hazne panolarının birleşim yerleri ve Tavşanlı Ulu Cami şadırvanının üst örtüsü betonarme harçla yapılmıştır.

4.7.4. Yapı Elemanları

4.7.4.1. Hazne ve Hazne Üzeri Detayları

Hazne, şadırvanın en önemli kısmını teşkil eden bölümüdür. Hazneler farklı plan ve tiplerde genellikle mermer malzemeden inşa edilmişlerdir[1258].

Kataloğumuzda yer alan şadırvan hazneleri, mermer malzemeden yapılmış ve plan olarak da çokgen ve silindirik tarzda değerlendirilmişlerdir. Hazneler; altı adet çokgen planlı, bir adet silindirik planlı olarak uygulanmıştır. Şadırvanlardaki haznelerin yükseklikleri, 0.46-1.10 m arasında değişmektedir.

Birçok parçanın birleşmesinden oluşan hazneler, bazen sade bir düzenlemeye sahipken, bazen de silmelerle hareketlendirilmişlerdir. Bazı haznelerde ise, dönemin üslup özelliklerini gösteren süsleme elemanlarıyla oldukça yoğun bir şekilde bezenmişlerdir.

Abdest şadırvanlarında, suyun temizliği önemli olduğu için, suya el sokulmaması ve çevreden geçen hayvanların suyla temasını önlemek için, hazne kenarında demir parmaklık ve üstünü kapatan, tel kafes gibi koruyucu unsurlar bulunmaktadır. Şadırvanlarda zamanla tahrip olan veya yok olan bu unsurların yerini, camekânlar almıştır[1259]. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1 kafesle; Tavşanlı Aşağı Tekke Cami ve Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) şadırvanları camekânla kapatılmıştır. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2 ise hem camekân hem de kafesle örtülmüştür.

4.7.4.2. Musluk Panoları ve Musluklar

Haznenin dış yüzünü, genellikle plakalar şeklinde panolar oluşturmaktadır. Bu panoların ortasında, genellikle merkezî olarak yerleştirilmiş musluklar veya lüleler vardır. Muslukların bulunduğu panolar, sade veya bezemeli olarak değişmektedir. Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanı (Gök Şadırvan), Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 1, Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2 ve Merkez Molla Bey Cami şadırvanı sade panoları olan şadırvanlardır. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami

[1258] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 314.
[1259] **a.g.e.**, s. 315.

(Ulu Cami), Tavşanlı Aşağı Tekke Cami ve Tavşanlı Ulu Cami şadırvan panoları ise süslemeli yapılmışlardır.

Panoların üzerinde genellikle birer musluk veya lüle yer almaktadır. Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami Şadırvanı 1'de bugün beş adet lüle deliğinden iki tanesinde özgün burmasız sade lüle görülmektedir. Merkez Molla Bey Cami şadırvanı ve Merkez Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2'nin sekiz adet burmasız lülesi bulunmaktadır. Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi (Gök Şadırvan), Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami), Tavşanlı Aşağı Tekke Cami ve Tavşanlı Ulu Cami şadırvanlarının lüleleri yenilenerek yerlerine musluk takılmıştır.

4.7.4.3. Çanak

Su haznesinin ortasında bulunur. Dolan suyun, hazneye akmasını sağlayan küçük lülelere sahiptir.

Çanağı özgün tek şadırvan, kadeh şeklindeki formuyla, Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanıdır. Aynı dönemden önemli bir örnek, Konya Mevlâna Dergahı'nın avlusundaki şadırvanın çanağıdır. Germiyanoğulları tarafından hediye edilmiş mermer çanak, dilimli bir örnektir[1260].

4.7.4.4. Oturma Yerleri

Şadırvanların etrafında, oturmak için yapılmış oturak yerleri bulunmaktadır. Oturak yerleri olan şadırvanlarda bu kısım özgün değildir.

4.7.4.5. Taşıyıcı Sistemleri ve Üst Örtüsü

Cami avlularında, şadırvan hazneleri çevresinde abdest alanları fazla güneş ve yağmurdan koruyan, sütunlara dayanan ahşap sundurmalar ve revaklar bulunmaktadır. Bu taşıyıcılar üzerinde geniş bir saçak ve haznenin üzerini örten genellikle bir kubbe yer almaktadır[1261]. Osmanlı şadırvan mimarisinde sütunlara dayanan ahşap sundurmalar ihtiva eden ilk örneklere, XV. yüzyılda rastlanmaktadır. İstanbul Fatih Cami şadırvanı, bu tip örtülere en erken tarihli örnektir[1262].

[1260] Yılmaz Önge, "Mevlânâ Dergâhı'nın Şadırvanı", **2. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1987, ss. 63-64.
[1261] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 322; Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 32.
[1262] Önge, **a.g.e.**, 1997a, s. 32.

Haznenin dış etkilerden korunması amacıyla, taşıyıcılara bindirilen üst örtüler üç adet şadırvanda bulunmaktadır. Örneklerimizdeki üst örtüler özgün değildir.

4.7.5. Süsleme

Şadırvanlarda mermer işçiliğinin zarif örnekleri bulunmaktadır. Bitkisel, geometrik, nesnel ve bunların bir arada işlendiği bezeme, şadırvanların haznesindeki pano yüzeyinde görülmektedir. Kütahya şadırvanlarının, sadece abdest alma amacına yönelik yapılmış sade örnekleri yanında, Batılılaşma döneminde yapılmış Barok-rokoko üslubunun etkisiyle kabartmalı ve kıvrımlarla hareketlendirilmiş bezemeli örneklerine de rastlanılmaktadır.

Merkez Yakup Çelebi İmaret Mescidi şadırvanındaki (1411) zencerek motifleriye süslü, kadeh şeklindeki çanağa (282. Çizim), XVI. yüzyılda Tokat Ali Paşa, Sivas Ulu Cami ve Taşköprü Abdal Hasan Köyü Zaviyesi şadırvanlarında rastlamaktayız[1263].

Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami) şadırvan panosunda kemerli uygulamalar içerisinde gülbezek, çiçek, lale ve servi ağacı motifleri bulunmaktadır (420. Fotoğraf). Tavşanlı Aşağı Tekke Cami şadırvanında vazoda çiçek/lale motifi (422. Fotoğraf), Tavşanlı Ulu Cami şadırvanında ise vazoda lale, karanfil ve ibrik motifi Gazanfer Ağa Cami şadırvanında olduğu gibi kemerli uygulamaların köşelerinde verilmiştir. Tavşanlı Ulu Cami şadırvanında ayrıca madalyon içerisinde altı kollu çiçek, gülbezek ve kırık dal motifleri dikkat çekmektedir.

Gülbezek ve servi ağacı motifinin görüldüğü İstanbul camilerindeki şadırvanlar şunlardır: Beşiktaş Sinan Paşa Cami (1555)[1264], Karabaş Mustafa Ağa Cami (XVI. yüzyıl)[1265], Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Cami (XVI. yüzyıl)[1266], Damad İbrahim Paşa (1720)[1267] ve Fatih Bayezid Ağa Cami (XVIII. yüzyıl)[1268].

[1263] Önge, **a.g.e.**, s. 31.
[1264] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 330.
[1265] **a.g.e.**, s. 331.
[1266] **a.g.e.**, s. 331.
[1267] **a.g.e.**, s. 331.
[1268] **a.g.e.**, s. 331.

İzmir Yalınayak Cami (XVI. yüzyıl)[1269], İstanbul Üsküdar Ahmed Paşa Cami (XVI. yüzyıl)[1270], İstanbul Üsküdar Yeni Valide Cami (1710)[1271], Aydın Cihanoğlu Cami (1756)[1272], İstanbul Fatih Bayezid Ağa Cami (XVIII. yüzyıl)[1273] ve İstanbul Galata Arap Cami (1868-69)[1274] şadırvanlarında süsleme olarak vazoda çiçek motifleri görülmektedir.

Kütahya şadırvanlarında dikdörtgen çerçeve içerisinde kemerli uygulamalardan başka silmeler de bulunmaktadır. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami (Ulu Cami), Lala Hüseyin Paşa Cami şadırvanı 2, Tavşanlı Aşağı Tekke Cami ve Tavşanlı Ulu Cami şadırvanlarında silmeler bulunmaktadır.

Kocamustafa Paşa Sümbül Efendi Cami (XV. yüzyıl), Yavuz Sultan Selim Cami (1522), Mimar Acem Ali Cami (1524), Şehzade Cami (1548), Üsküdar Mihrimah Sultan Cami (1548), Beşiktaş Sinan Paşa (1555), Kılıç Ali Paşa Cami (1581), Ramazan Efendi Cami (1586), Karabaş Mustafa Ağa Cami (XVI. yüzyıl), Şemsi Ahmed Paşa Cami (XVI. yüzyıl), Sultan Ahmed Cami (1616), Damad İbrahim Paşa (1720), Aksaray Laleli Cami (1763), Eyüp Cami (1798) ve Beyoğlu Çorlulu Ali Paşa Cami (XVIII. yüzyıl) şadırvanları İstanbul'daki silmeli, çerçeve-kemer dekorlarıyla hareketlendirilen yapılardandır[1275].

4.7.6. Kitabe

İncelediğimiz şadırvanlarda iki adet kitabe yer almaktadır. Eskigediz Gazanfer Ağa Cami Şadırvanı'nın kitabesi günümüze ulaşamamıştır. Tavşanlı Aşağı Tekke Cami Şadırvanı'nın kitabesi ise tahribat nedeniyle okunamamıştır. Tavşanlı Ulu Cami Şadırvanı kitabesinde ise "Mâşâallah bârek Allah" ibaresi yer almaktadır. Ulu Cami şadırvanını arşiv belgesine göre yaptıran kişi Zeytunzâde Hacı İbrahim Ağa'dır. Tavşanlı Aşağı Tekke Cami Şadırvanı'nın kitabesi mermerden, yarım daire formlu ve

[1269] Geyik, **a.g.e.**, s. 183.
[1270] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 331.
[1271] **a.g.e.**, s. 331.
[1272] Yılmaz, **a.g.e.**, 2010, s. 167.
[1273] Tali, **a.g.e.**, 2009, s. 331.
[1274] **a.g.e.**, s. 331.
[1275] Tali, **a.g.e.**, 2009, ss. 326-327.

sülüs hatlı Osmanlı Türkçesiyle hakkedilmiştir. Tavşanlı Ulu Cami Şadırvanı'nın kitabesi hazne üzerine kabartma olarak verilmiştir.

SONUÇ

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezleri genellikle su kenarlarında kurulmuştur. Bunun temel sebepleri arasında suyun, canlıların hayatının devamı için en önemli ihtiyaç maddesi olması gelmektedir. Ayrıca dini inanış ve kültürlerde temizlik şartının gereği olarak suya olan gereksinim zaruri olmuştur. Bu düşüncenin sonucunda Kütahya'da halkın su ihtiyacını karşılamaya yönelik pek çok hayır işi, vakıf müessesesi aracılığıyla inşa edilmiştir.

Çalışma kapsamında çamaşırhane, çeşme, hamam, köprü, kuyu, sakahane ve şadırvan yapıları incelenmiştir. Katalog bölümünde toplam 162 adet su yapısı ele alınmıştır. Bu bölüm, 14 adet çamaşırhane, 93 adet çeşme, 20 adet hamam, 23 adet köprü, 2 adet kuyu, 3 adet sakahane ve 7 adet şadırvandan meydana gelmektedir. Aslı değiştirilmiş ve mevcut olmayan toplam 102 adet su yapısı, üçüncü bölüm içinde verilmiştir.

Halkın çamaşır yıkamasına imkân sağlayacak şekilde tasarlanmış çamaşırhaneler, oldukça basit bir şekilde inşa edilmiştir. Bu yapılardan sekiz tanesi merkezde, iki tanesi Tavşanlı Gümüşyeniköy ve Yağmurlu Köyü'nde, iki tanesi Eskigediz'de, bir tanesi Aslanapa Gölbaşı Köyü'nde ve bir tanesi de Hisarcık Kutlubeyler Köyü'nde bulunmaktadır. Bölgede fazla sayıda çamaşırhane yer almakla birlikte büyük çoğunluğunun temelden yenilenerek mimari özelliklerini kaybettiği görülmektedir. Ele aldığımız örnekler daha çeşmelerle irtibatlı yapılardır. Yapım yılı kesin olmayan çamaşırhanelerin, geç dönemde özellikle çeşmelerden sonra inşa edildiğini düşünüyoruz.

Kütahya'daki su yapıları içerisinde çeşmeler önemli bir yer tutmaktadır. Doksan üç adet çeşmeden, kırk üç tanesi merkez ve merkez köylerde yer almaktadır. Bunları sırasıyla on bir adetle Tavşanlı ve köyleri, on bir adetle Altıntaş ilçesinin köyleri, dokuz adetle Gediz ilçesinin belde ve köyleri, altışar adetle Simav, Emet ve köyleri, üç adetle Aslanapa köyleri, iki adetle Çavdarhisar ilçe ve köyleri ile iki adetle Hisarcık köyleri takip etmektedir. Bu çeşmeler çoğunlukla bağımlı, tek cepheli ve yarım daire kemerlidir. Çeşmelerde bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmakla birlikte, nadir olarak da figürlü, nesnel ve çini süslemeler görülmektedir. En erken

tarihli çeşme, Merkez Servi Sokak Çatal Çeşmesi'dir. Bu çeşme arşiv belgelerine dayanarak XIII. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmekle birlikte özgünlüğünü kaybetmiştir. Diğer çeşmeler ise, kitabeli olanlar hariç, XVI. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir. Sadece kitabesi kalan örneklerden İshak Fakih Cami Çeşmesi (1420) Germiyanoğulları Beyliği'nden kalmıştır. Müzedeki on dört adet kitabe ise Osmanlı dönemi örneklerindendir. Çeşmelerin üzerinde yer alan otuz dokuz kitabe Osmanlı dönemine, dört örnek ise Cumhuriyet dönemine aittir. Özellikle Germiyanoğullarından kalan çeşmelerin sonraki dönemlerde yıkıldığı veya Osmanlı döneminde onarılarak kullanıldığını düşünüyoruz.

Kütahya hamamları, su yapıları arasında önem arz eden ve şehrin Türklerin hakimiyetine geçtiği ilk yıllardan itibaren inşa edilmeye başladığı yapılardır. I. Alaeddin Keykubad devrinde, 1233-1234 yılında yapılan Merkez Yoncalı Kaplıcası Anadolu Selçuklu döneminde yapılmış kitabeli tek örnektir. Merkez Eski-Yeni Hamam'ın, Selçuklu döneminde yapılıp, Germiyanoğulları döneminde tamir edildiği düşünülmektedir. Germiyanoğulları döneminde inşa edilen diğer örnekler şunlardır: Merkez Saray Hamamı, Merkez Kemer Hamamı, Merkez Küçük Hamamı erkekler bölümü ve Simav Babuk Bey Hamamı'dır. Merkez Eydemir Hamamı'nın da bu dönemden kaldığını tahmin ediyoruz. Dokuz adet hamam Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. Kitabeli tek örnek Merkez Rüstem Paşa (Balıklı) Hamamı'dır. Eskigediz Gazanfer Ağa Hamamı'nın kitabesi kayıp, Tavşanlı Moymul Hamamı'nın kitabesi ise yakın dönemde çalınmıştır. Merkez Küçük Hamamın kadınlar bölümü ise Mustafa Bey'in vakfiyesinden hareketle 1481-1484 yılları arasında yapıldığını kabul edebiliriz. Emet Eğrigöz Hamamı, Simav Demirci Beldesi Hamamı, Emet Aşağı Hamam, Eskigediz Azmizâdeler Hamamı ve Tavşanlı Çatal Hamamı'nın yapılış dönemleri bilinmemektedir. Simav Babuk Bey, Merkez Rüstem Paşa, Eskigediz Gazanfer Ağa, Merkez Lala Hüseyin Paşa ve Tavşanlı Çavuş Hamamları külliyenin elemanları olarak düşünülmüştür. Günümüze ulaşamamış on altı hamamdan sadece Kazasker Hamamı'nın planı bilinmektedir. Çifte hamam şeklinde inşa edilen Kazasker Hamamı'nın kısımlarından biri yıldızvari tip, diğeri ise köşe halvetli plan tipindedir. Kütahya hamamlarında en çok kullanılan plan tipi, dört eyvanlı köşe halvetli tip ve sıcaklığı tek kubbeyle örtülü halvetsiz tiptir.

Kütahya köprüleri, tasarım açısından sade kurgulu olarak inşa edilmiştir. Bir örnek Anadolu Selçuklu, iki örnek Germiyanoğulları, on dokuz örnek ise Osmanlı dönemine tarihlendirilmiştir. Merkez Ağaçköy Köprüsü'nün yapılış dönemi bilinmemektedir. Altıntaş Köyü'nde cami kapısı üzerindeki 1266-1267 tarihli kitabe de önemlidir. Köprülerin büyük çoğunluğu birden fazla gözlü, düz tabliyeli ve yarım daire kemerli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu döneminde Hezar Dinari tarafından yaptırıldığı kabul edilen, çeşme ve şadırvan gibi yapıları kapsayan ve adına sakahane denilen yapılar bağımlı ve bağımsız olarak karşımıza çıkmaktadır. Tonozlu bir yapı görüntüsündeki Ulupınar Sakahanesi, bu tip yapıların en erken sayılabilecek örnekleri arasındadır. Ulu Cami Sakahanesi de çeşmesiyle ve cephe süslemeleriyle önemli bir yapıdır.

Kütahya su yapıları çeşitliliği içinde Osmanlı dönemine tarihlendirilen su kuyuları iki örnekle temsil edilmektedir. Kuyular özellikle yekpare bilezik bölümleriyle dikkat çekmektedir.

Su yapıları arasında yer alan şadırvanlar, camilerin avlusunu süsleyen birer yapı elemanlarıdır. Kütahya'daki örneklerin hepsi cami şadırvanıdır. Germiyanoğulları dönemine tarihlenen tek örnek Yakup Çelebi İmaret Mescidi'nin şadırvanıdır. Diğer altı örnek Osmanlı dönemine tarihlenmektedir. Altı adet şadırvan çokgen planlı, bir adet şadırvan ise silindirik planlıdır.

Kütahya su yapılarının inşasında yerel malzeme kullanılmıştır. Bölgenin jeolojik yapısına bağlı olarak en çok kullanılan malzemenin taş olduğu görülmektedir. Özellikle çeşmelerde ve çamaşır taşlarında küfeki taşı dikkati çekmektedir. Yoğun olarak kullanılmış bir diğer malzeme mermerdir. Çeşmelerin muhtelif yerlerinde, hamamların havuz ve kurnalarında, şadırvan haznelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Germiyanoğlu beyliği hamamları moloz taş veya kesme taşla inşa edilmiştir. Hamamların kubbe ve geçişleri tuğla malzemeyle yapılmıştır. Bölgenin su yapılarında dikkati çeken en önemli özellik devşirme mermer malzemenin yoğunluğudur. Bu durum bölgedeki antik kentlerin ve dolayısıyla mermer ocakların yoğunluğuyla açıklanabilir. Yapılar arasında en yoğun devşirme malzeme çeşmelerde

karşımıza çıkmaktadır. Sekiz adet çeşme ise tamamen devşirme malzemeden yapılmıştır.

Kataloğumuzdaki kırk dokuz adet yapının kitabesi bulunmaktadır. On beş adet kitabe müzelerde veya başka yapıların bünyelerinde yer almaktadır. Kitabelerde çoğunlukla tarih ve bani ibarelerine yer verilmiştir. Aslanapa Aslıhanlar Köyü Çeşmesi'nde bani ve usta ismi de bulunmaktadır. Ustanın gayrimüslim (Adanalı Andon) olması dikkat çekicidir. Kesin olmamakla birlikte Ulu Cami Çeşmesi'nin ustasının da gayrimüslim olduğunu düşünüyoruz. Yapıların tarihlendirilmesinde kitabelerden başka, arşiv belgesi ve vakfiyelerden yararlanılmıştır. Ayrıca Kütahyalı ressam Ahmet Yakupoğlu'nun resmettiği eserlerden yıkılan su yapıları tespit edilerek çalışmaya eklenmiştir.

Sonuç olarak Kütahya'daki su yapılarının sade kurgulu ve daha çok ihtiyaca cevap vermek amacıyla fonksiyonlarının ön planda olduğu söylenebilir. Kütahya su yapıları, Anadolu'daki tarihi su yapıları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu yapılar bir yandan dönemlerinin üslup özelliklerini yansıtmakla birlikte diğer yandan mahalli özellikler de taşımaktadırlar. Yapıların olduğu gibi korunması ve restorasyonlarının yapılarak gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Türkan, "Urla Kamanlı Hamamı", **Sanat Tarihi Dergisi**, 21/2, 2012, ss. 1-23.

_____, "Uşak Çeşmelerinin Korunma Durumları, Tarihi Kimliklerini Koruma Bağlamında Düşünceler", **Turkish Studies**, 10/10, 2015, ss. 1-40.

_____, "Uşak'ta Türk Dönemi Taş Köprüleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 3, Sayı 25, 2016, ss. 23-45.

_____, "Ulubey'deki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 47, Ankara, 2017a, ss. 133-168.

_____, **Uşak Çamaşırhaneleri**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2017b.

_____, "Uşak Merkez Köylerinde Yer Alan Çeşmelerin Tipolojisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Sanat Tarihi Dergisi**, 27/1, 2018a, ss. 163-179.

_____, "Uşak/Sivaslı Çeşmeleri", **Sobider Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 26, 2018b, ss. 27-54.

_____, "Eskigediz'de (Kütahya) Su Mimarisi: Köprüler, Çamaşırhaneler, Su Kemerleri ve Su Deposu", **Uluslararası Folklor Akademi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2019a, ss. 1-32.

_____, "Eskigediz'de (Kütahya) Su Mimarisi "Çeşmeler", **4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14 – 17 Şubat 2019 / Yalova)**, 3, Ed. Behsat Karaca, Emel İslamoğlu, Esra Kirik, Doğuhan Yayıncılık, Ankara, 2019b, ss. 359-375.

_____, "Eskigediz'deki (Kütahya) Halk ve Özel Hamamlardan Örnekler: Gazanfer Ağa Hamamı ve Azmizadeler Hamamı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 35, 2019c, ss. 80-92.

_____, "Kütahya/Eskigediz'de Merkezi Planlı Bir Cami: Ulu Cami/Gazanfer Ağa Camii", **Researcher: Social Science Studies**, Cilt 7, Sayı 2, 2019d, ss. 204-225.

_____, "Uşak/Karahallı Çeşmeleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 21, Sayı 2, 2019, ss. 419-436.

ACUN, Hakkı, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

AHMET EFLÂKÎ, **Âriflerin Menkıbeleri II**, 2. Baskı, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

AKAR, Azade, "Tezyini San'atlarımızda Vazo Motifleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 8, Ankara, 1969, ss. 267-272.

AKŞAR, Ahmet, **İmparator Hadrianus'un Anadolu Gezileri**, Ege Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019.

AKTUĞ, İlknur, **Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

AKTUĞ KOLAY, İlknur, **Batı Anadolu'da 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

ALKAN, Ahmet ve diğerleri, "Su Yapısı Olarak Anadolu'daki Taş Köprüler", **II. Su Yapıları Sempozyumu (16-18 Eylül 2011 Diyarbakır)**, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Diyarbakır, 2011, ss. 13-24.

ALPER, Etem Ruhi, **Yeşil Simav**, Selüloz Basımevi, İzmit, 1956.

ALTI, Aziz, "Baba Sultan-Sureti Baba Zaviyesi", **SDÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 46, 2019, ss. 26-36.

ALTIN, Alper, "Gaziantep Kanavâtları (Yer Altı Su Yolları, Kehrizleri) ve Kastelleri", **Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı**, Ed. Sultan Murat Topçu, Remzi Aydın, Çizgi Kitabevi, Kayseri, 2017, ss. 73-112.

ALTUN, Ara, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi: Bir Deneme", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1981-1982, ss. 171-700.

_____, "Emînüddin Külliyesi", **DİA**, Cilt 11, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 119.

ANONİM, **Ahmet Yakupoğlu Anadolu**, Ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

ANONİM, **İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı**, Cilt I-III, Ed. Necdet Ertuğ, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul, 2006.

ANONİM, **Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar**, Başbakanlık Basımevi DSİ, Ankara, 1968.

ANONİM, "Kütahya", **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ed. Yücel Yamal, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1981.

ANONİM, **Kütahya Müzesi İslami Mezar Taşları ve Kitabeler**, Kütahya Müzesi Müdürlüğü, Kütahya, 2016.

ANONİM, **Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum (5-8 Mayıs 2000 İstanbul)**, İSKİ Yayınları, İstanbul, 2000**.**

ANONİM, "Sakiye", **Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi**, Cilt 17, Sabah Yayınları, İstanbul, 1992.

ANONİM, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,** Cilt 2, VGM Yayınları, Ankara, 1977.

ANONİM, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, Cilt 1, VGM Yayınları, Ankara, 1983.

ARSEVEN, Celal Esad, "Çeşme", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

_____, "Köprü", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

_____, "Gülbezek", **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt II, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1965.

ARU, Kemal Ahmet, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1949.

ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi. Ankara, 2004.

AŞIK, Muharrem, **Kütahya Merkezde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2020.

ÂŞIK PAŞAZADE OSMANOĞULLARI'NIN TARİHİ, Çev. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003.

ATAK, Erkan, **Erken Osmanlı Köprüleri**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2008.

_____, "Tokat'taki Osmanlı Çeşmelerinden Örnekler", **Tokat Sempozyumu Bildiriler 01-03 Kasım 2012 Tokat**, Cilt 2, Yayına Hazırlayanlar Ali Açıkel ve diğerleri, Tokat, 2012, ss. 211-237.

AVCI, Oğulcan, **Kütahya Hamamları (12.-19. Yy.) ve Türk Hamamlarının Özgünlüğü**, Anadolu Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2020.

AYDIN, Meltem, "Kütahya-Karagöz Ahmed Paşa Vakfı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 45, Ankara, 2016a, ss. 91-119.

_____, "Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Simav'ın İdarî Yapısı ve Nüfusu", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 17, 2016b, ss. 141-165.

_____, "Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Kütahya", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 48, 2016c, ss. 199-232.

_____, "XVII. Yüzyıl Avarız Kayıtlarına Göre Kütahya Sancağı Eğrigöz (Emet) ve Dağardı Kazaları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 63, 2020, ss. 90-106.

AYDIN, Mesut, **560 Numaralı Tahrir Defterine Göre 16. Yüzyılın Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Kütahya ve Çevresi)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2019.

AYDIN, Nurullah, "Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989", **I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 19-20 Nisan 1990 Ankara**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, ss. 191-203.

AYGÖR, Erkan, KARA, Hacer, "Rumi ve Palmet Motifleriyle Süslenen I. Ulusal Mimarlık Dönemi Konya Çeşmeleri", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi**, Sayı 19, 2018, ss. 155-184.

AYKUT, Muhittin, "Türk Mimarlığında iç Mekanlarda Su Kompozisyonları Kullanımı", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler 23-27 Eylül 1991**, Cilt 1, Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul, 1995, ss. 205-217.

AYTÖRE, Ayhan, "Türklerde Su Mimarisi", **I. Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, ss. 45-69.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)**, I, İstanbul, 1966.

_____, **Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri II**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1972.

AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBÂDÎ, **Bezm u Rezm**, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

BAKIRER, Ömür, "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Taşçı İşaretleri", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001 Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2002, ss. 59-69.

BALKAN, Kemal, "Ani'de İki Selçuklu Hamamı", **Anadolu: Anatolia**, Cilt XII, Ankara, 1970, ss. 39-57.

BALKIR ÖZCAN, Betül, "Çankırı Çamaşırhanesi", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2019, ss. 297-314.

BALTACI, Cahid, **XV–XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

BARIŞTA, Örcün, İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

_____, **İstanbul Çeşmeleri, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

_____, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 242-246.

BASKICI, M. Murat, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009.

BAŞ, Ali, DURAN, Remzi, "Karaman Çevresi Yüzey Araştırmaları (Köprüler)", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 08-10 Nisan 2002 Bildiriler**, Ed. Mustafa Denktaş, Yıldıray Özbek, Aslı Sağıroğlu Arslan, Kayseri, 2002.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.), 438-13.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vala (MVL) 593/7.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vâlâ Riyâseti 713/20.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT.DV) 156/79.

BAYARTAN, Mehmet, **XIX. Yüzyılda Kütahya Şehrinin Tarihi Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

BAYKARA, Tuncer "Esedüddin Ayaz Beğ ve Germiyanlıların İlk Zamanları", **XVI. Türk Tarih Kongresi 20-24 Eylül 2010**, Cilt III, Ankara, 2010, ss. 235-243.

BAYRAKAL, Sedat, **Urla ve Köylerindeki Türk Dönemi Sosyal Anıtları**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, "Vezirköprü ve Lâdik'te Osmanlı Dönemi Hamamları", **Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Anadolu Üniversitesi-Eskişehir 19-21 Ekim 2011**, Cilt 1, Ed. Zeliha Demirel Gökalp ve diğerleri, Eskişehir, 2012, ss. 155-167.

BAYRAM, Fahriye, "Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi ve Gümüş Nahiyesinden Üç Hamam", **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı 1, Ankara, 2000, ss. 87-93.

BEAR-DREW, Thomas, "Frigya ve Pisidya'da Epigrafik Yüzey Araştırmaları", **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 27-31 Mayıs 2003 Ankara, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2003, s. 77-82.

BEKSAÇ, Engin, HATİPLER, Mustafa, NURENGİN BEKSAÇ, Şule, "Bithynia, Traklar ve Diğer Balkanlı Halklar: Trakoloji Bakış Açısından Genel Bir Kimlik Çalışması", **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu** III, Ed. Haluk Selvi ve diğerleri. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2017, ss. 95-127.

BEKTAŞOĞLU, Mustafa, **Anadolu Şehrinin Su Yapıları**, ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2013.

BERKÜN, Jülide, **XVI. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları**, Anadolu Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994.

BOZKURT, Orhan, **Koca Sinan'ın Köprüleri**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1952.

BOZYİĞİT, Yaşar, **Simav'da Ahilik ve Ahiler**, Erkam Matbaası, Simav, 2000.

BUBUR, Rüçhan, "İzmir Kiraz'da Suludere Köyü'nde Beylikler Devrinden Bilinmeyen Bir Cami ve Haman Kalıntısı", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 19/2, 2019, ss. 487-513.

CANTAY, Gönül, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", **Turkish Studies**, Volume 3/5, Ankara, 2008, ss. 32-64.

CANYURT, Filiz "Kahramankazan Çeşmeleri", **Turkish Studies**, Volume 14, Issue 1, 2019, ss. 55-92.

CENER, Serpil, **Kütahya'da Osmanlı Devri Mimari Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1969.

CEYLAN, Mehmet Akif, "Gediz Havzasında Tarihi Köprüler ve Fonksiyonel Özellikleri", **Doğu Coğrafya Dergisi**, Cilt 16, Sayı 25, 2011, ss. 103-132.

CEZAR, Mustafa, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, Birinci Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.

CIRIK, Bülent, **Osmanlı Belgelerinde Tavşanlı**, Ed. Süreyya Atilla SağlamÇubukçu, 1. Baskı, Tavşanlı Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006.

CHARTON, Edouard, **Le Tour du Monde Nouveau Journal des Voyages**, Paris, 1864.

CİRTİL, Saim, "Denizli Çivril Su Yapıları", **Uluçam Armağanı**, Ed. Ali Boran, Osman Aytekin, Mehmet Top, 1. Basım, Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları, Van, 2008, ss. 71-96.

ÇAKMAK, Canan, **Tire Hamamları**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

ÇAKMAK, Şakir, "Kuşadası'ndaki Türk Hamamları", **Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu 23-26 Şubat 2000**, Ed. Ayşe G. Şerifoğlu, Kuşadası Belediyesi, 2001, ss. 187-192.

_____, "Işıklı'da Gedik Ahmet Paşa Hamamı", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2002, ss. 179-183.

ÇAM, Nusret, "Gaziantep'te "Kastel" Adı Verilen Su Tesisleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 18, Ankara, 1984, ss. 165-174.

ÇAYCI, Ahmet, "Türk-İslam Mimarisinde Sille Çarşı Hamamı", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 1996, ss. 309-319.

_____, **İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol**, Palet Yayınları, Konya, 2017.

ÇAYCI, Ahmet, YAVUZYILMAZ, Ahmet, "Derbent ve Köylerindeki Mimari Eserler", **Aladağ'ın İncisi Derbent**, Ed. Ahmet Çaycı, Derkad Yayınları, Konya, 2020.

ÇEÇEN, Kazım, "Sinan'ın Köprü ve Su Kemerleri", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Birinci Baskı, Yayına Hazırlayan Zeki Sönmez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 79-97.

_____, "Köprü", **DİA**, Cilt 26, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 252-255.

ÇEÇENER, H. Besim, **Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri**, Ed. Recep İncecik, 1. Basım, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2007.

ÇERKEZ, Murat, "Ayaş Yunak ve Çeşmeleri", Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2-3 Mayıs 1997 Ayaş, Ayaş Belediyesi Yayınları, 1997, ss. 199-234.

_____, "İnebolu Çeşmeleri", **Erdem**, Cilt 15, Sayı 43, 2015, ss. 145-183.

ÇETİNASLAN, Mustafa, "İnegöl Yöresinden Tanınmayan Üç Hamam", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 42, 2016, ss. 941-958.

ÇETİNKAYA, Ebru, **Bursa Çeşmeleri**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.

ÇEVRİMLİ, Nilgün, "Vakfiyelere Göre Vâkıf, Bâni, Binâ Unvan ve Sıfatları", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı XXVI/2, 2017, ss. 193-219.

ÇOBAN, Musa, **Eski Gediz Kasabası'nın Coğrafi Etüdü**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2007.

ÇÖL, Nilgün, **Tavşanlı Tarihi Kent Dokusu**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

ÇULPAN, Cevdet, "Köprülerde (Tarih Köşkleri)", **Sanat Tarihi Yıllığı II**, 1966-1968, ss. 24-35.

_____, **Türk Taş Köprüleri**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

DADAŞ, Cevdet, BATUR, Atilla, **Osmanlı Arşivi Belgelerinde Kütahya 1**, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya, 1999.

DADAŞ, Cevdet, BATUR, Atilla, YÜCEDAĞ, İsmail, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II**, Cilt II/1-3, Kütahya Belediyesi Yayınları, Kütahya, 2000.

DALGALI, Fatih, **45 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Simav Nahiyesi**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008.

DEMİRCAN, Ahmet, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Simav Kaplıcaları ve Hamamları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 35, 2013, ss. 81-95.

DENKTAŞ, Mustafa, "Karaman Hamamları", **Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997 Ankara**, I. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 1999, ss. 217-434.

_____, **Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler ve Hamamlar)**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 2000a.

_____, Karaman Çeşmeleri, Birinci Baskı, Kıvılcım Yayınları, Kayseri, 2000b.

_____, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 7, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 872-877.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013.

DİNÇEL, Ömer Faruk, "Tavşanlı Tarihi", **Tavşanlı Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, 2011, ss. 14-17.

_____, "Moymul Mahallesindeki Tarihi Eserler ve Kitabeler", **Tavşanlı Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, 2011, ss. 46-47.

DİNGEÇ, Emine, "Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları", **History Studies**, 2010, Volume 2/1, ss. 9-30.

DOĞAN, M, Sabri, **İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2004.

DOĞAN, Nermin Şaman, "Eski Uluborlu'daki Hamam ve Çeşmeler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXVIII, Ankara, 2004, ss. 265-282.

_____, **Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi**, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 2008.

DOĞAN, Nermin Şaman, Yazar, Turgay, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 19, 2013, ss. 221-244.

DÖNMEZ, Yusuf, "Kütahya ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, ss. 1-19.

DURAN, Remzi, BAŞ, Ali, ÖZCAN, Ruhi, **Tarihi Konya Köprüleri**, Konya Büyükşehir Belediyesi KUDEB, Konya, 2016.

DURAN, Remzi, BAŞ, Ali, "Oğuzların Kayı Boyu Damgasının Anadolu Türk Mimari Süslemesinde Motif Olarak Kullanılması Üzerine", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 43, 2018, ss. 523-535.

DÜNDAR, Mesut, "Niğde/Bor Hamamları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 44 (2), 2004, ss. 161-184.

EFE, Hasan, **Tavşanlı Tarihi 1**, Anıt Matbaası, Kütahya, 2010.

_____, "Dede Bâli (Mülayim Dede) Vakfı-1", **Tavşanlı Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2, Sayı 4, 2012, ss. 40-41.

ERAT, Birsen, "Gelibolu Hamamları ve Türk Mimarisindeki Yeri", **IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Cilt 2, Ankara, 1995, ss. 63-76.

_____, **Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi**, Ankara Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

_____, "Bergama Hacı Hekim Hamamı ve Onarım Çalışmaları", **XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 kasım 2016)**, Cilt 1, Ed. Ela Taş, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2017, ss. 197-215.

ERAVŞAR, Osman **Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

ERBİL, Bilal, **Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

ERDEN, Yavuz, **Tanzimat Sonrası Kütahya Medreseleri (1839-1924)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2015.

ERDİNÇ, Zerrin, **Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları**, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2020.

ERKEN, Sabih, "Edirne Hamamları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı 10, 2006, ss. 403-419.

EROĞLU, Veysel, "Tarih Boyunca İstanbul'a Su Veren Kaynaklar", **Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum (5-8 Mayıs 2000 İstanbul)**, İSKİ Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 25-46.

ERSOY, Ayla, "Eyüp'teki Mezar Taşlarında Servi Ağacı Kültü", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler**, İstanbul, 2002, ss. 91-95.

ERTUĞRUL, Alidost, "Hamam Yapıları ve Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, 2009, ss. 241-266.

ERÜNSAL, İsmail, "Tâcîzâde Câfer Çelebi", **DİA**., Cilt 39, İstanbul, 2010, ss. 353-356.

ESİN, Emel, "KÜN-AY", Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi, **VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25–29 Eylül 1970) Bildirileri**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, ss. 313-338.

EVLİYA ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, Cilt 9, 1. Baskı, Hazırlayanlar Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

EYİCE, Semavi, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, Cilt XI, Sayı 15, İstanbul, 1960, ss. 99-120.

_____, "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti", Vakıflar Dergisi, Sayı 10, Ankara, 1973, ss. 303-336.

_____, "Ay-Yıldız'ın Tarihi Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, 1983-1987, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987, ss. 31-66.

_____, "Çeşme", **DİA**, Cilt 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 277-287.

_____, "Hamam", **DİA**, Cilt 15, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 402-430.

FRENCH, David, "1990 Yılı Roma Yolları, Miltaşları Çalışması", **IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı Çanakkale-27-31 Mayıs 1991**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, ss. 149-163.

_____, "1991 Yılı Roma Yolları, Miltaşları ve Yazıtları Araştırması", **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara-25-29 Mayıs 1992**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, ss. 199-206.

GEDİK, Emine, "Germiyan Beyi II. Yakub Külliyesine Ait Taş Vakfiye ve Vakfedilmiş Mülklerin Ad ve Bulundukları Yer Açısından Değerlendirilmesi", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-III Germiyanoğulları Beyliği Kütahya 8-10 Mayıs 2014**, Yayına Hazırlayanlar Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, ss. 105-135.

_____, "Yakupoğlu'nun Resimlerinde Kütahya'nın Kaybolan Mekânları", **I. Uluslararası Ahmet Yakupoğlu Şehir, Sanat ve Tasarım Sempozyumu (19-20 Kasım 2018)**, Artsürem Bilim Sanat Danışmanlık AŞ. Ankara, 2019, ss. 117-134.

GEYİK, Gül, **İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007.

GÖK, Nejdet, KUTLU, Mehmet, "Hilâl ve Ay-yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanım", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 31, 2005, ss. 267-287.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Kütahya Tarih", **İslam Ansiklopedisi İslam Alemi Tarih Coğrafya Etnografya ve Biyografya Lugati**, Cilt 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 1119-1126.

GÖKÇEN, İbrahim, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 1060, Milâdî 1650'den Sonra)**, Kitap II, CHP Manisa Halkevi Yayınlarından, Sayı XIX, 1950.

GÖKLER, Burak Muhammet, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", **Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri IV**, Cilt 3, Ed. Haluk Selvi ve diğerleri, Kocaeli, 2018, ss. 2097-2127.

GÖKSAL, Hüseyin, **Kütahya'nın 52 NO.lu Şeriyye Sicili**, Balıkesir Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2001.

GÖKTAŞ KAYA, Lütfiye, "Osmanlı Hamam Mimarisine Karabük Eskipazar'dan Yeni Örnekler I", **Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Anadolu Üniversitesi-Eskişehir 19-21 Ekim 2011**, Cilt 2, Ed. Zeliha Demirel Gökalp ve diğerleri, Eskişehir, 2012, ss. 471-484.

_____, "Osmanlı Hamam Mimarisine Karabük Eskipazar'dan Yeni Örnekler II", **Turkish Studies Sanat Tarihi Araştırmaları: Kültürel Kimlikte Gelenek, Çeşitlilik ve Değişim Prof. Dr. Hakkı Acun Armağanı**, Vol 9/10, 2014, ss. 577-596.

GÖKTAŞ KAYA, Lütfiye, ÖZDEMİR, Elif, "Yerel Mimarlık Örneği Olarak Safranbolu Köy Çeşmeleri", **Sanat Tarihi Dergisi**, 29/1, 2020, ss. 97-131.

GÜLER, Mustafa, "Kütahya Hisarbeyoğlu (Saray) Cami Vakfiyeleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, 2000, ss. 221-244.

_____, "Ahi Resul Zâviyesi ve Hisarcık'a Ait Belgeler", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı, 1, 2002, ss. 109-122.

GÜLER, Semra, "Kütahya Sakahânesi'ndeki Meyve Tasvirleri", **Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi,** Yıl 2, Sayı 2, 2019, ss. 96-122.

GÜLTEKİN, R. Eser, "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi", **Turkish Studies**, Volume 3/5, Ankara, 2008, ss. 9-31.

GÜNDOĞDU, Hamza, ÖZKAN, Haldun, "Erzurum Çevresinden Bazı Köprüler I", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, Erzurum, 1995, ss. 23-45.

GÜNDÜZ, Tufan, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri (1540-1640)**, Bilge Yayınları, Ankara, 1997.

GÜNER, Hamza, **Tarihte Kütahya**, Vilayet Matbaası, Kütahya, 1961.

_____, **Kütahya Camileri**, Kütahya, 1964.

GÜNGÖR, Selim Sani, "Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans Dönemi Sarnıçları", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1, Issue 2, 2017, ss. 37-72.

GÜRSOY, Elif, "Kütahya İli Eski Gediz Kasabası'ndaki Ahşap Tavanlı Camiler", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 6, Sayı 36, 2019, ss. 160-181.

HAMMER, Joseph von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1998.

HASOL, Doğan, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, II. Baskı, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1979.

HUART, Clement, **Mevleviler Beldesi Konya**, Çev. Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978.

IŞIKAKDOĞAN, Abdulbaki, **Balıkesir Çeşmeleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2013.

İĞDEMİR, Uluğ, "Merhum Halil Ethem Eldem'in Türk Tarih Kurumu'na Armağan Ettiği Türk-İslâm Devri Kitabe Estampajları", **Belleten**, IV/16/I, Ankara, 1940, ss. 545-563.

İLASLI, Ahmet, "Seyitömer Höyüğü 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", **VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 24-26 Nisan 1995 Didim**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996, ss. 1-19.

İLTER, Fügen, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1978.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

KALFAZADE, Selda, "Îsâ Bey Camii", **DİA**, Cilt 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 476-478.

KALYON, M. Mustafa, **Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri**, Kütahya Belediyesi Yayınları, Kütahya, 2000.

_____, **Kütahya'da Su Medeniyeti**, Kütahya Belediyesi Yayınları, Kütahya, 2010.

KANLIÇAY SEVİNÇTAV, Sinem, **Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)**, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

KAPLAN, Nazire, **Uşak, Gediz, Simav Türk Sanat Eserleri**, 1. Baskı, Saraçoğlu Matbaası, Uşak, 1970.

KARAÇAĞ, Abdullah, **Denizli-Gümüşsuyu ve Işıklı'daki Türk Eserleri**, Selçuk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992.

KARADEMİR, Murat, **Edirne Çeşmeleri**, Edirne Valiliği, Edirne, 2008.

_____, "Tarihi Bayburt Çeşmelerinden Örnekler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2016, ss. 327-347.

KARAKAYA, Enis, "Kaplıca", **DİA**, Cilt 24, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 351-353.

KARAMAN, Sami, **Afyonkarahisar Hamamları**, Selçuk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013.

KARAPINAR, Hüseyin "Kuyular", **DİA**, Cilt 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 510-513.

KARASU, Gülay, **Afyon Çeşmeleri**, Gazi Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

KARAZEYBEK, Mustafa, "Sinan Paşa Evkâfı", **VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 10-11 Ekim 2002 Afyonkarahisar**, 1. Basım, Afyon Belediyesi Yayınları, Afyon, 2003,

_____, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kütahya'daki Ticaret Mahalleri", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı XXXVI, 2018, s. 373-402.

KARPUZ, Haşim, **Anadolu Selçuklu Mimarisi**, Konya, 2001.

_____, "Konya Hamamları", **Su Medeniyeti Sempozyumu (26-27 Haziran 2009 Konya)**, Konya Büyükşehir Belediyesi KOSKİ Genel Müdürlüğü ve Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, Konya, 2010a, ss. 392-403.

_____, "Konya Halk Mimarisinde Su Yapıları", **Su Medeniyeti Sempozyumu (26-27 Haziran 2009 Konya)**, Konya Büyükşehir Belediyesi KOSKİ Genel Müdürlüğü ve Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, Konya, 2010b, ss.546-559.

KARPUZ, Haşim-DÜLGERLER, Osman Nuri, "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", **Sanatta Anadolu Asya İlişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan**, Ankara, 2006, ss. 317-332.

KAYA, Mehmet Ali, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 38, 2005, ss. 11-30.

KILCI, Ali, "Şadırvan", **DİA**, Cilt 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 219-221.

_____, "Tosya Şehir Dokusunun Oluşmasında Vakıfların Rolü**", Prof. Dr. Hakkı Acun Hocanın Aziz Hatırasına İnsan, Tarih ve Şehir**, Ed. Musa Kazım Arıcan, Mehmet Tuğrul, Yunus Emre Aydınbaş, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 2020, ss. 198-229.

KOÇEL, Adnan, **İstanbul, Edirne ve Bursa Camilerinde Revaklı Avlu Şadırvanları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1971

KOÇYİĞİT, Fazilet, **Lale Devri İstanbul Çeşmeleri**, Erciyes Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2013.

KOLAY, Arif, **Kütahya Şer'iye Sicilleri 72 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2001.

_____, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Kütahya'nın Gireği Nahiyesine Bağlı Bezirgân Köyünün Sosyoekonomik Yapısı (Temettüat ve Nüfus Defterlerine Göre)", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Kütahya Özel Sayısı**, 2014, ss. 137-174.

KONYALI, İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.

KONYAR, Erkan ve diğerleri, "Van Kalesi/Tuşpa Horhor Çeşmesi", **Colloquium Anatolicum**, 14, 2015, ss. 73-81.

KOZANOĞLU, Hülagu, **Anadolu'da Suyun İzi**, ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2013.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, "Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 16, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 168-182.

KÖŞKLÜ, Zerrin, ÇINAR, Sahure "Erzurum'da Osmanlı Dönemi Hamamları", **Sanat Dergisi**, Sayı 18, 2010, ss. 117-136.

KUBAN, Doğan, **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1954.

_____, "Rokoko", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 6, Ed. Nuri Akbayar ve diğerleri, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, ss. 339-340.

KURAN, Aptullah, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1964.

KUR'AN-I KERİM, 11/114, 39/73, 76/6, 76/18, 76/21.

KURŞUN, Zekeriya ve diğerleri, **Baki Kente Ab-ı Beka Hamidiye**, 1. Baskı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006.

KURT, Mehmet, "Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Rolü", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 23, 2010, ss. 97-111.

KUYULU, İnci, "Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamamı", **Sanat Tarihi Dergisi**, 6/6, 1992, ss. 63-80.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri "Sikâye", **DİA**, Cilt 37, Türk Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2009, ss. 177-178.

KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.

LAZ, Hilal, **Adana Su Yapıları**, Erciyes Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2016.

MEMİŞ**,** Ekrem, **Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)**, Çizgi Kitabevi, Sinop, 2013.

MERÇİL, Erdoğan, "Anadolu Beylikleri", **DİA**, Cilt 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 138-139.

MUTLU, Mehmet, **Konya'da Su Mimarisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2014.

MÜLAYİM, Selçuk "Arma", **DİA**, Cilt 3, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 382-383.

ORAN, Ahmet Remzi, **70 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Kritiği**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2004.

ÖDEKAN, Ayla, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1992, ss. 281-290.

_____, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, ss. 345-433.

ÖNEY, Gönül, **Türk Çini Sanatı**, Binbirdirek Matbaacılık San. Yayınları, İstanbul, 1976.

ÖNGE, Yılmaz, "Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII, İstanbul, 1968, ss. 139-153.

_____, "İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında", **Journal of Art History**, (5), 1973, ss. 261-280.

_____, "Anadolu'nun Türk-İslam Devri Yapılarında Enteresan Bazı Taş Kemer ve Tonozlar", **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Albert Gabriel Özel Sayısı**, Ankara, 1978, ss. 321-336.

_____, "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XII, Ankara, 1978, ss. 122-135.

_____, "Türk Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı I, Konya, 1981, ss. 115-128.

_____, "Konya Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanlar", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XIX, Ankara, 1985, ss. 95-108.

_____, "Mevlânâ Dergâhı'nın Şadırvanı", **2. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler), 3-5 Mayıs 1986**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1987, ss. 61-70.

_____, "Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Yayına Hazırlayan Zeki Sönmez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988a, ss. 189-197.

_____, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, VGM Yayınları, İstanbul, 1988b, s. 403-428.

_____, "Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **VI. Vakıf Haftası**, İstanbul, 1989, ss. 255-272.

_____, "Fıskiyeli Türk Çeşmeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXII, Ankara, 1991, ss. 99-117.

_____, **Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları**, VGM Yayınları, Ankara, 1995.

_____, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997a.

_____, "Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadırvanları", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989 Ankara)**, Ankara 1997b, ss. 199-214.

ÖTEN, Aliye, "Sultan Ahmed Külliyesi İnşâsında Su Yapıları: Sebil, Çeşme, Şadırvan, Sikâye", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 76, 2018, ss. 365-382.

ÖZBAY, Ender, **Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz Havzalarındaki Türk Dönemi Köprüleri**, Ege Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2020.

ÖZBEK, Yıldıray, "Divriği Hamamları", **Erciyes Üniversitesi SBE. Dergisi**, Cilt 1, Sayı 16, 2004, ss. 191-228.

ÖZBEK, Yıldıray, ARSLAN, Celil, "Hunat Hatun Hamamı", **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt 2, Aydoğdu Ofset Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti., Kayseri, 2008.

ÖZCAN, Koray, **Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i**, Selçuk Üniversitesi FBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2005.

ÖZDEMİR Celal ve diğerleri, **Amasya Kültür Envanteri**, Amasya Valiliği, Amasya, 2007.

ÖZGEN, M. Mithat, **Sultan İkinci Abdülhamit Han Devri Osmanlı Redif Binaları**, 1. Baskı, Hamidiye Kitaplığı, İstanbul, 2016.

ÖZKARCI, Mehmet, "Dulkadir Beyliği Mimarisine Bakış", **Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu 29 Nisan-1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş**, Cilt 1, Ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Birinci Basım, 2012, ss. 21-74.

_____, "Niğde'de Osmanlılar Dönemine Ait İki Hamam", **Sanat Tarihi Dergisi**, 22/2, 2013, ss. 45-60.

_____, "Niğde'de Dört Mimari Eser", **XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016)**, Cilt II, Ed. Ela Taş, Sakarya Üniversitesi Yayınları Sakarya, 2017, ss. 581-591.

ÖZKILINÇ, Ahmet ve diğerleri, **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I,** Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993.

ÖZTÜRK, Cemil, "Mondros Mütarekesi", **DİA**, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 271-273.

ÖZTÜRK, Kemal, TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, "Türk-İslam Sanatında Kitabeler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, 2009, ss. 275-295.

ÖZTÜRK, Şahabettin, **Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2002.

ÖZTÜRK, Şengül, **1300-1310 Hicrî Yıllarında Hüdâvendigâr Vilâyetinde Kütahya Sancağı Sal-Nâmelerinin Transkribesi ve Değerlendirilmesi**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2000.

_____, **Bitlis Su Mimarisi**, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya, 2004.

ÖZYURT, Şeniz, **Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi**, Hacettepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

PANİKOĞLU, Kemal, **Olayların İçinde Kütahya**, Ekspres Matbaası, Kütahya, 1969.

PARMAN, Ebru, **Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.

PEKİN, Faruk, YILMAZ, Hayri Fehmi, **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü**, NTV Yayınları, İstanbul, 2008.

PINAR, Mehmet, **Çağlar Boyunca Gediz**, Eskigediz Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya, 2004.

PİLEHVARİAN, Nuran Kara, "Osmanlı Çeşme Mimarisinde XIX. Yüzyıl Değişimleri", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV Tebliğler**, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 13, İstanbul, 2000, ss. 68-75.

_____, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 12, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 247-251.

PİLEHVARİAN, Nuran Kara, Urfalıoğlu, Nur, Yazıcıoğlu, Lütfi, **Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler**, Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004.

RAMSAY, William Mitchell, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.

SARIAVCI, Leyla, **1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (III. Bölüm) Transkripsiyonu ve Kritiği**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.

SAYAN, Fatma İlkay, **Kütahya Yeni Mahalle (Rum) Gavur Hamamı Restorasyon Önerisi**, Gazi Üniversitesi FBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

SEVİM, Adem, **Nevşehir ve İlçelerindeki Çeşme Mimarisi**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015.

_____, "Yozgat İl Merkez'inde Bulunan Tarihi Köprüler", **III. Uluslararası Bozok Bölgesel Kalkınma ve Sosyo-Kültürel Yapı Sempozyumu 03-05 Mayıs 2018**, Yozgat, 2018, ss. 11-27.

SİCİM, Emine, **Simav Gölü'nün Kurutulmasının Yarattığı Değişimler**, İstanbul Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

SÖNMEZ, Neslihan, **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, Birinci Baskı, Yem Yayın, İstanbul, 1997.

SÖNMEZ, Zeki, **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

SÖZEN, Metin, TANYELİ, Uğur, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

SÖZLÜ, Halil, "Mut'taki Tarihi Köprüler", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, 2017, ss. 241-266.

STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, Dördüncü Baskı, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Süheyl Ünver'in Kütahya Defterleri, Yayına Hazırlayan Sâmiha Uluant, Kubbealtı Yayıncılık, İstanbul, 2020.

SÜMER, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

_____, "Kasım Paşa, Güzelce", **DİA**, Cilt 24, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 547.

ŞAHİN, Faruk, "Kütahya'da Çinili Eserler", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, ss. 111-170.

ŞAHİN, Selman, **Trabzon Merkez İlçedeki Tarihi Su Yapıları**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2020

ŞAHİN, Sencer, "Phrygia Epiktetos", **IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ankara-26-30 Mayıs 1986)**, Ankara, 1986, ss. 265-268.

ŞEN, Ahmet, **Manisa Hamamları (Merkez)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2015.

ŞİMŞİR, Zekeriya, "Ilgın Çeşmeleri", **Birinci Ulusal Ilgın Sempozyumu**, Yayın Kurulu: Şaban Çalış ve diğerleri, Ilgın Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2012, ss. 622-638.

TALİ, Şerife, **Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2009a.

_____, "Türk İslam Sanatında Şadırvan Mimarisinin Ortaya Çıkışı Üzerine", **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, (14-16 Ekim 2009),** Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Biltur Basım Yayın AŞ, İstanbul, 2009b, ss. 601-610.

_____, "İstanbul Su Mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önem", **Sanat Dergisi**, Sayı 15, 2010, ss. 47-64.

TANIŞIK, İ. Hilmi, **İstanbul Çeşmeleri I**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943

TANSUĞ, Sezer, "18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", **Vakıflar Dergisi**, Sayı VI, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, ss. 93-101.

TANYELİ, Uğur, TANYELİ, Gülsün, "Osmanlı Yüzer Köprüleri", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Sayı 10/1-2, Ankara, 1990, ss. 5-17.

TANYELİ, Gülsün "Türkiye Köprüleri", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 12, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 231-241.

TAŞ, Abdullah Erdem, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Mevlevihanesi", **Ergun Çelebi ve Kütahya Mevleviliği (Ulusal Sempozyum: 23-25 Ekim 2014)**, Ed. Bilal Kemikli, Asiye Tığlı, Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası, Kütahya 2015, ss. 161-179.

TAY, Lokman, "Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 6, Adıyaman, 2011, ss. 204-221.

_____, "Mersin-Erdemli Çeşmeleri", **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2018, ss. 675-701.

TAYLA, Hüsrev, **Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları I**, TAÇ Vakfı Yayınları, 2007.

TEKİN, Ali, "Kütahya Aslanapa'daki Su Yapılarından Örnekler", **Medeniyet ve Toplum Dergisi**, 4(2), 2020, ss.142-155.

TEXİER, Charles, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Cilt II, Çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

TOGAN, Zeki Velidi, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, Cilt 1, 3. Baskı, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.

TOPBAŞ, Ahmet, "Kütahya Seyitömer Höyüğü 1990 Yılı Kurtarma Kazısı", **II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 29-30 Nisan 1991 Ankara**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, ss. 11-33.

_____, "Seyitömer Höyüğü 1991 Yılı Kurtarma Kazısı", **III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 27-30 Nisan 1992 Efes**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, ss. 1-30.

_____, "Seyitömer Höyüğü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı", **IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 26-29 Nisan 1993 Marmaris**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1994, ss. 297-310.

TULAY, A. Semih, "Kütahya Arkeolojisi", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, ss. 53-68.

TUNCEL, Mehmet, **Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.

TUNÇ, Gülgûn, **Taş Köprülerimiz**, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1978.

TURAN, Efe, "1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara-28 Mayıs-1 Haziran 1990**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, ss. 163-177.

_____, "1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara-25-29 Mayıs 1992**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, ss. 345-364.

_____, "1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", **XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara-24-28 Mayıs 1993**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1994, ss. 571-592.

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 2. Baskı, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969.

_____, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971.

TURGUT, Vedat "Germiyanoğulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt III, Sayı 5, 2017, ss. 1-98.

TÜRKEL, Ergin, **16. Yüzyılın Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Emet, Denizli, Uşak, Burdur)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik, 2017.

TÜRKTÜZÜN, Metin, "Kütahya İli Aslanapa İlçesi Karadiğin Köyü Akalan Tümülüsü Kurtarma Kazısı 1997", **IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 27-29 Nisan 1998 Antalya**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1999, ss. 125-140.

_____, "Germiyanoğullarından Kalma Hamam Yapısı Kurtarma Kazısı-1999", **11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 24-26 Nisan 2000 Denizli**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001, ss. 33-40

_____, "Germiyanoğulları'ndan Kalma Hamam Yapısı Kurtarma Kazısı-2001", **13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 22-26 Nisan 2002 Denizli**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2003, ss. 93-96.

_____, "2012 Yılı Çiledir Höyük Kurtarma Kazısı, Sondaj ve Temizlik Çalışmaları", **22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 14-17 Kasım 2013 Adana**, KVGM Yayınları, Ankara, 2014, ss. 99-106.

TÜRKTÜZÜN, Metin, ÜNAN, Serdar, "Kütahya Müzesi Müdürlüğü 2013 Yılı Kurtarma Kazısı, Çevre Düzenlemesi, Temizlik ve Sondaj Çalışmaları", **Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı**, Sayı 1, Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü, Kütahya, 2014, ss. 30-46.

TÜRKTÜZÜN, Metin ve diğerleri, "Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014 Yılı Çalışmaları", **24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı 23-25 Mart 2015 Şanlıurfa**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2016, ss. 469-478.

TÜRKTÜZÜN, Metin, ÜNAN, Serdar, ÜNAN, Nazan, "Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları", **25. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı 11-15 Nisan-2016 Antalya**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2016, ss. 1-16.

_____, "Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2016 Yılı Çalışmaları", **26. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu 19-20 Nisan-2017 Hatay**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2017, ss. 203-220.

TÜRKTÜZÜN, Metin, AYBEK, Serdar, ÜNAN, Serdar "Debboy Köprüsü Heykelleri ve Phrigia'da Bir Roma Kenti", **Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı**, Sayı III, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Kütahya, 2016, ss. 107-131.

TÜRKTÜZÜN, Metin, PEKŞEN, Oğuzhan, "Kütahya, Domaniç, Tanap Doğalgaz Projesi Hattında Yapılan Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı", **27. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu 09-11 Nisan-2018 Antalya**, KVMGM Yayınları, Ankara, 2019, ss. 203-214.

UÇAR, Aygül, ÇAKMAK, Şakir, UÇAR, Hasan, "Alaşehir (Sülün Muslu Paşa) Hamamı", **Sanat Tarihi Dergisi**, Sayı 27, 2018, ss. 181-195.

UÇAR, Filiz, **Trabzon'da Türk Devri Hamamları**, Gazi Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

UÇAR, Hasan, **Manisa Çeşmeleri**, Ege Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

_____, "Ödemiş-Bozdağ Yolu, Paşa Çeşmesi", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 2, 2012, ss. 159-170.

UĞUR, M. Ferit, KOMAN, M. Mesut, **Sahip Ata İle Oğullarının Hayatı ve Eserleri**, İstanbul 1934.

UMAR, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.

URFALI MATEOS VEKAYİ-NÂMESİ (952-1136) VE PAPAZ GRİGOR'UN ZEYLİ (1136-1162), 3. Baskı, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

URFALIOĞLU, Nur "Sebil", **DİA**, Cilt 36, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 249-251.

USLUBAŞ, Tolga, DAĞ, Sezgin, **İlkçağlardan Günümüze Dünya Tarihi**, Karma Kitaplar, İstanbul, 2007.

UYSAL, Ali Osman, **Bolvadin'de Bir Lâle Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988.

_____, "Emet'in Eğrigöz Köyü'ndeki Eserler**", IX. Vakıf Haftası Kitabı Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlâna ve Mevlevihanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslam Sanatları Seminerleri,** Ankara, 1992, ss. 297-310.

_____, "Afyon, Kütahya ve Denizli Çevresinde Araştırmalar", **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı XX, Ankara, 1997, ss.77-114.

_____, "Çanakkale'de Bazı Geç Osmanlı Dönemi Hamamları", **Sanat Tarihi Araştırmaları Kültürel Kimlikte Gelenek, Çeşitlilik ve Değişim Prof. Dr. Hakkı Acun Armağanı**, Ed. Murat Çerkez, Muhammet Görür, Bülent İşler, Volume 9/10, 2004, ss. 1075-1106.

_____, **Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri**, AKM Yayınları, Ankara, 2006.

_____, "Çanakkale'de Bazı Geç Osmanlı Dönemi Hamamları", **Sanat Tarihi Araştırmaları Kültürel Kimlikte Gelenek, Çeşitlilik ve Değişim Prof. Dr. Hakkı Acun Armağanı**, Ed. Murat Çerkez, Muhammet Görür, Bülent İşler, Volume 9/10, 2014, ss. 1075-1106.

_____, "Germiyanoğullarının Beylikler Devri Mimarlığındaki Yeri", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu III Germiyanoğulları Beyliği Bildiriler Kütahya 8-10 Mayıs 2014**, Yayına Hazırlayanlar Mehmet Ersan, Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, ss. 233-280.

_____, "Eceabat'ın Bigalı Köyünde Osmanlı Eserleri", **XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 kasım 2016)**, Cilt 1, Ed. Ela Taş, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2017, ss. 106-121.

_____, "Türk Mimarisinde Halvetsiz Hamam Tipi", **Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu II 21-24 Ekim 2015 (Bildiriler)**, Yayına Hazırlayanlar Ceren Ünal-Cengiz Gürbıyık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, ss. 391-416.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.

_____, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ÜLGEN, Ali Saim, "Hamam", **İslam Ansiklopedisi İslam Alemi Tarih Coğrafya Etnografya ve Biyografya Lugati**, Cilt 5-1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, ss. 174-178.

ÜNAL, Gül, BİÇER ERKAN, Nilgün, "Eskigediz (Kütahya) Kentsel Mimarlık Envanteri 2003", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi,** Sayı 3, 2004, ss. 169-199.

ÜRER, Harun, **İzmir Hamamları**, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi, Ankara, 2002.

_____, "Geleneksel Türk Evi Ölçeğinde Eskigediz Evlerinin Cephe Düzenlemeleri", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt XXII, Sayı, 2, 2013, ss. 189-230.

VARLIK, Mustafa Çetin, **Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)**, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1974.

_____, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri" **Türklük Araştırmaları Dergisi,** Sayı 3, İstanbul, 1988a, ss. 189-271.

_____, "Evliya Çelebi'ye Göre Kütahya ve Bu Bilgilerin Arşiv Belgeleri ile Karşılaştırılması", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 4, 1988b, ss. 299-308.

_____, "Anadolu Eyaleti", **DİA**, Cilt 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 143-144.

_____, "Germiyanoğulları", **DİA**, Cilt 14, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 33-35.

_____, "Kütahya", **DİA**, Cilt 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 580-584.

VERİM, Yasemin, **Kütahya Çeşmeleri**, Sakarya Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2019a.

_____, "Kütahya'da II. Abdülhamid Han Dönemi'nde İnşa Edilmiş İki Çeşme: Çinili Çeşme ve Hürriyet Çeşmesi", **Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 2019b, ss. 75-92.

YAKUPOĞLU, Ahmet, **Rengârenk Kütahya**, Türk Petrol Vakfı, İstanbul, 1991.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1-2**, 2. Baskı, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, İstanbul, 1977.

YAMAN, Ahmet Emin, "Mîllî Ordudan Düzenli Orduya", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 2, Sayı 6, Ankara, 1990, ss. 377-401.

YAVUZ, Ünsal, **Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete**, Birinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

YAVUZYILMAZ, Ahmet, "Gebze Çeşmeleri", Uluslararası **Sosyal Araştırmalar Dergisi- Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı-**, Cilt 6, Sayı 25, 2013a, ss. 577-593.

_____, "Gebze'nin Demirciler Beldesinde Bilinmeyen Bir Hamam Yapısı", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 28, 2013b, ss. 105-117.

YEŞİLBAŞ, Evindar, "Diyarbakır'da Su Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme, **Belleten**, Cilt 76, Sayı 276, 2012, s. 469-488.

YETKİN, Şerare, "Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler", **Sanat Tarihi Yıllığı (1969-70)**, III, İstanbul, 1970, ss. 69-88.

_____, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.

YILDIRIM, Harun, **1925-1928 Yılları Arası Türkiye Cumhuriyeti Salnameleri (Kütahya)**, Dumlupınar Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2017.

YILDIZ, Hakkı Dursun, "Kütahya'nın Tarihçesi", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981-1982, ss. 35-51.

YILDIZ, İrfan, **Mardin'deki Su Mimarisi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2008.

YILDIZ, İrfan, KOÇ, Erkan "Savur'daki (Çamaşırhane) Yunaklar", **IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 21-23 Nisan 2005 Erzurum**, Ed. Hamza Gündoğdu ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Erzurum, 2006, ss. 473-481.

YILMAZ, Muzaffer, **Aydın İli Merkezi'ndeki Tarihi Su Yapıları**, Selçuk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

_____, "Aydın'daki Bir Grup Köprü Üzerine Gözlemler", **Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Anadolu Üniversitesi-Eskişehir 19-21 Ekim 2011**, Cilt 1, Ed. Zeliha Demirel Gökalp ve diğerleri, Eskişehir, 2012, ss. 891-901.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Bayezid I", **İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lûgati**, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, Cilt II, İstanbul, 1979, ss. 369-392.

YÖRÜKOĞLU, Ömer, **Kayseri Çeşmeleri**, Kayseri, 1987.

YÜKSEL, İ. Aydın, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakıfları", **Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı**, 1. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1995, ss. 219-281.

ZEYREK SOYER, Özlem, **Kadın Vakıfları: Kütahya Örneği (1789 – 1923)**, Dumlupınar Üniversitesi, SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.

_____, **XVIII. Yüzyılda Kütahya Vakıflarının Sosyal ve Ekonomik Hayata Katkıları**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2015.

http://www.aslanapa.gov.tr/golbasi (Erişim Tarihi: 15.12.2019)

http://dsi.gov.tr/haberler/2013/09/19 (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

http://www.icisleri.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.02.2020).

www.koleksiyonevi.net'den Erişim Tarihi: 10.10.2020

http://www.kutahyaarsiv.com/haber-tarihi-cinili-cesme-yeniden-eski-yerinde-4486.html (Erişim Tarihi: 24.04.2020).

http://www.kutahya.bel.tr/ **Kütahya Belediyesi 2015 Faaliyet Raporu**
http://www.kutahya.bel.tr/ **Kütahya Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu**
sehritavsanlı.blogspot.com (Erişim Tarihi: 24.08.2019)
http://www.360kutahya.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.05.2020)
http://www.tuik.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 07.02.2020).
https://tr.123rf.com (Erişim Tarihi: 10.09.2020).
http://www.unesco.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.03.2020).
www.yapi.com.tr (Erişim Tarihi: 05.07.2019)
yereltarih.tr.gg/Tav%26%23351%3Banl%26%23305%3B-Tarihi.htm (Erişim tarihi: 10.04. 2020).